

पत्रांक - ३७४

मुंबई, वैशाख, १९४८

‘गमे तेटकी विपत्तिओ पडे, तथापि ज्ञानी द्वारा सांसारिक इणनी
इच्छा करवी योग्य नथी.’

उदय आवेलो अंतराय समपरिणामे वेदवा योग्य छे, विषम
परिणामे वेदवा योग्य नथी.

तमारी आञ्चविका संबंधी स्थिति घइल वजत थयां जाइवामां
छे; ओ पूर्वकर्मनो योग छे.

यथार्थ ज्ञान जेमने छे ओवो पुरुष अन्यथा आचरे नही; माटे
तमे जे आकुणताने लई इच्छा जइलवी, ते निवृत्त करवा योग्य छे.

ज्ञानी पासे सांसारिक वैभव डोय तोपइल भुमुक्षुओ कोई पइल

પ્રકારે તે ઇચ્છવો યોગ્ય નથી. ઘણું કરી જ્ઞાની પાસે તેવો વૈભવ હોય છે, તો તે મુમુક્ષુની વિપત્તિ ટાળવા માટે ઉપયોગી થાય છે. પારમાર્થિક વૈભવથી જ્ઞાની, મુમુક્ષુને સાંસારિક ફળ આપવાનું ઇચ્છે નહીં; કારણ કે અર્કર્તવ્ય તે જ્ઞાની કરે નહીં.

ધીરજ ન રહે એવા પ્રકારની તમારી સ્થિતિ છે એમ અમે જાણીએ છીએ, તેમ છતાં ધીરજમાં એક અંશનું પણ ન્યૂનપણું ન થવા દેવું તે તમને કર્તવ્ય છે; અને એ યથાર્થ બોધ પામવાનો મુખ્ય માર્ગ છે.

હાલ તો અમારી પાસે એવું કોઈ સાંસારિક સાધન નથી કે તમને તે વાટે ધીરજનું કારણ થઈએ, પણ તેવો પ્રસંગ લક્ષમાં રહે છે; બાકી બીજાં પ્રયત્ન તો કર્તવ્ય નથી.

કોઈ પણ પ્રકારે ભવિષ્યનો સાંસારિક વિચાર છોડી વર્તમાનમાં સમપણે પ્રવર્તવાનો દૃઢ નિશ્ચય કરવો એ તમને યોગ્ય છે; ભવિષ્યમાં જે થવા યોગ્ય હશે, તે થશે, તે અનિવાર્ય છે, એમ ગણી પરમાર્થ-પુરુષાર્થ ભણી સન્મુખ થવું યોગ્ય છે.

ગમે તે પ્રકારે પણ એ લોકલજ્ઞાનરૂપ ભયનું સ્થાનક એવું જે ભવિષ્ય તે વિસ્મરણ કરવા યોગ્ય છે. તેની 'ચિંતા વડે' પરમાર્થનું વિસ્મરણ હોય છે. અને એમ થાય તે મહા આપત્તિરૂપ છે; માટે તે આપત્તિ આવે નહીં, એટલું જ વારંવાર વિચારવા યોગ્ય છે. ઘણા વખત થયાં આજીવિકા અને લોકલજ્ઞાનો ખેદ તમને અંતરમાં ભેળો થયો છે. તે વિષે હવે તો નિર્ભયપણું જ અંગીકાર કરવું યોગ્ય છે. ફરી કહીએ છીએ કે તે જ કર્તવ્ય છે. યથાર્થ બોધનો એ મુખ્ય માર્ગ છે. એ સ્થળે ભૂલ ખાવી યોગ્ય નથી. લજ્જા અને આજીવિકા મિથ્યા છે. કુટુંબાદિનું મમત્વ રાખશો તોપણ જે થવાનું હશે તે થશે. તેમાં

સમપણું રાખશો તોપણ જે થવા યોગ્ય હશે તે થશે; માટે નિઃશંકપણે નિરભિમાની થવું યોગ્ય છે.

સમપરિણામે પરિણમવું યોગ્ય છે, અને એ જ અમારો બોધ છે. આ જ્યાં સુધી નહીં પરિણમે ત્યાં સુધી યથાર્થ બોધ પણ પરિણમે નહીં.

તા. ૧૭-૧૨-૧૯૮૯, પ્રવચન નં. ૧૦૯
પત્રાંક - ૩૭૪ અને ૩૭૫

પત્રાંક ૩૭૪. પાનું ૩૩૧. ‘સોભાગ્યભાઈ’ ઉપરનો પત્ર છે. ‘ગમે તેટલી વિપત્તિઓ પડે, તથાપિ જ્ઞાની દ્વારા સાંસારિક ફળની ઇચ્છા કરવી યોગ્ય નથી.’ ગમે તેટલી પ્રતિકૂળતાઓ હોય, પૂર્વકર્મના પાપનો ઉદય ગમે તેવા પ્રકારનો આકરો ઉદય હોય તોપણ જ્ઞાની દ્વારા સાંસારિક ફળની ઇચ્છા કરવી યોગ્ય નથી. પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનીનો યોગ હોય તો એમની પાસેથી કોઈપણ કારણે, કોઈપણ નિમિત્તે એમના મારફત, એમના દ્વારા કોઈપણ સાંસારિક પોતાની અનુકૂળતા ઉત્પન્ન થાય એવી ઇચ્છા કરવી એ યોગ્ય નથી. યોગ્ય નથી એટલે જીવને એ સીધું જ દર્શનમોહનું આવરણ થવાનું કારણ છે. અથવા તીવ્ર દર્શનમોહ થાય છે ત્યારે જીવ એવી ઇચ્છા કરે છે.

એ સિદ્ધાંત દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર બધામાં લાગુ પડે છે. આ શાસ્ત્ર વાંચીએ માટે આટલો કાંઈક સાંસારિક લાભ થાય. ભક્તામર સ્તોત્ર વાંચીએ માટે આટલો લાભ થાય, બહારની અનુકૂળતા રહે અથવા ફલાણું પૂજન-વિધાન કરાવીએ તો કુટુંબમાં આટલી સરખાઈ ને શાંતિ થાય કે રોજ દેવદર્શન અને સ્વાધ્યાય કરીએ માટે દુકાને વેપાર સરખો ચાલે એ બધા એક જ પ્રકારના દર્શનમોહની તીવ્રતામાં ઉત્પન્ન થયેલા પરિણામ છે અને જીવને આત્માથી દૂર લઈ જનારા એ પરિણામ છે. કદીપણ સાંસારિક ફળની

ઇચ્છા ન તો સત્પુરુષ દ્વારા કરવા યોગ્ય છે ન તો દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રના નિમિત્તે કરવા યોગ્ય છે. આટલું તો મુમુક્ષુએ ગાંઠ મારવાની વાત છે કે આ મર્યાદાનું તો ઉલ્લંઘન કરાય જ નહિ.

મુમુક્ષુ :- ....

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ બધું એકનું એક જ થઈ ગયું. હું એમનો અંતેવાસી ગણાઉં, હું એમનો નજીકનો ગણાઉં, હું એમના સમીપનો ગણાઉં, મારા ઉપર એમની કૃપાદષ્ટિ છે એમ લોકોમાં સમાજની અંદર પ્રસિદ્ધ હોય તો સારું અને તેથી અમુક કાર્ય મારે એમની સેવા વગેરેના પણ દોડીને કરવા જોઈએ. એ બધા પ્રકાર અન્યમતમાં સત્યનારાયણની પૂજા કરે છે એના જેવા છે. ‘મુંબઈ’માં તો મરાઠી લોકો બહુ કરે. ‘સત્યનારાયણા કી પૂજા’ ગલીએ ગલીએ (ચાલતી હોય).

મુમુક્ષુ :- સત્યનારાયણની સાચી પૂજા કરે તો તો લાભ થાય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પણ સત્યનારાયણ કોણ એ જ ખબર નથી. સત્યનારાયણ પોતે કોણ એ ખબર નથી અને કો’ક કલ્પિત સત્યનારાયણને માની લીધો છે કે જે મને સાંસારિક કાર્યોની અનુકૂળતાઓ કરાવી દેશે.

મુમુક્ષુ :- દીવાળીમાં ચોપડાની પૂજા કરીએ છીએ એ પણ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ સત્યનારાયણની જ પૂજા છે, બીજું શું છે ?

મુમુક્ષુ :- ‘ગુરુદેવશ્રી’ના પગલા કરાવીએ તો દુકાન...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પગલા કરાવીએ તો દુકાન બરાબર ચાલે. શાસ્ત્રમાં ઠું લખાવીને શાસ્ત્ર તિજોરીમાં મૂકીએ તો તિજોરી ભરપૂર રહે, ચોપડામાં ઠું કરાવીએ તો વટાવ ખાતું સારું બોલે, એ બધી સત્યનારાયણની પૂજા છે, બીજું કાંઈ નથી. અન્યમતમાં અને જૈનમાં કાંઈ ફેરફાર ન રહ્યો. એ બધા અન્યમતિ થઈ ગયા, જૈન ન રહ્યા.

મુમુક્ષુ :- સમ્યગ્દર્શનમાં જે આઠ અંગ આવે છે એમાં નિઃકાંક્ષિત અંગ જે કહ્યો, એ લાગુ પડે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, નિઃકાંક્ષા, આકાંક્ષા નથી. સમ્યક્દષ્ટિને આકાંક્ષા નથી અને અહીં તો એમ કહેવું છે કે મુમુક્ષુને આ પ્રકારની આકાંક્ષા નહિ રહેવી જોઈએ. દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર-સત્પુરુષ-એના માધ્યમથી, એના નિમિત્તે કોઈપણ સાંસારિક લાભની

ઇચ્છા રહે એ આ જીવને ઘણું મોટું નુકસાન છે. આમ સીધું જ સમજવા જેવું છે.

મુમુક્ષુ :- દેવદર્શન કરીને બહારગામ જઈએ તો અનુકૂળતા રહે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- મુસાફરીની અંદર Accident ન થાય, લ્યોને! મુસાફરીની અંદર ક્યાંય પ્રતિકૂળતા ન થાય, ક્યાંય હેરાન ન થઈએ-એ ખોટું છે. તમે કોઈપણ કાર્યના પ્રારંભમાં વીતરાગદેવનું સ્મરણ કરો તે કરવા યોગ્ય છે. કોઈપણ સાંસારિક કાર્ય કરતાં પહેલા તીવ્ર અશુભ રસે ન ચાલ્યું જવાય તેને માટે. શું કરવા ? તીવ્ર અશુભરસમાં ચાલ્યું ન જવાય એવી પહેલા પાળ બાંધવા માટે રાગરહિત વીતરાગદેવને સ્મરણમાં લ્યો તો સ્મરણ તો નિરંતર કર્તવ્ય છે. પછી અમુક કાળે કર્તવ્ય નથી એમ ક્યાં છે ? નિરંતર એ તો કર્તવ્ય છે, પણ એને અયથાર્થપણે એમ વિચારવામાં આવે કે વીતરાગદેવનું સ્મરણ કર્યું છે એટલે હવે આ સાંસારિક કાર્ય નિર્વિઘ્ને પૂરું થશે, તો એ એણે સત્યનારાયણની પૂજા કરી, બીજું કાંઈ નથી. વીતરાગદેવને એ ઓળખતો નથી, વીતરાગદેવને શા માટે ભજવામાં આવે છે એની પણ એને ખબર નથી.

મુમુક્ષુ :- માંગલિક સંભળાવો એમ કહેતા તે પોતાને સાંસારિક અનુકૂળતા માટે કરે છે કે આત્માના કલ્યાણ માટે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- રૂઢિ તો સંસારની અનુકૂળતાની થઈ ગઈ છે પણ એ એ વિષયનું ઘણું દારિદ્ર્ય સૂચવે છે.

મુમુક્ષુ :- જ્ઞાની એ જાણે છે કે આ પોતાની અનુકૂળતા માટે જ માંગલિક સાંભળે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ના, જ્ઞાની તો સ્પષ્ટતા કરે છે. જ્ઞાની આ જ સ્પષ્ટતા કરે છે ને ! આ સ્પષ્ટતા કોણ કરે છે અત્યારે ? ‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી’ પોતે સ્પષ્ટતા કરે છે કે ગમે તેટલી વિપત્તિઓ આવી પડે તથાપિ જ્ઞાની દ્વારા માંગલિક સાંભળીને કે કાંઈ સાંભળીને, કાંઈ બોધ સાંભળીને કે કોઈ વાત સાંભળીને સાંસારિક ફળની ઇચ્છા કરવી યોગ્ય નથી. જેને લખે છે એને તો પ્રતિકૂળતા છે એ પ્રસંગે લખે છે પાછું.

‘ઉદય આવેલો અંતરાય સમપરિણામે વેદવા યોગ્ય છે. વિષમપરિણામે વેદવા યોગ્ય નથી.’ તીવ્ર દ્વેષ થાય, ખેદ થાય, રાગ થાય-કોઈ ઉદયમાં વિષમ પરિણામે વેદવા યોગ્ય નથી. સાવધાન થઈને, જાગૃત થઈને આત્માનું અહિત ન થાય એની જાગૃતિ રાખીને ઉદયમાં ચાલવા જેવું છે. એમ ને એમ અજાગૃત અવસ્થામાં, નિંદ્રા

અવસ્થામાં ઉદયમાં ચાલવા જેવું નથી.

મુમુક્ષુ :- પહેલાં પણ વાત આવી હતી ને...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એ તો ઘણીવાર આવશે. કેમકે એમને પ્રતિકૂળતા ઘણી હતી અને અસ્થિરતા થઈ જતી હતી. એ જાતનો વિપર્યાસ હજી ચાલતો હતો. એટલે પાત્રતા હતી છતાં પણ આ જાતની જે ક્ષતિ હતી એના ઉપર ઘણી વાતો એમણે લખી છે. ઘણું આવશે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. પાત્રતા ઘણી હતી.

‘યથાર્થ જ્ઞાન જેમને છે એવો પુરુષ અન્યથા આચરે નહીં.’ ‘તમારી આજીવિકા સંબંધી સ્થિતિ ઘણા વખત થયાં જાણવામાં છે; એ પૂર્વકર્મનો યોગ છે.’ તમારી સ્થિતિ કેવી છે એ અમારા ખ્યાલ બહાર નથી છતાં એ તો પૂર્વકર્મનો યોગ છે અને પૂર્વકર્મનો ઉદય આવે એમાં ઇન્દ્ર, નરેન્દ્ર, જિનેન્દ્ર કોઈપણ કાંઈપણ ફેરફાર કરવા કોઈના માટે સમર્થ નથી. એ સીધી વાત છે. ભલે ઇન્દ્ર ઘણા પુણ્યશાળી છે તોપણ એના ઉદયને ફેરવવા એ સમર્થ નથી. જિનેન્દ્ર તો વીતરાગ છે.

‘યથાર્થ જ્ઞાન જેમને છે એવો પુરુષ અન્યથા આચરે નહીં’ એટલે કે એ જ્ઞાની દ્વારા સાંસારિક ફળની ઇચ્છા કરે એવું સાચી સમજણવાળો કરે નહિ, એમ કહે છે. એ સમજણવાળાની ભૂલ છે. સમજણની દરિદ્રતા છે કે એટલું પણ સમજતા નથી કે હું આ માંગણિક સાંભળીને મારા કાર્યની સફળતા, સાંસારિક કાર્યની સફળતા ક્યાં વાંછું છું ?

‘યથાર્થ જ્ઞાન જેમને છે એવો પુરુષ અન્યથા આચરે નહીં; માટે તમે જે આકુળતાને લઈ ઇચ્છા જણાવી તે નિવૃત્ત કરવા યોગ્ય છે.’ તમારી ઇચ્છાને અમે અનુમોદન આપતા નથી, તમારી ઇચ્છાને ટેકો આપતા નથી, તમારી પ્રતિકૂળતા જોઈને પણ એ પ્રકારે અમે દયા નથી ખાતા. કોઈવાર તો પોતે બહુ કડક લખે છે, કઠોર વાત લખી નાખે છે અને એ એમના હિત માટે લખે છે. નહિતર આ આત્માથી દૂર થઈ જશે.

‘જ્ઞાની પાસે સાંસારિક વૈભવ હોય તોપણ મુમુક્ષુએ કોઈ પણ પ્રકારે તે ઇચ્છવો યોગ્ય નથી.’ કદાચ કોઈ એવા જ્ઞાની હોય કે જેની પાસે સાંસારિક અનુકૂળતાઓ હોય, મુમુક્ષુઓ કોઈ એવા દરિદ્ર હોય તો એણે એ ઇચ્છવા યોગ્ય નથી કે મને કાંઈક

એમના તરફથી અનુકૂળતા થાય તો સારું. દાન કરે છે, પોતે તો દાનના અભિપ્રાયવાળા છે તો મને દાન આપે તો સારું, મને અનુકૂળતા આપે તો સારું એવું મુમુક્ષુ ઇચ્છે નહિ. કોઈપણ પ્રકારે ઇચ્છવા યોગ્ય નથી.

‘ઘણું કરી જ્ઞાની પાસે તેવો વૈભવ હોય છે, તો તે મુમુક્ષુની વિપત્તિ ટાળવા માટે ઉપયોગી થાય છે.’ તેવું બને છે ખરું કે જ્ઞાની હોય અને મુમુક્ષુની જરૂરિયાત જોવે તો સહેજે સાધર્મી વાત્સલ્યથી એને પોતે મદદ કરે છે ખરા. પણ એ એનો ધર્મ છે. મુમુક્ષુનો ધર્મ નથી કે એની વાંચ્છા કરવી કે એની ઇચ્છા કરવી. એ મુમુક્ષુનો ધર્મ નથી.

મુમુક્ષુ :- એક મુમુક્ષુ બીજા મુમુક્ષુને મદદ કરે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- કરે. પણ એક મુમુક્ષુ બીજા મુમુક્ષુની અપેક્ષા ન રાખે. એમ. બે વચ્ચે ઉત્તર-દક્ષિણનો ફેર છે. એ તો બેયનો ન્યાય બીજી રીતે છે. કોઈએ અપેક્ષા ન રાખવી. પોતાને ભાવ આવે એ તો સ્વાભાવિક જ છે કે ભાવ આવે.

‘પારમાર્થિક વૈભવથી જ્ઞાની, મુમુક્ષુને સાંસારિક ફળ આપવાનું ઇચ્છે નહીં;...’ પણ જ્ઞાની કદી ધર્મના નિમિત્તે મુમુક્ષુને લાભ થાય એમ ન કરે. તમે આ પૂજા કરો, આ વિધાન કરાવો તો તમને આટલો લાભ થશે. ભક્તામરના પાઠ કરજો તો તમને આટલો લાભ થશે. અત્યારે તો સાધુ આ બધું કરે છે, પણ જ્ઞાની ન કરે. ફલાણું કરશો તો તમને આમ ફાયદો થશે, ફલાણું કરશો તો આમ ફાયદો થશે. પોતે ધર્માત્મા છે (તો તમે) અમારા આશીર્વાદ લઈ જશો તો તમને વાંધો નહિ આવે-એ બધું વિપરીત છે, એ બધું ધર્મના કાર્યથી, ધર્મના પરિણામથી તદ્દન વિરુદ્ધ છે.

‘પારમાર્થિક વૈભવથી જ્ઞાની, મુમુક્ષુને સાંસારિક ફળ આપવાનું ઇચ્છે નહીં; કારણ કે અકર્તવ્ય તે જ્ઞાની કરે નહીં.’ એ અકર્તવ્ય છે, અકાર્ય છે, જ્ઞાની માટે તે અકાર્ય છે, ધર્મથી વિરુદ્ધ કાર્ય છે, પોતાના માર્ગથી વિરુદ્ધ કાર્ય છે. એ જ્ઞાની કદી કરે નહિ.

‘ધીરજ ન રહે એવા પ્રકારની તમારી સ્થિતિ છે એમ અમે જાણીએ છીએ;...’ કે તમને ધીરજ ન રહે. તમારી ભૂમિકાનો ખ્યાલ છે, તમારી સ્થિતિનો ખ્યાલ છે અને તમારી ધીરજ તમે ખોઈ બેસો એ સ્થિતિ અમે જાણીએ છીએ. ‘તેમ છતાં ધીરજમાં એક અંશનું પણ ન્યૂનપણું ન થવા દેવું તે તમને કર્તવ્ય છે; અને એ યથાર્થ બોધ પામવાનો મુખ્ય માર્ગ છે.’ અધીરજ થઈ જાય એમ નહિ. જરાય અધીરજ ન થવી

જોઈએ. ત્યાંથી ઊપડો, જોર કરો કે બિલકુલ ગમે તે પ્રકારના સંયોગો ઊભા થાય. અવ્યાબાધ એવા મારા આત્મસ્વરૂપને કાંઈ નુકસાન થવાનું નથી. એમાં કાંઈ જરાપણ કાંઈ નુકસાન થાય, દુઃખ થાય, ઓછું થાય, કાંઈ થવાનું જ નથી, થઈ શકતું જ નથી ને ! કોઈ પ્રકારે કોઈ બાધા પહોંચે એવું આત્માનું સ્વરૂપ નથી. એમ જોર રાખવું. એક અંશનું પણ ન્યૂનપણું ન થવા દેવું. અભિપ્રાય તો એવો જોઈએ.

અમે તો હજી વીતરાગ થયા નથી, અમે તો હજી ગૃહસ્થ છીએ, અમને તો હજી તો જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું નથી માટે આટલું તો અમને થાય જ ને ! એ કરવા યોગ્ય નથી. ન તો પોતે એવો પોતાનો બચાવ કરવા યોગ્ય છે. ન તો એવા કોઈના પરિણામ થતાં હોય તો બીજાનો પણ બચાવ કરવા યોગ્ય છે. એમાં અનુમોદન પોતાનું આવી જશે. એ સ્થિતિમાં પોતે એમ જ કરશે. જે અનુમોદે છે એ સ્થિતિમાં પોતે એમ જ કરશે.

‘હાલ તો અમારી પાસે એવું કોઈ સાંસારિક સાધન નથી કે તમને તે વાટે ધીરજનું કારણ થઈએ...’ પારમાર્થિક સાધનની તો વાત છોડી દો એમ કહે (છે). એ તો તમે અમારા માટે વિચાર જ નહિ કરતા કે કોઈ પારમાર્થિક સાધનથી તમને સાંસારિક અનુકૂળતા કરાવી દઈએ. તો બાકી રહ્યું સાધન સંસારનું. અમારી પાસે અત્યારે એવું કોઈ સાંસારિક સાધન નથી. એટલે એવા કોઈ અમારી પાસે પૈસા નથી કે ચાલો તમને પાંચ-પચ્ચીસ હજાર મોકલાવી દઈએ. એવું કોઈ સાધન નથી કે તે તમને તે માટે ધીરજનું કારણ થઈએ. ‘પણ તેવો પ્રસંગ લક્ષમાં રહે છે.’ અમને એવો ખ્યાલ છે કે કોઈ એવી અમારી અનુકૂળતા આવે તો જરૂર તમારી પડખે અમે ઊભા રહીએ એવો અમારો લક્ષ જરૂર છે પણ એવી પરિસ્થિતિ અમારી અત્યારે નથી. ‘બાકી બીજાં પ્રયત્ન તો કર્તવ્ય નથી.’ એ સાંસારિક સાધન સિવાયના બીજા કોઈ જ્યોતિષના કે કોઈ રિદ્ધિ-સિદ્ધિના કે કોઈ લબ્ધિના એ તો કોઈ પ્રકારના પ્રયત્ન કરવા યોગ્ય છે જ નહિ.

‘કોઈ પણ પ્રકારે ભવિષ્યનો સાંસારિક વિચાર છોડી...’ હવે તમારે શું કરવું યોગ્ય છે ? ‘કોઈ પણ પ્રકારે ભવિષ્યનો સાંસારિક વિચાર છોડી વર્તમાનમાં સમપણે પ્રવર્તવાનો દૃઢ નિશ્ચય કરવો એ તમને યોગ્ય છે.’ અથવા કોઈપણ મુમુક્ષુને આ વિચારવા જેવું છે. પ્રાયઃ જીવને આજનો વાંધો હોતો નથી. સંસારમાં કોઈ મનુષ્યને

લગભગ આજનો વાંધો નથી હોતોપણ જીવ કાલની ચિંતામાં આજનો સમય ખોવે છે. એટલે આ જગ્યાએ એક બહુ સારી શિક્ષા છે કે કોઈપણ પ્રકારે ભવિષ્યનો સાંસારિક વિચાર છોડીને આ જ્ઞાની-અજ્ઞાનીનો એક સિદ્ધાંત છે કે જ્ઞાની ભવિષ્યનો વિચાર નથી કરતા (અને) અજ્ઞાની ભવિષ્યનો વિચાર કરે છે, એ પોતે એવો સિદ્ધાંત બાંધે છે કે ભાઈ ! આવતીકાલનો પહેલા વિચાર કરવો. પાણી પહેલા પાળ બાંધવી. સંસારમાં એ ડાહ્યા માણસમાં ખપે ! કે જુઓ ! ભાઈ ! આગળ-પાછળનો કેટલો વિચાર કરીને એણે કેટલું બચાવ્યું ! કેટલી સંપત્તિ ખર્ચતા અટક્યા, ફલાણું કર્યું, અહીંયાં ખોટો ખર્ચો ક્યાંય કરતા નથી, આમ છે તેમ છે. જ્ઞાની એવા પ્રકારની જંજાળમાં અને ચિંતામાં જતા નથી. જ્યારે જે થશે ત્યારે જોયું જશે. જોયું જશે એટલે પુરુષાર્થ વધારશું, એમ.

મુમુક્ષુ :- લૌકિકમાં તો એને મૂરખ કહેવાય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, એ તો એક જગ્યાએ પોતે લખ્યું છે કે તમે આવતીકાલની ચિંતા છોડી દો એવી ગાંડી શિખામણ સાંભરી આવી તે લખી છે. કેવી શિખામણ ? લોકો જેને ગાંડી શિખામણ કહે એવી શિખામણ અમે તમને આપીએ છીએ. એ પણ ખબર છે કે લોકો આનો શું અર્થ કરશે એ એમને ખબર નથી કાંઈ ? એ તો મહાવિચક્ષણ છે. છતાં જે સત્ય છે એ સત્ય જ લખે છે. પોતે એમાં લોકદષ્ટિએ વિચાર નથી કરતા કે આમ કહેવાય કે ન કહેવાય. પારમાર્થિક દષ્ટિએ વિચાર કરે છે.

‘કોઈ પણ પ્રકારે ભવિષ્યનો સાંસારિક વિચાર છોડી વર્તમાનમાં સમપણે પ્રવર્તવાનો દઢ નિશ્ચય કરવો એ તમને યોગ્ય છે. ભવિષ્યમાં જે થવા યોગ્ય હશે, તે થશે, તે અનિવાર્ય છે.’ એને કોઈ ફેરવી શકશે એમ તમે માનતા હો કે પોતે એમાં કાંઈ પહેલાથી એનો પૂર્વપ્રબંધ કરે, વ્યવસ્થા કરી રાખે તો ભવિષ્યમાં જે થવાનું છે એને નિવારી શકાશે, વાતમાં કાંઈ માલ નથી.

‘ગુરુદેવ’ કહેતા હતા. ઘણા વર્ષો પહેલાના પ્રવચનોમાં નાનપણમાં ‘રાણપુર’માં સાંભળેલા. ૧૪ વર્ષની ઉંમરે. પાપનો ઉદય આવે ત્યારે દીકરો મરે, દીકરી રાંડે, દીકરો રાંડે અને દીકરી મરે નહિ, બેમાં ફેર છે. દીકરો મરે, દીકરી રાંડે, દાટ્યા કોયલા થાય. તે’દી તો પૈસા દાટતા ને લોકો ! સોનું-ચાંદી, રૂપિયા દાટે. એ ખોટે તો અંદરથી કોલસા નીકળે. પરમાણુ ફેરી ગયા હોય અને વીમો ઉતરાવ્યો હોય એ વીમા કંપની ભાંગે. એવી ચારે બાજુથી (પ્રતિકૂળતાઓ) સરખાઈની આવે એને કોઈ ફેરવવા સમર્થ

નથી. અનિવાર્ય છે એને ફેરવવા કોઈ સમર્થ નથી.

‘એમ ગણી પરમાર્થ-પુરુષાર્થ ભણી સન્મુખ થવું યોગ્ય છે.’ આવું જાણીને પોતાનું આત્મહિત થાય એવા પુરુષાર્થ ભણી સન્મુખ થવું, પુરુષાર્થની સન્મુખ થવું, પુરુષાર્થમાં પ્રેરાવું એટલું જ યોગ્ય છે. કોઈ સંયોગોની ચિંતામાં જરાપણ મુમુક્ષુએ પડવાની જરૂર નથી. વિચાર આવે તોપણ ધક્કો મારી દેવો એમ કહે છે. વિચાર આવશે પણ એને ધક્કો મારી દેવો કે ત્યારે જે થશે (એ થશે), હું મારો પુરુષાર્થ વધારીશ.

ખરી વાત તો એ છે કે તીવ્ર મુમુક્ષુતામાં કદાચ દારિદ્ર્ય આવી પડે એટલે સંયોગને (અનુકૂળ રાખવા) ઉધામા ન નાખ્યા હોય અને આત્મહિત બાજુ વધારે પોતાનો પુરુષાર્થ ફેરવ્યો હોય તો એ એનું એક ગૌરવ છે એમ સમજવું જોઈએ. એ એને લાંછન નથી-એ એની Discredit નથી. એ એનું ગૌરવ છે કે ભાઈ ! એ તો જે રસ્તે જાય છે એમાં બહારમાં આવું થાય તો એ તો એમ જ થાય ને, એને બહારમાં બીજું કેવી રીતે થાય ? એમ થાય એવું સંભવિત છે અને એ જ એનું ગૌરવ છે. ખરેખર તો એમ વાત છે. એના બદલે લોકો મને આવી રીતે જુએ, લોકો મને આવી રીતે જુએ, લોકો મને ગરીબ ન સમજે, લોકો મને આવો સમજે, આવો સમજે એ લોકસંજ્ઞામાં જીવ પોતાના વર્તમાન આયુષ્યને ખતમ કરી નાખે છે, ખોય બેસે છે.

મુમુક્ષુ :- આ એનું ગૌરવ કેવી રીતે છે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- કેમ ? એ તો એનું ગૌરવ છે કે એ પોતે ઉપેક્ષા કરીને પોતાના માર્ગમાં વધારે આગળ ચાલે છે અને એ ઉપેક્ષાના ફળમાં પ્રતિકૂળતાનું એ લક્ષ નથી રાખતો. પ્રતિકૂળતાને અવગણે છે એ એનું ગૌરવ નથી તો શું છે ? પ્રતિકૂળતાની અવગણના કરવી અને પોતાના માર્ગમાંથી અવિચલિતપણે કાર્ય કરવું, વિચલિત ન થવું એ ગૌરવ જ છે ને ! બીજું શું છે ? સીધી વાત છે. સમજી શકાય એવી વાત છે. એટલે એને કોઈ Credit-Discredit નો વિચાર પણ ખોટી રીતે કરવા યોગ્ય નથી, સાચી રીતે કરવા યોગ્ય છે. પછી એ ગૌરવ કોઈ ન સમજી શકે અને બીજી રીતે વિચારે તો એનું એ જાણે. કોઈ ઓછી બુદ્ધિવાળા પોતાની બુદ્ધિ પ્રમાણે માપ કાઢે તો એની અલ્પબુદ્ધિની ગણના કરીને પોતે માર્ગથી કેમ વિચલિત થાય ? પોતે પોતાના રસ્તે ચાલ્યા જાય.

મુમુક્ષુ :- માન કષાય મારી નાખે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- મારી નાખે. માનકષાય મનુષ્યભવને હરાવી દે છે. માનકષાયમાં તો આખો મનુષ્યભવ હારી જાય એવી પરિસ્થિતિ થાય છે. માનકષાય મોટો જુગાર છે, મોટો જુગાર છે. આમ માણસ જુગાર રમે તો લાંછન લાગે પણ માનકષાય જ તારો મોટો જુગાર છે કે તું આખો મનુષ્યભવ હારી ગયો.

મુમુક્ષુ :- જુગારમાં તો એક પાસો સીધો પણ પડે પણ આમાં તો...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પાસો સીધો પડેને તો એટલું જ નુકસાન છે એને. સવળું પડે તો નુકસાન છે અને અવળું પડે તો નુકસાન છે. સવળું પડે તો રસ ચડશે, અવળું પડશે તો ખેદાય જશે. માણસ જુગારમાં તો થોડીક સંપત્તિ હારે, આ તો આખો મનુષ્યભવ હારે. અને વર્તમાન મનુષ્યભવ હારે એમ નહિ, એના કારણે એણે જે સન્માર્ગ પ્રત્યેનું દુર્લક્ષ કર્યું તો ભાવીના બીજા કેટલા ભવ હારી જાય, કેટલા ભવ સુધી એનો પત્તો ન ખાય એ તો હિસાબ કાઢવો મુશ્કેલ છે. એવો ગહન વિષય છે એ તો.

‘ગમે તે પ્રકારે પણ એ લોકલજજારૂપ ભયનું સ્થાનક એવું જે ભવિષ્ય...’ ભવિષ્યને કેટલા વિશેષણ આપ્યા ! લોકલજજાથી ઉત્પન્ન થતો ભય એનું સ્થાન જે પોતાનું ભવિષ્ય ‘તે વિસ્મરણ કરવા યોગ્ય છે.’ ગમે તે પ્રકારે એટલે પુરુષાર્થ કરીને, સાચી સમજણ કરીને, પુરુષાર્થ કરીને આ ભવિષ્યની ચિંતા વિસ્મરણ કરવા યોગ્ય છે. એવું નથી કે જેને બહુ પ્રતિકૂળતા આવે એને જ આવી ચિંતા થાય છે. સામાન્યપણે આપણા સમાજનો વિચાર કરીએ તો દરેક મુમુક્ષુની આ માનસિક પરિસ્થિતિ ઓછા-વત્તા પ્રમાણમાં હોય જ છે. થોડા સંપન્ન હોય છે એ પણ ભવિષ્યનો વિચાર કરે છે, ઓછા સંપન્ન હોય છે એ પણ ભવિષ્યની ચિંતામાં પડ્યા છે. જેને પ્રતિકૂળતા આવે છે એ પણ ભવિષ્યની ચિંતામાં પડ્યા છે, અનુકૂળતાવાળા પણ ભવિષ્યની ચિંતામાં (પડ્યા છે). મુમુક્ષુતામાં આ એક ખતરનાક વાત છે. મુમુક્ષુતાને રોકી રાખે અને જે માર્ગ એને સમજવા અને જાણવા મળ્યો છે એ માર્ગમાં (આગળ વધવા) ન દે એવો કોઈ મોટો પ્રતિબંધ હોય તો આ ભવિષ્યની ચિંતા છે. એ બહુ મહત્વનો મુદ્દો છે. મુમુક્ષુ માટે આ એક બહુ મહત્વનો મુદ્દો છે અને એણે ભવિષ્યનું વિસ્મરણ કરી નાખવું, જરાપણ એમાં તેને ટેકો ન દેવો. એ વિચારને, એ અભિપ્રાયને, એ લોકલજજા છે, એ લોકસંજ્ઞા છે અને એ લોકસંજ્ઞાને ઘૂંટે છે. ભવિષ્યની વ્યવસ્થાને લક્ષમાં રાખીને એ નિમિત્તે લોકસંજ્ઞાને જીવ ઘૂંટે છે અને એ જ ઝેર છે.

‘તેની ‘ચિંતા વડે’ પરમાર્થનું વિસ્મરણ હોય છે.’ આ સીધી વાત છે. શું નુકસાન છે ? કે તું પરમાર્થ ખોય બેસીશ. પરમાર્થ માર્ગમાં તારે જે જાવું છે એ માર્ગમાં તુ નહીં જઈ શકે. પરમાર્થનું વિસ્મરણ થઈ જશે. ‘અને એમ થાય તે મહા આપત્તિરૂપ છે’ હવે એને એમ કહે છે કે તું સાંસારિક ભવિષ્યની આપત્તિનો વિચાર કરે છો તો તારા આત્માનું અહિત થાય એ આપત્તિનો કેમ વિચાર નથી કરતો ? એ તો એથી મોટી આપત્તિ છે. સંયોગની આપત્તિ તો Temporary છે, અમુક કાળ સુધીની છે, એ તો ઉદય ફરશે એટલે બધું માંડશે ફરવા.

ઉદય ફરે ત્યારે મિત્ર દુશ્મન થાય, ભાઈ હોય તો દુશ્મન થાય, મા-બાપ હોય તો દુશ્મન થાય, દીકરા હોય તો દુશ્મન થાય, બધું થાય. અને ઉદય ફરે એટલે એ બધા સામેથી આવે મિત્રતા કરવા. જે દુશ્મન થયા હોય એ દુશ્મનો (પણ) મિત્ર થવા આવે કે અરે...! ભાઈ ! તમને જોઈને તો મને આનંદ થઈ ગયો. એલા પણ ક્યાંથી થઈ ગયો ? શું કહે ? તમને જોયા ત્યાં મને આનંદ થઈ ગયો. ખુશી ખુશી થઈ ગયો હું. અંદર ઉદય ફર્યો છે. પેલાને કાંઈ ખબર નથી કે આનો ઉદય શું છે ? ઉદય ફરે ત્યારે એ વસ્તુ કુદરતી થાય છે. કોઈ કહેવા નથી જવું પડતું. પણ પરમાર્થનું વિસ્મરણ થાય એ મોટી આપત્તિ છે એનું લક્ષ રાખવા જેવું છે, પ્રતિકૂળતાની આપત્તિનું નહિ.

‘માટે તે આપત્તિ આવે નહીં, એટલું જ વારંવાર વિચારવા યોગ્ય છે.’ મુમુક્ષુએ તો એ જ વિચારવા યોગ્ય છે કે પરમાર્થનું વિસ્મરણ મને થઈ જાય, સંયોગોમાં એવો ગૂંચવાઈ જાઉં કે જેને લઈને મને પરમાર્થનું વિસ્મરણ થઈ જાય એ મોટી આપત્તિ છે.

‘ઘણા વખત થયાં આજીવિકા અને લોકલજ્જાનો ખેદ તમને અંતરમાં ભેળો થયો છે.’ જુઓ ! એમનું અંતર પકડે છે. આ ‘સાયલા’ રહે છે, આ ‘મુંબઈ’ રહે છે. એમનું હૃદય પકડે છે કે તમારા અંતરમાં લોકલજ્જાનો ખેદ, આજીવિકાનો ખેદ ભેગો થઈ ગયો છે. એકલું આજીવિકાનું દુઃખ નથી તમને, ભેગું લોકલજ્જાનું પણ તમને દુઃખ છે. આ પકડયું છે. એક ગાંડાની હોસ્પિટલમાં જાય અને ઘણા ગાંડા એમ કહે, બધાય ગાંડા એમ કહે કે આ ગાંડો છે કે આપણને જોવા આવ્યો. ‘ગુરુદેવ’ દૃષ્ટાંત દેતા ને ! એટલે પોતે ગાંડો થઈ ગયો ? એમ આ જગત તો ગાંડાની હોસ્પિટલ છે. એના અભિપ્રાય સામે જોવાય નહિ. ગાંડાના અભિપ્રાય સામે શું જોવાનું હોય ?

‘તે વિષે હવે તો નિર્ભયપણું જ અંગીકાર કરવું યોગ્ય છે. ફરી કહીએ છીએ કે તે જ કર્તવ્ય છે.’ આ વાત તમને ફરીને ભાર દઈને કહીએ છીએ કે આ જ કર્તવ્ય છે. ‘ફરી કહીએ છીએ કે તે જ કર્તવ્ય છે. યથાર્થ બોધનો એ મુખ્ય માર્ગ છે.’ જો તમારે બોધ-આત્મબોધ-આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું હોય તો આ મુખ્ય માર્ગ છે. જો તમે સંયોગોની ચિંતામાં પડ્યા તો દુનિયા આખી એ જ ધંધો કરે છે. શું છે ? આંખ્યું મીંચીને પછી ‘અમેરિકા’માં રહેતો હોય કે ‘રશિયા’માં રહેતો હોય કે ‘હિન્દુસ્તાન’માં રહેતો હોય, સંયોગ પાછળની દોટ સિવાય બીજું છે શું ?

એક લીટીમાં જગતના તમામ જીવો, (‘કૃપાળુદેવે’) તો ત્યાં સુધી લીધું છે કે એક ભૂંડથી માંડીને ચક્રવર્તી સુધીના શું કરે છે ? ઉકરડામાં ગંદકી શોધતો ભૂંડ અને એક ચક્રવર્તી મનુષ્ય જેના પૂરા પુણ્ય છે, (એ) વધતા વૈભવના વ્યવસાયી છે. આટલા શબ્દ વાપર્યા છે. વધતા વૈભવ માટે વ્યવસાયી છે. વ્યવસાયી એટલે ઉદ્યમવંત છે. બીજો શું ઉદ્યમ કરે છે ? હવે જો મુમુક્ષુને પણ એમ જ કરવું હોય અને એની જ પાછળ જાવું હોય અને પરમાર્થ માર્ગનો કોઈ વિચાર ન કરવો હોય તો એ જગતના પરિભ્રમણ કરનારા જીવોમાં અને આનામાં બીજો માર્ગનો ફેર શું પડ્યો ? એ તો એના એ છે.

મુમુક્ષુ:- ચક્રવર્તીને તો હજી... પણ ભૂંડને તો...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બેયને એક જ ખાતામાં ખતવી નાખ્યા. ચક્રવર્તી અને ભૂંડને એક ખાતામાં ખતવ્યા છે. આ બે સરખા છે. એ એના કુટુંબનું ભરણ-પોષણ કરે છે અને ચક્રવર્તી એના કુટુંબનું ભરણપોષણ કરે છે. બીજું કરે છે શું ? કોઈ વિશેષ વિવેકવાળી તો નથી એની અંદર.

‘યથાર્થ બોધનો એ મુખ્ય માર્ગ છે. એ સ્થળે ભૂલ ખાવી યોગ્ય નથી.’ આ એક Point એવો છે કે સામો આવીને ઊભો રહેશે, જેવો તું પરમાર્થમાર્ગમાં વળવા માટે કાંઈક પુરુષાર્થ કરવા તૈયાર થઈશ એટલે સીધી પરિસ્થિતિ કાંઈકને કાંઈ આવીને ઊભી રહેશે. તો આ સ્થળે તું ભૂલ ખાતો નહિ. અહીંયાં ભૂલ્યો (તો) પાછો રસ્તો હાથમાં નહી આવે. માટે જરાય ભૂલતો નહિ. આ સ્થળે ભૂલ નહિ ખાતો. આ એક એવો વળાંક છે-Turning point છે. કાં તું આત્મા બાજુ વળ કા સંસાર બાજુ વળ. સંસાર બાજુ વળવાની ભૂલ નહિ ખાતો. આ સ્થળે ભૂલ ખાવી યોગ્ય નથી.

બોલો ! કેવું સરસ માર્ગદર્શન આપ્યું છે ! આ સ્થળે ભૂલ ખાવી યોગ્ય નથી.

‘લજ્જા અને આજીવિકા મિથ્યા છે.’ એ ધુમાડાને બાયકા ભરવાની વાત છે. હાથમાં કાંઈ નહિ આવે. લોકલજ્જા, લોકમાન એ ધુમાડાને બાયકા ભરવા જેવું છે. કાંઈ હાથમાં નહિ આવે તને. ‘લજ્જા અને આજીવિકા મિથ્યા છે. કુટુંબાદિનું મમત્વ રાખશો તોપણ જે થવાનું હશે તે થશે. તેમાં સમપણું રાખશો તોપણ જે થવા યોગ્ય હશે તે થશે;...’ આ ક્રમબદ્ધ પર્યાય આવી, આ ક્રમબદ્ધ પર્યાય આવી. કે જો તમે મમત્વ રાખીને કાંઈક કરશો, ઝાંવા નાખશો તોપણ થવાનું હશે તે થશે. સમતાભાવ રાખીને જે થવાનું હશે તે થશે એમ કરીને તમે આત્માના પ્રયત્નમાં જશો તોપણ જે થવાનું હશે તે થશે. એ તો ક્રમબદ્ધ પર્યાય છે.

મુમુક્ષુ :- ‘ગુરુદેવશ્રી’ની વાતમાં આત્મા તરફ વળે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એનો બોધ જ એટલા માટે છે. આત્મા તરફ વળવા માટે ક્રમબદ્ધપર્યાયનો ન્યાય છે, બીજા કોઈ સ્વચ્છંદ માટે નથી.

‘માટે નિઃશંકપણે નિરભિમાની થવું યોગ્ય છે.’ માટે લોકોમાં અમુક માન મળે એવું અભિમાન દઢ કરવા જેવું નથી. નિઃશંક થઈ જાવ. લોકોને જેમ ગણવું હોય એમ ગણો. આ તીર્થંકરાદિક આખા સંસારનો ત્યાગ કરીને મુનિદશામાં નિર્વસ્ત્રદશામાં નીકળી ગયા. અપમાન થઈ ગયું લોકોમાં એમનું કે પૂજે છે બધા એમને ? એ તો બધા સિદ્ધાલયમાં પધારી ગયા, પણ આજે એમની પ્રતિમા મૂકીને પૂજે છે.

એવું નથી કે ત્યાગ કર્યો માટે એને બધા દરિદ્રી ગણવા માંડ્યા કે ભઈ એમની પાસે તો અંગ ઢાંકવા વસ્ત્રનો ટુકડો પણ નહોતો કે આગળ પાછળ ભોજન લેવાની કોઈ વ્યવસ્થા નહોતી, માટે બહુ ગરીબ હતા એમ ગણે છે ? અરે..! એ ચાલ્યા ગયા તો એમની પ્રતિમા મૂકીને પૂજો પણ પૂજો એમને. તારે માન ક્યાં લેવા જાવું છે ? કેવી રીતે માન લેવું છે તારે ? સંયોગથી જ માન મળે એવું થોડું છે કાંઈ. એ તો જે રીતે જે થવાનું હોય તે રીતે થાય. એની સામું જોવાનું બંધ કરો.

મુમુક્ષુ :- ચક્રવર્તીના પિતા હતા પણ બાર મહિના સુધી કોઈએ ખબર ન કાઢી કે આમણે આહાર લીધો છે કે નથી લીધો.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બાર મહિના સુધી ખબર ન કાઢી એમ તો નહિ, એવો વિકલ્પ નથી કર્યો કે ઇન્દ્ર કેમ મારો વિચાર નથી કરતો ? એને તો અવધિજ્ઞાન છે. પોતે

પ્રથમ તીર્થંકર છે, આ ચોવીશીના પોતે પ્રથમ તીર્થંકર છે. બહુ સમર્થ પુરુષ છે. છતાં કોઈને કેમ વિકલ્પ આવતો નથી એમ નથી જોતા. પોતે જુએ છે કે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ આહારને અનુકૂળ નથી. અનઆહારક એવા આત્મામાં ડૂબકી લગાવી દો. એટલો જોરથી પુરુષાર્થ ઊપડે કે છ મહિના સુધી આહારનો ફરીને વિકલ્પ ઊભો ન થાય. છ મહિનાના ઉપવાસ થાય તોપણ આહારનો વિકલ્પ ઊભો ન થાય. એનો પુરુષાર્થ કેટલો જબરદસ્ત હશે ! એ વિચારવા જેવો વિષય છે. અહીં તો એક ઇચ્છા થાય અને ઇચ્છા પ્રમાણે થવામાં વાર લાગે તો ત્યાં તાતો-ઊનો થઈ જાય. છ-છ મહિના સુધી આહાર મળતો નથી, પોતે રાજપાટ છોડ્યું છે, ખબર છે કે ઇન્દ્ર તો અવધિજ્ઞાની છે, અમે તીર્થંકરપુરુષ છીએ.

મુમુક્ષુ :- દીકરો ચક્રવર્તી છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- દીકરો ચક્રવર્તી છે કોઈ વિચાર કરતું નથી. ભરત રાજા વિચાર કરતા નથી કે પિતાજીને આહારપાણીની વ્યવસ્થા સમાજમાં બરાબર થઈ ગઈ છે કે નથી થતી ? કોઈ આહારદાન આપે છે કે નહિ ? લાવો હું આહારદાન આપું એ પણ નથી. કેમકે કોઈને એ ખબર જ નથી. કેવી રીતે આહારદાન દેવાય એ વિધિ કોઈ જાણતું નથી. છતાં એમને આહાર મળતો નથી કે મળે છે એની ચિંતા કોઈએ નથી કરી. અને એની ચિંતા નથી કરી એનું એમને દુઃખ નથી થયું. મોટી વાત તો એ વધારે છે કે એનો વિકલ્પ એમણે નથી કર્યો કે કેમ મારો કોઈ વિકલ્પ કરતા નથી ? અત્યારે તો માણસ અપેક્ષાવૃત્તિ રાખે છે કે મારા સામું કેમ કોઈ જોતા નથી ? મારા સામું કેમ કોઈ જોતા નથી ? એમાં પણ ઉપદેશક થઈ જાય, વાંચનકાર થઈ જાય. લ્યોને ! આપણે તો પગ નીચે રેલો આવે એ જ (લઈએ). એને તો વળી એમ થાય કે મારું તો ધ્યાન રાખવું જોઈએને બધાએ. જુદો છે, આ માર્ગ જુદો છે. એ માર્ગ નથી. આ એ માર્ગ નથી. તને વિચાર આવે છે એવો આ માર્ગ નથી. એમ છે ખરેખર તો.

એટલે 'નિઃશંકપણે નિરાભિમાની થવું યોગ્ય છે. સમપરિણામે પરિણમવું યોગ્ય છે, અને એ જ અમારો બોધ છે.' સમપરિણામે પરિણમવું યોગ્ય છે, એ જ અમારી શિક્ષા છે, એ જ અમારે તમને કહેવું છે 'આ જ્યાં સુધી નહીં પરિણમે ત્યાં સુધી યથાર્થ બોધ પણ પરિણમે નહીં.' આ સીધી વાત છે. સમજી લ્યો. હવે તમારે શું

જોઈએ છે એ તમે નક્કી કરો. બાકી આ જે વસ્તુસ્થિતિ છે એમાં ફેર નહીં પડે આ બહુ નક્કી વાત છે. તમારે ક્યા રસ્તે જાવું અને ક્યા રસ્તે જવાનો પુરુષાર્થ કરવો, પુરુષાર્થને યોજવો એ તમે નક્કી કરો. બાકી તમે આ ભવિષ્યની પણ ચિંતા રાખો અને પરમાર્થમાર્ગમાં આવવાની અભિલાષા રાખો, એ બની શકે એવી વાત નથી. એ વસ્તુસ્થિતિ બતાવી છે.

આ વિષય ‘બનારસીદાસજી’એ લીધો છે. ‘બનારસીદાસજી’એ પાછળ એક અધિકારમાં આ વિષય લીધો છે. એ પોતે પણ એવી સાંકડી પરિસ્થિતિમાં આવ્યા હતા. એ તો બહુ ચિત્રવિચિત્ર સંયોગોમાંથી પસાર થયા છે. એવા ભારાઉભારા હજી ‘સોભાગભાઈ’ને નથી આવ્યા. એ સંસારમાં વૈભવી જીવનમાં પડ્યા હતા. ચાર-ચાર પત્ની કરી હતી. ત્યારપછી વૈરાગ્ય આવ્યો. ‘સમયસાર’ વાંચીને વૈરાગ્ય આવ્યો તો એકવાર તો કપડાં છોડી દીધા, જ્ઞાન થયા વગર. વળી કોઈકે કહ્યું કે આમને આમ તમે ક્યાં ધૂની છો ને ચડી જાવ છો. કપડાં પહેરી લો અને કાંઈક વિવેક રાખો. વળી પાછા કપડાં પહેરી (લીધા). ઓરડામાં, ઘરમાં (કપડાં કાઢીને ફેરે). બહાર શહેરમાં નહિ. ઘરમાં કપડાં છોડી નાખ્યા કે આપણે હવે કાંઈ જોઈએ નહિ.

વળી કોઈએ કીધું કે એમ નથી, આ એવો રસ્તો નથી, તમે ઉન્મત્ત અવસ્થામાં છો. હતા જરા ધૂની અને બહુ વીર્યવાળા હતા. પણ એને પુરુષાર્થ ઘણો હતો, જોર ઘણું હતું અને માર્ગ પકડી લીધો. માર્ગ પકડી લીધો ત્યારપછી સંયોગની ઉપેક્ષામાં આવી ગયા, ભવિષ્યની ઉપેક્ષામાં આવી ગયા. તો ખાવા-પીવાના સાંસા (પડી ગયા). તો એમનો કોઈ સંબંધી હતો કચોરીવાળો. ભજિયા બનાવે ને ? તેને ત્યાં સાંજે જઈને કચોરી ખાય આવે. પૈસા ન આપે. પૈસા હોય તો આપે ને ! છ મહિના સુધી એને કીધું તું ઉધાર રાખજે. પૈસા નથી આપવા એમ નહિ પણ અત્યારે નથી, હોં ! આ ખાવા આવું છું પણ પૈસા નથી. પૈસા તને આપી દઈશ, આવશે એટલે આપી દઈશ. મારી પાસે પૈસાનો મેળ ખાશે તો તને આપી દઈશ. છ મહિના સુધી ઉધાર ખાધું. પછી આપી દીધા એકસાથે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પણ એનો પુરુષાર્થ કેટલો ! વિચારવા જેવું એ છે. કે ખાવાના પૈસા ખીસ્સામાં ન હોય તો સંબંધીને કહે, ભાઈ ! અત્યારે કરજ કરી લઉં છું. પણ

એમાંથી બીજી અપેક્ષાવૃત્તિ નહિ કે મારી સ્થિતિ સાંકડી છે માટે તમે મદદ કરો એમ નહિ. એ જરા વિચારવા જેવું છે.

મુમુક્ષુ :- આટલી પાઘડી વેચાય તો દુકાન...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એટલા તો નિર્લોભી હતા. પાઘડીનો ધંધો હતો. આઠ પાઘડી રોજ વેચવી. આઠ પાઘડી વેચે એટલે દુકાન બંધ કરી દે અને ઘર ભેગા (થઈ જાય). એનો આ બાજુ રસ હતો. અધ્યયનનો, સત્શાસ્ત્રમાં, તત્ત્વમાં રસ હતો. નિવૃત્તિ લઈ લેવી. વ્યવસાય આઠ પાઘડી વેચવાથી (ચલાવતા). આજનું આજે. આઠ પાઘડી આજે વેચાય એટલે મારે કુટુંબનો આજનો ખર્ચ નીકળી જાય. બે કલાકમાં વેચાય તો બે કલાકમાં દુકાન બંધ કરીને ઘરે. એક કલાકમાં વેચાય તો એક કલાકમાં ઘરે. પછી તો કોઈને ખબર પડી કે આ નિવૃત્તિ માટે એમ કરે છે. તો સવારના પહોરમાં જઈને એક જણો જઈને એકસાથે આઠ પાઘડી લઈ આવે. ઘરભેગા મોકલી દો. એ તો ચાલ્યા જાય, એને કાંઈ ખબર નહિ કે આ ઈરાદાપૂર્વક આવે છે. જુદાં જુદાં માણસો જાય. રાજાને કે પ્રધાનને કોઈને ખબર પડી જાય છે કે આ નિવૃત્તિ માટે આઠ પાઘડી વેચે છે, તો કોઈને એક-બે જણને મોકલી દે કે આઠ પાઘડી લઈ આવો. એટલે એ નિવૃત્તિમાં (રહે). એને નિવૃત્તિમાં મોકલી દે. પણ એની વૃત્તિ એ કે કાલનો વિચાર નથી કરવો. એટલો પુરુષાર્થ એમનો ! કાલનો વિચાર નથી કરવો. એ ૩૭૪ (પત્ર પૂરો) થયો.

મુમુક્ષુ :- મુમુક્ષુ માટે પત્ર ઘણો કિંમતી !

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા મુમુક્ષુને બહુ કામની ચીજ છે અને આ એક આ સ્થળે ભૂલ કરવા જેવી નથી, આ સ્થળે ભૂલ ખાવા જેવી નથી. આ બધાને લાગુ પડતું હોય છે ઓછા-વત્તાપ્રમાણમાં અને અહીંયાં જીવ ભૂલ ખાય છે, આ ભૂલ ખાવા જેવી વાત નથી. એ માર્મિક શબ્દ આવ્યા છે કે આ સ્થળે ભૂલ ખાવા જેવી નથી. એક એ માર્મિક વાત આવી છે અને જ્યાં સુધી એમ નહિ પરિણમે ત્યાં સુધી પરમબોધ નહિ પરિણમે, આત્મજ્ઞાન નહિ થાય. નિરાલંબ નિરપેક્ષ આત્મતત્ત્વ છે એની તૈયારીમાં આવી જા તું. મને કોઈના આલંબનની જરૂર નથી, કોઈની અપેક્ષાની મને જરૂર નથી. એવી રીતે જોરમાં આવી જા. બાકી એ સિવાય નિરાલંબ નિરપેક્ષ તત્ત્વ હું છું એવો બોધ પરિણામ નહિ પામે. વિકલ્પ કર એનો કાંઈ અર્થ નથી, પરિણામ થવું (જોઈએ).

પત્રાંક - ૩૭૫

મુંબઈ, વૈશાખ, ૧૯૪૮

જિનાગમ છે તે ઉપશમસ્વરૂપ છે. ઉપશમસ્વરૂપ એવા પુરુષોએ ઉપશમને અર્થે તે પ્રરૂપ્યાં છે, ઉપદેશ્યાં છે. તે ઉપશમ આત્માર્થે છે, અન્ય કોઈ પ્રયોજન અર્થે નથી. આત્માર્થમાં જો તેનું આરાધન કરવામાં ન આવ્યું, તો તે જિનાગમનું શ્રવણ, વાંચન નિષ્ફળરૂપ છે; એ વાર્તા અમને તો નિઃસંદેહ યથાર્થ લાગે છે.

દુઃખની નિવૃત્તિને સર્વ જીવ ઇચ્છે છે, અને દુઃખની નિવૃત્તિ દુઃખ જેનાથી જન્મ પામે છે એવા રાગ, દ્વેષ અને અજ્ઞાનાદિ દોષની નિવૃત્તિ થયા વિના, થવી સંભવતી નથી. તે રાગાદિની નિવૃત્તિ એક આત્મજ્ઞાન સિવાય બીજા કોઈ પ્રકારે ભૂતકાળમાં થઈ નથી, વર્તમાનકાળમાં થતી નથી, ભવિષ્યકાળમાં થઈ શકે તેમ નથી. એમ સર્વ જ્ઞાનીપુરુષોને ભાસ્યું છે. માટે તે આત્મજ્ઞાન જીવને પ્રયોજનરૂપ છે. તેનો સર્વશ્રેષ્ઠ ઉપાય સદ્ગુરુવચનનું શ્રવણવું કે સત્શાસ્ત્રનું વિચારવું એ છે. જે કોઈ જીવ દુઃખની નિવૃત્તિ ઇચ્છતો હોય, સર્વથા દુઃખથી મુક્તપણું તેને પ્રાપ્ત કરવું હોય તેને એ જ એક માર્ગ આરાધ્યા સિવાય અન્ય બીજો કોઈ ઉપાય નથી. માટે જીવે સર્વ પ્રકારનાં મતમતાંતરનો, કુળધર્મનો, લોકસંજ્ઞારૂપ ધર્મનો, ઓઘસંજ્ઞારૂપ ધર્મનો ઉદાસભાવ ભજી એક આત્મવિચાર કર્તવ્યરૂપ ધર્મ ભજવો યોગ્ય છે.

એક મોટી નિશ્ચયની વાર્તા તો મુમુક્ષુ જીવે એ જ કરવી યોગ્ય છે કે સત્સંગ જેવું કલ્યાણનું કોઈ બળવાન કારણ નથી, અને તે સત્સંગમાં નિરંતર સમય સમય નિવાસ ઇચ્છવો, અસત્સંગનું ક્ષણે ક્ષણે વિપરિણામ વિચારવું, એ શ્રેયરૂપ છે. બહુ બહુ કરીને આ વાર્તા અનુભવમાં આણવા જેવી છે.

યથાપ્રારબ્ધે સ્થિતિ છે એટલે બળવાન ઉપાધિયોગે વિષમતા આવતી નથી. કંટાળો અત્યંત આવી જતાં છતાં ઉપશમનું, સમાધિનું યથારૂપ રહેવું થાય છે; તથાપિ નિરંતર ચિત્તમાં સત્સંગની ભાવના વર્ત્યા કરે છે. સત્સંગનું અત્યંત માહાત્મ્ય પૂર્વભવે વેદન કર્યું છે; તે ફરી ફરી સ્મૃતિરૂપ થાય છે અને નિરંતર અભંગપણે તે ભાવના સ્ફુરિત રહ્યા કરે છે.

જ્યાં સુધી આ ઉપાધિયોગનો ઉદય છે ત્યાં સુધી સમવસ્થાને તે નિર્વાહવો એવું પ્રારબ્ધ છે, તથાપિ જે કાળ જાય છે તે તેના ત્યાગના ભાવમાં ઘણું કરી ગયા કરે છે.

નિવૃત્તિ જેવાં ક્ષેત્રે ચિત્તસ્થિરતાએ હાલ ‘સૂત્રકૃતાંગસૂત્ર’નું શ્રવણ કરવા ઇચ્છા હોય તો કરવામાં બાધા નથી. માત્ર જીવને ઉપશમાર્થે તે કરવું યોગ્ય છે. ક્યા મતનું વિશેષપણું છે, ક્યા મતનું ન્યૂનપણું છે, એવા અન્યાર્થમાં પડવા અર્થે તેમ કરવું યોગ્ય નથી. તે ‘સૂત્રકૃતાંગ’ની રચના જે પુરુષોએ કરી છે, તે આત્મસ્વરૂપ પુરુષ હતા, એવો અમારો નિશ્ચય છે.

‘આ કર્મરૂપ કલેશ જે જીવને પ્રાપ્ત થયો છે તે કેમ ત્રુટે ?’ એવું પ્રશ્ન મુમુક્ષુ શિષ્યને ઉદ્ભવ કરી ‘બોધ પામવાથી ત્રુટે’ એવું તે ‘સૂત્રકૃતાંગ’નું પ્રથમ વાક્ય છે. ‘તે બંધન શું ? અને શું જાણવાથી તે ત્રુટે ?’ એવું બીજું. પ્રશ્ન ત્યાં શિષ્યને સંભવે છે અને તે બંધન વીરસ્વામીએ શા પ્રકારે કહ્યું છે ? એવા વાક્યથી તે પ્રશ્ન મૂક્યું છે; અર્થાત્ શિષ્યના પ્રશ્નમાં તે વાક્ય મૂકી ગ્રંથકાર એમ કહે છે કે, આત્મસ્વરૂપ એવા શ્રી વીરસ્વામીનું કહેલું તમને કહીશું; કેમકે આત્મસ્વરૂપ પુરુષ આત્મસ્વરૂપાર્થે અત્યંત પ્રતીતિ યોગ્ય છે. તે બંધનનું સ્વરૂપ ત્યાર પછી ગ્રંથકાર કહે છે તે ફરી ફરી વિચારવા યોગ્ય છે.

ત્યાર પછી તેના વિશેષ વિચારે ગ્રંથકારને સ્મૃતિ થઈ કે આ જે સમાધિમાર્ગ તે આત્માના નિશ્ચય વિના ઘટે નહીં, અને જગતવાસી જીવોએ અજ્ઞાની ઉપદેશકોથી જીવનું સ્વરૂપ અન્યથા જાણી, કલ્યાણનું સ્વરૂપ અન્યથા જાણી, અન્યથાનો યથાર્થપણે નિશ્ચય કર્યો છે; તે નિશ્ચયનો ભંગ થયા વિના, તે નિશ્ચયમાં સંદેહ પડ્યા વિના, અમે જે અનુભવ્યો છે એવો સમાધિમાર્ગ, તેમને કોઈ પ્રકારે સંભળાવ્યો શી રીતે ફળીભૂત થશે ? એવું જાણી ગ્રંથકાર કહે છે કે, ‘આવા માર્ગનો ત્યાગ કરી કોઈ એક શ્રમણ બ્રાહ્મણ અજાણપણે, વગર વિચાર્યો, અન્યથા પ્રકારે માર્ગ કહે છે’ એમ કહેતા હતા. તે અન્યથા પ્રકાર પછી ગ્રંથકાર નિવેદન કરે છે, કે પંચમહાભૂતનું જ કોઈ અસ્તિત્વ માને છે, આત્માનું ઉત્પન્ન થવું તેથી માને છે, જેમ ઘટતું નથી. એમ જણાવી આત્માનું નિત્યપણું પ્રતિપાદન કરે છે. જો જીવે પોતાનું નિત્યપણું જાણ્યું નથી, તો પછી નિર્વાણનું પ્રયત્ન શા અર્થે થાય ? એવો અભિપ્રાય કરી નિત્યતા દર્શાવી છે. ત્યાર પછી ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારે કલ્પિત અભિપ્રાય દર્શાવી યથાર્થ અભિપ્રાયનો બોધ કરી, યથાર્થ માર્ગ વિના છૂટકો નથી, ગર્ભપણું ટળે નહીં, જન્મ ટળે નહીં, મરણ ટળે નહીં, દુઃખ ટળે નહીં, આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિ કંઈ ટળે નહીં; અને અમે ઉપર જે કહી આવ્યા છીએ એવા મતવાદીઓ તે સૌ તેવા પ્રકારને વિષે વસ્યા છે, કે જેથી જન્મ જરા મરણાદિનો નાશ થાય નહીં; એવો વિશેષ ઉપદેશરૂપ આગ્રહ કરી પ્રથમાધ્યયન સમાપ્ત કર્યું છે. ત્યાર પછી અનુક્રમે તેથી વર્ધમાન પરિણામે ઉપશમ - કલ્યાણ - આત્માર્થ બોધ્યો છે. તે લક્ષમાં રાખી વાંચન, શ્રવણ ઘટે છે કુળધર્મર્થે ‘સૂત્રકૃતાંગ’નું વાંચન, શ્રવણ નિષ્ફળ છે.

૩૭૫મો પત્ર 'લલ્લુજી મુનિ' ઉપરનો છે. પહેલોવહેલો અહીંથી 'લલ્લુજી' સાથેનો પત્રવ્યવહાર એમનો શરૂ થાય છે. ૨૫મા વર્ષે. સ્થાનકવાસીના મુનિ હતા છતાં એમના સમાગમમાં આવ્યા પછી એમના પ્રત્યે અત્યંત ભક્તિવંત હતા.

મુમુક્ષુ :- પત્રની સંખ્યા વધતી જાય છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એ તો સ્વભાવિક જ છે. કારણ શું છે કે એક જણ બીજાને કહેવાનો છે. જેને એના ઉપર રાગ હોય એને એ કહી દે કે ભાઈ ! કાંઈક આત્માનું હિત કરવું હોય તો આ એક પુરુષ છે, ગુપ્ત છે. લોકો જાણતા નથી પણ આપણે આપણો ગોળ ચોરી ખાવો હોય તો લાભ લેવા જેવો છે, એમ. એટલે એ રીતે થોડું થોડું વધતું જાય. જેમ જેમ સમય જાય એમ એ રીતે અનુયાયીઓ વધતા જાય છે.

'જિનાગમ છે તે ઉપશમસ્વરૂપ છે. ઉપશમસ્વરૂપ એવા પુરુષોએ ઉપશમને અર્થે તે પ્રરૂપ્યાં છે, ઉપદેશ્યાં છે. તે ઉપશમ આત્માર્થે છે, અન્ય કોઈ પ્રયોજન અર્થે નથી.' હવે જુઓ ! અહીંયાં ત્યાગી છે, મુનિ છે, જૈનના કહેવાતા સાધુ છે એટલે આખી વાત બીજી રીતે લીધી. કેમકે એને તો ધંધો નથી. એટલે એને તો એમ કહેવાના નથી, કહેવાનું કાંઈ કારણ નથી કે તમે નિવૃત્તિ લ્યો. એ તો નિવૃત્તિ લઈને શાસ્ત્ર વાંચતા હોય છે. પોતે પણ દીક્ષા લીધી છે. આપણે અહીંયાંના જ છે- 'વટામણ'. આ બાજુ 'ખંભાત'ના રસ્તે જઈએ, 'ભાવનગર'થી 'બરોડા'નો નવો રસ્તો થયો છે, વચ્ચે 'વટામણ' ચોકડી ચાર રસ્તા આવે છે. એ 'વટામણ'ના છે. અને લગભગ એ Area માં 'ખેડા' જિલ્લામાં, 'આણંદ' જિલ્લામાં, 'વડોદરા' જિલ્લામાં 'ચરોતર' જેને કહે છે, ચરોતર એટલે પહેલેથી ત્યાં વરસાદ ખૂબ થાય છે, ઘાસ-પાણી ખૂબ થાય છે. લોકો ઢોર ચરાવવા અહીંથી પણ જાય. 'કચ્છ-ભૂજ'માં વરસાદ ઓછો પડે (તો) પોતાના ઢોર લઈને 'ચરોતર'માં ચાલ્યા જાય, જ્યાં જ્યાં દુકાળ પડે ત્યાં. 'લલ્લુજી' એમાં જ લગભગ ફર્યા છે. ફરવાનું, વિહારનું ક્ષેત્ર પણ એ જ રહ્યું છે. છેવટે 'અગાસ'માં આશ્રમ સ્થાપીને સ્થિર થયા, 'શ્રીમદ્જી'ના દેહાંત પછી.

મુમુક્ષુ :- કાવિડા...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, પણ એ બધો એ જ Area છે. 'ખંભાત', 'આણંદ' જિલ્લો, 'ખેડા જિલ્લો' 'વડોદરા જિલ્લો' એટલામાં જ.

'જિનાગમ છે તે ઉપશમસ્વરૂપ છે. ઉપશમસ્વરૂપ એવા પુરુષોએ...' ઉપશમસ્વરૂપ

છે એટલે કષાયનો અભાવ કરે એવા સ્વરૂપ છે અને વીતરાગી પુરુષો, ઉપશમસ્વરૂપ એટલે વીતરાગી એવા પુરુષોએ વીતરાગતાને અર્થે તે પ્રરૂપ્યા છે, તેનો ઉપદેશ કર્યો છે. અને એવી વીતરાગતા પ્રાપ્ત કરવામાં આત્માર્થનું પ્રયોજન છે, આત્માના હિતનું પ્રયોજન છે, અન્ય કોઈ પ્રયોજન અર્થે નથી. એટલે કે શાસ્ત્ર વાંચતા જે ઉઘાડ વધી જાય અને શાસ્ત્ર વાંચનારને બીજા બે-ચાર કોઈ પ્રશ્ન પૂછનારા નીકળે, પોતે એનો ઉત્તર આપે એટલે પોતે કોઈ ગુરુના સ્થાને બેસી જાય, સાધુ હોય એટલે સહેજે ગુરુના સ્થાને બેસી જાય, એના માટે શાસ્ત્રો નથી. શાસ્ત્ર એના માટે નથી. એ તો મુનિ હતા પણ ગૃહસ્થમાં એવું થાય છે.

એક માણસ પહેલા શાસ્ત્રમાં ઊંડો ન ઊતર્યો હોય પછી શાસ્ત્રમાં થોડો ઊંડો ઊતરે છે ત્યારે કોઈ પૂછે એનો જવાબ આપી શકે એવી એના ક્ષયોપશમમાં ક્ષમતા આવે છે અને ત્યારે એને એમ થાય છે કે લોકો મને પૂછે છે અથવા લોકોની સમસ્યાનો ઉત્તર હું શાસ્ત્ર અને એના સિદ્ધાંતની દૃષ્ટિએ પણ આપી શકું છું. આના માટે આ શાસ્ત્ર નથી. શાસ્ત્રો તો પોતાને વીતરાગતા અને બોધ પ્રાપ્ત થાય એકાંતે એના માટે જ છે. જરાય બીજો અન્ય હેતુ એમાંથી ઊભો ન થાય એની અંદરમાં કાળજી લેવા જેવી છે, દરકાર કરવા જેવી છે.

મુમુક્ષુ :- જાણે-અજાણે એ બાજુ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- થઈ જ જાય. વિષય જ એવો છે કે થઈ જ જાય. કેમકે ક્ષયોપશમ ખુલ્લે છે ને એ વિષયનો !

‘આત્માર્થમાં જો તેનું આરાધન કરવામાં ન આવ્યું,...’ જિનાગમનું જો આત્માર્થમાં આરાધન કરવામાં ન આવ્યું ‘તો તે જિનાગમનું શ્રવણ, વાંચન નિષ્ફળરૂપ છે;...’ જાવ. નિષ્ફળ છે. એનું કોઈ ફળ તો નથી પણ નુકસાન છે. એનાથી નુકસાન પ્રાયઃ થાય, થાય અને થાય જ. ‘એ વાર્તા અમને તો નિઃસંદેહ યથાર્થ લાગે છે.’ જે હેતુથી એ શાસ્ત્રો લખાણ છે, જે પુરુષોએ જે ભાવમાં ઊભા રહીને એ શાસ્ત્રો લખ્યા એ જો ચુકાય જાય તો વાત પૂરી થઈ ગઈ. એ તો ખલાસ થઈ ગઈ વાત. હેતુ જ માર્યો ગયો શાસ્ત્રનો. પછી તો એની નિષ્ફળતા છે અને એ વાત અમને નિઃશંકપણે એમ જ લાગે છે.

‘દુઃખની નિવૃત્તિને સર્વ જીવ ઇચ્છે છે,...’ જગતમાં કોઈ પ્રાણી દુઃખને ઇચ્છતો

નથી, બધા જ દુઃખને ટાળવા ઇચ્છે છે. ‘અને દુઃખની નિવૃત્તિ. દુઃખ જેનાથી જન્મ પામે છે એવા રાગ, દ્વેષ અને અજ્ઞાનાદિ દોષની નિવૃત્તિ થયા વિના, થવી સંભવતી નથી.’ નાસ્તિથી લઈએ તો રાગ, દ્વેષ અને અજ્ઞાન ગયા વિના દુઃખ જાય નહિ. દુઃખ ટાળવા માટે ઇચ્છા અનુસાર સંયોગો મળી જાય તો દુઃખ ટળી જાય એ વાત નથી. રાગ, દ્વેષ અને અજ્ઞાનથી દુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે અને એ ટળે તો દુઃખ ટળે. આ સીધી વાત છે.

‘તે રાગાદિની નિવૃત્તિ...’ હવે જ્યાં ઊભો છે તેની વાત કરી કે રાગાદિમાં રાગ, દ્વેષ, અજ્ઞાનમાં ઊભો છે, તો એની ‘નિવૃત્તિ એક આત્મજ્ઞાન સિવાય બીજા કોઈ પ્રકારે ભૂતકાળમાં થઈ નથી, વર્તમાનકાળમાં થતી નથી, ભવિષ્યકાળમાં થઈ શકે તેમ નથી.’ ‘ગુરુદેવ’ની એ ભાષા આવતી કે ત્રણ કાળ, ત્રણ લોકમાં. ત્રણ કાળ એટલે ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન અને ત્રણલોકમાં એટલે કોઈ ક્ષેત્રમાં. આ અફર સિદ્ધાંત છે કે દુઃખની નિવૃત્તિ રાગ, દ્વેષ અને અજ્ઞાનની નિવૃત્તિ થતાં જ થાય, આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થતાં જ થાય—એ સિવાય બીજી કોઈ રીતે જીવને દુઃખ મટે નહિ.

મુમુક્ષુ :- જોર છે. દરેક પત્રમાં જોર ઘણું છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- મક્કમતા છે. નિઃસંદેહ છે એમ લાજે છે. આત્મજ્ઞાન ઉપર કેટલું વજન છે ! કે આત્મજ્ઞાન સિવાય જગતમાં કોઈ સુખી ન થાય. ‘ગુરુદેવ’ તો કોઈ વખત પ્રવચનનો પ્રારંભ એવી રીતે કરતા કે જેને સુખી થવું હોય તેના માટે આ વાત છે. એમ કહેતા. સુખી થવું હોય એટલે ? વૈભવ વધારવાની વાત નથી. જેને આત્માનું સુખ જોઈતું હોય, આત્મિક શાંતિ જોઈતી હોય તેને (માટે) આ વાત છે. બીજાને આ વાત, એ સિવાયના હેતુથી કોઈ અહીંયાં આવતો હોય તો એના માટે આ વાત જ નથી, લ્યો, ઠીક !

મુમુક્ષુ :- એને અમે કહેતા નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એને અમે કહેતા નથી. એની સાથે આ વાત નથી. એટલે આત્મજ્ઞાન સિવાય કોઈને દુઃખ મટતું નથી. ‘એમ સર્વ જ્ઞાનીપુરુષોને ભાસ્યું છે.’ જ્ઞાનીઓના જ્ઞાનમાં દુઃખ મટાડવાનો આ એક જ ઉપાય ભાસ્યો છે, બીજો કોઈ ઉપાય કોઈને ભાસ્યો નથી. ત્રણે કાળના જ્ઞાનીઓને.

‘માટે તે આત્મજ્ઞાન જીવને પ્રયોજનરૂપ છે.’ સુખ પ્રાપ્તિ અને દુઃખની નિવૃત્તિ

માટે આત્મજ્ઞાનનું જ જીવને પ્રયોજન છે. એ આત્મજ્ઞાન એને પ્રાપ્ત કરવું, આત્મજ્ઞાન એને થવું એ એને પરમ પ્રયોજન છે.

‘તેનો સર્વશ્રેષ્ઠ ઉપાય...’ જુઓ ! આખી લાઈનદોરી મૂકી દીધી છે. તે આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત થવાનો ‘સર્વશ્રેષ્ઠ ઉપાય સદ્ગુરુવચનનું શ્રવણવું...’ પહેલી વાત સદ્ગુરુની નાખી પછી શાસ્ત્રની નાખી. એક એક વાતમાં બહુ સમજણ છે. ‘તેનો સર્વશ્રેષ્ઠ ઉપાય સદ્ગુરુવચનનું શ્રવણવું કે સત્શાસ્ત્રનું વિચારવું એ છે, જે કોઈ જીવ દુઃખની નિવૃત્તિ ઇચ્છતો હોય, સર્વથા દુઃખથી મુક્તપણું તેને પ્રાપ્ત કરવું હોય...’ જુઓ ! પૂર્ણશુદ્ધિ લઈ લીધી. મારે થોડુંક દુઃખ ટાળવું છે, અત્યારે આટલો દુઃખનો પ્રસંગ છે એ ટાળવો છે એ વાત નથી, સર્વ દુઃખથી મુક્ત થવું હોય, પૂર્ણ સુખ જેને જોઈતું હોય એવા જીવની વાત છે. ‘મુક્તપણું તેને પ્રાપ્ત કરવું હોય તેને એ જ એક માર્ગ આરાધ્યા સિવાય અન્ય બીજો કોઈ ઉપાય નથી.’

મુમુક્ષુ :- સત્ શાસ્ત્ર લીધા.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, ગમે તે શાસ્ત્ર નહિ. સદ્ગુરુ અને સત્શાસ્ત્ર, એ સિવાય બીજી આડીઅવળી વાત નહિ.

મુમુક્ષુ :- ફક્ત શાસ્ત્ર ન લાખ્યું, સત્ શાસ્ત્ર.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- સત્શાસ્ત્ર વાંચવું. જેમાં સત્સ્વરૂપ એવા આત્માનું નિરૂપણ છે, જેમાં સત્સ્વરૂપ એવો આત્મા કેમ પ્રત્યક્ષ થાય ? એવી વિધિ પણ જેમાં દર્શાવી છે એ સત્શાસ્ત્ર છે. જેમાં એ વાત ન હોય તે સત્શાસ્ત્ર નથી.

મુમુક્ષુ :- લખે છે શ્વેતાંબર મુનિ ઉપર.

મુમુક્ષુ :- ‘લલ્લુજી’ એટલે જ લલ્લુરાજ સ્વામી?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. ‘લલ્લુજી’ નું નામ જ ‘લલ્લુરાજ સ્વામી’ રાજ એટલે રાજચંદ્રજી અને લલ્લુ એટલે નાના. લોકોએ એમને બહુમાન આપ્યું. ત્યાં જ્યારે આશ્રમ થયો ત્યારે લોકોનું એમના પ્રત્યે બહુમાન ઘણું હતું. એક તો ત્યાગી હતા, બહુ ભક્તિવાન હતા, નિરઅભિમાની હતા. એટલે એમ કે કૃપાળુદેવ તો ચાલ્યા ગયા. હવે આપણને એને પ્રત્યક્ષ સાંભળેલા અને એમના અંતેવાસી જીવોમાં આ એક હતા અને પાછા ત્યાગી હતા. એટલે એક નાના ‘રાજચંદ્રજી’ આપણને મળી ગયા. ‘લલ્લુરાજ’ એમ એમનું નામ ‘લલ્લુરાજ’ પાડ્યું છે. એવી રીતે નામ પાડવાની પાછળ એ કારણ

છે. એમ કહે છે ને જિનેશ્વરના લઘુનંદન. એ ઘણી વાતો કરતા. લોકો જે એમના સમાગમમાં આવતા એમાં 'શ્રીમદ્જી'ની ઘણી વાતો પોતે જે પ્રત્યક્ષ સમાગમમાં આવીને જે અનુભવ કર્યો હોય એ બધી ઘણી વાતો કહેતા. એટલે એમની પાસેથી લોકોને એ લાભ જે મળ્યો એ લાભની ખાતર એમનું બહુમાન ઘણું હતું ત્યાં. જોકે એમને તો જ્ઞાની તરીકે જ બધા માનતા થયા ત્યારપછી અત્યારે બધા હજી જે માને છે એ બધા જ્ઞાની તરીકે જ માને છે.

મુમુક્ષુ :- અગાસમાં એ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, 'અગાસ'માં વિશેષ મહત્ત્વ છે એમનું.

મુમુક્ષુ :- 'ઘાટકોપર'માં એમનો સ્ટેચ્યુ છે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- જ્ઞાનમંદિરમાં ને ? જ્ઞાનમંદિરમાં ૬૦ ફૂટના રસ્તે. એટલે ક્યાંક કોઈકનું મહત્ત્વ છે. ક્યાંક કોઈનું મહત્ત્વ છે. ખાસ કરીને એમનું મહત્ત્વ બધા આશ્રમોમાં વધારે છે, 'સોભાગભાઈ' કરતાં. ત્યાં પાર્લામાં ગયા હતા ત્યાં બે ફીટા હતા એક 'લઘુરાજ' સ્વામીનો અને એક 'શ્રીમદ્જી'નો. 'સોભાગભાઈ'નો ફીટો નહોતો એટલે પ્રશ્ન કર્યો. બધા વિચારતા થઈ ગયા. ગ્રંથ જોતા તો એમ લાગે છે કે એમનું વધારે નજીકનું પાત્ર 'સોભાગભાઈ' હતા. 'સોભાગભાઈ'નું મહત્ત્વ આપણા સ્થાનોમાં ઓછું જોવામાં આવે છે. ધ્યાન ખેંચ્યું. ઉત્તર તો કોઈએ નહોતો આપ્યો પણ એ વાત ખ્યાલમાં આવી જાય એવી છે. અને સામાન્ય રીતે જ્યાં સમૂહ વધે છે, લોકોની સંખ્યા જ્યાં વધે છે ત્યાં ઓછા સમજદાર માણસોની સંખ્યા વધારે હોય છે. સમજદાર માણસો કો'ક જ હોય છે. પછી તો જમાનો એવો છે કે લોલમલોલ જ ચાલે, જાજા કહે એ પ્રમાણે ચાલવું જોઈએ અને ચાલે. પછી એમાં અવિવેક થાય, ભૂલ થાય, દોષ થાય તો એ તો કોઈને ખબર પડતી નથી. બધા કહે છે એમ કરો... બધા કહે છે એમ કરો... બધા કહે છે એમ કરો... એમ ચાલે.

મુમુક્ષુ :- લૌકિકમાં બાહ્ય ત્યાગનું આકર્ષણ વધારે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા આકર્ષણ છે. એ તો બાહ્યદષ્ટિમાં તો એમ જ થાય ને. આ કોઈ બાહ્ય દષ્ટિનો (માર્ગ નથી). જ્ઞાનીએ જે માર્ગ બોધ્યો એ તો અંતરદષ્ટિનો માર્ગ છે. એટલે અંતરદષ્ટિથી બધો વિચાર, વિવેક થવો જોઈએ. બાહ્યદષ્ટિથી વિચાર વિવેક નહિ થવો જોઈએ.

તા. ૧૮-૧૨-૧૯૮૯, પ્રવચન નં. ૧૧૦

પત્રાંક - ૩૭૫

‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર ગ્રંથ’ પત્રાંક ૩૭૫. ઉપરથી મથાળેથી. સર્વ દુઃખનો ક્ષય કરવાનો ઉપાય એક આત્મજ્ઞાન છે. એટલે આત્મજ્ઞાનનું જ જીવને પ્રયોજન છે. તે આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાનો સર્વશ્રેષ્ઠ ઉપાય સદ્ગુરુ વચનનું શ્રવણવું એટલે કે પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનીના વચનોનું શ્રવણ કરવું, એમનો વિયોગ વર્તતો હોય ત્યારે સત્શાસ્ત્રનું વિચારવું એ છે.

જે કોઈ જીવ દુઃખની નિવૃત્તિ ઇચ્છતો હોય, સર્વથા દુઃખથી મુક્તપણું તેને પ્રાપ્ત કરવું હોય, પૂર્ણ સુખી થવું હોય. પૂર્ણ દુઃખથી મુક્ત થવું, પૂર્ણ સુખી થવું એટલે કે પૂર્ણ શુદ્ધ થવું, પૂર્ણ નિર્દોષ થવું એ બધી મોક્ષની જ પરિભાષા છે. જે ધ્યેયરૂપ દશા છે, અંતિમ સાધ્યરૂપ જે દશા છે એ જીવનું ધ્યેય હોવું જોઈએ અને એ ધ્યેય જેને હોય તેને, એમ કહેવું છે. દુઃખથી નિવૃત્તિ ઇચ્છતો હોય એટલે સર્વથા દુઃખથી મુક્તપણું ઇચ્છતો હોય. એમ. અત્યારે મને થોડુંક દુઃખ છે અને એ મટી જાય તો બસ, એમ નથી. ‘તેને પ્રાપ્ત કરવું હોય તેને એ જ એક માર્ગ આરાધ્યા સિવાય...’ એટલે કે આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યા સિવાય ‘બીજો કોઈ ઉપાય નથી. માટે જીવે સર્વ પ્રકારનાં મતમતાંતરનો...’ ત્યાગ કરવો. પહેલી વાત એ લીધી કે મતના વિષયમાં પડવાને બદલે મારા આત્માને કઈ વાત ઉપદેશ ગ્રહણ કરવામાં લાગુ પડે છે ? આના ઉપર નજર રહેવી જોઈએ. મતમતાંતર ઉપર વજન (જવા કરતાં). પછી એ સંબંધીનો ભૂલવાળો નિર્ણય નહીં થાય.

જેમકે પોતાને પૂર્ણ શુદ્ધિ જોઈએ છે. મુનિદશા સંબંધીનો એક વિવાદાસ્પદ પ્રશ્ન છે કે નિર્વસ્ત્ર દશામાં મુનિપણું હોય પણ સવસ્ત્ર દશામાં આત્મધ્યાનને વસ્ત્ર ક્યાં નડે છે ? મુનિદશા તો અંતરની આત્માની દશા છે. એ પણ યથોચિત્ અમુક ત્યાગ તો કરે જ છે, અમુક ત્યાગ આના કરતાં ઓછો છે અને પોતે વિચારવા બેઠો છે એને મુનિદશાનો અંદાજ પણ નથી કે મુનિદશા કેવી હોય ? જે એના મતમતાંતરમાં

પડે છે એને તો મુનિદશા કેવી હોય એની ખબર નથી. નિર્ણય કેવી રીતે કરશે ? હવે જેણે એમ નક્કી કર્યું હોય કે સર્વ દુઃખથી મુક્ત થવું એટલે સર્વ દોષથી મુક્ત થવું, તો સર્વ દોષથી મુક્ત થવામાં બેમાંથી કઈ વાત અનુકૂળ પડે છે ? બહારમાં નિર્વસ્ત્ર દશા એ વધારે આત્માની ઉત્કૃષ્ટ દશાને બતાવનારી પરિસ્થિતિ છે કે સવસ્ત્ર દશા છે ? બહુ લાંબી બુદ્ધિની જરૂર નથી એમાં. જેને પૂર્ણ નિર્દોષ થવું છે એને તો જેટલા પરપદાર્થોનું અવલંબન અને પરપદાર્થનો આશ્રય અને એના નિમિત્તે થતાં પરભાવ છૂટે એ જ એની નિર્દોષતા છે. તો એ નિમિત્તોને ગ્રહણ કરવા અને એ ભાવ ન કરવા, બે વાત તો ક્યાંથી બનવાની છે ? તો એનો નિર્ણય, ભલે એ દશામાં જીવ ન આવ્યો પણ આ દશામાં આવ્યો-સર્વ દુઃખથી મુક્ત થવામાં તો મતમતાંતરમાં નહીં ભૂલે.

એવી રીતે ભગવાનના પ્રતિમાને શ્રૃંગાર છે અને શ્રૃંગાર નથી, બન્ને સંપ્રદાયમાં આટલો ભેદ છે. બન્ને ‘મહાવીર સ્વામી’ નું નામ આપે છે. ‘સીમંધર સ્વામી’નું નામ આપે છે. ‘ઋષભદેવ સ્વામી’નું નામ આપે છે કે ‘શાંતિનાથ’ આદિ કોઈપણ ભગવાનનું નામ આપે છે. નિર્દોષ થવું છે એને તો તરત જ ખબર પડશે કે આવા શ્રૃંગારિક પરિણામ તો ગૃહસ્થને હોય છે.

‘કેશ, નખ કે અંગે શ્રૃંગાર નહિ’ કોઈ અંગમાં. કોઈ અંગનો તો શ્રૃંગાર નહીં પણ વાળનો પણ શ્રૃંગાર નહીં. વાળ સરખા રાખવા. માથે તેલ નાખવું કે સાફસૂફ કરવા (એવું) કાંઈ નહિ. જરાપણ જેને શ્રૃંગાર નથી. ‘કેશ, નખ અંગે શ્રૃંગાર નહીં’ મુનિદશામાં જ્યાં એ પરિસ્થિતિ ઊભી થાય છે ત્યાં સર્વશ્રેષ્ઠ મુનિદશાથી આગળની દશા-સર્વથા વીતરાગદશા, પેલી તો આંશિક વીતરાગદશા છે. જે દશામાં આગળ વધી ગયા હોય એને શ્રૃંગાર પાછો શરૂ થાય ? તો સર્વ દુઃખથી મુક્ત થવાવાળાને સહેજે ખબર પડશે. મતમતાંતરમાં પડ્યા વિના આ વાત સંમત કરાય કે આ વાત સંમત કરાય ? સામે કદાચ કોઈ પ્રસિદ્ધ વાત આવી જાય તો એનો મત આ બાજુ પડશે. જે બાજુ નિર્દોષતા કરવી, કરાવવી અને અનુમોદવી, કારણ કે પેલો અનુમોદનનો સવાલ છે, તરત જ એ બાજુ એનો મત પડશે કે આમ ન થાય. પછી ગમે તે હોય.

પછી એ સંપ્રદાયમાં ગમે તેટલી મહાન વ્યક્તિ ગણાતી વ્યક્તિઓ થઈ ગઈ હોય કે આમાં તો આવા આવા મહાન માણસો થઈ ગયા છે, ફલાણા આચાર્ય થઈ

ગયા છે, ફલાણા આચાર્ય થઈ ગયા છે. કાંઈ નહિ. માર્ગ એક હોય, માર્ગ બે ન હોય. પણ મતમતાંતરમાં પ્રવેશ કરીને આગળ ન વધવું. પોતાને પ્રયોજનભૂત ઉપદેશ ગ્રહણ કરીને આગળ વધવું. એમ બેમાં ફર્ક છે.

મુમુક્ષુ :- શાસ્ત્રમાં બે વાત આવે છે. ... એક દ્રવ્ય બીજા દ્રવ્યનું કાંઈ કરતું નથી. બીજા પંડિત લોકો એમ કહે છે, એકબીજાનું કરે છે આમાં શું કરવું ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા તો નિર્દોષતા શેનાથી થાય ? બીજા પદાર્થનું કાર્ય કરી શકવાનો સિદ્ધાંત ગ્રહણ કરીએ, એવી માન્યતા રાખીએ તો રાગ છૂટે કે ન કરી શકે એવી પરિસ્થિતિ અંગીકાર કરવાથી રાગ છૂટે ? અને જેણે એમ નિરૂપણ કર્યું, જે શાસ્ત્રકારે, જે શાસ્ત્રમાં નિરૂપણ કર્યું કે તું પરદ્રવ્યનું કાંઈ કરી શકતો નથી. એ એટલું કહીને નથી અટક્યા. (જો) વ્યાપ્યવ્યાપકભાવે જ પરપદાર્થના કાર્યોને કરી શકાય છે, તો જડ પદાર્થમાં ચેતન પદાર્થની વ્યાપ્તિ થઈ શકે છે ? જો જડ પદાર્થમાં ચેતન પદાર્થ વ્યાપ્તો હોય તો જડ પદાર્થ પોતે ચેતન થઈ જાય. એવું તો જોવામાં આવતું નથી. કોઈ ઉપાયે કરીને કોઈ જડ પરમાણુમાં ચૈતન્ય ઉત્પન્ન નથી કરી શકાતું અથવા પોતે પણ વ્યાપી નથી શકતો. અહીંથી ઓપરેશન કરીને એક અંગનો કોઈ ટુકડો જુદો પાડ્યો. હવે એ મારું અંગ છે એમ કરીને વ્યાપવા જાય, જુએ. અહીં તો ભ્રાંતિથી એમ સમજે કે આ શરીરમાં હું વ્યાપ્યો છું. ભલે જ્ઞાની ના પાડે છે પણ એને એમ થાય કે હું શરીરમાં વ્યાપેલો છું. પણ એક કટકો અહીંથી છૂટો પાડી દે પછી વ્યાપવા જાય ? કોઈ જડમાં ચૈતન્યપણું વ્યાપ્ય-વ્યાપક ભાવે તો લાવી શકાતું નથી. તો એમણે કાંઈ એટલું નથી કીધું કે પરપદાર્થનું નથી કરી શકાતું. કોઈપણ પદાર્થનું કાર્ય તે પદાર્થમાં વ્યાપ્યા વિના કરી શકાતું નથી. હવે તું તારા અનુભવને તપાસ કે તું ક્યાં વ્યાપે છો ? અને વ્યાપે છો-તારા ભાવમાં વ્યાપે છો ? તારા ભાવાત્મક દ્રવ્યમાં વ્યાપે છો ? કે બીજા જડ પદાર્થમાં તું વ્યાપે છો ? એ તો નક્કી થાય એવી ચીજ છે.

એટલે એ તો સ્પષ્ટ સમજાય એવી વાત છે કે નિર્દોષતાર્થે કઈ વાત ગ્રહણ કરવી ? અને માત્ર નિર્દોષતા અર્થે કોઈ યુક્તિ કરવી છે એટલું જ નહિ. નહિતર તો યુક્તિથી પણ ઘણા દોષ ટાળવાના અન્યમતમાં પ્રકારો છે પણ માત્ર યુક્તિના અવલંબને ટકી શકાતું નથી. બીજી બધી વાતમાં ટકી શકાય, લોભ મટાડવો હોય, ક્રોધ મટાડવો હોય, માન મટાડવું હોય પણ વેદના ઊભી થાય તો કેવી રીતે ટકે ?

કોઈ યુક્તિ વેદનામાં કેવી રીતે લાવે ? ત્યાં તો કોઈ યુક્તિ પણ લાવી શકાતી નથી. એ વાત 'શ્રીમદ્જી'એ એક જગ્યાએ આગળ કરી છે. આપણે એ વાત ખેંચી છે, વિધિ-વિજ્ઞાનમાં ખેંચેલી છે. એમાં પાછળ ખેંચેલું છે કે એમાં નથી ટકી શકાતું.

વેદના એક એવી ચીજ છે કે એમાં યુક્તિ કામ નથી આવતી. કેમકે એ જીવને અનુભવગોચર થાય છે. એ વિષય એક એવો છે કે જેમાં અનુભવથી (જુદાં રહી શકાય છે). અન્યમતના લોકો સ્વાદ મટાડવા માટે, રસના ઇન્દ્રિયના વિષયને ટાળવા માટે શું કરે છે ? યુક્તિ કરે છે કે બધું ભેગું કરીને ખાવ. એ લોકોના સાધુ-બાવાઓ હોય છે એ તુંબડીની અંદર જેટલું આપો તો દાળ, શાક, રોટલી, ભાત જે આપો એ, જે નાખો એ, એ લોકોને અમુક ખવાય અને અમુક ન ખવાય એવું તો છે નહિ. એટલે એ તો જે આપો એ લઈ લે છે. બધું ચોળી નાખે. લોંદો કરી નાખે. લોંદો કરીને ખાય લે. કેમ ? અમારે સ્વાદ કાંઈ જુદો લેવાનો પ્રશ્ન ન હોઈ શકે. આ યુક્તિ થઈ ગઈ. વેદનામાં શું કરે ? વેદનામાં તો એ પોતાની વ્યાપકતાનો અભાવ જુએ અને વેદના એ જડ પદાર્થના જડ પરમાણુની પર્યાય છે એમ પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરે તો જ વેદનાથી ભિન્ન પડીને શાંતિ રાખી શકે, નહિતર શાંતિ ન રહે. પીડા એવી ચીજ છે કે એનાથી જુદું પડવું તે આત્મજ્ઞાન વિના જુદો કોઈ જીવ પડી શકે નહિ. આ સીધી વાત છે.

મુમુક્ષુ :- પાના નં.૭૭૩ માં આવે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બરાબર છે. વ્યાખ્યાનસાર ૧૯ નંબર. 'બીજાં ઉદયમાં આવેલાં કર્મોનું આત્મા ગમે તેમ સમાધાન કરી શકે,...' એટલે યુક્તિથી પણ. ગમે તેમ એટલે શું ? યુક્તિથી સમાધાન કરી શકે. આણે મારા સામું ક્રોધ કર્યો, આપણે ક્ષમા રાખો. કેમકે આપણે તો સંત પ્રકૃતિ છે. આપણે સંત છીએ, સાધુ કહેવાઈએ છીએ. ભાઈ ! તેં અહીંયાં આ માર્યું તો અહીંયાં માર હવે. એક બાજુ માર્યું તો બીજી બાજુ મારી લે તું, અમને વાંધો નથી.

'બીજાં ઉદયમાં આવેલાં કર્મોનું આત્મા ગમે તેમ સમાધાન કરી શકે, પણ વેદનીય કર્મમાં તેમ થઈ શકે નહીં. ને તે આત્મપ્રદેશે વેદવું જ જોઈએ. ને તે વેદતાં મુશ્કેલીનો પૂર્ણ અનુભવ થાય છે. ત્યાં જો ભેદજ્ઞાન સંપૂર્ણ પ્રગટ થયું ન હોય...' પ્રયાસ નહિ. ભેદજ્ઞાનનો પ્રયાસ નહિ પણ જ્ઞાનદશામાં આવીને ભેદજ્ઞાન સંપૂર્ણ પ્રગટ થયું ન

હોય તો ‘આત્મા દેહાકારે પરિણમે, એટલે દેહ પોતાનો માની લઈ વેદે છે, અને તેને લઈને આત્માની શાંતિનો ભંગ થાય છે. આવા પ્રસંગે જેમને ભેદજ્ઞાન સંપૂર્ણ થયું છે એવા જ્ઞાનીઓને અશાતાવેદની વેદતાં નિર્જરા થાય છે, ને ત્યાં જ્ઞાનીની કસોટી થાય છે.’ એટલે બીજા દર્શનવાળા ત્યાં તે પ્રમાણે ટકી શકતા નથી. બીજાની ભલે ગમે તેટલી મોટી આબરૂ હોય, ટકી નહીં શકે. યુક્તિથી નહીં ટકાય આમાં. ‘ને જ્ઞાની એવી રીતે માનીને ટકી શકે છે.’ એ જ વાત છે. વિધિ વિજ્ઞાનમાં આ ખેંચેલું છે. ભેદજ્ઞાનનો બોલ છે એટલે ખેંચેલું છે.

મુમુક્ષુ :- વેદનીય કર્મમાં શાતા-અશાતા બન્ને આવી જાય કે એક જ આવે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બેય આવે. શાતા અશાત બેય એના પ્રકાર છે. વેદનીયના બે પ્રકાર-શાતા અને અશાતા. શાતામાં તો જીવને કાંઈ વાંધો નથી, અશાતામાં જ વાંધો છે. પીડા તો અશાતામાં છે ને. શાતામાં તો સુખની કલ્પના છે. આમાં દુઃખની કલ્પના છે.

મુમુક્ષુ :- શાતામાં તો આત્માને સાવ ભૂલી જાય છે, અશાતામાં તો હજી જરાકે...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- સુખની કલ્પના છે ને.

મતમતાંતરનો ‘માટે જીવે સર્વ પ્રકારનાં મતમતાંતરનો, કુળધર્મનો...’ કુળધર્મનો ત્યાગ કરવો. હું ફલાણા કુળમાં, ફલાણા મતમાં જન્મ્યો એ વાત ભૂલી જવી. ‘મતમતાંતરનો, કુળધર્મનો, લોકસંજ્ઞારૂપ ધર્મનો...’ લોકો શું ગણશે ? લોકો કેમ જોશે ? લોકોમાં મારો અભિપ્રાય શું બંધાશે ? લોકોમાં એટલે સગા-સંબંધીઓમાં આ બધું આવી જાય છે. મિત્રો, સગા-સંબંધી, સમાજ બધું એમાં આવી જાય છે, જેને જે ઉદય હોય તે.

‘લોકસંજ્ઞારૂપ ધર્મનો, ઓઘસંજ્ઞારૂપ ધર્મનો...’ જુઓ ! બન્ને વાત સાથે લીધી છે. તું અહીંયાં પ્રવેશ કર (પણ) ઓઘસંજ્ઞા ન રહેવી જોઈએ. બરાબર પ્રયોગ કરીને વાતને કસોટીએ ચડાવવી. જે વાત સ્વીકારવી, જે વાત અંગીકાર કરવી હોય તે અંગીકાર કરતાં પહેલા એને પ્રયોગની કસોટીએ ચડાવવી છે, તો ઓઘસંજ્ઞા ન રહે. નહિતર વિચારથી, તર્કથી, યુક્તિથી, ન્યાયથી, આગમથી બધી રીતે ચારે પડખેથી વાતનો નિશ્ચય કર્યો હોય કે આ જ સત્ય છે, પાર્કું સત્ય છે, તોપણ તે જીવ ઓઘસંજ્ઞામાં ચાલે છે એમ જાણવું. ભલે બધા નયજ્ઞાનની પદ્ધતિ આવડી ગઈ હોય, શીખી ગયા

હોય, કે નિશ્ચયનયથી આમ, વ્યવહારનયથી આમ, ફલાણું આમ, ફલાણું આમ. એ નયજ્ઞાન એ બધા ન્યાયમાં જાય છે. ન્યાય, તર્ક, અનુમાન બધા પ્રમાણ. અનુભવપ્રમાણ આગળ બધા નબળા પ્રમાણ છે. બળવાનમાં બળવાન કોઈ પ્રમાણ હોય તો એ અનુભવપ્રમાણ છે અને એ શાસ્ત્રકાર, શાસ્ત્ર પણ એમ જ કહે છે કે અનુભવપ્રમાણ બળવાન છે.

એ વાત ચાલી હતી. સૂર્યકીર્તિ ભગવાનનો વિષય શાસ્ત્ર સંમત છે કે નહિ ? શાસ્ત્રપ્રમાણ છે કે નહિ ? વિદ્વાનને તો પૂછી શકાય. (એક વિદ્વાન) આવ્યા હતા ત્યારે પૂછ્યું હતું કે કિતને પ્રમાણ હેં ? જબ આપ શાસ્ત્રપ્રમાણ કી બાત કહતે હો તો શાસ્ત્ર મેં કિતને પ્રમાણ હેં ? પાંચ પ્રમાણ હેં. પાંચ પ્રમાણમેં કૌન-સા પ્રમાણ બલવાન હૈ ? અનુભવપ્રમાણ બલવાન હૈ. તો ઇસ વિષય કા અનુભવ કિસકો હૈ ? જિસકો નયજ્ઞાન, સમ્યક્જ્ઞાન ઉત્પન્ન હો (ઉસે હૈ).

જેને સમ્યક્જ્ઞાન હોય એનો જ એ તો પ્રમાણ કરવાનો અધિકાર થયો કે આ વાત પ્રમાણ કે આ વાત પ્રમાણ ? નહિ કે વિદ્વાનોનો, નહિ કે પંડિતોનો. એ તો સમ્યક્જ્ઞાનનો વિષય થઈ ગયો. કેમકે સ્થાપના નિક્ષેપ પોતે નયનો વિષય છે. નયનો વિષય તે નિક્ષેપ. તો જેને નય છે એને નિક્ષેપની ખબર પડે કે જેને નય નથી એને નિક્ષેપની ખબર પડે ? કોને ખબર પડશે ? એટલે તમે ક્યા પડખેથી નક્કી કરો છો ? કોઈ પણ પડખું લાવો. એ તો એ લોકોએ કાંઈ વિચારેલું નહીં. એટલું તો આપણે વિચારી રાખેલું. આપણે વાત સામેથી ઉઠાવી. બોલો કેટલી રીતે નક્કી કરવું છે ? તમે કહો એટલી રીતે સાબિત કરી દઈએ. ઓઘસંજ્ઞાએ ગમે તેટલું જીવ સમજ્યો હોય, માનતો હોય કે મારી દઢ માન્યતા જિનવચન અનુસાર જ છે તોપણ એ ઓઘસંજ્ઞામાં હોવાથી એ ધોખામાં રહી જાય છે. એમાંથી આત્મહિત થતું નથી, આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત નથી થતું.

મુમુક્ષુ :- ભેદવિજ્ઞાન થઈ ગયા પછી ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ભેદવિજ્ઞાન ચાલુ કરે, ભેદવિજ્ઞાનનો પ્રયોગ ચાલુ કરે ત્યારે ઓઘસંજ્ઞાની નિવૃત્તિ થવા લાગે અને સ્પષ્ટ અનુભવાંશે સ્વરૂપ નિશ્ચય થાય. સ્પષ્ટ અનુભવાંશે, જ્ઞાનલક્ષણ અનુભવગોચર છે ને એટલે સ્પષ્ટ અનુભવાંશે જ્યારે સ્વરૂપ નિશ્ચય થાય ત્યારે ઓઘસંજ્ઞાની નિવૃત્તિ થઈ જાય છે, ત્યારે ઓઘસંજ્ઞા નથી રહેતી.

સ્વરૂપનો નિશ્ચય પણ ઓઘસંજ્ઞા વગર છે, અને બીજો કોઈ નિર્ણયમાં એને પછી ઓઘસંજ્ઞા નથી, એમ છે.

હજી તો ઓઘસંજ્ઞામાં બેઠેલા માણસો જ્ઞાનીનું તોલન કરે છે. જ્ઞાની કેવી રીતે થયા છે એ તો હજી એને ખબર પણ નથી. એ તર્ક, યુક્તિ, આગમથી આગળ જઈને, ઓઘસંજ્ઞા મટાડીને પછી એ અનુભવપ્રમાણમાં આવ્યા છે. અનુભવનું પ્રમાણ ક્યારે ? ઓઘસંજ્ઞા પહેલા મટી ત્યારે. ઓઘસંજ્ઞાના આવરણમાં પડ્યો છે એ જ્ઞાનીના વચનોનું તોલન કરે કે અહીંયાં જ્ઞાનીની ભૂલ છે. અહીં જ્ઞાનીનો માર્ગ-મેળ બેસતો નથી, આ વાત બરાબર લાગતી નથી. ક્યાંની વાત છે ? એકડિયાંવાળો ઍજિનિયરની ભૂલ કાઢે છે.

મુમુક્ષુ :- આ તો પ્રત્યક્ષ છે, શાસ્ત્રના અર્થ જ ઊંઘા કર્યા છે, પોતાને ન બેસે તો મૌન રહેવું પણ જ્ઞાનીને તો શિખામણ ન અપાય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, બરાબર છે. જિજ્ઞાસામાં રહેવું જોઈએ. જ્યારે ન બેસે ત્યારે એ જ ધર્મ છે. મુમુક્ષુનો આ ધર્મ છે કે એણે જિજ્ઞાસામાં ઊભું રહેવું. દા.ત. જ્ઞાની એમ કહે છે કે તારો આત્મા પરમેશ્વર સિદ્ધપદ છે. તારો આત્મા પરમેશ્વર છે. તું જ ‘અપ્પા સો પરમપ્પા’ તું જ પરમેશ્વર છો. હવે પોતે વિચાર કરે તો કહે કે હું તો પરમેશ્વર છું નહિ. હું તો ફલાણો વાણિયો. ફલાણો... ફલાણો... ફલાણી કે ફલાણો ગમે તેમ. જે પર્યાયે છે એ જ એને તો અનુભવ થવાનો છે. જ્ઞાની કહે એ કેવી રીતે બેસે ? હવે ઓઘે ઓઘે માની લ્યે તો શું કરશે ? નિશ્ચયાભાસમાં ચડી જશે. હું તો ભગવાન છું... હું તો ભગવાન છું. થઈ રહ્યું.

મુમુક્ષુ :- મારે દોષ નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- કાંઈ દોષ નથી, હું તો ભગવાન છું. નિરાવરણ છું. હું તો સર્વથા નિરાવરણ છું, તો કાંઈને કાંઈ પાછું કાચું કાપશે. એટલે ઓઘસંજ્ઞાએ માન્યે છૂટકો નથી. ન માને પણ છૂટકો નથી, માને પણ છૂટકો નથી-આવી પરિસ્થિતિ છે. ત્યારે એને જે વાત ન સમજમાં આવે, જે વાતમાં પોતે સ્પષ્ટ ન હોય, અસ્પષ્ટ રહેતો હોય, મૂંઝવણ થાય એવી વાત હોય કે કરવું શું એમાં ? બેમાંથી એકેય બાજુ ચાલતા નિર્દોષ રહેવાય એવું નથી ત્યારે એણે જિજ્ઞાસામાં આવવું જોઈએ અને સત્પુરુષના ચરણમાં બેસીને એ વાત સમજવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. એનો બીજો કોઈ ઉપાય

નથી. કેમકે પોતે માર્ગનો અજાણ્યો છે. અનાદિથી ગોથા ખાધા છે, ભૂલો કરી છે. રખડ્યો છે એના ફળમાં, અનંતકાળથી રખડતો રહ્યો છે એ જ કારણે.

‘ઔઘસંજ્ઞારૂપ ધર્મનો ઉદાસભાવ ભજી...’ ઉદાસભાવ એટલે એનો ત્યાગ કરીને. ‘એક આત્મવિચાર કર્તવ્યરૂપ ધર્મ ભજવો યોગ્ય છે.’ આત્માનો વિચાર, આત્માને ગુણ થાય, આત્માને દોષ ટળે, પોતાનું હિત થાય એ એક જ લક્ષ્ય એ જ એનો કર્તવ્ય ધર્મ છે, કરવા યોગ્ય ધર્મ છે અને તે જ ભજવો. એ જ દિશામાં આગળ વધવું એ એને કર્તવ્ય છે. એના માટે મોટામાં મોટું સાધન શું છે એ કહે છે.

‘એક મોટી નિશ્ચયની વાર્તા...’ નિશ્ચયની વાર્તા એટલે વાસ્તવિક-ખરેખર. એક મોટી ‘નિશ્ચયની વાર્તા તો મુમુક્ષુ જીવે એ જ કરવી યોગ્ય છે કે સત્સંગ જેવું કલ્યાણનું કોઈ બળવાન કારણ નથી.’ એને બચવા માટે અમૃત છે, અમૃત ! એમ કહે છે. મરતો બચવા માટે અમૃત છે. ‘કોઈ બળવાન કારણ નથી અને તે સત્સંગમાં નિરંતર સમય સમય નિવાસ ઈચ્છવો, અસત્સંગનું ક્ષણે ક્ષણે વિપરિણામ વિચારવું.’ વિપરિણામ એટલે વિરુદ્ધ પરિણામ, નુકસાન. ‘સત્સંગમાં નિરંતર સમય સમય નિવાસ ઈચ્છવો, અસત્સંગનું ક્ષણે ક્ષણે વિપરિણામ વિચારવું, એ શ્રેયરૂપ છે.’ એ એને કલ્યાણનું કારણ છે.

‘બહુ બહુ કરીને આ વાર્તા અનુભવમાં આણવા જેવી છે.’ શું કીધું ? આ વાત બહુ વિચારજો એમ ન કહ્યું. આનો ઘણો અનુભવ કરો. તમે સત્સંગમાં જઈને આનો અનુભવ કરો કે તમને કાંઈ ફાયદો છે કે નહિ ? તો સમજાવવું નહિ પડે કે આનો શું ફાયદો છે. એ તમને સમજાવવું પડશે નહિ. તમારો આત્મા જ જવાબ કહેશે કે આ બરાબર કહે છે. સત્પુરુષ કહે છે એ વાત સોએ સો ટકા બરાબર છે. ‘બહુ બહુ કરીને આ વાર્તા અનુભવમાં આણવા જેવી છે.’

‘યથાપ્રારબ્ધ સ્થિતિ છે...’ અમારી સ્થિતિ તો પૂર્વકર્મ અનુસાર યથાપ્રારબ્ધ છે. ‘એટલે બળવાન ઉપાધિયોગે વિષમતા આવતી નથી.’ ઉપાધિયોગ ઘણો બળવાન હોવા છતાં પણ અંદરથી ભિન્ન પડી ગયા છીએ એટલે વિષમતા આવતી નથી. ‘કંટાળો અત્યંત આવી જતાં છતાં ઉપશમનું, સમાધિનું યથારૂપ રહેવું થાય છે;...’ એ પ્રવૃત્તિમાં ઘણો કંટાળો આવી જતાં છતાં ઉપશમ અને સમાધિભાવ રહે છે, વીતરાગભાવ રહે છે. એમાં એ ભાવને છોડી દેતા નથી.

‘તથાપિ નિરંતર ચિત્તમાં સત્સંગની ભાવના વર્ત્યા કરે છે.’ આ ઉદયને અમે અનુમોદતા નથી કે ભલે આવો ઉદય હોય, એમ અનુમોદતા નથી. ભાવના તો અમારી પણ સત્સંગમાં રહેવાની છે. ‘સત્સંગનું અત્યંત માહાત્મ્ય પૂર્વભવે વેદન કર્યું છે;...’ આ વાત અમે પૂર્વભવમાં અનુભવગોચર કરી છે. એનાથી કેટલો લાભ થાય એ વાત અમે બરાબર સમજ્યા છીએ, અનુભવથી જાણી છે. ‘તે ફરી ફરી સ્મૃતિરૂપ થાય છે...’ એટલે એ અમારો ભૂતકાળ પૂર્વભવનો ફરી ફરીને સ્મરણમાં આવે છે ‘અને નિરંતર અભંગપણે તે ભાવના...’ એટલે સત્સંગમાં રહેવાની ભાવના ‘સ્ફુરિત રહ્યા કરે છે.’ એમાં ભંગ પડતો નથી.

મુમુક્ષુ :- જાતિસ્મરણ જ્ઞાનની સિદ્ધિ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બરાબર છે. જાતિસ્મરણજ્ઞાનની પાકી સ્મૃતિ છે. એ તો એમને વર્તમાન ભવમાં કોઈ સત્સંગ મળવા છતાં, જ્ઞાની ગુરુ નહિ મળવા છતાં પોતે પૂર્વ સંસ્કારથી, નિસર્ગાત્ જેને કહેવામાં આવે છે, કુદરતી જાગીને જે આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરીને જે (અધ્યાત્મની) દશામાં વર્ત્યા છે એ તીવ્ર પુરુષાર્થની દશામાં એ સત્સંગ ઉપર આટલું બધું વજન દેવે છે એ એમ સૂચવે છે કે એ વિષયમાં એમનો ભૂતકાળનો અનુભવ એમને આ બોલાવે છે. એમણે વગર સત્સંગે આ માર્ગે ચડવા માટે કાંઈ કરવામાં કાચું નથી રાખ્યું, કચાશ નથી રાખી. ઘણો પરિશ્રમ કર્યો છે અને ઘણો પરિશ્રમ કર્યા પછી પણ એ નિષ્ફળ ગયા છે, અને ત્યારપછી થોડોક સત્સંગ મળતાં સહજમાત્રમાં Line પકડી લીધી છે. પોતે ભૂતકાળના આરાધક છે એટલે એમની એને દશા યાદ આવી છે કે બહુ માર ખાધો, ઘણો હેરાન થયો, ઘણો દુઃખી થયો માર્ગ હાથમાં નહોતો આવતો. એક સત્પુરુષના યોગે સહજમાત્રમાં આ વસ્તુની ઉપલબ્ધિ થઈ. બસ ! આ જ વસ્તુ છે. કેમ રખડાય છે ? સત્સંગના, સત્પુરુષના યોગના અભાવમાં કેમ રખડાય છે ? અને યોગ મળતાં કેમ માર્ગ મળે છે ? બેયનો અનુભવ કર્યો છે પોતે.

એ તો સારું થયું કે આ વખતે નિસર્ગાત્ (સમ્યગ્દર્શન થયું) છે અને આ બધા પત્રો લખ્યા છે. નિસર્ગાત્ માર્ગની-સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિ કરી છે અને પત્રો લખ્યા છે. જો કોઈ ગુરુ મળ્યા હોત અને ગુરુની-સત્સંગની પ્રશંસા કરી હોત તો લોકો પક્ષમાં નાખી દેત. (એમ) કહેત, ભાઈ ! એમને હવે એક ગુરુ મળી ગયા એટલે

એ પક્ષ થઈ ગયો એમના પ્રત્યેનો. નાખી દે એ તો. એમને પોતાને લાભ થયો એટલે પછી એવું જ થાય એ તો, પછી વધારે પડતી પ્રશંસા માણસ કરી નાખે. શું કહે ? અતિશયોક્તિ કરી નાખે પછી.

ખરેખર આપણા માટે તો સારું છે કે એમને કોઈ યોગ મળ્યા વિના એ સત્સંગ ઉપર આટલું વજન દેવે છે અને એની સાક્ષી પુરાવવા માટે એમ કહે છે કે અમે પૂર્વભવમાં સત્સંગનું માહાત્મ્ય અનુભવગોચર કર્યું છે, વેદન કર્યું છે, અને તેથી એ અમને વારંવાર સ્મરણમાં આવે છે, અમારો અનુભવ આ બોલે છે. બીજું કોઈ નથી બોલતું, અમારો અનુભવ બોલે છે. અનુભવમાંથી આ પોકાર આવે છે.

મુમુક્ષુ :- પૂર્વ જન્મની વાત ક્યાંય નથી આવી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, પૂર્વ જન્મની આ જગ્યાએ વાત લીધી છે. ખરી વાત છે. ૧૯૮ મો પત્ર કાઢો. તરત મળી જશે. પાનું ૨૬૧ છે, ત્રીજો પેરેગ્રાફ છે.

‘કોઈ પણ પ્રકારે જીવ પોતાની કલ્પનાએ કરી સત્ને પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી. સજીવનમૂર્તિ પ્રાપ્ત થયે જ...’ સત્પુરુષમાં પાછા ભૂતકાળના ઘણા લઈ લ્યે છે. હમણાં ‘શ્રીમદ્જી’ના મંડળમાં વાંચન કરવા જવાનું થયું. વાંચતા વાંચતા વર્તમાન સત્પુરુષની વાત સ્પષ્ટીકરણમાં લીધી. પછી એક ભાઈ વાંચન પછી મળવા આવ્યા, એ કહે, તમે પ્રત્યક્ષ સત્પુરુષની વાત કરી, વર્તમાન સત્પુરુષની વાત કરી પણ કૃપાળુદેવના વચનોને આજ્ઞા સમજીને આજ્ઞા પ્રત્યક્ષ કરીને એમને પ્રત્યક્ષ કર્યા હોય તો ? જુઓ ! જીવ કેવો કેવો રસ્તો ગોતી કાઢે છે ? સમજ્યા ? અમે તો આજ્ઞા પ્રત્યક્ષ કરી દીધી. પછી એણે પોતાની મેળે કીધું, અમે તો આજ્ઞા પ્રત્યક્ષ કરી લીધા છે અને કૃપાળુદેવ સિવાય કોઈ છે જ નહિ એમ માનીને ચાલીએ છીએ. એ તો તમારા વિચારસરણીનો વિષય છે. બાકી કૃપાળુદેવ એમ કહેવા માગતા નથી. પરોક્ષ અને પ્રત્યક્ષમાં શું ફરક રહે છે ? તો પછી વર્ધમાન સ્વામીની આજ્ઞા આજ્ઞા પ્રત્યક્ષ કરીને તીર્થંકરને પ્રત્યક્ષ કરો. કોઈપણ આગમના રચનારા આચાર્ય છે એને એના વચનને આજ્ઞા પ્રત્યક્ષ કરીને એને પ્રત્યક્ષ કરી લ્યો. આ તો બહુ સારો ઉપાય મળી ગયો. કેવું ગોતી કાઢે છે ? વર્તમાન સત્પુરુષની ઉપેક્ષા કરવા માટે આ જીવની અસરળતા ઊભી થાય છે.

અહીંયાં તો એટલા માટે કોઈ એવી ભૂલ ન કરે એટલે એમણે શબ્દ બદલ્યો છે કે ‘સજીવનમૂર્તિ પ્રાપ્ત થયે જ સત્ પ્રાપ્ત થાય છે.’ શાસ્ત્ર નહિ, એના વચન

નહિ, સજીવનમૂર્તિ જોઈએ એ તો. જુઓ ! કેવો શબ્દ ગોઠવ્યો છે. ‘સજીવનમૂર્તિ પ્રાપ્ત થયે જ સત્ પ્રાપ્ત થાય છે, સત્ સમજાય છે, સત્નો માર્ગ મળે છે, સત્ પર લક્ષ આવે છે. સજીવનમૂર્તિના લક્ષ વગર...’ એ સજીવનમૂર્તિ વગર નહિ મળે અને સજીવમૂર્તિથી જ મળશે, એવા લક્ષ વગર ‘જે કંઈ પણ કરવામાં આવે છે...’ ધર્મને નામે ‘તે જીવને બંધન છે; આ અમારું હૃદય છે.’ કેવી વાત નાખી છે ! જીવ બંધનમાં આવશે. મોક્ષમાં નહિ આવે, બંધનમાં પડશે. બહુ ચોખવટ ઘણી કરી છે.

મુમુક્ષુ :- ‘સોગાનીજી’ નો દાખલો પ્રમાણભૂત છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, પ્રમાણભૂત છે. બહુ-ઘણો તરફડાટ હતો. પૂર્વજીવન લખાઈને આવ્યું છે. ઘણો તરફડાટ હતો. કેટલી માથાકૂટ કરી છે એમણે પણ સજીવનમૂર્તિ વગર પત્તો ન લાગ્યો. પાત્રતામાં તો બહુ આવી ગયેલા. એટલું એકાંત, એટલું ધ્યાન, એટલો હઠયોગ, એટલી પૂજા-ભક્તિ-એ બધું કર્યું, એટલું શાસ્ત્રવાચન. શાસ્ત્રવાંચન એટલું કર્યું કે ધંધો ખોયો. ‘અજમેર’ની દુકાન બંધ કરવી પડી. દુકાને બેઠા બેઠા શાસ્ત્ર વાંચે. માણસ વેપાર કરે એમાં શું ‘દી વળે ? અને વેપાર કરે એમાં શું કરે, શું નહિ કરે એ શું ખબર પડે ? એને ખબર પડે કે આ તો ધૂની માણસ (છે), ધૂની બહુ હતા. વાંચવાની ધૂનમાં ચડે એટલે વાંચવાની ધૂનમાં ચડે. કાંઈ ખબર ન પડે કે કોઈ આવ્યું, કોઈ ગયું, શું છે-શું નહિ ? એમ કહેતા કે દુકાની બહાર મૂડો મૂકી અને શાસ્ત્ર લઈને બેસી જતા. અંદર માણસ વેપાર કર્યા કરે. એક માણસ રાખેલો. વેપાર સાધારણ. શું વેપાર કરે ? અને કરે એમાં શું ગોલમાલ કરે શું ખબર પડે ? આનું કાંઈ ધ્યાન હોઈ નહિ, આખો દિવસ વાંચ્યા જ કરે તો વાંચ્યા જ કરે. કલાકોના કલાકો સુધી. એવી રીતે પૂજા કરે તો છ છ કલાક પૂજા કરે. એવી રીતે ધ્યાન કરે તો (તેની માટે) અગાસીમાં એક રૂમ બાંધી લીધી હતી, બેસી જાય જઈને રૂમમાં-કોટડીમાં. ક્યારે ઊતરે, ક્યારે નીચે ઊતરે કાંઈ એનું ઠેકાણું નહિ. કોઈ ધંધા ઉપર ધ્યાન નહિ. કોઈ કામ ઉપર ધ્યાન નહિ. એવા ધૂની કે સત્ય જોઈએ મારે.

‘આત્મધર્મ’ આવ્યું ત્યારે પહેલોવહેલો એમને ખ્યાલ પડ્યો કે મારે (પ્રાપ્તિ કરવી છે પણ થતી નથી). થાકી ગયા વિકલ્પથી, થાકી ગયા એટલે એવા થાકી ગયા કે જો સત્ની પ્રાપ્તિ ન થાય તો પ્રાણ છૂટી જાય એવી આકુળતામાં આવી ગયા. મૂંઝવણમાં આવ્યા. મૂંઝવણમાં ને મૂંઝવણમાં દેહત્યાગ થઈ જાય, દેહ છૂટી જાય એવો

મૂંઝવણનો ત્રાસ (લાગ્યો હતો). એમાં 'આત્મધર્મ' આવ્યું. આ લખાણ આવ્યું છે એમાં સદ્ગુરુ પ્રસાદની વાત લીધી છે પણ એ વાત કાંઈ મેળ નથી પડતી, થોડું નક્કી કરવું બાકી છે પણ એમને એક નક્કી થયું કે અહીંયાં લાગે છે. 'સદ્ગુરુ પ્રવચન પ્રસાદ' (સંવત) ૨૦૦૫ સાલમાં. અને બીજું કે એ તો ગુજરાતીમાં આવતું, એમાં ફોટો 'ગુરુદેવ'નો આવતો નહિ. આમાં તો ફોટાને અર્ધ ચડાવ્યો છે, એટલે 'આત્મધર્મ'ની વાત બેસે છે, બરાબર છે. બીજું જીવન પરિચયનું લખાણ આવ્યું છે એમાં એ વાત આવી છે. ચર્ચા કરવી છે. શંકા પડી છે આમાં કેમ આમ લીધું ?

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- અચ્છા બરાબર. એમને તો પ્રત્યક્ષ વાત થયેલી છે. ઘરવાળાને ક્યાં કાંઈ ખબર હતી ? (એમણે) નક્કી કર્યું કે અહીંયાં જાવું. પણ ત્યાંથી એટલો (વિચાર આવ્યો) કે અહીંયાં લાગે છે. અહીંયાં માર્ગ મળશે એટલો વિચાર આવ્યો. જોકે એવો વિચાર તો બીજા માટે આવે ને બીજે પણ જાય. પણ અહીંયાં આ વિચાર સફળ થયો. આ વિચારમાં સામે સત્પુરુષ ખરેખર હતા. સત્પુરુષને સાંભળતાંવેત જે પેલો બંધ બાંધેલો હતો (કે) સત્પુરુષ વગર નહિ, એ બંધ તૂટી ગયો, પ્રતિબંધ તૂટી ગયો. જેવી વાણી સાંભળી કે આત્માથી આત્માનો ભાવ પકડાઈ ગયો. આત્માથી આત્માનો ભાવ પકડાઈ ગયો. સામે પ્રત્યક્ષ પ્રગટ સત્ છે. ભાવ પકડાઈ ગયો.

અહીંયાં એ વિષય એમણે (લીધો છે). એવી પણ ઘણા ભૂલ કરે છે, અમને તો હવે 'ગુરુદેવ' પાસેથી બધું મળી ગયું છે. આપણા મુમુક્ષુઓમાં એવી ભૂલ થાય છે. ગુરુદેવ પાસેથી તો આપણને બધું મળી ગયું છે. હવે આપણે પુરુષાર્થ કરીને આગળ વધી જઈએ. પણ મળ્યું છે તો ક્યાં છે ? મળ્યું છે એ છે ક્યાં ? આ વાત સમજણમાં આવતી નથી અને પોતે પોતાનું આવરણ મટાડવા માટે તૈયાર થતો નથી. કેટલાક બાહ્ય કારણોને મુખ્ય કરીને સત્પુરુષ જેવા બહુ મોટા કારણને ગૌણ કરી દે છે.

'અસત્સંગનું ક્ષણે ક્ષણે વિપરિણામ વિચારવું...' એ વાત લઈ લીધી ને. અમે (સત્સંગનું અપૂર્વ માહાત્મ્ય) 'પૂર્વભવે વેદન કર્યું છે. તે ફરી ફરી સ્મૃતિરૂપ થાય છે. અને નિરંતર અભંગપણે તે ભાવના સ્ફુરિત રહ્યા કરે છે.'

'જ્યાં સુધી આ ઉપાધિયોગનો ઉદય છે ત્યાં સુધી સમવસ્થાને તે નિર્વાહવો એવું પ્રારબ્ધ છે.' જ્યાં સુધી આ ઉપાધિના ઉદયનો યોગ છે એને સમભાવથી નિભાવવો

એવું પ્રારબ્ધ છે. 'તથાપિ જે કાળ જાય છે તે તેના ત્યાગના ભાવમાં ઘણું કરી ગયા કરે છે.' એને અનુમોદતા નથી. કેમ છૂટીએ આમાંથી ? એ ભાવના અમારી ચાલુ રહે છે અને એમાં અમારો સમય જાય છે.

મુમુક્ષુ :- સમઅવસ્થાને નિર્વાહવો....

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, જ્યાં સુધી ઉપાધિનો ઉદય છે ત્યાં સુધી સમઅવસ્થાને, સમઅવસ્થાએ જોઈએ તે નિર્વાહવો એવું પ્રારબ્ધ છે. સમતાથી, એમ. સમભાવથી. કેમકે એ તો પોતાના હાથનો વિષય નથી. પરદ્રવ્યનો સંયોગ-વિયોગ એ પોતાના હાથનો વિષય નથી.

'નિવૃત્તિ જેવા ક્ષેત્રે ચિત્તસ્થિરતાએ હાલ 'સૂત્રકૃતાંગસૂત્ર'નું શ્રવણ કરવા ઈચ્છા હોય તો કરવામાં બાધા નથી. માત્ર જીવને ઉપશમાર્થે તે કરવું યોગ્ય છે.' 'સૂત્રકૃતાંગસૂત્ર' જે સ્થાનકવાસીમાં (હશે). સ્થાનકવાસીમાં પણ લાગે છે. કારણકે એ પોતે સ્થાનકવાસી હતા ને. એટલે તમારે એ વાંચવું હોય, એનું શ્રવણ કરવું હોય તો નિવૃત્તિક્ષેત્રે વાંચવું. પણ માત્ર જીવને ઉપશમાર્થે તે કરવું (યોગ્ય) છે. એટલે વીતરાગભાવ લેવો. વીતરાગભાવ અર્થે તે કરવું છે એમ લેવું. બીજાને ઉપદેશ દેવા નહિ, પોતાનો ક્ષયોપશમ વધારવા નહિ. મતમતાંતરનો વિષય નક્કી કરવા નહિ— એમ બધું લીધું ને ? મતમતાંતરનો, કુળધર્મનો, અમારા કુળનું શાસ્ત્ર છે, સ્થાનકવાસીનું છે માટે અમે એ વાંચીએ એમ નહિ. મતમતાંતર નહિ, કુળધર્મ નહિ, લોકસંજ્ઞા નહિ. બીજા આપણને પૂછવા આવે છે તો જવાબ દેવા થાશે, જવાબ દઈ શકશું, ખુલાસો કરી શકીશું, સ્પષ્ટીકરણ આપી શકશું—એ નહિ. એવી રીતે. એક આત્માના વીતરાગભાવ માટે જ વાંચવું, બીજો હેતુ નહિ રાખવો.

'માત્ર જીવને ઉપશમાર્થે તે કરવું યોગ્ય છે. ક્યા મતનું વિશેષપણું છે, ક્યા મતનું ન્યૂનપણું છે, એવા અન્યાર્થમાં પડવા અર્થે તેમ કરવું યોગ્ય નથી.' મુમુક્ષુની ભૂમિકામાં તે પ્રકારની વિચારસરણી એને નુકસાનનું કારણ થાય છે. મતાર્થી અને આત્માર્થી બે પરસ્પર વિરુદ્ધ યોગ્યતાવાળા જીવો છે. અજ્ઞાન દશામાં પણ મતાર્થી અને આત્માર્થીને પરસ્પર વિરુદ્ધતા છે. તો આત્માર્થી થવું હોય એણે મતાર્થી ન થવાય એની કાળજી રાખવી જરૂરી છે. નહિતર ઊલમાંથી ચૂલમાં. વાંચે સત્શાસ્ત્ર અને મતાર્થને દઢ કરે. એટલે એ વિષયમાં ન જાવું. પોતાને વીતરાગભાવ થાય એ વિષયમાં

જાવું. એટલે ‘અન્યાર્થમાં પડવા અર્થે તેમ કરવું યોગ્ય નથી. તે ‘સૂત્રકૃતાંગ’ની રચના જે પુરુષોએ કરી છે તે આત્મસ્વરૂપ પુરુષ હતા, એવો અમારો નિશ્ચય છે.’ શું છે કે મૂળ દિવ્યધ્વનિમાંથી ગણધરદેવે રચેલી એ વાત છે. આ ‘સૂત્રકૃતાંગ’ જે છે, બારે અંગના જે નામ છે એ તો મૂળ ગણધરદેવે અંગ રચ્યા એ જ છે અને અમુક જે સિદ્ધાંતો છે એ એના એ રાખ્યા છે. મૂળ જે પુરુષ છે એ વગર તો એ સિદ્ધાંત એને કોઈ દિવસ આવે નહિ.

અહીંથી કોઈ બીજું કાઢી લે છે પછી કે જુઓ ! આ શાસ્ત્રને માન્ય કર્યું છે. વિદ્યમાન છે એને માન્ય કર્યું છે. પણ એ તો આગળ કહી ગયા કે એમાં મૂળ વાત કાં નથી લખી ? મોક્ષ કેમ થાય ? મોક્ષની રીત-કાર્યપદ્ધતિ શું છે ? એ જ કેમ નથી લખ્યું ? શું ખબર નહિ પડી હોય ? એમ કરીને શંકા ઉઠાવી છે. હમણા (એક મુમુક્ષુ) આવ્યા હતા એમણે એ વાત કરી. ૧૬૧ છે ને ?

રોજનીશી ૧૫૭ છે. એમાં ૧૮મો આંક છે. (પાનું-૨૩૬), એમાં ત્રીજી લીટી છે. ‘જિનનાં વચનની રચના અદ્ભુત છે, એમાં તો ના નહીં પણ પામેલા પદાર્થનું સ્વરૂપ તેનાં શાસ્ત્રોમાં કાં નહીં ?’ પામેલા પદાર્થનું સ્વરૂપ તેના શાસ્ત્રમાં કેમ નથી ? અહીંથી એમણે કાઢ્યું. જે શાસ્ત્રો એમણે જોયા એમાં એ વસ્તુ નથી જોઈ.

મુમુક્ષુ :- પેલા મુમુક્ષુભાઈ આવ્યા હતા તે દિવસે તેમણે આ વાત કાઢી હતી ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- આ વાત કાઢેલી. કે જુઓ ! આ એમણે શ્વેતાંબર શાસ્ત્રો વાંચ્યા છે અને એમાં પામેલા પદાર્થોનું સ્વરૂપ કેમ નથી ? એમ કરીને એમાં એ વિષય નથી આવતો એ વાત સ્પષ્ટ કરી દીધી છે.

મુમુક્ષુ :- તેનું આશ્ચર્ય નહીં લાગ્યું હોય...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ‘શું તેને આશ્ચર્ય નહીં લાગ્યું હોય, કાં છુપાવ્યું હશે ?’ એમ હળવું કરીને લખ્યું છે. એમની શૈલી એવી છે.

મુમુક્ષુ :- આ તો વિપરીતતા છે પણ એ ન લખ્યું.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- અમુક અમુક જગ્યાએ... એક જગ્યાએ ટકોર કરી છે કે વર્તમાન જે કહેવાતા જિનાગમ છે એમાં કેટલાક સંદેહના સ્થાનો છે એમ કરીને એ પણ હળવી ભાષા. એ સંદેહના સ્થાનો છે એમ કરીને વાત મૂકી છે. એ આવશે.

‘આ કર્મરૂપ ક્લેશ જે જીવને પ્રાપ્ત થયો છે તે કેમ ત્રુટે ?’ એવું પ્રશ્ન મુમુક્ષુ

શિષ્યને ઉદ્ભવ કરી...' શેમાં ? 'સૂત્રકૃતાંગ'માં. 'આ કર્મરૂપ કલેશ જે જીવને પ્રાપ્ત થયો છે તે કેમ ત્રુટે ?' એવું પ્રશ્ન મુમુક્ષુ શિષ્યને ઉદ્ભવ કરી 'બોધ પામવાથી ત્રુટે' એવું તે 'સૂત્રકૃતાંગ'નું પ્રથમ વાક્ય છે. 'તે બંધન શું ? અને શું જાણવાથી તે ત્રુટે ?' એવું બીજું પ્રશ્ન ત્યાં શિષ્યને સંભવે છે અને તે બંધન વીરસ્વામીએ શા પ્રકારે કહ્યું છે ? એવા વાક્યથી તે પ્રશ્ન મૂક્યું છે; અર્થાત્ શિષ્યના પ્રશ્નમાં તે વાક્ય મૂકી ગ્રંથકાર એમ કહે છે કે, આત્મસ્વરૂપ એવા શ્રી વીરસ્વામીનું કહેલું તમને કહીશું; કેમકે આત્મસ્વરૂપ પુરુષ આત્મસ્વરૂપાર્થે અત્યંત પ્રતીતિ યોગ્ય છે.' આમ સિદ્ધાંત રાખ્યો. કે 'આત્મસ્વરૂપ પુરુષ આત્મસ્વરૂપાર્થે અત્યંત પ્રતીતિ યોગ્ય છે.'

'તે બંધનનું સ્વરૂપ ત્યાર પછી ગ્રંથકાર કહે છે તે ફરી ફરી વિચારવા યોગ્ય છે. ત્યાર પછી તેના વિશેષ વિચારે ગ્રંથકારને સ્મૃતિ થઈ...' હવે પોતે 'સૂત્રકૃતાંગ' વાંચી ગયા છે. એનો અર્થ એમ છે કે પોતે 'સૂત્રકૃતાંગ' વાંચી ગયા છે અને પછી અભિપ્રાય આપ્યો છે. અદ્વરથી નથી કહેતાં. 'ત્યાર પછી તેના વિશેષ વિચારે ગ્રંથકારને સ્મૃતિ થઈ કે આ જે સમાધિમાર્ગ તે આત્માના નિશ્ચય વિના તો ઘટે નહીં,' જે નિર્વિકલ્પ સમાધિ પ્રાપ્ત થાય છે એવો માર્ગ તો એના નિર્ણય વિના કે નિશ્ચય વિના તો હોઈ શકે નહિ. 'અને જગતવાસી જીવોએ અજ્ઞાની ઉપદેશકોથી જીવનું સ્વરૂપ અન્યથા જાણી, કલ્યાણનું સ્વરૂપ અન્યથા જાણી, અન્યથાનો યથાર્થપણે નિશ્ચય કર્યો છે;...' અન્યથાનો પણ યથાર્થપણે નિશ્ચય કર્યો છે કે આ સાચું છે. 'તે નિશ્ચયનો ભંગ થયા વિના, તે નિશ્ચયમાં સંદેહ પડ્યા વિના, અમે જે અનુભવ્યો છે એવો સમાધિમાર્ગ, તેમને કોઈ પ્રકારે સંભળાવ્યો શી રીતે ફળીભૂત થશે ?'

'એવું જાણી ગ્રંથકાર કહે છે કે, 'આવા માર્ગનો ત્યાગ કરી કોઈ એક શ્રમણ બ્રાહ્મણ અજ્ઞાણપણે, વગર વિચાર્યે, અન્યથા પ્રકારે માર્ગ કહે છે' એમ કહેતા હતા.' એમાંથી શું તાત્પર્ય નીકળે છે ? કે અજ્ઞાની ઉપદેશક પાસેથી પોતે સાંભળીને યથાર્થ સંમત કર્યું હોય તો એકવાર એણે એ નિશ્ચય ખોટો છે ત્યાં આવવું પડશે. એમાં શું ભૂલ હતી એ વાત એને ઓઘસંજ્ઞાએ જે સંમત કર્યું છે તે યથાર્થ નિશ્ચયથી એણે એ વાતને સમજવી પડશે ત્યારે જ એનો ભૂતકાળનું જે નક્કી કરેલું છે એ નિવૃત્ત થશે. નહિતર એના પડદામાં રહી ગયો, એના આવરણમાં રહી ગયો. 'એમ કહેતા હતા.'

‘તે અન્યથા પ્રકાર પછી ગ્રંથકાર નિવેદન કરે છે, કે પંચમહાભૂતનું જ કોઈ અસ્તિત્વ માને છે, આત્માનું ઉત્પન્ન થવું તેથી માને છે, જેમ ઘટતું નથી.’ પણ એમ ઘટતું નથી. ‘એમ જણાવી આત્માનું નિત્યપણું પ્રતિપાદન કરે છે.’ જેમકે નવો પંચમહાભૂત ભેગા થાય ત્યારે આત્માની ઉત્પત્તિ થાય એમ નહિ પણ એ તો શાશ્વત છે, નિત્ય પદાર્થ છે. ‘જો જીવે પોતાનું નિત્યપણું જાણ્યું નથી, તો પછી નિર્વાણનો પ્રયત્ન શા અર્થે થાય ?’ પોતે જે નિત્ય નથી. પંચમહાભૂત ભેગા થયા ત્યારે પોતે ઉત્પન્ન થયો. પંચમહાભૂતમાં પાછો ભળી જશે તો પછી મોક્ષ શું કરવા કરવો ? એને મોક્ષ કરવા માટે જીવન દરમ્યાન કાંઈક કરવું એ વાત ક્યાં રહે છે ? કેમકે પોતે તો ખલાસ થઈ જવાનો છે. પોતાનું અસ્તિત્વ જ નથી ભવિષ્યમાં. એટલે ‘નિર્વાણનો પ્રયત્ન શા અર્થે થાય ? એવો અભિપ્રાય કરી નિત્યતા દર્શાવી છે.’

‘ત્યાર પછી ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારે કલ્પિત અભિપ્રાય દર્શાવી યથાર્થ અભિપ્રાયનો બોધ કરી, યથાર્થ માર્ગ વિના છૂટકો નથી, ગર્ભપણું ટળે નહિ.’ એટલે નવા ગર્ભમાં આવવાનું ટળે નહિ, ‘જન્મ ટળે નહિ, મરણ ટળે નહિ, દુઃખ ટળે નહિ, આધિ-વ્યાધિ ઉપાધિ કંઈ ટળે નહિ અને અમે ઉપર જે કહી આવ્યા છીએ એવા મતવાદીઓ તે સૌ તેવા પ્રકારને વિષે વસ્યા છે,...’ આ ‘સૂત્રકૃતાંગ’માં ક્રમે કરીને શું શું વાતો આવી છે એનો એમણે આછો ખ્યાલ આપી દીધો, ઉપસંહારની જેમ.

‘કે જેથી જન્મ જરા મરણાદિનો નાશ થાય નહીં; એવો વિશેષ ઉપદેશરૂપ આગ્રહ કરી પ્રથમાધ્યયન સમાપ્ત કર્યું છે.’ ‘સૂત્રકૃતાંગ’નું પહેલું અધ્યયન છે એમાં આ પ્રકારે ક્રમથી બધી વાત ચાલી છે. એટલે એમાં ત્યાં મતની વાત આવશે. એમાં એમને એમ કહેવું છે કે અન્યમતની વાત આવશે કે આ મત ખોટો છે... આ મત ખોટો છે... આ મત પંચમહાભૂત માનવાવાળા ખોટા છે. પણ તમે ધ્યાન રાખજો, મતમતાંતરની મુખ્યતામાં આવી જતા નહિ. તમને તો તમારે શું ઉપદેશ ગ્રહણ કરવા જેવો છે (એ જોવાનું છે). કેમકે અન્યમત અનુસાર વર્તમાનમાં માન્યતા ન હોય તો એની સાથે કાંઈ પોતાને સંબંધ નથી. માટે એ વાત ઉપર તમારે વજન ન આપવું અથવા ન જાવું. એ વાત જાણીને એકબાજુ મૂકી દેવી કે ઠીક છે, આ બરાબર નથી, આ મત બરાબર નથી બસ પતી ગયું, એથી વધારે નહીં.

‘ત્યાર પછી અનુક્રમે તેથી વર્ધમાન પરિણામે ઉપશમ - કલ્યાણ - આત્માર્થ બોધ્યો

છે. તે લક્ષમાં રાખી વાંચન શ્રવણ ઘટે છે. કુળધર્મર્થે 'સૂત્રકૃતાંગ'નું વાંચન, શ્રવણ નિષ્ફળ છે.' તમારા કુળનું સ્થાનકવાસીનું શાસ્ત્ર છે માટે આપણે એનું અધ્યયન કરીએ, એ લક્ષ તો છોડી જ દેજો. એટલે એમણે 'દેવકરણજી' વગેરેને ક્યારેક એમ કહ્યું છે કે તમે ફલાણું શાસ્ત્ર વાંચો. તમે 'યોગવાશિષ્ઠ' વાંચો. તમે આ વાંચજો, તમે આ વાંચજો એમ જુદાં જુદાં અન્યમતના શાસ્ત્રો વાંચવા આપ્યા છે. પછી ત્યાં તો એક વખત એમણે ચોખવટ કરી છે કે 'યોગવાશિષ્ઠ' વાંચવા આપ્યું એટલે કાંઈ વેદાંતી થવા માટે નહોતું કહ્યું. પણ 'દેવકરણજી' પોતે વ્યાખ્યાન આપતા હતા. સમાજ ભેગો થાય. જે ઉપાશ્રયમાં ઉતર્યા હોય (ત્યાં) પછી વ્યાખ્યાન આપે. વ્યાખ્યાનમાં પોતાની થોડીક બોલવાની ચતુરાઈ હોય, પોતાનો ક્ષયોપશમ હોય એટલે લોકોને પણ આકર્ષણ રહે કે સારા વ્યાખ્યાન કરનારા મહારાજ આવ્યા છે ચાલો આપણે સાંભળીએ. એટલે એમને થોડું ક્ષયોપશમનું અહમ્પણું આવેલું. એ એમણે જોયું હતું. એમને 'યોગવાશિષ્ઠ' આપ્યું. 'યોગવાશિષ્ઠ'માં ચાંચ બૂડવાની નથી. હજી અન્યમતના શાસ્ત્ર (સમજવાની) તમારી ક્ષમતા નથી, (તો) જૈનમતના શાસ્ત્ર સમજવાની તો બહુ વાર છે. એ અહમ્પણું એનું ગળી જાય, ક્ષયોપશમનું અહમ્પણું ગળી જાય એટલા માટે એમને 'યોગવાશિષ્ઠ' વાંચવાનું કીધું. જુઓ ! અન્યમતિ આટલું તો વિચારી શકે છે કે જેમાં તમારો પત્તો ખાય એવું નથી. એવું બને છે. ભૂતકાળમાં પણ એવા વિદ્વાનો, એવા પંડિતોએ જૈનોની સાથે શાસ્ત્રાર્થ કર્યા છે. એવા ઉઘાડવાળા હોય કે એવા ન્યાય, યુક્તિ, તર્ક એવા લાવે કે જો પદાર્થનું સ્વરૂપ ભાસ્યમાન ન થયું હોય તો તમે ક્યાંય વાતમાં ટકી શકો નહિ, સામે ઊભા ન રહી શકો એવા લોકો આવે છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એટલે એ પ્રકારે જુદું જુદું કારણ હોય છે કે આ કરવું, આમ ન કરવું એની પાછળ હેતુ શું છે એ ન સમજાય તો અન્યાય થઈ બેસે. એવું બની જાય છે. માટે અહીંયાં તો એટલી સૂચના છે કે કુળધર્મનું શાસ્ત્ર છે માટે કુળધર્મને લક્ષમાં રાખીને એ અભિપ્રાય છોડીને પોતાના એક આત્માને ક્યાં ઉપયોગી છે એટલું લક્ષમાં રાખીને જ એ શાસ્ત્રનું અધ્યયન કરજો. બીજા પ્રકારે નહીં કરતા. (વિશેષ લેશું...)

પત્રાંક - ૩૭૬

મુંબઈ, વૈશાખ વદ, ૧૯૪૮

શ્રી સ્થંભતીર્થવાસી જિજ્ઞાસુ પ્રત્યે,

શ્રી મોહમયીથી અમોહસ્વરૂપ એવા શ્રી રાયચંદ્રના આત્મસમાનભાવની સ્મૃતિએ યથાયોગ્ય વાંચશો.

હાલ અત્રે બાહ્યપ્રવૃત્તિનો જોગ વિશેષપણે રહે છે. જ્ઞાનીનો દેહ ઉપાર્જન કરેલાં એવાં પૂર્વકર્મ નિવૃત્ત કરવા અર્થે અને અન્યની અનુકંપાને અર્થે હોય છે.

જે ભાવે કરી સંસારની ઉત્પત્તિ હોય છે, તે ભાવ જેને વિષેથી નિવૃત્ત થયો છે, એવા જ્ઞાની પણ બાહ્યપ્રવૃત્તિનાં નિવૃત્તપણાને અને સત્સમાગમનાં નિવાસપણાને ઇચ્છે છે. તે જોગનું જ્યાં સુધી ઉદયપણું પ્રાપ્ત ન હોય ત્યાં સુધી, અવિષમપણે પ્રાપ્ત સ્થિતિએ વર્તે છે એવા જે જ્ઞાની તેના ચરણારવિંદની ફરી ફરી સ્મૃતિ થઈ આવવાથી પરમ વિશિષ્ટભાવે નમસ્કાર કરીએ છીએ.

હાલ જે પ્રવૃત્તિજોગમાં રહીએ છીએ તે તો ઘણા પ્રકારના પરેચ્છાના કારણથી રહીએ છીએ. આત્મદષ્ટિનું અખંડપણું એ પ્રવૃત્તિજોગથી બાધ નથી પામતું. માટે ઉદય આવેલો એવો તે જોગ આરાધીએ છીએ. અમારો પ્રવૃત્તિજોગ જિજ્ઞાસુ પ્રત્યે કલ્યાણ પ્રાપ્ત થવા વિષે વિયોગપણે કોઈ પ્રકારે વર્તે છે.

જેને વિષે સત્સ્વરૂપ વર્તે છે, એવા જે જ્ઞાની તેને વિષે લોક-સ્પૃહાદિનો ત્યાગ કરી, ભાવે પણ જે આશ્રિતપણે વર્તે છે, તે નિકટપણે કલ્યાણને પામે છે, એમ જાણીએ છીએ.

નિવૃત્તિને, સમાગમને ઘણા પ્રકારે ઇચ્છીએ છીએ, કારણ કે એ પ્રકારનો જે અમારો રાગ તે કેવળ અમે નિવૃત્ત કર્યો નથી. કાળનું

કળિસ્વરૂપ વર્તે છે, તેને વિષે જે અવિષમપણે માર્ગની જિજ્ઞાસાએ કરી, બાકી બીજા જે અન્ય જાણવાના ઉપાય તે પ્રત્યે ઉદાસીનપણે વર્તતોપણ જ્ઞાનીના સમાગમે અત્યંત નિકટપણે કલ્યાણ પામે છે, એમ જાણીએ છીએ.

કૃષ્ણદાસે લખ્યું છે એવું જે જગત, ઈશ્વરાદિ સંબંધી પ્રશ્ન તે અમારા ઘણા વિશેષ સમાગમે સમજવા યોગ્ય છે. એવા પ્રકારનો વિચાર (કોઈ કોઈ સમયે) કરવામાં હાનિ નથી. તેનો યથાર્થ ઉત્તર કદાપિ અમુક કાળ સુધી પ્રાપ્ત ન થાય તો તેથી ધીરજનો ત્યાગ કરવાને વિષે જતી એવી જે મતિ તે રોકવા યોગ્ય છે.

અવિષમપણે જ્યાં આત્મધ્યાન વર્તે છે, એવા જે 'શ્રી રાયચંદ્ર' તે પ્રત્યે ફરી ફરી નમસ્કાર કરી આ પત્ર અત્યારે પૂરું કરીએ છીએ.

તા. ૧૯-૧૨-૧૯૮૯, પ્રવચન નં. ૧૧૧
પત્રાંક - ૩૭૬ અને ૩૭૭

જિજ્ઞાસુ પ્રત્યે સંબોધન કર્યું છે. 'શ્રી સ્તંભતીર્થવાસી જિજ્ઞાસુ પ્રત્યે' 'અંબાલાલભાઈ' જિજ્ઞાસુ ભૂમિકામાં છે એટલે એ રીતે સંબોધ્યું છે.

'શ્રી મોહમયીથી અમોહસ્વરૂપ એવા શ્રી રાયચંદ્રના આત્મસમાનભાવની સ્મૃતિએ યથાયોગ્ય વાંચશો' 'મુંબઈ' ને મોહમયીનગરી તરીકે લખે છે. છતાં એ શહેર સાથે મોહ નથી, એનો મોહ નથી. 'મુંબઈ' માં રહેનારને 'મુંબઈ' નો મોહ હોય છે. પોતાને એ સંબંધીનો મોહ નથી. અથવા પોતાનું અમોહસ્વરૂપ છે, પોતાનું સ્વરૂપ છે એ

મોહરહિત છે, મોહ વિનાનું તત્ત્વ છે. ‘આત્મસમાનભાવની સ્મૃતિએ...’ અહીંયાં દ્રવ્યદષ્ટિ લીધી. દ્રવ્યદષ્ટિએ પણ તમે અમારા જેવા છો. ભલે જિજ્ઞાસુ તરીકે સંબોધન કર્યું છે તોપણ આત્મસમાનભાવ એટલે પોતાના સમાન. પોતે જેવા દ્રવ્ય સ્વરૂપે છે તેવા સ્વરૂપે તમે પણ છો, એવા સમાનભાવની સ્તુતિ કરીને, તમારા દ્રવ્ય સ્વભાવની સ્મૃતિ કરીને યથાયોગ્ય લખું છું.

‘હાલ અત્રે બાહ્યપ્રવૃત્તિનો જોગ વિશેષપણે રહે છે. જ્ઞાનીનો દેહ ઉપાર્જન કરેલાં એવાં પૂર્વકર્મ નિવૃત્ત કરવા અર્થે અને અન્યની અનુકંપાને અર્થે હોય છે.’ અમારી જે પ્રવૃત્તિ છે (એ) હોવી જોઈએ એના કરતાં વધારે છે. પૂર્વકર્મનું જે ઉપાર્જન કરેલું છે એ નિવૃત્તિ થવા સિવાય એ સંયોગો પ્રત્યે અમને કોઈ અભિલાષા નથી કે એની ઇચ્છા નથી કે તેનું ઇષ્ટપણું અમે ગણતા નથી.

મુમુક્ષુ ભુમિકામાં પણ જીવ ઇષ્ટ-અનિષ્ટપણાના અભિપ્રાયથી નિવૃત્તવાનો પ્રયત્ન કરે છે. એ પ્રયાસમાં જીવ સફળ થાય છે ત્યારે જ્ઞાની થાય છે. જ્ઞાની એટલે શું ? કે જેણે પોતાની પૂર્વભૂમિકામાં ઇષ્ટ-અનિષ્ટપણું મટાડવા માટેનો પુરુષાર્થ કર્યો છે. માત્ર જ્ઞાતા સ્વભાવી એવા મારા જ્ઞાનનું જ્ઞેયમાત્ર જ છે એવા પુરુષાર્થમાં લાગી રહ્યાં પછી એ પુરુષાર્થની સફળતાની એક પરાકાષ્ટાએ જ્ઞાનદશા પ્રગટે છે. તેને જ્ઞાની કહીએ.

એટલે એમ કહે છે કે જ્ઞાનીનો દેહ ઉપાર્જન કરેલા એવા પૂર્વકર્મ નિવૃત્ત કરવા અર્થે વર્તે છે. એટલે ઇષ્ટ-અનિષ્ટપણું એમાં નથી. પૂર્વકર્મનો ઉદય, જે જીવના અધિકારનો વિષય નથી એટલે એ આવીને નિવૃત્ત થશે એમ જાણીને એના પ્રત્યે વર્તે છે. એ જ દેહની ઉપસ્થિતિ બીજા પડખેથી વિચારવામાં આવે તો જે જીવો સંસારમાં અજ્ઞાન અને મિથ્યાત્વને લઈને દુઃખી છે એની અનુકંપા-એના પ્રત્યે કરુણા છે કે આ દુઃખી જીવોને માત્ર જો પોતાનું સ્વરૂપ સમજાય તો સુખી થાય. નથી એની પાસેથી કાંઈ લેવાનું કે નથી એને કાંઈ દેવાનું. એવી નિષ્કારણ અનુકંપાથી વર્તે છે.

‘જે ભાવે કરી સંસારની ઉત્પત્તિ હોય છે...’ ‘જે ભાવે કરી સંસારની ઉત્પત્તિ હોય છે, તે ભાવ જેને વિષેથી નિવૃત્ત થયો છે એવા જ્ઞાની પણ બાહ્યપ્રવૃત્તિનાં નિવૃત્તપણાને અને સત્સમાગમનાં નિવાસપણાને ઇચ્છે છે.’ ‘જે ભાવે કરી સંસારની ઉત્પત્તિ હોય...’ તેવો ભાવ પોતાને નથી રહ્યો. એ ભાવ તો નિવૃત્ત થઈ ગયો છે.

હવે પોતાને સંસાર છે એમ નથી જોતા, મારે હવે સંસાર છે એમ જોતા નથી. અલ્પ છે એ તો કાંઈ અનંતકાળમાં ગણતરીનો વિષય નથી. એવા ભાવ તો પોતાને વિષેથી નિવૃત્તિ થઈ ગયા છે, અભાવ થઈ ગયા છે, ચાલ્યા ગયા છે. એવી દશા હોવા છતાં પણ બાહ્ય પ્રવૃત્તિની નિવૃત્તિ ઇચ્છે છે અને સત્સમાગમમાં પોતાનો નિવાસ ઇચ્છે છે. છતાં આ પ્રકારનું વિકલ્પ જ્ઞાન છે. જે પરિસ્થિતિમાં એ ઊભા છે એ પ્રકારમાં એમને વિકલ્પ છે.

મુમુક્ષુને તો કેટલી આવશ્યકતા છે સત્સમાગમની અને પ્રવૃત્તિમાંથી નિવૃત્ત થવાની એની કેવી તીવ્ર ઝંખના હોય એ આના ઉપરથી મુમુક્ષુએ વિચારવા યોગ્ય છે કે આવા જ્ઞાન-દશાધારી મહાત્મા પણ જ્યારે નિવૃત્તિને ઇચ્છે છે, એણે તો સંસાર તોડી નાખ્યો છે, એ પણ જ્યારે નિવૃત્તિને ઇચ્છે છે અને સત્સમાગમને ઇચ્છે છે, (તો) મુમુક્ષુને તો એની તીવ્ર ભાવના હોવી ઘટે છે.

‘તે જોગનું જ્યાં સુધી ઉદયપણું પ્રાપ્ત ન હોય...’ પોતાના અધિકારનો વિષય નથી એટલે એવો યોગ ઉદયપણે સહેજે ન આવે ‘ત્યાં સુધી...’ એમને આવવાનો છે એ ખબર છે, એવો નિવૃત્તિયોગ આવવાનો છે એ ખબર છે. કેમકે એ તો એમના પરિણામ એ પ્રકારે ભજી રહ્યા છે. એટલે એને પ્રવૃત્તિયોગ વિશેષ (રહે) એ પ્રશ્ન રહેતો નથી. પણ જ્યાં સુધી સહેજે ન આવે ત્યાં સુધી. લાવવાનો પ્રશ્ન નથી. એ યોગનું જ્યાં સુધી ઉદયપણું પ્રાપ્ત ન થાય, ન હોય ‘ત્યાં સુધી અવિષમપણે...’ અવિષમપણે— જ્ઞાતાભાવે-રાગ-દ્વેષની વિષમતા નહિ, ઇષ્ટ-અનિષ્ટના વિષમ પરિણામે નહિ ‘અવિષમપણે પ્રાપ્ત સ્થિતિએ વર્તે છે...’ જે સ્થિતિ પ્રાપ્ત થઈ છે એમાં અવિષમપણે કેમ વર્તી શકે એવા પુરુષાર્થથી વર્તે છે. ‘એવા જે જ્ઞાની...’ એવા જ્ઞાની. એ જ્ઞાનીની પરિભાષા થઈ ગઈ. પ્રાપ્ત ઉદયની પ્રાપ્ત સ્થિતિમાં અવિષમપણે વર્તતા એવા જે જ્ઞાની ‘તેના ચરણારવિંદની ફરી ફરી સ્મૃતિ થઈ આવવાથી...’ આવા જ્ઞાની હોય કે જે પ્રાપ્ત સ્થિતિએ અવિષમપણે વર્તે એવા જ્ઞાનીના ‘ચરણારવિંદની ફરી ફરી સ્મૃતિ થઈ આવવાથી...’ ભૂતકાળમાં કોઈ જ્ઞાની પોતાના લક્ષમાં છે. જે સત્સમાગમ કર્યો છે અને એ સત્સમાગમની અમને સ્મૃતિ છે કે અહા..! એ જ્ઞાની ઉદયમાન સ્થિતિમાં કેવા અવિષમ પરિણામે વર્તતા (હતા) ! એવી એમની જે સ્થિતિ એ જોઈને એમના ચરણારવિંદની ફરી ફરી સ્મૃતિ થઈ આવવાથી.. ભક્તિ કરે છે પોતે.

‘પરમ વિશિષ્ટભાવે નમસ્કાર કરીએ છીએ.’ નમસ્કાર કરીએ છીએ એમ નહીં, ‘પરમ વિશિષ્ટભાવે નમસ્કાર કરીએ છીએ.’ જ્ઞાનીને નમસ્કાર થાય કે ન થાય ? ‘આત્મસિદ્ધિ’માં તો ‘વંદન હો અગણિત’ એમ કરીને વાત લીધી છે. ‘પરમ વિશિષ્ટભાવે નમસ્કાર કરીએ છીએ.’ ખાસ કરીને એ ‘ઈડર’ જતા હતા એ આ કારણે જતા હતા. ‘ઈડર’ માં જે પહાડ ઉપર એ ધ્યાન માટે, એકાંત માટે જતા હતા ત્યારે એમને કહેલું, એક વખત ‘દેવકરણજી’, ‘લલ્લુજી’ વગેરેને ત્યાં બોલાવેલા. ત્યાં બોલાવેલા અને કહ્યું કે આ સ્થળે આવતા અમને પૂર્વભવે અમારો જે અત્યંત વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયેલો એ સાંભરી આવે છે. આ સ્થળ અમારા વૈરાગ્યનું જન્મસ્થાન છે. પૂર્વભવના અમારા વૈરાગ્યનું આ જન્મસ્થાન છે. પૂર્વભવમાં ત્યાં એમને સત્સમાગમ રહેતો હશે. એવું લાગે છે. એ ક્ષેત્રમાં એમના મોસાળપક્ષના કોઈ હતા એની સાથે ત્યાં રહેતા હતા. અને બહુભાગ એ પહાડ ઉપર ચાલ્યા જતા હતા.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બને, એવું પણ બની શકે. બનવા જોગ છે. એ કોઈ નાની પહાડી છે એ ખરેખર ત્યાં એનું એકાંત જોતા પણ આત્મભાવ સ્ફુરે એવું છે. સ્થળ તો ખરેખર એવું જ છે.

‘હાલ જે પ્રવૃત્તિજોગમાં રહીએ છીએ તે તો ઘણા પ્રકારના પરેચ્છાના કારણથી રહીએ છીએ.’ જુઓ ! પરેચ્છા. અત્યારે જે પરિસ્થિતિ છે તેમાં રહીએ છીએ તે ઘણા પ્રકારના પરેચ્છાના (કારણથી), એક પ્રકારના નહિ પણ અનેક પ્રકારના પરેચ્છાના કારણથી રહીએ છીએ. અમારા સ્વેચ્છાના કારણથી રહીએ છીએ એવું નથી. ‘આત્મદષ્ટિનું અખંડપણું એ પ્રવૃત્તિજોગથી બાધ નથી પામતું.’ પરેચ્છાના કારણથી રહીએ છીએ એટલે પરવશથી રહીએ છીએ, સ્વવશથી નથી રહેતા. પરાણે રહેલા છીએ. તેથી અમારી જે આત્મદષ્ટિ તે અખંડપણે આત્મામાં જ વર્તે છે. એવું જે અખંડપણું એ આ પ્રવૃત્તિયોગથી નાશ પામતું નથી, હાનિ પામતું નથી, બાધા પામતું નથી. એ વાત બરાબર જળવાઈ રહે છે, અથવા જ્ઞાની કદી પોતાની સાધનાને બાધા પહોંચે તેવી રીતે ઉદયમાં પ્રવર્તતા નથી.

‘પરમાગમસાર’માં ‘ગુરુદેવ’ કહે છે કે પોતે શુદ્ધોપયોગમાં આવી શકે તેવો અવકાશ રાખીને, કાઠિયાવાડી ભાષા લીધી છે, એવી મોકળાશ રાખીને જ્ઞાની ઉદયમાં

વર્તે છે. (લોકો નથી કહેતા ?) મારું આટલું તો હું સાજું રાખીશ પછી તમે કહો એ હું કરું પણ મારું આટલું રાખીને. એમ જ્ઞાની પોતાની સાધના અને શુદ્ધોપયોગમાં આવી શકે એવી પરિસ્થિતિની અંદર મોકળાશ રાખીને પછી બાકીના ભાગમાં ઉદયમાં વર્તે છે, એમ ને એમ આખે આખા આવી જતા નથી.

‘આત્મદૃષ્ટિનું અખંડપણું એ પ્રવૃત્તિજોગથી બાધ નથી પામતું. માટે ઉદય આવેલો એવો તે જોગ આરાધીએ છીએ.’ એ ઉદય આવેલા જોગને સમપરિણામે આરાધીએ છીએ. આરાધીએ છીએ એમ કીધું. ઉદય આવેલા યોગને રાજી થઈને ભોગવીએ છીએ કે ખેદખિન્ન થઈને ભોગવીએ છીએ એમ નહિ, આરાધીએ છીએ—સમપરિણામે આરાધીએ છીએ. શબ્દ વાપર્યો છે, યોગને પણ આરાધે છે એમ કહે છે. આરાધન મુખ્ય છે ને એમાં ? માટે.

‘અમારો પ્રવૃત્તિજોગ જિજ્ઞાસુ પ્રત્યે કલ્યાણ પ્રાપ્ત થવા વિષે વિયોગપણે કોઈ પ્રકારે વર્તે છે.’ અને આવી જે પ્રવૃત્તિ છે એ બીજા જિજ્ઞાસુ જીવને વિયોગનું કારણ થાય છે. પોતાની પ્રવૃત્તિ બીજાને, જિજ્ઞાસુને સત્સમાગમને બદલે સત્સમાગમના વિયોગનું કારણ થાય છે એ પણ અમારા ખ્યાલમાં છે. ‘અંબાલાલભાઈ’ બહુ જ એમના સમાગમમાં રહેવાની ભાવનાવાળા જીવ હતા. એટલે ખ્યાલ છે કે બીજા જીવને અમારી પ્રવૃત્તિ વિયોગનું કારણ છે.

‘જેને વિષે સત્સ્વરૂપ વર્તે છે, એવા જે જ્ઞાની...’ અહીંયાં પાછી ફરીને એ જ્ઞાનીની પરિભાષા અસ્તિથી લીધી. પહેલા તો ઉદય અપેક્ષાએ લીધી છે. ઉદયમાં અવિષમ દશાએ વર્તે છે એવા જે જ્ઞાની. તો અહીંયાં કહે છે કે ‘જેને વિષે સત્સ્વરૂપ વર્તે છે, એવા જે જ્ઞાની તેને વિષે લોક-સ્પૃહાદિનો ત્યાગ કરી, ભાવે પણ જે આશ્રિતપણે વર્તે છે...’ દ્રવ્યે કદાચ ન વર્તી શકે, વિયોગ રહે. ખ્યાલ છે કે પોતાની પ્રવૃત્તિની અપેક્ષાએ બીજાને વિયોગ રહેવાનો છે તો ત્યાં એને શું થવું ઘટે ? કે ભાવે આશ્રિતપણે વર્તે છે. ‘તે નિકટપણે કલ્યાણને પામે છે, એમ જાણીએ છીએ.’ એનું ચિત્ત તો ત્યાં જ રહે. એમના જે આત્મભાવો છે, સમાગમમાં આવતા એમનું જે શ્રવણ કર્યું છે, એમની જે સજીવનમૂર્તિ જે છે એ લક્ષમાં છે તો એ ભાવે એમની નજીક રહે છે અથવા એમના પ્રત્યેનો જે અત્યંત ભક્તિભાવ છે એ ભાવે નજીકતા છે, એ ભાવે નજીકતા છે.

ફરીને, ‘જેને વિષે સત્સ્વરૂપ વર્તે છે,...’ આત્મસ્વરૂપ પ્રગટ વર્તે છે. સત્સ્વરૂપ એટલે આત્મસ્વરૂપ જેને અંતર્મુખ દશામાં પ્રગટ વર્તે છે. ‘એવા જે જ્ઞાની તેને વિષે લોક-સ્પૃહાદિનો ત્યાગ કરી...’ કોઈ બીજો હેતુ નહિ. લોકસ્પૃહામાં પોતાનું માન, લોભ કોઈ અન્ય હેતુ જરાપણ નહિ, બીજી ઇચ્છા જ નહિ, એક પોતાના કલ્યાણ સિવાય બીજી ઇચ્છા નહિ. એકદમ શુદ્ધ હૃદયથી જેને કહેવામાં આવે, પોતાના કલ્યાણના શુદ્ધ હૃદયથી. ‘ભાવે પણ જે આશ્રિતપણે વર્તે છે,...’ ભલે કોઈ એવો પોતાનો ઉદય, એમનો ઉદય કોઈ કુદરતી પરિસ્થિતિ એવી હોય કે નજીકપણું ક્ષેત્રે, દ્રવ્યે નજીકપણું ન વર્તી શકતું હોય તો ભાવે આશ્રિતપણે વર્તે છે. ‘તે નિકટપણે કલ્યાણને પામે છે, એમ જાણીએ છીએ.’

‘નિવૃત્તિને, સમાગમને ઘણા પ્રકારે ઇચ્છીએ છીએ, કારણ કે એ પ્રકારનો જે અમારો રાગ તે કેવળ અમે નિવૃત્ત કર્યો નથી.’ નિવૃત્તિનો વિકલ્પ અમને સતત આવે છે. નિવૃત્તિને અમે સતત ઝંખીએ છીએ કે ક્યારે આ પ્રવૃત્તિથી છૂટીએ અને ક્યારે અમારી આત્માની આરાધનામાં એક લયથી લાગેલા રહીએ. એ પ્રકારનો પોતાનો રાગ છે એ હજી એમણે નિવૃત્ત કર્યો નથી.

‘કાળનું કળિસ્વરૂપ વર્તે છે, તેને વિષે જે અવિષમપણે માર્ગની જિજ્ઞાસાએ કરી, બાકી બીજા જે અન્ય જાણવાના ઉપાય તે પ્રત્યે ઉદાસીનપણે વર્તતોપણ જ્ઞાનીના સમાગમે અત્યંત નિકટપણે કલ્યાણ પામે છે, એમ જાણીએ છીએ.’ બહુ સરસ વાત લીધી છે કે આત્માને સાધવા માટેની પરિસ્થિતિને જોતાં કાળ ઘણો ઊલટો છે, વિપરીત કાળ વર્તે છે. એટલે કે એવા જ પરિણામવાળા જીવોનું બાહુલ્ય છે, વિશેષતા છે કે ક્યાંય કોઈનો સમાગમ કરવાનું મન થાય નહિ. અસત્સંગ અને કુસંગમાં તો જાવું નથી.

જેમ કોઈ વેપાર કરે તો લાભ ભલે થોડો થાય પણ નુકસાન તો કરવું જ નથી. એમ તો વિચાર કરે છે કે નહિ ? એમ આ પરિણામનો વેપાર છે. એમાં અસત્સંગ અને કુસંગ તો અમારે ન જોઈએ. એવો કાળ છે. તેવા કાળને વિષે ‘જે અવિષમપણે માર્ગની જિજ્ઞાસાએ...’ વીતરાગતાની ભાવનાથી માર્ગની જિજ્ઞાસાએ કરીને જે મુમુક્ષુ વર્તે છે. મારે માર્ગ પ્રાપ્ત કરી લેવો છે, માર્ગ પકડી લેવો છે. ‘બાકી બીજા જે અન્ય જાણવાના ઉપાય...’ બીજી જે પ્રયોજન વગરની વાતો, બીજા જે અપ્રયોજનભૂત વિષયો આવે છે એને ગૌણ કરી નાખે છે. ‘તે પ્રત્યે ઉદાસીનપણે વર્તતોપણ જ્ઞાનીના સમાગમે

અત્યંત નિકટપણે...’ છતાં જ્ઞાનીનો સમાગમ હોય, એવી રીતે વર્તવામાં પણ જો જ્ઞાનીનો સમાગમ હોય તો તે નિકટપણે એટલે બહુ ઓછા કાળમાં કલ્યાણને પામે એમ અમે જાણીએ છીએ. બહુ સારી વાત લીધી છે. વર્તમાન પરિસ્થિતિમાં જ્ઞાનીની નિકટ રહેવામાં કેટલો લાભ છે એ વાત સ્પષ્ટ કરી છે.

વળી એક વાત એ પણ કરી કે માર્ગની જિજ્ઞાસામાં એની જ મુખ્યતા રહેવી જોઈએ. બીજા જે અન્ય જાણવાના વિષયો છે, માત્ર અપ્રયોજનભૂત જાણવાના વિષયો છે તેના વિષે ઉદાસીનતા કરી નાખવી એટલે એને ગૌણ કરી નાખવા, ઉપેક્ષા કરી નાખવી, ત્યાં રોકાવું નહિ, એની મુખ્યતા ન કરવી. એવી રીતે વર્તતા મુમુક્ષુને પણ જ્ઞાનીનો સમાગમ વિશેષ લાભનું કારણ છે. આ રીત સારી છે, વર્તવાની આ રીત યોગ્ય છે તોપણ એ યથાર્થપણે વર્તતા મુમુક્ષુને જ્ઞાનીનો સમાગમ નિકટ લાભનું કારણ છે, નિકટ કલ્યાણનું કારણ છે.

મુમુક્ષુ :- માર્ગ પ્રાપ્તિનું કારણ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એમ જ છે. જ્ઞાની સુધી પહોંચે પણ એમણે તો ભલામણ જ એ કરી છે કે આ પ્રવૃત્તિ યોગ્ય છે. પોતાનો પ્રયોજનભૂત વિષય એવો જે આત્મકલ્યાણનો માર્ગ, એની જિજ્ઞાસા અને એની જિજ્ઞાસા વશ અપ્રયોજનભૂત વિષયને ગૌણ કરવો એ યોગ્ય છે. તોપણ એવી યોગ્યતામાં આવેલા જીવને પણ જ્ઞાનીનું નિકટપણું. જ્ઞાનીનો સમાગમ, જ્ઞાનીનો સમાગમ અત્યંત નિકટપણું લાવી દે એના કલ્યાણમાં, એકદમ એ પામી જાય એમ અમે જાણીએ છીએ.

મુમુક્ષુ :- પાત્રતા પ્રગટ થાય છે ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, પાત્રતા પ્રગટ થાય છે અને એ પાત્રતા જેને પ્રગટી અને જ્ઞાનીનો સમાગમ જ્ઞાન થવા અર્થે એકદમ નજીકતાનું કારણ છે. પાત્રતાવાળાને જો પ્રત્યક્ષ યોગ થાય તો એને પામવું એ અત્યંત નિકટ છે, બહુ ઝડપથી પામી જાય, જલ્દી પામી જાય એમ કહે છે. અત્યંત નિકટ એટલે એકદમ જલ્દી પામી જાય એમ કહેવું છે.

‘કૃષ્ણદાસે લખ્યું છે એવું જે જગત, ઈશ્વરાદિ સંબંધી પ્રશ્ન તે અમારા ઘણા વિશેષ સમાગમે સમજવા યોગ્ય છે.’ એ વિષય ઈશ્વર અને જગતની વાતો અને માન્યતા જે જગતમાં પ્રચલિત છે એ વિષય મારા સમાગમે સમજો. પ્રત્યક્ષ ૩૭૩

ચર્ચામાં સમજો, પત્રમાં એનો ખુલાસો કરવા જેવો નથી. કેમકે એ એક એવી યુક્તિ છે કે લોકો મંદ કષાયમાં રહે છે. તીવ્રપણે કષાયમાં ન જાય, તીવ્ર કષાયરસમાં ન જાય એટલે એ સીધો નિષેધ નથી કરતા. કેમકે સીધો નિષેધ કરે અને જો બરાબર એને જે પકડવું જોઈએ એ ન પકડે તો પાછું બીજું નુકસાન કરે. આ એક એ વિષયની જે નાજુકતા છે એમને પોતાને ખ્યાલમાં છે. એટલે એ નાજુક પરિસ્થિતિમાં એમનાથી કેવી રીતે સરખી રીતે આ બાજુ સમ્યક્ પ્રકારે વાળી લેવા એ પદ્ધતિ પોતે અપનાવી છે.

મુમુક્ષુ :- સામાન્ય સમાગમ નહિ, ઘણા વિશેષ સમાગમે ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ઘણા વિશેષ સમાગમે સમજવા યોગ્ય છે. એટલે આ વિષયમાં જરા ઊંડા ઊતરીને સમાગમ કરવા જેવો છે. એનો અર્થ એ પણ થાય છે કે ઉપરછલ્લી વૃત્તિથી જ્ઞાનીના સમાગમમાં કોઈ રહે છે, પોતાના જે અજ્ઞાન અને મિથ્યાત્વ સંબંધીના દોષ છે એને પોતે પકડી શકતો નથી ને ટાળી શકતો નથી. સમજી શકતો નથી તેથી ટાળી શકતો નથી. એટલે એ વિષયમાં એને ઊંડા ઊતરવું જરૂરી છે, એટલી સૂચના કરી છે કે આ વિષયમાં તમે ઊંડા ઊતરજો. પ્રત્યેક સમાગમમાં તમે ઊંડા ઊતરીને ચાલજો તો તમને આ વિષય બરાબર સમજાશે, એમ કહેવું છે.

કેમકે એમની પદ્ધતિ એવી રહી છે કે જો કોઈ ઊંડો ઊતરવા માગે તો તો અંદરથી પોતાનું હૃદય કાઢીને આપે પણ એટલી ઊંડા ઊતરવાની તૈયારી સામાની ન હોય તો એ સમજે કે હું કહીશ તોપણ ઉપરથી ચાલ્યો જશે, એનું ધ્યાન નહીં જાય, એનો ખ્યાલ નહીં જાય. એટલે પોતે જ પ્રવૃત્તિ નથી પછી કરતા, ગૌણ થઈ જાય છે. કાંઈ નહિ, એની યોગ્યતા પાકી નથી લાગતી, જવા દ્યો એમ કરીને છોડી દે છે.

મુમુક્ષુ :- પૂછવા ખાતર પૂછે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પૂછવા ખાતર પૂછે અને પોતાને જે ઊંડાણમાં જઈને પોતાનું જ્ઞાન અને મિથ્યાત્વ મટાડવાની જે તીવ્રતા આવવી જોઈએ એટલી દરકાર અને એટલી કાળજી ન જુએ, એ પ્રકારની જિજ્ઞાસા ન જુએ તો સમજે કે આ તો ઉપર ઉપરથી જાય છે આને કાંઈ પોતાના (દોષ) મટાડવાનું કાંઈ લક્ષ હજી લાગતું નથી. એટલે એ વિષયની અંદર પોતે બહુ પરિશ્રમ નથી લેતા. કેમકે પોતાને એક બાજુ અંદરનો Current જોરથી ચાલે છે એટલે એ બાજુ ચાલ્યા જાય છે.

‘એવા પ્રકારનો વિચાર (કોઈ કોઈ સમયે) કરવામાં હાનિ નથી.’ એટલે કોઈ

કોઈ સમયે સર્વથા એનો આશ્રય લેવા યોગ્ય નથી, કોઈ કોઈ સમયે એટલે તીવ્ર રસ થઈ જતો હોય ત્યારે, ઉદયમાં તીવ્ર રસ થઈ જતો હોય ત્યારે એવા પ્રકારનો વિચાર કરવામાં હાનિ નથી.

હવે શું છે કે આ વિષય જ્યારે એ ચર્ચા ઉપર લે છે કે આનો ન્યાય શું છે ? ત્યારે ઈશ્વરઈચ્છા અને ઈશ્વર અને એ બધી સ્મૃતિના અર્થઘટનનો પોતે ખુલાસો પણ કરે છે કે અમે આની અંદર શું કહેવા માગીએ છીએ ? અન્યમતની જેમ કહેવા માગતા નથી એમ કરીને હવે પછી ખુલાસો કરશે.

એમાં શું છે આ એક પર્યાયાર્થિકનયનો ન્યાય છે. પોતાના આત્માનું અકલ્યાણ ન થાય અને પોતાના આત્માને નુકસાન થતું બચવા માટે જે ન્યાયનો આશ્રય લેવો પડે છે કે જે ન્યાયે કરીને પોતે પોતાના પરિણામ બગાડતો અટકે એ ન્યાયના મુખ્યપણે બે પ્રકાર છે. એક પર્યાયાર્થિકનયના ન્યાયો વિભિન્ન પ્રકારના છે અને એક દ્રવ્યાર્થિકનયનો ન્યાય છે, જે ત્રિકાળી દ્રવ્ય સામાન્યને અનુલક્ષીને છે. તો જેને પોતાના દ્રવ્ય સામાન્યની ખબર નથી, ઓળખાણ નથી એને એ ન્યાય બહુ ઉપયોગી નથી થતો. કેમકે સામે વસ્તુ જ એને લક્ષમાં નથી આવી, જ્ઞાનમાં નથી આવી. એવા જીવને તીવ્ર કષાય અને પરિણામમાં તીવ્ર અનિષ્ટ ભાવો ઊભા થઈ જતા હોય ત્યારે બચવા માટે એણે પર્યાયાર્થિકનયના ન્યાયોનો આશરો લેવો પડે છે, આશ્રય લેવો પડે છે. એમાં અનેક પ્રકારની યુક્તિ છે અને ન્યાયો પણ છે, બંને વાતો છે. તો એ પ્રકાર પણ (આવે છે). અને ક્યારેક જ્ઞાની પણ એ પ્રકારમાં આવે છે. પર્યાયાર્થિકનયના ન્યાયમાં.

એમાં શું છે કે રોગ જેવો એ વિષય છે. જેમ તબીબી વિજ્ઞાનમાં કોઈ રોગની Acute position થાય, જેને રોગનો હુમલો કહેવામાં આવે. ૧૦૫-૬ ડિગ્રી તાવ થઈ ગયો તો એ વખતે તો એનું Temperature નીચે લાવવાનો જ પહેલો પ્રયત્ન કરવો પડે. શેનાથી તાવ આવ્યો છે એ વાત ગૌણ રાખવી પડે. તાવનું મૂળ પકડાણું હોય તો એ મૂળ ઉપરની દવા એ વખતે ન કરાય. એક વખત તો એને ૧૦૩ ડિગ્રીની અંદર લાવવો જોઈએ. ૧૦૩-૨-૧-૧૦૦ ડિગ્રી આવે પછી મૂળ રોગનો ઉપાય કરે કે આ જેનાથી તાવ આવ્યો છે એને બંધ કરો એટલે તાવ આપોઆપ બંધ થઈ જશે. પણ પારો ૧૦૫-૬ ડિગ્રી ઉપર જવા માંડતો હોય ત્યારે એ Temperature

એક વખત જો Down ન કરે તો એનું મગજ ફાટે. ગરમી વધી જવાથી જ એનો દેહત્યાગ થઈ જાય. મૂળ રોગ તો મટે નહિ પણ જે મૂળ રોગને લઈને જે આડઅસર ઊભી થઈ છે એનાથી પ્રાણ છૂટી જાય. કેમકે એની પણ Limit છે કે આથી વધારે શરીરની ગરમી ન થવી જોઈએ.

એમ અહીંયાં પણ એવું છે કે જ્યારે કોઈ તીવ્ર રોગ થઈ જાય, તીવ્ર ભાવ થઈ જાય ત્યારે મૂળ દવા તો દ્રવ્યાર્થિકનયનો આશ્રય લેવો એ છે, પણ એનો આશ્રય પકડી શકે એવી પરિસ્થિતિ વર્તમાન પરિણામમાં ન હોય ત્યારે એને પર્યાયાર્થિકનયનો આશ્રય લેવામાં જાવું પડે છે. કેમકે એના કષાયરસનો પારો સીધો જ નીચો આવે છે અને એ વખતે પછી એ પોતે દ્રવ્યાર્થિકનયને સાધે તો એ વિશેષ આગળ વધી શકે છે.

મુમુક્ષુ :- અહીંયાં પર્યાયાર્થિકનય શી વાત લેવી ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- જેમકે કોઈ વખતે એમ કહે કે કમબદ્ધમાં જે થવાનું હતું તે થયું. તો એ પર્યાયનો આશ્રય લીધો. એનું કારણ શું છે કે બીજો ઉપાય તો દેખાતો નથી. પોતાને વશ એ અનિષ્ટ સંયોગને કે ઇષ્ટ વિયોગને ફેરવી શકે તેવી તો પરિસ્થિતિ નથી હોતી. હવે જો પોતાના પરિણામ વિશેષ બગાડે તો આત્માને નુકસાન છે. તો કોઈને કોઈ પર્યાયાર્થિકનયના ન્યાયથી આશ્રય લઈને જીવ તીવ્ર પરિણામ થતા અટકાવે છે.

બે પ્રકારના જે ન્યાયો છે એની પાછળ ક્યારે ક્યા ન્યાયને અંગીકાર કરવો હિતાવહ છે એ વિવેક પોતે કરવો પડે છે. અથવા કોઈવાર મુંઝાઈ જાય અને જ્ઞાનીનો સમાગમ હોય તો એને એ દોરી જાય છે કે અત્યારે તમે આમ કરો પછી તમે કાંઈક ઠીક પરિસ્થિતિમાં આવો પછી આપણે બીજો વિચાર કરશું. અત્યારે તો તમે આમ વિચારો.

જેમકે પરિવારની અંદર કોઈનું નિધન થાય છે તો પ્રિયજનનો વિયોગ થાય છે માણસને ખૂબ પરિણામ બગડતા હોય, તીવ્ર રીતે પરિણામ બગડતા હોય તો એને કહે, વસ્તુ જ અનિત્ય છે. જ્યાં એ વસ્તુ નક્કી થયેલી છે અને એ પર્યાય જ પોતે અનિત્ય છે ત્યાં પછી એ પર્યાયને નિત્ય કરવા તમે શું કરી શકો ? કોણ એને નિત્ય કરી શકવાનું છે ? અનિત્યને તો કોઈ નિત્ય કરી શકે નહિ તો અનિત્ય પર્યાયની

અનિત્યતા સમજાવવી અને એ પર્યાયાર્થિકનયે પણ એને ઠંડો પાડવો રહ્યો. પછી એને એમ કહે કે ભાઈ ! આત્મા તો નિત્ય છે. છે ક્યાંય, એનો નાશ નથી. અહીં નહિ તો બીજે છે અને જ્યાં સુધી એમના સુકૃત્યોનો સવાલ છે ત્યાં સુધી કોઈ સારી સ્થિતિમાં છે એમ સમજો. એથી દુઃખ પામવાનું કોઈ કારણ નથી. એમ કરીને એના પરિણામને બગડતા અટકાવવા માટે વિભિન્ન પ્રકારના ન્યાયનો આશ્રય લેવાનું થાય છે. એમાં પર્યાયાર્થિકનય અને દ્રવ્યાર્થિકનય બેય રીતે એ કાર્યગત થાય છે.

એટલે અહીંયાં એ વાત લીધી છે કે ‘એવા પ્રકારનો વિચાર (કોઈ કોઈ સમયે) કરવામાં હાનિ નથી.’ સર્વથા નથી લેતા. કોઈ કોઈ સમયે કરવામાં હાનિ નથી. ‘તેનો યથાર્થ ઉત્તર કદાપિ અમુક કાળ સુધી પ્રાપ્ત ન થાય...’ આ ઈશ્વર અને જગત વિષેનો ઉત્તર-યથાર્થ ઉત્તર અમુક કાળ સુધી પ્રાપ્ત ન થાય, કદાચ એમાં લાંબો સમય જાય તો ‘તેથી ધીરજનો ત્યાગ કરવાને વિષે જતી એવી જે મતિ તે રોકવા યોગ્ય છે.’ તમે અધીરજ નહીં કરતા. ધીરજથી એ સમય પસાર કરજો અને બુદ્ધિમાં અધીરજ નહીં લાવતા. આ વિષયમાં તમને ખુલાસો જ્યારે Time આવશે ત્યારે અમે કરી દેશું.

‘અવિષમપણે જ્યાં આત્મધ્યાન વર્તે છે, એવા જે શ્રી રાયચંદ્ર...’ પોતેને પોતે લખે છે. અંદરની જે પરિણતિ છે એ બહુ સારી ચાલે છે. અસાધારણ આત્મભાવ પોતાને પ્રગટપણે વર્તે છે એટલે લખે છે કે ‘અવિષમપણે (વીતરાગભાવે) જ્યાં આત્મધ્યાન વર્તે છે એવા જે ‘શ્રી રાયચંદ્ર’ તે પ્રત્યે ફરી ફરી નમસ્કાર કરી આ પત્ર અત્યારે પૂરું કરીએ છીએ.’ પોતાના આત્માને નમસ્કાર કર્યા છે. પોતાના આત્માને નમસ્કાર કર્યા છે, પોતાની આરાધનાને નમસ્કાર કર્યા છે. એટલું બહુમાન (કર્તુ છે). પોતાને આશ્ચર્યકારક પરિણામ ચાલે છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, સાધારણનું આમાં કામ નથી. સાધારણ માણસને પચે નહિ. જ્ઞાનીની વાતો એવી હોય છે કે જે સાધારણ માણસને પચે નહિ. આ તો જેને ભક્તિ હોય એને વાંધો ન આવે, બાકી ભક્તિ ન હોય તો આમાંથી ઊંધું જ કાઢે. એ માનકષાય સમજે. આનું રહસ્ય શું છે ? કે કેટલો આત્મભાવ, આત્મધ્યાન, વીતરાગભાવે આત્મધ્યાન કેટલું અસાધારણ ઊંડું ઊંડું વર્તી રહ્યું છે કે જેને લઈને સહજપણે-કૃત્રિમતા કરીને નહિ, વિકલ્પ કરીને નહિ-સહેજે સહેજે વર્તી રહ્યું છે, પોતાને

આશ્ચર્ય થાય છે. અંદરથી આત્મા જોર કરે છે. કારણ પરમાત્મા છે ને અંદરમાં ! અંદરથી આત્મા જોર કરે છે. પોતે નમસ્કાર કરે છે. પવિત્ર વીતરાગભાવને, પવિત્ર સ્વરૂપને પોતે નમસ્કાર કરે છે.

એ એક આખી શૈલી છે કે જાણે પોતે એનાથી જુદો. પોતે નમસ્કાર કરનાર અને એક નમસ્કાર કરવા યોગ્ય એમ લીધું. પોતામાંને પોતામાં જેમ જુદો હોયને એવી રીતે. એ શૈલી આપણે તે દિવસે જોઈ. પૂજ્ય બહેનશ્રીના અભિનંદન ગ્રંથમાં એમના પોતાના અનુભવની જે દશા લીધી છે એમાં પોતે એ શૈલી લીધી છે, જે શૈલી આ લીધી છે એ. એમકે ભગવાન પોતાના આત્મામાં ખેલી રહ્યા હતા. ભગવાન આત્મા પોતાના આત્મામાં ખેલી રહ્યો હતો અને આનંદના સમુદ્રમાં કેલી કરી રહ્યો હતો એમ અમે જોતા હતા. અમારો અનુભવ થયો ત્યારે અમે એમ જોતા હતા. પોતે જાણે જુદાં એનાથી, એ શૈલી લીધી છે એમણે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એ તો શું છે કે કોઈપણ પર્યાય માટે એના ત્રણ પડખાં લઈ લીધા છે. પ્રાપ્ય, વિકાર્ય અને નિવર્ત્ય જે ('સમયસાર') 'કર્તા-કર્મ અધિકાર'માં ૭૬-૮૦ ગાથામાં લીધા છે એ શૈલી લીધી છે. અનુભવને વર્ણવવાની આ જરા વિશિષ્ટ શૈલી છે. આરાધનાને વર્ણવવાની એક વિશિષ્ટ શૈલી છે. વીતરાગભાવે જુએ છે. પોતાની આરાધનાને અને પોતાના આત્માને પણ વીતરાગભાવે જુએ છે. રાગે કરીને નહિ. આ મારો ઉપાસ્ય છે એમ રાગ નથી કરતા. એક શૈલી છે, અસાધારણ પ્રકાર છે.

(અભિનંદનગ્રંથમાં) પહેલાં એમ લીધું કે એકાગ્ર થતા તે સ્વરૂપમાં વેગ તીવ્રતાએ આવી ઉપયોગ પરલક્ષથી છૂટો પડી પોતાના સ્વરૂપમાં સ્થિર થઈ ચૈતન્ય ભગવાન તે સ્વરૂપને અનુભવતા હતા. ચૈતન્ય ભગવાન તે પોતાના સ્વરૂપને અનુભવતા હતા. અનુભવ કરનાર ચૈતન્ય ભગવાન. કોને અનુભવતા હતા ? કે એ સ્વરૂપને અનુભવતા હતા. પોતાના નિર્વિકલ્પ સહજસ્વરૂપમાં એ ચૈતન્ય ભગવાન ખેલી રહ્યા હતા. હું તો બેઠો બેઠો જોતો હતો કે આ ખેલે છે, આ અનુભવ કરે છે. ચૈતન્ય ભગવાન પોતાના સ્વરૂપમાં રમી રહ્યા હતા. અદ્ભુત એવા આત્મદ્રવ્યની મહિમા કોઈ અપાર છે. ચૈતન્યદેવ આનંદ તરંગોમાં ડોલતા હતા. ચૈતન્યદેવ શું કરતા હતા ? આનંદ તરંગમાં ડોલતા હતા. પોતે વીતરાગભાવે આઘા ઊભા રહે છે. આ અનંતકાળથી

છુપાયેલા આત્મભગવાન પ્રગટ થયા અને તેનો છુપાયેલો એવો અનુપમ અમૃત સ્વાદ વેદાયો અને અનુભવાયો. એ શ્રી 'ગુરુદેવ' આપનો જ પ્રતાપ છે. નાખ્યું 'ગુરુદેવ' માથે.

મુમુક્ષુ :- અનુભવની પર્યાયનું વર્ણન કર્યું.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- અનુભવની પર્યાયનું વર્ણન કર્યું પણ શૈલી જુદી છે આખી. કહેવાનો મતલબ એ છે. શૈલી જુદી છે. એ શૈલી અહીંયાં 'શ્રીમદ્જી' એ લીધી છે.

મુમુક્ષુ :- બોલે છે પાડોશી થઈને...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. પાડોશી થઈને. એ પાડોશી થયો એ વીતરાગભાવ છે. આ વીતરાગભાવ અનિર્વચનીય છે, કહેવો મુશ્કેલ છે એને સાંકેતિક ભાષામાં કહે છે. કોઈ સમજી શકે તો સમજી શકે એવો વિષય છે. તે દિવસે લીધું હતું એ શૈલી છે, પણ એ જ્ઞાની સમજી જાય છે. આ વિષયના અનુભવી જીવ સમજી જાય છે કે આ કઈ શૈલીથી કેવી રીતે વીતરાગતાની વાત નિરૂપણ કરવામાં આવે છે એ સમજી જાય છે. એવું એક એક વાક્યમાં રહસ્ય છે. વાત તો મૂકી દીધી. ભાવ આવ્યો અને લખી નાખ્યું પણ બહુ રહસ્યવાળો વિષય છે. એટલું કરીને આ પત્ર પૂરો કરીએ છીએ. એ ૩૭૬ (પત્ર) પૂરો થયો.

પત્રાંક - ૩૭૭

મુંબઈ, વૈશાખ, ૧૯૪૮

'યોગ અસંખ જે જિન કલા, ઘટમાંહી રિદ્ધિ દાખી રે;

નવ પદ તેમજ જાણજો, આતમરામ છે સાખી રે.'

આત્માને વિષે વર્તે છે એવા જ્ઞાનીપુરુષો સહજપ્રાપ્ત પ્રારબ્ધ પ્રમાણે વર્તે છે. વાસ્તવ્ય તો એમ છે કે જે કાળે જ્ઞાનથી અજ્ઞાન નિવૃત્ત થયું તે જ કાળે જ્ઞાની મુક્ત છે. દેહાદિને વિષે અપ્રતિબદ્ધ છે. સુખ દુઃખ હર્ષ શોકાદિને વિષે અપ્રતિબદ્ધ છે એવા જે જ્ઞાની તેને કોઈ આશ્રય કે આલંબન

નથી. ધીરજ પ્રાપ્ત થવા ‘ઈશ્વરેચ્છાદિ’ ભાવના તેને થવી યોગ્ય નથી. ભક્તિમાનને જે કંઈ પ્રાપ્ત થાય છે, તેમાં કોઈ કલેશના પ્રકાર દેખી, તટસ્થ ધીરજ રહેવા તે ભાવના કોઈ પ્રકારે યોગ્ય છે. જ્ઞાનીને ‘પ્રારબ્ધ’ ‘ઈશ્વરેચ્છાદિ’ બધા પ્રકારો એક જ ભાવના, સરખા ભાવના છે. તેને શાતા અશાતામાં કંઈ કોઈ પ્રકારે રાગદ્વેષાદિ કારણ નથી. તે બન્નેમાં ઉદાસીન છે. જે ઉદાસીન છે, તે મૂળ સ્વરૂપે નિરાલંબન છે. નિરાલંબન એવું તેનું ઉદાસપણું એ ઈશ્વરેચ્છાથી પણ બળવાન જાણીએ છીએ.

‘ઈશ્વરેચ્છા’ એ શબ્દ પણ અર્થાતરે જાણવા યોગ્ય છે. ઈશ્વરેચ્છારૂપ આલંબન એ આશ્રયરૂપ એવી ભક્તિને યોગ્ય છે. નિરાશ્રય એવા જ્ઞાનીને બધુંય સમ છે, અથવા જ્ઞાની સહજપરિણામી છે; સહજ સ્વરૂપી છે, સહજપણે સ્થિત છે, સહજપણે પ્રાપ્ત ઉદય ભોગવે છે. સહજપણે જે કંઈ થાય તે થાય છે, જે ન થાય તે ન થાય છે, તે કર્તવ્યરહિત છે; કર્તવ્યભાવ તેને વિષે વિલયપ્રાપ્ત છે; માટે તમને, તે જ્ઞાનીના સ્વરૂપને વિષે પ્રારબ્ધના ઉદયનું સહજ-પ્રાપ્તપણું તે વધારે યોગ્ય છે, એમ જાણવું યોગ્ય છે. ઈશ્વરને વિષે કોઈ પ્રકારે ઈચ્છા સ્થાપિત કરી, તે ઈચ્છાવાન કહેવા યોગ્ય છે. જ્ઞાની ઈચ્છારહિત કે ઈચ્છાસહિત એમ કહેવું પણ બનતું નથી; તે સહજસ્વરૂપ છે.

૩૭૭.

‘યોગ અસંખ જે જિન કહ્યા, ઘટમાંડી રિદ્ધિ દાખી રે;

નવ પદ તેમજ જાણજો, આતમરામ છે સાખી રે.’

‘યશોવિજયજી’નું પદ છે. અનેક પ્રકારના, જે અસંખ્ય પ્રકારના જિનેન્દ્રની વાણીમાં

યોગના પ્રયોગો આવ્યા છે કે જેનાથી જીવોને રિદ્ધિ-સિદ્ધિ પ્રગટે છે પણ ખરેખર તો 'ઘટમાંડી એ રિદ્ધિ દાખી રે.' ખરેખર તો જે રિદ્ધિ અંદર ઘટમાં પડી છે, અંતરમાં પડી છે એની આગળ તો બધી રિદ્ધિ-સિદ્ધિ પાણી ભરે છે. એક સ્વરૂપાનુભવ જેને થાય છે એને જગતની બધી રિદ્ધિ-સિદ્ધિ હેઠ છે એની નીચે. જેટલી રિદ્ધિ-સિદ્ધિ ગણવામાં આવે એ તમામ રિદ્ધિ-સિદ્ધિ એનાથી હેઠ છે. એ ચોસઠ ઋદ્ધિધારી (આવે છે ને) ? એ ચોસઠે ઋદ્ધિ એક સ્વાનુભવથી એક હેઠ છે. એમ છે ખરેખર તો. કેમકે પેલી તો વિકારના નિમિત્તે પ્રગટે છે અને આ તો અવિકાર પરિણામ છે. એટલે બેની કક્ષામાં જ બહુ મોટો ફેર છે.

'નવ પદ તેમજ જાણજો, આતમરામ છે સાખી રે' એ રીતે નમસ્કાર, મંત્ર આદિ જે છે એને પરમેષ્ઠિપદને પણ વિશિષ્ટતા બહારમાં આપી છે. પોતાના આત્માને અને પંચ પરમેષ્ઠિને.

'આત્માને વિષે વર્તે છે એવા જ્ઞાનીપુરુષો...' જ્ઞાનીપુરુષોની વાત સીધી નથી લેતા. કેવા જ્ઞાનીપુરુષો ? એમ કરીને પોતે વર્ણન કરતા જાય છે. 'આત્માને વિષે વર્તે છે એવા જ્ઞાનીપુરુષો સહજપ્રાપ્ત પ્રારબ્ધ પ્રમાણે વર્તે છે.' પૂર્વકર્મનો ઉદય હોય એ પ્રમાણે વર્તે છે. 'વાસ્તવ્ય તો એમ છે કે...' એટલે કે એની વાસ્તવિકતા તો એમ છે કે જે કાળે જ્ઞાનથી અજ્ઞાન નિવૃત્ત થયું, જ્ઞાનીની દશાની વાસ્તવિકતા આ છે કે જે કાળે એમનું જ્ઞાન અજ્ઞાનથી નિવૃત્ત થઈ ગયું તે જ કાળે જ્ઞાની મુક્ત છે.

'સ હિ મુક્તૈવ' 'અમૃતચંદ્રાર્યો' 'સમયસાર'ના સર્વવિશુદ્ધજ્ઞાન અધિકારના કળશમાં જે ન્યાય લીધો છે 'સ હિ મુક્તૈવ', એ ન્યાય પોતે અહીંયાં લીધો છે. આ મેળવણી કરો તો 'સમયસાર' સાથે બધું મેળ ખાય છે. સિદ્ધાંત સાથે. જ્ઞાની તો ત્યારથી જ મુક્ત છે. જ્યારથી એને પોતાનું સ્વરૂપ અનાદિઅનંત મુક્ત જ છે એમ જોયું ત્યારથી જ્ઞાની તો મુક્ત જ છે, એને ક્યાંય અડતું આભડતું નથી. આ મારું છે અને આ મારું નથી એ વાત છૂટી ગઈ છે. એ ખાતાનો જ્ઞેય છે. જ્ઞેયના ખાતાની બહાર એમને બીજો કોઈ જગતનો પદાર્થ નથી. બધા જગતના પદાર્થ એક ખાતામાં ખતવાય છે.

'મુક્ત છે. દેહાદિને વિષે અપ્રતિબદ્ધ છે.' પોતાના શરીરમાં અટકતા નથી. પછી બીજે અટકવાનો ક્યાં પ્રશ્ન રહ્યો ? પહેલામાં પહેલું શું હોય છે માણસને ? પોતાનું

શરીર. હું સાજો-નરવો (રહું). ‘પહેલું સુખ તે જાતે નર્યા.’ પહેલા જાત સારી હોય તો પછી બધે પહોંચાય માટે એ પહેલા ધ્યાન રાખવું. નહિ, જ્ઞાનદશામાં એ વાત જુદી રીતે છે. પોતાના શરીરને વિષે એ અપ્રતિબદ્ધ છે.

‘સુખ દુઃખ હર્ષ શોકાદિને વિષે અપ્રતિબદ્ધ છે...’ જે પ્રસંગ એવા આવે, અલ્પ એવા પરિણામ દેખાય તોપણ ખરેખર એ વખતે એનાથી છૂટા રહે છે, બંધાતા નથી, અંદર છૂટા છે. બહારથી લાગે કે આ પરિણામ આમણે કર્યા. ખરેખર એ અંદરથી છૂટા પડ્યા છે. ‘એવા જે જ્ઞાની...’ આ જ્ઞાનીની પરિભાષા કરી. ‘એવા જે જ્ઞાની તેને કોઈ આશ્રય કે આલંબન નથી.’ એવા જે જ્ઞાની તેને કોઈ આશ્રય કે અવલંબન નથી. તેને કોઈ યુક્તિનો આશ્રય લેવો પડતો નથી, એમ કહે છે. એને કોઈ બીજા ન્યાયનો આશ્રય લેવાની જરૂર નથી. આ ઈશ્વરેચ્છાની હવે આ પત્રની અંદર ચોખવટ કરે છે. એવો અર્થ કર્યોને કે ઈશ્વરેચ્છા એટલે કુદરત. શરૂઆતથી અર્થ કર્યો છે એ અહીંયાં પોતે સ્પષ્ટ કરે છે. એને કોઈ આલંબન નથી.

‘ધીરજ પ્રાપ્ત થવા...’ કષાયને મંદ કરવા માટે ‘ઈશ્વરેચ્છાદિ’ ભાવના તેને થવી યોગ્ય નથી.’ જ્ઞાનીને થવી યોગ્ય નથી. ‘સોભાગભાઈ’ને, ‘અંબાલાલભાઈ’ને લખે છે, ઈશ્વરેચ્છા હશે એમ થાશે. જ્ઞાનીને એ પ્રકારનું અવલંબન લેવાની જરૂર નથી. ‘ઈશ્વરેચ્છાદિ’ ભાવના તેને થવી યોગ્ય નથી. ભક્તિમાનને જે કંઈ પ્રાપ્ત થાય છે, તેમાં કોઈ ક્લેશના પ્રકાર દેખી...’ કોઈ એટલે તીવ્ર ક્લેશના પ્રકાર દેખીને ‘તટસ્થ ધીરજ રહેવા તે ભાવના કોઈ પ્રકારે યોગ્ય છે.’ મુમુક્ષુઓને જે કહીએ છીએ કે તમને કોઈ કોઈ પ્રકારે કોઈ કોઈ વારે એવું થાય તો ઠીક છે, એ ધીરજ પ્રાપ્ત થવા માટે જેને ઈશ્વર પ્રત્યે ઘણી આસ્થા છે અને ભક્તિ છે એનો કષાય મંદ કરવા માટે એ વાત ઠીક છે. પણ જ્ઞાનીને એ અવલંબન લેવાની જરૂર નથી એમ કહે છે. આમાં એ વિષયની ચોખવટ કરી નાખી છે.

‘જ્ઞાનીને ‘પ્રારબ્ધ’, ‘ઈશ્વરેચ્છાદિ’ બધા પ્રકારો એક જ ભાવના, સરખા ભાવના છે.’ એને પ્રારબ્ધ કહો, કુદરત કહો, ઈશ્વરેચ્છા કહો, પૂર્વકર્મનો ઉદય કહો, બધું એમને સરખા ભાવે છે. એમાં એ કોઈ ઈશ્વરની ભક્તિની કલ્પના કરતા નથી. એમ શબ્દ વાપરે કે ઈશ્વર ઈચ્છા પ્રમાણે જે થયું તે થયું. તો એમાં એ કુદરત લે છે, પ્રારબ્ધ લે છે; એમાં પેલા ભક્તિ જે લે છે એમ જ્ઞાની અવલંબન લેતા નથી, કોઈ ઈશ્વરનું

અવલંબન લેતા નથી. એ તો નિરાલંબ છે.

‘તેને શાતા અશાતામાં કંઈ કોઈ પ્રકારે રાગદ્વેષાદિ કારણ નથી. તે બન્નેમાં ઉદાસીન છે.’ એ તો શાતા અશાતામાં, ઇષ્ટ-અનિષ્ટમાં ઉદાસીન છે. એને કોઈ રાગ-દ્વેષ થવાનું કારણ નથી. અશાતામાં પણ દ્વેષ થવાનું કારણ નથી એમ કહે છે. અશાતામાં તો એ વિશેષ પ્રકારે વીતરાગભાવમાં આવી જાય છે. અશાતાના દુઃખને નથી વેદતા પણ અશાતાના કાળમાં એ વિશેષ આત્મકલ્યાણ કરે છે. બીજા જીવો તો અશાતામાં અશાતા મટાડવાની ઉપાધિમાં લાગી જાય છે કે આ વ્યાધિ ક્યારે મટે ? આ રોગ ક્યારે મટે ? એ પ્રકારમાં જ્ઞાની આવતા નથી. એ તો જુએ છે કે પૂર્વકર્મનો ઉદય આવ્યો છે. ઠીક છે, આપણે આપણા રસ્તે આગળ વધો. એ એના રસ્તે આવ્યો છે એના ક્રમમાં, આપણે આપણા રસ્તે આગળ વધો.

એક પત્ર એ વિષયમાં બહુ સારો છે એ વિષયમાં. ૯૧૩ છે. ‘શાતા-અશાતાનો ઉદય કે અનુભવ...’ પાનું છે ૬૪૪. ૬૪૪મું પાનું. ‘શાતા-અશાતાનો ઉદય કે અનુભવ પ્રાપ્ત થવાનાં મૂળ કારણોને ગવેષતા એવા તે મહત્ પુરુષોને એવી વિલક્ષણ સાનંદાશ્ચર્યક વૃત્તિ ઉદ્ભવતી...’ તે વખતે એ શું કરતા ? આનંદ સહિતની આશ્ચર્યકારી એમની પરિણામની પ્રવૃત્તિ થતી. એવી વૃત્તિ આવતી કે શાતા કરતા અશાતાનો ઉદય પ્રાપ્ત થયે ‘અને તેમાં પણ તીવ્રપણે તે ઉદય સંપ્રાપ્ત થયે તેમનું વીર્ય વિશેષપણે જાગ્રત થતું.’ પુરુષાર્થ વધી જાય. ‘ઉલ્લાસ પામતું અને તે સમય કલ્યાણકારી અધિકપણે સમજાતો.’ તે તો અધિક કલ્યાણનો સમય છે એમ સમજીને એ વખતે તીવ્ર પુરુષાર્થમાં આવે છે. અશાતાના કાળમાં જ્ઞાનીની આ પ્રવૃત્તિ છે. એ પત્ર જ આખો બહુ સારો છે.

ત્યાર પછીનો જે મોટો પેરેગ્રાફ છે આ બાજુનો ‘ઉપયોગ લક્ષણે સનાતનસ્ફુરિત...’ એમાં તો ભેદજ્ઞાનની વિધિનો બહુ સુંદર વિષય લીધો છે. એક સમયની પર્યાયને પણ લક્ષમાંથી ગૌણ કરીને ત્રિકાળીનું અવલંબન લેવાનો વિષય આ પત્રમાં બહુ સ્પષ્ટ છે, આ પેરેગ્રાફમાં. ‘સોગાનીજી’નો જે વિષય આવે છે. ... છોડી દેવું પડશે. પણ વીસ મિનિટ તો ઓછી પડે એવો વિષય છે. પેરેગ્રાફ મોટો છે અને વિષય થોડો ઊંડો છે. વિધિનો જરા સૂક્ષ્મ વિષય છે. સમૂહમાં તો સમયની અનુકૂળતા પ્રમાણે ચાલે. સામૂહિક પ્રવૃત્તિ હોય ને.

હવે ચાલુ વિષય લઈએ. એટલે જ્ઞાનીને તો તે બંને સરખા છે. ‘શાતા-અશાતામાં

કંઈ કોઈ પ્રકારે રાગદ્વેષાદિનું કારણ નથી. તે બન્નેમાં ઉદાસીન છે.' એટલે બન્નેને એક જ્ઞેયના ખાતામાં નાખે છે. 'જે ઉદાસીન છે.' આમ જે ઉદય પ્રત્યે ઉદાસીન છે 'તે મૂળ સ્વરૂપે નિરાલંબન છે.' એને કોઈના આલંબનની જરૂર નથી. એ નિરાલંબન છે. 'નિરાલંબન એવું તેનું ઉદાસપણું...' એટલે કોઈનો આધાર નથી લેતું એવું જે ઉદાસપણું 'એ ઈશ્વરેચ્છાથી પણ બળવાન જાણીએ છીએ.' કોઈપણ જીવ ઈશ્વરેચ્છાથી જે કષાયની મંદતા કરવાનો જે ન્યાય પકડે છે એના કરતાં આ બળવાન છે. કેમકે આ તો દ્રવ્યાર્થિકનયનો ન્યાય છે. પર્યાયાર્થિકનયના ન્યાય કરતાં દ્રવ્યાર્થિકનયનો ન્યાય ચોક્કસપણે-ખચિતપણે અત્યંત બળવાન છે, પણ એ ન્યાયને ગ્રહણ કરવાની ક્ષમતા અને યોગ્યતા એ પરિણામમાં હોય તો જ એ થાય છે, સર્વસાધારણ બધાને એ ન્યાયનો પત્તો લાગતો નથી. તો એને પર્યાયાર્થિકનયના ન્યાયમાં અનિવાર્યપણે જાવું પડે છે.

એટલે કહે છે કે કોઈ કોઈ સમયે તમને એ વાત આવતી હોય, કોઈ કલેશના પ્રકાર દેખીને ધીરજ રહેવા માટે હોય તો એ યોગ્ય છે. ત્યાં અમે નિષેધ નથી કરતા. કેટલી લાઇનદોરી આપી છે કે ક્યાં શું યોગ્ય છે ? ક્યાં શું યોગ્ય છે ? ક્યાં શું યોગ્ય છે ? અમે ક્યાં ઊભા છીએ. શું બળવાન છે ? શું નિર્બળ છે ? એકદમ વિષય ચોખ્ખો કર્યો છે. આ વિષય છે જીવને માર્ગની અંદર પ્રવૃત્તિ કરવામાં કઈ રીત હોવી જોઈએ ? કઈ વિધિ હોવી જોઈએ ? કાર્યપદ્ધતિમાં યથાર્થતા કેવી રીતે હોવી જોઈએ ? એની આ બધી ખૂબીઓ છે, ટેકનિક છે આ બધી. આમાં ભૂલ ખાય છે, કામ કરવાની રીતમાં જ્યારે જીવ ભૂલ ખાય છે એમાં એનો આભાસ ઉત્પન્ન થાય છે, ઘણા જીવો નિશ્ચયાભાસી થાય છે, કોઈ વ્યવહારાભાસી થાય છે, કોઈ ઉભયાભાસી થાય છે. આ બધા પ્રકાર એમાંથી ઊભા થઈ જાય છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એ તો છે જ. જેમને વિશેષ જ્ઞાન છે, વિશેષ વિચારણા કરી છે, એ જાતનો ક્ષયોપશમ નિર્મળ છે, એ તો સમજે છે કે આ એક Issue છે, જ્યારે કોઈ વાત-પ્રશ્ન સામે આવે છે કે Issue સામે આવે છે ત્યારે એમનું જ્ઞાન, નિર્મળજ્ઞાન ચારે પડખે ફરી વળે છે. એટલે કોઈ જીવ ભૂલ કરે તો કેવી રીતે કરે ? આ બાજુ સહેજ વધારે ખસે તો કેવી ભૂલ થાય ? આ બાજુ સહેજ વધારે ઢળે

તો કેવી ભૂલ થાય ? પેલી બાજુ સહેજ વધારે વળે તો ક્યાં ભૂલ થાય ? કેમ કરતાં એને ભૂલ થાય ? આ બધું એમના નિર્મળ જ્ઞાનમાં સ્પષ્ટ હોય છે. તે બધું ખોલી નાખે. એક પ્રશ્ન સામે આવે એટલે એને બધા પડખાં ખોલી નાખે છે.

ફરીથી, ‘જ્ઞાનીને ‘પ્રારબ્ધ’, ‘ઈશ્વરેચ્છાદિ’ બધા પ્રકારો એક જ ભાવના, સરખા ભાવના છે. તેને શાતા અશાતામાં કંઈ કોઈ પ્રકારે રાગદ્વેષાદિ કારણ નથી.’ એટલે કે શાતા અશાતાનું તે અવલંબન લેતા નથી એનાથી ઉદાસીન છે. અને ઉદાસીન છે, નિરાલંબન છે એટલે તેનું અવલંબન લેવાની એમને જરૂર નથી. કેમકે એટલું અંતર અવલંબન એને પકડાયેલું છે. એટલે નિરાલંબન એવું તેનું ઉદાસીનપણું, એવું જે ઉદાસીનપણું કે જેને આલંબનની જરૂર નથી એને ઈશ્વરઈચ્છાથી બળવાન જાણીએ છે. એ ઉદાસીન દશા છે એ પોતે જ આવા ઈશ્વરઈચ્છાના ન્યાયથી વધારે બળવાન છે. એની ઉદાસીન દશા જ ઘણી બળવાન છે. એના ઈશ્વરઈચ્છાનું આલંબન લેવાની જરૂર રહેતી નથી. એમ કહેવું છે. એમ કરીને જ્ઞાનીની દશા અને આ ન્યાય વચ્ચે શું તફાવત છે (એ) સ્પષ્ટીકરણ આપ્યું છે.

સ્વરૂપ લક્ષમાં નિજ પરમપદની મહાનતા લક્ષગત થાય છે. આત્મ સ્વરૂપ જ એવું - એટલું મહાન છે કે લક્ષગત થવાથી તેની મુખ્યતા જ રહ્યા કરે, તે ત્યાં સુધી કે પર્યાયની શુદ્ધતામાં ઉપશમથી ક્ષાયિક પર્યતની ચરમ સીમા થવા છતાં સ્વરૂપની મુખ્યતા છૂટે નહિ. વાસ્તવમાં તો પૂર્ણ પર્યાયથી આત્મ-સ્વભાવ અનંતગુણ સમૃદ્ધ છે. તેથી તે જ મુખ્ય રહે. તે સહજ છે.

(અનુભવ સંજીવની-૧૦૦૧)

તા. ૨૦-૧૨-૧૯૮૯, પ્રવચન નં. ૧૧૨
પત્રાંક - ૩૭૭ અને ૩૭૮

પત્રાંક ૩૭૭, પાનું ૩૩૪. છેલ્લો પેરેગ્રાફ છે. અનેક પત્રોમાં ઈશ્વરેચ્છા એવા શબ્દનો પ્રયોગ થયો છે એટલે એ વિષયમાં આ પત્રમાં સ્પષ્ટીકરણ આપ્યું છે. ઈશ્વર એ સર્વોત્કૃષ્ટ પદ છે અને સંસારી જીવને ભક્તિ કરવા યોગ્ય છે એવું પદ છે. ભક્તિને અર્થે તે યોગ્ય છે તોપણ જગતમાં જે ઈશ્વરકર્તાની પ્રચલિત માન્યતા છે એવું સાથે રાખવા યોગ્ય નથી. એટલે બે વાત અહીંયાં સ્પષ્ટ કરે છે કે ભક્તિ માટે ઈશ્વરનું આલંબન લ્યો તો એ વાતમાં કાંઈ વાંધો લેવા જેવું નથી, નિષેધ કરવા જેવું નથી. પણ ઈશ્વરને વિષે કોઈ ઈચ્છા કે એવું કાંઈ સ્થાપન કરવું એ તો દોષનું સ્થાપન કરવા જેવું થશે. ‘આત્મસિદ્ધિ’માં તો સ્પષ્ટ કર્યું છે પણ અહીંયાં પણ એ વાત સ્પષ્ટ થાય છે અને જ્ઞાનીથી એ વાત લીધી કે જ્ઞાનીને પોતાના સ્વરૂપનું આલંબન હોવાથી એટલે કે પોતે અપ્રતિબંધ દશામાં વર્તતા હોવાથી, મુક્ત એવી દશામાં વર્તતા હોવાથી જ્ઞાનીને ઈશ્વરની ભક્તિનું આલંબન લેવાની કોઈ જરૂર નથી. અને એ બળવાન આલંબનમાં વર્તતા હોવાથી, સ્વ અવલંબન છે એ ઈશ્વરના અવલંબનથી પણ એક બળવાન અવલંબન હોવાથી એમને એ બળવાનપણું છે એ વધારે ઈષ્ટ છે અને એ યોગ્ય છે.

મુમુક્ષુ :- ઈશ્વર એટલે ....

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, એને ઈશ્વર કહેવાય છે. જેમણે આત્માનું સાધન કરતાં કરતાં આત્માનું ઐશ્વર્ય પ્રગટ કર્યું, આત્માના ગુણોનું ઐશ્વર્ય પ્રગટ કર્યું તેથી તેમને ઈશ્વર કહેવામાં આવ્યા.

મુમુક્ષુ :- અહીંયાં ‘સોભાગભાઈ’ને પત્ર લખ્યો એ તો ઈશ્વર એટલે બીજી રીતે માનતા હતા, તો કેમ લખ્યું ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એટલે તો એ ફોડ પાડે છે હવે. જ્ઞાનીને તો પ્રારબ્ધ અને ઈશ્વર ઇચ્છા આદિ બધા પ્રકારો એક સરખા છે. એટલે અમે તો તમને જે લખીએ છીએ એ પ્રારબ્ધના અર્થમાં લખીએ છીએ. કોઈ ઇચ્છાવાળા ઈશ્વરને સ્વીકારીને લખીએ છીએ એવું નથી. એ તો પોતે ચોખવટ કરી છે. અને ઈશ્વરેચ્છા પ્રમાણે થાય એમ કરીને તમે આલંબન લેતા હો તો જ્ઞાની જે આલંબન લે છે એ અંદરનું બળવાન આલંબન છે. ઈશ્વરેચ્છા હશે એમ થયું એમ કરીને કષાયની મંદતા કરી નાખે એવું આલંબન લે છે તો એના કરતાં જ્ઞાની જે આલંબન લે છે એ આલંબન છે એ બળવાન છે. જો વિચક્ષણ હોય તો તરત ચોંકે કે તો ઈશ્વરકર્તા કોઈ વિશેષ વાત થઈ ગઈ ને ! એણે કલ્પેલા ઈશ્વર કરતાં બળવાન વાત થઈ ગઈ ને ! જો એને-સાંભળનારને, વાત ઝીલનારને એટલી જિજ્ઞાસા ને વિચાર ન આવે તો એને કહેવાનો અર્થ પણ નથી. એ વાત ઉપર તો એને કહેવાનો શું અર્થ છે ? એ ફોડ પાડવાનો અર્થ નથી રહેતો.

‘ઈશ્વરેચ્છા’ એ શબ્દ પણ અર્થાતરે જાણવા યોગ્ય છે.’ એટલે બીજા અર્થથી જાણવા યોગ્ય છે. અર્થાતરનો અર્થ એ થાય છે કે ઈશ્વર ઇચ્છાનો જે સીધો અર્થ થાય છે એમ જાણવા યોગ્ય નથી, પણ એનો કોઈ બીજો અર્થ જાણવા યોગ્ય છે.

મુમુક્ષુ :- પરમાર્થરૂપ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. પરમાર્થરૂપ અથવા તો એમ તો એક પ્રારબ્ધનો વિષય છે. ઈશ્વરેચ્છા એટલે કુદરતી જે થવાનું હોય તે થાય, પ્રારબ્ધ અનુસાર જે થવાનું હોય તે થાય એવા જુદાં જુદાં અર્થમાં લેવું જોઈએ. ઈશ્વરને ઇચ્છા છે એમ સીધું નહિ લેવું જોઈએ એમ કહેવું છે.

મુમુક્ષુ :- પુરુષાર્થ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એમાં શું છે કે એ જુદી જુદી રીતે પ્રયોગ (થાય છે). અહીંયાં તો એમને એમ કહેવું છે કે ઈશ્વરેચ્છા એ શબ્દ છે એ અમે તો-જ્ઞાની તો એને પ્રારબ્ધ એવા અર્થમાં લઈ જાય છે, પ્રારબ્ધના અર્થમાં લઈ જાય છે, કુદરતના અર્થમાં લઈ જાય છે. જ્ઞાની જે રીતે લઈ જાય છે એ અર્થ યોગ્ય છે.

મુમુક્ષુ :- અર્થાતરે એટલે ઈશ્વરકર્તા એવા અર્થમાં નહિ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એમ નહિ, એ અર્થ નહિ કરતાં. ઈશ્વરને ઇચ્છા છે,

ઈશ્વરઈચ્છાનો શબ્દાર્થ શું થાય ? ઈશ્વરની ઈચ્છા. ષષ્ટી સમાસ છે. છઠ્ઠી વિભક્તિ. ઈશ્વરની ઈચ્છા. તો એવો અર્થ નહિ સમજવો. શબ્દાંતરે એટલે બીજો કાંઈક અર્થ, અર્થાંતર એટલે બીજો અર્થ સમજજો, આ અર્થ નહિ સમજતા. એમ ચોખ્ખી વાત છે.

‘ઈશ્વરેચ્છારૂપ આલંબન એ આશ્રયરૂપ એવી ભક્તિને યોગ્ય છે.’ એ ભક્તિ માટે એ વાત લેવી છે. માત્ર ભક્તિ કરવા માટે. મહિમામાં બધું કહેવાય. જૈન પરમેશ્વર વીતરાગ પદ્માસને ધ્યાનસ્થ શુક્લધ્યાનની પ્રતિમા બિરાજમાન છે. છતાં આચાર્ય મહારાજ એવી ભક્તિ કરે, અમારા તારાણહાર તો આપ જ છો. આપે અમને તાર્યા અને અમારા બધા કાર્ય આપે જ કર્યા છે. હવે એમને તો એક વિકલ્પ, સૂક્ષ્મ વિકલ્પ નથી. પૂર્ણ વીતરાગતામાં બિરાજમાન છે. છતાં એમ કહે કે અમારા બધા કાર્ય આપે કર્યા છે. દ્વિગંબર આચાર્ય થઈને એવી ભક્તિ કરે, તો ભક્તિ કરવા માટે કોઈ પ્રતિબંધ નથી એમ એમનું કહેવું છે. એમ ઈશ્વરને આલંબનમાં લઈને આશ્રય એવી ભક્તિ યોગ્ય છે.

‘નિરાશ્રય એવા જ્ઞાનીને બધુંય સમ છે,...’ પણ જ્ઞાનીના જ્ઞાન કાંઈ બદલી જતા નથી. પાણીનો લોટો મગાવે (તો) એનું જ્ઞાન નથી બદલાઈ જતું. જ્ઞાનમાં તો પાણી ભરેલો લોટો લાવવાની જ સમજણ છે. શબ્દમાં એ વાત છે કે પાણીનો લોટો આપો. પણ પાણી ભરેલો લોટો એટલું લાંબું નહિ બોલવા માટે ટૂંકું બોલે છે. જ્ઞાન કાંઈ બદલી નથી જતું. ટૂંકું બોલે એટલે કાંઈ જ્ઞાન ફરી જાય ? જ્ઞાનમાં પણ પાણીનો લોટો થઈ જાય ? એવું તો બને નહિ.

‘નિરાશ્રય એવા જ્ઞાનીને...’ નિરાશ્રય એટલે બહારમાં જે કોઈનું આલંબન લેતા નથી, કોઈ નિમિત્તના આલંબને જે પરિણમતા નથી, રાગના આલંબને પરિણમતા નથી અરે...! પર્યાયના આલંબને પણ પરિણમતા નથી. ભલે સ્વસંવેદનની (પર્યાય હો), નિર્વિકલ્પ શુદ્ધોપયોગની (પર્યાય હો) પણ એના આલંબને પરિણમતા નથી. એને નિરાશ્રય કહ્યા છે. ‘એવા જ્ઞાનીને બધુંય સમ છે, અથવા...’ એટલે કે એનો બીજો અર્થ છે કે ‘જ્ઞાની સહજપરિણામી છે;...’ પોતાને કર્તાપણું છૂટી ગયું છે ને ! બીજામાં ક્યાં સ્થાપે ? ઈશ્વરકર્તા તો તે લોકો સ્થાપે છે કે જે લોકો પોતે કર્તા થઈને પરિણમે છે. એ એના પોતાના ધ્યેયમાં પણ કર્તાપણું સ્થાપે છે. પણ જ્ઞાની તો પોતે જ સહજપરિણામી છે.

‘જ્ઞાની સહજપરિણામી છે; સહજ સ્વરૂપી છે,...’ પોતાનું પરમેશ્વરપદ છે એ પણ સહજ સ્વરૂપે જુએ છે. જે પોતાના પરમેશ્વરપદને સહજ સ્વરૂપે અંતરમાં જુએ છે, પ્રત્યક્ષ અનુભવે છે એ બીજા ભીતરાગી પરમાત્મામાં કેવી રીતે ઇચ્છા સ્થાપવાના હતા ? પ્રશ્ન જ નથી. ‘જ્ઞાની સહજપરિણામી છે; સહજ સ્વરૂપી છે, સહજપણે સ્થિત છે.’ એ તો સહજ સ્થિત છે. સ્વરૂપ સ્થિરતા માટેનો પણ વિકલ્પ નથી. પ્રારંભ જ એ રીતે થાય છે. સ્વરૂપ સ્થિરતાનું પ્રથમ શુદ્ધોપયોગનો પ્રારંભ પણ એ જ રીતે છે અને પછી પણ આગળ વધવામાં તો પ્રશ્ન જ નથી. ‘સહજપણે સ્થિત છે. સહજપણે પ્રાપ્ત ઉદય ભોગવે છે.’ પૂર્વકર્મ અવશેષ રહ્યા છે એ સહેજે સહેજે ઉદયમાં આવે છે. જ્ઞાતા થઈ ગયા છે, ઇષ્ટ-અનિષ્ટપણું છે નહિ. ‘સહજપણે પ્રાપ્ત ઉદય ભોગવે છે. સહજપણે જે કંઈ થાય તે થાય છે જે ન થાય તે ન થાય છે.’ જાવ. અમારે કોઈ આવવા-જવાનો પ્રશ્ન નથી. અમારામાં કંઈ આવતું નથી, અમારામાંથી જાતું નથી. જે સહજપણે થાય તે થાય છે, સહજપણે ન થાય તે ન થાય છે.

‘તે કર્તવ્યરહિત છે.’ આમ કરવું (એવું) કર્તૃત્વ છૂટી ગયું છે. જેનું કર્તૃત્વ છૂટી ગયું (એને કર્તાપણું અને જ્ઞાતાપણું બન્ને) વાત એકસાથે બનતી નથી. કર્તવ્ય રહિત છે એટલે કર્તૃત્વ રહિત છે અથવા કૃતકૃત્ય છે, કરવાનું કંઈ બાકી નથી. ‘કર્તવ્યભાવ તેને વિષે વિલયપ્રાપ્ત છે’ આ જ્ઞાનીની દશા છે. કર્તવ્યભાવ વિલય થઈ ગયો છે. આ કરવું, ‘કરના સો મરના બરાબર હૈ.’ એ વાત ‘સોગાનીજી’નું વચન આવે છે. કરના સો મરના બરાબર હૈ.

‘કર્તવ્યભાવ તેને વિષે વિલયપ્રાપ્ત છે; માટે તમને, તે જ્ઞાનીના સ્વરૂપને વિષે પ્રારબ્ધના ઉદયનું સહજ-પ્રાપ્તપણું તે વધારે યોગ્ય છે, એમ જાણવું યોગ્ય છે.’ સૂચના બહુ વિશિષ્ટ પ્રકારની લીધી છે. માટે તમને પછી અવતરણ ચિહ્ન લેવું જોઈએ તો બહુ સ્પષ્ટ થઈ જાય કે ‘તે જ્ઞાનીના સ્વરૂપને વિષે પ્રારબ્ધના ઉદયનું સહજ-પ્રાપ્તપણું તે જ્ઞાનીને વધારે યોગ્ય છે. એમ તમારે જાણવું યોગ્ય છે.’ જ્ઞાનીને તમે ઉદયમાં જુઓ તો આ દૃષ્ટિએ જુઓ કે સહજપણે તે પ્રાપ્ત થયા છે તે વધારે યોગ્ય છે. આમ કેમ ? એ પ્રશ્ન અસ્થાને છે. જ્ઞાનીને ઉદયમાં જુઓ તો આમ કેમ ? એ પ્રશ્ન અસ્થાને છે. એ વધારે યોગ્ય છે. એમ જાણવું તમારે યોગ્ય છે. એટલે જ્ઞાનીને પ્રારબ્ધના ઉદયનું સહજ પ્રાપ્તપણું તે વધારે યોગ્ય છે. એમ તમારે જાણવું યોગ્ય છે, એમ

કહે છે. કેમ જ્ઞાનીને આવો ઉદય આવ્યો ? એમ નહીં. જે આવ્યો તે વધારે યોગ્ય છે એમ જાણવું તમને યોગ્ય છે એમ કહે છે. નહિતર સમાધાન થવું મુશ્કેલ પડે એવી વાત છે. એવી કોઈ પર્યાયોની વિચિત્રતા છે અથવા વિચિત્રતા એ જ પર્યાયોનો જ્યાં સ્વભાવ છે ત્યાં સમાધાન રહેવું મુશ્કેલ પડે. આમ કેમ થાય છે ? આમ કેમ થાય છે ? જ્ઞાની છે ને લોકો કેમ માનતા નથી ? લ્યો, એમ બને છે કે નથી બનતું ? કોઈ જ્ઞાનીનું નથી માનતા. જ્ઞાની છે ને કેમ માનતા નથી ? જ્ઞાનીના ઉદયનો સવાલ છે. જ્ઞાની હોય એટલે એને બધા જ્ઞાની માને એવો કાંઈ પ્રશ્ન થોડો છે ? એવું કાંઈ હોઈ શકે નહિ.

જ્ઞાની તો ચાર ગતિમાં હોય છે એ તો. નારકીને જુએ તો કાંઈ બુદ્ધિ કામ કરે નહિ. તિર્યચને જુએ તો બુદ્ધિ કામ કરે નહિ. કેવી રીતે કામ કરે ? એને તો એ જ પ્રકારનો પૂર્વકર્મનો ઉદય છે. તિર્યચને તિર્યચને યોગ્ય ઉદય છે. ઇન્દ્રને ઇન્દ્રને યોગ્ય ઉદય છે. કેવી રીતે એનું સમાધાન રહે? એમ કહે છે કે જ્ઞાનીને જ્ઞાનીના સ્વરૂપને વિષે તમે જુઓ તો પ્રારબ્ધ ઉદયનું સહજ પ્રાપ્તપણું તે વધારે યોગ્ય છે એમ જાણવું યોગ્ય છે. એ યોગ્ય છે એમ તમે જાણો. એમ કેમ ? એ નહિ જુઓ તમે.

એમ કરીને હવે ઈશ્વર ઉપર વાત લઈ જાય છે કે જ્યારે જ્ઞાનદશામાં, સાધકદશામાં આ પરિસ્થિતિ છે તો એ પરમ ઐશ્વર્ય પ્રગટ થયું એની શું વાત કરવી ? કે 'ઈશ્વરને વિષે કોઈ પ્રકારે ઈચ્છા સ્થાપિત કરી, તે ઈચ્છાવાન કહેવા યોગ્ય છે.' એમ કોઈ પ્રકારે સ્થાપે એમ કે ઠીક આ તો એમના જ્ઞાનમાં આવી ગયેલી છે. આ પડખું લીધું. ઈશ્વર ઈચ્છા તો પછી નીકળી ક્યાંથી વાત ? જો ઈશ્વરને ઈચ્છા જ નથી તો એ વાત ઊભી ક્યાંથી થઈ ? ઊભી થઈ. કોઈ એક પ્રકારે એ પણ યોગ્ય છે. એ પ્રકારે યોગ્ય છે કે એમના જ્ઞાનમાં એ વાત આવી ગયેલી છે એમ થયેલી છે. કેવળજ્ઞાનમાં આવેલું થયું છે. માટે ઈશ્વરઆજ્ઞા કહો કે ઈશ્વરઈચ્છા કહો. ક્યાંથી કાઢ્યું, બોલો ! અહીંથી વાત કાઢી એમણે. એ કોઈ પ્રકારે કહી શકો, કોઈ પ્રકારે એટલે કોઈ અપેક્ષા કહી શકાય છે.

મુમુક્ષુ :- જ્ઞાનીને આજ્ઞા કે ઈચ્છા હોય નહિ ને ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- જ્ઞાનીને કર્તૃત્વ નથી, બાકી વિકલ્પ છે ઉપરછલ્લો એને અનુસાર પ્રવૃત્તિ છે. કર્તૃત્વ નથી, કર્તાબુદ્ધિએ નથી.

મુમુક્ષુ :- ઇચ્છાની ઇચ્છા નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ઇચ્છાની ઇચ્છા નથી. જ્ઞાનીને ઇચ્છાની ઇચ્છા નથી, એમ છે. તેમ ઇચ્છાની પકડ નથી. ઇચ્છાની ઇચ્છા નથી એનો અર્થ એ છે કે ઇચ્છાની પકડ નથી. કેમકે પકડ તો અસરળતામાં ઊભી થાય છે અને સરળ પરિણામે તો જ્ઞાનદશા પ્રાપ્ત કરી છે. મુમુક્ષુતામાં ઘણી સરળતા આવ્યા પછી, અત્યંત સરળતા આવ્યા પછી તો જ્ઞાનદશામાં આવ્યા છે, એટલે ઇચ્છાની પકડ નથી એનું કારણ કે સરળતા ઘણી છે. સરળતાની મૂર્તિ જ છે એમ કહીએ તો ચાલે. એટલે એ પકડ નથી.

મુમુક્ષુ :- લક્ષ્મણજીનું અવસાન થયું પ્રારબ્ધ પ્રમાણે...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એટલે જ છે ને. બળદેવને બળદેવને યોગ્ય ઉદય હોય. તો એમ કહે છે કે તમારે એને જોવાની નજર જો કેળવવી હોય તો એમ કેળવો કે સહજપણે એવું ઉદયનું પ્રાપ્તપણું તે તેને વધારે યોગ્ય છે, એમ જાણવું તમારે યોગ્ય છે. વાત કરે છે એ તો જુઓ ! છે, થોડું કઠણ પડે એવું છે.

મુમુક્ષુ :- જ્ઞાનીને પરિષદ આવે...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- તોપણ એ એમ જ જુએ છે. પરિષદ દૂર કરવાનો પોતાને વિકલ્પ આવે, પોતાને વિકલ્પ આવે. જ્ઞાની પ્રત્યે ભક્તિ હોય એને વિકલ્પ આવે પણ અસમાધાન થઈને નહિ, અસમાધાન થઈને નહિ. જો અસમાધાન થઈને આવેને તો મહાવીરસ્વામી સિદ્ધાલયમાં જાય તો ગણધર રોવા માંડે. એ અસમાધાન છે. મુનિદશામાં એની ભૂમિકા અનુસાર (રાગ) આવે, અસમાધાન ન આવે. સમાધાન હોવું જોઈએ, સાથે સાથે સમજણ હોવી જોઈએ. નહિતર આખું તત્ત્વનું ખૂન થઈ જાય.

મુમુક્ષુ :- આ વર્ણન છે એ તો ચોથા-પાંચમાનું છે ને ! સાતમે તો...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ના આ ચોથા-પાંચમાની વાત છે. એમાં પણ મુખ્યપણે ચોથાની વાત છે. કેમકે ભૂલ થાય છે અવિરત સમ્યક્દૃષ્ટિમાં. જે જ્ઞાની ગૃહસ્થદશામાં રહ્યા છે, અવિરતિમાં રહ્યા છે ત્યાં વધારે ભૂલ થાય છે. જ્યાં વિરતિ શરૂ થાય ત્યાં તો લોકોને ત્યાગનો તો ઓઘેઓઘે પણ મહિમા છે. અજ્ઞાની લોકો ત્યાગીની પાછળ ઢળી પડે છે. એટલો બધો જગતમાં ત્યાગનો ઓઘે ઓઘે મહિમા છે કે અજ્ઞાની

ત્યાગી હોય તો એની (પાછળ) ટોળેટોળા આવી જાય. ત્યાગમાં એટલી બધી માણસને વિરુદ્ધતા ભાસતી નથી. પણ બહારમાં અત્યાગ દશાની અંદર વિરુદ્ધતા ભાસે છે. આમ કેમ ? આમ કેમ ? પ્રશ્ન ઉઠાવ્યોને.

લક્ષ્મણજીને છ મહિના ખભે લઈને રામચંદ્રજી ફરે છે. ક્ષાયિક સમ્યક્દષ્ટિ ચરમશરીરી-તે જ ભવે મોક્ષમાં જવાવાળા અને ગયા પણ છે અને પાછા ક્ષયોપશમમાં એમ કે કોઈ જ્ઞાનીઓને બહુ અલ્પ ક્ષયોપશમ હોય છે એમ નહિ, મહાવિચક્ષણ પુરુષ ! સંસારની ૭૨ કળા જેને સહજમાત્રમાં નાની ઉંમરમાં સાધ્ય કરી લીધી હતી. વશિષ્ઠ ગુરુના આશ્રમમાં કુમાર અવસ્થામાં જ્યારે એમને, રાજકુમારને મોકલે ત્યારે એ ૭૨ વિદ્યા, ૭૨ એટલે બધી, સંસારની કોઈ વિદ્યા ન આવડે એવું નહિ. એટલા જબરદસ્ત વિચક્ષણ પુરુષ છે.

મુમુક્ષુ :- એને યોગ્ય જ ઉદય હોય ને ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :-હા, એને એવો જ ઉદય હોય. એટલે એમ કહે છે કે એનું સહજ પ્રાપ્તપણું, એ ઉદયનું સહજ પ્રાપ્તપણું વધારે યોગ્ય છે એમ તમે જુઓ.

મુમુક્ષુ :- વધારે કઠણ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- કઠણ પડે એવો છે. જરા કઠણ પડે એવી વાત છે. એનો અર્થ જ એ છે કે જ્યારે જે કોઈ જીવની અને જે કોઈ પરમાણુની, જે કોઈ પ્રકારની દશા ઉત્પન્ન થાય છે તે તે દ્રવ્યના પરિપક્વ કાળે તે દશા થયેલી છે. તે દશાનો પરિપક્વતાનો કાળ છે. જેમ વૃક્ષ ઉપર ફળ પાકે તો ન વહેલું પાકે, ન મોડું પાકે, પાકવાના ટાણે પાકે. એવી દશા છે એ એક ફળસ્વરૂપ છે.

છએ દ્રવ્યમાં એની પોતાની સ્વકાળની દશા એ એ દશાનો પરિપક્વ કાળ છે. એમાં કોઈપણ પ્રશ્ન થવો કે આમ કેમ ? એ અસ્થાને છે. અને એવું જે વસ્તુનું સ્વરૂપ, એવું જે વસ્તુનું વિજ્ઞાન એ જ્યાં સુધી જીવને ન બેસે ત્યાં સુધી સર્વાંગ સમાધાન ન આવે અને કર્તૃત્વ થાય, થાય ને થાય જ. સર્વાંગ સમાધાન ન આવે એટલે એને કર્તૃત્વ આવે, આવે ને આવે. એ જે કર્તાપણાનું શલ્ય છે એ મિથ્યાત્વમાં જ હોય છે, મિથ્યાત્વ સહિત જ હોય છે. અહીં બહુ સરસ લીધું છે.

મુમુક્ષુ :- કરોડો હોય એને જ કરોડની ખોટ જાય. ભિખારીને એવો ઉદય જ નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- શાકવાળાને જાય ? એની દુકાનમાં શાક જ ૫૦૦ રૂપિયાનું

હોય કે મોટી દુકાન હોય તો હજાર રૂપિયાનું હોય. એ હજાર રૂપિયાના માલમાં કરોડની ખોટ જાય ?

મુમુક્ષુ :- એને ઉદય જ ન હોય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એને કરોડની ખોટ જવાનો ઉદય હોય ? પણ મૂળ શું છે કે આ કાળમાં તો બાંધવ પ્રેમ જેવું છે નહિ. આ કળિકાળમાં ભાઈઓ વચ્ચેના પ્રેમનો તો કોઈ પ્રશ્ન તમને ભાગ્યે જ જોવા મળે, કોઈ હજારો કુટુંબમાં એક જગ્યાએ ક્યાંક હોય તો. બાકી તો પ્રેમ જેવું કાંઈ છે જ નહિ. ઊલટાના વેરી હોય એ જ ભાઈ થયા હોય એવું ઝાઝું તો હોય છે કે વૈમનસ્ય ઊભું થઈ જાય. હવે એવી જ્યાં લૌકિક પ્રેમની પણ દરિદ્રતા છે, એને રામ-લક્ષ્મણનો પ્રેમ કેવો હોય એની તો કલ્પના આવવી મુશ્કેલ છે, કે એ બે વચ્ચે કેવો પ્રેમ હોય ?

ખરેખર તો લક્ષ્મણજીનો દેહ છૂટ્યો છે એ આ નિમિત્તે છૂટ્યો છે. દેવલોકના કોઈ બે દેવે શંકા કરી છે કે આ લોકોનો પ્રેમ, આ ભાઈઓ-ભાઈઓનો પ્રેમ એટલે છેલ્લી હદનો. જગતમાં રામ-લક્ષ્મણનો, બળદેવ-વાસુદેવનો જે પ્રેમ હોય છે એની આગળ કોઈ નથી, આ છેલ્લો આંક છે આનો. તો શું છેલ્લો આંક ? તો કહે પ્રાણ છૂટી જાય એના. એ જોઈ ન શકે, એનું સાંભળી ન શકે. તો પહેલો પ્રયોગ લક્ષ્મણજી ઉપર કર્યો. ખોટા સમાચાર આપ્યા કે રામચંદ્રજી તો નિર્વાણ પધારી ગયા. આના પ્રાણ છૂટી ગયા. હેં...! શું વાત કરો છો ? હેં...! કહેતા તો ઊડી ગયા પ્રાણ ! તો જે એના મૃત્યુના સમાચાર સાંભળતા પ્રાણ છોડે એના ઉપર સામાને કેટલો (પ્રેમ) હશે ? કાંઈક હિસાબ તો મૂકો. જે મારા ભાઈને મારા સમાચાર મળતા પ્રાણ છૂટી જાય તો એને એના પ્રત્યે કેટલું હશે ? પણ એ વસ્તુનો અંદાજ અત્યારે તો કોઈ કાઢી શકે એવું છે નહિ. આખી પરિસ્થિતિ જ જુદી છે કાળની. કાળની એટલે જીવોના પરિણામની. છતાં એ ચારિત્રમોહ છે, એમ કહેવું છે. અસમાધાન નથી. અંદરમાં જાગ્રત આત્મા છે. પરિણતિનો કરંટ ચાલે છે. જાગૃત ચેતના છે. ચેતનાનો ત્યાગ કરીને નથી.

એ બહુ મોટી વાત છે કે ચારિત્રમોહના ઉદયમાં આવા મોટા ઝંઝાવાત આવે તોપણ દષ્ટિ પોતાનું સ્વસ્થાન છોડતી નથી. જ્ઞાન અને દર્શન અને ચારિત્રનો અંશ, અનંત ગુણનો અંશ પોતાનું ઘર ન છોડે. ઘર છોડ્યા વગર વાત છે. તો જોવાની વાત એ છે કે આની તાકાત કેટલી ! આવા ઝંઝાવાતમાં પણ જે ઘર છોડતા નથી

એની શક્તિ કેટલી ! કિંમત તો એની કરવા જેવી છે, મૂલ્યાંકન તો એ કરવા જેવું છે.

મુમુક્ષુ :- ઘણીવાર દષ્ટાંત આવ્યું ચૌદ બ્રહ્માંડ ઉછળી પડે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પછી કાંઈ ફેર પડે નહિ. જેને આત્મા પ્રત્યક્ષ થયો; પરોક્ષ હોય એને કાંઈક ફગી જાય, પણ જેને પ્રત્યક્ષ વર્તે છે, પ્રગટ વર્તે છે એને શું ? એને તો ખબર પડે જ છે કે આમાંથી કાંઈ જતું નથી. આમાંથી કાંઈ આવતું નથી. હું તો અખંડ તત્ત્વ છું, અવ્યાબાધ તત્ત્વ છું. અને એ પ્રત્યક્ષ છું, પાછો વિકલ્પ નથી. એ રીતે અનુભવપ્રત્યક્ષ છું. બસ, વાત પૂરી થઈ જાય છે ત્યાં તો. પછી મારા બાદ દુનિયા આખી ભલેને રસાતાળમાં જાય. મારે શું ? હું એમનેમ છું. નિર્બાધપણે મારું સ્વરૂપ છે. પતી ગયું.

મુમુક્ષુ :- કલ્પના બહારની વસ્તુ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એવું જ છે, વસ્તુ એવી છે.

‘ઈશ્વરને વિષે કોઈ પ્રકારે ઈચ્છા સ્થાપિત કરી, તે ઈચ્છાવાન કહેવા યોગ્ય છે.’ એ કેવળજ્ઞાનની અપેક્ષાએ. એ એમના જ્ઞાનમાં આવી ગયેલી વાત છે માટે એ અનુસાર બન્યું છે. માટે એમની ઈચ્છા અનુસાર બન્યું છે. એમના જ્ઞાન અનુસાર બન્યું છે એમ કહેવાના બદલે એમની ઈચ્છા અનુસાર બન્યું છે એમ કહી દેવો. ઠીક છે, શબ્દની સાથે વાંધો ન લેવો, ભાવ સમજી લેવો.

‘જ્ઞાની ઈચ્છારહિત કે ઈચ્છાસહિત એમ કહેવું પણ બનતું નથી;...’ ઈશ્વરને માટે કહેવું હોય તે કહો તમે, જ્ઞાનીને કહેતા નહિ, નહિતર ભુલા પડી જશો. જ્ઞાનીને ઈચ્છાસહિત કહેવા એ પણ બનતું નથી, ઈચ્છારહિત કહેવા એ પણ બનતું નથી. ‘એ તો સહજસ્વરૂપે છે’ જ્ઞાની તો. જ્ઞાનીનું એટલું બધું એમણે મહત્ત્વ આંક્યું છે કે એમણે ઈશ્વરને-પરમાત્માને ગૌણ કર્યા છે. ૨૧૩મો પત્ર તો જોઈ ગયા આપણે. હે પરમાત્મા ! તું દુઃખ લગાડીશ નહિ. તને ઓળખાવનાર તો ઈ છે. માટે અમે તારા કરતાં એનું મહાત્મ્ય કરીએ તો તારે દુઃખ લગાડવું નહિ. વળી જેણે દષ્ટિમાં તમને પણ પચાવી લીધા અને છતાં ઉન્મત્ત ન થયા. દષ્ટિમાં તમને પચાવ્યા છતાં, પ્રાપ્ત કર્યા છતાં જેની દશામાં ઉન્મત્તતા ન આવી એની Capacity કેટલી ! એનું એ ગાંભીર્ય જોઈને અમને એમના પ્રત્યે (વધુ પ્રેમ ઊપજે છે). એટલે એમણે એમ કહ્યું, પચાવવાના શબ્દને બદલે એમણે તો વધારે શબ્દ વાપર્યો છે કે તું એને વશ

થયો છે, એણે તને વશ કર્યા છે. અને તને વશ કરવાનું સામર્થ્ય હોવા છતાં એ ઉન્મત્ત થયા નથી. બહારમાં ડંફાસ મારતા નથી કે ભગવાનને વશ કર્યા છે અમે !. તું જેને વશ છો એને હું ન નમું ? એને જ નમું ને ! સીધી વાત છે. શક્તિ કોની વધારે ? કાં એ તમારે વશ ન થયા અને તમે એને વશ થયા ? માટે શક્તિ કાંઈક તમારા કરતાં વધારે છે કે તમને વશ કરી લીધા. એમ કરીને બહુમાન કરે છે. અને એ પછીના પત્રમાં એક વાત આવશે એ જરા આથી વધારે વાત કરી નાખી છે.

બીજો પેરેગ્રાફ લ્યો. નીચે ૩૭૯, ત્રીજી લીટી ‘સોભાગભાઈ’ને પત્ર છે. ‘મોક્ષ તો આ કાળને વિષે પણ પ્રાપ્ત હોય, અથવા પ્રાપ્ત થાય છે. પણ મુક્તપણાનું દાન આપનાર એવા પુરુષની પ્રાપ્તિ પરમ દુર્લભ છે.’ મોક્ષ દુર્લભ નથી, સત્પુરુષ દુર્લભ છે એમ કહીએ છીએ અમે. મોક્ષ દુર્લભ નથી, મોક્ષનો દાતા દુર્લભ છે. એવી વાત નાખી છે.

મુમુક્ષુ :- જેને મોક્ષ પણ જોઈતો નથી એને તું શું આપીશ ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એને તું શું આપીશ ? બહુ મસ્તીમાંથી બોલ્યા છે. સત્પુરુષની મહિમા કરવામાં તો ખતમ કરી છે ! એમની જે કલમ ચાલી છે ગજબ ચાલી છે !!

મુમુક્ષુ :- એ કાળે એવો યોગ નહોતો.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ કાળે એવો યોગ નહોતો. આજે કેટલાક નીકળે છે ? આ તો એક ‘ગુરુદેવ’ (થયા). બાકી આજે જ્ઞાની ક્યાંથી નીકળે ? એ મળવું મુશ્કેલ છે. આ કાળે તો એવું છે કે ‘શ્રીમદ્જી’ પછી કાળ ખાલી ગયો છે એમ કહીએ તો ચાલે. ‘શ્રીમદ્જી’ પહેલા કદાચ સો-પચાસ વર્ષ ખાલી ગયા હશે. હવે કેટલા વર્ષ ખાલી જશે કહેવું મુશ્કેલ છે.

મુમુક્ષુ :- આટલું ભાર દઈને જો ઓળખાવ્યા ન હોત તો.. વર્તમાન પરિસ્થિતિ એવી છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- અને ભાર દઈને ઓળખાવ્યા છે તો કેટલાની આંખ ઉઘડી છે ? એ હજી સવાલ છે. વાંચ્યા પછી કેટલાની ઉઘડી છે એ સવાલ છે. વાંચ્યા પછી કેટલાની ઉઘડી છે ? નથી વાંચ્યું એનો તો અફસોસ કરવાનો તો પ્રશ્ન નથી કે બિચારાને ખબર નથી. પણ જેના કાને વાત પડી છે એને (ક્યાં ઉઘડી છે ?) એવો વિષય છે. આટલું બધું, આ તો Overlimit વાત કરી છે કે આ કાળે તો

મોક્ષ હોય નહિ. છે નહિ. હોય નહિ, છે જ નહિ ખરેખર તો. આપણે એમ કહીએ કે સૂરજ ભલે પશ્ચિમમાં ઉગે આમાં ફેર નહિ પડે. એના જેવી વાત કરી છે. આ કાળે મોક્ષ ન હોય ? તો કહે છે, આ કાળે મોક્ષ હોય પણ આ કાળે મોક્ષનો દાતા નહિ હોય.

મુમુક્ષુ :- પત્રમાં ઘણું આવ્યું છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- અનુભવ પોકારે છે. કોઈ રીતે મુમુક્ષુનું ધ્યાન જાય એ માટે અનુભવમાંથી પોકાર છે આ. કેમકે દર્શનમોહની શક્તિ તોડવા માટે એક જબરદસ્ત સુગમ ઉપાય છે. જબરદસ્ત અને સુગમ ઉપાય છે પાછો.

મુમુક્ષુ :- આ એક જ ઉપાય છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- જે (સ્વરૂપ) સન્મુખ થઈને અંતર્મુખ પુરુષાર્થે ચડે છે એ ઉપાદાનનો ઉપાય મુખ્ય છે પણ એ તો અમુક હદે પહોંચ્યા પછીની વાત છે. પણ સર્વસાધારણને, સર્વસાધારણને સત્પુરુષનો મહિમા તો કોઈને પણ આવી શકે. એમ કહ્યું કે આ મહાપુરુષ છે એટલે તરત જ મહિમા આવે. આ કોઈ મહાન આત્મા છે એમ કહે એટલે તરત જ એનો મહિમા આવે. મહિમા આવે એટલે સીધો દર્શનમોહનો પારો ઉતરવા માંડે. એ જ એમણે અનુભવગોચર કર્યું છે, એના ઉપર એમનો જે ખ્યાલ છે એટલે વિષય ઉપર ઘણો પ્રકાશ નાખ્યો છે.

મુમુક્ષુ :- શ્રીમદ્જ્ઞાનું તત્ત્વજ્ઞાન જોતાં...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- દર્શનમોહ, મુમુક્ષુનો દર્શનમોહ તોડવા માટે. એમણે પોતે તો કહી દીધું કે તમે મને બંધન નહીં કરતાં, ભાઈસા'બ. સત્પુરુષનો હું મહિમા કરું માટે મારી પાછળ નહિ લાગતા અને મારે કાંઈ જરૂર નથી. અને કુદરતી કોઈ મુમુક્ષુ પાસેથી એમણે કોઈ દિવસ કોઈ બાહ્યદષ્ટિએ એમણે કોઈ લાભ લીધો નથી.

મુમુક્ષુ :- 'સોભાગભાઈ'ને જ લખે છે, બીજા કોઈને લખતા નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. 'સોભાગભાઈ'ને વિશેષ હતી.

મુમુક્ષુ :- વિશેષ પાત્રતા જોઈને લખે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- 'સોભાગભાઈ' માટે એમને અંદાજ આવી ગયો છે એમની પાત્રતાનો. બહુ અસાધારણ પાત્રતા છે એ અંદાજ આવી ગયો છે. 'સોભાગભાઈ'ને તો 'શ્રીમદ્જ્ઞ' પ્રત્યે મહિમા પણ અસાધારણ છે. છતાં પણ એમને એ વિષયની અંદર

વધુને વધુ કહે છે, છતાં પણ કહે છે. છે માટે ન કહેવું એમ નથી. એમને મહિમા છે માટે ન કહેવું એમ નથી. (છે) છતાં પણ કહે છે.

એના કરતાં પણ જે પ્રસંગ બન્યો છે એ વધારે નોંધવા જેવો, ધ્યાનમાં લેવા જેવી વાત છે. છેલ્લા છ-સાત-આઠ મહિના જે એમણે ટીંગાડ્યા છે કે હમણાં આવું છું, હમણાં આવું છું. પોતાની દેહની સ્થિતિ એવી થઈ કે પોતે મુસાફરી કરી શકે નહિ. એ મરણ પથારીએ-ખાટલે આવી ગયા. ઉંમર તો હતી જ, એમાં તબિયત લથડી અને આયુષ્ય પૂરું થવાનો સમય પણ હતો. એટલે એ પોતે પોતાની મેળે તો હરીફરી શકે નહિ એવી પરિસ્થિતિ હતી. એટલે ભાવના કરી કે આપ આવો હવે. કહે, આવું છું. બે અઠવાડિયા પછી આવીશ, એક અઠવાડિયા પછી આવીશ, એક અઠવાડિયું ને બે અઠવાડિયું, એક અઠવાડિયા ને બે અઠવાડિયામાં છ-સાત-આઠ મહિના કાઢી નાખ્યા. હવે તરસ લાગી હોય એને પાણી દેખાડો અને પાણી ન પાવ તો એની દશા શું થાય ? તરસ એવી લાગી હોય, રૂવાંડે રૂવાંડે પાણીનો પોકાર થાય, એને પાણી દેખાડો અને પાણી ન આપો તો એની દશા શું થાય ? આ દશા 'સોભાગભાઈ'ની થઈ હતી. અને એ એમણે ઇરાદાપૂર્વક કર્યું હોય એવું લાગે છે.

મુમુક્ષુ :- એ તો કરુણા હોય તો ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- કરુણા એટલે એવી કરુણા કે છેલ્લે જ્યારે એમણે એમ લખ્યું કે આપે ઘણા વાયદા કર્યા અને આવતા નથી તો કદાચ હવે મારો દેહ છૂટશે તો અવસ્થાને-રોગને લઈને નહિ છૂટે, હવે તો આપના વિયોગને લઈને છૂટી જશે. છેલ્લો પત્ર એમ છે એમનો કે, હવે કદાચ દેહ છૂટશે તો આ વિયોગની વેદનામાં દેહ છૂટશે, હવે આ માંદગીને લઈને નહિ છૂટે. આને કારણે છૂટી જશે. પછી સમજી ગયા હવે Limit આવી. તાણ્યું ઘણું હવે તોડવું તો નથી. કેમકે તોડવું તો નહોતું જ તે. તાણવું હતું એ બરાબર છે. ખેંચાય એટલું ખેંચવું હતું. ખૂબ ખેંચ્યું છે. પછી આવ્યા. પછી આવ્યા હોય તો એની માનસિક સ્થિતિ શું થઈ હશે ? એ તમે કહો. કે એને તો સીધા જ એના ભગવાન આવ્યા એવી પરિસ્થિતિ થઈ. એને દર્શનમોહ ક્યાં ગયો હશે ? એ તમે એક દર્શનમોહની દૃષ્ટિએ વિચાર કરો તો એ જ્ઞાનીને જે પરમાત્મા તરીકેનો રરુમો આંક છે એ સ્થિતિમાં એ પ્રત્યક્ષ આવ્યા. પ્રત્યક્ષ યોગે એ સ્થિતિમાં

આવ્યા.

મુમુક્ષુ :- ત્યાં સુધી હજી અનુભવ નહોતો થયો ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- નહિ. ત્યાં સુધી નહીં. પછી 'ઈડર' લઈ ગયા છે. પછી 'ઈડર' લઈ ગયા. છોકરાવે ના પાડી કે બાપાજીની તબિયત એવી ક્યાં છે ? આપ એને 'ઈડર' લઈ જવાનું કેમ કહ્યું છે ? બાપાજીની તબિયત તો સાવ છેલ્લી (સ્થિતિમાં) છે. 'મણીભાઈ' અને 'ત્રંબકભાઈ' એમના દીકરા હતા. મોટા મોટા હોય ને ? આ તો વૃદ્ધ હતા એટલે. એ તમારું કામ નથી. હું કરું છું એ બરાબર છે. તમે ચિંતા કરોમાં એમની. તમારે એમની ચિંતા કરવાની કોઈ જરૂર નથી. મારી સાથે ભલે આવે. 'ઈડર' લઈ ગયા છે. એમાં જે એમને ગુપ્ત રહસ્ય, સ્વાનુભવનું જે ગુપ્ત રહસ્ય છે એ એ જગ્યાએ એમણે ખોલ્યું છે. અને ત્યાર પછી આવીને તરત જ અનુભવ દશામાં આવ્યા છે. એનો તો અનંતકાળ સુધરી ગયો ને ! શું થયું ? અનંતકાળ સુધરી ગયો.

એક આત્માનું સિદ્ધાલયનું સ્થાન આરક્ષિત થાય-Reserve જેને આપણે કહીએ છીએ, એની કિંમત કઈ Term માં થાય ? છે દુનિયામાં કોઈ Terminology કે એની કોઈ કિંમત થાય કોઈ Term ની અંદર ? એની કોઈ કિંમત ન થાય. આ એટલા માટે કરે છે, લ્યો ! આ સત્પુરુષનો મહિમા એટલા માટે કરે છે કે નિર્વાણનું ટાંકું બાંધવું છે, સામાનું. સામાનું, હોં ! પોતાનું તો થઈ ગયું છે, એમને કાંઈ જરૂર નથી.

જે સત્પુરુષ સત્પુરુષનો મહિમા કરે છે એને કોઈ અપેક્ષા નથી. એટલે તો કહે છે કે જ્ઞાની ઈચ્છારહિત છે કે ઈચ્છાસહિત છે એ બેમાંથી એકેય વિચાર તું કરીશ નહિ. તને એની ઈચ્છા દેખાય તોપણ નહિ કરતો અને ન દેખાય તોપણ નહિ કરતો. એ તો સહજસ્વરૂપે છે. સહજસ્વરૂપે છે. એ તો લીધું ને ? સહજપરિણામી છે, સહજ સ્વરૂપી છે, સહજપણે સ્થિતિ છે, સહજપણે પ્રાપ્ત ઉદય ભોગવે છે. સહજપણે જે કાંઈ થાય તે થાય છે, સહજપણે જે ન થાય તે ન થાય છે. આટલી તો સહજતાની વાત લીધી છે. એ ઈશ્વરઈચ્છાની વાત કરતાં કરતાં જ્ઞાનીનું સ્વરૂપ એટલું ખોલ્યું છે. જ્ઞાનીની દશાની બહુ વાત લીધી છે. આપણે આમાં આવશે, 'જિજ્ઞાસાસણં સર્વં'માં આ બધી વાતો લીધી છે. આ જિનશાસન છે. આ જે જ્ઞાનીની દશા છે એ જિનશાસન છે.

પત્રાંક - ૩૭૮

મુંબઈ, જેઠ સુદ ૧૦, રવિ, ૧૯૪૮

ઈશ્વરાદિ સંબંધી જે નિશ્ચય છે, તેને વિષે હાલ વિચારનો ત્યાગ કરી સામાન્યપણે 'સમયસાર'નું વાંચન કરવું યોગ્ય છે; અર્થાત્ ઈશ્વરના આશ્રયથી હાલ ધીરજ રહે છે, તે ધીરજ તેના વિકલ્પમાં પડવાથી રહેવી વિકટ છે.

'નિશ્ચય'ને વિષે અકર્તા; 'વ્યવહાર'ને વિષે કર્તા, ઇત્યાદિ જે વ્યાખ્યાન 'સમયસાર'ને વિષે છે, તે વિચારવાને યોગ્ય છે, તથાપિ નિવૃત્ત થયા છે જેના બોધ સંબંધી દોષ એવા જે જ્ઞાની તે પ્રત્યેથી એ પ્રકાર સમજવા યોગ્ય છે.

સમજવા યોગ્ય તો જે છે તે... સ્વરૂપ, પ્રાપ્ત થયું છે જેને નિર્વિકલ્પપણું એવા જ્ઞાનીથી-તેના આશ્રયે જીવના દોષ ગણિત થઈ પ્રાપ્ત હોય છે, સમજાય છે.

છ માસ સંપૂર્ણ થયાં જેને પરમાર્થ પ્રત્યે એક પણ વિકલ્પ ઉત્પન્ન થયો નથી એવા શ્રી.....ને નમસ્કાર છે.

૩૭૮. 'શ્રી સુભાગ્યભાઈ, ઈશ્વરાદિ સંબંધી જે નિશ્ચય છે, તેને વિષે હાલ વિચારનો ત્યાગ કરી સામાન્યપણે 'સમયસાર'નું વાંચન કરવું યોગ્ય છે.' અહીંયાં સમયસાર (વાંચવાની) એમણે પહેલીવહેલી આજ્ઞા કરી. એમણે જોયું કે ઈશ્વરઈચ્છાનો જે નિર્ણય છે એમાં હું સંકેત કરું છું એમાં હજી કાંઈ ફેર પડતો નથી. તો વચ્ચે એક દ્રવ્ય બીજા દ્રવ્યનું કરતું નથી, એવા જે 'બનારસીદાસ'ના પદ છે એ લખ્યા. પહેલા પત્રમાં પદ લખ્યા. બીજા પત્રમાં એનો અર્થ કરીને એના એ પદ લખ્યા અને પોતે અર્થ કર્યો.

હજી ચાલુ રહ્યું છે. તો કહે છે, હવે 'સમયસાર' વાંચો. અહીંયાં પહેલું વહેલું સમયસાર (વાંચવાની) આજ્ઞા કરી છે. એ ઈશ્વરઈચ્છાનો નિશ્ચય છે એ વિચારનો ત્યાગ કરો અને સામાન્યપણે 'સમયસાર'નું વાંચન કરવું યોગ્ય છે.

'અર્થાત્ ઈશ્વરના આશ્રયથી હાલ ધીરજ રહે છે, તે ધીરજ તેના વિકલ્પમાં પડવાથી રહેવી વિકટ છે.' હવે જો તમે વિકલ્પ કરીને ઈશ્વરનું સ્વરૂપ નક્કી કરવા જશો કે ઈશ્વર એટલે વીતરાગ. હૈં ! આપણા ભગવાન વીતરાગ છે ! આપણને કાંઈ લાભ ન કરે ? આપણને કાંઈ મદદ કરે ? કાંઈ આશરો જ ન આપે ? પછી ભક્તિ રહેવી કઠણ પડશે. એવા વીતરાગની ભક્તિ રહેવી કઠણ પડશે. રાગી દેવની ભક્તિ કરવી તો સહેલી છે, વીતરાગની ભક્તિ કરવી અઘરી છે. પછી વિકટ છે વાત. એટલે એ જો સ્વરૂપ સમજવું હોય તો પહેલા 'સમયસાર' વાંચો. જો વીતરાગ પરમેશ્વરનું સ્વરૂપ સમજવું હોય તો 'સમયસાર' વાંચો. તત્ત્વદષ્ટિએ એનું સ્વરૂપ સમજો એમ કહેવું છે. કેવી રીતે Treatment આપે છે !

મુમુક્ષુ :- દાખલો આપીને કહેવું હોય તો જે લાંચ લેતો હોય એની પાસે કામ કરાવવું સહેલું છે પણ લાંચ ન લેતો હોય તેની પાસે અઘરું છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ખરી વાત છે. ઠીક છે.

મુમુક્ષુ:- સમયસાર શ્વેતાંબરમાં છે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ના, નહિ. 'સમયસાર' નામનો કોઈ ગ્રંથ નથી. શ્વેતાંબર સાહિત્યમાં 'સમયસાર' નામનો કોઈ ગ્રંથ નથી. 'જ્ઞાનસાર' કરીને છે એ આમનો 'યશોવિજયજી' નો રચેલો છે. એટલે હમણાનું રચેલું છે. કોઈ પુરાણા આચાર્યનું નથી. 'જ્ઞાનસાર' કરીને ગ્રંથ છે એ પણ 'યશોવિજયજી'નું છે.

મુમુક્ષુ :- યોગસાર છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, 'યોગસાર' હશે કદાચ. એ તો બહુ ખબર નથી, પણ 'સમયસાર' નથી એ વાત સ્પષ્ટ છે. 'સમયસાર' ગ્રંથ 'કુંદકુંદાચાર્ય' સિવાય કોઈની રચના નથી.

મુમુક્ષુ :- એટલે માન્ય રાખેલું છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ તો સીધી વાત છે. એ તો પાછળ List જ આપ્યું છે એમાં 'સમયસાર' છે.

મુમુક્ષુ :- શ્વેતાંબરે માન્ય રાખ્યું છે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ના. દ્વિગમ્બર આચાર્યના ગ્રંથોમાં માન્ય રાખવામાં એક 'ઉમાસ્વામી'નું આ 'તત્ત્વાર્થસૂત્ર' છે. પણ એ એ રીતે કે દ્વિગમ્બરના આચાર્ય જે નથી. એ શ્વેતામ્બરના આચાર્ય છે એ રીતે એ માન્ય રાખે છે. અને 'ઉમાસ્વાતિ' નામ આપ્યું છે એમણે. 'ઉમાસ્વામી' નહિ, 'ઉમાસ્વાતિ' કરીને નામ આપ્યું. એક શ્વેતામ્બર આચાર્ય થઈ ગયા અને 'કુંદકુંદાચાર્ય'થી પણ એનો પહેલાનો ઇતિહાસ-કાળ ગણે છે. દ્વિગંબરમાં તો કોઈ એમ કહે છે કે કદાચ એ 'કુંદકુંદાચાર્ય'ના શિષ્ય હતા. એવી પણ દંતકથાઓ આવે છે. જ્યારે આ લોકો તો એમ કહે છે કે સંવત ૨૦૦૦ પહેલાં, ૨૦૦૦ વર્ષ પહેલા 'ઉમાસ્વામી' તો થયેલા છે, 'ઉમાસ્વામી' થયેલા છે. એ લોકોનું એમ કહેવું છે. અને એના ઘણા પ્રમાણ ને દલીલ એમની રીતે જે ઇતિહાસ એમને મળે છે એમાંથી આપે છે.

મુમુક્ષુ :- આજે કુંદકુંદાચાર્યનો આચાર્ય પદવીદિન છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- આજે કુંદકુંદાચાર્યદેવનો આચાર્ય આરોહણ દિન-આચાર્ય પદવીએ આરોહણ થયા છે. માગશર વદ આઠમ.

મુમુક્ષુ :- જોગાનુજોગ અહીંયાં સમયસાર આવ્યું.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- 'સોનગઢ'માં તો આજે પૂજા અને એવું બધું હશે, રાખે છે. આપણા 'ગુરુદેવ'ને શ્રી 'કુંદકુંદાચાર્યદેવ' નું સમયસાર છે એ નિમિત્ત થયું છે અને અહીંથી એમનો જે ઉન્નતિ ક્રમ છે એ ચાલુ થયો છે. મહાવિદેહમાં હતા ત્યાં જ્ઞાનદશા નહિ થયેલી પણ અધ્યાત્મની રુચિ ત્યાં પ્રગટેલી. તત્ત્વની રુચિ-અધ્યાત્મની રુચિ-ત્યાં પ્રગટેલી. સંસ્કાર ત્યાં લઈ લીધેલા. એટલે અહીંયાં કોઈ સત્પુરુષના યોગ વિના નિસર્ગાત, ગ્રંથના નિમિત્તે પોતે જ્ઞાનદશાને પ્રાપ્ત કરી છે. તોપણ 'સમયસાર' એટલે 'કુંદકુંદાચાર્યદેવ'ના વચનો નિમિત્તભૂત થયા છે એટલે 'ગુરુદેવ'ને 'કુંદકુંદાચાર્યદેવ' પ્રત્યેની ભક્તિ વિશેષ છે.

મુમુક્ષુ :- સંસ્કાર પડ્યા પહેલા બંધ પડી ગયો હશે એટલે સ્થાનકવાસીમાં જન્મ થયો.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એ તો પરિણામનો હિસાબ કાઢવો તો બહુ મુશ્કેલ છે. એ વિષય ઘણો ગહન છે. એ કોઈ એક-બે પરિણામ ઉપરથી હિસાબ-કિતાબ મૂકીને

સરવાળો-બાદબાકી કરીને ફળાદેશ કાઢવું એટલો બધો સહેલો વિષય નથી. એમાં એનું ગણિત ઘણું ગહન છે. પરિણામ દેખાય પણ પરિણામ થયા પછી એમાં અપકર્ષણ ઉત્કર્ષણ, એમાં અપકર્ષણ, ઉત્કર્ષણ, સંક્રમણ બીજા, ત્રીજા એટલા બધા ક્યારે કેટલા કોને થાય, એ કોઈ ઇન્દ્રિયજ્ઞાનનો વિષય નથી. કેમકે એક તો કર્મના પરમાણુ પોતે જ ઇન્દ્રિયજ્ઞાનનો વિષય થતાં નથી અને એમાં આ બધા ફેરફારો, એ તો એના પરિણામ, સૂક્ષ્મ પરિણામો એ પરમાણુના-સૂક્ષ્મ પરમાણુના સૂક્ષ્મ પરિણામો, એટલે એ તો પ્રશ્ન જ નથી. એટલે એ બધો અંદાજ મૂકવા જવામાં ક્યાંક ભૂલ થાય. પણ વિચિત્રતા એ પરિણામોનો સ્વભાવ છે. એ સિદ્ધાંતથી બધા પરિણામો ગૌણ કરવા જેવા છે. અને જે ખાસ કરીને મૂળ તત્ત્વ છે-સ્વભાવતત્ત્વ છે એ સ્વભાવતત્ત્વની મુખ્યતા કરવા જેવી છે. પછી એ સ્વભાવને વ્યક્ત અવ્યક્તની કોઈ અપેક્ષા લાગુ પડતી નથી. સ્વભાવને પ્રગટ-અપ્રગટ દશાની કોઈ અપેક્ષા જ લાગુ પડતી નથી. એટલે એ પણ વિચાર અસ્થાને છે. સ્વભાવ એટલે બસ સ્વભાવને જ જોવો. બસ, એ સિવાય કાંઈ જોવા જેવું નથી.

‘નિશ્ચયને’ વિષે અર્કર્તા, ‘વ્યવહાર’ને વિષે કર્તા, ઇત્યાદિ જે વ્યાખ્યાન ‘સમયસાર’ને વિષે છે, તે વિચારવાને યોગ્ય છે.’ નિશ્ચય વ્યવહારનો વિષય જે ચાલ્યો છે ‘સમયસાર’ની અંદર, ભગવાન ‘કુંદકુંદાર્યદેવે’ વિષયને ચારે પડખેથી સ્પષ્ટ કર્યો છે ‘સમયસાર’માં. આ વિષય હાથમાં લીધો છે. હાથમાં લીધો છે એમ નહિ, કોઈ અધિકાર એવો નથી કે જેમાં એ દષ્ટિકોણ એમણે ચાલુ રાખ્યો નથી. ‘કર્તા-કર્મ અધિકાર’ તો ખાસ એ જ વિષયનો અધિકાર છે. અને ‘સર્વવિશુદ્ધજ્ઞાન અધિકાર’ પણ ખાસ એ જ વિષયનો અધિકાર છે પણ બાકીના અધિકારમાં પણ કર્તા-કર્મનો View point જેને કહીએ, એ દષ્ટિકોણ એમણે ચાલુ જ રાખ્યો છે.

મુમુક્ષુ :- જીવ-અજીવ આદિ બધા અધિકારમાં ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, તમે એ દષ્ટિથી જોશો તો તરત ખ્યાલ આવશે.

મુમુક્ષુ :- મૂળ વાત આ જ સમજવાની છે ને ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- મિથ્યાત્વ ત્યાં થાય છે ને ! અભેદતા, જે એકત્વ થાય છે, જે કર્તાપણું થતાં એકત્વ થાય છે. એકત્વ અને કર્તાપણું અવિનાભાવી છે. મિથ્યાત્વ ત્યાં સુધી છૂટે નહિ. અને જીવ વ્યાપ્ય-વ્યાપકભાવે એકત્વ કરે છે, કર્તાપણું કરે છે.

વ્યાપી નહિ શકતો હોવા છતાં. રાગમાં અને પરમાં વ્યાપ્ય-વ્યાપકભાવે અનુભવ કરે છે. એટલે એ વિષય ચારે પડખેથી છણ્યો છે, છંછેડીને નક્કી કરેલો છે.

‘નિશ્ચય’ને વિષે અર્કર્તા, ‘વ્યવહાર’ને વિષે કર્તા, ઇત્યાદિ જે વ્યાખ્યાન ‘સમયસાર’ને વિષે છે, તે વિચારવાને યોગ્ય છે, તથાપિ...’ કેવી રીતે વિચારવું ? ‘તથાપિ નિવૃત્ત થયા છે જેના બોધ સંબંધી દોષ એવા જે જ્ઞાની...’ સાધારણ જ્ઞાની ન લીધા. ‘તથાપિ નિવૃત્ત થયા છે જેના બોધ સંબંધી દોષ એવા જે જ્ઞાની તે પ્રત્યેથી એ પ્રકાર સમજવા યોગ્ય છે.’ એવા જ્ઞાનીના આશ્રયે ‘સમયસાર’ સમજશો. તમારી મેળે વાંચી જાવ અને તમે સમજી જાવ, એ ગ્રંથમાં એટલું સહેલું નથી કે એ ગ્રંથ એવી રીતે તમે સમજી લ્યો. પણ એવા કોઈ જ્ઞાની હોય કે જે બોધ આપી શકે અને બોધ આપતા જેના બોધ સંબંધીના દોષ નિવૃત્ત થયા છે. એમ ગમે તે ઉપદેશક પાસે સાંભળી લ્યો એમ પણ નહિ. ‘સમયસાર’ કોની પાસેથી તમે સાંભળજો એની લાઈનદોરી અહીંયાં ‘શ્રીમદ્જી’એ મૂકી છે. લ્યો ઘણા દલીલ કરે છે ને ? ‘સમયસાર’ વાંચે છે એટલે અમે સાંભળવા જઈએ છીએ. ‘સમયસાર’ સંભળાવે છે અમને તો. એમ ન હોય ભાઈ ! ‘સમયસાર’ કોની પાસેથી સાંભળવું એ બહુ વિચાર માગે એવો વિષય છે. એમ ને એમ ગમે તેની પાસેથી સંભળાય એવી વાત નથી.

મુમુક્ષુ :- સમયસાર તો ગુરુદેવશ્રીએ સમજાવ્યું.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. ૨૦૦૦ વર્ષથી હતું. દ્વિગંબર સાહિત્યમાં સંપ્રદાયમાં તો ૨૦૦૦ વર્ષથી છે.

મુમુક્ષુ :- વાંચવાવાળા પણ હતા.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, વાંચતા હતા, પંડિતો વાંચતા હતા. દષ્ટિકોણ તો જ્ઞાની પાસેથી મળે છે.

એટલે તો કહે છે કે ‘નિવૃત્ત થયા છે જેના બોધ સંબંધી દોષ...’ જ્ઞાનનો દોષ. એટલું જ્ઞાન નિર્મળ છે જેનું, એમ કહેવું છે. તેનું જ્ઞાન નિર્મળ થયું છે એવા જે જ્ઞાની એની પ્રત્યેથી એ પ્રકાર સમજવા યોગ્ય છે. નહિતર કર્તા-અર્કર્તાપણાની ગૂંચવણમાં ક્યાં ગૂંચવાશો, કહેવું મુશ્કેલ છે.

‘સમજવા યોગ્ય તો જે છે તે...’ ‘સ્વરૂપ...’ ‘સમજવા યોગ્ય તો જે છે તે...’ ‘સ્વરૂપ પ્રાપ્ત થયું છે જેને નિર્વિકલ્પપણું એવા જ્ઞાનીથી-તેના આશ્રયે જીવના દોષ ગણિત

થઈ પ્રાપ્ત હોય છે, સમજાય છે.’ એ જ્ઞાનીના આશ્રયથી જીવના દોષ ગળી જાય છે. મિથ્યાત્વ આદિ એનું ગળી જાય છે, અજ્ઞાન ગળી જાય છે. દર્શનમોહ ગળી જાય છે ત્યારે તે સમજાય છે. ‘છ માસ સંપૂર્ણ થયાં...’

મુમુક્ષુ :- સ્વરૂપ સમજાય છે (એમ લખ્યું છે).

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એમાં એમણે કાંઈક મને એમ છે પોતાનું નામ નાખી દીધું લાગે છે એટલે આ લોકો બધી જગ્યાએ ગોપ મૂકી દે છે. લોકોને પચશે નહિ, પચાવવું મુશ્કેલ પડશે. કારણ કે પેલાપણે (જગ્યાએ) લખ્યું ને કે દાતા મુશ્કેલ છે. મોક્ષ મળશે, મોક્ષનો દાતા નહીં મળે. અહીંયાં થોડું નાખ્યું હશે. કારણ કે નીચે લખે છે.

‘છ માસ સંપૂર્ણ થયાં જેને પરમાર્થ પ્રત્યે એક પણ વિકલ્પ ઉત્પન્ન થયો નથી એવા શ્રી રાયચંદ્રને નમસ્કાર છે.’ આગળ કીધું ને ? એવા શ્રી રાયચંદ્ર એને નમસ્કાર કરીને હવે આટલું પૂરું કર્યું. બે જગ્યાએ પોતાનું નામ નાખ્યું હશે.

મુમુક્ષુ :- રાજચંદ્ર

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એટલે એમ કે છેલ્લા છ મહિનામાં અમને તો વિકલ્પ પણ કરવો પડ્યો નથી. એટલો આત્મા ધારાવાહી નિર્વિકલ્પ પરિણતિએ વર્તે છે કે એનો વિકલ્પ છ માસથી અમારે ઉઠાવવો પડ્યો નથી કે આત્મા આવો છે. એટલો પ્રત્યક્ષ આત્મા વર્તે છે. એવા શ્રી... ને નમસ્કાર. એવા અમે-અમને જ નમસ્કાર. બહુ દશા ખૂબ સારી વર્તે છે જે એમના ઉદ્દગારોમાંથી નીકળે છે. (અહીં સુધી...)

અનિત્ય અને મલિનભાવોમાં એકત્વ થવાથી, નિયમથી ભય ઉત્પન્ન થાય છે- વૃદ્ધિ પામે છે. પરંતુ પવિત્ર નિત્ય સ્થિર નિજ ચૈતન્ય સ્વરૂપમાં એકત્વ થતાં નિર્ભયતા છવાઈ જાય છે. ‘હું ધ્રુવ ચૈતન્ય વજ્ર છું’- જ્યાં પર્યાયનો પણ પ્રવેશ નથી. તો અન્ય દ્રવ્ય-ભાવનો વિકલ્પ જ શું ? નિજ પરમાત્માના દર્શન થતાં વિભાવ ઓસરી જાય છે. એવો હું અદ્ભુત પરમ નિર્વિકાર ચૈતન્ય રત્ન છઉં. (અનુભવ સંજીવની-૧૦૧૭)

પત્રાંક - ૩૭૯

મુંબઈ, જેઠ વદ ૦)), શુક્ર, ૧૯૪૮

હૃદયરૂપ શ્રી સુભાગ્ય,

જેની પ્રાપ્તિ પછી અનંત કાળનું યાચકપણું મટી, સર્વ કાળને માટે અયાચકપણું પ્રાપ્ત હોય છે એવો જો કોઈ હોય તો તે તરણતારણ જાણીએ છીએ, તેને ભજો.

મોક્ષ તો આ કાળને વિષે પણ પ્રાપ્ત હોય, અથવા પ્રાપ્ત થાય છે. પણ મુક્તપણાનું દાન આપનાર એવા પુરુષની પ્રાપ્તિ પરમ દુર્લભ છે; અર્થાત્ મોક્ષ દુર્લભ નથી, દાતા દુર્લભ છે.

ઉપાધિજોગનું અધિકપણું વર્તે છે. બળવાન કલેશ જેવો ઉપાધિયોગ આપવાની 'હરિઈચ્છા' હશે, ત્યાં હવે તે જેમ ઉદય આવે તેમ વેદન કરવા યોગ્ય જાણીએ છીએ.

સંસારથી કંટાળ્યા તો ઘણો કાળ થઈ ગયો છે. તથાપિ સંસારનો પ્રસંગ હજી વિરામ પામતો નથી; એ એક પ્રકારનો મોટો 'કલેશ' વર્તે છે.

તમારા સત્સંગને વિષે અત્યંત રુચિ રહે છે, તથાપિ તે પ્રસંગ થવા હાલ તો 'નિર્બળ' થઈ શ્રી 'હરિ'ને હાથ સોંપીએ છીએ.

અમને તો કંઈ કરવા વિષે બુદ્ધિ થતી નથી, અને લાખવા વિષે બુદ્ધિ થતી નથી. કંઈક વાણીએ વર્તીએ છીએ, તેમાં પણ બુદ્ધિ થતી નથી, માત્ર આત્મરૂપ મૌનપણું, અને તે સંબંધી પ્રસંગ, એને વિષે બુદ્ધિ રહે છે. અને પ્રસંગ તો તેથી અન્ય પ્રકારના વર્તે છે.

એવી જ 'ઈશ્વરેચ્છા' હશે ! એમ જાણી જેમ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય છે, તેમ જ યોગ્ય જાણી રહીએ છીએ.

'બુદ્ધિ તો મોક્ષને વિષે પણ સ્પૃહાવાળી નથી.' પણ પ્રસંગ આ

વર્તે છે. સત્સંગને વિષે રુચિકર એવા ડુંગરને અમારા પ્રણામ પ્રાપ્ત હો.
 'વનની મારી કોયલ' એવી એક ગુર્જરાદિ દેશની કહેવત આ
 પ્રસંગને વિષે યોગ્ય છે.

ૐ શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ:

નમસ્કાર પહોંચે.

તા. ૨૨-૧૨-૧૯૮૯, પ્રવચન નં. ૧૧૩
 પત્રાંક - ૩૭૯ થી ૩૮૪

પત્રાંક ૩૭૯, પાનું ૩૩૪. 'સોભાગભાઈ' ઉપરનો પત્ર છે.

'હૃદયરૂપ શ્રી સુભાગ્ય, જેની પ્રાપ્તિ પછી અનંત કાળનું યાચકપણું મટી, સર્વ કાળને માટે અયાચકપણું પ્રાપ્ત હોય છે એવો જો કોઈ હોય તો તે તરણતારણ જાણીએ છીએ, તેને ભજો.' ઈશ્વરાદિ સંબંધી જે ચર્ચા ચાલી છે એના અનુસંધાનમાં વિશેષ લખે છે. સામાન્ય રીતે ઈશ્વરને તરણતારણ ગણવામાં આવે છે. તરણતારણ તો તે છે કે જેની પ્રાપ્તિ પછી અનંતકાળનું યાચકપણું મટી જાય. કોઈપણ પ્રકારની ઈચ્છા અને દીનતા ઉત્પન્ન થાય નહિ. એટલે સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ એવી છે. પોતે પરિપૂર્ણ પદ હોવાથી, સ્વરૂપમાં કોઈ ગુણમાં ક્યાંય અપૂર્ણતા નહિ હોવાથી પછી યાચકપણું, દીનપણું, ઈચ્છાપણું ક્યાંય રહેતું નથી. અને 'સર્વ કાળને માટે...' સાદિ અનંતકાળને માટે 'અયાચકપણું પ્રાપ્ત હોય...' વિકલ્પ જ ઊઠે નહિ, 'એવો જો કોઈ હોય તો તે તરણતારણ જાણીએ છીએ,...' પોતાનો આત્મા જ તરણતારણ છે. 'તેને ભજો.' ઈશ્વરને ભજો. આ ઈશ્વર છે એને ભજો, એ તરણતારણ છે. કેવી રીતે વિષયની રજુઆત કરે છે !

‘મોક્ષ તો આ કાળને વિષે પણ પ્રાપ્ત હોય, અથવા પ્રાપ્ત થાય છે.’ આ કાળને વિષે મોક્ષ હોય કે મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે. પોતાનો પુરુષાર્થ ઘણો છે એટલે એમને મોક્ષ એ કોઈ મોટી વાત લાગતી નથી. ‘પણ મુક્તપણાનું દાન આપનાર એવા પુરુષની પ્રાપ્તિ પરમ દુર્લભ છે;...’ જેના નિમિત્તે મોક્ષ મળે એની અહીંયાં અછત જોવામાં આવે છે. એ ચીજ દુર્લભ છે, એમ કહે છે.

‘અર્થાત્ મોક્ષ દુર્લભ નથી, દાતા દુર્લભ છે.’ આવી વાત છે. કેમકે જે જીવ મોક્ષમાર્ગે ચડ્યો એને તો મોક્ષ સુલભ છે. એની તો દશા જ એવી સ્વયં આપોઆપ, જેમ Automatic કોઈ મશીન કામ કરે એમ ગોઠવાઈ જશે. એ સહેજે સહેજે મોક્ષમાર્ગમાં વિકાસ પામતો પામતો, શુદ્ધતાની વૃદ્ધિ કરતો કરતો એ તો મોક્ષમાં આવી જવાનો છે. એ તો સુલભ છે. પણ સત્પુરુષ ક્યાં ? એમ કહે છે. મોક્ષનો દાતા ક્યાં ? સત્પુરુષ ક્યાં ? આ કાળમાં જોતાં ક્યાંય સત્પુરુષ દેખાતા નથી. એના ઉપર એમનું ધ્યાન ખેંચે છે કે મોક્ષ છે એ એટલો દુર્લભ નહિ ગણતા અને મોક્ષના દાતા ઘણા દુર્લભ છે, એ આ કાળની વાસ્તવિકતા છે.

મુમુક્ષુ :- આ કાળમાં મોક્ષમાર્ગી જીવો ઓછા છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, બહુ જ ઓછા છે. સેંકડો વર્ષમાં કોઈ મળે, એક શતાબ્દીમાં બે શતાબ્દીએ એકાદ-બે કોઈ મળે. એટલે આમાં લખ્યું છે, એક-બે એવા લખ્યા છે. શાસ્ત્રની અંદર એવું લખ્યું છે. ૨૦૦-૪૦૦-૫૦૦ વર્ષ એવું લખે છે. અત્યારે તો અછેરું થયા જેવું થયું છે ખરેખર તો. ‘ગુરુદેવ’ ના પ્રભાવનાયોગને હિસાબે. નહિતર સેંકડો વર્ષમાં એવો કાળ છે ૧૦૦-૨૦૦-૩૦૦ વર્ષે કોઈ એકાદ થશે. ૨૦-૩૦ વર્ષમાં તો એક પેઢી નીકળી જાય છે. ૫-૧૦-૧૫ પેઢી ચાલી જાય ત્યારે કોઈનો જોગ થાય, એવી દુર્લભતા છે. અને જો એની વિદ્યમાનતા થાય, એ વિદ્યમાન થયા પછી કોણ ઓળખે અને કોણ લાભ લે ? એ તો વળી બીજો જ સવાલ છે પાછો. એવી કોઈ વિકટ પરિસ્થિતિ જોવામાં આવે છે.

મુમુક્ષુ :- ‘ગોપાળદાસજી બરૈયા’ ‘શ્રીમદ્જી’ના સમકાલિન હતા.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ‘ગોપાળદાસજી બરૈયા’ પ્રખર વિદ્વાન થયા. ‘શ્રીમદ્જી’ના સમકાલીન હતા. એ તો ‘મુંબઈ’ બાજુ આવેલા. ‘મુંબઈ’ બાજુ આવેલા પણ ‘શ્રીમદ્જી’નો યોગ નથી થયો, ઓળખી શક્યા નથી. ગૃહસ્થ વ્યાપારમાં પડેલા. બહાર

પડવાની જરાપણ પોતાને વૃત્તિ નહિ. ઊલટાનું બહાર પડવાના (પ્રસંગે પોતાને) ગોપવે. એવી તો પ્રવૃત્તિ જ રાખી છે.

મુમુક્ષુ :- ‘ગોમ્મટસાર’ની ટીકા માટે ‘ગોપાળદાસજી બરૈયા’ એ ‘શ્રીમદ્જી’ ને Request કરી છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- અચ્છા, તો તો એટલો પરિચય થયો કહેવાય.

મુમુક્ષુ :- મંદિરમાં પરિચય થયો.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- દિગંબર મંદિરમાં ?

મુમુક્ષુ :- ક્યાંકથી સાંભળ્યું હશે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, બનવાજોગ છે. ખ્યાતિ પ્રાપ્ત તો થયા હતા. ક્ષયોપશમની દષ્ટિએ, ચમત્કારની દષ્ટિએ ‘શ્રીમદ્જી’ ખ્યાતિ પ્રાપ્ત હતા. પણ પ્રતીતિ આવવી એ તો આખી જુદી વાત છે. એ કોઈ વિદ્વાતાનો અધિકાર નથી કે સત્પુરુષની પ્રતીતિ આવે.

મુમુક્ષુ :- આટલા મોટા પ્રખર વિદ્વાન ઓળખી શક્યા નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- વિદ્વાન શું કરે ? વિદ્વાન નથી ઓળખી શક્યા અને ‘સોભાગભાઈ’ જેવા ઓળખી શક્યા છે. ‘અંબાલાલભાઈ’ જેવાને વિશ્વાસ આવ્યો છે. પ્રતીતિ તો આવી છે કે આ જ સત્પુરુષ છે.

મુમુક્ષુ :- બહુ દુષ્કર છે, ઓળખાણ થવી બહુ દુષ્કર છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, બહુ કઠણ વાત છે. એ લખશે. શું કરવા નથી ઓળખાણ થતી એનું પણ કારણ લખશે.

‘ઉપાધિજોગનું અધિકપણું વર્તે છે. બળવાન ક્લેશ જેવો ઉપાધિયોગ આપવાની ‘હરિઈચ્છા’ હશે,...’ (હરિઈચ્છાને) આગળ પ્રારબ્ધ કહેતા આવ્યા છે. ‘બળવાન ક્લેશ જેવો ઉપાધિયોગ આપવાની ‘હરિઈચ્છા’ હશે, ત્યાં હવે તે ઉદય આવે તેમ વેદન કરવા યોગ્ય જાણીએ છીએ.’ જેમ આવે તેમ વેદન કરી લેવું. જ્ઞાતાભાવે રહી જવું. યોગ તો એવો છે કે બળવાન ક્લેશ થઈ જાય. ક્લેશ બળવાન થઈ જાય એવો ઉપાધિ યોગ છે. એટલું ઉપાધિયોગનું અધિકપણું વર્તે છે તોપણ પૂર્વકર્મ અનુસાર જેમ તેમ આવી જાય. ઠીક છે, સમ્યક્ પ્રકારે વેદન કરીએ છીએ.

‘સંસારથી કંટાળ્યા તો ઘણો કાળ થઈ ગયો છે.’ લ્યો, ઠીક ! હજી તો ૨૪

પૂરા થયા છે અને દેહનું આયુષ્ય તો ૨૫ મું વર્ષ ચાલે છે. તો કહે છે, 'સંસારથી કંટાળ્યા તો ઘણો કાળ થઈ ગયો છે.' અત્યારે વૈરાગ્ય નવો આવ્યો છે એમ નથી. સંસારથી કંટાળ્યાને તો ઘણો કાળ થઈ ગયો છે. 'તથાપિ સંસારનો પ્રસંગ હજી વિરામ પામતો નથી;...' કંટાળો આવે છે પણ એ સંસારનો પ્રસંગ છૂટતો નથી. 'એ એક પ્રકારનો મોટો 'ક્લેશ' વર્તે છે.' એનો અણગમો છે એને ક્લેશ કહે છે. 'એ એક પ્રકારનો મોટો 'ક્લેશ' વર્તે છે.' અણગમો આવે છે, ઘણો કંટાળો આવે છે. એના જેવું છે કે જે દવા પીતા અરુચિથી Vomit થઈ જાય એ દવા કોઈ પાયા જ કરે તો ? આ દશા છે એમની-જ્ઞાનીની. એટલો કંટાળો છે, એટલો ક્લેશ છે.

મુમુક્ષુ :- ક્લેશની આકુળતા...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- આકુળતા છે થોડી. આકુળતા પણ થાય છે પણ એકત્વબુદ્ધિએ થાય એ પ્રકાર નથી, એવો પ્રકાર નથી.

'તમારા સત્સંગને વિષે અત્યંત રુચિ રહે છે, તથાપિ તે પ્રસંગ થવા હાલ તો 'નિર્ભળ' થઈ શ્રી 'હરિ'ને હાથ સોંપીએ છીએ.' એના હાથની વાત છે, પૂર્વકર્મના હાથની વાત છે. સંયોગ રહેવો, સત્સંગ રહેવો એ એમના હાથની વાત છે. એને હાથ સોંપીએ છીએ. આપણે નથી કહેતા ? ભગવાનના હાથની વાત છે, આપણા હાથની વાત નથી, એમ લોકો બોલો છે ને ?

મુમુક્ષુ :- ઉતાવળ નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ઉતાવળ કરે શું કામ આવે ? પોતે જુએ છે કે ઉદય અનિવાર્ય ચીજ છે અને એમાં કોઈ કરવાથી થાય (એ વાતમાં) પોતાની પહોંચ જોતા નથી ને. પોતાના પરિણામનું વર્તવું, મર્યાદા પરિણામની સીમામાં છે. ભાવની સીમામાં ભાવ ઉત્પન્ન થઈને લય પામે છે. આથી આગળ પોતાનું કોઈ કર્તૃત્વ નથી, અધિકાર નથી. એ જ્ઞાન સ્પષ્ટ છે.

'અમને તો કંઈ કરવા વિષે બુદ્ધિ થતી નથી,...' તેથી કરીને અમને તો કાંઈ કરવું એ કરવા વિષે બુદ્ધિ થતી નથી. એ અભિપ્રાય ખલાસ થયો છે. 'અને લખવા વિષે બુદ્ધિ થતી નથી.' કરવા વિષે બુદ્ધિ થતી નથી, લખવા વિષે બુદ્ધિ થતી નથી. કંઈક વાણીએ વર્તીએ છીએ. તેમાં પણ બુદ્ધિ થતી નથી,...' કાંઈ કહેવું, કોઈવાર વાત કરવાનો જે પ્રસંગ થાય છે પણ એમાં પણ અમારો અભિપ્રાય કામ કરતો નથી.

‘માત્ર આત્મરૂપ મૌનપણું...’ કેવું મૌનપણું ? આ બીજા મૌન લે છે એમ નહિ. કે બોલવું બંધ કરે. ચાલો મૌનવ્રત ધારણ કરીએ. આત્મરૂપ મૌનપણું. આત્મા જેવો વાણી વિનાનો છે, શબ્દાદિ વિષય રહિત આત્મા છે એવા થઈને રહેવાનું એને અહીંયાં મૌનપણું કહેવું છે. આ મુનિદશા એના ઉપરથી આવી છે. આત્મરૂપ મૌનપણું ભજે છે તેને મુનિ કહીએ. મુનિ શબ્દ એમાંથી આવેલો છે.

‘માત્ર આત્મરૂપ મૌનપણું...’ ‘માત્ર આત્મારૂપ મૌનપણું અને તે સંબંધી પ્રસંગ, એને વિષે બુદ્ધિ રહે છે.’ આત્મા અને આત્મા સંબંધીનો પ્રસંગ-સત્સંગ, એ સિવાય આથી આગળ અમારા પરિણામ કામ કરતા નથી. ‘અને પ્રસંગ તો તેથી અન્ય પ્રકારના વર્તે છે.’ વિરુદ્ધ પ્રસંગો વર્તે છે. કાંઈ આત્મા સાથે મેળ ખાય એવા કોઈ ઉદય પ્રસંગો છે નહિ.

‘એવી જ ‘ઈશ્વરેચ્છા’ હશે !’ એટલે માટે હવે ઈશ્વરેચ્છાને અવતરણ ચિહ્ન કરતા જાય છે. કેમકે આગળ સામા પાને અર્થ કર્યો કે જ્ઞાનીને પ્રારબ્ધ, ઈશ્વરેચ્છા બધા એક પ્રકારના ભાવવાળી વાત છે. ‘એમ જાણી જેમ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય છે, તેમ જ યોગ્ય જાણી રહીએ છીએ.’ પૂર્વકર્મનો ઉદય આવે છે એ યોગ્ય આવે છે, પોતાના સ્વયંના પરિણામથી નિબંધન થયેલા એ કર્મ છે, કોઈ બીજાના પરિણામને કારણે એ નિબંધન થયેલી વાત નથી. તો જે પોતાના પરિણામથી નિબંધન થયેલું છે. વર્તમાનમાં જો સ્પૃહા નથી તો ઉદય આવે, ભલે આવી જતો ઉદય.

‘બુદ્ધિ તો મોક્ષને વિષે પણ સ્પૃહાવાળી નથી.’ મોક્ષની પણ ઈચ્છા નથી. આગળ એક જગ્યાએ એ જ્ઞાનીનું લક્ષણ લીધું છે. કેમકે સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ છે ને ! એટલે સર્વસ્વની પ્રાપ્તિ છે પછી યાચના નથી હવે, મોક્ષની પણ યાચના નથી હવે. ‘બુદ્ધિ તો મોક્ષને વિષે પણ સ્પૃહાવાળી નથી.’ અવતરણ ચિહ્નમાં લખ્યું છે કેમકે વચન ગંભીર છે માટે. એમ નથી કે મોક્ષની ભાવના નથી, સંસારની ભાવના છે. એમ નથી પાછું.

‘પણ પ્રસંગ આ વર્તે છે. સત્સંગને વિષે રુચિકર એવા ડુંગરને અમારા પ્રણામ પ્રાપ્ત હો.’ ‘સાયલા’માં સત્સંગી ‘સોભાગભાઈ’ના મિત્ર છે. એમને કાંઈ સત્સંગનો ભાવ થયો છે એટલે એટલા એમના માટે બે શબ્દ લખે છે. કોઈને પણ સત્સંગનો ભાવ થાય, આત્મકલ્યાણની રુચિ થાય, ભાવના થાય, જિજ્ઞાસા થાય એટલે સત્પુરુષ એને આગળ વધવા માટેના બે વચન કહે. એવું વલણ રાખે કે જેથી એ એ દિશામાં

એક ડગલું આગળ વધારે પગલું ભરે. આ એક એમની Policy હોય છે, નીતિ હોય છે.

‘વનની મારી કોયલ’ એવી એક ગુર્જરાદિ દેશની કહેવત...’ બીજા દેશમાં પણ એવી કોઈ કહેવત હશે એટલે આદિ શબ્દ નાખ્યો છે. ગુજરાતીમાં વનની મારી કોયલ એવી કહેવત છે. ગુર્જર એટલે ગુજરાત. ‘આ પ્રસંગને વિષે યોગ્ય છે.’ એટલે અમારા માટે એ યોગ્ય છે. અમે જે અહીંયાં રહ્યા છીએ, જે ઉદય પ્રસંગમાં, એ વનમાંથી મારીને હાંકી કાઢેલી કોયલને શહેરમાં રહેવું પડે, ત્યાં માર પડે છે અને અહીંયાં રહેવું પડે એવી રીતે રહીએ છીએ. જરાપણ રુચિ નથી.

‘ગુરુદેવ’ કહેતા વખાના માર્યા અહીંયાં આવ્યા છીએ. આ અમારો દેશ નથી, આ અમારો કાળ નથી. અહીંયાં કોઈ અમારું દેખાતું નથી, ઠીક ! એ તો (બહેનશ્રીનાં) વચનામૃતમાં વાત આવે છે. (બહેનશ્રીનો) પોતાનો પરિવાર તો છે. (પણ) અમને કોઈ અમારું દેખાતું નથી એમ કહે છે. અમારું કોઈ છે એમ અહીંયાં દેખાતું નથી.

મુમુક્ષુ :- વખા એટલે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- વખા એટલે વખત. વખતને અપભ્રંશમાં વખો કહે છે. વખત એટલે સમય. એવો કોઈ સમય પ્રતિકૂળ આવ્યો છે કે અમે તો મુનિઓ અને ધર્માત્માઓના સંગમાં જ હોઈએ અને રહીએ, એના બદલે અહીંયાં મજબૂરીથી આ પ્રસંગમાં, જેમાં પાત્રતા પણ ન મળે એવા માણસોની વચ્ચે રહેવું પડે. એમ વખાના માર્યા અહીંયાં આવ્યા છીએ. ધર્માત્મા તો ધર્મ વૃદ્ધિ કરી શકે એવી અનુકૂળ સ્થિતિમાં હોય એ ઇચ્છવા યોગ્ય છે. એના બદલે આવી પરિસ્થિતિ છે.

આમ તો જે લૌકિક કહેવત છે એ એમ છે કે કોઈ શ્રીમંત માણસ દારિદ્ર્ય આવી પડતા મજૂરી પણ કરી લ્યે. ત્યારે કોઈ જૂના સ્નેહી એને મળી જાય અને એને જોઈ લે. એને ખબર પણ ન હોય કે આને દારિદ્ર્ય આવી ગયું છે. એને તો જોતાં આશ્ચર્ય થાય. એવા પ્રસંગની આ વાત છે. આ ભાઈ તો મોટા શેઠ હતા એ લાગે છે. જે દરિદ્ર અવસ્થામાં અને સામાન્ય એક નીચી કક્ષાનું કામ, મજૂરી જેવું હલકું કામ પૈસા મેળવવા માટે કરી લે છે. કોઈના પટ્ટાવાળા જેવું.—નીચી પાયરીનું. લાગે છે તો આ પેલા જ લાગે છે, એને એમ થઈ જાય—નજીક જાય, જરાક વાત કરે, વાત ઉપરથી ખ્યાલ આવે (કે) લાગે છે તો એ જ. તમે ? હા, ભાઈ ! વખાના માર્યા છીએ અહીંયાં. શું કહે એ ? અમારો એવો હીણો વખત આવ્યો છે, હીણો

સમય આવ્યો છે. આ ઉદયની સામે એ પ્રકાર વ્યક્ત કરે છે પોતે. એવો આ દુષમ કાળ છે. પછી દુષમ કાળની બહુ સારી વ્યાખ્યા આગળ કરે છે.

‘ૐ શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ: નમસ્કાર પહોંચે’ પછી, એટલો ઉકળાટ વ્યક્ત કર્યા પછી શાંતિ લખી છે પોતે.

પત્રાંક - ૩૮૦

મુંબઈ, જેઠ, ૧૯૪૮

પ્રભુભક્તિમાં જેમ બને તેમ તત્પર રહેવું. મોક્ષનો એ ધુરંધર માર્ગ મને લાગ્યો છે. ગમે તો મનથી પણ સ્થિર થઈને બેસી પ્રભુભક્તિ અવશ્ય કરવી યોગ્ય છે.

મનની સ્થિરતા થવાનો મુખ્ય ઉપાય હમણાં તો પ્રભુભક્તિ સમજો. આગળ પણ તે, અને તેવું જ છે, તથાપિ સ્થૂળપણે એને લખી જણાવવી વધારે યોગ્ય લાગે છે.

‘ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર’માં બીજાં ઇચ્છિત અધ્યયન વાંચશો; બત્રીસમાની ચોવીશ ગાથા મોઢા આગળની મનન કરશો.

શમ, સંવેગ, નિર્વેદ, આસ્થા અને અનુકંપા ઇત્યાદિક સદ્ગુણોથી યોગ્યતા મેળવવી, અને કોઈ વેળા મહાત્માના યોગે, તો ધર્મ મળી રહેશે.

સત્સંગ, સત્શાસ્ત્ર અને સદ્વ્રત એ ઉત્તમ સાધન છે.

૩૮૦ મો પત્ર ‘લલ્લુજી’ ઉપરનો હોય એ પ્રશ્ન ચિહ્ન સાથે લખેલું છે. લગભગ તો એમની સાથેનો જ હશે. કેમકે અહીંયાં પણ એક સ્થાનકવાસીના બીજા શાસ્ત્રની વાત લીધી છે. પહેલા સૂત્રકૃતાંગની વાત આવી ગઈ.

‘પ્રભુભક્તિમાં જેમ બને તેમ તત્પર રહેવું.’ એ પરિચયમાં આવ્યા છે તો એણે શું કરવું ? થઈ ગયા છે તો સાધુ દીક્ષા લઈને, એમ નથી કહેતા કે સમાજને ઉપદેશ આપજો, બીજાને સાધુ બનાવજો, તમારી નાત વધારજો અથવા ફલાણું વ્રત પાળજો— એવું નથી કહેતા. એની યોગ્યતા જોઈને વાત કરે છે કે અત્યારે તમારે શું કરવું ? ‘પ્રભુભક્તિમાં જેમ બને તેમ તત્પર રહેવું. એ ધુરંધર માર્ગ મને લાગ્યો છે.’ ભક્તિ એ એક એવી પરિસ્થિતિ છે કે જીવને મનુષ્યગતિમાં જે માન છે, એ માનથી છૂટવા માટેનો એક બહુ સુગમ અને સરળ ઉપાય છે—ભક્તિ. કેમકે નમ્રતા સહેજે આવે છે. ભક્તિમાં ભાવનાથી હૃદય ભીંજાયેલું રહે છે. કેમકે સામે પૂર્ણ પરમાત્મા બિરાજે છે. ભક્તિનું જે લક્ષ છે એમાં પૂર્ણ પરમાત્મા છે અને પોતે અપૂર્ણ દશામાં બિરાજે છે. એમ સામે સામે દશાની જુદી જુદી પરિસ્થિતિ છે એટલે સહેજે નમ્રતા રહે છે, માન તીવ્ર નથી થતું.

આ પદ ગાય એટલે ભક્તિ એવું નથી. ભક્તિ એટલે ભાવના, પૂર્ણતાની ભાવના. પૂર્ણ થયેલા પુરુષને લક્ષમાં રાખીને, એવા તીર્થંકરાદિ મહાપુરુષોને લક્ષમાં રાખીને, એ થવાની જે ભાવના, એને ભક્તિ કહે છે. કેમકે તેમાં એમ જુએ છે કે આપ નિર્દોષ થઈ ગયા (અને) મારામાં હજી દોષનો પાર નથી. એ સીધું જોવાય છે. એટલે એમ કહે છે કે ‘મોક્ષનો એ ધુરંધર માર્ગ મને લાગ્યો છે.’ આ ભૂમિકામાં રહેલા જીવને.

‘ગમે તો મનથી પણ સ્થિર થઈને બેસી પ્રભુભક્તિ અવશ્ય કરવી યોગ્ય છે.’ પ્રભુ તીર્થંકર આદિની ભક્તિ અવશ્ય કરવી યોગ્ય છે. ‘મનની સ્થિરતા થવાનો મુખ્ય ઉપાય હમણાં તો પ્રભુભક્તિ સમજો.’ કાંઈક પત્ર એવો આવ્યો હશે કે મનની સ્થિરતા પોતે ચાહે છે, ઈચ્છે છે એવી કોઈ વાત વ્યક્ત કરી હોય છે અને સામાન્ય રીતે જે જીવો દીક્ષિત થઈ જાય છે એનો આ પ્રશ્ન હોય છે. બીજાને, દીક્ષિત માણસોને કોઈવાર મળવાનું થાય છે, તો એ લોકોએ પ્રવૃત્તિ તો છોડી છે. કોઈ સાંસારિક પ્રવૃત્તિ, કુટુંબની કે વ્યાપારની કે સમાજની કોઈ પ્રવૃત્તિ જે લોકો નથી કરતા, એવા દીક્ષિત થયેલા માણસોનું મન સ્થિર નથી થતું. છતાં એનું મન સ્થિર નથી થતું. એને એક

સમસ્યા થઈ જાય છે કે, આપણે તો બધું છોડીને બેઠા. હવે કાંઈ માથાકૂટ તો છે નહીં. કોઈ લૌકિક માથાકૂટ તો સંસાર સંબંધી લોકોને જે પળોજણ છે એ તો કાંઈ આપણે છે નહિ અને છતાં આપણા મનનું ઠેકાણું નથી. એ લોકોનો પ્રશ્ન આવે છે. કોઈ ધ્યાનનું પૂછે છે, કોઈ મનનું પૂછે છે. મન કેવી રીતે સ્થિર થાય, શાંત થાય ? આત્મામાં કેમ સ્થિર થાય ? હવે એ તો આખું વિજ્ઞાન જ જુદું છે. મનની સ્થિરતા આવવાનું વિજ્ઞાન જ જુદું છે. એણે રસ્તો બીજો પકડ્યો છે. એવી જગ્યાએ આવેલા જીવને કેવી રીતે આ બાજુ લેવો ? તો એને યોગ્ય આ વાત કરી છે.

મોક્ષનો આ ધુરંધર માર્ગ છે એમ કહીને એને વજન દેવું છે કે તમારા માટે અત્યારે જે કરવા યોગ્ય છે એ વાત તમને અત્યારે બતાવીએ છીએ કે તમારે શું કરવું જોઈએ. તો એમ કહેવા માટે મોક્ષનો આ ધુરંધર માર્ગ છે એમ કહી દીધું. કોઈ સિદ્ધાંતિક વાતમાં લઈ ગયા એવું નથી, મર્યાદિત વાત છે. કેમકે પહેલી લીટીમાં પણ એ વાત કરી કે ‘ગમે તો મનથી પણ સ્થિર થઈને બેસી પ્રભુભક્તિ અવશ્ય કરવી યોગ્ય છે.’ તમારું મન સ્થિર થવામાં, વર્તમાન યોગ્યતામાં તમારી દવા પ્રભુભક્તિ છે એમ કહેવું છે. અત્યારે તમને આ ડોઝ પીવાની જરૂર છે.

‘મનની સ્થિરતા થવાનો મુખ્ય ઉપાય હમણાં...’ તમે તો હમણાં, તમે તો ‘મનની સ્થિરતા થવાનો મુખ્ય ઉપાય હમણાં તો...’ એટલે અત્યારે તો, આ સ્થિતિ પૂરતી વાત છે. તમારી યોગ્યતા છે (એ જોઈને કહીએ છીએ). હમણાં તો ‘પ્રભુભક્તિ સમજો.’

મુમુક્ષુ :- ખુલાસો કરે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, ‘હમણાં તો પ્રભુભક્તિ સમજો.’ તમારા માટે હમણા તો આ વાત યોગ્ય છે. ‘આગળ પણ તે, અને તેવું જ છે’ પણ એ વાત જરાક ખુલાસો માગે છે. આગળ પણ એટલે હમણા તો એટલે પછી છોડી દેજો એમ કહેવું નથી. આગળ તે જ છે, તેવું છે પણ પછીની વાત પછી. અત્યારે તો તમે પ્રભુભક્તિમાં રહો. ‘તથાપિ સ્થૂળપણે એને લખી જણાવવી વધારે યોગ્ય લાગે છે.’ અત્યારે તો તમને સ્થૂળપણે કહીએ છીએ કે મન સ્થિર કરીને પ્રભુભક્તિમાં તમારો સમય તમે વ્યતીત કરો. અત્યારે તમને એ યોગ્ય છે. કેમકે એ શાસ્ત્ર વાંચવા બાજુ જાય છે.

પહેલા એમણે પોતે પુછાવ્યું છે કે હું ‘સૂત્રકૃતાંગ’ વાંચું તો કેમ ? તો કહે, વાંચજો એમાં થોડીક આવી વાત છે, એમાં આમ કહેવા માંગે છે, થોડીક આ વાત છે, એમાં

આમ કહેવા માગે છે, એ જે ખુલાસા કર્યા છે એ એમની યોગ્યતાને જોઈને કર્યા છે. ત્યાંથી કોઈ બીજા અર્થઘટનમાં પોતે ન ચાલ્યા જાય અને એમને જે માર્ગદર્શન આપ્યું છે એ રીતે વિચારે.

ઉત્તરમાં પાને જે મોટા પેરેગ્રાફમાં ‘સૂત્રકૃતાંગ’નું વાંચન કરવા માટે લખ્યું છે તો કેટલીક સૂચના સાથે લખ્યું છે અને એના અધ્યયનના કેટલાક વિષય સંબંધી પણ ફોડ પાડીને માર્ગદર્શન આપ્યું છે. અહીંયાં આમ કહેવા ધાર્યું છે, અહીંયાં આમ કહેવા માંગ્યું છે, અહીંયાં આમ કહેવા માંગ્યું છે. સંપ્રદાયમાં જે એ વિષયનો અર્થ ચાલતો હોય એવું ન વિચારતા. નહિતર તમે નિષ્ફળ જશો એમ. તો બીજા શાસ્ત્રની વાત આવી છે એટલે એમને ભક્તિ બાજુ દોર્યા છે. શાસ્ત્ર બાજુ ન જાવ, ભક્તિ બાજુ જાવ.

‘ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર’માં બીજાં ઇચ્છિત અધ્યયન વાંચશો;...’ સંક્ષેપમાં આનો અર્થ એ થાય છે કે જ્ઞાની જો વ્યક્તિગત આજ્ઞા કરે કે તમારે આમ કરવું યોગ્ય છે તો મુમુક્ષુજીવે એમ સમજી લેવું જોઈએ કે મને અત્યારે આ જ દવાની જરૂર છે, મારે બીજો વિકલ્પ કરવા જેવો નથી. એક નિષ્ઠાએ આ આજ્ઞામાં રહેવું. જ્યારે જે આજ્ઞા થાય તે નિષ્ઠાથી તે આજ્ઞામાં રહેવું. આ એક એના માટે સુયોગ્ય પ્રકાર છે.

‘ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર’માં બીજાં ઇચ્છિત અધ્યયન વાંચશો; બત્રીસમાની ચોવીશ ગાથા મોઢા આગળની...’ એટલે આગળની શરૂઆતની. મોઢા આગળની એટલે શરૂઆતની. બત્રીસમાં અધ્યયનની પહેલી ચોવીશ ગાથા, મોઢા આગળની એટલે પ્રથમ ચોવીશ ગાથા મનન કરશો. એ પણ એમનું વાંચેલું છે. ‘સૂત્રકૃતાંગ’ વાંચેલું છે, ‘ઉત્તરાધ્યયન’ પણ એમનું વાંચેલું છે.

મુમુક્ષુ :- બધા વાંચી નાખ્યા લાગે છે. બત્રીસે બત્રીસ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, બત્રીસે બત્રીસ વાંચી નાખ્યા હશે. ૨૪ વર્ષની ઉંમરમાં.

મુમુક્ષુ :- પાછા મોટા વેપાર કરતા.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા ! મૂળ તો શું છે ભણવામાં કાળ નથી ગયો. છ વર્ષની ઉંમરે કે સાત વર્ષની ઉંમરે તે ‘દી જ્યારે છોકરાને નિશાળે બેસાડવાનો સમય હતો, અત્યારે તો ત્રણ-ચાર વર્ષે બાલ મંદિરમાં મૂકી દે છે, તે ‘દી તો પાંચ વર્ષે, છ વર્ષે, સાત વર્ષે જ્યારે નિશાળે મૂકે. એમણે તો એક વર્ષમાં સાતે સાત ધોરણ પાસ કરી

લીધા. જેવા નિશાળે બેઠા એટલે એક વર્ષમાં (સાત ધોરણ પાસ કરી લીધા). તે 'દી સાત ધોરણનો અભ્યાસક્રમ હતો. પછી આગળ ભણવાનું બંધ. છોકરો સાત ધોરણ ભણી લે એટલે વેપાર, ધંધો, નોકરી જે વ્યવસાય હોય એ વ્યવસાયે લાગી જાય. સાત દુને ચૌદ વર્ષ, તેર-ચૌદસ વર્ષની ઉંમરે કામ કરતો થઈ જાય.

મુમુક્ષુ :- એ વખતે બબ્બે ચોપડી સાથે થઈ શકતી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બે-બે નહિ, એ તો એક સાથે સાત કરી ગયેલા એનું કારણ એ કે એનો તો ઉઘાડ જ એવો હતો. એ તો એથી પણ આગળ હતા એ વખતે. એક વર્ષમાં સાત ચોપડી કરી ગયા નહિ, સાત ધોરણ પાસ કર્યા પછી કોઈ કવિતાનું પદ લખે તો માસ્તરને અર્થ કરતાં ન આવડે, માસ્તર મુંઝાય કે આને વિદ્વતા કેટલી છે ! આ જે સાહિત્યના શબ્દો વાપરે છે એમાં આપણે કાંઈ સમજતા નથી કે શું કહેવા માગે છે. Deputy educational officer આવે એ પણ સમજે નહિ. 'રાયચંદભાઈ' તમે સમજાવો હવે. તમે શું કહો છો એ તમે સમજાવો, એમ કહે એને. એટલે એની કોઈ આગળની પરિસ્થિતિ (જ એવી હતી કે) એટલો ઉઘાડ લઈને જ આવ્યા છે. એટલે પછીના વર્ષોમાં જે વિચાર દશા ચાલી એમાં શાસ્ત્રો ફેરવી ગયા છે. એવી કોઈ લખ્ધિ જાણે હોય એવી એમની સ્થિતિ (હતી).

“ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર”માં બીજાં ઇચ્છિત અધ્યયન વાંચશો.” ઇચ્છિત એટલે તમને ઇચ્છા થાય તે. પણ બત્રીસમાંની જે પહેલી ચોવીશ ગાથાઓ છે એ ખાસ મનન કરજો.

‘શમ, સંવેગ, નિર્વેદ, આસ્થા અને અનુકંપા ઇત્યાદિક સદ્ગુણોથી યોગ્યતા મેળવવી,...’ આ સમ્યક્દર્શન માટેના જે ખાસ લક્ષણો છે એ લીધાં છે. ‘શમ, સંવેગ, નિર્વેદ, આસ્થા અને અનુકંપા ઇત્યાદિક સદ્ગુણોથી યોગ્યતા મેળવવી,...’ એટલે એ ચારિત્રના સદ્ગુણો ન લીધા. છે તો મુનિ, પણ સમ્યક્દર્શનના જે સદ્ગુણો છે એની વાત કરી. ચારિત્રની ન વાત કરી, પંચ મહાવ્રતની વાત ન લીધી કે ચાલતા, પાણી પીતા એકેન્દ્રિયનું ધ્યાન રાખજો, બે ઇન્દ્રિયનું (ધ્યાન રાખજો). શમ, સંવેગની (ચોથા ગુણસ્થાનની) વાત કરે છે. એવી ‘યોગ્યતા મેળવવી, અને કોઈ વેળા મહાત્માના યોગે, તો ધર્મ મળી રહેશે.’ કોઈ વેળા મહાપુરુષનો યોગ થશે તો ધર્મ મળી રહેશે. હજી ધર્મ નથી મળ્યો એમ કહે છે. ભલે દીક્ષા લીધી.

‘સત્સંગ, સત્શાસ્ત્ર અને સદ્વ્રત એ ઉત્તમ સાધન છે.’ સત્સંગ, સત્શાસ્ત્ર અને સદ્વ્રત એ જેને પોતાને પોતાનું સાધવામાં, આત્મહિત સાધવામાં ઉત્તમ સાધન છે. એ એમની યોગ્યતા પ્રમાણેની સૂચનાવાળો આ પત્ર છે. એના ઉપરથી એમ વિચારવા યોગ્ય છે કે જેને જે જરૂર છે એ વાત પોતે કહે છે. બધાને એક વાત નથી કહેતા. જેને જે જરૂર છે, વ્યક્તિગત એની યોગ્યતા પોતાના ખ્યાલમાં હોય, જ્ઞાનમાં આવે તો એને શું કરવા યોગ્ય છે ? (એમ લખે છે).

૩૮૧મો પત્ર પણ ‘લલ્લુજી’ ઉપરનો છે.

પત્રાંક - ૩૮૧

‘સૂયગડાંગસૂત્ર’નો જોગ હોય તો તેનું બીજું અધ્યયન, તથા ઉદ્દકપેઢાળવાળું અધ્યયન વાંચવાનો પરિચય રાખજો. તેમ જ ‘ઉત્તરાધ્યયન’માં કેટલાંક વૈરાગ્યાદિક ચરિત્રવાળાં અધ્યયન વાંચતા રહેજો; અને પ્રભાતમાં વહેલા ઊઠવાનો પરિચય રાખજો; એકાંતમાં સ્થિર બેસવાનો પરિચય રાખજો; માયા એટલે જગત, લોકનું જેમાં વધારે વર્ણન કર્યું છે એવાં પુસ્તકો વાંચવા કરતાં જેમાં સત્પુરુષનાં ચરિત્રો અથવા વૈરાગ્યકથા વિશેષ કરીને રહી છે, તેવાં પુસ્તકોનો ભાવ રાખજો.

‘સૂયગડાંગસૂત્ર’નો જોગ હોય તો તેનું બીજું અધ્યયન, તથા ઉદ્દકપેઢાળવાળું અધ્યયન વાંચવાનો પરિચય રાખજો.’ સૂયગડાંગની અંદર શું વાંચવું એ વાત કરી છે. ‘તેમ જ ‘ઉત્તરાધ્યયન’માં પણ કેટલાંક વૈરાગ્યાદિક ચરિત્રવાળાં અધ્યયન વાંચતા રહેજો;...’ મુનિ છે તોપણ એને વૈરાગ્યની વાત વાંચવાનું કહે છે. ‘અને પ્રભાતમાં વહેલા ઊઠવાનો પરિચય રાખજો;...’ એટલે એમને કાંઈ વ્યવસાય તો હોતો નથી. ચાલો આઠ વાગ્યામાં, નવ વાગ્યામાં નોકરી ઉપર હાજર થવું પડશે. એટલે ગમે

ત્યારે ઊઠે એવું પણ થઈ જાય, પછી પ્રમાદ ગરી જાય છે. ગરિષ્ટ ભોજન લેતા હોય, ઊંઘ સરખી આવતી હોય, તંદુરસ્તી હોય તો પ્રમાદ વિશેષ થાય છે.

મુમુક્ષુ :- આગળ પાછળ ચિંતા નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- આગળ પાછળ ચિંતા નથી, રળવાની ચિંતા હોતી નથી.

‘પ્રભાતમાં વહેલા ઊઠવાનો પરિચય રાખજો;... એકાંતમાં સ્થિર બેસવાનો પરિચય રાખજો;...’ સવારમાં વહેલા ઊઠવું, એકાંતમાં બેસવું, વિચારણા કરવી. સ્વરૂપ ન ભાસ્યું હોય તો પોતાના પરિણામનું અવલોકન, એની વિચારણા, પોતાના દોષોની અનેક પ્રકારની વિચારણા, આત્મલક્ષી વિચારણા કરવી જોઈએ. એના માટે એણે જ્યારે કોઈ બીજા વિક્ષેપ ન કરે એવો સમય પસંદ કરવો જોઈએ. સામાન્ય રીતે માણસો બહુ વહેલા ઊઠતા નથી. વહેલા ઊઠવાનો જો પરિચય એટલે ટેવ, સહેજે ટેવ પડી ગઈ હોય તો માણસ વહેલો ઊઠે અને વહેલો ઉઠીને મુખ્ય કામ પોતાનું કરે. જ્યારે લોકો નિંદ્રામાં હોય, સાંસારિક કાર્યો પોતાના શરૂ ન કર્યા હોય એ પહેલાં તો એ પોતાનું મુખ્ય ફરજવાળું કામ તો એ પહેલાં આટોપે. એ પહેલાં કરી લે. જેનું જેને વજન છે એને તો ક્યારે, શું ક્યુ કામ કરવું એ એના ખ્યાલમાં હોવું જોઈએ.

‘પ્રભાતમાં વહેલા ઊઠવાનો પરિચય રાખજો; એકાંતમાં સ્થિર બેસવાનો પરિચય રાખજો;...’ પરિચય એટલે ટેવ રાખવી અહીંયાં. વારંવાર કરવું એને પરિચય કહે છે. ‘માયા એટલે જગત, લોકનું જેમાં વધારે વર્ણન કર્યું છે એવાં પુસ્તકો વાંચવા કરતાં...’ એની ના પાડી, જુઓ ! જેમાં જગતનું વર્ણન કર્યું છે. સોળ સ્વર્ગ આમ છે. પાંચ અનુત્તર વિમાન આમ છે, આ જંબુદ્વિપ આમ છે. લોકો અભ્યાસ કરે છે ને ! જ્યોતિષના વિમાન આમ છે, સૂર્ય-ચંદ્ર આટલા છે, ફલાણું આમ છે. ‘જગત એટલે લોકનું જેમાં વધારે વર્ણન કર્યું છે એવાં પુસ્તકો વાંચવા કરતાં જેમાં સત્પુરુષનાં ચરિત્રો અથવા વૈરાગ્યકથા વિશેષ કરીને રહી છે, તેવાં પુસ્તકોનો ભાવ રાખજો.’ જુઓ ! ઉત્તરાધ્યયન, સૂયગડાંગ માટે નથી વજન આપતા. એની યોગ્યતા એવી છે કે એને અત્યારે કથાનુયોગની જરૂર છે અને વૈરાગ્ય વધારવાની જરૂર છે. દીક્ષા લીધી છે તોપણ વૈરાગ્યની વાત કરે છે. સત્પુરુષના ચરિત્રો, એ વાત તમને જે યોગ્ય છે એ વાત કરે છે.

પત્રાંક - ૩૮૨

જે વડે વૈરાગ્યની વૃદ્ધિ થાય તે વાંચન વિશેષ કરીને રાખવું; મતમતાંતરનો ત્યાગ કરવો; અને જેથી મતમતાંતરની વૃદ્ધિ થાય તેવું વાંચન લેવું નહીં. અસત્સંગાદિકમાં રુચિ ઉત્પન્ન થતી મટાડવાનો વિચાર વારંવાર કરવો યોગ્ય છે.

૩૮૨ પણ લલ્લુજી ઉપરનો (પત્ર) છે.

‘જે વડે વૈરાગ્યની વૃદ્ધિ થાય તે વાંચન વિશેષ કરીને રાખવું;...’ જુઓ ! ફરીને અહીંથી જેઠ મહિનાથી શરૂ કર્યું છે. મિતિ નથી નાખી પણ લગભગ એમના ઉપરના પત્રો લાગે છે. પછી પાછો જેઠ મહિનાનો જ પત્ર છે. ‘જે વડે વૈરાગ્યની વૃદ્ધિ થાય તે વાંચન વિશેષ કરીને રાખવું;...’ એનું કારણ છે કે દીક્ષા લીધા પછી માણસ કુટુંબ તો છોડે છે પણ સમાજની લવથવ એટલી બધી સાધુઓને જોવામાં આવે છે. અત્યારે તો વાત જ કરવા જેવી નથી, પણ આ તો સો વર્ષ પહેલાંની વાત છે. બીજું અંદર તો કાંઈ પત્તો લાગે નહીં પછી ક્યાં જાય ? પરિણામ તો કાંઈકને કાંઈક આલંબન લેવાના જ છે. પછી સમાજની લવથવમાં પડી જાય છે. ફલાણા શું કરે છે ? ધર્મ કરે છે કે નહિ ? ઉપાશ્રયે આવે છે કે નહિ ? મંદિરે આવે છે કે નહિ ? ફલાણું કરે છે કે નહિ ? પેલા કાંઈ ગયા ? પેલાનું શું છે ? આનું શું છે ? આનું શું છે ? પૂછપરછ અને લવથવ એટલી બધી હોય છે કે આત્મા ખોવાઈ જાય છે. એ એનું અવૈરાગ્યપણું છે.

મુમુક્ષુ :- નવું કુટુંબ ઊભું કર્યું.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- નવા કુટુંબો ઊભા કર્યા. કુટુંબ નહિ, કુટુંબો ઊભા કર્યા. એક છોડ્યું, કેટલા ઊભા કર્યા ? ગામે ગામ. આને-ગૃહસ્થીને તો એક જ ગામમાં હોય, આને તો ગામે ગામ જ્યાં જાય ત્યાં. અહીંયાં પાંચ-દસ આપણા બહુ અનુકૂળ છે,

અહીંયાં પણ બે-પાંચ-દસ-પંદર પણ બહુ અનુકૂળ છે, આ ગામમાં આ અનુકૂળ છે. એવું કાંઈકને કાંઈક ઉદયમાં હોય જ તે. એની લવથવમાંથી એના પરિણામ બહાર આવે નહિ. એને કહે છે કે વૈરાગ્યનો... ઉદાસીન થવું, ઉપેક્ષા કરવી. શું કરવા નીકળ્યા છો એ તો જુઓ. આત્મકાર્ય કરવા નીકળ્યા છો અને શું કરો છો ? અત્યારે તો મિટિગોનું ધ્યાન રાખે.

દેરાવાસી આચાર્યના બે પત્રો વાંચ્યા હતા. એક વેપારી હતા, શ્રીમંત માણસ હતા એટલે પાલીતાણાના ટ્રસ્ટોમાં ટ્રસ્ટી હતા. પત્ર આવ્યો ફલાણી તારીખે મિટિગ છે. ખાસ તમારે હાજરી આપવાની જ છે અને આ વિષય ઉપર ખાસ તમારે ધ્યાન દેવાનું છે. બીજા પક્ષવાળા કોઈ એમ વિચારતા હોય તો પાછું તમારી ગેરહાજરી હશે તો બધું આમ થઈ જશે, તેમ થઈ જશે. મિટિગોનું રાજકારણ, એની દોર એના હાથમાં રાખે, એવું લાગે. એવી પરિસ્થિતિ થઈ ગઈ છે. પણ એ બધું ફુલ્યુંફાલ્યું છે. મૂળ તો પરિસ્થિતિ દીક્ષા લીધા પછી આત્માનો પત્તો નથી લાગતો ત્યારે ઓછી-વત્તી પરિસ્થિતિ જે બાહ્ય વૃત્તિની હોય, જે સમાજ તરફની પરિસ્થિતિ છે એમાંથી ગમે ત્યાં આગળ પરિણામ ચાલ્યા જાય છે. એટલે એ પોતાને ખ્યાલ છે.

‘જે વડે વૈરાગ્યની વૃદ્ધિ થાય તે વાંચન વિશેષ કરીને રાખવું; મતમતાંતરનો ત્યાગ કરવો;...’ એ ખાસ વાત છે. મતમતાંતરનો ત્યાગ કરવો. અને ખાસ કરીને જે મૂળ મતમાં નથી એને તો બહુ જ એ બાબતમાં વધારે સૂચના દીધી છે. પૂર્વકર્મના યોગે જે અન્યમતમાં આવી ગયા એને તો ખાસ કહે છે કે તમારા કુળધર્મનો, મતનો તો તમે આગ્રહ જ રાખશો નહિ. કેમકે એ તો એને છોડાવવું છે. મતદષ્ટિએ જરાય વિચારશો નહિ. કેમકે મમત્વ લઈને તો બેઠો છે. કુળધર્મનું મમત્વ (એ) તો પૂર્વકર્મથી એના પરિણામમાં સંસ્કાર છે. એને તો ખાસ કહે છે. મતનો આગ્રહ છોડી દેજો, તમારા મતનો, કુળધર્મનો આગ્રહ રાખશો જ નહિ.

‘મતમતાંતરનો ત્યાગ કરવો;...’ એટલે પોતે જે કુળધર્મમાં છે એ મતમાં તો કાંઈ ભેગું થવા જેવું નથી અને જેથી મતમતાંતરની વૃદ્ધિ થાય તેવું વાંચન લેવું નહિ. કેમકે એ ભૂમિકા એવી છે. એ દિશાની અંદર પરિણામમાં વજન આવી જાય તો પરમાર્થ એક બાજુ રહી જાય અને મતનો આગ્રહ જોર કરી બેસે એટલે રસ્તો ઊલટો થઈ જાય, આખો માર્ગ ફરી જાય છે, અન્ય માર્ગ થઈ જાય છે.

‘અસત્સંગાદિકમાં રુચિ ઉત્પન્ન થતી મટાડવાનો વિચાર વારંવાર કરવો યોગ્ય છે.’ જુઓ ! એને અસત્સંગ (બાબતની સૂચના આપી છે). આ જે શ્રાવકો ને બીજા સંપ્રદાયના મુનિઓમાં જ્યાં પરમાર્થની વાર્તા ન હોય, જ્યાં પરમાર્થની ચર્ચા ન હોય એટલે કે જ્યાં સત્સંગ ન હોય એનો સંગ કરે એટલે અસત્સંગ થઈ ગયો. અથવા વિપરીત સિદ્ધાંતો કે વિપરીત વાતો ચાલતી હોય એ બધો અસત્સંગ થઈ ગયો, કુસંગ થઈ ગયો. એટલે ‘અસત્સંગાદિકમાં રુચિ ઉત્પન્ન થતી મટાડવાનો વિચાર વારંવાર કરવો યોગ્ય છે.’ એટલે એમ પણ જોયું છે કે તમને એવી કોઈ રુચિ છે એ મટાડવાનો તમારે વારંવાર વિચાર કરવાની જરૂર છે. છોડો સંગ બધાનો, એમ કહે છે. તમારે જે સંગ છે એ સંગ છોડી દ્યો, એમ કહે છે. ચોખ્ખી આજ્ઞા કરી છે, તમે જે સંગમાં છો એ સંગ છોડી દ્યો. હળવી ભાષામાં (કહે છે), વારંવાર એનો વિચાર કરવો. એ રુચિ તમને નુકસાન કરશે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એટલો ફાયદો તો છે. પણ અત્યારે તો એવું છે કે છોકરાઓ બાપના ધર્મને બહુ અનુસરતા નથી. આજના કુટુંબની પરિસ્થિતિ એવી લગભગ થઈ ગઈ છે કે છોકરાઓ બાપના ધર્મને બહુ અનુસરતા નથી. જો કે મૂળ તો ધર્મના સંસ્કાર જેવું આજની યુવાન પેઢીમાં બહુ ઓછું મળે છે. રંગરાગના સાધનો એટલા બધા વધ્યા છે અને પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષયનો ફેલાવો એટલો બધો થઈ ગયો છે કે એને આત્માનું કલ્યાણ કરવું એ વાત સૂઝવી મુશ્કેલ છે. અત્યારે તો સ્વચ્છંદ વૃત્તિ છે એ ફાટમફાટ ચાલી છે. પહેલાં તો એટલી પણ સામાન્ય એક પ્રણાલિકા (હતી) કે આપણાથી મોટા હોય એ જે કરતાં એનું અનુકરણ કરવું, એ સમજીને કરતાં હોય છે આપણે થોડું એમનું અનુકરણ કરતાં રહેવું. હવે તો જુદી જ રીતે વિચારતા હોય. એમનો જમાનો જુદો હોય, આપણો જમાનો જ જુદો હોય એનો ક્યાં મેળ ખાય ? એનો સિદ્ધાંત જ ત્યાંથી શરૂ થાય. Priliminary પહેલાં પ્રાથમિક સિદ્ધાંત ત્યાંથી શરૂ થાય. પચ્ચીસ વર્ષમાં તો આખો યુગ બદલાઈ જાય છે. ક્યાં પચ્ચીસ વર્ષ પહેલાનો એમનો યુવાનકાળ અને આપણો યુવાનકાળ, એને કાંઈ મેળ પડે એવું છે નહિ, કાંઈ પત્તો ખાય એવું નથી.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- સંગ કરવામાં તો જોઈને પગ મૂકવા જેવો સમય છે. આમનો તો સો વર્ષ પહેલાનો સમય છે, અત્યારે તો એથી વધારે વિચારવા યોગ્ય સમય છે.

મુમુક્ષુ :- હજારગણો ફરક છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, સો વર્ષમાં સો ગણો નથી, હજારગણો ફરક પડ્યો છે. એટલી બધી વિચિત્રતા વધી છે. એ ૩૮૨ (પત્ર પૂરો) થયો.

પત્રાંક - ૩૮૩

મુંબઈ, જેઠ, ૧૯૪૮

વિચારવાન પુરુષને કેવળ ક્લેશરૂપ ભાસે છે, એવો આ સંસાર તેને વિષે હવે ફરી આત્મભાવે કરી જન્મવાની નિશ્ચળ પ્રતિજ્ઞા છે. ત્રણે કાળને વિષે હવે પછી આ સંસારનું સ્વરૂપ અન્યપણે ભાસ્યમાન થવા યોગ્ય નથી, અને ભાસે એવું ત્રણે કાળને વિષે સંભવતું નથી.

અત્રે આત્મભાવે સમાધિ છે; ઉદયભાવ પ્રત્યે ઉપાધિ વર્તે છે.

શ્રી તીર્થકરે તેરમા સ્થાનકે વર્તતા પુરુષનું નીચે લખ્યું છે, તે સ્વરૂપ કહ્યું છે :-

આત્મભાવને અર્થે સર્વ સંસાર સંવૃત્ત કર્યો છે જેણે, અર્થાત્ સર્વ સંસારની ઇચ્છા જેના પ્રત્યે આવતી નિરોધ થઈ છે, એવા નિર્ગ્રંથને, - સત્પુરુષને-તેરમે ગુણસ્થાનકે કહેવા યોગ્ય છે. મનસમિતિએ યુક્ત, વચનસમિતિએ યુક્ત, કાયસમિતિએ યુક્ત, કોઈ પણ વસ્તુને ગ્રહણ-ત્યાગ કરતાં સમિતિએ યુક્ત, દીર્ઘશંકાદિનો ત્યાગ કરતાં સમિતિયુક્ત, મનને સંકોચનાર, વચનને સંકોચનાર, કાયાને સંકોચનાર, સર્વ ઈંદ્રિયોના સંકોચપણે બ્રહ્મચારી, ઉપયોગપૂર્વક ચાલનાર, ઉપયોગપૂર્વક ઊભો

રહેનાર, ઉપયોગપૂર્વક બેસનાર, ઉપયોગપૂર્વક શયન કરનાર, ઉપયોગપૂર્વક બોલનાર, ઉપયોગપૂર્વક આહાર લેનાર અને ઉપયોગપૂર્વક શ્વાસોચ્છવાસ લેનાર, આંખનું એક નિમિષમાત્ર પણ ઉપયોગરહિત ચલન ન કરનાર, કે ઉપયોગરહિત જેની ક્રિયા નથી તેવા આ નિર્ઝથને એક સમયે ક્રિયા બંધાય છે, બીજે સમયે વેદાય છે, ત્રીજે સમયે તે કર્મરહિત હોય છે, અર્થાત્ ચોથે સમયે તે ક્રિયા સંબંધી સર્વ ચેષ્ટા નિવૃત્ત થાય છે. શ્રી તીર્થંકર જેવાને કેવો અત્યંત નિશ્ચળ, [અપૂર્ણ]

૩૮૩. 'વિચારવાન પુરુષને કેવળ કલેશરૂપ ભાસે છે, એવો આ સંસાર...' લોકોને જે ભયોભયો, ભયોભાદર્યો લાગે છે એ વાત નથી કરતા. એ તો અવિચારવાન જીવો છે કે જેને પોતાનો સંસાર ભયોભયો લાગે છે, પણ વિચારવાન પુરુષને કેવળ સોએ સો ટકા કેવળ કલેશરૂપ ભાસે છે. 'એવો આ સંસાર તેને વિષે હવે ફરી આત્મભાવે કરી જન્મવાની નિશ્ચળ પ્રતિજ્ઞા છે.' આત્મભાવે એટલે પોતાપણાના ભાવે, એકતાબુદ્ધિએ પરિણમીને ફરીને જન્મ લેવો જ નથી એવી પ્રતિજ્ઞા કરી છે. કેમ ? કે આ સંસાર કેવળ કલેશનું કારણ છે, કેવળ કલેશમય છે. કલેશ સિવાય (બીજું કંઈ નથી), સુખનો પડછાયો પણ નથી, સુખની હવા પણ નથી આ સંસારમાં, એમ કહે છે. કોને ? વિચારવાન માટે હોં ! અવિચારીને ગમે તે લાગે.

વિચારવાન જીવને તો આમ લાગે છે. એવા આ કલેશરૂપ સંસારમાં હવે ફરીને ન જન્મવું એવી પ્રતિજ્ઞા કરી છે. એટલે એવો દઢ નિશ્ચય કર્યો છે, છૂટવા માટે એમણે આ સંસારથી છૂટી જવા માટે, જન્મ-મરણનો નાશ કરવા માટે દઢ મોક્ષેચ્છા કરેલી છે.

'ત્રણે કાળને વિષે હવે પછી આ સંસારનું સ્વરૂપ અન્યપણે ભાસ્યમાન થવા યોગ્ય નથી,...' હવે અમને આ સંસાર કેવળ કલેશરૂપે ભાસ્યો છે એ હવે બીજી રીતે ભાસે અથવા જરાય સુખનું કારણ ભાસે, જરાય આશ્રયસ્થાન ક્યાંય ભાસે

એવું બીજી રીતે ભાસ્યમાન થવા યોગ્ય નથી. કેટલા સ્વચ્છ અને સાફ પોતાના વિચાર અને અભિપ્રાય લઈને બેઠા છે. આ રૂપમું વર્ષ ચાલે છે.

કેવળ કલેશમય આ સંસાર છે. એનું સ્વરૂપ બીજી રીતે હવે જરાય સુખનું કારણ ભાસે, બીજી રીતે એટલે જરાય સુખનું કારણ ભાસે એ થવા યોગ્ય નથી. ‘અને ભાસે એવું ત્રણે કાળને વિષે સંભવતું નથી.’ હવે અમને તો એ બીજી રીતે ભાસવા યોગ્ય નથી. કોઈ કાળે હવે ભાસે એવું અમને દેખાતું નથી. આ પોતાનો વિચાર સાફ મૂકી દીધો છે. વેપારમાં બેઠા છે. મુંબઈ જેવા International city માં મોટા પાયા ઉપર ધંધો ચાલે છે ત્યારે આ વાત કરે છે. સંસાર પ્રત્યેનો વૈરાગ્ય, ફાટફાટ વૈરાગ્ય ચાલતો હતો. એક બાજુ ઝવેરી બજારમાં ધંધામાં બેઠા છે, બીજી બાજુ અંદરમાં વૈરાગ્ય ફાટફાટ ચાલે છે.

‘અત્રે આત્મભાવે સમાધિ છે; ઉદયભાવ પ્રત્યે ઉપાધિ વર્તે છે.’ આત્મભાવે સમાધિ વર્તે છે. બહારમાં ઉપાધિ પ્રસંગ વર્તે છે. આ પત્ર અપૂર્ણ છે. અહીંથી વિષય બદલ્યો છે. એ અપૂર્ણ પત્ર રહ્યો છે.

‘શ્રી તીર્થકરે તેરમા સ્થાનકે વર્તતા પુરુષનું નીચે લખ્યું છે, તે સ્વરૂપ કહ્યું છે.’ તે સ્વરૂપનું વર્ણન આ પત્રમાં અપૂર્ણ રહ્યું છે. એટલે એમાં બીજા કોઈ તર્ક વિતર્ક, કોઈ શબ્દો કે વાક્યો આવે એમાં તર્ક વિતર્કનો અવકાશ એટલા માટે નથી કે એમને જે કહેવું છે એ પૂરેપૂરું મળે એ પહેલાં તો કંઈ કહેવું અયોગ્ય જ છે. કોઈની અધૂરી વાત ઉપર તર્ક વિતર્ક અમસ્તોપણ કરવો યોગ્ય નથી. અહીંયાં એ રીતે વાંચી જવું હોય તો વાંચી જઈએ.

‘આત્મભાવને અર્થે સર્વ સંસાર સંવૃત્ત કર્યો છે...’ સંવર શબ્દ એના ઉપરથી આવ્યો છે. સંવૃત્ત કર્યો છે. બંધ કરી દીધો છે, રોકાઈ ગયો છે જેનો સંસાર. એટલે કે સર્વ સંસારની ઇચ્છા જેના પ્રત્યે આવતી નિવૃત્ત થઈ ગઈ. આસ્રવનો નિરોધ તે સંવર. સંવૃત્ત એના ઉપરથી સંવૃત્ત કર્યો, એના ઉપરથી ક્રિયાપદ લીધું છે. સંસારને સંવૃત્ત કર્યો છે. સંવર નામ છે, નામ ઉપરથી ક્રિયાપદ લીધું છે. ક્રિયાપદ ઉપરથી નામ, નામ ઉપરથી ક્રિયાપદ.

‘એવા નિર્ગ્રથને-સત્પુરુષને...’ નિર્ગ્રથ કહ્યા, સત્પુરુષ કહ્યા એમ બેય શબ્દો વાપર્યા છે. ‘તેરમે ગુણસ્થાનકે કહેવા યોગ્ય છે. મનસમિતિએ યુક્ત, વચનસમિતિએ યુક્ત,

કાયસમિતિએ યુક્ત કોઈ પણ વસ્તુને ગ્રહણ-ત્યાગ કરતાં સમિતિએ યુક્ત...’ આદાનનિક્ષેપણ. ‘દીર્ઘશંકાદિનો ત્યાગ કરતાં સમિતિયુક્ત, મનને સંકોચનાર, વચનને સંકોચનાર, કાયાને સંકોચનાર...’ ગુપ્તિ, મન, વચન, કાયની ગુપ્તિ. ‘સર્વ ઈન્દ્રિયોના સંકોચપણે બ્રહ્મચારી, ઉપયોગપૂર્વક ચાલનાર, ઉપયોગપૂર્વક ઊભો રહેનાર, ઉપયોગપૂર્વક બેસનાર, ઉપયોગપૂર્વક શયન કરનાર, ઉપયોગપૂર્વક બોલનાર, ઉપયોગપૂર્વક આહાર લેનાર અને ઉપયોગપૂર્વક શ્વાસોચ્છ્વાસ લેનાર, આંખનું એક નિમિષમાત્ર પણ...’ આ બધું મુનિદશાનું વર્ણન છે, યત્નાથી વર્તે. ‘આંખનું એક નિમિષમાત્ર પણ ઉપયોગરહિત ચલન ન કરનાર, કે ઉપયોગરહિત જેની ક્રિયા નથી તેવા આ નિર્ગ્રથને એક સમયે ક્રિયા બંધાય છે, બીજે સમયે વેદાય છે, ત્રીજે સમયે તે કર્મરહિત હોય છે, અર્થાત્ ચોથે સમયે તે ક્રિયા સંબંધી સર્વ ચેષ્ટા નિવૃત્ત થાય છે. શ્રી તીર્થંકર જેવાને કેવો અત્યંત નિશ્ચળ,...’ એમ કરીને પત્ર અપૂર્ણ રહી ગયો છે. એટલે એમણે વર્ણન કરી કરીને ક્યાંથી ઉપાડીને ક્યાં શું કહેવું છે એ વાત તો પૂરી કરે ત્યારે ખ્યાલમાં આવે. પણ તેરમાં ગુણસ્થાને યત્નાથી વર્તવું કે આહાર આદિમાં ઉપયોગ રાખવો એ પ્રશ્ન હોતો નથી. કેમકે ત્યાં એ પ્રવૃત્તિ જ નથી. એ તો નિરવશેષ અંતર્મુખ થઈ ગયેલા છે. પણ આ દશા છે એ બધી મુનિદશાની છે.

મુમુક્ષુ :- નિર્ગ્રથ શબ્દ વાપર્યો છે એ મુનિદશાને સૂચવે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા ! એટલે એ શું કહેવા માગે છે એ તો આગળ પછી Conclusion કરે, ઉપસંહાર કરે ત્યારે જ ખબર પડે ને કે હું આમ કહીને આમ કહેવા માગું છે. કે આવા દશામાંથી અહીંયાં પહોંચેલા એમ કરીને વાત કરવી હોય. આવી મુનિદશામાંથી આમ અરિહંત દશામાં આવ્યા હોય, તેરમે ગુણસ્થાને આવ્યા, આ રીતે આવ્યા હોય એમ કરીને વર્ણન કરવું હશે. પત્ર અધૂરો રહ્યો છે. એટલે એના ઉપર ચર્ચા કરવાનો, વિચાર કરવાનો કે તર્ક લંબાવવાનો અસ્થાને છે.

પત્રાંક - ૩૮૪

મુંબઈ, અસાડ સુદ ૯, ૧૯૪૮

શબ્દાદિ પાંચ વિષયની પ્રાપ્તિની ઇચ્છાએ કરી જેનાં ચિત્ત અત્યંત વ્યાકુળપણે વર્તે છે એવા જીવોનું જ્યાં વિશેષપણે દેખાવું છે, એવો જે કાળ તે આ 'દુસમ કળિયુગ' નામનો કાળ છે. તેને વિષે વિદ્વળપણું જેને પરમાર્થને વિષે નથી થયું, ચિત્ત વિક્ષેપ પામ્યું નથી, સંગે કરી પ્રવર્તનભેદ પામ્યું નથી, બીજી પ્રીતિના પ્રસંગે જેનું ચિત્ત આવૃત્ત થયું નથી, બીજાં જે કારણો તેને વિષે જેનો વિશ્વાસ વર્તતો નથી, એવો જો કોઈ હોય તો તે આ કાળને વિષે 'બીજો શ્રી રામ' છે. તથાપિ જોઈને સખેદ આશ્ચર્ય વર્તે છે કે એ ગુણોના કોઈ અંશે સંપન્ન પણ અલ્પ જીવો દષ્ટિગોચર થતા નથી.

નિદ્રા સિવાયનો બાકીનો જે વખત તેમાંથી એકાદ કલાક સિવાય બાકીનો વખત મન, વચન, કાયાથી ઉપાધિને જોગે વર્તે છે. ઉપાય નથી, એટલે સમ્યક્પરિણતિએ સંવેદન કરવું યોગ્ય છે.

મોટા આશ્ચર્યને પમાડનારાં એવાં જળ, વાયુ, ચંદ્ર, સૂર્ય, અગ્નિ આદિ પદાર્થોના જે ગુણો તે સામાન્ય પ્રકારે પણ જેમ જીવોની દષ્ટિમાં આવતા નથી, અને પોતાનું જે નાનું ઘર અથવા જે કંઈ ચીજો તેને વિષે કોઈ જાતનું જાણે આશ્ચર્યકારક સ્વરૂપ દેખી અહંત્વ વર્તે છે, એ જોઈ એમ થાય છે કે લોકોને દષ્ટિભ્રમ - અનાદિકાળનો-મટ્યો નથી; જેથી મટે એવો જે ઉપાય, તેને વિષે જીવનું અલ્પ પણ જ્ઞાન પ્રવર્તતું નથી; અને તેનું ઓળખાણ થયે પણ સ્વેચ્છાએ વર્તવાની જે બુદ્ધિ તે વારંવાર ઉદય પામે છે; એમ ઘણા જીવોની સ્થિતિ જોઈ આ લોક અનંતકાળ રહેવાનો છે, એમ જાણો.

નમસ્કાર પહોંચે.

૩૮૪. એ 'સોભાગભાઈ' ઉપરનો પત્ર ઘણું કરીને હશે, પ્રશ્ન ચિહ્ન લીધું છે. 'શબ્દાદિ પાંચ વિષયની પ્રાપ્તિની ઇચ્છાએ કરી જેનાં ચિત્ત...' આ દુષ્કાળ શું કરવા કહ્યો એની પરિભાષા છે. 'શબ્દાદિ પાંચ વિષયની પ્રાપ્તિની ઇચ્છાએ કરી જેનાં ચિત્ત અત્યંત વ્યાકુળપણે વર્તે છે એવા જીવોનું જ્યાં વિશેષપણે દેખાવું છે એવો જે કાળ તે આ 'દુસમ કળિયુગ' નામનો કાળ છે.' કેવા પરિણામવાળા જીવો પોતે જોવે છે ? સો વર્ષ પહેલા, હોં ! અત્યારે તો એ વૃત્તિ એટલી બધી ફૂલીફાલી ગઈ છે કે વાત મૂકી દ્યો. પણ પાંચ ઇન્દ્રિય વિષયની ઇચ્છાએ એટલે પાંચેય ઇન્દ્રિયોના વિષય મેળવવા માટે ઘણા આકુળતામાં જે પરિણમી રહ્યા છે, એવા જીવોનું વિશેષપણું છે, એવા જ ઘણા જીવો છે, બહુભાગ એવા જ જીવો છે કે પાંચ ઇન્દ્રિયના વિષયોની પ્રાપ્તિ માટે દોડ મૂકે છે. એમાં પણ પશ્ચિમના દેશોમાં જાવ એટલે એ ચિત્ર ખુલ્લું દેખાય એવું છે.

'નાઈરોબી'ના એરપોર્ટ ઉપર બીજી બે-ત્રણ ફ્લાઈટ હતી, 'રોમ'ની અને 'સ્વીટ્ઝરલેન્ડ'ની ને 'પોલેન્ડ'ની ને ત્રણ-ચાર ફ્લાઈટ બીજી હતી. બધા લોકો પશ્ચિમના દેશના હતા. સ્ત્રીઓ પણ કોઈ ચીરુટ પીએ ને કોઈ સિગરેટ પીએ. રાત ઠંડીની હતી, બાર વાગ્યાનો સમય હતો. અમારી ફ્લાઈટ પણ રાતે બાર વાગે ઊપડવાની હતી. ટોળાબંધ માણસો, International airport ત્યાં તો બહુ મોટું છે. 'મુંબઈ' કરતાં પણ શહેર નાનું છે પણ એરપોર્ટ તો 'મુંબઈ' કરતાં મોટું છે. એટલા બધા ટોળા તમે જુઓ તો એમ થાય કે પાંચ ઇન્દ્રિયના વિષયો માટે આ ફેર છે. ધૂમ્રપાન કરે, સ્ત્રીઓ ધૂમ્રપાન કરે. દારૂ ને બધું તો જાણે કાંઈ સાધારણ પાણી પીવું અને દારૂ પીવો એ સરખું એ લોકોને. એ લોકોને જુઓ તો એમ થાય કે ઓહોહો...! આ પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષયો માટે કેટલી બધી તીવ્રતાથી ધસે છે જીવો ! એ જીવ છે ને ! આખર મનુષ્ય આયુને પ્રાપ્ત થયેલા જીવો છે બિચારા. આ જોઈએ, આ લઈ લઈએ, આ જોઈએ આ મેળવીએ, આ મેળવીએ. મેળવવું... મેળવવું... જોઈએ... જોઈએ... જોઈએ... માથા ખરાબ થઈ ગયા હોય તોપણ એમ વિચાર કરે નહિ કે આ હવે ઊંઘ હરામ થઈ ગઈ, કેન્સરો શરૂ થયા, એઈડસ શરૂ થયા. એવી વૃત્તિ, ઘણી તીવ્ર થઈ ગયેલી વૃત્તિ જોવામાં આવે છે. વાતચીત ન કરીએ પણ એ જોવા ઉપરથી ખ્યાલ આવી જાય.

મુમુક્ષુ :- અહીંયાં કરતાં ત્યાંની સ્થિતિ વધારે ખરાબ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, એટલી બધી સ્થિતિ બગડતી જાય છે. એટલે એને અહીંયાં દુષમ કળિયુગ નામનો કાળ કહ્યો છે. આવી વૃત્તિ જોઈને એને દુષમકાળ કહેવામાં આવ્યો છે.

આત્માર્થીએ તત્ત્વ અભ્યાસમાં પ્રયોજનભૂત વિષયના ઊંડાણમાં જવા હંમેશા જિજ્ઞાસા વૃત્તિ સતેજ રાખવી યોગ્ય છે, જેથી ભાવભાસન વિના નિર્ણય થવાની / કરવાની ભૂલ થાય નહિ. જો ધારણામાં સમજાયું હોય તો, તેના જ ભાવભાસન માટે જિજ્ઞાસા થવી ઘટે, પરંતુ પરલક્ષી જ્ઞાનથી જિજ્ઞાસા શાંત ન થવી જોઈએ. આ સ્થળે જિજ્ઞાસાનો અભાવ થવાથી ધારણામાં સંતોષ થઈ, તેમાં અહંભાવ થઈ, અટકી જવાય છે, અને દર્શનમોહ વૃદ્ધિગત થઈ, ભાવભાસનનો પુરુષાર્થ ઉત્પન્ન જ ન થાય. તેવી સ્થિતિ થઈ જાય છે. વળી, પોતાની ધારણાથી નિશ્ચિત થયેલ વાતની સંમતિ પ્રાપ્ત (Confirm) થવા અર્થે તેવી પદ્ધતિથી પણ પ્રશ્ન કરવા યોગ્ય નથી. તે પ્રકારે પ્રશ્ન ચર્ચા કરવામાં પોતાની વાતમાં 'હું જાણું છું' - તેવા ભાવનું પોષણ થાય છે અને તેના ઉપર વજન વધી જાય છે, જે અટકવાનું કારણ થાય છે. તેમ થવાથી સાચી ધારણા હોવા છતાં પણ ત્યાં અયથાર્થતા ઉત્પન્ન થાય છે. આવા પ્રસંગે જ્ઞાની સાચી ધારણાનો પણ નિષેધ (-અયથાર્થતાથી બચાવવા માટે) કરે છે. તે યોગ્ય જ છે. ત્યાં સાચી ધારણાનો પ્રત્યુત્તર અનુકૂળ નહિ મળવાથી, પ્રશ્નકારને પ્રાયઃ અસમાધાન થાય છે. અને તેથી ઉત્તરદાતા પ્રત્યે બહુમાન થતું નથી વા ઘટે છે. જો ઉત્તર મળતાં પોતાની પૂછેલી વાત પુષ્ટ થાય તો તેનું વજન (જાણપણાનું વજન) વધી જવાથી નુકસાન થાય છે. (- તેમ જ્ઞાની જાણે છે.) તેથી ઉક્ત પ્રશ્ન પદ્ધતિ જ છોડવા યોગ્ય છે.

(અનુભવ સંજીવની-૧૦૦૪)

તા. ૨૩-૧૨-૧૯૮૯, પ્રવચન નં. ૧૧૪
પત્રાંક - ૩૮૪ અને ૩૮૫

‘શ્રીમદ્ રાજયંદ્ર’ ગ્રંથ, પત્રાંક ૩૮૪, પાનું ૩૩૬. શરૂઆત ફરીથી કરીએ.
અત્યારના કાળને દુષ્કાળ અથવા કળિયુગ કાળ કહેવામાં આવ્યો છે. એનું
કારણ દર્શાવ્યું છે કે જીવોનું પરિણામન છે એમાં વ્યાકુળતા ઘણી છે, ઘણા આકુળિત
પરિણામે જીવો પરિણામે છે. એનું કારણ શબ્દાદિ પાંચ વિષયની પ્રાપ્તિની ઇચ્છાઓ
છે. ઇચ્છાઓની તીવ્રતા પણ ઘણી અને ઇચ્છાઓ પણ ઘણી. એટલે અત્યંત આકુળપણું
વર્તે છે.

‘શબ્દાદિ પાંચ વિષયની પ્રાપ્તિની ઇચ્છાએ કરી જેનાં ચિત્ત અત્યંત વ્યાકુળપણે
વર્તે છે એવા જીવોનું જ્યાં વિશેષપણે દેખાવું છે,...’ એટલે એવા જીવો ઘણા છે અને
મુખ્ય છે ‘એવો જે કાળ તે આ ‘દુષ્કાળ કળિયુગ’ નામનો કાળ છે. તેને વિષે...’ આવા
કાળને વિષે ‘વિહ્વળપણું જેને પરમાર્થને વિષે નથી થયું, ચિત્ત વિક્ષેપ પામ્યું નથી,
સંગે કરી પ્રવર્તનભેદ પામ્યું નથી, બીજી પ્રીતિના પ્રસંગે જેનું ચિત્ત આવૃત્ત થયું નથી,
બીજાં જે કારણો તેને વિષે જેનો વિશ્વાસ વર્તતો નથી, એવો જો કોઈ હોય તો તે
આ કાળને વિષે ‘બીજો શ્રી રામ છે.’ એટલે કે જ્ઞાની છે, પુરુષોત્તમ છે.

‘શ્રી રામચંદ્રજી’ પુરુષોત્તમ પુરુષ તરીકે ઇતિહાસમાં-પુરાણમાં પ્રસિદ્ધ થયા કે
જેના ચારેય પાસા એવા હતા કે એને માટે કાંઈ કહી શકાય નહિ, અવર્ણવાદ બોલી
શકાય નહિ. એમની પ્રશંસા જ કરવાની થાય એવું એમનું વ્યક્તિત્વ અને એવું જ
એમનું કર્તૃત્વ હતું. તો કહે છે, એવા તો એ કાળને વિષે, ચોથા આરાને વિષે થયા
પણ આ કાળને વિષે અમે એને રામ કહીએ જો આટલા કારણો હોય તો, એમ કહે છે.

ફરીથી. આવો કાળ હોવા છતાં ‘તેને વિષે વિહ્વળપણું જેને પરમાર્થને વિષે નથી
થયું,...’ પરમાર્થ માર્ગની અંદર જે શાંત ચિત્તે અને જ્ઞાનને તીક્ષ્ણ અને ધીરું કરીને
પરમાર્થ માર્ગમાં જેણે પ્રવેશ કર્યો છે કે (તેનું ચિત્ત) ડોલાયમાન થયું નથી. વિહ્વળ

થયું નથી એટલે માર્ગે ચડતાં ધ્યેયથી ચિત્ત વિક્ષેપ પામ્યું નથી. તેના ચિત્તની અંદર ડહોળાયેલું બન્યું નથી. એકધારું શાંત ચિત્તથી જે પરમાર્થ માર્ગને વિષે પ્રવર્તે છે.

વળી ‘સંગે કરીને પ્રવર્તનભેદ પામ્યું નથી,...’ સંગથી, સામાન્ય રીતે સંગની અસર બહુ જલ્દી જીવને આવે છે. સંગની અસર આવવાનું કારણ સંગ નથી પણ ઉપાદાન છે. પણ નિમિત્તની મુખ્યતાથી એને કહેવામાં આવે છે. જીવ જેનો સંગ કરે છે એ સંગ કરવાની વૃત્તિ તો પ્રથમ પોતાની થઈ છે. જેનો સંગ કરે છે એની વૃત્તિ, સંગ કરવાની વૃત્તિ તો પોતાની રહી છે પછી જેનો સંગ કરે છે તદ્દનુસાર એનામાં અવગુણ ઉત્પન્ન થતા જોઈને સંગદોષ કહેવામાં આવે છે.

એટલે આમાં એમ લઈ શકાય કે સંગે કરીને પ્રવર્તન ભેદ પામ્યું નથી એટલે કુસંગનો ઘેરાવો ઘણો હોવા છતાં (તેની અસર આવી) નથી અને કુસંગતિ સામે સાવધાન રહ્યો છે. એવો જેને વિવેક અંદરમાં વર્ત્યો છે. નહિતર અત્યારે ભૂલથી પણ કુસંગમાં જાય છે જીવ, જાણીને ન જાય તો ભૂલથી પણ જાય છે, એ વિષયના અજાણપણાને લઈને જાય છે અને પોતે જાણે-અજાણે અનેક પ્રકારના મોટા દોષમાં અને અપરાધમાં આવે છે.

‘ચિત્ત વિક્ષેપ પામ્યું નથી, સંગે કરી પ્રવર્તનભેદ પામ્યું નથી,...’ કેમકે કેટલોક સંગ તો એવો અનિવાર્ય છે, જેનો ઉદય હોય, કુટુંબનો ઉદય હોય, વ્યવસાયનો ઉદય હોય તોપણ જે સંગે કરીને પ્રવર્તનભેદ પામ્યું નથી એટલે કે એમાં ઉદાસ રહ્યો છે. ઉદયના કાળમાં પોતે ઉદાસ રહ્યો છે એટલે એને એ પ્રકારનું પ્રવર્તન ઊભું નથી થયું.

‘બીજી પ્રીતિના પ્રસંગે જેનું ચિત્ત આવૃત્ત થયું નથી,...’ આત્મા સિવાય અન્ય પદાર્થને વિષે પ્રીતિ (થઈ નથી). પ્રીતિ એટલે ચારિત્રમોહની તો પ્રીતિ હોય એવો પ્રસંગ પણ પડે છતાં જેનું ચિત્ત આવૃત્ત થયું નથી. છતાં પણ એ આવરણમાં આવ્યા નથી, એટલો રસ લીધો નથી, અંતરંગથી ઉદાસ રહ્યા છે. અને ‘બીજાં જે કારણો તેને વિષે જેનો વિશ્વાસ વર્તતો નથી,...’ અને બીજા કોઈ કારણ પ્રત્યે જેને વિશ્વાસ નથી. કોઈ સંયોગમાં સુખનો વિશ્વાસ નથી, કોઈ સંયોગમાં આધારબુદ્ધિ નથી અને એક પરમાર્થના નિમિત્ત સિવાય બીજા કોઈ નિમિત્ત પ્રત્યે જેને આત્મહિતનું કોઈ કારણ એવો વિશ્વાસ જન્મતો નથી.

‘એવો જો કોઈ હોય તો તે આ કાળને વિષે ‘બીજો શ્રી રામ’ છે.’ ખરેખર તો એમની પોતાની એવી સ્થિતિ છે. પણ કોઈ કોઈ વાર તો સીધું પોતાને માટે લખી નાખે છે, તો કોઈ કોઈ વાર આ રીતે આડકતરી રીતે લખે છે. ‘તથાપિ...’

મુમુક્ષુ :- પહેલો શબ્દ છે, પરમાર્થને વિષે જેને વિહ્વળપણું થયું નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- વિહ્વળપણું જેને પરમાર્થને વિષે થયું નથી એટલે પરમાર્થની અંદર નિશ્ચય જે છે એમાં ક્યાંય વિહ્વળપણું એટલે વિચલિતતા થઈ નથી. પરમાર્થને વિષે કોઈ વિહ્વળતા વિચલિતતા કાંઈ નથી થયું, શિથિલતા એવું કાંઈ નથી થયું. પરમાર્થને વિષે તો એકદમ દઢ શ્રદ્ધા-જ્ઞાન-ચારિત્રની પરિણતિ વર્તે છે. કાંઈ ફેરફાર નથી.

મુમુક્ષુ :- પરમાર્થને વિષે શંકા નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- શંકા નથી, વિચલિતપણું નથી, અસ્થિરતા નથી, કોઈ પ્રકારે ચંચળપણું નથી. આમ તો વિહ્વળપણાનો રૂઢિ અર્થ તો એવો છે કે આકુળતા નથી. પરમાર્થમાર્ગ પોતે જ પરમશાંત માર્ગ છે પણ એ માર્ગ પ્રાપ્ત કર્યો, એ માર્ગમાં વર્તે છે ત્યાં કાંઈ વિક્ષેપ નથી. પછી ‘વિક્ષેપ’ શબ્દ તરત જ લીધો છે. ચિત્ત વિક્ષેપ પામ્યું નથી.

મુમુક્ષુ :- સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે, પ્રત્યક્ષ પરિણમન છે, પ્રગટ પરિણમન છે.

‘તથાપિ જોઈને સખેદ આશ્ચર્ય વર્તે છે કે એ ગુણોના કોઈ અંશે સંપન્ન’... ‘તથાપિ જોઈને સખેદ આશ્ચર્ય વર્તે છે કે એ ગુણોના કોઈ અંશે સંપન્ન પણ અલ્પ જીવો દષ્ટિગોચર થતા નથી.’ આવો કોઈ પુરુષ હોય તો એને અમે આ કાળના ‘શ્રી રામ’ ગણીએ છીએ, બીજા ‘શ્રી રામ’ ગણીએ. પણ એવો તો નહિ. ‘એવા ગુણોના કોઈ અંશે...’ કોઈ જીવ અત્યારે જોવામાં આવતો નથી. એનો અંશ પણ નથી દેખાતો, એમ કહે છે. અલ્પ અંશ પણ નથી. કોઈ અંશ એટલે અલ્પ અંશ પણ એના અલ્પ જેવો પણ દષ્ટિગોચર થતો નથી. વધારે તો નથી ચોથા કાળની જેમ, થોડા પણ અહીંયાં તો દેખાતા નથી, એમ કહે છે.

સંપ્રદાયો હતા, સંપ્રદાયના સાધુઓ હતા, સંપ્રદાયના વિદ્વાનો હતા. નહોતા ?

પણ એમણે જોયું કે આવો કોઈ, આ પ્રકારના અંશવાળો જીવ કોઈ જોવામાં આવતો નથી.

મુમુક્ષુ :- દિગંબર મુનિઓ નહિ હોય ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- નહિ. આ સંપ્રદાયના દિગંબર મુનિઓ ખરા. ભાવલિંગી કોઈ નહિ. ભાવલિંગી મુનિ તો છેલ્લા બસ્સો-ત્રણસો વરસમાં કોઈ પ્રસિદ્ધ નથી. છેલ્લા બસો-ત્રણસો વર્ષમાં કોઈ ભાવલિંગીનું નામ સાંભળવામાં આવતું નથી. ચારસો-પાંચસો વર્ષ થઈ ગયા હશે એવું લાગે છે. ક્ષુલ્લક થયા જુદી વાત છે, મુનિની વાત જુદી છે. એમ તો દોઢસોથી બસો-અઢીસો વર્ષમાં આ બધા ધર્માત્માઓ થયા. 'ટોડરમલજી' થયા, 'ધર્મદાસજી' થયા, અનેક થયા. 'ધર્મદાસજી' થયા, બીજા પણ થયા. 'બનારસીદાસજી' થયા એ બધા થયા. પણ એ બધા ચતુર્થ ગુણસ્થાને વર્તતા થયા, ચતુર્થ ગુણસ્થાનવાળા બધા થયા.

મુમુક્ષુ :- ધર્મદાસજી ક્ષુલ્લક...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા ! એ તો ક્ષુલ્લકની દીક્ષા મિથ્યાત્વ અવસ્થામાં લીધી હતી. ક્ષુલ્લક તો થઈ ગયા હતા સંપ્રદાયમાં, મિથ્યાદષ્ટિ હતા ત્યારે, પછી ભાન થયું. ક્ષુલ્લકની દીક્ષા અને ક્ષુલ્લકનો આચારવિચાર પાળ્યા પછી ભાન થયું. ભાન થયું ત્યારે પહેલું ચોથું (ગુણસ્થાન) આવ્યું ને ! પછી પાંચમે આવવામાં તો મુશ્કેલી, એ તો ઘણો પુરુષાર્થ માગે છે.

'નિદ્રા સિવાયનો બાકીનો જે વખત...' આ પોતાને માટે લખે છે. 'નિદ્રા સિવાયનો બાકીનો જે વખત તેમાંથી એકાદ કલાક સિવાય બાકીનો વખત મન, વચન, કાયાથી ઉપાધિને જોગે વર્તે છે.' એટલી પ્રવૃત્તિ છે, પ્રવૃત્તિનું ઘણું દબાણ છે. એક-બે જણા સાથે કામ પતાવ્યું તો ત્રણ-ચાર જણા લાઈનમાં ઊભા હોય, અગાઉથી આવીને બેઠા હોય. એટલે પ્રવૃત્તિનો વખત જોઈએ તો એમાંથી એકાદ કલાક માંડ બચે છે અત્યારે. એક કલાક બચે છે એ એમને અસહ્ય લાગે છે કે આટલી બધી તે પ્રવૃત્તિ ? અને તે દેહાર્થ માટે આટલી બધી પ્રવૃત્તિ અમારે હોય ? અત્યારે તો કોઈ એક કલાક સ્વાધ્યાય કરે એટલે એને એમ થાય કે મેં કાંઈક કર્યું. આ તો એક કલાક તો એમને ખૂંચે છે.

મુમુક્ષુ :- એક કલાકમાં શું કરતા હશે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- વહેલા ઊઠી સવારમાં ધ્યાનમાં (બેસતા હશે). સવારે ધ્યાન-ચિંતવનનો સમય રાખ્યો હોય. એ જ વખતમાં બીજાનો ઉપદ્રવ ન હોય. બહુ વહેલી સવારે બીજાઓનો ઉપદ્રવ ન હોય. સંસારી (કાર્યો) નથી એટલે શાંતિ રહે. એ વખતે એકાદ કલાક મળે છે.

‘ઉપાધિને જોગે વર્તે છે. ઉપાય નથી,...’ એનો બીજો ઉપાય નથી. ‘એટલે સમ્યક્પરિણતિએ સંવેદન કરવું યોગ્ય છે.’ એ જે ઉદય છે એ સમ્યક્ પ્રકારે જ્ઞાતા-દષ્ટા રહીને એ પ્રસંગ પસાર કરી લેવો. પુરુષાર્થમાં જાગૃત રહીને એ પ્રસંગ પસાર કરી લેવો, એવી બરાબર જાગૃત અવસ્થામાં વર્તીએ છીએ.

‘મોટા આશ્ચર્યને પમાડનારાં એવા જળ, વાયુ, ચંદ્ર, સૂર્ય, અગ્નિ આદિ પદાર્થોના જે ગુણો તે સામાન્ય પ્રકારે પણ જેમ જીવોની દષ્ટિમાં આવતા નથી, અને પોતાનું જે નાનું ઘર અથવા જે કંઈ ચીજો તેને વિષે કોઈ જાતનું જાણે આશ્ચર્યકારી સ્વરૂપ દેખી અહંત્વ વર્તે છે, એ જોઈ એમ થાય છે કે લોકોને દષ્ટિભ્રમ-અનાદિકાળનો મટ્યો નથી.’ ક્યાંથી ક્યાં વાત લઈ ગયા છે. નહિતર તો વિચારવાન માણસોએ એ વિચાર કરવો જોઈએ કે આવડા મોટા સમુદ્રો છે, આ સૂર્ય જુઓ તો એટલું બધું એની અંદર તેજ છે, માણસ આંખ તો માંડી શકતો નથી અને કેટલો શાશ્વત છે. હજારો વર્ષ પહેલાં એ સૂર્ય ઉગ્યો છે, હજારો વર્ષ પછી પણ સૂર્ય ઉગતો રહેશે, લાખો વર્ષો સુધી. કાંઈક વિચાર કરે કે આ બધું છે શું ? આવડી મોટી ચીજનો વિચાર નથી કરતો અને પોતાનું નાનું ઘર છે અથવા જે પોતાની સૃષ્ટિ છે, પોતાનો પરિવાર છે ત્યાં પોતે અહંપણું કરે છે. એ સાધારણ છે, આખા જગતની પાસે શું એની કિંમત છે ? જગતના નકશામાં એનું સ્થાન ક્યાં ? જગતનો નકશો દોરે તો ‘ભાવનગર’ અંદર બતાવે નહિ. આખી દુનિયાનો નકશો દોરે તો ‘ભાવનગર’નું નામ ન આવે તો પોતાના ઘરનું તો ક્યાંથી આવે ? હવે એના કરતા તો કેટલી મોટી વસ્તુઓ જગતમાં છે એનો વિચાર કરતો નથી અને નાની ચીજમાં એટલો બધો પકડાઈને બેઠો છે, એનો એટલો બધો વિચાર કરે છે કે એ વિચારમાંથી છૂટો થઈ શકતો નથી.

આવા મોટા પદાર્થોના ગુણો, સ્વભાવો એ સામાન્ય પ્રકારે પણ જેમ જીવોની દષ્ટિમાં આવતા નથી. એને જાણે એ કાંઈ છે જ નહિ. અને પોતાનું જે નાનું ઘર એટલે કે પોતાનો ઉદય, અલ્પ પરિગ્રહ જે કાંઈ ચીજો એને વિષે એટલું બધું અહંપણું

વર્તે છે, આશ્ચર્યકારક જાણે ! આ તો જાણે એ જ સર્વસ્વ થઈ જાય છે એને. અથવા એક નાના ઉદયમાં, નાના-મોટા ઉદયમાં ટીંગાઈ જાય છે આખેઆખો. જાણે જીવન-મરણનો પ્રશ્ન હોય. એ જોઈને એમ થાય છે કે લોકોને દષ્ટિભ્રમ મટ્યો નથી. મોટું છે એ દેખાતું નથી અને નાનું છે એ મોટું થઈને દેખાય છે. એટલે દષ્ટિભ્રમ જે અનાદિકાળનો છે એ મટ્યો નથી.

‘જેથી મટે એવો જે ઉપાય, તેને વિષે જીવનું અલ્પ પણ જ્ઞાન પ્રવર્તતું નથી;...’ એટલું બધું અહંપણું છે, ઉદયમાં એટલું બધું મમત્વ છે, એટલું બધું એકત્વ છે કે એ ભ્રમ મટવાનો જે ઉપાય એ વિષયની અંદર થોડું પણ એને કાંઈ અલ્પ જ્ઞાન પણ વર્તતું નથી, એ દિશામાં જરાય એની પ્રગતિ થતી નથી.

‘અને તેનું ઓળખાણ થયે પણ સ્વેચ્છાએ વર્તવાની જે બુદ્ધિ તે વારંવાર ઉદય પામે છે; એમ ઘણા જીવોની સ્થિતિ જોઈ આ લોક અનંતકાળ રહેવાનો છે, એમ જાણો.’ કેટલાકને એ માર્ગની કાંઈક વાત સમજમાં આવે છે. ઓળખાણ થાય છે એટલે ખ્યાલમાં આવે છે છતાં પણ પોતાની સ્વેચ્છાએ વર્તવા માગે છે. જ્ઞાનીના ચીંધેલા માર્ગે વર્તવા માગતો નથી. પોતે પોતાની ઇચ્છાએ કરીને પોતાની રીતે કામ કરવા માગે છે એવી જે બુદ્ધિ તે વારંવાર ઉદય પામે છે. એ બુદ્ધિ જોર કરે છે. ખ્યાલમાં વાત આવે છે તોપણ સ્વચ્છંદ મુકાતો નથી એમ કહે છે ખરેખર તો. ન સાંભળ્યું હોય એનો અફસોસ શું કરવો ? પણ જેને કાને વાત પડી એ પણ પોતે સ્વચ્છંદ છોડતા નથી એમ જાણીને અને ઘણા જીવોની એવી સ્થિતિ જોઈને આ લોક અનંતકાળ રહેશે એમ લાગે છે.

કેમકે બહુભાગ જીવોને તો વાત કાને પડતી નથી. વિચારવા ને સમજવા મળતી નથી. સાંભળવા ન મળે એ વિચારે ક્યાંથી ? વિચારે નહિ એ પ્રયોગમાં ક્યાંથી મૂકે ? એને તો કાંઈ સવાલ નથી, પણ જે આવ્યા એની પણ બહુ ખરાબ દશા છે. મોટાભાગના જીવોની, ઘણા જીવોની દશા ઘણી ગડબડવાળી છે. આ જોઈને એમ લાગે છે કે ખરેખર આ સંસાર અનંતકાળ ચાલશે. કો’ક... કો’ક... કો’ક જીવ ક્યારેક કો’ક જીવ બહાર નીકળે એવી પરિસ્થિતિ જોવામાં આવે છે.

‘નમસ્કાર પહોંચે.’ બીજી રીતે કહીએ તો આ પેરેગ્રાફમાં એમણે બોધિદુર્લભ ભાવના લીધી. આ બાર ભાવનામાં બોધિદુર્લભ છે ને ? બોધનું દુર્લભપણું છે. જીવને

બોધનું પ્રાપ્ત થવું એ ઘણું દુર્લભ છે. બોધ આવો છે, બોધ કહેનાર, બોધના શાસ્ત્રો એ પ્રકારના સંયોગમાં આવે છે એ પણ કોઈ વિશિષ્ટ પુણ્યના કારણે આવે છે, બધા તો આવતા નથી. કો'ક કો'ક જીવો આવે છે. ટકાવારી કાઢીએ તો એક ટકામાં કોઈ આવતું નથી. Point કરીને પછી કેટલાય આંકડા લેવા પડે એવી પરિસ્થિતિ છે. એટલી સંખ્યામાં, અલ્પ સંખ્યામાં પણ બહુભાગ એવી રીતે સ્વચ્છંદે વર્તે છે કે માર્ગ ઉપર ચડી ન શકે. એ જોઈને એમ લાગે છે કે એટલી મોટી સંખ્યામાં જે જીવો સંસારમાં છે એ અનંતકાળ સંસાર ચાલે એ ભગવાનની વાણીમાં પ્રસિદ્ધ થયેલી વાત પ્રતીતિમાં આવે એવી છે. પ્રત્યક્ષ પરિસ્થિતિ ઉપરથી એનો વિશ્વાસ આવે એવી વાત છે.

‘નમસ્કાર પહોંચે.’ અસાડ સુદના પત્રો ચાલે છે. પછીનો ૩૮૫મો પત્ર પણ ‘સોભાગભાઈ’ ઉપરનો છે.

પત્રાંક - ૩૮૫

મુંબઈ, અસાડ, ૧૯૪૮

સૂર્ય ઉદય-અસ્ત રહિત છે, માત્ર લોકોને ચક્ષુમર્યાદાથી બહાર વર્તે ત્યારે અસ્ત અને ચક્ષુમર્યાદાને વિષે વર્તે ત્યારે ઉદય એમ ભાસે છે. પણ સૂર્યને વિષે તો ઉદયઅસ્ત નથી. તેમજ જ્ઞાની છે તે, બધા પ્રસંગને વિષે જેમ છે તેમ છે, માત્ર પ્રસંગની મર્યાદા ઉપરાંત લોકોનું જ્ઞાન નથી, એટલે પોતાની જેવી તે પ્રસંગને વિષે દશા થઈ શકે તેવી દશા, જ્ઞાનીને વિષે કલ્પે છે; અને એ કલ્પના જ્ઞાનીનું પરમ એવું જે આત્મપણું, પરિતોષપણું, મુક્તપણું તે જીવને જણાવા દેતી નથી, એમ જાણવા યોગ્ય છે.

જે પ્રકારે પ્રારબ્ધનો ક્રમ ઉદય હોય તે પ્રકારે હાલ તો વર્તીએ છીએ, અને એમ વર્તવું કોઈ પ્રકારે તો સુગમ ભાસે છે. ઠાકોર સાહેબને મળવા સંબંધી વિગત આજના પત્રને વિષે લખી, પણ પ્રારબ્ધ ક્રમ તેવો વર્તતો નથી. ઉદીરણા કરી શકીએ એવી અસુગમ વૃત્તિ ઉત્પન્ન થતી નથી.

જોકે અમારું ચિત્ત નેત્ર જેવું છે; નેત્રને વિષે બીજા અવયવની પેઠે એક રજકણ પણ સહન થઈ શકે નહીં. બીજા અવયવોરૂપ અન્ય ચિત્ત છે. અમને વર્તે છે એવું જે ચિત્ત તે નેત્રરૂપ છે, તેને વિષે વાણીનું ઊઠવું, સમજાવવું, આ કરવું, અથવા આ ન કરવું, એવી વિચારણા કરવી તે માંડ માંડ બને છે. ઘણી ક્રિયા તો શૂન્યપણાની પેઠે વર્તે છે; આવી સ્થિતિ છતાં ઉપાધિજોગ તો બળવાનપણે આરાધીએ છીએ. એ વેદવું વિકટ ઓછું લાગતું નથી, કારણ કે આંખની પાસે જમીનની રેતી ઉપડાવવાનું કાર્ય થવારૂપ થાય છે. તે જેમ દુઃખે-અત્યંત દુઃખે થવું વિકટ છે, તેમ ચિત્તને ઉપાધિ તે પરિણામરૂપ થવા બરાબર છે. સુગમપણાએ સ્થિત ચિત્ત હોવાથી વેદનાને સમ્યક્પ્રકારે વેદે છે, અખંડ સમાધિપણે વેદે છે. આ વાત લખવાનો આશય તો એમ છે કે આવા ઉત્કૃષ્ટ વૈરાગ્યને વિષે આવો ઉપાધિજોગ વેદવાનો જે પ્રસંગ છે, તેને કેવો ગણવો ? અને આ બધું શા અર્થે કરવામાં આવે છે ? જાણતાં છતાં તે મૂકી કેમ દેવામાં આવતો નથી ? એ બધું વિચારવા યોગ્ય છે.

મણિ વિષે લખ્યું તે સત્ય છે.

‘ઈશ્વરેચ્છા’ જેમ હશે તેમ થશે. વિકલ્પ કરવાથી ખેદ થાય; અને તે તો જ્યાં સુધી તેની ઇચ્છા હોય ત્યાં સુધી તે પ્રકારે જ પ્રવર્તે. સમ રહેવું યોગ્ય છે.

બીજી તો કંઈ સ્પૃહા નથી, કોઈ પ્રારબ્ધરૂપ સ્પૃહા પણ નથી, સત્તારૂપ કોઈ પૂર્વે ઉપાર્જિત કરેલી ઉપાધિરૂપ સ્પૃહા તે તો અનુક્રમે સંવેદન કરવી છે. એક સત્સંગ - તમરૂપ સત્સંગની સ્પૃહા વર્તે છે. રુચિમાત્ર સમાધાન પામી છે. એ આશ્ચર્યરૂપ વાત ક્યાં કહેવી ? આશ્ચર્ય થાય છે. આ જે દેહ મળ્યો તે પૂર્વે કોઈ વાર મળ્યો ન હો તો, ભવિષ્યકાળે પ્રાપ્ત થવો નથી. ધન્યરૂપ - કૃતાર્થરૂપ એવા જે અમે તેને વિષે આ ઉપાધિજોગ જોઈ લોકમાત્ર ભૂલે એમાં આશ્ચર્ય નથી, અને પૂર્વે જો સત્પુરુષનું ઓળખાણ પડ્યું નથી, તો તે આવા યોગનાં કારણથી છે. વધારે લખવું સૂઝતું નથી.

નમસ્કાર પહોંચે. ગોશળિયાને સમપરિણામરૂપ યથાયોગ્ય અને નમસ્કાર પહોંચે.

સમસ્વરૂપ શ્રી રાયચંદ્રના યથાયોગ્ય.

‘સૂર્ય ઉદય-અસ્ત રહિત છે, માત્ર લોકોને ચક્ષુમર્યાદાથી બહાર વર્તે ત્યારે અસ્ત અને ચક્ષુમર્યાદાને વિષે વર્તે ત્યારે ઉદય એમ ભાસે છે.’ સૂર્યનો ઉદય નથી થતો, સૂર્યનો કોઈ અસ્ત નથી થતોપણ સૂર્યનો ઉદય થયો એમ કહેવાય છે, સૂર્યનો અસ્ત થયો એમ કહેવાય છે. જ્યારે લોકોની ચક્ષુમર્યાદામાં એટલે દેખવામાં આવે છે તો કહે હવે ઉગ્યો. દેખતો બંધ થાય તો કહે હવે આથમ્યો. સૂર્ય તો ઉગ્યો પણ નથી ને આથમ્યો પણ નથી.

‘પણ સૂર્યને વિષે તો ઉદયઅસ્ત નથી.’ સૂર્યને વિષે ઉદય-અસ્ત નથી. એ તો જોનારની નજરની વાત જે દેખાય છે એની મુખ્યતામાં કરી. બાકી ખરેખર સૂર્યનો ઉદય-અસ્ત નથી. ‘તેમજ...’ જુઓ ! કેવો દષ્ટાંત લીધો છે જ્ઞાની માટે. ‘તેમજ જ્ઞાની છે તે, બધા પ્રસંગને વિષે જેમ છે તેમ છે,...’ કાંઈ ફેર નથી. પ્રસંગ ગમે તે હોય

નહિ, એને શું ફેર છે ? પ્રસંગ પ્રસંગમાં છે, પોતે પોતામાં છે. 'તેમજ જ્ઞાની છે તે, બધા પ્રસંગને વિષે જેમ છે તેમ છે,...' કેટલી ફેરવી ફેરવીને જ્ઞાનીની ઓળખાણ કરાવી છે ! કેટલી ફેરવીને વાતો કરી છે કે જ્ઞાની કેવા હોય !

મુમુક્ષુ :- પરિણામથી ઓળખાવે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પરિણામ વગર તો ઓળખાય કેમ ? આત્મા તો જે છે એ બધાનો સરખો છે. ફેર તો પરિણામમાં જ છે ને ?

'બધા પ્રસંગને વિષે જેમ છે તેમ છે, માત્ર પ્રસંગની મર્યાદા ઉપરાંત લોકોનું જ્ઞાન નથી,...' લોકોનું જ્ઞાન પ્રસંગની મર્યાદામાં છે કે આ પ્રસંગમાં આમ વર્ત્યા, આ પ્રસંગમાં આમ વર્ત્યા એને જાણે જ્ઞાનીમાં વધઘટ થઈ હોય એવું લાગે છે. જેમ ઉદય-અસ્ત થાય છે ને ? તો કહે ના ! જ્ઞાની તો જ્યાં છે ત્યાં છે, પણ લોકોની નજર પ્રસંગની મર્યાદા જેટલી છે. એટલે એ જ્ઞાનીને વિષે જુદી જુદી રીતે કલ્પના કરે છે.

મુમુક્ષુ :- જ્ઞાની જેમ છે તેમ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- જેમ છે તેમ છે એટલે એમાં કાંઈ ફેર નથી. કોઈપણ પ્રસંગની અંદર જ્ઞાનીના સ્વરૂપને વિષે શું ફરક છે ? લોકો કલ્પના કરે છે કે આમ બન્યું ત્યારે જ્ઞાની આમ જોવામાં આવ્યા, આમ બન્યું ત્યારે જ્ઞાની આમ જોવામાં આવ્યા. અત્યારે જ્ઞાની પ્રસન્ન ચિત્તવાળા લાગતા હતા, આ વખતે કાંઈક પ્રસન્નચિત્ત ન લાગ્યું, આમ લાગ્યું, તેમ લાગ્યું. કાંઈ નહિ, ઈ જે છે એ છે. એ તો એકદમ દષ્ટિમાં તો કાંઈ ફેર પડતો નથી અને જ્ઞાતાધારા પણ બરાબર ચાલે છે. એટલે એમનામાં કાંઈ ફેર નથી. પણ લોકો પ્રસંગ અને પ્રસંગને અનુસરતા કેટલાક પરિણામો અને મન-વચન-કાયાની પ્રવૃત્તિ જોઈને એ લોકો જુદાં જુદાં પ્રકારના તર્ક વિતર્ક કરે છે, અનુમાન કરે છે. જ્ઞાનીના વિષે કાંઈ ફેર નથી.

સૂર્યનું દષ્ટાંત એટલા માટે લીધું કે જ્યારે સૂર્ય ઉગ્યો એમ કહો છો ત્યારે સૂર્યમાં જેવડો સૂર્ય છે એવડો છે. મધ્યાહને ? તો કહે સૂર્ય તો સૂર્યમાં જેવડો છે એવડો જ છે. સવારમાં એટલી ગરમી નહોતી લાગતી માટે સૂર્યમાં કાંઈ ફેરફાર હતો ? સૂર્યના સ્વરૂપમાં કોઈ ફેરફાર હતો ? કે નહિ. મધ્યાહને આવ્યો ત્યારે સવારના અને બપોરના સ્વરૂપમાં ફેરફાર છે કે નહિ ? અસ્ત વખતે ? તો કહે, નહિ. હવે રાત છે. તો કહે, નહિ. સૂર્ય તો સૂર્યમાં જેવડો છે એવડો જ છે. પણ લોકો પોતાની દષ્ટિ

ઉપરથી સૂર્યને જુદું જુદું નામ આપે છે કે આ ઉદય થયો, અસ્ત થયો. એમ જ્ઞાની બધા પ્રસંગમાં એકધારા પોતાની દષ્ટિને બદલ્યા વિના વર્તે છે. લોકો પ્રસંગથી જુદી જુદી રીતે એને જુએ છે.

મુમુક્ષુ :- જ્ઞાની પ્રવૃત્તિમાં ભિન્ન રહી શકે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- (ભિન્ન રહી) શકે છે.

‘માત્ર પ્રસંગની મર્યાદા ઉપરાંત...’ બહુ સારી શૈલી લીધી છે. પ્રસંગની મર્યાદા બાદ કરીને, પ્રસંગની મર્યાદાને નહિ જોઈને. લોકોનું જ્ઞાન નથી, પેલી બાજુનું જ્ઞાન નથી. પ્રસંગની મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરીને પછી જ્ઞાની ક્યાં બેઠા છે એનું જ્ઞાન નથી.

આપણે દષ્ટાંત લઈએ છીએ. ‘રામચંદ્રજી’ ‘લક્ષ્મણજી’ના દેહને છ મહિના ખભે રાખીને ફર્યા. આશ્ચર્ય થાય છે લોકોને. કેમકે એ તો જબરદસ્ત વિચક્ષણ પુરુષ હતા, પુરુષોત્તમ પુરુષ હતા અને એમની ચેષ્ટા પાગલપન જેવી, લૌકિક દષ્ટિએ વિચાર કરે તો પાગલપનનો પ્રસંગ લાગે. એ પ્રસંગ ઉપરાંત પછી એમનું શું સ્વરૂપ છે એ લોકોની નજરનો વિષય નથી. લોકો તો મનુષ્યપણામાં માનની પ્રકૃતિ વિશેષ હોવાથી માન મળે છે કે નહિ ? માન મળ્યું છે કે નહિ ? માન થયું કે અપમાન થયું ? એને ગણે છે કે નથી ગણતા ? બસ, આથી વધારે ક્યાંય નથી. પૂરું થઈ ગયું બધું જાણે.

એટલે એ ઉપરાંત ‘લોકોનું જ્ઞાન નથી, એટલે પોતાની જેવી તે પ્રસંગને વિષે દશા થઈ શકે તેવી દશા, જ્ઞાનીને વિષે કલ્પે છે;...’ પોતાને પોતાના કુટુંબ પરિવાર ઉપર રાગ હોય, મમત્વ હોય તો જ્ઞાનીને વિષે પણ એમ જ કલ્પે કે જ્ઞાનીને પણ એમના કુટુંબ પ્રત્યે રાગ છે. એમના કુટુંબને પરિવાર પ્રત્યે એમને રાગ છે. આપણને પણ રાગ છે અને એમનો પણ રાગ જોવામાં આવે છે. ઠીક ! એથી વધારે નથી જોઈ શકતા. અને પ્રસંગ તો એવો જ હોય છે. જે લોકવ્યવહાર હોય એવો જ વ્યવહાર રાખે. પુત્ર હોય તો પુત્રની સાથે પુત્રને યોગ્ય રાખે. પિતા હોય તો પિતાની સાથે પિતાને યોગ્ય રાખે. જે લોકવ્યવહારમાં જે વ્યવહાર યોગ્ય હોય તેવો પ્રસંગ જોવામાં આવે. તો એથી આગળ જ્ઞાની ક્યાં છે એ લોકો જોઈ શકતા નથી, એમ કહે છે. એટલે પોતાની જે કલ્પના કરે છે એવી જ એ જ્ઞાનીને વિષે કલ્પના કરે છે. જ્ઞાનીને વિષે કલ્પે છે.

‘અને એ કલ્પના જ્ઞાનીનું પરમ એવું જે આત્મપણું...’ હવે એ કલ્પના શું નુકસાન

કરે છે એમ કહે છે. બહુ (નુકસાન) કરે છે. જ્ઞાનીને ઓળખવા નથી દેતી. ‘એ કલ્પના જ્ઞાનીનું પરમ એવું જે આત્મપણું, પરમ (એવું જે) પરિતોષપણું...’ બધામાં પરમ લેવું, અને પરમ એવું જે ‘મુક્તપણું તે જીવને જણાવા દેતી નથી,...’ આ કલ્પના આવું મોટું કામ કરે છે. એ કલ્પના જીવને જ્ઞાનીનું સ્વરૂપ જ જણાવા ન દે એવી કલ્પના છે. ‘એમ જાણવા યોગ્ય છે.’ માટે ભુલેચૂકે જ્ઞાનીનો લૌકિક વ્યવહાર જોઈને સામાન્ય મનુષ્ય જેવી કલ્પના એને વિશે કરવી નહિ. એ કલ્પના થતાં જ, એ કલ્પના થવાનો સંભવ બહુ છે, કેમકે ઇન્દ્રિય જ્ઞાનથી તો એ કલ્પના થાય છે એવું એને દેખાય છે અને કલ્પના થાય છે.

મુમુક્ષુ :- પરિતોષપણું એટલે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- સંતુષ્ટપણું. જ્ઞાનીના વિશેષણો જુદાં જુદાં વાપરે છે. આત્મપણું, પરિતોષપણું, મુક્તપણું. મુક્તપણું તો હજી આવે છે પણ આ બે શબ્દો નવા વાપર્યાં છે-આત્મપણું અને પરિતોષપણું.

મુમુક્ષુ :- શબ્દનો પ્રયોગ બહુ સારી રીતે, યોગ્ય રીતે થયો છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ વિષયમાં તો અસાધારણ એમની શક્તિ છે, પહેલેથી જ તે. પણ એ હજી બધી બહારની પરિસ્થિતિ છે. ભાષાજ્ઞાન, શબ્દભંડોળ, કથનશૈલી એ બધી તો બીજા લૌકિક માણસોમાં પણ હોય, (જ્યારે) આ તો જ્ઞાની છે એટલે સાથે સાથે જ્ઞાનની પ્રશંસા સાથે એમના લૌકિક ગુણોની પ્રશંસા કરવામાં આવે છે. વિશેષ પ્રશંસા કરવા અર્થે, પણ એવા ગુણો તો બીજામાં હોઈ શકે. લૌકિક અજ્ઞાની માણસોમાં પણ. પણ ખરેખર આશ્ચર્યકારક અને પ્રશંસાનો જે વિષય છે એ એમનું જે સ્વરૂપ છે, અંતરંગ સ્વરૂપ છે, એ ખરેખર અલૌકિક અને અદ્ભુત છે. એ જો સમજવામાં આવે, એની ઓળખાણ થાય તો જ્ઞાનીનું જે સ્વરૂપ છે એ બીજી રીતે દેખાય છે. નજર બદલાઈ જાય છે. એકવાર નજર બદલાયા વિના એનો યથાર્થ મહિમા ન આવે અને નજર બદલાયા પછી જે મહિમા આવે એ મહિમામાં કોઈ કાળે એમાં ફેરફાર થાય નહિ.

‘જે પ્રકારે પ્રારબ્ધનો ક્રમ ઉદય હોય તે પ્રકારે હાલ તો વર્તીએ છીએ,...’ પ્રારબ્ધના ક્રમમાં ક્રમસર જે એક પછી એક પછી એક કર્મના ઉદય પ્રમાણે પરિસ્થિતિ જે કાંઈ ઊભી થતી જાય છે એ પ્રકારે વર્તીએ છીએ.

મુમુક્ષુ :- ઈશ્વરેચ્છાને બદલે પ્રારબ્ધ શબ્દ વાપર્યો.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, બેય એક જ વાત છે, એક જ વાત છે. પ્રારબ્ધની એક પછી એક જે સ્થિતિ પાકતાં કર્મનો ઉદય આવે છે એમાં ફેરફાર કરવાની બુદ્ધિ સિવાય, ફેરફાર કરવાની બુદ્ધિ નથી, આવા કર્મનો ઉદય અમને ન આવે તો સારું અને એના બદલે આવા કર્મનો ઉદય આવે તો સારું, એમ નથી. પાનું ૭૧૦થી શરૂ થાય છે.

ગૃહસ્થાશ્રમમાં સત્પુરુષ રહે છે એ વાત છે. ત્રીજી લીટીથી.

‘ગૃહસ્થાશ્રમમાં સત્પુરુષ રહે છે તો એનું ચિત્રપટ કોઈ વિશેષ વૈરાગ્યની પ્રતીતિ થાય છે.’ તેનું ચિત્રપટ જોઈને વિશેષ વૈરાગ્યની પ્રતીતિ થાય છે. યોગદશાનું ચિત્રપટ જોઈ આખા જગતને વૈરાગ્યની પ્રતીતિ થાય છે. થાય પણ ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહેતા છતાં ત્યાગ, વૈરાગ્ય, યોગદશા જેવા રહે છે એ કેવી અદ્ભુત દશા છે ! યોગમાં જે વૈરાગ્ય રહે તે અખંડ વૈરાગ્ય સત્પુરુષ ગૃહસ્થાશ્રમમાં રાખે છે, એ અદ્ભુત વૈરાગ્ય જોઈ મુમુક્ષુને વૈરાગ્ય, ભક્તિ થવાનું નિમિત્ત બને છે. લૌકિકદષ્ટિમાં વૈરાગ્ય, ભક્તિ નથી. મુમુક્ષુને જે મહિમા આવે છે એ આ કારણથી આવે છે, કે જે મહાત્માઓ ત્યાગ દશામાં વર્તે છે એ વૈરાગ્ય તો એની પ્રવૃત્તિ ઉપરથી સ્પષ્ટ છે પણ ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહીને એવો જ વૈરાગ્ય, યોગદશા જેવો વૈરાગ્ય, યોગી જેવો વૈરાગ્ય ગૃહસ્થીમાં રાખે છે એ એમની અદ્ભુત પુરુષાર્થની પરિસ્થિતિને પ્રસિદ્ધ કરે છે. એટલે મુમુક્ષુને વિશેષ વિશેષ મહિમા આવે છે. આશ્ચર્યકારી પુરુષાર્થ જોઈને મહિમા આવે છે. એ વાત લીધી છે. ખોલ્યું છે. ગૃહસ્થાશ્રમનો વિષય ખોલ્યો છે. ત્યાગીની તો આખા જગતને પ્રતીતિ થઈ કે આ વૈરાગી છે કે એમને કાંઈ જોઈતું નથી, બધું ત્યાગીને બેઠા છે, છોડીને બેઠા છે. પણ ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહેતાં છતાં ત્યાગ અને વૈરાગ્ય, યોગદશા જેવા રહે છે એ કેવી અદ્ભુત દશા ! કેટલા અલિપ્ત છે ! કેટલા નિઃસ્મૃહ છે ! અને બધા જ સંયોગોની કિંમત જેણે ટાળી નાખી છે. કાંઈ નહિ, જેમ થાય એમ ભલે થતું. એ વાત લીધી છે.

‘માણસો વરસાદ આવે ત્યારે પાણી ટાંકામાં ભરી રાખે છે,...’ (સંગ્રહ કરે છે.) ‘તેમ મુમુક્ષુ જીવો આટલો આટલો ઉપદેશ સાંભળીને જરાય ગ્રહણ કરતા નથી,...’ અફસોસ વ્યક્ત કર્યો છે. પેલું જે પાણી છે તેને સંગ્રહે છે. આ તળાવ બાંધી લે છે, લ્યો ને ! બંધ બાંધી લે છે, તળાવ બાંધી લે છે. પછી છ-આઠ મહિના વરસાદ

નથી વરસવાનો. કદાચ વરસે તોપણ એ તો અણધાર્યો છે. આઠ મહિના નથી વરસવાનો એમ સમજીને પાણીને સંગ્રહે છે. પણ મુમુક્ષુજીવ, ડોં ! લૌકિકના જીવો નથી લીધા. જે સાંભળે છે એની વાત કરે છે. મુમુક્ષુજીવો આટલો આટલો ઉપદેશ સાંભળીને જરાય ગ્રહણ કરતા નથી 'તે એક આશ્ચર્ય છે. તેને ઉપકાર કેવી રીતે થાય ?' ગ્રહણ ન કરે તો ઉપકાર કેવી રીતે થાય ?

'સત્પુરુષની વર્તમાન સ્થિતિની વિશેષ અદ્ભુત દશા છે.' ફરીને લીધું. એટલે લીધું આ. 'સત્પુરુષની વર્તમાન સ્થિતિની વિશેષ અદ્ભુત દશા છે. ગૃહસ્થાશ્રમની બધી સ્થિતિ સત્પુરુષની પ્રશસ્ત છે. બધા જોગ પૂજવા યોગ્ય છે.' બહુ ખોલીને મૂક્યું છે. એ આ ૨૭૨માં લીધું ને ? જેના સર્વ આચરણ વંદનને યોગ્ય છે એવા સત્પુરુષને જોતા મુમુક્ષુની બુદ્ધિ સંમત ન થતી હોય તો એણે શું કરવું ? આ વિચારવા યોગ્ય વિષય છે એમ કરીને વાત છોડી દીધી.

મુમુક્ષુ :- જ્ઞાનીના બધા યોગ પૂજવા યોગ્ય છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પૂજવા યોગ્ય છે. કેમકે એ વખતે પણ એ ભિન્ન રહે છે માટે પૂજવા યોગ્ય છે. એ વખતે પણ ભિન્ન રહે છે એ કેવી અદ્ભુત દશા કે એ વખતે પણ એનાથી જુદાંપણું ! જાણે કે એની અસર જ નહિ આત્માને વિષે ! એ તો કેવી અદ્ભુત દશા ગણવી ! એમ. એવી કોઈ દૃષ્ટિ વિશેષ કેળવાય છે ત્યારે સત્પુરુષ ઓળખાય છે અને એ પછી જે સત્પુરુષનો મહિમા આવે છે એ જીવ તરીકે જાય છે.

સત્પુરુષનો મહિમા કરાવવા માટે સત્પુરુષનો મહિમા નથી કર્યો. આ જરા ધ્યાનમાં લેવા જેવી વાત છે. નહિતર લોકો બીજું સમજે છે કે સત્પુરુષનો મહિમા કરાવવા માટે સત્પુરુષની મહિમાની વાતો ચાલે છે, એમ નથી. મુમુક્ષુજીવને તરવાના હેતુથી એ વાત ચાલે છે. સત્પુરુષ માટે કોઈ વાત નથી ચાલતી. મુમુક્ષુના હિત માટે એ વાત ચાલે છે એમ છે ખરેખર.

એટલે અહીંયાં એ કહ્યું કે કલ્પના ન કરવી. સત્પુરુષને વિષે કોઈ પ્રવૃત્તિ જોઈને કલ્પના ન કરવી. 'જે પ્રકારે પ્રારબ્ધનો ક્રમ ઉદય હોય તે પ્રકારે હાલ તો વર્તીએ છીએ, અને એમ વર્તવું કોઈ પ્રકારે તો સુગમ ભાસે છે.' કોઈ પ્રકારે સુગમ ભાસે છે એટલે એ અમને સહજ છે. અને એમાં જ શાંતિ રહે છે. એ સિવાય અશાંતિનું

કારણ એ તો સ્પષ્ટ પોતાને અનુભવગોચર થાય છે. ૪૦૮ (પત્રમાં) એ વાત લીધી છે. ઉપર પાને. આ અષાઢ મહિનાનો પત્ર છે. પછી આ ૪૦૮ છે ઇ ભાદરવાનો છે. ૨૫માં વર્ષમાં જ તે.

‘જે જે કાળે જે જે પ્રારબ્ધ ઉદય આવે તે તે વેદન કરવું એ જ્ઞાનીપુરુષોનું સનાતન આચરણ છે,...’ પછી નીચે લખે છે કે અમને પણ એ જ આચરણ વર્તે છે. પછી ત્રીજી લીટીમાં. ‘એ ઉદયના ક્રમમાં કોઈ પણ પ્રકારની હાનિ-વૃદ્ધિ કરવાની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થતી નથી; અને એમ જાણીએ છીએ કે જ્ઞાનીપુરુષોનું પણ તે સનાતન આચરણ છે;...’ આ એક પત્રમાં જ્ઞાનીપુરુષોનું સનાતન આચરણ ત્રણ વખત લખ્યું છે. ‘સોગાનીજી’ને આ પત્ર વંચાવ્યો હતો. ‘દ્રવ્યદૃષ્ટિ પ્રકાશ’માં એ વાત છે. આ પત્ર વંચાવ્યો હતો. જુઓ ! આ જ્ઞાનીપુરુષોનું સનાતન આચરણ. ગૃહસ્થદશામાં રહેલા જ્ઞાનીપુરુષોનું સનાતન આચરણ ત્રણ વખત આ જગ્યાએ (લખ્યું છે). સનાતનનો અર્થ ત્રણે કાળમાં જ્ઞાનીને આમ જ હોય. ત્રણે કાળના જ્ઞાનીને (આમ જ હોય). કોઈ કાળના જ્ઞાનીને બીજું હોય અને કોઈ કાળના જ્ઞાનીને બીજું હોય એમ નથી. એનું નામ સનાતન. પત્ર પહેલા મનમાં વાંચી ગયા. મનમાં વાંચી ગયા પછી બોલ્યા, ક્યા તત્ત્વ રખા હૈ ઇસમેં ! કેવું તત્ત્વ રાખ્યું છે ! કેવું તત્ત્વ આવી ગયું છે એક પત્રની અંદર ! ‘સોગાનીજી’ને પોતાને ‘શ્રીમદ્’ના પત્રો અને એમના પ્રત્યે ઘણું માન હતું.

મુમુક્ષુ :- ઘણી વખત યાદ કરતા.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- છેલ્લે દિવસે એ જ વાંચતા હતા. તબિયત અસ્વસ્થ થઈ, જે દિવસે દેહ છોડ્યો સાંજે ચાર વાગે ત્યારે સવારથી તબિયત અસ્વસ્થ હતી. ‘શ્રીમદ્’ વાંચતા હતા. છેલ્લે દિવસે ગ્રંથ એમણે ‘શ્રીમદ્’નો હાથમાં લઈને વાંચવાનું રાખ્યું છે.

જ્ઞાનીને બીજા જ્ઞાનીના વચન પ્રત્યે પણ કેટલો ભાવ વર્તે છે ! આ એક વિચારવા જેવો વિષય છે. મુમુક્ષુ ગડબડ કરે હવે એ તો નસીબની વાત છે. જ્ઞાનીને કેટલો ભાવ છે જ્ઞાની પ્રત્યે !

મુમુક્ષુ :- ‘ગુરુદેવ’ કેટલો મહિમા કરતાં !

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ તો કોઈ વ્યાખ્યાન લગભગ ખાલી નહિ હોય કે જેમાં ‘શ્રીમદ્’ના શબ્દોનું ઉદ્ધરણ ન કર્યું હોય, દોહરાવ્યા ન હોય. કોઈ અસાધારણ એમની

વ્યક્તિ-અભિવ્યક્તિ થઈ છે, ભાવોની જે અભિવ્યક્તિ થઈ છે (એ) અસાધારણ થઈ છે.

‘એમ વર્તવું કોઈ પ્રકારે તો સુગમ ભાસે છે. ઠાકોર સાહેબને મળવા સંબંધી વિગત આજના પત્રને વિષે લખી, પણ પ્રારબ્ધ ક્રમ તેવો વર્તતો નથી. ઉદીરણા કરી શકીએ એવી અસુગમ વૃત્તિ ઉત્પન્ન થતી નથી.’ કોઈ કામ પરાણે કરવું એ એમને અસુગમ લાગે છે. એ વૃત્તિ અમને ઉદય થતી નથી, ઉત્પન્ન થતી નથી, એ કઠણ છે અમારા માટે. આ જે ઠાકોર સાહેબ છે એ ઘણું કરીને ‘લીમડી’ના ઠાકોર છે અને ‘સોભાગભાઈ’ને કાંઈક થોડોઘણો પરિચય હશે. એટલે એમને એમ લાગેલું કે આ જીવ કાંઈક ઠીક છે. જો કૃપાળુદેવનો એને કાંઈક પરિચય થાય તો કાંઈક વધારે એનું હિત થાય, એવી કોઈ ભલી લાગણીથી બેનો સંયોગ થાય એમ પોતે ઇચ્છ્યું છે. હવે પેલા તો રાજા હોય એ સામે ઊઠીને કેમ મળવા જાય ? આ તો સાધારણ વાણિયા વેપારી દેખાય. હોય નાની ઉંમર, ૨૫ વર્ષની ઉંમર એટલે સાવ છોકરડો ત્યારે તો દેખાય. એટલે એ તો કાંઈ મળવા આવે નહિ. એટલે એમને કીધું હશે કે, ‘મુંબઈ’માં રહેતા હશે, રાજા-મહારાજાઓ તો મુંબઈમાં રહેતા હતા, તો કહે કે, એમને મળવા સંબંધી તમે લખ્યું પણ હવે અમારે તો કાંઈ વૃત્તિ કામ કરતી નથી. પણ પ્રારબ્ધનો ક્રમ તેવો વર્તતો નથી કે ઇચ્છા થાય ને ત્યાં જઈએ એ કાંઈ દેખાતું નથી. પરાણે કરવાનું, ખેંચી કરવાનું કાંઈ અમારી વૃત્તિમાં ચાલતું નથી, થતું નથી. હવે એના ઉપર એક પેરેગ્રાફ બહુ સરસ અહીંયાં લખ્યો છે.

‘જોકે અમારું ચિત્ત નેત્ર જેવું છે;...’ આંખ જેવું. આંખ એક આખા શરીરમાં નાજુક અવયવ છે. ‘નેત્રને વિષે બીજા અવયવની પેઠે એક રજકણ પણ સહન થઈ શકે નહીં.’ જુઓ ! કાનમાં મેલ હોય, કાંઈ ચડી જાય (તોપણ) વાંધો ન આવે, નાકમાં ચડે (તોપણ વાંધો ન આવે), આંખમાં ન સહન થાય, એક કણું પણ સહન ન થાય. એવું કસ્તર કાનમાં પડ્યું હોય, નાકમાં પડ્યું હોય (તો) ખબર પણ ન રહે. આંખમાં ન ચાલે.

‘બીજા અવયવની પેઠે એક રજકણ પણ સહન થઈ શકે નહીં.’ નેત્રને. ‘બીજા અવયવોરૂપ અન્ય ચિત્ત છે.’ બીજાના જે મન છે એ બીજાના અવયવ છે. ઘણો ગમે એટલો બોજો આવે, ગમે એટલા કામ કરવાના હોય, ગમે એટલી માથાકૂટ કરવાની હોય બધા કરે, અમે સહન નથી કરી શકતા. અમારી શાંતિ જરાપણ ડહોળાય એ કામ અમે નથી કરી શકતા. અમારું ચિત્ત એવું નેત્ર (જેવું) થઈ ગયું છે.

‘બીજા અવયવોરૂપ અન્ય ચિત્ત છે.’ અન્ય એટલે બીજાના ચિત્ત, હોં ! પોતાનું નહિ. ‘અમને વર્તે છે એવું જે ચિત્ત તે નેત્રરૂપ છે, તેને વિષે વાણીનું ઊઠવું, સમજાવવું, આ કરવું, અથવા આ ન કરવું, એવી વિચારણા કરવી તે માંડ માંડ બને છે.’ નાનામાં નાનું કામ કરવાનો વિકલ્પ ઊઠે છે અમને એ પોષાતું નથી.

મુમુક્ષુ :- આંખમાં કણા પડ્યા હોય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. આંખમાં કણા પડ્યા છે. આંખમાં એક કણું તો આંખ સહન ન કરે પણ અને એને એમ કહે, આંખને એમ કહે કે તું આ સૂંડલો ભરીને રેતી ઉપાડીને બીજે નાખી દે. એક રજકણ ન ઉપાડી શકે એવું નેત્ર સૂંડલો ભરીને રેતી કેવી રીતે ફેરવે ? આ એવી અમારી દશા છે એમ લાખશે. એવું ચિત્ત થઈ ગયું છે. એટલે એવી વિચારણા કરવી તે માંડ માંડ બને છે.

‘ઘણી ક્રિયા તો શૂન્યપણાની પેઠે વર્તે છે;...’ મોટાભાગની જે ઉદયની ક્રિયા કરીએ છીએ એમાં અમે જાણે ઉપયોગ દેતા નથી, મન દેતા નથી, ચિત્ત દેતા નથી. Absent રહીને જાણે કરીએ છીએ. એવી શૂન્યપણે (પ્રવૃત્તિ થાય છે). જાણે એમાં અમારું શૂન્યપણું છે, ખબર જ નથી. જેમ ઊંઘની અંદર માણસ પડખું ફેરવે છે એને શું ખબર છે ? ઊંઘની અંદર પડખું ફેરવે છે એને ખબર નથી હોતી કે મેં પડખું ફેરવ્યું. એ શૂન્ય જેવું છે એનું ચિત્ત ત્યાં. એમ અમે અમારી ઉદયની ક્રિયામાં શૂન્ય પેઠે વર્તીએ છીએ. કેટલી ખોલી ખોલીને અંતરંગની દશા મૂકી છે પોતે !

‘આવી સ્થિતિ છતાં ઉપાધિજોગ તો બળવાનપણે આરાધીએ છીએ. એ વેદવું વિકટ ઓછું લાગતું નથી,...’ એની વેદના ઘણી છે. આટલા બધા ઉપાધિના કામ માથે આવે છે એની ઘણી વેદના થાય છે. ‘કારણ કે આંખની પાસે જમીનની રેતી ઉપડાવવાનું કાર્ય થવારૂપ થાય છે. તે જેમ દુઃખે – અત્યંત દુઃખે—થવું વિકટ છે, તેમ ચિત્તને ઉપાધિ તે પરિણામરૂપ થવા બરાબર છે.’ આવી અમારી ચિત્તની દશા છે. એમાં એને રસ પડે ક્યાંથી ? જો રસનું અવલોકન કરીએ તો રસ ક્યાં છે એનો ? બસ ! રસ નથી તો બંધન નથી. ‘રાગોદ્વારમહારસેન’ આ બંધતત્ત્વ છે. એટલે જ્ઞાનીને બંધ નથી એમ કહેવામાં આવે છે. બધા જ્ઞાનીની—ત્રણે કાળના જ્ઞાનીની અંતરંગ દશા આવી જ હોય છે.

તા. ૨૪-૧૨-૧૯૮૯, પ્રવચન નં. ૧૧૫
પત્રાંક - ૩૮૫ થી ૩૮૭

ફરીથી લઈએ. 'જોકે અમારું ચિત્ત નેત્ર જેવું છે; નેત્રને વિષે બીજા અવયવની પેઠે એક રજકણ પણ સહન થઈ શકે નહીં...' દષ્ટાંત આપ્યું છે ચિત્તનું. 'બીજા અવયવોરૂપ અન્યચિત્ત છે.' અન્ય ચિત્ત એટલે બીજા લોકોનું એમ લેવું છે. 'અમને વર્તે છે એવું જ ચિત્ત તે નેત્રરૂપ છે,...' બીજાને, બીજા લોકોને ચિત્ત વર્તે છે એ બીજા અવયવ જેવું છે. એટલે ગમે તેટલા કામ ઉપાડી શકે. આંખ કોઈ કામ ન કરી શકે, જોવા સિવાય.

'અમને વર્તે છે એવું જે ચિત્ત તે નેત્રરૂપ છે, તેને વિષે વાણીનું ઊઠવું, સમજાવવું, આ કરવું અથવા આ ન કરવું એવી વિચારણા કરવી તે માંડ માંડ બને છે.' એવી વિચારણા કરવી તે માંડ માંડ બને છે. સ્વાભાવિકપણે, સહજપણે નિરૂપાધિક ભાવે રહેવાનું જેનું વલણ-ઢલાણ થઈ ગયું છે. સહજપણે નિરૂપાધિક જ્ઞાતા-દષ્ટા ભાવે રહેનારું એ ચિત્ત પાસે બોલાવવાનું, લખવાનું, સમજાવવાનું, આ કરવું, ન કરવું એ સંબંધીની માથાફોડ એ અસહ્ય પરિસ્થિતિ છે. આંખ ન કરી શકે એવી અસહ્ય પરિસ્થિતિ છે. 'એવી વિચારણા કરવી તે માંડ માંડ બને છે.' બહુ કોશિશથી બને છે. જાણે કરી શકતા નથી અને કરવું પડે છે એવી અમારી સ્થિતિ છે.

'ઘણી ક્રિયા તો શૂન્યપણાની પેઠે વર્તે છે.' ખાવું, પીવું, જે ઉદયગત Normal ક્રિયા છે એમાં તો જાણે ક્યાંય અમારો ઉપયોગ લાગતો નથી, એમ ને એમ Automatic-ચંત્રવત્ થઈ જતું હોય, ઉપયોગ વગર જાણે, ઉપયોગ દેતા નથી અને થઈ જતું હોય એટલા ઉપરછલ્લા ઉપયોગથી શૂન્યની જેમ એ બધી ક્રિયા થઈ જાય છે. એમાં ઉપયોગની શૂન્યતા છે, સાવધાનીની શૂન્યતા છે, સાવધાની નથી આવતી.

આમતો સામાન્ય માણસ ખાય છે, પીવે છે તો કેટલા ચીકણા પરિણામથી ખાય !

આ બરાબર બન્યું છે કે નહિ ? શાક બરાબર બન્યું છે કે નહિ ? રોટલી બરાબર છે કે નહિ ? અથાણું, બીજું ત્રીજું ચીજ બધું બરાબર છે કે નહિ ? થાળી સાફ કરેલી છે કે નહિ ? કાંઈ ચોંટ્યું તો નથી ને વાટકામાં ? ભાઈ ! તારા આત્મામાં બધું ચોંટી ગયું એનો ખ્યાલ નથી. આત્માને કેટલો કચરો ચોંટ્યો છે અને એ કચરાનો આહાર કરે છે એની ખબર નથી. થાળી-વાટકાને કાંઈક ચોંટ્યું હોય તો એના આત્માને ચોંટી જાય. એવા ચીકણા પરિણામથી નાના નાના ઉદયની અંદર, સામાન્ય ઉદયની અંદર પણ એટલા ચીકણા પરિણામથી વર્તે. જુઓ ! જ્ઞાનીની દશા ! એ ઘણી ક્રિયા તો શૂન્યપણાની પેઠે વર્તે છે. ધ્યાન જ નથી હોતું અમારું, એમનેમ થઈ જાય છે.

‘આવી સ્થિતિ છતાં ઉપાધિજોગ તો બળવાનપણે આરાધીએ છીએ.’ આવી સ્થિતિ હોવા છતાં જે વ્યવસાય આદિનો પ્રસંગ છે, બળવાન પ્રસંગ છે એમાં ચાલવાનું, એમાં રહેવાનું, એમાં પ્રવર્તવાનું થઈ રહ્યું છે. ‘એ વેદવું વિકટ ઓછું લાગતું નથી,...’ ઠીક ! એની વેદના ભઠ્ઠી જેવી છે. આ એમાંથી નીકળ્યું. વેદવું ઓછું નથી લાગતું. ‘કારણ કે આંખની પાસે જમીનની રેતી ઉપડાવવાનું કાર્ય થવારૂપ થાય છે.’ આંખ રજકણ સહન ન કરી શકે એ આંખને એમ કામ સોંપ્યું છે કે સૂંડલો ભરીને રેતી અહીંથી ઉપાડીને અહીંયાં નાખી દે. કેવી રીતે કરે ? એવી સ્થિતિ થઈ પડી છે.

‘તે જેમ દુઃખે-અત્યંત દુઃખે...’ દુઃખે અને અત્યંત દુઃખે. આ ભઠ્ઠી જેવું દુઃખ. ‘થવું વિકટ છે, તેમ ચિત્તને ઉપાધિ તે પરિણામરૂપ થવા બરાબર છે.’ એ ઘણી ઉપાધિ એવી અત્યંત દુઃખવાળી સ્થિતિ છે. એવી પરિસ્થિતિ થઈ છે. ‘સુગમપણાએ સ્થિત ચિત્ત હોવાથી વેદનાને સમ્યક્પ્રકારે વેદે છે.’ હવે પરિણામનની અંદર એક બીજું પડખું છે. એમાં એવી વેદનાને પણ સમ્યક્પ્રકારે વેદવી, એવી વેદનાને પણ આત્માને વળગી રહીને વેદવી, આત્માભિમુખ રહીને વેદવી, આત્માનો આશ્રય નહીં છોડીને વેદવી એ પ્રકારે વેદીએ છીએ. એકાકાર નથી થતાં. ‘સમ્યક્પ્રકારે વેદે છે,’ ‘સુગમપણાએ સ્થિત ચિત્ત હોવાથી વેદનાને સમ્યક્પ્રકારે વેદે છે. અખંડ સમાધિપણે વેદે છે.’ અસમાધાન નથી થતું.

‘આ વાત લખવાનો આશય તો એમ છે કે આવા ઉત્કૃષ્ટ વૈરાગ્યને વિષે આવો ઉપાધિજોગ વેદવાનો જે પ્રસંગ છે, તેને કેવો ગણવો ?’ આમ પ્રશ્ન ઉઠાવ્યો છે. અત્યારે તમને આ વાત લખી છે એનો આશય એ છે કે એક બાજુથી અમને ઉત્કૃષ્ટ વૈરાગ્ય

અંદરમાં વર્તે છે. બીજી બાજુથી આવો પ્રબળ ઉપાધિયોગ વર્તે છે અને એને આ પ્રકારે વેદીએ છીએ. આ પ્રકારે સમાધિ રહે છે તો આ બધી પરિસ્થિતિને કેવી ગણવી ? તમે શું સમજો ? આવી વાત કહેતાં અમારી દશાને કાંઈ સમજો છો ? ઓળખો છો ? કાંઈ ખ્યાલ આવે છે ? જ્ઞાનદશા કાંઈ પકડાય છે ? એમ કહેવું છે. શું વાત લઈ જાય છે ?

‘સોભાગભાઈ’ ઉપરનો પત્ર છે ને ! તો કહે કે, અમને અમારી અંતરંગ દશાથી ઓળખો છો કે ઓઘસંજ્ઞાએ ઓળખો છો ? આ ફોડ પાડે છે. આવો ઇતિહાસ ભાગ્યે જ મળે કે એક જ્ઞાની બીજા જ્ઞાની થવા યોગ્ય સુપાત્ર જીવને પોતાની અંતરંગ પરિણતિની ઓળખાણ કેવી રીતે કરાવે છે ! અને એ ઓળખાણ કરાવે છે ત્યારે કેવી કેવી વાતોની રજૂઆત કરે છે ! એની સામે કેવા પ્રશ્ન મૂકે છે ! આ બધી બહુ અંદરની ઊંડી વાતો બહાર આવી છે.

‘તેને કેવો ગણવો ? અને આ બધું શા અર્થે કરવામાં આવે છે ?’ શું કરવા કરીએ છીએ ? આ ઉપાધિ કોણ પરાણે કરાવે છે ? કેમ આમ કરીએ છીએ ? શા માટે કરીએ છીએ ? અને જાણતાં છતાં તે ઉપાધિયોગ કેમ મૂકી દેવામાં આવતો નથી ? એનો ત્યાગ કેમ થતો નથી ? આવા પ્રશ્નો ઊઠે છે ? કે તમને ઉપાધિયોગ દુઃખદાયક લાગે છે તો ત્યાગી થઈને નીકળી જાવ. એમ કેમ કરતા નથી ? શા માટે ઉદયમાં રોકાણા છો ? કેમ ત્યાગ કરતા નથી ? એમ પોતે પ્રશ્ન ઉઠાવ્યા છે કે કાંઈ આવી વિચારણા ચાલે છે ? ‘એ બધું વિચારવા યોગ્ય છે.’ કે કેમ આમ છે ? એ વાતને પોતાની દશા રજૂ કરીને બે-ત્રણ પ્રશ્નો રાખીને ઓળખાવા માટે વિચારણામાં મૂકી દીધી.

મુમુક્ષુ :- બધા જ્ઞાનીની એવી સ્થિતિ હોય છે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, હોય છે. જ્ઞાનીઓની સ્થિતિ એવી જ હોય છે. કોઈનો વૈરાગ્ય કમ દેખાય, કોઈનો વૈરાગ્ય વધારે દેખાય, હોય તો જે હોય તે જ હોય. દેખાવમાં ફેર પડે ખરો. એમ છે.

મુમુક્ષુ :- ધારાપ્રવાહરૂપ ચાલતી હોય...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ તો જ ચાલતી આવે છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બીજા જ્ઞાની લઈએ. 'સોગાનીજી'નો ઇતિહાસ આપણી પાસે પ્રસિદ્ધ છે. એમના જીવન વિષેનો થોડો અભ્યાસ પણ ચાલે છે. તો અનેક જગ્યાએ એ વાત આવી છે કે પ્રથમ પણ કેટલો દર્શનપરિષદ વેદો છે ? કેટલો અજ્ઞાનપરિષદ વેદો છે ? કેટલો સ્વરૂપ પ્રાપ્તિનો તડફડાટ હતો ? ત્યાર પછી પણ કેટલી ઉદાસીનતાથી ગૃહસ્થમાં રહ્યા છે. છતાં કેવા કેવા કામ કરતા જોવામાં આવ્યા છે. અને છતાં એમ લખે છે કે દેવાદિક પ્રત્યે એ ઉપયોગ જાય તો ભઠ્ઠી જેવું દુઃખ છે. અશુભયોગમાં વર્તે છે. છે કે નહિ સામે સામે ?

હવે એમના જે સમીપમાં રહેનારા જગતવાસી જીવો, એમનો પરિવાર એમની સાથે વ્યવસાયમાં આવનારા જીવો, એમની સાથે ધર્મના કારણે પરિચયમાં, યોગમાં આવનારા જીવો, એમ યોગ તો બધાને પોતપોતાની રીતે જુદાં જુદાં પ્રકારે હતો. કુટુંબને કુટુંબીઓની જેમ હતો, વ્યાપારીઓને વ્યાપારીઓની જેમ હતો, મુમુક્ષુઓને મુમુક્ષુઓની જેમ હતો કે આ એક આપણા જેવા મુમુક્ષુ છે. આ પણ મુમુક્ષુ છે. આપણે પણ મુમુક્ષુ છીએ. સાથે આપણે ધર્મચર્યા કરીએ છીએ, વાંચન કરીએ છીએ, વાતચીત કરીએ છીએ. યોગ તો બધાને થાય છે, પરિચય થાય છે. સૌ પોતપોતાની યોગ્યતા અનુસાર માપીને પૂર્વગ્રહ એટલે એક નિર્ણય કરે છે કે આ આમ છે, આ આવા છે ને આ આમ છે. અને એ પૂર્વગ્રહને પાયામાં રાખીને પોતે પ્રવર્તે છે. વ્યવહાર કરે છે. બોલવાનો, ચાલવાનો, અનેક પ્રકારે વિનયનો, અવિનયનો.

મુમુક્ષુ :-

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- મેં તો કહ્યું હતું. 'સોનગઢ' આવેલા ને ચર્યા કરતા હતા. આપણે અત્યારે બેઠા છીએ, આ બધી ચર્યા ને વાર્તા થાય છે, ગૃહસ્થજીવન તો ખ્યાલમાં આવે કે ગૃહસ્થમાં શું હોય ને શું ન હોય ? પત્રવ્યવહાર પણ આગળ-પાછળ થોડો ચાલતો હતો. બરાબર 'શ્રીમદ્' યાદ આવે છે, કીધું. અને તમારી અનુપસ્થિતિમાં ઘરે 'શ્રીમદ્' લઈને બેસું છું એટલે તમે યાદ આવો છો. ત્યારે રૂબરૂ ચર્યા થયેલી. એટલે ખબર ન પડે.

આ તો આટલું લખે છે પણ એમને પણ એમના પરિવારવાળાઓએ ઓળખ્યા નથી. એમને એમના દુકાનવાળાઓએ ઓળખ્યા નથી, વેપારીઓએ ઓળખ્યા નથી, મુમુક્ષુએ પોતપોતાની યોગ્યતા અનુસાર ઓળખ્યા છે. કોઈએ ઓછા પ્રમાણમાં, કોઈએ

વત્તા પ્રમાણમાં, કોઈએ ઓઘમાં અને કોઈ સંપ્રદાયોએ વિરોધ પણ કર્યો છે. બધું થયું છે. એ બધું વિચારવા યોગ્ય છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એટલે બળવાન ઉદય છે. આરાધીએ છીએ એટલે કામ કરવા પડે છે, સેવા કરવી પડે છે. સેવા કરવી પડે છે. એ બધું સેવવું પડે છે. એમ. અણગમતું પણ સેવવું પડે છે, ભોગવવું પડે છે.

મુમુક્ષુ :- જાણવા છતાં પણ મૂકી દેવામાં આવતો નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પ્રશ્નો પૂછ્યા છે કે ઉપાધિયોગ જે છે એ વેદવાનો પ્રસંગ છે તે કેવો ગણવો ? અને શા માટે આમ કરવામાં આવે છે ? એની પાછળ આચરણનું જે વિશાળ Adjustment છે, પોતાનો પુરુષાર્થ તો પુરુષાર્થની જ ગતિમાં જે પ્રમાણે એની સ્થિતિ છે એ પ્રમાણે ચાલે છે, છતાં ઉદયમાં પણ ફેર થતો નથી. ઉદયમાં કાંઈ કરવાનો અધિકાર નથી એ ખ્યાલમાં છે. જે ક્ષણે ક્ષણે મુનિદશામાં આવવું યોગ્ય એ પરિસ્થિતિ પણ નથી, ભાવના છે તોપણ, ભાવના એટલે પુરુષાર્થ સહિતની ભાવના છે તોપણ. જે વર્તમાન સ્થિતિ છે એમાં એકાકાર થતા નથી. સમાધિભાવે, અખંડ સમાધિભાવે વેદીએ છીએ. તો એ એક ન્યાયે ત્યાગ નથી થયો (છતાં) એક ન્યાયે ત્યાગ કર્યા બરાબર છે. કેમકે એમાં પોતાપણું વર્તવું નથી તો ત્યાગ કર્યા બરાબર છે. છતાં ત્યાગ નથી એનો પોતાને અફસોસ છે. ત્યાગ કર્યા બરાબર છે એની સમાધિ પણ છે. આવા બધા અંદરના સૂક્ષ્મ પરિણામોની જે સ્થિતિ છે એ બધી તમને વિચારવા યોગ્ય છે અને વિચારાય છે ? એમ લેવું છે. પ્રશ્નો મૂકીને એમ કહેવું છે કે આ બધું વિચારવા યોગ્ય છે અને કાંઈ વિચારાય છે ? અને એના ઉપરથી આત્મા શું ? આત્મભાવ શું ? ઉદયભાવમાંથી અસ્તિત્વનું ખસી જવું એ શું ? જો એ સમજાય તો એને મોક્ષમાર્ગ સમજાય તો એને બધું સમજાઈ ગયું. કાંઈ બાકી ન રહ્યું. એને પોતાને અંતર્મુખ થવાની સૂઝ આવે. એટલે તો પોતે કહ્યું છે કે જ્ઞાનીને ઓળખે તે કમે કરીને જ્ઞાની થાય જ. થાય જ, ન થાય એમ ન બને એમ કહે છે એટલી Guaranteed વાત છે. એમ કરીને એમને એ વિષય ઉપર આકર્ષિત કરે છે, વિચારતા કરે છે અને એ વિષયના ઊંડાણમાં પોતે ખેંચી જાય છે.

મુમુક્ષુ :- આટલા વર્ષ ગુરુદેવને સાંભળ્યા પણ ઓળખ્યા નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા ! આ એમ જ છે. સોએ સો ટકા ‘ગુરુદેવ’ને ઓળખ્યા નહિ, એમ છે. ઓઘસંજ્ઞાએ “ગુરુદેવ’... ‘ગુરુદેવ” કરીને ભક્તિ કરી. એ તો સમવસરણમાં જિનેન્દ્રદેવની ક્યાં નથી કરી ? કલ્પવૃક્ષના ફૂલ અને મણિરત્નના દીવાથી પૂજા-ભક્તિ અને આરતી નથી કર્યા ? એટલે કાંઈ દેવ તરીકે ઓળખી લીધા છે એમ છે ? એવું કાંઈ નથી. (નથી ઓળખ્યા) એવું જ છે.

‘મણિ વિષે લખ્યું તે સત્ય છે.’ ‘મણિભાઈ’ કરીને એમના દીકરા હતા એના વિષે કોઈ ઉલ્લેખ છે કે તમારો અભિપ્રાય બરાબર છે.

‘ઈશ્વરઈચ્છા જેમ હશે તેમ થશે.’ સંસારમાં તો પૂર્વ પ્રારબ્ધ, ઈશ્વરઈચ્છા એટલે પૂર્વનું પ્રારબ્ધ હશે તેમ થશે. ‘વિકલ્પ કરવાથી ખેદ થાય; અને તે તો જ્યાં સુધી તેની ઈચ્છા હોય ત્યાં સુધી તે પ્રકારે જ પ્રવર્તે.’ એને કાંઈક કહ્યું હશે કે ભાઈ ! આમ નથી કરવું ને આમ કરવું છે. પણ છતાં એ કરતા હશે. તો કહે એ તો પૂર્વ પ્રારબ્ધ અનુસાર થવાનું હશે તે થશે. એનું-પ્રવૃત્તિનું ફળ તો જે આવવાનું હશે તે આવશે. અને તે તો જ્યાં સુધી તેની ઈચ્છા હોય ત્યાં સુધી તે પ્રકારે જ પ્રવર્તે. એ તમારી ઈચ્છાએ પ્રવર્તે એવું ન બને. એની ઈચ્છા પ્રમાણે પ્રવર્તે, એની સમજણ પ્રમાણે પ્રવર્તે, એની ઈચ્છા પ્રમાણે પ્રવર્તે. ‘સમ રહેવું યોગ્ય છે.’ એટલે તમારે તો ભિન્ન પડીને સમતાભાવ રાખવો.

‘બીજી તો કંઈ સ્પૃહા નથી, કોઈ પ્રારબ્ધરૂપ સ્પૃહા પણ નથી, સત્તારૂપ કોઈ પૂર્વે ઉપાર્જિત કરેલી ઉપાધિરૂપ સ્પૃહા તે તો અનુક્રમે સંવેદન કરવી છે.’ એ ખુલાસો કર્યો લ્યો. આ બધું શા અર્થે કરવામાં આવે છે ? આ એનો ઉત્તર આપ્યો કે ‘બીજી તો કંઈ સ્પૃહા નથી. કોઈ પ્રારબ્ધરૂપ સ્પૃહા પણ નથી’ કે આ વેપાર કરીએ છીએ એમાંથી કોઈ એવો પુણ્યકર્મનો ઉદય આવી જાય અને ધનના ઢગલા થઈ જાય તો સારું, વેપાર કરતા કરતાં. અનુકૂળતાઓ વધી જાય તો સારું, સંયોગો બધા સરખા થઈ જાય તો સારું. એવી કોઈ ભવિષ્યની પ્રારબ્ધરૂપ પણ સ્પૃહા નથી. વર્તમાન પ્રવૃત્તિમાં પણ સ્પૃહા નથી.

‘સત્તારૂપ કોઈ પૂર્વે ઉપાર્જિત કરેલી ઉપાધિરૂપ સ્પૃહા...’ પૂર્વે જે સ્પૃહાથી જે આ કર્મ ઉપાર્જન કર્યું છે ‘તે તો અનુક્રમે...’ જે એના ક્રમથી આવે એને સંવેદન કરવું એટલે જ્ઞાતાભાવે સમ્યક્ પ્રકારે એને વેદવું, ભિન્ન પડીને જાણવું એવું સંવેદન કરવું

છે. ‘એક સત્સંગ - તમરૂપ સત્સંગની સ્પૃહા વર્તે છે.’ આ સ્પૃહા વર્તે છે. સત્સંગની સ્પૃહા વર્તે છે અને એ પણ તમારા સંગની, બધાની નહિ. તમરૂપ સત્સંગની સ્પૃહા વર્તે છે.

‘સોગાનીજી’ના પત્રમાં પણ ‘ગુરુદેવ’ના સત્સંગ માટે એમને ઘણી જ તીવ્ર ભાવના વર્તતી હતી કે કોઈ વખત તો તે સત્સંગના અભાવમાં આંસુ આવી જાય એવી પરિસ્થિતિમાં જ્ઞાનદશામાં હતા. એક બાજુ તીવ્ર અંદરની પરિણતિ, બીજી બાજુ- આ બાજુ આવો સત્સંગનો ભાવ, ત્રીજી બાજુ પ્રવૃત્તિમાં ઉદયની ઉદાસીનતા. આ બધા ત્રણ પડખાં છે. ‘વચનામૃત’માં એમ લીધું છે. જ્ઞાનીની દશા ત્રિપટિ હોય છે. ત્રિપટી દશા. ઉદયની અંદર વૈરાગ્ય, આ બાજુ સત્સંગાદિની ભાવના એટલે વ્યવહાર આવી ગયો, નિશ્ચયમાં પોતાની શુદ્ધાત્મ પરિણતિ.

‘એક સત્સંગ-તમરૂપ સત્સંગની સ્પૃહા વર્તે છે. રુચિમાત્ર સમાધાન પામી છે. એ આશ્ચર્યરૂપ વાત ક્યાં કહેવી ?’ એટલે કે અમે અમારું આત્મરુચિનું કામ બરાબર કર્યું છે, એ વિષયમાં અમને સમાધાન છે અને એ આશ્ચર્યરૂપ વાત છે કે એ અંતરંગ દશા તો કોઈ અલૌકિકપણે વર્તે છે. કહી શકીએ એવી પરિસ્થિતિ નથી પણ અમારી જે દશા છે એ તો કોઈ સારી એવી આશ્ચર્ય દશા વર્તે છે. ‘આશ્ચર્ય થાય છે.’

‘આ જે દેહ મળ્યો તે પૂર્વે કોઈ વાર મળ્યો ન હો તો, ભવિષ્યકાળે પ્રાપ્ત થવો નથી.’ ન હો અને તો જે જુદો પાડ્યો છે પણ એ એક શબ્દ લેવાની જરૂર છે. ‘આ જે દેહ મળ્યો છે તે પૂર્વે કોઈ વાર મળ્યો નહોતો,...’ ભૂતકાળમાં મનુષ્યપણું અનંતવાર આવ્યું પણ અત્યારે જે અમને આ દેહને વિષે જે દેહથી ભિન્ન પરિસ્થિતિ અમારી વર્તે છે અને દેહ હોવા છતાં જે દેહાતીત દશાએ વર્તાય છે એ પ્રકારનો દેહ ક્યારેય મળ્યો નથી, ભવિષ્યકાળે મળશે નહિ. કેમકે હવે તો ભવિષ્યમાં લાંબું છે નહિ અમારું.

‘ધન્યરૂપ - કૃતાર્થરૂપ એવા જે અમે...’ કેવી દશા આશ્ચર્યકારી છે ! ‘ધન્યરૂપ -કૃતાર્થરૂપ એવા જે અમે તેને વિષે આ ઉપાધિજોગ જોઈ લોકમાત્ર ભૂલે એમાં આશ્ચર્ય નથી,...’ કેવી ખુલ્લી વાત કરીને મૂકી છે ! કે અમને જોઈને, અમારી પ્રવૃત્તિ જોઈને દુનિયા આખી ભૂલ ખાય જાય એ દેખાય આવે એવી વાત છે. બાકી અમારી અંતરદશા અલૌકિક પ્રકારે વર્તે છે. ‘આ ઉપાધિ જોઈ લોકમાત્ર ભૂલે...’ એટલે આખું જગત

ભૂલે 'એમાં આશ્ચર્ય નથી. અને પૂર્વે જો સત્પુરુષનું ઓળખાણ પડ્યું નથી, તો તે આવા યોગના કારણથી છે.'

આ પોતાના દષ્ટાંતે પોતાનો ભૂતકાળ કહી દીધો અને બીજા બધાનો ભૂતકાળ કહી દીધો કે પૂર્વે પણ આ જીવ ભૂલ્યો હોય તો સત્પુરુષની અંતર-બાહ્ય દશામાં આવડો મોટો તફાવત હોવાથી કલ્પના જ થાય છે. બાહ્યદષ્ટિ છે. બાહ્ય દષ્ટિવાન જીવ અંતરદષ્ટિનો વિષય કેવી રીતે વિષયગત કરે કે માપણી કરે એની ? માપે કેવી રીતે ? બાહ્યદષ્ટિ છે. બાહ્યદષ્ટિથી કલ્પના કરે છે. એવા બોલવામાં, ચાલવામાં, પ્રવૃત્તિમાં દેખાય છે એની કલ્પના કરી લ્યે છે. તો ભૂતકાળમાં પણ પૂર્વે સત્પુરુષનું ઓળખાણ પડ્યું નથી એનું આ કારણ છે. વિચારતાં કરી મૂકે એવી પરિસ્થિતિ લીધી છે.

અને 'તે આવા યોગના કારણથી છે.' આવા બધા બહારના યોગ એવા હોય છે કે જીવોને સત્પુરુષનું ઓળખાણ પડતું નથી. પોતે પણ ભૂતકાળમાં ભૂલ્યા છે. અનંતકાળથી જીવ છે ને એટલે પોતે પણ અનંતવાર ભૂલ્યા છે. તમે લોકો પણ અનંતવાર ભૂલ્યા છો. એમ કહીને હવે ભૂલશો નહીં એમ કહે છે. ખુલ્લું કરીએ છીએ. આ રહસ્ય છે એ ખુલ્લું કરીએ છીએ. આવા યોગના કારણથી ઓળખાણ પડ્યું નથી.

'વધારે લખવું સૂઝતું નથી.' આથી વધારે હવે આ તબક્કે, આ સમયે લખવું ઠીક નથી લાગતું. 'નમસ્કાર પહોંચે. ગોશળિયાને સમપરિણામરૂપ યથાયોગ્ય અને નમસ્કાર પહોંચે. સમસ્વરૂપ શ્રી રાયચંદ્રના યથાયોગ્ય.' સમસ્વરૂપ લીધા છે.

મુમુક્ષુ :- ઉપર જે ધન્યરૂપ અને કૃતાર્થરૂપ લખ્યું છે એટલે પોતે પોતાના માટે જ લખ્યું છે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, પોતાના માટે જ લખ્યું છે. પોતાની અલૌકિક ધર્મદશા જોઈને લખ્યું છે, અલૌકિક આત્મદશા જોઈને લખ્યું છે, અલૌકિક પુરુષાર્થ જોઈને લખ્યું છે કે અમે તો કૃતાર્થ થઈ ગયા, છૂટી ગયા. આ સંસારથી પ્રગટપણે અમે છૂટી ગયા છીએ. આખો સંસાર જુદો, અમે જુદાં તરીને બેઠા છીએ. આ બધી પ્રવૃત્તિમાં લોકો દેખે છે તોપણ અમે જુદાં તરીને બેઠા છીએ. તરી જ ગયા છીએ ને !

માણસ પાણીમાં તરે છે, એ દેખાય છે તો પાણીમાં કે હવામાં દેખાય છે ? પાણીમાં તરે છે. પાણીમાં ડૂબે છે કે તરે છે ? હવે કોઈ તર્ક કરે કે પણ પાણીમાં

શું કરવા છે ? ભાઈ ! પણ તરે છે પાણીમાં. પાણીમાં તો સંસાર પણ છે અને પાણીમાં જ્ઞાની પણ છે. સંસાર ડૂબે છે અને આ તરે છે. આટલો ફેર છે. જે બહારના પુદ્ગલિક સંયોગરૂપ પાણીમાં તો જગત આખું છે એમ જ્ઞાની છે. એક તરે છે અને બાકી બધા ડૂબે છે. આટલો ફેર છે.

મુમુક્ષુ :- બહુ સ્પષ્ટ રીતે લખ્યું છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બહુ સ્પષ્ટ લખ્યું છે. એની ઓળખાણ કરાવવી છે ને ! 'સોભાગભાઈ'ને જ્ઞાનીની ઓળખાણ કરાવવી છે કે અંતરંગ પરિચયથી (ઓળખો). હવે આગળ એમને વિષય છેડવો છે કે તમે જ્ઞાનીની મૂળ દશાને ઓળખો.

જ્ઞાનીની બે દશા છે-એક જ્ઞાનરૂપ મૂળદશા, એક બહારની ઉત્તરદશા. જ્યારે મુમુક્ષુને જ્ઞાનીની મૂળદશાનો પરિચય થાય છે ત્યારે એને એની ખરી ઓળખાણ આવે છે, ત્યારે એ દર્શનમોહનો અભાવ શું ? અંતર્મુખપણું શું ? સ્વસંવેદન શું ? સ્વરૂપનું આત્મભાવ શું ? અને આ બધી દ્રવ્ય-ભાવની એનાથી ભિન્નતા શું ? એ બધું ચિત્ર સ્પષ્ટ આવે છે. ત્યારે એ જીવને એ વિષયના પરિચયથી ઓળખાણ થઈને ખરી મહિમા આવે છે. મહિમા આવે છે એટલે ખાલી રાગ થાય છે એમ નથી. પણ મહિમા આવે છે એટલે એવા પોતાના સ્વભાવ પ્રત્યે ઢળવાની એની યોગ્યતા થાય છે, ઢળવાનો પ્રયાસ થાય છે, ઢળવાની રુચિ થાય છે, અંદરથી ઉત્સાહ આવે છે. એ પ્રકાર ઊભો થાય છે એટલે એનું કલ્યાણ થાય છે. એમ છે. મહિમા આવે છે એટલે એ બાજુ એનું ઢળવાનું શરૂ થઈ જાય છે. એટલે એની ઓળખાણ કરાવવી છે.

મુમુક્ષુ :- પહેલા તો ઓળખાણ કરાવ્યા પછી...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પછી બહુ મુશ્કેલ નથી એવી વાત છે. એ તો હજી બાહ્ય પરિચય છે. અંતરંગ દશાનો કોઈ પરિચય નથી આપ્યો. 'ગુરુદેવે' શાસ્ત્રો સંભળાવ્યા, શાસ્ત્રોમાંથી અધ્યાત્મ વિષયની ઘણી વાતો, ઘણા ન્યાયો અધ્યાત્મરસથી કરી અને પરમ અધ્યાત્મ તત્ત્વ એવા આત્માને પણ આત્મરસથી ગાયો. એમ જ કહેવાયને ? પણ છતાં કોઈ 'દી પોતાનું પેટ ખોલીને નથી કહ્યું કે અમારી આ દશા વર્તે છે કે બીજા જ્ઞાનીની પરિણતિ ખોલીને નથી કહી. આ તો બધી હજી બહારની વાતો ચાલી છે. જેનો આપણે મહિમા કરીએ છીએ એ બધી બહારની વાતો ચાલી છે. આ બધી અંદરની વાત ચાલે છે. એટલો વિષયફેર છે અહીંયાં.

પ્રશ્ન :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પણ પોતાનો નથી કર્યો. આ શું લખે છે ? શું ફેર છે એ ? ફરીને ધ્યાન ખેંચીએ. એમણે પ્રશ્ન ઉઠાવ્યો ને ! ‘ધન્યરૂપ-કૃતાર્થરૂપ એવા જે અમે તેને વિષે આ ઉપાધિજોગ જોઈ લોકમાત્ર ભૂલે એમાં આશ્ચર્ય નથી.’ શું કહે છે આ ? જ્ઞાનીની દશાની વાત કરી. પણ આ એની શૈલી તો જુઓ ! કેવી રીતે ઓળખાણ કરાવે છે ? સામે બેસીને એમ કહે છે, આ અમે પ્રત્યક્ષ આવા છીએ, દેખાય છે કાંઈ ? જો તને અમે પ્રત્યક્ષ આવા છીએ એવું કાંઈ દેખાય છે ? એમ કહે છે. કો’કની વાત કરવી એ એક વાત છે, એ બધો વિષય પરોક્ષમાં જાય છે. શું ફરક છે ? એક વાત પરોક્ષ રહેલા જીવની કરવી છે, એક પોતે પ્રત્યક્ષ ઊભા છે એની દેખાડવી છે. વાત કરવી નથી, ખરેખર દેખાડે છે, એમ છે. એટલો બધો ફરક છે.

મુમુક્ષુ :- વિચાર એ આવ્યો કે સાંભળનાર મુમુક્ષુ કેવા હશે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બહુ પાત્ર છે.

મુમુક્ષુ :- મોક્ષનું કારણ પ્રથમ પોતે પોતાના માટે કહે છે. ગુરુદેવના આટલા શિષ્યોમાં આવું તો કાંઈ નથી કહ્યું.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- કેટલો વિશ્વાસ છે એના ઉપર કે આને ઊંધું નહિ પડે. અમારી પ્રશંસાને આત્મસ્વાધા કરીએ છીએ એવું આને નહિ લાગે. આને એમ લાગશે કે આ મને કાંઈક અંદરનું ઊંડું ઊંડું અધ્યાત્મ પરિણમન દર્શાવવા માગે છે. અમને ઓળખાણ નથી એની ઓળખાણ કરાવવા માગે છે. બહુ સારો પ્રસંગ છે, સમજવા માટે જે પ્રસંગ છે (એ) ઘણો સારો પ્રસંગ છે. બહુ પાત્રતા હતી. એ તો પામી ગયા છે. ‘સોભાગભાઈ’ તો પામી ગયા છે.

મુમુક્ષુ :- નંદીશ્વરની વાત થતી હતી ત્યારે માતાજીએ વિમલનાથ ભગવાનની બાબતમાં કહ્યું હતું કે ભગવાનની વાણીમાં આવ્યું હતું તો પોતે પોતાનો ઉત્સવ ઉજવ્યો હતો.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- આ એક પ્રસંગને યાદ કરે છે. નંદીશ્વર જિનાલયની પ્રતિષ્ઠાની તૈયારી ચાલતી હતી. એ નિમિત્તે અવારનવાર કોઈ બીજી ચર્ચાઓ પણ નીકળી જતી હતી. એમના અનુભવ પ્રમાણે એ બધી તૈયારીઓ કરવાની હતી. તો એમ કે ‘ગુરુદેવ’ની અહીંયાં ભાવી તીર્થકરની સ્થાપના કરવાની છે એવો ઇતિહાસ પણ મળે

છે. પોતાને કાંઈ યાદ આવી ગયું કે ભગવાન 'વિમલનાથ સ્વામી' કેટલામાં તીર્થંકર છે ? તેરમા તીર્થંકર, એ છઠ્ઠા સ્થ દશામાં હતા ત્યારે આગળના તીર્થંકરની સભામાં વાણી સાંભળી કે આ જીવ તીર્થંકર થવાનો છે. તેરમા 'વિમલનાથ' તીર્થંકર થયા. પોતે રાજા છે કે એવી રીતે કોઈ પુણ્ય યોગમાં છે. પોતે ઉત્સવ ઉજવ્યો છે પોતાનો ! પોતે ભાવી તીર્થંકર છે એમ જાણવા મળ્યું છઠ્ઠા સ્થ અવસ્થામાં, એટલી પ્રસન્નતા થઈ કે પોતે ઉત્સવ ઉજવ્યો રાજની અંદર કે હું તીર્થંકર થવાનો છું. ભગવાન એમ કહે છે કે હું તીર્થંકર થવાનો છું. એનો એમણે ઉત્સવ કર્યો છે. એ વાત કરી હતી. એટલે એમ કે એ બધા પ્રકાર ભજે છે.

મુમુક્ષુ :- નંદીશ્વરદ્વિપમાં ચિત્ર પણ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, ચિત્ર કોતર્યું છે. નંદીશ્વર જિનાલયમાં એ ઇતિહાસનું ચિત્ર કોતર્યું છે. ક્યા તીર્થંકરની સભામાં પોતે સાંભળ્યું હતું એ બધો ઇતિહાસ એની નીચે લખાયેલો હશે. આપણને કાંઈ યાદ નથી. એમને તો યાદ છે એટલે બધી વાત કરે.

મુમુક્ષુ :- ભગવાનની વાણીમાં સાંભળ્યું હતું...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- સાંભળ્યું અને અત્યારે એ નંદીશ્વર જિનાલયમાં એ ચિત્ર કોતરેલું છે કે 'વિમલનાથ ભગવાન' છઠ્ઠા સ્થ અવસ્થામાં કોઈ તીર્થંકરની સભામાં આ વાત સાંભળે છે અને પછી ઉત્સવ ઉજવે છે. પોતાનો ઉત્સવ ઉજવે છે. બીજા તો પોતાનો ઉત્સવ ઉજવે. (પણ) પોતે પોતાનો ઉત્સવ ઉજવે છે તો આત્મશ્લાઘા થાય કે ન થાય ? પ્રશ્ન એ છે. કે નહિ, એ પ્રશ્ન નથી.

પ્રશ્ન :- ત્યાં ભગવાનનો મનુષ્ય જન્મ થાય તો ઉજવે જ છે ને !

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ઉજવે જ છે ને !

પ્રશ્ન :- આ માતાજીએ વાણીમાં સાંભળ્યું છે કે પુરાણમાં...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પુરાણમાં હશે એ વાત. પુરાણમાં એ વાત હશે.

પત્રાંક - ૩૮૬

મુંબઈ, અસાડ વદ ૦)), ૧૯૪૮

પત્રો પ્રાપ્ત થયેલ છે. અત્ર ઉપાધિનામે પ્રારબ્ધ ઉદયપણે છે. ઉપાધિને વિષે વિક્ષેપરહિતપણે વર્તવું એ વાત અત્યંત વિકટ છે; જે વર્તે છે તે થોડા કાળને વિષે પરિપક્વ સમાધિરૂપ હોય છે.

સમાત્મપ્રદેશ સ્થિતિએ યથાયોગ્ય. શાંતિ:

૩૮૬. 'પત્રો પ્રાપ્ત થયેલ છે. અત્ર ઉપાધિનામે પ્રારબ્ધ ઉદયપણે છે.' ઉપાધિ નામ છે, હોં ! એનું, અમે તો ભિન્ન પડી ગયા છીએ. 'ઉપાધિને વિષે વિક્ષેપરહિતપણે વર્તવું એ વાત અત્યંત વિકટ છે; છતાં જે વર્તે છે તે થોડા કાળને વિષે પરિપક્વ સમાધિરૂપ હોય છે.' ઉપાધિમાં સમાધિ રહેવી એ વાત ઘણી વિકટ છે. છતાં જો જ્ઞાની ઉપાધિમાં સમાધિ રાખે છે તો એ પરિપક્વ સમાધિ એટલે અલ્પકાળમાં પૂર્ણદેશાને પ્રાપ્ત હોય છે એમાં કાંઈ શંકાને સ્થાન રહેતું નથી.

'સમાત્મપ્રદેશ સ્થિતિએ, સમાત્મપ્રદેશ સ્થિતિએ યથાયોગ્ય શાંતિ:' આત્મપ્રદેશે અમારી સ્થિતિ છે અને યથાયોગ્ય લખીને એ વાત પૂરી કરી છે. પત્ર કોના ઉપર છે એ એમાં નથી (આખું). ત્યારપછીનો પત્ર પણ કોના ઉપર છે એ નથી આવ્યું. ઘણું કરીને 'સોભાગભાઈ' ઉપરનો પત્ર હોવો જોઈએ. જે પત્રનો વિષય છે એ જોતાં એ 'સોભાગભાઈ' ઉપરનો પત્ર હોવો જોઈએ.

પત્રાંક - ૩૮૭

મુંબઈ, શ્રાવણ સુદ, ૧૯૪૮

જીવને સ્વસ્વરૂપ જાણ્યા સિવાય છૂટકો નથી; ત્યાં સુધી યથાયોગ્ય સમાધિ નથી. તે જાણવા માટે ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય મુમુક્ષુતા અને જ્ઞાનીનું ઓળખાણ એ છે. જ્ઞાનીને જે યથાયોગ્યપણે ઓળખે છે તે જ્ઞાની થાય છે. - ક્રમે કરી જ્ઞાની થાય છે.

આનંદઘનજીએ એક સ્થળે એમ કહ્યું છે કે, -

૧‘જિન થઈ’ ‘જિનને’ જે આરાધે, તે સહી જિનવર હોવે રે;
ભૂંગી ઇલિકાને ચટકાવે, તે ભૂંગી જગ જોવે રે.

જિન થઈને એટલે સાંસારિક ભાવને વિષેથી આત્મભાવ ત્યાગીને, જે કોઈ જિનને એટલે કેવલ્યજ્ઞાનીને - વીતરાગને આરાધે છે, તે નિશ્ચયે જિનવર એટલે કેવલ્યપદે યુક્ત હોય છે. તેને ભમરી અને ઈયળનું પ્રત્યક્ષ સમજાય એવું દૃષ્ટાંત આપ્યું છે.

અમને પણ અત્રે ઉપાધિજોગ વર્તે છે; અન્યભાવને વિષે જોકે આત્મભાવ ઉત્પન્ન થતો નથી, અને એ જ મુખ્ય સમાધિ છે.

૧. પાઠાંતર : જિન સ્વરૂપ થઈ જિન આરાધે...

‘જીવને સ્વસ્વરૂપ જાણ્યા સિવાય છૂટકો નથી;...’ એનું દુઃખ મટે એવું નથી. ‘જીવને સ્વસ્વરૂપ જાણ્યા સિવાય છૂટકો નથી;...’ દુઃખથી મુક્ત થવું હોય તો આ સિવાય બીજો એને દુઃખથી છૂટવાનો કોઈ છૂટકો, આત્મસ્વરૂપને જાણ્યા સિવાય જીવને કોઈ છૂટકો નથી.

મુમુક્ષુ :- ‘ધારશીભાઈ’ ઉપરનો.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ૩૮૬ ‘ધારશીભાઈ’ ઉપરનો છે ? ‘ધારશીભાઈ’ પાછળની પ્રતોમાં કદાચ લીધું હોય. આગળની પ્રતોમાં નથી, Blank રાખ્યું છે.

મુમુક્ષુ :- બીજી પ્રતમાં નામ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પાછળની પ્રતમાં. કેટલામી આવૃત્તિ ? હમણા પુસ્તકો મંગાવ્યા છે.

મુમુક્ષુ :- પાંચમી આવૃત્તિ ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- આ ચતુર્થ આવૃત્તિ છે. મારી પાસે છે એ ચોથી છે. ચોથીમાં નથી, પાંચમીમાં છે. પછી ૩૮૭ મો પણ અનુમાન કરવું પડે એવું છે. બરાબર છે.

‘જીવને સ્વસ્વરૂપ જાણ્યા સિવાય છૂટકો નથી; ત્યાં સુધી યથાયોગ્ય સમાધિ નથી.’ અસમાધાન અને મૂંઝવણનું દુઃખ છે એ દુઃખ જીવને સંસારમાં નિરંતર છે. અશાતા અને પીડા થાય એ તો ઉદય અસ્ત થાય એટલે પૂરી પણ થઈ જાય વાત, પણ આત્મસ્વરૂપને જાણ્યા વિના અસમાધિ અને મૂંઝવણનું દુઃખ આખો સંસાર દુઃખી થઈને ભોગવે છે. એટલે સ્વરૂપ જાણ્યા સિવાય યથાયોગ્ય સમાધિ નથી.

‘તે જાણવા માટે ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય મુમુક્ષુતા અને જ્ઞાનીનું ઓળખાણ એ છે.’ જુઓ ! યોગ્યતામાં બે વાત લીધી છે. એક તો એને પોતાને મોક્ષાર્થીપણું આવે, છૂટવાનો ભાવ થાય. તો આત્મસ્વરૂપ ને આત્મજ્ઞાન કરવા માટે બન્ને વાત મુમુક્ષુ જીવની યોગ્યતામાં હોવી જોઈએ. એક પૂર્ણ શુદ્ધિનું એનું ધ્યેય-મોક્ષાર્થી, મુમુક્ષુતા અને બીજી જ્ઞાનીની ઓળખાણ. આ વસ્તુ એને હોવી જોઈએ. એટલી યોગ્યતા જ્યાં સુધી ન આવે ત્યાં સુધી એ આત્મજ્ઞાનની સમીપ ભૂમિકામાં વર્તતો નથી, આવતો નથી એમ કહેવું છે.

મુમુક્ષુતાનો વિષય તો આપણે અવારનવાર ચાલે છે. પરમ દિવસે થોડી ચર્ચા ચાલી હતી. એક સત્સંગને આપણે એ રીતે સમજીએ છીએ કે સાથે મળીને શાસ્ત્રના ન્યાયો, આત્માની વાતો, અધ્યાત્મના ન્યાયો, અધ્યાત્મ તત્ત્વની વાતો સમૂહપણે સાથે બેસીને અરસપરસ વિચારોની આપ-લે થાય તો એને સત્સંગ ગણીએ છીએ. એ સત્સંગનું એક પાસું છે.

સત્સંગનું ખરું પાસું એ છે જે ‘સોભાગભાઈ’એ લીધું. જ્ઞાનીને ઓળખવા માટેના સત્સંગનું પાસું કે, નિષ્પક્ષ થઈને સત્સંગ કરે. નિષ્પક્ષ થઈને એટલે શું ? ચર્ચા એ ચાલી કે તમારે મારા દોષ કહેવા. શું ? હું તમારા દોષ કહીશ પણ હું એટલા માટે તમારા દોષ કહીશ કે જેથી તમને મારા દોષ કહેવામાં સંકોચ ન થાય. આનું નામ

નિષ્પક્ષપાતતા છે. નિષ્પક્ષ એટલે શ્વેતાંબર-દ્વિગંબરનો પક્ષ તાણે એમ નથી વાત કરવી ત્યાં. એ તો વિષય જ નહોતો એ લોકોની વચ્ચે. મતમતાંતરનો વિષય તો બહુ દૂર રાખ્યો છે. પોતાની ચર્ચામાં મુમુક્ષુઓથી મતમતાંતરનો વિષય છેડવો નહિ, મતમતાંતરના વિષયથી દૂર બીજો વિષય હોય એ જ રાખ્યો છે પોતે, પેલા વિષયની નજીક પણ ગયા નથી. એટલે એ પક્ષાપક્ષીની વાત અહીંયાં નથી.

નિષ્પક્ષ થઈને સત્સંગ કરે એનો અર્થ એ છે કે ભાઈ ! તમે મારા હિતેચ્છુ છો તો મારો દોષ નાનો-મોટો ક્યાંક દેખાય જાય તો તરત જ મને ચેતવજો, તરત જ મને કહેજો. મને જરાય ખરાબ નહિ લાગે અને એ બાબતમાં તમે સંકોચ નહિ કરતાં. તમારી ઈચ્છા હશે તો હું પણ તમારી સાથે એવો જ વ્યવહાર કરીશ. કોઈ એમ કહે ને કે આપણે ઉછીનું લેવા-દેવાનો વ્યવહાર છે. તમે મારી સાથે આવો વ્યવહાર રાખજો. આટલી તૈયારી, આટલી સરળતા જ્યારે આવે ત્યારે જ્ઞાનીની ઓળખાણ થાય એમ કહેવું છે. એ જે જવાબ એમણે વાંચ્યો છે ત્યારે પોતાએ ખુશી બતાવી છે કે આવો ઉત્તર જ્ઞાની થવાની તૈયારી હોય એ જ લખી શકે કાં જ્ઞાનીનો આશ્રિત હોય એ લખી શકે. બહુ ખુશી થયા છે. આ સત્સંગનું એક બીજું પડખું છે. એક પડખું તો જોવામાં આવે છે.

‘ગુરુદેવ’ની કૃપાથી બધા સાથે મળીને સ્વાધ્યાય કરે છે. જોકે ક્યાંક ગડબડ થાય છે કે એકબીજાનો વિચારભેદ થાય તો વાદવિવાદ પણ થઈ જાય છે, આગ્રહ થઈ જાય છે એ પડખું તો સારું નથી પણ બીજું પડખું છે કે કેમ ? આ જરા વિચારવા જેવો વિષય છે. બીજું પડખું જે છે એ બહુ મહત્ત્વનું પડખું છે.

જેને નિર્દોષ થવું છે, એટલે તો અહીંયાં મુમુક્ષુ જીવ લીધો, મોક્ષાર્થીને મુમુક્ષુ કહે છે, મોક્ષની ઈચ્છાવાળાને મુમુક્ષુ કહે છે, તો દોષથી છૂટવું છે એ દોષ છૂટવા માટે એણે શું વ્યવસ્થા ગોઠવી ? બે વાત છે. એક તો નિર્દોષ થવાની Line શું છે ? એની કાર્યની પદ્ધતિ શું છે ? એની વિધિ શું છે ? એ સમજવી અને અંગીકાર કરવા માટે સમજવી. સમજવી એટલું નહિ પણ અંગીકાર કરવા માટે સમજવી અને સમજીને અંગીકાર કરવાનો પ્રયત્ન કરે.

હવે એ બન્ને જગ્યાએ થોડી અડચણ છે. સમજવા ટાણે એ તકલીફ ઊભી થાય છે કે પોતાનો જે વિરુદ્ધ અભિપ્રાયનો, વિરુદ્ધ માન્યતાનો પૂર્વગ્રહ છે એ ટકરાય

છે. તો એનું મંથન ચાલી અને એ શાંત થવો જોઈએ. અંગીકાર કરવા જાય ત્યારે પોતાના દોષ નડે છે. પોતે દોષિત હોવાથી નિર્દોષ ભૂમિકામાં આરૂઢ થવા માટે આગળ નથી વધી શકતો. ત્યાં એક બીજી તકલીફ પાછી છે કે જ્યારે પોતે પોતાના દોષને લઈને આગળ નથી વધી શકતો ત્યારે એક તકલીફ એવી છે કે પોતે પોતાના દોષ જોઈ શકતો નથી.

અવલોકન કરવાવાળો કેટલાક દોષ જોઈ શકે છે. નિજ અવલોકન હોય તો, વધારે અભ્યાસ હોય તો ઘણા દોષ પણ, વધારે દોષ પણ જોઈ શકે છે. પણ બીજાને તો તરત જ ખબર પડે. એક તમે મારી સાથે વાત કરો કે હું તમારી સાથે વાત કરું એમાં Tone ફેર થાય તો ખબર પડી જાય. વાત સીધીસાદી હોય પણ આનો Tone સારો નથી એમ ખબર પડે. પેલાને બોલતો હોય એને ખબર ન હોય કે આ વાતમાં મારો Tone ખરાબ છે. વાત તો બહુ સીધીસાદી હોય. એને એમ કહે, જો જો ક્યાંય તમને ખૂણેખાંચરે જે લાગે એ તમતમારે ખુલ્લું કહેજો. હું અભિપ્રાયથી એટલો તૈયાર થઈ ગયો છું કે તમે મને મારા દોષ સંબંધી કહેશો ત્યારે હું તમારો વધુને વધુ ઉપકાર માનીશ. અને જેટલો તમે મારા ઉપર વધારે ઉપકાર કરશો એટલો હું તમારા ઉપકારથી દબાયેલો રહીશ. પણ ભાઈસા'બ ! તમે આ બાબતમાં સંકોચ કરતા નહિ. આ એક નિષ્પક્ષ સત્સંગનું બહુ ઊજળું પાસું છે અને સમજમાં આવેલા ઉપદેશને અંગીકાર કરવા માટે જે કોઈ અવરોધ છે એ અવરોધને મટાડવાનો બહુ સુગમ ઉપાય છે. સત્સંગ આ દષ્ટિએ છે.

ગુરુ કરતાં પણ આ રીતે સમ વિચારના મુમુક્ષુ જો એકબીજાને મદદ કરે તો જીવને મોક્ષમાર્ગમાં આગળ વધવાનો ઘણો રસ્તો સાફ થઈ જાય, બધા અવરોધ છે એ નીકળીને આગળ વધે એવી પરિસ્થિતિ આવે. એનું નામ નિષ્પક્ષ સત્સંગ છે. થોડી ચર્ચા ચાલી હતી. પછી થોડો વિચાર ચાલ્યો હતો કે આ વિષયને ખોલશું. આ પ્રકાર છે. એ સત્સંગ આજે ક્યાં છે એ પ્રકારનો ? અને કેટલાની વચ્ચે છે ? આ વિચારવા જેવી વાત છે.

આજે તો એક મુમુક્ષુ બીજા મુમુક્ષુને કાંઈક એમ કહે કે ભાઈ ! આમ તમારે ન કરાય, તો પેલાનું મોઢું સીધું ક્યાંયનું ક્યાંય ચડીને ચાલ્યું જાય. લે, મને આમ કહી દીધું, મને આવું કહી દીધું. સંબંધો બગડવા માંડે. જરાક જો કોઈ કોઈને કહે

તો સંબંધ બગડી જાય છે. કેટલી ઊલટી સ્થિતિ છે. એનું નામ સરળતા છે કે જેને પોતાના દોષ સારી રીતે કાઢવા જ છે એને આટલી સરળતા હોય છે. એ બધું સાંભળવા તૈયાર છે.

મુમુક્ષુ :- ગુરુ કરતાં પણ કેમ કીધું ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ગુરુ તો ન પણ કહે એટલું બધું. કેમકે એનો સમાગમ ઓછો રહે. એનો સમાગમ એટલો રહેવો એ કોઈ મોટી વાત છે, એ તો ભાગ્યે જ બને. કેમકે તમે વ્યાખ્યાન સાંભળો કે ક્યારેક વાતચીત કરો એટલી જ તક મળે. અને આ તો તમારે કેટલોય વ્યવહાર સાથે હોય. ગમે એટલા કલાકો સાથે બેસી શકો, સાથે વાતચીત (કરી શકો), ચર્ચા; આ તે વ્યવહાર, લેવું દેવું એમ અનેક પ્રકાર બને.

ગુરુ સાથે અમુક મર્યાદામાં જ વાત નીકળે. તમારે ભાઈઓ ભાઈઓ વચ્ચે કેટલી વાત નીકળે ? તમે એના કુટુંબની વાત કરી શકો. ગુરુ એના કુટુંબની વાત કરશે ? એ એના કુટુંબની ગુરુને વાત કરશે ? કેમકે પરિચય ઘનિષ્ઠ છે. તો એમાં તો જેટલો પરિચય છે એટલો જ ખ્યાલ આવે છે. ગુણ-દોષનો વિષય, પરિણામનો વિષય તો પરિચયની મર્યાદામાં જ ખ્યાલમાં આવે છે. એ નથી બનતું એટલું સંભવિત નથી. ગુરુ કરતાં મુમુક્ષુ મુમુક્ષુ વચ્ચે સત્સંગનું આ પડખું જેટલું સંભવિત છે એટલું બીજે ક્યાંય નથી. અને આ જીવને અમૃત છે, આ સત્સંગ જીવને માટે અમૃત છે. આ સ્વચ્છંદ મટાડવાનો બહુ મોટો ઉપાય છે, બહુ સુગમ અને સારો ઉપાય છે. અને જો સ્વચ્છંદ મટે તો જીવ જ્ઞાનીને ઓળખી શકે છે. પહેલી વાત તો એ છે. એટલે નિયમથી એ જ્ઞાની થાય છે. પોતાના સ્વરૂપનો નિર્ણય કરી શકે છે અને એને પછી કોઈ પ્રતિબંધ નથી, પછી આગળનો રસ્તો ઘણો સાફ છે. જે તકલીફ છે એ આ જગ્યાએ છે અને એના માટે જે સત્સંગ ઉપર આ ગ્રંથમાં જે વજન આપ્યું છે એ બહુ બહુ અનુભવનો નિયોડની વાત કરી છે. ઘણા અનુભવના નિયોડથી એ વાતો કરી છે. સત્સંગને વખાણી મારવા માટે વખાણ્યું છે એવી વાત નથી. એકદમ અનુભવપૂર્ણ વાત છે.

મુમુક્ષુ :- પરિણામમાં સરળતા હોય તો જ બને.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- સરળતા અને અત્યંત સરળતા, એમ. કે તમે જરાય સંકોચ નહિ રાખતા. પછી એ પ્રકાર જ જુદો થઈ જાય અને જીવ કેટલો હળવો થાય છે

એ તો પ્રયોગ કરે એટલે ખબર પડે એવો વિષય છે કે જીવ હળવોફૂલ થઈ જાય છે.

આ તો લીધું છે ને કે જીવનો આત્મજ્ઞાન સિવાય તો છૂટકો નથી અને તે આત્મજ્ઞાન માટે ઉત્પન્ન થવા યોગ્ય એ મુમુક્ષુતા હોવી ઘટે છે અને જ્ઞાનીનું ઓળખાણ થવું ઘટે છે.

પ્રશ્ન :- મુમુક્ષુ-મુમુક્ષુ વચ્ચે પૂર્વનો કોઈ ઉદય હશે ને !

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પૂર્વનો ઉદય કેટલું નુકસાન કરે છે, એ ઉદયને અનુસરતા મારા આત્માને કેટલું નુકસાન છે એનો ખ્યાલ લેવો. કે આમાં અત્યારનું નથી, એની પરંપરા છૂટતી નથી, એની પરંપરા છૂટતી નથી. પૂર્વગ્રહના કારણે પરંપરા છૂટતી નથી.

મુમુક્ષુ :- ઉદયને હળવો કરવા માટે ભાવના...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ભાવના તો સ્વરૂપ પ્રાપ્તિની ભાવનાથી જ બધી પ્રવૃત્તિ છે.

‘જ્ઞાનીનું ઓળખાણ એ છે, જ્ઞાનીને જે યથાયોગ્યપણે ઓળખે છે...’ અંતરંગ પરિણતિથી. યથાયોગ્ય ઓળખે છે એમ ન લીધું હવે. ‘જ્ઞાનીને જે યથાયોગ્યપણે ઓળખે છે તે જ્ઞાની થાય છે-ક્રમે કરી જ્ઞાની થાય છે.’ ભવિષ્યમાં અવશ્ય જ્ઞાની થાય છે. આ એમની Guaranteed વાત છે.

પ્રશ્ન :- કોઈને એની ભૂલ બતાવીએ તો નવો દુશ્મન ઊભો કરવા જેવું થાય છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એટલે તો પહેલા તો આ ચોખવટ હોવી જોઈએ. આપસમાં જે મુમુક્ષુ સત્સંગમાં સાથે એકબીજાને સત્સંગ કરવાની ભાવના હોય એને આ ચોખવટ હોવી જોઈએ, પોતાના તરફથી ખુલાસો હોવો જોઈએ કે મારે મારા દોષ કાઢવા છે.

મુમુક્ષુ :- બંનેમાં સરળતા હોય તો જ બને, નહિ તો બને નહિ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- આપસમાં બંનેને સરળતા હોય, બંનેની પાત્રતા હોય તો એ ગાડી આગળ ચાલે. એકપક્ષી કામ થાય એવું નથી. અને બીજો પક્ષ સામે તૈયાર નથી તો સત્સંગ નથી એમ સમજવું. અસત્સંગ છે. શું કરવું છે તમારે ? સત્સંગ કરવો છે કે કુસંગ કરવો છે ? કુસંગ તો કરવો નથી. તો એવી જેની યોગ્યતા અને તૈયારી ન હોય એનો સંગ કરવાની શું જરૂર છે ? ગોતે. પોતે પાત્ર તો સંગમાં પોતાને યોગ્ય ગોતશે ને ? સીધી વાત છે. પસંદગી તો પોતાને યોગ્ય કરવાની

છે. એવી રીતે આ વાત છે. સર્વસાધારણની સાથે તો એમ ચાલે નહિ. એમ એવી વાત છે. એટલે એવા નીકળે કો'ક, પણ એ સત્સંગ કરવા જેવો છે અને એનું નામ સત્સંગ છે. બાકી અસત્સંગ છે અથવા કુસંગ છે કે જેનાથી દૂર રહેવું જરૂરી છે. એમાં કોઈ સંગ કરવાનો સવાલ નથી થતો, સંગ થવાનો પ્રશ્ન નથી રહેતો.

મુમુક્ષુ :- પોતાની એટલે યોગ્યતા હોય તો જ સામે ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- સીધી વાત છે. પોતાને છૂટવું છે કે નહિ ? આ સવાલ છે. પોતાને છૂટવું છે કે નહિ ? સ્વરૂપ જાણ્યા સિવાય છૂટકો નથી. આત્મજ્ઞાન લેવું છે. સમ્યગ્દર્શન તો બધાયને લેવું છે. વાત ખોટી છે. તારે આત્મજ્ઞાન ને સમ્યગ્દર્શન લેવું હોય તો પાત્રતાથી ભડકવાની જરૂર શું છે ? પાત્રતામાં આવવામાં વાંધો શું છે ? પાત્રતામાં આવ્યા વગર કાંઈ સમ્યગ્દર્શન કે આત્મજ્ઞાન મળે એ વાતમાં કાંઈ માલ છે નહિ, સીધી વાત છે.

મુમુક્ષુ :- માતાજીએ પત્રમાં લખ્યું, આપણે બધા સમ્યગ્દર્શન સમ્યગ્દર્શન તો કરીએ છીએ પણ પાત્રતા વિના...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. સમ્યક્દર્શન તો આપણે બધા કરીએ છીએ પણ પાત્રતા વિના સમ્યક્ ક્યાં રહેશે ? ચોખ્ખું લખ્યું છે એમની ભૂમિકામાં. એ વિષય જરા વધારે વિચારવા જેવો છે. એ પ્રકાર નથી એટલે એ પ્રકાર ઊભો થાય એ અર્થે પણ વિચારવા જેવો છે. તો કાંઈક પાત્રતા આવે, પાત્રતા આવે તો આગળની વાત છે. નહિતર બધી વાતો જ છે ભેગા થઈને, વાતો સિવાય એમાં કાંઈ (નથી), વાતે વડા થાય એવું નથી ને પેટ ભરાય એવું પણ નથી. (અહીં સુધી રાખીએ).

આત્મભાવના :- હું જ્ઞાનમાત્ર છું, વર્તમાનમાં જ પરિપૂર્ણ છું. પ્રત્યક્ષ અનંત સુખધામ છું, ધ્રુવ-શાશ્વત પરમ શાંત સુધામય-રસ-કંદ છું. અવ્યાબાધ પરમ આનંદ સ્વરૂપ છું, કેવળ નિર્વિકલ્પ અનુભૂતિ સ્વરૂપ છું, સમસ્ત જગતથી શૂન્ય છઉં - ઐ શાંતિ. (અનુભવ સંજીવની-૧૦૦૬)

તા. ૨૫-૧૨-૧૯૮૯, પ્રવચન નં. ૧૧૬
પત્રાંક - ૩૮૭, ૩૮૮ અને ૩૮૯

જીવને આત્મજ્ઞાન થયા વિના પરિભ્રમણ અને જન્મ-મરણ મટે નહિ. જીવને આત્મજ્ઞાન થયા વિના જન્મ-મરણ મટે નહિ, પરિભ્રમણ મટે નહિ. ત્યાં સુધી એને કોઈ રીતે શાંતિ અને સમાધાન થાય નહિ. એ થવા માટે, એ થવા યોગ્ય જે મુમુક્ષુતા, આત્મજ્ઞાનને પહોંચી શકાય, આત્મજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરી શકાય (એવી મુમુક્ષુતા પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી આત્મજ્ઞાન થાય નહિ). એક એ ન્યાય છે.

બીજી વાત એ છે કે અનાદિથી જે અજ્ઞાણ માર્ગ છે એ પણ સત્પુરુષની ઓળખાણે, સત્પુરુષના યોગે જ સૂઝવા યોગ્ય છે, સમજવા યોગ્ય છે અને એનો પણ કોઈ બીજો વિકલ્પ નથી. કોઈ પર્યાયાંતરે કરીને માર્ગ સમજાય છે, માર્ગ ઓળખાય છે, માર્ગ મળે છે એવું બનતું નથી. કુદરતની એ વ્યવસ્થા છે કે જીવને એવી પાત્રતા તૈયાર થાય, છૂટવાની તીવ્ર ભાવના (થાય) ત્યારે એવો યોગ સહજ જ બની આવે છે. કેમકે બહારનો યોગ-વિયોગ એ કોઈ જીવનો અધિકારનો વિષય નથી, જીવ એનો કર્તા-હર્તા થઈ શકતો નથી એ પણ એક કુદરતી વ્યવસ્થા છે.

જે જીવને એવી મુમુક્ષુતા પ્રગટી અને જે જ્ઞાનીને યથાયોગ્ય ઓળખે છે એટલે કે પહેલા વિભાગમાં આવી જાય છે, બીજા વિભાગમાં આવે (ત્યારે) સ્વરૂપને ઓળખે, એના જન્મમરણ મટે એ તો કોઈ વિવાદનો વિષય જ નથી, નિર્વિવાદ વિષય છે. સ્વતત્ત્વને ઓળખે, જેમાં ભવ અને ભવના કારણનું કોઈ નામનિશાન નથી, ગંધ નથી એવા સ્વરૂપને ઓળખે અને એને ભવ નાશ થાય એ તો સહેજે સમજી શકાય એવી વાત છે. એ તો નિર્વિવાદ વિષય થઈ જાય છે. પણ અહીંયાં એથી આગળ પણ મુમુક્ષુજીવને એક વધારે લાભની વાત કરવામાં આવે છે કે જો એ સત્પુરુષને ઓળખે તોપણ એ અવશ્ય જ્ઞાની થાય. તોપણ એને આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય, તોપણ એના

જન્મ-મરણનો અવશ્ય નાશ થાય. માર્ગની એટલી બધી સુંદરતા છે કે માર્ગમાં આવ્યા પહેલાં આ પહેલાં તબક્કામાં આવતાં એને પૂરે પૂરી Gurarantee દેવામાં આવે છે કે તે તારો નિર્વાણ નક્કી થઈ ગયો છે, મોક્ષ નક્કી થઈ ગયો. એ વાત કરી.

પ્રશ્ન :- ઓઘે ઓઘે...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- અનંત વાર ઓઘે ઓળખ્યા છે. સત્પુરુષ તો હજી મોક્ષમાર્ગના પ્રારંભમાં છે પણ જે મોક્ષ પામ્યા છે એને અનંતવાર પૂજ્યા છે. મોક્ષ પામ્યા છે એવા અરિહંત, તીર્થંકરાદિને એમને અનંત વાર પૂજ્યા છે. આ તો હજી સત્પુરુષ છે. એટલે ઓઘસંજ્ઞાનો અર્થ જ બીજો થાય છે.

ઓઘસંજ્ઞા કોને રહે છે અને ઓઘસંજ્ઞા કોને મટે છે ? એને જો વિચારવામાં આવે તો કે જેને પરમાર્થની વાત કાને પડી છતાં પણ જેણે એ વાતની દરકાર કરી નહિ એ ઓઘસંજ્ઞામાં રહે છે. અને જે એ વાતની દરકાર કરીને એની પાછળ પડી ગયો કે અરે...! અનંત કાળે આ મને (મળ્યું છે), હવે છોડું નહિ હું. એ ઓઘસંજ્ઞામાં નહિ રહે. જે પોતાના આત્માની દરકાર કરતો નથી તે અન્ય નિમિત્ત સત્પુરુષ હો કે તીર્થંકર હોય એની દરકાર કરે છે એ વાત ક્યાંથી આવે છે ? એ વાત ક્યાં છે ? એ વાત માન્ય કરવા યોગ્ય રહેતી નથી. આ સીધીસાદી ગણિત જેવી વાત છે.

આગળ હવે, 'આનંદઘનજી'એ 'એક સ્થળે એમ કહ્યું છે કે -'

જિન થઈ જિનને આરાધે તે શ્રી જિનવર હોવે રે

ભુંગી ઇલિકાને ચટકાવે તે ભુંગી જગ જોવે રે

આ પદ અગાઉ પમ 'સોભાગભાઈ' ને પોતે લખી ચૂક્યા છે. જિન થઈને એટલે પોતે જિન સ્વરૂપ છે એમ ઓળખીને બહારના જિનને આરાધે, એ પોતે જિનવર થશે. જેમ કોઈ ભમરી ઇયળને ચટકા ભરે છે અને એ ઇયળમાંથી ભમરી થાય છે અને જગત પ્રત્યક્ષ જુએ છે. તેમ જે અંતર-બાહ્ય સ્વરૂપ જિનવરને જ આરાધે છે, બહારમાં પણ જિનવરને આરાધે છે, અંતરમાં પણ નિજ સ્વરૂપ એવા જિનવરને આરાધે છે. પોતે જ જિનવર છે. તે અવશ્ય સ્વરૂપે જિન છે એ પર્યાયે પણ જિન થઈ જશે.

પોતે અર્થ કરે છે. જિન થઈને એટલે શું ? જિન થઈને એટલે શું ? એટલે કે સાંસારિક ભાવને વિષેથી આત્મભાવ ત્યાગીને. આટલો સાદો અર્થ કર્યો. કોઈ પંડિત હોત, વિદ્વાન હોત તો એમ કહેત કે પોતાનું જે ત્રિકાળી જિન સ્વરૂપ છે એને અવલંબીને

એમાં આત્મભાવ કરીને, એમાં અહંમપણું કરીને એ અસ્તિથી વાત છે, અહીંયાં નાસ્તિથી વાત કરી છે. જીવ એટલે સાંસારિક ભાવને વિષેથી આત્મભાવ ત્યાગીને. કેમ એ પ્રકારથી એ ખુલાસો કરે છે ? બીજો પ્રકાર નથી લેતા. કે જીવ આ વાત સમજીને વિકલ્પ કરે છે કે મારો આત્મા સિદ્ધ સમાન છે, સર્વોત્કૃષ્ટ છે, મારું પદ તે જિનપદ છે. એવો વિચાર કરે છે પણ સાંસારિક ભાવને વિષેથી આત્મભાવનો ત્યાગ કર્યા વિના. એ એમ ને એમ અકબંધ રાખે છે. સાંસારિક ભાવમાં આત્મભાવ અકબંધ રાખે છે અને અંદર વિચારણા કરે છે. સ્વરૂપની હું વિચારણા કરું છું કે મારો આત્મા જ્ઞાનાનંદ સ્વરૂપ છે, મારો આત્મા શુદ્ધ સ્વરૂપ છે, અનંત જ્ઞાન અનંત સુખ સ્વરૂપ છે, એમ કરે છે. પણ એમ નહિ. આ વિશિષ્ટતા છે, જે શૈલીની વિશિષ્ટતા છે એ આ છે.

‘જિન થઈને એટલે સાંસારિક ભાવને વિષેથી આત્મભાવ ત્યાગીને, જે કોઈ જિનને એટલે કૈવલ્યજ્ઞાનીને-વીતરાગને આરાધે છે.’ વીતરાગને મંદિરમાં જઈને આરાધવા હોય તો સાંસારિક ભાવને વિષે આત્મભાવ ત્યાગ કરીને (આરાધવા), આ શરત છે. બીજી રીતે એમ કહે છે કે જિનવર એમ આજ્ઞા કરે છે કે હે જીવ ! તારે મને આરાધવા આવવું હોય, મારી સન્મુખ આવવું હોય, મારી સમીપ આવવું હોય તો મારી આ શરત છે કે સંસારને વિષેથી આત્મભાવ ત્યાગીને આવજે, રાખીને આવતો નહિ.

મુમુક્ષુ :- સંસારી બાબતમાં ત્યાગી હોત ને તો...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ મોહભજન જ છે. ‘દીપચંદ્રજી’એ લખ્યું છે કે પૂજા મોહભજન છે અને બાહ્ય પદાર્થોનો ત્યાગ એ જંગલમાં જેમ નિર્વસ્ત્ર થઈને પશુ ફરે છે એવો છે. મુનિદેશાનો ત્યાગ લઈ લીધો અને શાસ્ત્રની વાતો સ્મૃતિ, ધારણામાં રહી એ વિસ્મૃતિ લીધી છે. એ સ્મૃતિ પોતે જ વિસ્મૃતિ સ્વરૂપ છે. અને બધા જ નિર્વિઘ્ન કાર્ય સર્વ વિઘ્નરૂપ છે એના માટે. એ જ એનું વિઘ્ન છે. કેમકે એમાં એને રસ આવ્યો કે આ નિર્વિઘ્ને પૂરું થયું, આ નિર્વિઘ્ને પૂરું થયું. એ જ વિઘ્ન સ્વરૂપ છે. ઘણા બોલ લીધા છે.

મુમુક્ષુ :- ભાષા કડક છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ભાષા કડક છે એ કોઈને માટે જરા અણગમાનું કારણ થાય છે, તો કોઈને માટે એ મીઠી છે એવું ગમવાનું કારણ થાય. ભાષા જે છે એ છે. બે પ્રકારના ઉપાદાનમાં બે પ્રકારે ભાવ ભજે છે. નિમિત્ત તો જે છે તે છે. પાત્ર

જીવને માટે તે મીઠી છે અને અપાત્ર જીવને માટે તે અણગમાનું કારણ બને છે. 'વચનામૃત વીતરાગના પરમ શાંતરસ મૂળ, ઔષધ જે ભવરોગના કાયરને પ્રતિકૂળ.' કાયર કહો, અપાત્ર કહો. એને તો પછી જે કહો તે.

કાલની ચર્ચાનો થોડો વિશેષ વિચાર ચાલ્યો હતો કે જીવને ગુણની શ્રદ્ધા છે એટલે સ્વભાવની શ્રદ્ધા છે કે સ્વભાવની શ્રદ્ધા કરવા માગે છે કે જીવને અનાદિની દોષની શ્રદ્ધા છે. કેમકે બન્ને પ્રતિપક્ષી છે. શ્રદ્ધાને બે જ વિષય છે-કાં ગુણ અને કાં દોષ. ગુણ કહો કે સ્વભાવ (કહો). એનો આંક કેવી રીતે છે ? કાલની વાત ઉપરથી થોડી વાત લઈએ.

કોઈ જીવ, બીજો મુમુક્ષુ સાધર્મી જીવ પોતાના દોષને જ્યારે કહે ત્યારે એને જે શ્રદ્ધાનો વિષય છે એ આળા ગુમડા જેવો હોવાથી જો એને દર્દ થાય તો સમજવું કે હજી એને દોષની શ્રદ્ધા પ્રિય છે. શ્રદ્ધા તો છે જ અનાદિની, પણ હજી એને છોડવી નથી. માતાજીની શ્રદ્ધાવાળાને માતાજી માટે કહે અને જો કડવું લાગે, કડક લાગે તો એને એ શ્રદ્ધા છોડવી નથી. દેવ-દેવીઓની શ્રદ્ધા કરે છે ને ? (કોઈ કહે), આ શું માતાજી (પાછળ) વળગ્યા છો ? આ બધું ધર્તીંગ છે, કહી દે આ તો બધું ધર્તીંગ છે. અરર...! આવું બોલે છે ? એમ થઈ જાય. એને એની શ્રદ્ધા છે.

એમ દોષની જેને શ્રદ્ધા છે એને દોષનો વિષય એ એના મર્મનો વિષય છે, એનું મર્મ સ્થાન છે. કોઈ સ્પર્શ તો એને દર્દ થઈ જાય છે. જેને એ શ્રદ્ધા છોડી દેવી છે એનો પ્રકાર બીજો આવે છે. હજી શ્રદ્ધા નથી છૂટી તોપણ છૂટવાની યોગ્યતા થઈ છે એને બીજો પ્રકાર આવે છે અને એ પ્રકાર એ આવે છે કે બહુ સરસ ! આ વગર મારા દોષ નહિ જાય. આમ જ મારા દોષ જશે. એને એ મીઠું લાગે છે. એકને કડવું લાગે છે, એકને મીઠું લાગે છે. પ્રસંગ તો જે છે તે છે.

અહીંયાં વાણીના વિષયમાં પણ એવું છે કે નિશ્ચય વાણી એવી છે એ અપાત્ર જીવને કઠોર લાગે છે. કઠિન લાગે છે, કડવી લાગે છે. સુપાત્ર જીવને એ જ મીઠી લાગે છે. વધુમાં વધુમાં મીઠી લાગે છે કે અરે વાહ ! આવી સરસ વાત કરી છે એને એમ થાય છે. આવી સરસ વાત કરી છે ! આવી ઊંચી વાત કરી છે ! બહુ સરસ વાત છે. આ જગ્યાએ ફટકો ન મારે તો આ જામી ગયેલો મેલ કોઈ રીતે નીકળે એવું નથી. આ તો જામી ગયેલો મેલ છે. અનંતકાળથી જીવના પરિણામમાં

એક જામી ગયેલી ચીજ છે એને ઉખાડવી છે. એટલે એમાં તો તીક્ષ્ણ ધારદાર હથિયારથી જ એને ઉખાડવી પડે. સમજાય એવી વાત છે.

પ્રશ્ન :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પર્યાયાર્થિકનયનો ન્યાય લાગુ પડે છે. એને દ્રવ્યાર્થિકનયનો ન્યાય અસર નથી કરતો, કાંઈ એની અસર નથી આવતી. કેમકે સાંસારિક ભાવને વિષે આત્મભાવ રાખીને બેઠો છે. એટલે એ એક એવો અભેદ કિલ્લો છે કે પેલો વિકલ્પ બેકાર જાય છે. એ તો વિકલ્પ છે, કાંઈ છે નહિ. એને જ્ઞાનમાં, શ્રદ્ધામાં કોઈ વસ્તુ નથી. વાત સાંભળીને ઉપરથી વિકલ્પ કરે છે. એનું શું બળ છે ? એનું અમસ્તુ કાંઈ બળ નથી અને આ તો બળવાન ચીજ છે. સાંસારિક ભાવમાં આત્મભાવ રાખીને જે બેઠો છે એ તો બળવાન વસ્તુ છે. એને ભેદીને આગળ જાવું પડે છે, એને છેદીને આગળ જાવું પડે છે. એમ વાત છે.

‘જિન થઈને એટલે...’ આનો અર્થ કર્યો છે. (કોઈ) અસ્તિથી અર્થ ઉપાડે પણ પોતે નાસ્તિથી અર્થ ઉપાડ્યો છે. કે ‘જિન થઈને એટલે સાંસારિકભાવને વિષેથી આત્મભાવ ત્યાગીને, જે કોઈ જિનને એટલે કૈવલ્યજ્ઞાનીને – વીતરાગને આરાધે છે, તે નિશ્ચયે જિનવર એટલે કૈવલ્યપદે યુક્ત હોય છે.’ કૈવલ્ય પદને એ પ્રાપ્ત થાય છે. ‘તેને ભમરી અને ઈયળનું પ્રત્યક્ષ સમજાય એવું દૃષ્ટાંત આપ્યું છે.’ ‘આનંદઘનજી’એ પદ રચ્યું છે, દૃષ્ટાંત જે જગતની અંદર પ્રસિદ્ધ છે એ આપ્યું છે.

‘અમને પણ અત્રે ઉપાધિજોગ વર્તે છે; અન્યભાવને વિષે જોકે આત્મભાવ થતો નથી.’ પોતે હવે સંસારમાં બેઠા છે એમ દેખાવ છે. એટલે ઉપાધિનો યોગ વર્તે છે. સંયોગ-યોગ, સંયોગ વર્તે છે. છતાં પણ અન્યભાવને વિષે, જે કોઈ રાગાદિ ચારિત્રમોહના થાય છે તેને વિષે આત્મભાવ ઉત્પન્ન થતો નથી—એમાં એકત્વ થતું નથી. એ પરભાવપણે રહી જાય છે, અમે આત્મભાવપણે રહીએ છીએ. એવો એ એક જુદો પ્રકાર છે. ‘અને એ જ મુખ્ય સમાધિ છે.’ એ અમારી સમાધિ છે. પ્રવૃત્તિમાં પણ એ નિવૃત્તિ છે અને ઉપાધિયોગમાં પણ એ ઉપાધિમાં સમાધિ છે. પ્રવૃત્તિમાં નિવૃત્તિ છે અને ઉપાધિમાં સમાધિ છે. અલૌકિક દશા છે કોઈ !

મુમુક્ષુ :- ઉપાધિમાં સાથે સમાધિ પણ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- આ ઉપાધિ તો એક સંયોગ જેવી છે. એમાં કાંઈ આત્મભાવ

નથી.

મુમુક્ષુ :- પણ બન્ને એક સાથે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા છે સાથે. પણ બેયના સ્થાન જુદાં જુદાં છે. એક સ્વ સ્થાનમાં છે અને એક પર સ્થાનમાં છે. માણસ બે છોકરાવને લઈને પીપરમેન્ટ અપાવવા નીકળે. એક પાડોશીનો હોય અને એક (પોતાનો હોય). બેય આંગળીએ એક એક રાખ્યા હોય. દેખાવ તો એમ લાગે કે બેયને સાથે લઈને ચાલે છે. બેયનો સરખો ભાવ છે ? આ મારો છે અને આ મારો નથી. ભલે બેયને સરખી પીપરમેન્ટ અપાવે. ઓછીવત્તી ન અપાવે, પણ આત્મભાવ થઈ જાય એમાં કાંઈ ? મારાપણું થઈ જાય ખરું ?

મુમુક્ષુ:- મુખ્ય મુદ્દો આ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- મુખ્ય મુદ્દો આ છે. અમુક કાળ સુધી સાથે રહ્યા છે. છૂટો પડી ગયો એ બહુ મોટી વાત છે. ૩૮૭ (પત્ર પૂરો થયો).

પત્રાંક - ૩૮૮

મુંબઈ, શ્રાવણ સુદ ૪ ૧૦, બુધ, ૧૯૪૮

‘જગત જ્યાં સૂએ છે ત્યાં જ્ઞાની જાગે છે, જ્ઞાની જાગે છે ત્યાં જગત સૂએ છે. જગત જાગે છે, ત્યાં જ્ઞાની સૂએ છે.’ એમ શ્રીકૃષ્ણ કહે છે.^૧

આત્મપ્રદેશ સમસ્થિતિએ નમસ્કાર

૧. ભગવદ્ ગીતા અ.૨, શ્લો. ૬૯.

૩૮૮ ‘સોભાગભાઈ’ ઉપરનો પત્ર છે. ‘શ્રી સોભાગ્યભાઈ, જગત જ્યાં સૂએ છે ત્યાં જ્ઞાની જાગે છે,’ નિશ્ચય સ્વરૂપમાં, નિશ્ચય ધર્મમાં જગત સૂઈ ગયું છે. જ્ઞાનીની નિશ્ચય સ્વરૂપમાં જાગૃતિ છે, પોતાના માર્ગમાં એ જાગૃત છે. ‘જ્ઞાની જાગે છે ત્યાં

જગત સૂએ છે. જગત જાગે છે, ત્યાં જ્ઞાની સૂએ છે.’ જગત જાગે છે ત્યાં જ્ઞાની સૂએ છે અને જ્ઞાની સૂએ છે ત્યાં જગત જાગે છે. સામે સામે બોલ છે. એ ભગવત્ ગીતાના બીજા અધ્યાયનો ૬૯મો શ્લોક છે. ‘...’ એમ શબ્દ પડ્યા છે.

નાનપણમાં કંઠસ્થ કરેલા. ભૂતાની એટલે જ્યાં જગતના ભૂતો-જીવો જાગે છે ત્યાં મુનિ સૂતા છે. મુનિ એમાં સૂઈ ગયા છે. ‘શા નિશાં પશ્યતો મુને:’ એમ કરીને બીજું પદ લીધું છે. આખો શ્લોક એવી રીતે છે. ‘નિશાં જાગૃતિ ભૂતાનિ’ નાનપણમાં કંઠસ્થ કરેલાં ‘શા નિશાં પશ્યતો મુને:’ ભૂતાનિ એટલે જ્યાં જગતના ભૂતો જાગે છે ત્યાં મુનિ સૂતા છે. મુનિ ત્યાં સૂઈ ગયા છે.

ભગવત્ ગીતાનો બીજો યોગ છે એ સાંખ્ય નામનો યોગ છે. એ અધિકારમાં, પ્રકરણમાં સાંખ્યનો વિષય જે નિશ્ચય આત્મા એની બધી વાત ચાલી છે. આપણે જે નિશ્ચય સ્વરૂપની વાત ચાલી છે એવી ઘણી વાતો બીજા અધ્યાયમાં (ચાલી છે). બીજા અધ્યાયનો વિસ્તાર મોટો છે. આત્માને મારી શકાતો નથી, કાપી શકાતો નથી, બાળી શકાતો નથી, પલાળી શકાતો નથી, નાશ કરી શકાતો નથી, બધી વાત લીધી છે. શાશ્વતપણું જે આત્માનું છે એ બધી વાત લીધી છે. પછી આત્મા આત્મામાં સ્થિર રહે, આત્માથી આત્મામાં સ્થિર રહે એને અમે સ્થિતપ્રજ્ઞ કહીએ છીએ. એનું જ્ઞાન, એની પ્રજ્ઞા સ્વરૂપને વિષે સ્થિર થઈ છે એમ કહીએ છે. બીજા સાંખ્યયોગમાં લીધું છે. જ્યાં જગત સૂએ છે ત્યાં જ્ઞાની જાગે છે. મુનિ શબ્દ વાપર્યો છે. જ્યાં જ્ઞાની જાગે છે ત્યાં જગત સૂએ છે.

‘એમ શ્રીકૃષ્ણ કહે છે.’ એમ કરીને ‘સોભાગભાઈ’ને થોડી એ બાજુની વાત હતી તો એ તાત્ત્વિક વાત ઉપર લઈ જાય છે. તત્ત્વની વાત કરે છે એના ઉપર ધ્યાન આપો. એ તત્ત્વ શું બતાવે છે ? બીજા કહે. એ માન્યું વીતરાગ .... ઉચ્ચયતે .. જે વીતરાગ છે ‘શુભા શુભ પરિત્યાગો ભક્તિ માર્ગ’ જે શુભ અને અશુભનો ત્યાગ કરનારો છે તે મારો ભક્ત છે અને તે મને પ્રિય છે.

‘શ્રી કૃષ્ણના’ મુખેથી આ બધા વચનો લીધા છે. જૈનદર્શનમાં શુભાશુભનો ત્યાગ આવે છે, અન્યમતમાં સાંખ્યની અંદર આવે છે. ઘણી બધી વાતો છે. મૂળ તો આમાંથી દિવ્યધ્વનિમાંથી નીકળી છે. ક્યાંક ભ્રમ થઈ ગયો એટલે ગાડી બીજે પાટે ચડી ગઈ. પણ અમુક વાતો જે પસંદ પડી એ તો રાખી, એ છોડી નહિ. જે વાત ગમી, પસંદ

પડી એ રાખી લીધી. અને શબ્દાર્થથી પણ એ વાતો બીજી વાતો કરતાં જુદી પડે છે. એની ઉચ્ચ કોટીની છે એમ ઓઘે પણ સમજાય છે. આ વાત તો અમારી ઊંચામાં ઊંચી વાત છે, આને અમે કાંઈ છોડીએ ? આ તો અમારું ઊંચામાં ઊંચું તત્ત્વ છે એમ કહે.

મુમુક્ષુ :- જ્ઞાનીની અંતરદશા...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, જ્ઞાનીની વાત એટલા માટે લ્યે છે કે તમે જ્યાં જેનો પરિચય કરો છો ત્યાં પણ આ વાત છે એનો વિચાર કર્યો છે ? એમ કહે છે. કાંઈ આગળ પાછળ લખતા નથી. પોસ્ટકાર્ડમાં દોઢ લીટી લખી અને મૂકી દે છે. સ્વતંત્ર વિચારવા માટે કે ઇ શું વિચારે છે ? ‘શ્રી કૃષ્ણ આમ કહે છે કે જગત જ્યાં સૂએ છે ત્યાં જ્ઞાની જાગે છે’ તમને શું લાગે છે આમાં ? લોક તો સૂએ છે. રાત પડે ને લોકો સૂઈ જાય છે. જ્ઞાની રાત્રે ઉજાગરો કરે છે એમ કહેવું છે ? એમ નથી. જગતનું જ્યાં ધ્યાન નથી. માણસ સૂઈ જાય ત્યારે કાંઈ ભાન રહેતું નથી. એમ જગતને જ્યાં ભાન નથી એવો એક વિષય છે આત્માનો. એમાં જ્ઞાનીની જાગૃતિ છે. જગત વ્યવહારના કાર્યોની અંદર જાગૃત છે, સાવધાન છે. જાગૃત છે એટલે સાવધાન છે. ત્યાં જ્ઞાનીનું દુર્લક્ષ છે. ભિન્ન પડ્યા છે. જે થાવું હોય તે થાય. અમારે કાંઈ છે નહિ, અમારું કાંઈ છે નહિ. એમ જ્ઞાનીની દશા ઉપર ધ્યાન ખેંચ્યું છે.

પત્રાંક - ૩૮૯

મુંબઈ, શ્રાવણ સુદ ૧૦, બુધ, ૧૯૪૮

અસત્સંગમાં ઉદાસીન રહેવા માટે જીવને વિષે અપ્રમાદપણે નિશ્ચય થાય છે, ત્યારે ‘સત્જ્ઞાન’ સમજાય છે; તે પહેલાં પ્રાપ્ત થયેલ બોધને ઘણા પ્રકારના અંતરાય હોય છે.

જગત અને મોક્ષનો માર્ગ એ બે એક નથી. જેને જગતની ઈચ્છા, રુચિ, ભાવના તેને મોક્ષને વિષે અનિચ્છા, અરુચિ, અભાવના હોય એમ જણાય છે.

૩૮૮. એના ઉપર નામ નથી. ‘અસત્સંગમાં ઉદાસીન રહેવા માટે જીવને વિષે અપ્રમાદપણે નિશ્ચય થાય છે, ત્યારે સત્જ્ઞાન સમજાય છે; તે પહેલાં પ્રાપ્ત થયેલ બોધને ઘણા પ્રકારના અંતરાય હોય છે.’ એમ સમજો. એમ કહે છે. આ સ્થળે બહુ સારી વાત કરી છે. જ્યાં સુધી આ જીવને અસત્સંગમાં ઉદાસીન રહેવા માટે અપ્રમાદપણે પોતાનામાં નિશ્ચય થાય (ત્યારે) સારું જ્ઞાન સમજાય. આમાં શું કહેવું છે ? આ જગ્યાએ રુચિનો (વિષય) લીધો છે કે જીવની રુચિ જાણ્યે-અજાણ્યે, જીવ રુચિને નથી પકડી શકતો, જાણ્યે-અજાણ્યે અસત્સંગમાં રહી જાય છે. એમાં શું ? આપણે એમાં શું ? સાધારણ વાત ગણાય છે.

સત્સંગ સિવાયનો જે અસત્સંગ એ એક એટલું સામાન્ય થઈ પડ્યું છે જીવને કે એમાં એને પોતે દોષ કરે છે એવું લાગતું નથી. જ્યાં સુધી એવો નિશ્ચય અંદરમાં જીવ ન કરે કે મારે અસત્સંગમાં ક્યાંય પણ ઉદાસીનતા ન આવે, શબ્દ બહુ સારો વાપર્યો છે. નહિતર તો ભાવ ન સમજાય એવો વિષય છે. અસત્સંગમાં મારે ઉદાસીન રહેવું છે એમાં પ્રમાદ ન થવો જોઈએ. ઉદાસીન રહેવું છે એટલું નહિ, પણ ઉદાસીન રહેવામાં પ્રમાદ મને ન થવો જોઈએ એવો જે નિશ્ચય-દઢ નિશ્ચય, એવી એની રુચિ ફરે ત્યારે એને સત્જ્ઞાન સમજાય છે. ત્યારે સત્ વિષેનું, સત્ સ્વરૂપ વિષેનું જ્ઞાન એને સમજાય છે. નિશ્ચય સત્સ્વરૂપની વાણી સાંભળવાથી એનું જ્ઞાન થઈ જાય છે એ વાતમાં કાંઈ માલ નથી એમ કહેવું છે. તું અસત્સંગમાં ઉદાસીન થયો અને અપ્રમાદપણે ઉદાસીન થયો, એવો દઢ નિશ્ચય થઈને ઉદાસીન થયો તો તને સત્જ્ઞાન સમજાય છે. નહિતર સત્જ્ઞાન નહીં સમજાય.

આ ખાસ કરીને આપણે ત્યાં જે ચર્ચાનો વિષય ચાલે છે એ એ વિષય ચાલે છે. ‘ગુરુદેવે’ પરમાત્મ તત્ત્વનો બોધ આપ્યો. આપણા મુમુક્ષુ પણ એની ચર્ચા કરે છે. આત્મા કેવો ? આત્મા કેવો ? પણ જ્યાં સુધી પોતે અસત્સંગને રુચિએ કરીને સેવે છે, એ વિષયમાં એની જાગૃતિ નથી, પ્રમાદ છે એનો અર્થ શું ? જાગૃતિ નથી કે મને અહીંયાં દોષ લાગે છે. આ મારા પરિણામ છે એ છે ત્યાં સુધી મને સ્વરૂપ સમજાશે નહિ, સત્જ્ઞાન નહિ થાય. ‘સત્જ્ઞાન’ને અવતરણ ચિહ્ન કર્યું. સત્ સંબંધીનું જ્ઞાન સમજાશે નહિ. વાત સાંભળવા મળશે. તર્ક, ન્યાય, આગમથી બુદ્ધિ કામ કરશે. જ્ઞાની એમ કહે છે કે એને સત્જ્ઞાન, સત્ સંબંધીનું જ્ઞાન સમજાયું નથી. સમજાયું

જ નથી એમ કહે છે. સમજાયું હોવા છતાં નથી સમજાયું એમ કહે છે. જ્ઞાની પોતે એટલે બધે ઊંડે જઈને મુમુક્ષુની પર્યાયને સ્પર્શે છે. તું વિચાર કરજે, ભલે સત્શાસ્ત્રો વાંચ, ભલે સત્પુરુષની વાર્તા અને ચર્યા થાય પણ અસત્સંગમાં ઉદાસીન છો ? અને ઉદાસીન માટે અપ્રમાદપણે રહેવું એવો કોઈ નિશ્ચય જીવને વિષે થયો છે ? તારા આત્માને વિષે એ નિશ્ચય થયો છે ? તારામાં અંતર અવલોકન કરીને, આત્માને ઢંઢેળીને વાત પાકી કરી લેજે. આ વાત કાચી રહી તો તારો સ્વાધ્યાય બેકાર જશે. તારા સત્શાસ્ત્રનો સ્વાધ્યાય અને સત્સંગ બેય બેકાર ચાલ્યો જાશે. કેમકે તારી અસત્સંગની રુચિ એમ ને એમ સાજી રહી છે. એમાં તો તારો પ્રમાદ છે, કોઈ જાગૃતિ નથી. એ પડખાંને કેટલું ચોખ્ખું કર્યું છે !

(મુમુક્ષુજીવ) વિષયને હળવો કરી નાખે છે, એમાં શું ? આપણે તો હજી આ બધું જ હોય ને. જ્ઞાનીને પણ કુટુંબ પરિવાર હોય છે તો પછી મુમુક્ષુને તો હોય જ ને ! એને ક્યાંથી એટલો બધો ત્યાગ હોય ? ઠીક ! પણ ત્યાગનો સવાલ નથી અહીંયાં. જ્ઞાની ઉદાસ છે અને તારે જો જ્ઞાની થવું છે, સત્જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું છે તો રસ્તો એ પકડવો પડશે. ત્યાં તને રસ આવે છે અથવા તારો જે ધરબાયેલો રસ છે એ હલતો નથી. જીવનો તો ત્યાં ધરબાયેલો રસ છે, ઘર કરી ગયેલો છે. ધરબાયેલો છે, ઘર કરી ગયેલો રસ છે. એમાં તો કાંઈ ફેરફાર થતો નથી. તને Normal લાગે છે. ઘર, દુકાન, કુટુંબ, પરિવાર આ તો બધું આપણે હોય જ ને. જ્ઞાનીને હોય છે. પાછો ટેકો લઈ લે એનો, જ્ઞાનીનો આધાર લઈ લે. એક તો ધરબાયેલી ચીજ છે, પાકું કરી નાખે. ત્યાંથી પાછું ફરવાની જગ્યા જ ન મળે પછી એને.

‘ત્યારે ‘સત્જ્ઞાન’ સમજાય છે;...’ એ સિવાય સત્જ્ઞાન સમજાય છે એ સમજણની ભૂમિકાનો અહીંયાં નિષેધ છે. સમજાય એવું હોય તોપણ એના ઉપર જ્ઞાની તો ચોકડી મૂકે છે. તું આંક ગમે તેટલો મૂકી દે એથી કોઈ વસ્તુ આવી જતી નથી.

મુમુક્ષુ :- આ તો અલૌકિક નાડ પકડી છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ગજબ ! નાડ પકડી છે એટલે ખોદી ખોદીને વાત કાઢી છે. એમાં એવું છે કે મુમુક્ષુનું જીવન પ્રત્યક્ષપણે જુએ છે. નિર્મળજ્ઞાનને વિષે સ્પષ્ટ થાય છે કે અરે...! જીવને અહીંયાં તકલીફ છે. એક બાજુથી સત્સંગ કરવા આવે છે, એક બાજુથી સત્શાસ્ત્રને વાંચે છે, એક બાજુથી એવી આશા ધરે છે કે આ

બધું કરતાં કાંઈક મારું કલ્યાણ થાય તો મારું પણ અસત્સંગમાં તો એમનેમ ઊભો છે, જરાય જાગૃતિ નથી. તો અપ્રમાદપણે ઉદાસીન રહેવાનો દઢ નિશ્ચય, એટલી બધી કાળજી આવવી જોઈએ. એક ડિગ્રી લીધી છે. એટલી સામાન્ય વાત નથી લીધી કે અસત્સંગમાં ઉદાસીન રહે તો સત્ સમજાય. એની ડિગ્રી પકડી છે કે અસત્સંગમાં રહેવા માટે અપ્રમાદપણે રહેવું છે એવો જે નિશ્ચય. આવો નિશ્ચય જીવે કર્યો છે ? એટલી દરકાર કરી છે ? તો સત્સંગ ફળીભૂત થશે.

નહિતર ૬૦૯ માં જે કહ્યું કે અનંત કાળમાં અનંત વાર સત્સંગ મળવા છતાં નહિ ફળવા યોગ્ય સંજ્ઞાએ આ જીવે તે પ્રસંગનું વિસર્જન કર્યું છે. વિસર્જન થાય છે ને ! પૂજા કરીને વિસર્જન કરીએ છીએ ને ? એમ સત્સંગનું પણ વિસર્જન થાય છે ને ? તો અપ્રાપ્ત થવા યોગ્ય (અર્થાત્) એમાંથી કાંઈ ગુણની પ્રાપ્તિ ન થાય એવી સંજ્ઞાએ જ બધું વિસર્જન કરી નાખ્યું છે. એટલે એવો ને એવો રહ્યો છે કોરેકોરો. એ ૬૦૯ માં લીધું છે. સત્સંગની અફળવાન થવા યોગ્ય સંજ્ઞા. સંજ્ઞા શબ્દ તો ઘણી જગ્યાએ એવી રીતે વાપરે છે, આશ્ચર્યકારી છે એમનું !

મુમુક્ષુ :- પત્રાંક ૬૦૯માં સાતમું છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ‘તે સત્સંગ પણ જીવને ઘણી વાર પ્રાપ્ત થયા છતાં...’ ૪૬૯ પાનું. સત્સંગથી બહુ લાભ થાય છે... બહુ લાભ થાય છે... બહુ લાભ થાય છે (એમ કહીને) સત્સંગને તો પોતે બહુ વખાણ્યો ત્યારે કહે ઊભો રહે હવે. ‘તે સત્સંગ પણ જીવને ઘણી વાર પ્રાપ્ત થયા છતાં ફળવાન થયો નથી એમ શ્રી વીતરાગે કહ્યું છે, કેમકે તે સત્સંગને ઓળખી...’ એટલે સત્પુરુષની અહીંયાં ઓળખાણ નથી કરી. તે સત્પુરુષને ઓળખી ‘આ જીવે તેને પરમ હિતકારી જાણ્યો નથી; પરમ સ્નેહે ઉપાસ્યો નથી; અને પ્રાપ્ત પણ અપ્રાપ્ત ફળવાન થવા યોગ્ય સંજ્ઞા...’ જુઓ ! સંજ્ઞાનું નામ શું પાડ્યું ? ‘પ્રાપ્ત પણ અપ્રાપ્ત ફળવાન થવા યોગ્ય સંજ્ઞા...’ એવી સંજ્ઞાએ એને ‘વિસર્જન કર્યો છે.’ નાખી દીધો દરિયામાં. આ દરિયામાં વિસર્જન કરે છે ને ગણપતિનું ? ગુણપતિ-ગણપતિ તો ગુણપતિ છે ખરેખર તો, નામ ગણપતિ પડ્યું છે. ખરેખર તો ગણધર દેવ, ગુણના પતિ એને ગુણપતિ કહીએ. નાખ દરિયામાં, કહે છે. એવું વિસર્જન કરી નાખ્યું.

‘એમ કહ્યું છે. આ અમે કહ્યું તે જ વાતની વિચારણાથી...’ આ જગ્યાએ પોતાને

બહુ ભાવ આવ્યો છે. બહુ ભાવ આવ્યો છે, આ વાત કરતાં એમને. કે 'આ અમે કહ્યું તે જ વાતની વિચારણાથી અમારા આત્મામાં આત્મગુણ આર્વિભાવ પામી સહજસમાધિપર્યત પ્રાપ્ત થયા એવા સત્સંગને હું અત્યંત અત્યંત ભક્તિએ નમસ્કાર કરું છું.' બોલો ! પોતાને વાત કરતાં સહજ સમાધિ-શુદ્ધોપયોગ આવવાનો આત્મભાવ પ્રાપ્ત થઈ ગયો, આર્વિભાવ થયો. શું કહેવું છે ?

સત્સંગ ફળવાન થવા યોગ્ય સંજ્ઞાએ જો સત્સંગ ઉપાસવામાં આવે તો જીવનો નિર્વાણ થઈ જાય, તરી જાય એવી વાત છે. આ જીવે અનંતવાર એવો સત્સંગ મળવા છતાં ઓળખાણ કરી નહિ. ઓળખાણ કરી નહિ એટલે એ જીવને હિતકારી ભાસ્યો નહિ. પરમ સ્નેહે ઉપાસ્યો નહિ. એ વાત કરતાં આત્મભાવ વધી ગયો છે. આ વાત કરતાં, આ વિચારણાથી અમારો આત્મગુણ આર્વિભાવ પામીને સહજસમાધિ પર્યત દશા પહોંચી ગઈ. આ વાત કરતાં અમને અંદરથી આત્મભાવનો ઊભરો આવે છે. શુદ્ધોપયોગમાં આવી જઈએ એવી દશા આવી જાય છે. જે સત્સંગની વાત કરતાં એમને આત્મભાવ આર્વિભાવ થાય છે તો એ સત્સંગને અમે નમસ્કાર કરીએ છીએ. એટલું બધું બહુમાન કર્યું છે. આ પત્ર જ આખો સત્સંગ ઉપર છે. આટલા બધા પત્રોમાં પણ આ પત્રમાં ઘણી વિશેષતા છે. ૬૦૯માં ઘણી વાતો લખી છે.

મુમુક્ષુ :- આ ૪૦ વર્ષ સુધી કલકત્તામાં (સોગાનીજી) મળ્યા બધું જ નકામું ને ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- નકામું. એવું અનંતવાર કર્યું, જીવે એકવાર વધારે કર્યું, એવું લેવા જેવું છે. એમ છે. જાગી જાય એવી વાત છે.

એને 'સત્જ્ઞાન' સમજાય છે; તે પહેલાં પ્રાપ્ત થયેલ...' એટલે સાંભળવા મળેલ, ધારણામાં રાખેલ, યાદદાસ્તમાં રાખેલ એવો જે બોધ-ઉપદેશ એને 'ઘણા પ્રકારના અંતરાય હોય છે.' એને ઘણો અંતરાય પડ્યો છે. હજી દિલ્હી બહુ દૂર છે એમ કહેવું છે. ભલે વાત સાંભળી પણ એ ઘણો દૂર છે.

જે કાંઈ મુસીબત છે એ પૂર્વભૂમિકાની જ છે. પૂર્વભૂમિકા ઓળંગી ગયો જીવ પછી માર્ગ એટલો સુંદર અને એટલો સરળ અને એટલો સુગમ છે કે આત્માનું વિજ્ઞાન જ Automatic machinery જેવું છે. Automisation આપોઆપ જ છે એની અંદર. પછી શુદ્ધિની વૃદ્ધિ, આત્મસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ, વિશેષ વિશેષ પ્રાપ્તિ સહજ આપોઆપ

જ છે. સહજતા તો એટલી બધી આવે છે કે પર્યાયનું કર્તાપણું ચાલ્યું જાય છે. પર્યાયનું જ કર્તાપણું (ચાલ્યું જાય છે) અને શુદ્ધ પર્યાયને વિષે પણ કર્તાપણું (રહેતું નથી). જે કાંઈ પહેલી વિટંબણા અને મુસીબત છે એ આ જગ્યાએ છે કે આ જીવ મુમુક્ષુતામાં આવે, યથાયોગ્ય મુમુક્ષુતામાં આવે, યથાર્થ મુમુક્ષુતામાં આવે અને સત્પાત્રતા સુધી પહોંચે તો પછી આગળનો રસ્તો તો સહેલો છે.

એટલે તો કહ્યું ને કે મોક્ષ સુગમ છે, સરળ છે, પ્રાપ્તિ કદાચ અત્યારે આ કાળમાં થાય પણ મોક્ષનો દાતા નહિ મળે. દાતા તો મળે છે, જ્ઞાની તો હોય છે, જીવને યોગ પણ થાય છે, મળ્યો કે ન મળ્યો ? તો કહે છે, નહિ. તને મળ્યો નથી. અને મળ્યો હોય તો નહિ મળવા બરાબર સંજ્ઞાએ તે યોગને તે વિસર્જન કર્યો છે એટલે તને તો મળ્યું ન મળ્યું બધું સરખું જ છે.

મુમુક્ષુ :- મુમુક્ષુતા પ્રગટે તો...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા ! તીવ્ર મુમુક્ષુતામાં આવવું જોઈએ. સામાન્ય મુમુક્ષુતામાં તો કોઈ પત્તો લાગતો નથી. જઘન્ય મુમુક્ષુતામાં તો કાંઈ પ્રશ્ન જ નથી કે લાભ થાય. મધ્યમ કોટીની મુમુક્ષુતામાં જીવ સફળ થશે કે અફળ થશે એ ન કહી શકાય એવી વાત છે. જીવ એમાં નિષ્ફળ પણ જાય, કોઈ સફળ પણ થઈ જાય. તીવ્ર મુમુક્ષુતામાં આવે (તો) અવશ્ય તે આગળ વધી અને સ્વરૂપલાભને પ્રાપ્ત કરે છે. એને સ્વરૂપનો લાભ અવશ્ય થાય છે. આ બહુ સ્પષ્ટ છે.

મુમુક્ષુ :- એક બાજુ બીજાને ઉપદેશ દેવાની મનાઈની વાત કરે છે. બીજી બાજુ બીજાને દોષ બતાડવાની વાત કરે છે બે વાતમાં કેમ કરવું ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ઘણો ફરક છે. ઉપદેશ ક્યાં દેવો છે ? બીજાનો દોષ દોષદષ્ટિએ નથી દેખવો, ગુણદષ્ટિએ દેખવો છે. પેલી તો ટેવ પડી છે અનાદિની, મને તમારી વાત તરત ખબર પડે, મારી ન ખબર પડે. પણ આ ભાઈ આમ કરે છે એ તરત ખબર છે. ફલાણો આમ કરે છે ને ફલાણો આમ કરે છે એ તરત (ખબર પડે છે). કેમકે એની દોષદષ્ટિ તો કેળવાયેલી જ છે. ગુણદષ્ટિ કેળવીને દોષ જોવા છે. દોષ જોવા છે એટલે ? ગમે તેના દોષ નથી જોવા. પોતે (અને) સાધર્મી સમીપ છે. એકબીજા આ માર્ગમાં સમીપ આવ્યા છે અને જેને સ્વરૂપની પ્રાપ્તિની ભાવના વર્તે છે. એની સામેથી Offer છે એને વાત કરવી છે. આ ભાઈને ગમતી વાત નથી અને એના

દોષ દેખાડવા છે એ વાત નથી. પણ એ ભાઈએ પ્રાર્થના તમને કરી હોય કે ભાઈસા'બ મારી આજીવનપૂર્વક તમને કહું છું કે મને ચૂકતા નહિ તમે. મારો દોષ દેખાય તો તમે મને કહેવાનું ચૂકતા નહીં. એને વાત કરવી ઠીક છે. મને જરાક આ જગ્યાએ એમ લાગ્યું કદાચ મારી ભૂલ હોય કે ન હોય તમે જરાક અવલોકન કરી લેજો. મને જરાક આમ લાગ્યું છે. પેલાને તો ખબર છે કે મેં વિનંતી કરી છે એટલે આમ મને કહે છે. ઉપદેશ દેવા નથી આવ્યા. એમ વાત છે. ઉપદેશની વાત નથી, બિલકુલ નથી ઉપદેશની વાત. અને સામે સામે એ જ વ્યવહાર પોતાને વિષે કરતાં એ અચકાચ નહિ એટલા માટે એ વ્યવહાર છે. હું એટલા માટે કહું છું કે મારી વાત જણાવતાં તમને અચકાટ ન થાય. એટલા માટે આપણા વચ્ચેનો આ વ્યવહાર છે. કોઈ કોઈને ઉપદેશ આપવાનો પ્રસંગ નથી આ. એનો દોષ ટાળવાનો ઉપદેશ નથી દેવાનો. પોતાને ખ્યાલ આવ્યો છે.

જગતમાં એવું નથી બનતું કે જેને સંબંધ હોય એને નુકસાન જતું હોય તો જઈને કહી આવે. આ ભાઈને કાંઈ નુકસાન થવાનું છે ને મને ખબર પડી કે અરે...! આને તો ખબર પણ નહિ હોય, તો હું તરત વાત કરું કે ભાઈ ! હું ફલાણા ગામ ગયો હતો, આવી વાત સાંભળી છે અને કદાચ તમને નુકસાન થાય એવું મને લાગે છે એટલે (કહું છું). કેમ કહેવા જાવ છો એને ? કેમકે એમના પ્રત્યે મને એટલો રાગ છે કે એને નુકસાન ન થવું જોઈએ, મારા સંબંધી છે. આ એવી વાત છે કે એને નુકસાનમાંથી બચાવવા માટે કહેવું છે. એને એનો દોષ બતાવીને એને દોષિત ચીતરવા માટે નથી કહેવું. એને નુકસાનમાંથી બચાવવાની ભાવના છે. ભાવના છે, ઉપદેશ નથી. શું ફરક છે ? એના પ્રત્યેની ભાવના છે. એના હિતની ભાવના છે, ઉપદેશ નથી.

મુમુક્ષુ :- પ્રાર્થનાની ભૂમિકામાં આવવું જોઈએ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હાસ્તો બિલકુલ.

મુમુક્ષુ :- કૃપાળુદેવ એક ભાઈને કહેવા ગયા હતા...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એને એમ કહ્યું કે આજે તમારે બહાર ન નીકળવું, એટલું જ (કહ્યું), બીજું કાંઈ નહિ કહેલું. તમારે આજે બહાર ન નીકળવું. ક્યાંય જવાના છો ? હા, કદાચ આમ જઈએ. તો કહે ! ના આજે બહાર નહિ નીકળતા, એવો

કાંઈક પ્રસંગ બન્યો છે. તો જેને કોઈને બચાવવાનો સંબંધ હોય, રાગ હોય તો બચાવવાનો ભાવ તો સહેજે આવે છે. તો મુમુક્ષુ મુમુક્ષુ વચ્ચે એટલો ભાવ ન હોય કે આને નુકસાન ન થાય એવું રાખીએ. અને તે પણ એ ઇચ્છે છે માટે. ન ઇચ્છે તો એ વ્યવહારનો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થતો નથી અને એટલો અંગત વ્યવહાર તો નજીક આવેલા વચ્ચે જ હોય ને !

મુમુક્ષુ :- કરવો જ જોઈએ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, એટલું નજીક આવવું જોઈએ, થવું જોઈએ તો અરસપરસ બંનેને લાભનું કારણ છે.

મુમુક્ષુ :- ઈ જ વાત્સલ્યતા છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, વાત્સલ્યતા છે, ચોક્કસ વાત્સલ્યગુણ છે આની અંદર ખરેખર તો. કોઈને જરૂરિયાત હોય એને મદદ કરવી એટલો જ વાત્સલ્યનો અર્થ નથી. એ તો સ્થૂળ વિચાર છે. ખરેખર તો અંદરનો વિચાર આ છે. એ તો બાહ્ય વિચાર છે. અંદરનો વિચાર આ છે કે એનો આત્મા કેમ લાભને પ્રાપ્ત થાય ? બહારમાં સંયોગનો લાભ થાય એ તો નહિ, એના આત્માને કેમ લાભ થાય, એ મુખ્ય વિચાર છે. એમાંથી પેલી વાત જન્મેલી છે. પેલી વાત તો સંતાઈ ગઈ, ખબર પણ ન રહી, ખવાઈ ગઈ અને બહારમાં દાન કરે તો એમ સમજે કે વાત્સલ્ય કરું છું. એમ નથી પાછું.

મુમુક્ષુ :- ખોટું લાગી જાય ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ખોટું તો ક્યારે લાગે છે ? કે એણે એવી ભાવના વ્યક્ત ન કરી હોય ત્યારે. જ્યારે સામેથી જ એ માણસે એમ કહ્યું હોય, કે ભાઈ ! તમે જરાય સંકોચ નહિ રાખતા. મને ખોટું નહિ લાગે, એ બાબત હું સીધી જ લેવાનો છું. ઊંધી નથી લેવાનો, અવળી નથી લેવાનો, તો એને ક્યાંથી ખોટું લાગવાનું છે ? પછી ભય તમને ક્યાં છે ? ભય તો ત્યાં સુધી છે કે એમનેમ શરૂઆત કરી દેવો તો. કે એને ખબર પણ નથી એની યોગ્યતામાં એને શું લાગવાનું છે ? અથવા એણે સામેથી એ વાતની માગણી કરી નથી અને એમનેમ કહી દો તો એમાં તો ઉપદેશનો Tone આવ્યા વગર રહેશે નહિ. એમાં તો બીજાની ભૂલ જોઈને એ ભૂલને સુધારવા માટે પોતે આચાર્ય થઈ જાય છે એ બની જ જવાનું, એ તો બનશે. એ તો કરવાની

જરૂર નથી. એ તો પોતાને નુકસાનનું કારણ છે, સામાને પણ નુકસાનનું કારણ છે.

આ માર્ગમાં તો બાહ્ય પ્રવૃત્તિ પણ સ્વ-પર હિતકારી હોય છે. એવો આ માર્ગ છે. એવો સુંદર માર્ગ છે કે જેમાં કોઈ બાહ્ય પ્રવૃત્તિ પણ સ્વ-પર હિતકારી છે. જો સ્વ-પર હિતકારી બાહ્ય પ્રવૃત્તિ ન હોય તો આ માર્ગની પ્રવૃત્તિ નથી. સામાને પણ નુકસાન થાય, આચાર્યપણું પ્રાપ્ત કરતાં એના પણ પરિણામ બગડે અને પોતાના પરિણામમાં દોષ થાય. એ તો બન્નેને અહિતકારી છે. એ તો સ્વ-પર અહિતકારી પ્રવૃત્તિ થઈ. એટલે માર્ગથી વિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિ થઈ ગઈ. એ આ માર્ગમાં પ્રવૃત્તિ જ નથી.

મુમુક્ષુ :- સરળતા રાખવી જોઈએ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- અને બહુ યોગ્ય, યથાયોગ્ય પ્રવૃત્તિ છે. સમ્યક્માર્ગ છે ને ! એટલે એના ચારેચાર પડખાં, બધાં પડખાં સર્વાંગ સુંદર પડખાં છે. એનું નામ સમ્યક્ વાત છે.

પહેલો વહેલો સમ્યક્ શબ્દ ઉપર બહુ વિચાર ચાલ્યો હતો. સમ્યક્ શબ્દ જૈન પરિભાષામાં છે, બીજા શાસ્ત્રમાં પરિભાષામાં નથી. એ શબ્દ ઉપર બહુ વિચાર ચાલ્યા હતા. પહેલો-વહેલો જ્યારે સાંભળ્યો ત્યારે, પછી એમ ખ્યાલ ગયો, ભાવ ભાસ્યો કે જેના ચારેય પડખા નિર્દોષ છે. સુંદર છે એટલે નિર્દોષ છે, પવિત્ર છે. સર્વાંગ જે સુંદર છે એનું નામ સમ્યક્ છે. અહીંયાં આમ ને અહીંયાં આમ એવો આ માર્ગ નથી. પૂર્વાર્પર વિરોધાભાસ ઊભો થાય એ માર્ગ નથી.

એને પોતાને બહુ ખ્યાલ છે. એટલો બધો ખ્યાલ છે કે ૮૩૭ આંકમાં એમ લખે છે કે ઉપદેશનો અધિકાર જ અરિહંતદેવ અને તીર્થંકરદેવને છે. મુનિરાજ અને આચાર્ય તો Secondary વાત છે. ગૃહસ્થને તો બિલકુલ ઉપદેશનો અધિકાર જ નથી. ભલે સમ્યક્દષ્ટિ હોય એમ લીધું. કેમ ? એવું શું કરવા ? એ તો માર્ગ પ્રાપ્ત છે અને માર્ગ ચીંધે છે. માર્ગ ચીંધે એ બીજી વાત છે પણ ઉપદેશના સ્થાને બેસીને નહિ.

અમે તો વાંચન કરવા જઈએ, (ત્યારે કહીએ છીએ કે) આ પાટ ગોઠવી છે એટલે એ તો એક મોઢું જોવાની વાત છે. બીજું કોઈ કારણ સમજવું નહિ કે અહીં ઉપદેશદાતા કોઈ છે. આ માર્ગમાં એ વાત જ નથી. એ તો એકબીજાને સરળતા રહે એટલા પૂરતી એ વાત છે. બહુ ઊંચું ગોઠવે તો ના પાડવી પડે, એ રહેવા દ્યો.

કેમ ? કે જ્ઞાની હોય, ગૃહસ્થ હોય તોપણ આ ઉપદેશ છે એ પૂર્ણ શુદ્ધિનો છે અને પૂર્ણ શુદ્ધિના ઉપદેશની જે શ્રેણી છે એ શ્રેણી ઉપદેશના કાળે અને એની બાહ્ય પ્રવૃત્તિમાં વિરોધાત્માસ ઊભો થાય છે. વિરોધાત્માસ ઊભો થાય એ પ્રકાર ઉપદેશકનો ન હોય.

એટલા માટે 'ગુરુદેવશ્રી'એ બહારમાં થોડો ફેરફાર ન કર્યો એનું કારણ આ છે. એ તો બીજા ગૃહસ્થની જેમ રહી શકતા હતા. કેટલોક ફેરફાર નથી કર્યો, ત્યાગીની દશામાં રહ્યા છે. તીર્થંકરયોગ છે એટલે ત્યાગીની દશામાં રહ્યા છે. પરિણામ જ પોતાના કામ ન કરે. સહજ એમની જે શુભાશુભની પરિસ્થિતિ હતી એની જ મર્યાદા હતી એમને તો, કુદરતી જ, સહજપણે. છતાં જ્ઞાની તો બહુ વિવેક કરે છે.

એમણે (કૃપાળુદેવે) એવી વાત નાખી છે, પોતે લખ્યું છે, જ્યાં સુધી અમે એ સ્થિતિએ ન પહોંચીએ ત્યાં સુધી અમને ઉપદેશ આપવાની ઇચ્છા નથી. એટલે પ્રસિદ્ધમાં માર્ગ ચલાવવા અમે માગતા નથી. એમ છે. ઠીક છે ! જે કોઈ પાત્ર જીવો, માર્ગના ખોજી જીવો, ભૂલા પડેલા જીવો માર્ગે ચડવા માગતા હશે, નજીક આવશે તો માર્ગ બતાવશું કે રસ્તો આ છે, ચાલ્યો જા. અમારે તો આંગળી ચીંધ્યાનું પુણ્ય છે. કાંઈ લેવા કે દેવા, કાંઈ જોતું નથી, અપેક્ષા નથી. આંગળી ચીંધી દેશું. કોઈ ગોતવા આવશે એને દેવાની વાત છે. બાકી વગર ગોતતાને તો દેવાનો અર્થ પણ નથી કાંઈ. એ તો અમસ્તોપણ સામું જોવાનો નથી. પોતાની શક્તિ ને સમય ગમે ત્યાં એ વેડફવા માગતા નથી. પોતાની આરાધનામાં આગળ જાવા માગે છે. કોઈ ભૂખ્યો, તરસ્યો આવ્યો હોય તો દાન દઈ દે છે. ભૂખ નથી એને પીરસવાનો કાંઈ અર્થ નથી. જીવનમાં એમણે જે વિવેક કર્યો છે એ ગજબ કામ કર્યું છે !

એ પહેલા પ્રાપ્ત થયેલા બોધને પરિણમવામાં મુશ્કેલી છે (એમ) નહિ, અંતરાય છે એમ ગણ્યું છે.

મુમુક્ષુ :- મોટો આદર્શ મૂકી ગયા છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ચોક્કસ. એ તો જ્ઞાનીનું જીવન જ એવું હોય છે. આદર્શમય હોય. એને બોધ મળે, કોઈ પણ જીવને એના જીવનમાંથી બોધ મળે છે, ઉપદેશ મળે છે. બે-એક વર્ષ પહેલા વાંચનકારોને આપણે 'સોનગઢ'થી મોકલીએ છીએ, (એની) એક મિટિંગમાં એ વાત લીધી હતી. બધા વાંચનકારોને બોલાવ્યા હતા. જુઓ ! 'શ્રીમદ્જી' આમ કહે છે. એટલે ભૂલે-ચૂકે રખે ક્યાંક જાવ તો ઉપદેશકનો Tone

નહીં આવવો જોઈએ. તત્ત્વની વાત કરતાં આપણા વાંચનકારોમાં જે ઉપદેશકનો Tone આવી જાય છે એ પોતાને નુકસાનનું કારણ થશે. કેટલાક ભાઈઓ તો એટલા આત્માર્થી છે, અભ્યાસી છે છતાં વાંચન કરવાની જ ના પાડે છે. અમારે નથી જવું. કેમ ? ભાઈસા'બ આમાં જોખમ છે. અમને એટલો અંદરથી વિશ્વાસ નથી કે આમાં ભૂલ નહીં થાય અને નુકસાન નહીં થાય. નુકસાનથી બચવા માટે નથી જવું. કેટલાકની સાથે તો એ ચર્ચાઓ ચાલે છે કે ભાઈ જાવને તમે. માગણી આવે છે ને આમને પહોંચી વળાતું નથી. 'ગુરુદેવે' આ પરંપરા ચલાવી છે એ પરંપરા ચલાવવી છે, ઉપદેશ દેવા નથી જવું. એમાં કોઈ તકલીફ હોય તો કહો, આપણે એની ચર્ચા કરીએ, વિચારણા કરીએ. તોપણ ના પાડે છે, દૂરથી જ બચવા માગે છે, નહિ ત્યાં નથી જાવું એવા પણ માણસો છે. પણ એ બધી વાતો(માં) પહેલી એ વાત લીધી ૮૩૭ માંથી. ૫૬૧ કેટલી કેટલી સાવધાની રાખવા યોગ્ય છે એના લગભગ ૩૫-૩૭ મુદ્દા લીધા હતા. આ બધા પડખાથી સંભાળીને ચાલવાનું છે જો વાંચન કરવા જવાનું થાય તો, નહિતર ગડબડ થાશે.

મુમુક્ષુ :- મોટા ભાગે ઉપદેશક...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- આ વખતે ચર્ચામાં લીધું હતું. દિવાળીની ચર્ચામાં. આત્મલક્ષી કેવી રીતે થવાય છે એ બધું.

'જગત અને મોક્ષનો માર્ગ એ બે એક નથી.' શું કહે છે ? અસત્સંગમાં જીવો ઉદાસીન નથી તે જગતના માર્ગે છે. એમ કહેવું છે. અસત્સંગમાં ઉદાસીન નથી એ બધા જગતના માર્ગે છે. મોક્ષમાર્ગે નથી. એ બે માર્ગ એક નથી. 'જેને જગતની ઈચ્છા, (જગતની) રુચિ...' જુઓ ! આ રુચિ શબ્દ અહીંયાં લીધો. અને 'ભાવના તેને મોક્ષને વિષે અનિચ્છા, અરુચિ, અભાવના હોય એમ જણાય છે.' આ સ્પષ્ટ વાત છે. એક મ્યાનમાં બે તલવાર સમાય એવું નથી. ચોખ્ખી વાત છે.

તા. ૨૬-૧૨-૧૯૮૯, પ્રવચન નં. ૧૧૭
પત્રાંક - ૩૮૯ થી ૩૯૩

જે સંસારને ઉપાસવાનો માર્ગ છે એને જગતનો માર્ગ કહે છે. 'કુંદકુંદાચાર્યદેવ' તો બહુ સૂક્ષ્મતાએ પ્રમત્તભાવને જ જગત કહે છે. જગપંથ, 'ગુરુદેવ' કહેતાં. મુનિરાજ પોતે એમ કહે છે કે છઠ્ઠા ગુણસ્થાને વિકલ્પ ઊઠ્યો, ભલે મુનિ યોગ્ય ભૂમિકાનો (હોય) તોપણ એ જગપંથ છે. જગપંથ અને મોક્ષનો પંથ, માર્ગ એટલે પંથ એ બે એક નથી. એક તો નથી (પણ) પરસ્પર વિરુદ્ધ છે.

અહીંયાં તો મુમુક્ષુની વાત છે કે જેને જગતની ઇચ્છા હોય, જગતના પ્રસંગોની મહત્તા હોય, જગતની વસ્તુઓની મહત્તા હોય, જગતમાં જે જે ચીજો, જે જે પ્રસંગોની મહત્તા જગતના જીવો કરતા હોય એવી એને પોતાને પણ એવી ઇચ્છા રહે, એવી રુચિ રહે, એવી ભાવના રહે (આ) બધા પરિણામ આનુષંગિક છે, સાથે હોય છે. તેણે નક્કી માનવું કે મોક્ષને વિષે એની અનિચ્છા છે. જેને જગતની ઇચ્છા છે એને મોક્ષની ઇચ્છા જ નથી ખરેખર તો, એમ કહે છે. મોક્ષ માટે એ કાંઈક કરતો હોય તો ? મોક્ષ કેમ મળે એ સંબંધી કાંઈક પ્રવૃત્તિ કરતો હોય તો ? તો એને એમ કહે છે કે એને ખરેખર મોક્ષની ઇચ્છા નથી.

મુમુક્ષુ :- પ્રવૃત્તિ કરવા છતાં ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ પ્રવૃત્તિ જગતની ઇચ્છામાં રહીને જીવ કરે છે. પ્રવૃત્તિ કરે છે પણ જગતની ઇચ્છામાં રહીને. પોતાની જગતની ઇચ્છા છે એના ખાતર કરે છે. એને એ માર્ગે આગળ વધવું છે, મોક્ષના માર્ગે આગળ વધવું નથી. કેમકે બે પરસ્પર વિરુદ્ધ વાત કેવી રીતે રહશે ? બે દિશામાં ગમન કેવી રીતે થાય ? એક ઉત્તર બાજુ રસ્તો જાય, એક દક્ષિણ બાજુ જાય, ચાલે તો ગમે તે એક બાજુ ચલાય. તેને મોક્ષને વિષે અનિચ્છા છે, એને મોક્ષની અરુચિ પણ છે, એને બંધાવાની રુચિ છે, એને મોક્ષની અરુચિ છે. એને એને મોક્ષની અભાવના છે. અભાવો છે એને મોક્ષ પ્રત્યે ખરેખર તો.

એની કોઈ પ્રવૃત્તિ હોય તોપણ જ્ઞાની એનું અંતર પકડે છે, એનું હૃદય પકડે છે કે અંદરમાં શું છે ? બહાર ભલે ગમે તે દેખાવ હોય, અંદરમાં શું છે ? આવે છે ને ? 'તોપણ ગર્ભ અનંતા લેશે બોલે બીજું અંગ જોને' એમ કરીને આવે છે. મહિના મહિનાના ઉપવાસ કરે (તોપણ) અનંત સંસારી હોય. અભિપ્રાયની એવી દષ્ટિ વિપરીત હોય કે અનંત સંસારી હોય છે. એનો અર્થ કે જગપંથ છે. ચાલે જ છે ને ? જગતમાં ધર્મકાર્યો કરીને જગતને રૂડું દેખાડે, જગતમાં પોતાનું નામ (થાય), જગતની અંદર પોતાનો મહિમા વધે એ પ્રકાર ધર્મના ક્ષેત્રોમાં બીજું શું ચાલે છે. પ્રસિદ્ધપણે તો એ જ ચાલે છે. પછી કોઈ ઉપવાસ કરીને નામ કાઢે છે, તો કોઈ દાન દઈને નામ કાઢે છે, કોઈ મંદિર બંધાવીને નામ કાઢે છે, કોઈ કાંઈ કરીને.. કોઈ કાંઈ કરીને. એ બધોય જગપંથ છે. મોક્ષને વિષે તેને અનિચ્છા છે, મોક્ષની તેને અરુચિ છે અને મોક્ષની તેને અભાવના વર્તે છે. ભાવનાની વિરુદ્ધતા વર્તે છે.

મુમુક્ષુ :- વિકલ્પમાં ભાવના હોય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- વિકલ્પમાં ભાવના હોય. વિકલ્પની ભાવના કાંઈ કરવા સમર્થ નથી. વિકલ્પની ભાવના પણ કાંઈ કરવા સમર્થ નથી અને મોક્ષ અને મોક્ષમાર્ગ સંબંધીનું આગમ અનુસારી પરલક્ષી જ્ઞાન પણ કાંઈ કરવા સમર્થ નથી. પેલો તો ચોખ્ખો રાગ છે, વિકલ્પ છે એ તો ચોખ્ખો ચોખ્ખો રાગ છે પણ આ તો એમ કહે કે જ્ઞાનની પર્યાય છે ને ! આગમનું જ્ઞાન એ તો જ્ઞાનની પર્યાય છે અને જેવું આગમ કહે છે એવી આગમની જ વાત અહીં તો ચાલે છે. તો કહે છે, ભાઈ ! એ અગિયાર અંગ અને નવ પૂર્વ સુધી અભાવિને હોય છે. હવે અત્યારે તો કોઈને સહસ્ત્રાંશ શું એનો લાખમો ભાગ પણ મળે એવું નથી. એની શું મહિમા કરવી ?

મુમુક્ષુ :- અંતરમાં શું છે એની જ મહત્તા છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- અંદરથી એની મોક્ષની ભાવના, મોક્ષની રુચિ થાય, મુક્ત થવાની રુચિ થાય તો જ એનો નિવેડો છે. નહિતર જગપંથ અનાદિનો છે એ જગપંથે ચાલે છે, જગતના પંથે ચાલે છે. જગતના પંથે જગતનું પરિભ્રમણ છે. એમાં એ સિવાય બીજું કાંઈ નથી.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ઉદાસ છે. એમના પત્રોમાંથી એમની કેટલી ઉદાસીનતા છે

એ નીકળે છે, સ્પષ્ટ નીકળે છે કે કેટલા ઉદાસીન છે.

મુમુક્ષુ :- ભાવના છે કે વિકલ્પ છે એમાં ભાવનારૂપ પરિણમન હોય તો તે કાઢી શકે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બરાબર કાઢે. એનો આત્મા અંદરથી બોલે છે. જેને સાચી ભાવના છે એનો આત્મા અંદરથી પોકાર કરે છે. સીધી વાત છે. એને શંકા નથી પડતી કે મારી આ ભાવના છે કે મારો ખાલી વિકલ્પ છે કે આ સાચું છે કે ખોટું છે કે શું છે ? સાચામાં શંકા નથી. જે સાચી ભાવના છે, સાચી રુચિ છે એમાં શંકા પણ પડતી નથી. કેમકે અંદરથી આત્મા, અંતરમાંથી એ વાત ઊભી કરે છે. એટલે તો ભાવનાના વિષયમાં ‘પૂજ્ય બહેનશ્રી’એ એ વાત લીધી છે, ચૈતન્યમાંથી ઊઠેલી ચૈતન્યની ભાવના. રાગમાંથી નહિ, દ્વેષમાંથી નહિ, કોઈ બીજા કારણથી નહીં. આ માનાદિ દ્વેષનો પ્રકાર છે. રાગમાંથી ઉત્પન્ન થયેલી નહિ, દ્વેષમાંથી ઉત્પન્ન થયેલી નહિ પણ ચૈતન્યમાંથી ઉત્પન્ન થયેલી ચૈતન્યની ભાવના. માર્મિક શબ્દ લીધો છે. એ ભાવના ત્રણ કાળમાં ફરે નહિ. ચૌદ બ્રહ્માંડ ફરે તોપણ ન ફરે. એટલું એનું સામર્થ્ય લીધું છે. ચૌદ બ્રહ્માંડ કરતાં જેનું સામર્થ્ય અનંતગુણ છે એનું નામ ભાવના છે. જો આત્માની ભાવનામાં આટલી શક્તિ છે (તો) આત્માની શક્તિ કેટલી ? એ નક્કી કરવા જેવું છે. લક્ષ ત્યાં જાય તેવું છે. ૩૮૮ (પત્ર પૂરો) થયો.

મુમુક્ષુ :- સારા અભિપ્રાય કરતાં...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પણ સારા અભિપ્રાયમાં ક્યાંય પોલ ન હોવી જોઈએ, ક્યાંય પોલ ન હોવી જોઈએ. અભિપ્રાય સારો દેખાય પણ અંદર પોલ હોય (એ) આ માર્ગમાં ચાલે એવું નથી. કર્મ નહિ છેતરાય અને સર્વજ્ઞ નહિ છેતરાય. તને એમ (હોય) કે મારી ભાવના તો સારી જ દેખાય છે ને. કોને દેખાડવી છે તારે ? સર્વજ્ઞના જ્ઞાન બહાર કાંઈ રહેવાનું નથી અને કર્મ તો કુદરતી વસ્તુ છે. એ ભાવમાં પોલ હશે તો એવા જ કર્મ બંધાશે. કેમકે હજી તો રાગ છે ને હજી ક્યાં શુદ્ધ પર્યાય છે ? પણ વિશુદ્ધિ પણ ચોખ્ખી જોઈએ. ષોડશકારણ ભાવના તો તીર્થંકરના જીવ ભાવે છે. બીજા નથી ભાવતા કાંઈ ? ષોડશકારણ ભાવના અને દર્શનવિશુદ્ધિ. છતાં એમની વિશુદ્ધિ એવી છે કે તીર્થંકર નામકર્મ બંધાય છે. બીજાની એટલી વિશુદ્ધિ નથી. સમ્યક્દષ્ટિ હોય તોપણ નહિ. મિથ્યાદષ્ટિનો તો પ્રશ્ન જ નથી. કેમકે મિથ્યાત્વ અવસ્થામાં તો

તીર્થંકર નામ પ્રકૃતિનો અનુબંધ પણ નથી. એટલે વિશુદ્ધિમાં પણ બધી જગ્યાએ એના ભિન્ન ભિન્ન Stage માં ખાસ પ્રકારો છે. ધવલમાં ચર્ચા કરી છે. ધવલ કરણાનુયોગનો સૂક્ષ્મ ગ્રંથ છે ને ? એમાં એ બધી ચર્ચાઓ કરી છે.

પત્રાંક - ૩૯૦

મુંબઈ, શ્રાવણ સુદ ૧૦, બુધ, ૧૯૪૮

ૐ

નમઃ

નિષ્કામ યથાયોગ્ય.

આત્મરૂપ શ્રી સુભાગ્ય પ્રત્યે,

જે ઉપાર્જિત કર્મ ભોગવતાં ઘણો વખત ભાવિમાં વ્યતીત થશે, તે બળવાનપણે ઉદયમાં વર્તી ક્ષયપણાને પામતાં હોય તો તેમ થવા દેવા યોગ્ય છે, એમ ઘણાં વર્ષનો સંકલ્પ છે.

વ્યાવહારિક પ્રસંગ સંબંધી ચોતરફથી ચિંતા ઉત્પન્ન થાય એવાં કારણો જોઈને પણ નિર્ભયતા, આશ્રય રાખવા યોગ્ય છે. માર્ગ એવો છે.

અમે વિશેષ હાલ કંઈ લખી શકતા નથી, તે માટે ક્ષમા માગીએ છીએ અને નિષ્કામપણે સ્મૃતિપૂર્વક નમસ્કાર કરીએ છીએ. એ જ વિનંતી.

નાગર સુખ પામર નવ જાણે, વલ્લભ સુખ ન કુમારી,
અનુભવ વિણ તેમ ધ્યાન તણું સુખ, કોણ જાણે નર નારી રે, ભવિકા૦

મન મહિલાનું રે વહાલા ઉપરે, બીજાં કામ કરંત.

૩૮૦ મો પત્ર 'સોભાગ્યભાઈ' ઉપરનો છે.

'ૐ નમઃ નિષ્કામ યથાયોગ્ય. આત્મરૂપ શ્રી સુભાગ્ય પ્રત્યે' આત્મરૂપ લખ્યું. એટલી આત્મીયતા છે પોતાને.

'જે ઉપાર્જિત કર્મ ભોગવતાં ઘણો વખત ભાવિમાં વ્યતીત થશે, તે બળવાનપણે ઉદયમાં વર્તી ક્ષયપણાને પામતાં હોય તો તેમ થવા દેવા યોગ્ય છે, એમ ઘણાં વર્ષનો સંકલ્પ છે.' એટલે કે કોઈ બળવાન ઉદય આવે તો જરાય મુંઝાવા જેવું નથી. કોઈ પ્રતિકૂળતાનો બળવાન ઉદય આવે તો એમ માનવું કે જે ઉપાર્જિત કર્મ ભોગવતા મને ઘણો સમય જાત એના બદલે આ થોડા સમયમાં પૂરા થવા માટે આવ્યા છે. એમ સમજીને એને ક્ષય થવા દેવા. જરાપણ એના પ્રત્યે અણગમો ન આવે એની સાવધાની રાખવી. એમ ઘણાં વર્ષ પહેલા આ વાત તો વિચારવામાં આવેલી છે કે કોઈ પણ કર્મ, આ અત્યારે તમને કહીએ છીએ એમ નથી, આ તો ઘણા વર્ષ પહેલાં નિશ્ચય થયેલો છે. ૨૫ વર્ષની ઉંમર છે તોપણ, મંથનના કાળમાં. કેમકે આ જીવને વસ્તુનું સ્વરૂપજ્ઞાન થાય એ પહેલાં કેટલાક અસમાધાન ઉત્પન્ન થાય છે કે આ બધું છે શું ?

મારી આજુબાજુમાં જે બની રહ્યું છે એમાં ક્યારેક મારી ઈચ્છા પ્રમાણે થાય છે, ક્યારેક મારી ઈચ્છા પ્રમાણે થતું નથી. ક્યારેક પરિણામોના નિમિત્તે કોઈને અનુકૂળતા થતી જોવામાં આવે છે, કોઈને પ્રમાણિકપણાના નિમિત્તે એને દુઃખ થતું જોવામાં આવે છે. એવી કોઈ જગતની રચનાઓની વિચિત્રતા છે કે જીવને સત્જ્ઞાન વિના-સત્યજ્ઞાન વિના સમાધાન થઈ શકે એવું નથી. એટલે પોતે અસમાધાનની ભૂમિકામાં ઊભો છે ત્યારે ઘણું મંથન ચાલે છે અને એ મંથનના કાળમાં પણ અંદરથી જ્યારે સમાધાન આવે છે ત્યારે ખ્યાલ આવે છે. એમાં આ કર્મના ઉદયનો પણ એક પ્રશ્ન છે કે આકરા કર્મના ઉદય આવશે ત્યારે શું કરશું ? માણસ જોવે છે ને ?

કોઈનું મૃત્યુ જોવે છે ત્યારે એની માંદગી પણ જુએ છે, એની પીડા જુએ છે, એની બધી પ્રતિકૂળતાઓ જુએ છે, ત્યારે એને એમ થાય કે મારું શું થશે ? મને કાંઈક આવું થશે ? આ તો કોઈની ઈચ્છા તો ન હોય, આ તો આવી જ પડે છે, કર્મનો ઉદય તો આવીને પડે છે. એનું શું કરવું ? બળવાનપણે ઉદયમાં આવે તો એ ક્ષય પામવા આવ્યા છે અને જેને ભોગવવામાં ઘણો કાળ જાત એના બદલે આ

થોડામાં હવે પતે છે. થોડામાં પતેને ત્યારે દંડ પણ રાજી થઈને જીવ આપે.

‘ટોડરમલજી’એ નથી લખ્યું ? કોઈને કોર્ટ કચેરીમાં દંડ મોટો થતો હોય. દસ હજાર રૂપિયા દંડ થશે, તો કહેશે ભાઈ ! મારા ઉપર મહેરબાની રાખો અને ઓછો કરો થાય એટલો. દંડની અંદર જોગવાઈ હોય છે કે ઓછામાં ઓછો આટલો અને વધુમાં વધુ આટલો. તો વધુમાં વધુ કરતો હોય તે ઓછામાં ઓછો કરે તો રાજી થઈને આપી દે. એમ કહે કે, દસ હજારની જગ્યાએ ૧૦-૨૦ રૂપિયા આપી દો ચાલો, એક ટોકન તમારો દંડ કરીએ છીએ. અથવા મોટી સજા પડતી હોય એના બદલે એમ કહે કે કોર્ટ ઊઠતા સુધીની સજા તમારી. ચાલો ! તમે છૂટા સાંજે. કોર્ટ ચાલે ત્યાં સુધી બેસી રહો તમે. આ એની સજા. તો રાજી થઈ જાય. બહુ સારું... બહુ સારું, ભાઈસા’બ.

મુમુક્ષુ :- દંડમાં રાજી થાય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- દંડમાં રાજી થાય. રાજી થઈને દંડ આપે. દસ હજારની જગ્યાએ ૧૦-૨૦ ? જલ્દી લઈ લો. લઈ લો જલ્દી. પહોંચ આપી દો, ચાલો...ચાલો... પતાવો જલ્દી. રાજી થઈ થઈને આપી દે. થનગને. અભિપ્રાયમાં દંડ આપવાનો અભિપ્રાય હોય શકે નહિ. પણ વધુ દંડની જગ્યાએ ઓછો દંડ પડતો હોય તો જે પ્રકાર પરિણામનો હોય છે એવો બળવાન ઉદયના કાળમાં એ પ્રકાર જીવને થવા યોગ્ય છે.

‘વ્યાવહારિક પ્રસંગ સંબંધી ચોતરફથી ચિંતા ઉત્પન્ન થાય એવાં કારણો જોઈને પણ નિર્ભયતા, આશ્રય રાખવા યોગ્ય છે.’ વ્યાવહારિક પ્રસંગ સંબંધી ચારે તરફથી. ચારેય તરફથી પ્રતિકૂળતા ઊભી થાય એટલે ચિંતાના કારણો ઊભા થાય, એ કારણો જોઈને પણ નિર્ભયતાનો આશ્રય રાખવા યોગ્ય છે. એ કારણો જોઈને પણ નિર્ભય રહેવા યોગ્ય છે. અને એવી નિર્ભયતા રહે એવો જ માર્ગ છે. માર્ગ તો એવો છે કે જીવ નિર્ભયતા રાખે. ભયવાન થઈ જાય, એ તો જગતના બધા પ્રાણી થાય છે, શું ફેર પડ્યો આને ? આ બાજુ આવતાં એને ફેર શું પડ્યો ? પરમાર્થ માર્ગમાં તો એને નિર્ભયતા રહેવી જોઈએ.

આ ભય છે એ અજ્ઞાન દશાની અંદર તમામ સંસારી પ્રાણી ભયવાન છે. કોઈ જીવ એવો નથી કે જેને ભય નથી. ભલે ગમે એટલી અનુકૂળતાઓના શિખર ઉપર આવી ગયો તોપણ અંદરથી એને મૃત્યુનો ભય છે. કેમકે એ તો નજર સામે જુએ

છે કે કોઈ શાશ્વત દેહધારી તો જોવામાં આવતો નથી અને આટલી બધી અનુકૂળતાને બસ ! મારે છોડીને જાવાનું ? એ કલ્પના એને અસાધારણ દુઃખ પહોંચાડે છે. પણ માર્ગ તો એવો છે કે ભયના કારણો જોઈને પણ નિર્ભયતા, ચિંતાના કારણો જોઈને પણ નિર્ભયતાનો જ આશ્રય રાખવા યોગ્ય છે. ‘સોભાગભાઈ’ને તો એ પ્રકારનો ઉદય છે એટલે ખાસ એવી વાતો લખે છે.

‘અમે વિશેષ હાલ કંઈ લખી શકતા નથી, તે માટે ક્ષમા માગીએ છીએ અને નિષ્કામપણે સ્મૃતિપૂર્વક નમસ્કાર કરીએ છીએ.’ અમારી જે દશા છે કે તમને કાંઈ વિશેષ લખી શકતા નથી. ક્ષમા માગી લઈએ છીએ અને નિષ્કામપણે સ્મૃતિપૂર્વક નમસ્કાર તો કરીએ છીએ. કોઈ સ્પૃહા નથી, કોઈ આશા નથી એવી પારમાર્થિક સંબંધની સ્મૃતિ, આપણો સંબંધ પરમાર્થનો છે. તમારા આત્માનું પણ હિત થાય, હું પણ હિત કરવા નીકળેલો એક એવો આત્મા છું કે મારે મારું હિત કરવું છે, મારે બીજી કોઈ કામના નથી, પ્રયોજન નથી. તમને પણ એ નિષ્કામ ભાવનાની સ્મૃતિપૂર્વક નમસ્કાર કરું છું. તમે પણ એ જ પ્રકારમાં વિશેષપણે રહો. નિષ્કામનો અર્થ એ થાય છે કે એક આત્મહિત સિવાય બીજું કાંઈ લક્ષમાં નથી, એક જ લક્ષ છે એને નિષ્કામપણું કહ્યું છે. ‘એ જ વિનંતી.’

‘નાગર સુખ પામર નવ જાણે, વલ્લભ સુખ ન કુમારી,

અનુભવ વિણ તેમ ધ્યાન તણું સુખ, કોણ જાણે નર નારી રે,’ ભવિકા.

આ એક ‘યશોવિજયજી’નું પદ છે અને અનુભવ ઉપર વાત લીધી છે કે જે શ્રીમંતોનો અનુભવ છે એ કાંઈ દરિદ્ર માણસોને ખ્યાલ નથી આવતો કે કેવા વૈભવમાં રહે છે ? એમ સાંસારિક અનુભવ, જે સંસારમાં નથી પડ્યા એને ખબર નથી હોતી. એમ આત્માનો જે અનુભવ છે, મૂળ તો અનુભવ ઉપર વાત લીધી છે, ‘અનુભવ વિણ તેમ ધ્યાન તણું સુખ’ સ્વાનુભવમાં જે ધ્યાનનું સુખ છે એ કેવી રીતે જગતના નર નારી જાણે ? એને શું ખબર પડે ? કે નિર્વિકલ્પ ધ્યાનની અંદર આખા ચૈતન્યમાંથી શક્તિમાંથી આનંદ અને શક્તિમાંથી સુખ ઉછળીને બહાર આવે છે. પાતાળ કૂવો ફૂટીને જેમ બહાર પાણી નીકળે એવી રીતે. એને કોણ જાણે ? એ કોઈ વચનનો વિષય તો છે નહિ. જગતના નર નારી એને કેમ જાણે ?

બીજું પણ ‘યશોવિજયજી’ની આઠ દષ્ટિની સજ્જાયની પદની એક પંક્તિ

નાખી છે.

‘મન મહિલાનું રે વહાલા ઉપરે, બીજાં કામ કરંત.’ એ પણ ઉપયોગ અને લક્ષની ભિન્ન ભિન્ન પ્રવૃત્તિ હોય છે (એમ બતાવે છે). જ્યારે દષ્ટિ બદલી જાય છે ત્યારે ઉપયોગની પ્રવૃત્તિ જુદી, દષ્ટિ અને લક્ષની પ્રવૃત્તિ જુદી (હોય છે). એટલે એક સાંસારિક કાર્ય, પ્રસંગની અંદર પતિવ્રતા સ્ત્રીનું એના પતિ પ્રત્યેનું જે લક્ષ અને દષ્ટિ છે એને સુખનું કારણ જોઈને. લક્ષ અને દષ્ટિ તો સુખ હોય ત્યાં જ રહે છે, એને બીજે રહેવાનો પ્રશ્ન નથી. પછી ભલે સુખની કલ્પના હોય તોપણ. એ વિષય ઉપર તો નીચે અર્થ કરશે. ૩૯૪માં ફરીને એ પદ દોહરાવ્યું છે અને પોતે એનો અર્થ પણ કરે છે. એટલે ત્યાં જરા વિસ્તારથી લઈશું.

પત્રાંક - ૩૯૧

મુંબઈ, શ્રાવણ સુદ ૧૦, બુધ, ૧૯૪૮

કેવળ નિષ્કામ એવા યથાયોગ્ય.

અત્ર ઉપાધિયોગમાં છીએ એમ જાણીને પત્રાદિ પાઠવવાનું નહીં કર્યું હોય એમ જાણીએ છીએ. શાસ્ત્રાદિ વિચાર, સત્કથા પ્રસંગે ત્યાં કેવા યોગથી વર્તવું થાય છે ? તે લખશો.

‘સત્’ એક પ્રદેશ પણ અસમીપ નથી, તથાપિ તે પ્રાપ્ત થવાને વિષે અનંત અંતરાય-લોકપ્રમાણે પ્રત્યેક એવા રહ્યા છે. જીવને કર્તવ્ય એ છે કે અપ્રમતપણે તે ‘સત્’નું શ્રવણ, મનન, નિદિધ્યાસન કરવાનો અખંડ નિશ્ચય રાખવો.

તમ સર્વને નિષ્કામપણે યથા

૩૯૧ મો પત્ર છે ‘અંબાલાલભાઈ’ ઉપરનો.

‘કેવળ નિષ્કામ એવા યથાયોગ્ય.’ નિષ્કામ શબ્દનો પ્રયોગ આ પત્રોમાં-શ્રાવણ મહિનાના પત્રોમાં થયો છે. ‘અત્ર ઉપાધિયોગમાં છીએ એમ જાણીને પત્રાદિ પાઠવવાનું

નહીં કર્યું હોય એમ જાણીએ છીએ.’ તમારો પત્ર નથી એટલે અમે અહીંયાં કારોબારમાં વિશેષ વ્યસ્ત છીએ એમ સમજીને કદાચ તમે નહીં લખ્યો હોય.

‘શાસ્ત્રાદિ વિચાર, સત્કથા પ્રસંગે...’ ‘શાસ્ત્રાદિ વિચાર, સત્કથા પ્રસંગે ત્યાં કેવા યોગથી વર્તવું થાય છે ? તે લખશો.’ એટલે કે તમારા સત્સંગના સમાચાર આપશો. કોણ કોણ મળો છો ? કયા શાસ્ત્ર ઉપર સત્સંગ ચાલે છે ? અથવા કોઈ તત્ત્વચર્ચા થતી હોય તો કયા વિષય ઉપર ચર્ચા ચાલે છે ? અને કેવા કેવા જીવોનો તમને યોગ છે ? આ વિષયમાં કોની કોની સાથે તમને યોગ છે ? કેવા યોગથી વર્તવું થાય છે ? તે જણાવશો, લખશો.

‘સત્’ એક પ્રદેશ પણ અસમીપ નથી,...’ આકાશનો એક પ્રદેશ જે અંતરનો નાનામાં નાનો Unit છે એટલું પણ પોતાનું સત્ પોતાથી દૂર નથી. કેમકે પોતે જ સત્સ્વરૂપે છે. જીવ પોતાને છોડીને બીજે ક્યાંય શોધે છે એને કહે છે કે ‘સત્; એક પ્રદેશ પણ અસમીપ નથી, તથાપિ...’ આટલું બધું સત્ નજીક હોવા છતાં એટલે અંદરમાં જ સત્ હોવા છતાં ‘તે પ્રાપ્ત થવાને વિષે અનંત અંતરાય-લોકપ્રમાણે પ્રત્યેક એવા રહ્યા છે.’ લોકની અંદર જે ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારની પરિસ્થિતિ વિરુદ્ધ જાતની જોવામાં આવે છે એમાં અનંત અંતરાય રહ્યા છે. સત્ અહીંયાં છે પણ પ્રાપ્ત થવામાં અનંતો અંતરાય છે. અનંત કાળ કાઢ્યો છે એ બતાવે છે કે અનંત અંતરાય છે. અનંત પ્રકારે ઉપાય કરી ચૂક્યો છે છતાં પ્રાપ્તિ નથી થઈ એ પણ બતાવે છે કે આ જીવને અંતરાય ઘણો છે. ‘અનંત અંતરાય-લોકપ્રમાણે...’ એટલે લોકમાં એ ઘણો પ્રકાર છે. ‘પ્રત્યેક એવા રહ્યા છે.’

‘જીવને કર્તવ્ય એ છે કે અપ્રમત્તપણે તે સત્નું શ્રવણ, મનન, નિદ્ધિધ્યાસન કરવાનો અખંડ નિશ્ચય રાખવો.’ અપ્રમત્તપણે એટલે જાગૃત રહીને. સત્નું શ્રવણ, મનન, નિદ્ધિધ્યાસન તો લોકો કરે પણ પાછું બીજી બાજુ જાગૃતિ ન હોય. ઉદયના કાર્યોમાં અજાગૃત થઈને, લીન થઈને તીવ્ર રસે કરીને પ્રવર્તે. વળી ઉદય ફરે, નિવૃત્તિ આવે તો કહે લાવો શાસ્ત્ર લઈને બેસીએ. લાવો કાંઈક સત્શ્રવણ કરીએ, સત્વાંચન કરીએ, મનન કરીએ, ચિંતન કરીએ, નિદ્ધિધ્યાસન, ઘોલન, ધ્યાન (કરીએ). પણ અપ્રમત્તપણે, આ શરત છે આની. સત્શ્રવણ, મનન, નિદ્ધિધ્યાસન અપ્રમત્તપણે કરવા યોગ્ય છે. પ્રમાદમાં રહીને નહિ, જાગૃતિમાં આવીને કરવા યોગ્ય છે. અજાગૃત દશામાં કરવા

જેવું નથી.

મુમુક્ષુ :- નિદિધ્યાસન એટલે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- નિદિધ્યાસન એટલે ઘોલન છે. મુખ્યપણે તો નીચેની દશામાં ઘોલન એવો અર્થ થાય છે. જ્ઞાનદશામાં ધ્યાનનો અર્થ પણ થાય છે, એમ બેય પ્રકારે વપરાય છે. ખાસ કરીને વેદાંતની પરિભાષામાં એ શબ્દનો પ્રયોગ વધારે છે. એમ 'અંબાલાલભાઈ'ના પત્રમાં સત્સંગ સંબંધી પૃષ્ઠા કરી છે. અને સત્સંગ કેમ કરવો ? સત્પ્રાપ્તિ માટે સત્સંગ કેમ કરવો ? એ પણ ધ્યાન દોર્યું છે.

પત્રાંક - ૩૯૨

મુંબઈ, શ્રાવણ સુદ ૧૦, બુધ, ૧૯૪૮

જે અવસરે જે પ્રાપ્ત થાય તેને વિષે સંતોષમાં રહેવું એવો હે
રામ ! સત્પુરુષોનો કહેલો સનાતન ધર્મ છે, એમ વસિષ્ઠ કહેતા હતા.

૩૯૨. નામ નથી આપ્યું પણ ઘણું કરીને 'સોભાગ્યભાઈ' ઉપરનો પત્ર હશે. શ્રાવણ સુદ દસમના પત્રો ૩૯૧-૩૯૦-૩૯૧-૩૯૨-૩૯૩. ૩૯૪ વદ દસમ છે. ૩૯૨માં તો ખાલી દોઢ લીટી લખી છે.

'જે અવસરે જે પ્રાપ્ત થાય તેને વિષે સંતોષમાં રહેવું એવો હે રામ ! સત્પુરુષોનો કહેલો સનાતન ધર્મ છે, એમ વસિષ્ઠ કહેતા હતા.' એના ઉપરથી અનુમાન થાય છે કે રામચંદ્રજીના ચરિત્રમાંથી એમના ગુરુ જે વસિષ્ઠ હતા એના ઉપદેશનું વાક્ય ટાંક્યું છે. વસિષ્ઠ રામચંદ્રજીને કેવો ઉપદેશ આપતા હતા, એમ કરીને પોતે એ વાતને દોહરાવી છે. એટલે કે 'જે અવસરે જે પ્રાપ્ત થાય...' પૂર્વકર્મનો ઉદય પ્રારબ્ધ અનુસાર જે હોય તે ભલે હોય તેની સામે અસંતોષના પરિણામ નહિ કરવા. એવો એ કાળની અંદર રામચંદ્રજીને એમના ગુરુએ ઉપદેશ આપ્યો હતો. રામચંદ્રજીને પોતાને તો સારું એવું જ્ઞાન હતું. તો કહે છે, એમના ગુરુએ એમને આ ઉપદેશ આપ્યો હતો કે જે એમણે ગ્રહણ કર્યો હતો, અંગીકાર કર્યો હતો.

‘સત્પુરુષોનો કહેલો સનાતન ધર્મ છે.’ એટલે ત્રણે કાળનો એ ધર્મ છે. એટલે વર્તમાન સંયોગોની સામે બહુ ઊંડાપોહ કરવાનો, જેનાથી નવા કર્મો બંધાય એ પ્રકારની આકુળતા કરવાનો નિષેધ છે, એમ લીધું છે. કમબદ્ધ પર્યાયનો પણ આ એક ન્યાય છે, એક બાજુનો. બીજી બાજુનો ન્યાય તો પોતે જ્ઞાયકતત્ત્વ છે એ કહેવા માટે એ વાત કરી છે, પણ એક બાજુનો પર્યાયાર્થિકનયનો ન્યાય એ છે જે કાળે જે પ્રાપ્ત થાય તે કાળે તે યથાયોગ્ય જ થયું છે એમ સમજીને અશાંતિ કરવી નહિ. શાંતિમાં રહેવું, સંતોષમાં રહેવું એટલે શાંતિમાં રહેવું.

પત્રાંક - ૩૯૩

મુંબઈ, શ્રાવણ સુદ ૧૦, બુધ, ૧૯૪૮

મન મહિલાનું રે વહાલા ઉપરે, બીજાં કામ કરંત;

તેમ શ્રુતધર્મે રે મન દઢ ધરે, જ્ઞાનાક્ષેપકવંત.

જેમાં મનની વ્યાખ્યા વિષે લખ્યું છે તે પત્ર, જેમાં પીપળ-પાનનું દષ્ટાંત લખ્યું છે તે પત્ર, જેમાં ‘યમ નિયમ સંયમ આપ ક્રિયો’ એ આદિ કાવ્યાદિ વિષે લખ્યું છે તે પત્ર, જેમાં મનાદિ નિરોધ કરતાં શરીરાદિ વ્યથા ઉત્પન્ન થવા વિષેનું સૂચવન છે તે પત્ર, અને ત્યારપછીનું એક સામાન્ય, એમ પત્ર - પત્તાં મળ્યાં તે પહોંચ્યા છે. તેને વિષે મુખ્ય એવી જે ભક્તિ સંબંધીની ઇચ્છા, મૂર્તિનું પ્રત્યક્ષ થવું, એ વાત વિષેનું પ્રધાન વાક્ય વાંચેલ છે, લક્ષમાં છે.

એ પ્રશ્ન સિવાય બાકીનાં પત્રો સંબંધી ઉત્તર લખવાનો અનુક્રમે વિચાર થતાં થતાં હાલ તે સમાગમે પૂછવા યોગ્ય જાણીએ છીએ અર્થાત્ એમ જણાવવું હાલ યોગ્ય ભાસે છે.

બીજાં પણ જે કોઈ પરમાર્થ સંબંધી વિચાર-પ્રશ્ન ઉત્પન્ન થાય તે લખી રાખવાનું બની શકે તેવું હોય તો લખી રાખવાનો વિચાર

યોગ્ય છે.

પૂર્વે આરાધેલી એવી માત્ર જેનું નામ ઉપાધિ છે એવી સમાધિ ઉદયપણે વર્તે છે.

વાંચન, શ્રવણ, મનનનો હાલ ત્યાં જોગ કેવા પ્રકારનો બને છે ? આનંદઘનજીના બે વાક્ય સ્મૃતિમાં આવે છે તે લખી અત્યારે આ પત્ર સમાપ્ત કરું છું.

ઇશ્ણવિધ પરખી મન વિસરામી, જિનવર ગુણ જે ગાવે;

દીનબંધુની મહેર નજરથી, આનંદઘન પદ પાવે.

હો મલ્લિજિન સેવક કેમ અવગણીએ.

-

મન મહિલાનું રે વહાલા ઉપરે, બીજાં કામ કરંત;

-

જિન થઈ જિનવર જે આરાધે, તે સહી જિનવર હોવે રે;

ભૂંગી ઇલિકાને ચટકાવે, તે ભૂંગી જગ જોવે રે.

- શ્રી આનંદઘન.

૩૯૩ એ 'સોભાગભાઈ' ઉપરનો એટલે હશે કે જે પદ એમણે આગળના ૩૯૦ ના પત્રમાં દોહરાવ્યો છે, એ પદ પણ એમાં દોહરાવ્યા છે અને જે ત્યારપછી ૩૯૪ મો પત્ર છે એનું અનુસંધાન છે એમાં પણ ૩૯૩ નો ઉલ્લેખ છે. પંદર દિવસ પહેલાના પત્રનો ઉલ્લેખ છે. એટલે પ્રશ્ન ચિહ્ન કર્યું છે પણ 'સોભાગભાઈ' ઉપરનો જ છે. એ સ્પષ્ટ થાય છે. શંકા પડે એવું નથી કેમકે એમની વાત કરી છે મૂર્તિના દર્શનની. મૂર્તિનું પ્રત્યક્ષ થવું...

મુમુક્ષુ :- આ પ્રતમાં છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- છે, સ્પષ્ટ છે ને ? સ્પષ્ટ થાય એવું છે. આગલી પ્રતમાં

પ્રશ્ન ચિહ્ન કર્યો છે પણ એ પ્રશ્ન થાય એવું નથી. કેમકે ૩૮૪માં એ વિષય પોતે સ્પષ્ટ કર્યો છે.

(‘મન મહિલાનું વહાલા ઉપરે, બીજા કામ કરંત’) એ ‘યશોવિજયજી’નું પદ છે એ ૩૮૪માં પણ પોતે દોહરાવ્યું છે અને ત્યાં પોતે એના અર્થ કરે છે.

‘જેમાં મનની વ્યાખ્યા વિષે લખ્યું છે તે પત્ર, જેમાં પીપળ-પાનનું દષ્ટાંત લખ્યું છે તે પત્ર, જેમાં ‘યમ નિયમ સંયમ આપ ક્રિયો’ એ આદિ કાવ્યાદિ વિષે લખ્યું છે તે પત્ર, જેમાં મનાદિ નિરોધ કરતાં શરીરાદિ વ્યથા ઉત્પન્ન થવા વિષેનું સૂચવન છે તે પત્ર, અને ત્યારપછીનું એક સામાન્ય, એમ પત્ર-પત્રાં મળ્યાં તે પહોંચ્યા છે.’ આટલા બધા કાગળો વચ્ચે આવી ગયા છે. એમને છેલ્લો કાગળ શ્રાવણ સુદ દસમે લખ્યો છે, આ પણ બીજો કાગળ શ્રાવણ સુદ દસમે લખ્યો છે, પણ પેલામાં એ કોઈ પત્રનો ઉલ્લેખ નથી. આમાં એમણે એકસાથે બધા પત્રોની પહોંચ લખી નાખી છે કે આ બધો પત્રો મળી ગયા છે.

‘તેને વિષે મુખ્ય એવી જે ભક્તિ સંબંધીની ઇચ્છા,...’ પોતાને ઘણી ભક્તિ, બહુમાનનો ભાવ આવ્યો છે એ ઇચ્છા પણ વ્યક્ત કરી છે. ‘મૂર્તિનું પ્રત્યક્ષ થવું,...’ તમારું ધ્યાન ધરવાનો વિચાર આવે છે, એટલું બધું બહુમાન છે એમને. અમે તો તમારું ધ્યાન ધરીએ. એટલું બધું બહુમાન એમને આવ્યું છે. એટલે મૂર્તિને પ્રત્યક્ષ કરી લઈએ. અમારા હૃદયમાં તમારી મૂર્તિને પ્રત્યક્ષ કરી લઈએ. આમ તમે પરોક્ષ બિરાજો છો પણ તમારા પ્રત્યેની ભાવની સમીપતા અમારી એવી છે કે અંદરમાં પ્રત્યક્ષ કરી લઈએ. ‘એ વાત વિષેનું પ્રધાન વાક્ય વાંચેલ છે,...’ એવી વાત કરવામાં એક મુખ્ય વાક્ય જે લખ્યું છે એ પણ વાંચેલ છે. લક્ષમાં છે.

મુમુક્ષુ :- આ વાત સૌભાગ્યભાઈના પત્ર અનુસાર લખી છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, પોતે કેટલીક વાતો લખી છે. તમારું એ સંબંધીમાં એક વાક્ય તમારું... જરાક બહુ જોરદાર વાક્ય લખ્યું હશે. પ્રધાન વાક્ય વાંચેલ છે અને લક્ષમાં છે એટલે કે તમારા પરિણામનું અંતર શું છે એ બધું પકડાય છે, લક્ષમાં છે. તમે ક્યાં ઊભા છો એ બરાબર લક્ષમાં છે.

‘એ પ્રશ્ન સિવાય બાકીનાં પત્રો સંબંધી ઉત્તર લખવાનો...’ એટલે એ તો પોતા ઉપર હતું એટલે એ છોડીને, તમે અમારા વિષે લખ્યું એનો કોઈ અપેક્ષિત ઉત્તર

અમે શું આપીએ ? એમ. એ કાંઈ અમારે ઉત્તર આપવાનો વિષય નથી. એટલે ‘એ પ્રશ્ન સિવાય બાકીનાં પત્રો સંબંધી ઉત્તર લખવાનો અનુક્રમે વિચાર થતાં થતાં હાલ તે સમાગમે પૂછવા યોગ્ય જાણીએ છીએ.’ વિચાર આવ્યો છે કે બાકીના પ્રશ્નો ઉત્તર કાંઈક લખું, વળી પાછો વિચાર ગોપવાય ગયો છે અને જે પરિણામની સ્થિતિ હતી એ લખી નાખી છે કે, વિચાર થતાં થતાં પણ એમ વિચાર થઈ ગયો કે હવે અત્યારે કાંઈ નહીં, હવે સમાગમે વાત.

‘સમાગમે પૂછવા યોગ્ય જાણીએ છીએ અર્થાત્ એમ જણાવવું હાલ યોગ્ય ભાસે છે.’ અમને એમ જણાવવું યોગ્ય લાગે છે કે આ વાત તમે અમને રૂબરૂ મળો ત્યારે જરૂર પૂછજો. અત્યારે હવે આ પત્રનો ઉત્તર દઈને તમારી માનસિક પરિસ્થિતિને અમુક રીતે મૂકવી નથી. એના કરતા કોઈ સારી પરિસ્થિતિમાં લઈ જવા માટે એ વાત લખવાની ઊગી છતાં પણ વિચાર, મન વાળી દીધું છે. કેટલી કાળજીથી વ્યવહાર કરે છે ! એમને ઉપર લાવવા છે તો કેટલી કાળજીથી વ્યવહાર કરે છે !

‘બીજાં પણ જે કોઈ પરમાર્થ સંબંધી વિચાર-પ્રશ્ન ઉત્પન્ન થાય તે લખી રાખવાનું બની શકે તેવું હોય તો લખી રાખવાનો વિચાર યોગ્ય છે.’ સમાગમે પ્રશ્ન પૂછવા માટે બીજા પણ કોઈ તમને પરમાર્થ સંબંધીના, અપ્રયોજનભૂત નહિ, પ્રયોજનભૂત વિચારો અને પ્રશ્નો હોય તો તમે લખી રાખજો. એટલે કોઈ ભૂલી ન જવાય, એમ. જ્યારે રૂબરૂ મળવાનું થાય ત્યારે રહી ન જાય (માટે) લખી રાખવું યોગ્ય છે.

‘પૂર્વે આરાધેલી એવી માત્ર જેનું નામ ઉપાધિ છે એવી સમાધિ ઉદયપણે વર્તે છે.’ એક બાજુથી ઉપાધિ કહીએ છીએ, એને જ અમે એક બાજુથી સમાધિ કહીએ છીએ. કેમકે એ અમારા સમાધાનનું નિમિત્ત છે, એ કોઈ અમારા અસમાધાનનું નિમિત્ત નથી. અને એ તો પૂર્વે આરાધેલી એટલે પોતે ઉપાર્જેલી છે એવી ઉપાધિ છે કે જેનું બીજું નામ અમે સમાધિ આપીએ છીએ, એ ઉદયપણે વર્તે છે, એનો ઉદય ચાલે જ છે, એમાં હજી કાંઈ ફેર પડતો નથી.

‘વાંચન, શ્રવણ, મનનનો હાલ ત્યાં જોગ કેવા પ્રકારનો બને છે ?’ એમ પ્રશ્ન પૂછ્યો છે. કોનો અત્યારે તમને સંગ વર્તે છે ? એ સંગની અંદર શું વિષય ચાલે છે ? કેવા પ્રકારે ચાલે છે ? એ પ્રશ્ન પૂછાવ્યો છે, સમાચાર પૂછાવ્યા છે. બેય જગ્યાએ-અહીંયાં ‘ખંભાત’માં અને ‘સાયલા’ બંને જગ્યાએ.

‘આનંદઘનજીનાં બે વાક્ય સ્મૃતિમાં આવે છે તે લખી અત્યારે આ પત્ર સમાપ્ત કરું છું.’ ‘મલ્લિનાથ’ ભગવાનના સ્તવનમાંથી એક પદ લીધું છે.

‘ઇણવિધ પરખી મન વિસરામી, જિનવર ગુણ જે ગાવે;
દીનબંધુની મહેર નજરથી, આનંદઘન પદ પાવે.’

હો મલ્લિજિન સેવક કેમ અવગણીએ’

એ પ્રકારે પરખીને એટલે ભાવ ભાસીને. ભાવભાસનને પરખ કહેવામાં આવે છે. જેનું મન શાંત થયું છે વિશ્રામ પામ્યું છે અને જે જિનેન્દ્રના ગુણ ગાય છે, આત્માના ગુણ ગાય છે. ‘દીનબંધુની મહેર નજરથી’ જુઓ ! એમણે એ શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે. એ કુદરત વાત લેવી. ‘દીનબંધુની મહેર નજરથી’ એટલે કુદરતથી. એ કુદરતી જ તે, એ વસ્તુ વ્યવસ્થા છે ‘આનંદઘન પદ પાવે.’ પોતાના નિજાત્મ આનંદઘનના પદને એ પ્રાપ્ત કરશે. પછી ‘યશોવિજયજી’ના પદની એક પંક્તિ નાખી છે.

‘મન મહિલાનું રે વહાલા ઉપરે, બીજાં કામ કરંત;’

એ એક જ પદની એક લીટી નાખી છે. અને ફરીને કેમ લખી ? અને એક જ લીટી કેમ લખી ? એનો ખુલાસો એમણે ૩૮૪માં કર્યો છે. એટલે બેય પત્ર ‘સોભાગભાઈ’ ઉપરના નક્કી થાય છે. બીજામાં જ્ઞાનની જે વાત લખી છે એ જ્ઞાન ઉપર તમારું લક્ષ દોરી જવા માગતા નથી, પણ જે આકર્ષણ છે, જે પ્રથમ પંક્તિમાં પતિવ્રતા સ્ત્રીનું જે એના પતિ પ્રત્યેનું આકર્ષણ છે, એમ અંતર આકર્ષણ શું છે ? એટલી જ વાત ઉપર તમારું ધ્યાન દોરવું છે. જ્ઞાન ઉપર ધ્યાન નથી દોરવું. મહિમા ઉપર ધ્યાન દોરવું છે, ભક્તિ ઉપર ધ્યાન દોરવું છે. નીચેનો પત્ર છે એ બહુ સારો પત્ર છે.

‘જિન થઈ જિનવર જે આરાધે, તે સહી જિનવર હોવે રે;
ભૂંગી ઇલિકાને ચટકાવે, તે ભૂંગી જગ જોવે રે.’

એ પદ પણ આગળ એક-બે વખત આવી ગયા છે. એ પહેલા પણ આવી ગયા છે, બહુ શરૂઆતમાં આવી ગયા છે. ‘આનંદઘનજી’નું આ પદ કે જે સ્વરૂપભાવનો આવિર્ભાવ કરીને જિનેન્દ્રને સ્વરૂપાકાર પરિણામથી આરાધે છે તે પોતે જ જિન થાય છે. અને જગતનું એ પ્રત્યક્ષ દષ્ટાંત છે કે ભમરી છે એ વારંવાર ઇયળને ચટકાવતા ઇયળની પર્યાય ભમરીમાં પરિવર્તિત થાય છે. એમ વારંવાર પરમાત્માનું આરાધન

કરતાં આત્મા તે પરમાત્મા થાય છે.

મુમુક્ષુ :- 'ગુરુદેવશ્રી' પ્રવચનમાં ઘણી વખત દોહરાવતા.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા ! દોહરાવતા હતા. 'આનંદઘનજી'ના ઘણા પદ 'ગુરુદેવશ્રી'ના પ્રવચનોમાં આવ્યા છે. છે, એમાં તત્ત્વ છે ને ! તત્ત્વ છે એની અંદર. તત્ત્વ સાથે સીધો સંબંધ છે. એ સમજવું કઠણ પડે છે. સંપ્રદાયોના જે મત મતાંતરો અને તત્ત્વ, આ બે વચ્ચે સમતુલા કેમ જાળવવી ? એ લોકોને સમજવું કઠણ પડે છે. એટલે કોઈ મતના મંડન ખંડનમાં પડે છે, તો કોઈ એ વિષયને સમજ્યા વિના ગૃહીતને પણ સ્વીકારી લે છે, પણ તત્ત્વ તે તત્ત્વ છે અને મિથ્યાત્વમાં જે ભૂલ થાય છે એ પછી અન્ય મત જ છે. ભલે જાહેર રીતે એ સંપ્રદાય બીજો ન હોય તોપણ અન્ય મત જ છે. એ વસ્તુ તારવવી એ જરા કઠિન વાત થઈ જાય છે કેમકે સૂક્ષ્મ વિચારનો એ વિષય છે.

આ બન્ને જ્ઞાનીઓ-૧૦૦ વર્ષ પહેલા 'શ્રીમદ્જી' લ્યો અને વર્તમાનમાં 'ગુરુદેવ' લ્યો તો 'આનંદઘનજી'ના, કેટલાક 'યશોવિજયજી'ના, કેટલાક 'દેવચંદજી'ના પદો દોહરાવ્યા છે. 'ગુરુદેવે' તો 'નરસિંહ મહેતા'ના પદ પણ દોહરાવ્યા છે, જેમ આમણે 'કબીર'ના દોહરાવ્યા છે એવી રીતે. જેણે તત્ત્વ ગ્રહણ કર્યું છે એના અભિપ્રાયની એ વિશાળતા છે કે જ્યાં તત્ત્વ જુએ છે ત્યાં એ સંમત કરે છે. કેમકે એ તો પોતે અંગીકાર કરેલી ચીજ છે. એ સિવાય બધું બાદ જાય છે. એ એમનો વહેંચણીનો વિષય છે. લોકો બીજી રીતે લઈ લે છે કે આમાં આમ અન્ય મતનું કેમ કર્યું ? ફલાણું કેમ કર્યું ? એ વાત નથી એની અંદર. તત્ત્વ ત્યાં શું છે ? એની સાથે એટલો જ સંબંધ છે, એથી વધારે આગળ-પાછળનો કોઈ સંબંધ જોડવા જેવો નથી કે જોડવો નહિ જોઈએ.

પત્રાંક - ૩૯૪

મુંબઈ, શ્રાવણ વદ ૧૦, ૧૯૪૮

મન મહિલાનું રે વહાલા ઉપરે, બીજાં કામ કરંત;

તેમ શ્રુતધર્મે રે મન દઢ ધરે, જ્ઞાનાક્ષેપકવંત- ધન.

ઘર સંબંધી બીજાં સમસ્ત કાર્ય કરતાં થકાં પણ જેમ પતિવ્રતા (મહિલા શબ્દનો અર્થ) સ્ત્રીનું મન પોતાના પ્રિય એવા ભરતારને વિષે લીન છે, તેમ સમ્યક્દષ્ટિ એવા જીવનું ચિત્ત સંસારમાં રહી સમસ્ત કાર્યપ્રસંગે વર્તવું પડતાં છતાં, જ્ઞાનીસંબંધી શ્રવણ કર્યો છે એવો જે ઉપદેશધર્મ તેને વિષે લીનપણે વર્તે છે.

સમસ્ત સંસારને વિષે સ્ત્રીપુરુષના સ્નેહને પ્રધાન ગણવામાં આવ્યો છે, તેમાં પણ પુરુષ પ્રત્યેનો સ્ત્રીનો પ્રેમ એ કોઈ પ્રકારે પણ તેથી વિશેષ પ્રધાન ગણવામાં આવ્યો છે, અને એમાં પણ પતિવ્રતા એવી સ્ત્રીનો પતિ પ્રત્યેનો સ્નેહ તે પ્રધાનને વિષે પણ પ્રધાન એવો ગણવામાં આવ્યો છે. તે સ્નેહ એવો પ્રધાનપ્રધાન શા માટે ગણવામાં આવ્યો છે ? ત્યારે જેણે સિદ્ધાંત બળવાનપણે દર્શાવવા તે દષ્ટાંતને ગ્રહણ કર્યું છે, એવો સિદ્ધાંતકાર કહે છે કે તે સ્નેહને એટલા માટે અમે પ્રધાનને વિષે પણ પ્રધાન ગણ્યો છે કે બીજાં બધાં ઘરસંબંધી (અને બીજાં પણ) કામ કરતાં છતાં તે પતિવ્રતા એવી મહિલાનું ચિત્ત પતિને વિષે જ લીનપણે, પ્રેમપણે, સ્મરણપણે, ધ્યાનપણે, ઇચ્છાપણે વર્તે છે, એટલા માટે.

પણ સિદ્ધાંતકાર કહે છે કે એ સ્નેહનું કારણ તો સંસારપ્રત્યયી છે, અને અત્ર તો તે અસંસારપ્રત્યયી કરવાને અર્થે કહેવું છે; માટે તે સ્નેહ લીનપણે, પ્રેમપણે, સ્મરણપણે, ધ્યાનપણે, ઇચ્છાપણે જ્યાં કરવા યોગ્ય છે, જ્યાં તે સ્નેહ અસંસાર પરિણામને પામે છે, તે કહીએ છીએ.

તે સ્નેહ તો પતિવ્રતારૂપ એવા મુમુક્ષુએ જ્ઞાની સંબંધી શ્રવણરૂપ જે ઉપદેશાદિ ધર્મ તેની પ્રત્યે તે જ પ્રકારે કરવા યોગ્ય છે; અને તે પ્રત્યે તે પ્રકારે જે જીવ વર્તે છે, ત્યારે 'કાંતા' એવા નામની સમકિત સંબંધી જે દષ્ટિ તેને વિષે તે જીવ સ્થિત છે, એમ જાણીએ છીએ.

એવા અર્થને વિષે પૂરિત એવાં એ બે પદ છે; તે પદ તો ભક્તિપ્રધાન છે, તથાપિ તે પ્રકારે ગૂઢ આશયે જીવનું નિદિધ્યાસન ન થાય તો ક્વચિત્ બીજું એવું પદ તે જ્ઞાનપ્રધાન જેવું ભાસે છે, અને તમને ભાસશે એમ જાણી તે બીજા પદનો તેવા પ્રકારનો ભાસ બાધ થવાને અર્થે ફરી પત્રની પૂર્ણતાએ માત્ર પ્રથમનું એક જ પદ લખી પ્રધાનપણે ભક્તિને જણાવી છે.

ભક્તિપ્રધાન દશાએ વર્તવાથી જીવના સ્વચ્છંદાદિ દોષ સુગમપણે વિલય થાય છે; એવો પ્રધાન આશય જ્ઞાની પુરુષોનો છે.

તે ભક્તિને વિષે નિષ્કામ એવી અલ્પ પણ ભક્તિ જો જીવને ઉત્પન્ન થઈ હોય છે તો તે ઘણા દોષથી નિવૃત્ત કરવાને યોગ્ય એવી હોય છે. અલ્પ એવું જ્ઞાન, અથવા જ્ઞાનપ્રધાનદશા તે અસુગમ એવા માર્ગ પ્રત્યે, સ્વચ્છંદાદિ દોષ પ્રત્યે, અથવા પદાર્થ સંબંધી ભ્રાંતિ પ્રત્યે પ્રાપ્ત કરે છે, ઘણું કરીને એમ હોય છે; તેમાં પણ આ કાળને વિષે તો ઘણા કાળ સુધી જીવનપર્યંત પણ જીવે ભક્તિપ્રધાન દશા આરાધવા યોગ્ય છે; એવો નિશ્ચય જ્ઞાનીઓએ કર્યો જણાય છે. (અમને એમ લાગે છે, અને એમ જ છે.)

હૃદયને વિષે જે મૂર્તિસંબંધી દર્શન કરવાની તમને ઇચ્છા છે, તેને પ્રતિબંધ કરનારી એવી પ્રારબ્ધસ્થિતિ (તમને) છે; અને તે સ્થિતિને પરિપક્વ થવાને વિષે હજી વાર છે; વળી તે મૂર્તિના પ્રત્યક્ષપણામાં તો હાલ ગૃહાશ્રમ વર્તે છે, અને ચિત્રપટને વિષે સંન્યાસ્તાશ્રમ વર્તે

છે, એ એક ધ્યાનનો મુખ્ય એવો બીજો પ્રતિબંધ છે, તે મૂર્તિથી તે આત્મસ્વરૂપ પુરુષની દશા ફરી ફરી તેનાં વાક્યાદિનાં અનુસંધાને વિચારવાને યોગ્ય છે, અને તેનું તે હૃદયદર્શનથી પણ મોટું ફળ છે. આ વાતને અત્ર સંક્ષેપ કરવી પડે છે.

‘ભૃંગી ઇલિકાને ચટકાવે, તે ભૃંગી જગ જોવે રે.’

એ વાક્ય પરંપરાગત છે. એમ થવું કોઈ પ્રકારે સંભવિત છે. તથાપિ તે પ્રોફેસરનાં ગવેષણ પ્રમાણે ધારીએ કે તેમ થતું નથી, તોપણ અત્ર કંઈ હાનિ નથી, કારણકે દષ્ટાંત તેવી અસર કરવાને યોગ્ય છે, તો પછી સિદ્ધાંતનો જ અનુભવ કે વિચાર કર્તવ્ય છે. ઘણું કરીને એ દષ્ટાંત સંબંધી કોઈને જ વિકલ્પ હશે; એટલે તે દષ્ટાંત માન્ય છે, એમ જણાય છે. લોકદષ્ટિએ અનુભવગમ્ય છે, એટલે સિદ્ધાંતને વિષે તેનું બળવાનપણું જાણી મહત્ પુરુષો તે દષ્ટાંત આપતા આવ્યા છે, અને કોઈ પ્રકારે તેમ થવું સંભાવ્ય પણ જાણીએ છીએ. એક સમય પણ કદાપિ તે દષ્ટાંત સિદ્ધ ન થાય એવું છે એમ ઠરે તોપણ ત્રણે કાળને વિષે નિરાબાધ, અખંડ-સિદ્ધ એવી વાત તેના સિદ્ધાંતપદની તો છે.

‘જિન સ્વરૂપ થઈ જિન આરાધે, તે સહી જિનવર હોવે રે.’^૧

આનંદઘનજી અને બીજા બધા જ્ઞાનીપુરુષો એમ જ કહે છે, અને જિન વળી બીજો પ્રકાર કહે છે કે, અનંતવાર જિનસંબંધી જે ભક્તિ તે કરવા છતાં જીવનું કલ્યાણ થયું નહીં; જિનમાર્ગને વિષે ઓળખાતાં એવાં સ્ત્રીપુરુષો એમ કહે છે કે અમે જિનને આરાધીએ છીએ, અને તે આરાધવા જાય છે, અથવા આરાધન કરવાને વિષે ઉપાય લે છે, તેમ છતાં જિનવર થયેલાં એવાં તે દેખાતાં નથી; ત્રણે કાળને વિષે અખંડ એવો એ સિદ્ધાંત તો અત્ર ખંડપણાને પામે છે, ત્યારે હવે એ વાત વિકલ્પ કરવા યોગ્ય કેમ નથી ?

૧. જુઓ આંક ૩૮૭ અર્થ માટે.

હવે આ ‘યશોવિજયજી’ના પદનો જે અર્થ કરવો છે તે ‘સોભાગભાઈને’ ૩૯૪માં ફરીને ટાંક્યું છે.

‘મન મહિલાનું રે વહાલા ઉપરે, બીજાં કામ કરંત;
તેમ શ્રુતધર્મે રે મન દઢ ધરે, જ્ઞાનાક્ષેપકવંત- ધન.’

પોતે અર્થ કરે છે કે ‘ઘર સંબંધી બીજાં સમસ્ત કાર્ય કરતાં થકાં પણ જેમ પતિવ્રતા (મહિલા શબ્દનો અર્થ)...’ કર્યો છે. મહિલા એટલે કોઈપણ સ્ત્રી એમ નહિ. અહીંયાં એક Particular સ્ત્રીની વાત કરવી છે કે જે પતિવ્રતા સ્ત્રી છે. તેનું ‘મન પોતાના પ્રિય એવા ભરતારને વિષે લીન છે, તેમ...’ એ દષ્ટાંતે ‘સમ્યક્દષ્ટિ એવા જીવનું ચિત્ત સંસારમાં રહી સમસ્ત કાર્યપ્રસંગે વર્તવું પડતાં છતાં,...’ શું લીધું ? વર્તવું છતાં (એમ) નહિ (પણ) ‘વર્તવું પડતાં છતાં,...’ એને વર્તવું પડે છે, વર્તવું નથી, પણ વર્તવું પડે છે. એમ ‘કાર્યપ્રસંગે વર્તવું પડતાં છતાં, જ્ઞાનીસંબંધી શ્રવણ કર્યો છે એવો જે ઉપદેશધર્મ...’ તેને શ્રુતધર્મ કહ્યો છે કેમકે શ્રુત એટલે ઉપદેશ. ‘જ્ઞાનીસંબંધી શ્રવણ કર્યો છે એવો જે ઉપદેશધર્મ તેને વિષે લીનપણે વર્તે છે.’ એને જે ઉપદેશ જ્ઞાનીથી મળ્યો છે એમાં એનું-સમ્યગ્દષ્ટિનું ચિત્ત લાગેલું છે, એને સંસારના કામ કરવા પડે છે એમાં એનું ચિત્ત ક્યાંય સ્થિર થતું નથી કે ઠરીને ઠામ થતું નથી.

હવે વિશેષ અર્થ કરે છે કે ‘સમસ્ત સંસારને વિષે સ્ત્રીપુરુષના સ્નેહને પ્રધાન ગણવામાં આવ્યો છે,...’ બાકી તો એમ કે ભાઈઓ-ભાઈઓ વચ્ચે, માતા-પિતા પ્રત્યે કે પોતાના પુત્રાદિ પ્રત્યે એ બધાને (પ્રેમ) હોય છે પણ સામાન્ય રીતે જે સ્ત્રી-પુરુષનો પ્રેમ છે, પતિ-પત્નીનો પ્રેમ છે એને પ્રધાન ગણવામાં આવ્યો છે. છે પણ પ્રધાનતા એ પ્રકારમાં. ‘તેમાં પણ પુરુષ પ્રત્યેનો...’ પાછો એમાં પણ ફેર પાડે છે. કેટલું ઝીણું કાંત્યું છે ! પુરુષનો પ્રેમ સ્ત્રી પ્રત્યેનો નથી લીધો.

‘તેમાં પણ પુરુષ પ્રત્યેનો સ્ત્રીનો પ્રેમ એ કોઈ પ્રકારે પણ તેથી વિશેષ પ્રધાન ગણવામાં આવ્યો છે,...’ શું ફેર પાડ્યો એમણે ? કે રાગ-સ્નેહ તો અરસપરસ બન્નેને છે પણ એકનું સમર્પણ છે એમ લેવું છે. પ્રેમનું બીજું પડખું, એક સિક્કાની બીજી બાજુ સમર્પણ છે. જ્યાં સમર્પણ છે ત્યાં પ્રેમ છે, સાચો પ્રેમ છે. જ્યાં સ્વાર્થ છે ત્યાં સાચો પ્રેમ નથી. મેં તો આટલું કર્યું તમારું, હવે તમે તો કાંઈ અમારું કરશો કે નહિ કરો ? એ પ્રેમ નથી. અમે તો આટલું બધું કરીએ છીએ, તમે તો આટલું

પણ નથી કરતા. તો અમે આટલું કરીએ એમ તમારે આટલું કરવું જોઈએ. એ પ્રેમની નિશાની નથી. એટલે સામાન્ય રીતે સ્ત્રીનો જે પુરુષ પ્રત્યેનો પ્રેમ છે એ સમર્પણવાળો હોય છે. એ સ્ત્રીની સમર્પણની પ્રકૃતિ છે એની પણ પોતે અહીંયાં અર્થઘટનમાં વાત લીધી છે. એ વિષયનો એમને કેટલો ઝીણો અભ્યાસ છે !

‘અને એમાં પણ પતિવ્રતા એવી સ્ત્રી...’ પાછું એમ. સ્ત્રી અને પાછું એમાં ‘પતિવ્રતા એવી સ્ત્રીનો પતિ પ્રત્યેનો સ્નેહ તે પ્રધાનને વિષે પણ પ્રધાન એવો ગણવામાં આવ્યો છે.’ વિશેષ નિર્મળતા લીધી.

‘ત્યારે જેણે સિદ્ધાંત બળવાનપણે દર્શાવવા...’ ‘તે સ્નેહ એવો પ્રધાનપ્રધાન શા માટે ગણવામાં આવ્યો છે ?’ આ પ્રશ્ન ઉઠાવીને પોતે હવે સિદ્ધાંત ઉપર જાય છે. ‘ત્યારે જેણે સિદ્ધાંત બળવાનપણે દર્શાવવા તે દૃષ્ટાંતને ગ્રહણ કર્યું છે, એવો સિદ્ધાંતકાર કહે છે કે તે સ્નેહને એટલા માટે અમે પ્રધાનને વિષે પણ પ્રધાન ગણ્યો છે કે બીજાં બધાં ઘરસંબંધી, (અને બીજાં પણ) કામ કરતાં છતાં તે પતિવ્રતા એવી મહિલાનું ચિત્ત પતિને વિષે જ લીનપણે, પ્રેમપણે, સ્મરણપણે, ધ્યાનપણે, ઇચ્છાપણે વર્તે છે, એટલા માટે.’ એક પરિણામના બધા પડખાં લઈ લીધા કે આટલી આટલી વાત છે એની અંદર. અનેક કામ કરે છે (છતાં) કામમાં કાંઈ ભૂલ નથી થતી કે ચા બનાવે તો ખાંડના બદલે મીઠું નાખી દે. ભલે બરણી એક સરખી હોય. ખાંડ જ પડે, ત્યાં મીઠું ન નાખી દે કોઈ. છતાં એનું મન છે એ એક જ જગ્યાએ છે.

‘પણ સિદ્ધાંતકાર કહે છે કે એ સ્નેહનું કારણ તો સંસારપ્રત્યયી છે,...’ આટલો પ્રધાન સ્નેહ હોવા છતાં પણ, આ તો એક પરિણામનું વિજ્ઞાન સમજાવ્યું કે ઉપયોગની પ્રવૃત્તિ કાંઈક હોય તોપણ પરિણામમાં એવો પ્રકાર બીજો ભજે છે કે એ પ્રવૃત્તિ સિવાય એનું મન, એનું ચિત્ત, એનું લક્ષ, એની ઇચ્છા, એનું ધ્યાન બીજે રહે. એવું અનુભવગોચર સંસારના કાર્યોમાં થાય છે. તો પછી પરમાર્થમાં કેમ ન થાય ? એમ લેવું છે. આ લબ્ધ ઉપયોગ સમજાવે છે. ત્યારે કાંઈ વિચાર નથી, એના પતિનો એને વિચાર ન હોય પણ લબ્ધમાં એક જ વાત છે, બીજી વાત નથી. એમ. તો એ લબ્ધમાં એટલા બધા અર્થ કર્યા. લીનપણે ચારિત્રના પરિણામ લીધા. ‘લીનપણે, પ્રેમપણે, સ્મરણપણે, ધ્યાનપણે, ઇચ્છાપણે...’ બધા પરિણામ, બધા પ્રકાર લીધાં છે.

‘સિદ્ધાંતકાર કહે છે કે એ સ્નેહનું કારણ તો સંસારપ્રત્યયી છે, અને અત્ર તો

તે અસંસારપ્રત્યયી કરવાને અર્થે કહેવું છે,...' અત્યારે અહીંયાં જે કહેવું છે એ આખી ઊલટી જ વાત કરવી છે. દષ્ટાંત સંસારનું અને વાત એથી ઊલટી દિશાની કરવી છે. 'માટે તે સ્નેહ લીનપણે, પ્રેમપણે, સ્મરણપણે, ધ્યાનપણે, ઈચ્છાપણે જ્યાં કરવા યોગ્ય છે, જ્યાં તે સ્નેહ અસંસાર પરિણામને પામે છે. તે કહીએ છીએ.' એમ કરીને બીજા પદ પર વાત લેવી છે.

'તે સ્નેહ તો પ્રતિવ્રતારૂપ એવા મુમુક્ષુએ...' જુઓ ! હવે શું કહે છે ? એવો જે 'સ્નેહ તો પતિવ્રતારૂપ એવા મુમુક્ષુએ જ્ઞાની સંબંધી શ્રવણરૂપ જે ઉપદેશાદિ ધર્મ તેની પ્રત્યે તે જ પ્રકારે કરવા યોગ્ય છે;...' મુમુક્ષુને તો આ ફરક છે. આવું થવું જોઈએ. પતિવ્રતા સ્ત્રીની જે હાલત થઈ એવી હાલત શ્રીગુરુનો ઉપદેશ સાંભળીને ચિત્ત ત્યાં ચોંટી જવું જોઈએ.

મુમુક્ષુ :- જ્ઞાનીને આ રીતે જોવા જોઈએ ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- આ રીતે જોવા જોઈએ. એનું ચિત્ત ત્યાં ચોંટી જવું જોઈએ. એને એ જ રહે, પછી સંયોગ હોય કે વિયોગ હોય, મુખ્યતા બદલાય નહિ. એક મુખ્યતામાં બધું આવી જાય.

મુમુક્ષુ :- પોતે પોતાની વાત લખે છે કે અમે આ રીતે વર્તીએ છીએ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બહુ વિચક્ષણતા ઘણી છે પોતાને.

'મુમુક્ષુએ જ્ઞાની સંબંધી શ્રવણરૂપ જે ઉપદેશાદિ ધર્મ તેની પ્રત્યે તે જ પ્રકારે કરવા યોગ્ય છે; અને તે પ્રત્યે તે પ્રકારે જે જીવ વર્તે છે, ત્યારે 'કાંતા' એવા નામની સમકિત સંબંધી જે દષ્ટિ તેને વિષે તે જીવ સ્થિત છે;...' આ પદ છે એ 'યશોવિજયજી'ની બનાવેલી આઠ દષ્ટિની સજ્જાય છે એમાં એમણે આઠેય Stage ના નામ આપ્યા છે. એમાં એક આ કાંતાદષ્ટિ એવું નામ આપ્યું છે. સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત થાય તો જે દર્શનમોહ મંદ પડે ત્યારે જે પરિસ્થિતિ શ્રદ્ધામાં ઊભી થાય એમાં એમણે જુદાં જુદાં Stage આપીને એ પરિણામનું વર્ણન કર્યું છે.

મુમુક્ષુજીવને જે પરમાર્થના ઉપદેશ દાતા છે એના પ્રત્યેનો આવો પ્રકાર ઊભો થાય ત્યારે સમજવું કે એ કાંતાદષ્ટિમાં આવ્યો છે. એટલે કે એનો દર્શનમોહ સારી રીતે મંદ પડ્યો છે. એની પોતે જુદી જુદી ઉપમા આપી છે. 'યશોવિજયજી' છે એ બહુ વિચારક હતા, ઉઘાડ પણ ઘણો, વિચારક પણ બહુ હતા.

મુમુક્ષુ :- પાછળથી થયા લાગે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. આપણને તો ઇતિહાસની ખબર નથી એટલે પહેલા જરાક થોડું મતાંતરનો વિશેષ પ્રકાર હતો. પછી પરમાર્થ બાજુ ઊતરી ગયા લાગે છે. અને એ તો પહેલા પરમાર્થ બાજુ ઊતરે તો પેલું તો થાય જ નહિ ને ! એ તો સીધી વાત છે.

તે જીવને વિષે એ દૃષ્ટિ વર્તે છે એમ જાણીએ છીએ. ‘એવા અર્થને વિષે પૂરિત એવાં એ બે પદ છે;...’ જે આ બે લીટી લખી છે એ ‘એવા અર્થને વિષે પૂરિત એવાં એ બે પદ છે. તે પદ તો ભક્તિપ્રધાન છે, તથાપિ તે પ્રકારે ગૂઢ આશયે જીવનું નિદિધ્યાસન ન થાય તો ક્વચિત્ બીજું એવું પદ તે જ્ઞાનપ્રધાન જેવું ભાસે છે, અને તમને ભાસશે એમ જાણી...’ જુઓ ! કેટલી વિચક્ષણતા છે ! તમારો એવો પ્રકાર વિચારનો થઈ જશે એમ જાણીને ‘તે બીજા પદનો તેવા પ્રકારનો ભાસ બાધ થવાને અર્થે ફરી પત્રની પૂર્ણતાએ માત્ર પ્રથમનું એક જ પદ લખી પ્રધાનપણે ભક્તિને જણાવી છે.’ પાછળથી જે એક જ પદ લખ્યું અને બીજી લીટી ન લખી એનું કારણ આ છે કે તમારા જ્ઞાનમાં અમુક પ્રકાર ઊભો થશે એ ખ્યાલમાં છે, એ ન થાય અને એક જ પ્રકાર આ રહે એના માટે આ લખ્યું છે. એનો અર્થ એ થાય છે કે ‘શ્રીમદ્જી’ની એક એક લીટી ઉપર, એક એક વાત ઉપર, એક એક શબ્દ ઉપર કેટલું એમનું મહત્ત્વ રાખીને એ એનું અધ્યયન કરતા હશે, એનો અભ્યાસ કરતા હશે, એ વિષયના ઊંડાણમાં જવાનો પ્રયાસ કરતા હશે !! એટલે એ બધો ખ્યાલ કર્યો છે. પેલાને પણ ઘણું મહત્ત્વ છે, લખે છે એનું ઘણું મહત્ત્વ છે. આખું પદ લખે છે, અડધું પદ લખે છે એમાં પણ કારણ છે. Treatment છે એ કેટલી બધી કાળજીવાળી છે એ જોવાનો વિષય છે.

મુમુક્ષુ :- વિચારમાં મૂકે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા ! વિચારમાં મૂકે છે. કોઈવાર તો પૂછાવે છે, પરીક્ષા પણ લે છે. પોતે પણ સ્પષ્ટીકરણ આપે છે. એમ કરતાં કરતાં એ વિષય ઉપર એમને વધારેમાં વધારે આગળ ને આગળ ખેંચતા જાય છે. વિશેષ લઈશું...

તા. ૨૭-૧૨-૧૯૮૯, પ્રવચન નં. ૧૧૮
પત્રાંક - ૩૯૪

‘શ્રીમદ્ રાજયંદ્ર’ ગ્રંથ. પત્રાંક ૩૯૪, પાનું ૩૪૦. ૩૪૦ માં પાના ઉપરનો ચોથો પેરેગ્રાફ છે. ‘એવા અર્થને વિષે પૂરિત એવાં એ બે પદ છે;...’ ‘મન મહિલાનું વહાલા ઉપર’ એ જે પદ છે એનો અર્થ ચાલે છે. ‘એવા અર્થને વિષે પૂરિત એવાં એ બે પદ છે; તે પદ તો ભક્તિપ્રધાન છે;...’ આમ તો બન્ને પદ ભક્તિપ્રધાન છે એમ કહેવું છે. ‘તથાપિ તે પ્રકારે ગૂઢ આશયે જીવનું નિદ્ધિધ્યાસન ન થાય તો ક્વચિત્ બીજું એવું પદ તે જ્ઞાનપ્રધાન જેવું ભાસે છે, અને તમને ભાસશે એમ જાણી તે બીજા પદનો તેવા પ્રકારનો ભાસ બાધ થવાને અર્થે ફરી પત્રની પૂર્ણતાએ માત્ર પ્રથમનું એક જ પદ લખી પ્રધાનપણે ભક્તિને જણાવી છે.’ શું કહ્યું ? કે બન્ને પદમાં ભક્તિપ્રધાનતા છે. છતાં પણ પહેલા પદમાં ભક્તિપ્રધાનતા લાગે અને બીજા પદમાં જ્ઞાનપ્રધાનતા લાગે એવો સંભવ છે. તમારા માટે પણ એવો જ સંભવ છે. એટલે એવું જ્ઞાનપ્રધાનપણે તમારું એ બાજુનું અર્થઘટનમાં વલણ ન થાય અને પરિણામ એ બાજુ દોરવાય ન જાય અને ભક્તિપ્રધાનપણે તમારું એ પરિણામન રહે એટલે અમે બીજું પદ નથી લખ્યું.

ખરેખર તો પહેલું પદ તો દષ્ટાંતનું છે. જો પહેલા પદમાં દષ્ટાંતમાં ભક્તિનું દષ્ટાંત લેવું હોય તો સિદ્ધાંતમાં ભક્તિ પણ લેવી જોઈએ. દષ્ટાંત કાંઈક કહે અને સિદ્ધાંત બીજું કહે એ દષ્ટાંત અને દાષ્ટાંત વિષેનો કોઈ સંબંધ નથી રહેતો. દાષ્ટાંત એટલે સિદ્ધાંત. જે દષ્ટાંતથી સિદ્ધાંતને દર્શાવાય તેને દાષ્ટાંત કહેવામાં આવે છે. દષ્ટાંત ભક્તિનો છે, બહુમાનનો છે તો અહીંયાં સિદ્ધાંતમાં પણ એમ અર્થઘટન થવું જોઈએ પણ શ્રુતધર્મે અને ક્ષેપકવંત જ્ઞાન, એવા બે શબ્દને લઈને જ્ઞાનપ્રધાનતા ઉપર લક્ષ જાય તો એવું નહીં થવા માટે, એ વાતને બાદ કરવા માટે અમે પહેલું જ પદ તમને

લાખ્યું છે. બીજું પદ જ પાછળમાં નથી લાખ્યું, એમ કહે છે.

મુમુક્ષુ :- કોણ શું અર્થ કરશે એ પણ એમને ખબર છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, એ પણ ખબર છે એમને કે એ શું અનુમાન કરશે ? કેમકે બીજું પદ જ્ઞાનપ્રધાન જેવું ભાસે છે, તમને પણ ભાસશે. તો એવો ભાસ બાદ કરવા માટે અમે એક જ પદને પ્રધાનપણે ભક્તિ જણાવી છે. હવે શું કરવા એ હેતુ સ્પષ્ટ કરે છે.

‘ભક્તિપ્રધાન દશાએ વર્તવાથી જીવના સ્વચ્છંદાદિ દોષ સુગમપણે વિલય થાય છે; એવો પ્રધાન આશય જ્ઞાની પુરુષોનો છે.’ શું છે કે સ્વચ્છંદનો જે દોષ છે, એ પ્રકારનો જે સ્વચ્છંદનો દોષ છે એ મોટો દોષ છે અને જવામાં પણ એની ઘણી મુશ્કેલી છે, એ દોષ ટળવામાં ઘણી મુશ્કેલી છે. બે વાત છે. એક તો એવો દોષ જલ્દી ટળતો નથી, બીજું કે એ દોષ પણ ઘણો ભયંકર છે. એવો પ્રકાર હોવા છતાં એને ટળવાનો બહુ મોટો કોઈ સુગમ ઉપાય હોય તો તે બહુમાન કરવું તે છે.

સ્વરૂપનું બહુમાન, સત્પુરુષનું બહુમાન, સત્શાસ્ત્રનું બહુમાન, આચાર્ય ગુરુ આદિનું બહુમાન કે વીતરાગદેવનું બહુમાન એ બધામાં જે બહુમાનનો પ્રકાર છે, એમના ગુણો જોઈને જે બહુમાનનો પ્રકાર છે, તે સ્વચ્છંદને દાબે છે, સ્વચ્છંદનો અભાવ કરે છે. એટલે ‘ભક્તિપ્રધાન દશાએ વર્તવાથી...’ ભક્તિ એટલે આ પદ બોલે એનું નામ અહીંયાં ભક્તિ નથી, હોં ! કે પદ બોલે છે માટે ભક્તિ. આપણે બધે સંપ્રદાયમાં એ ચાલે છે. આપણે ત્યાં પણ એ પ્રકાર છે, ચાલો ! ભક્તિ કરીએ એટલે પદ બોલીએ. પણ પદ બોલવું એટલું નામ ભક્તિ નથી. એ વખતે પદની અંદર જે બહુમાનના ભાવો છે એ ભાવોમાં ભાવાન્વિત થવું, વીતરાગદેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર-સત્પુરુષ આદિ પ્રત્યે બહુમાનના ભાવમાં આવવું એનું નામ ખરેખર ભક્તિ છે.

‘એવી ભક્તિપ્રધાન દશાએ વર્તવાથી જીવના સ્વચ્છંદાદિ દોષ સુગમપણે વિલય થાય છે.’ જે વિલય થવા કઠિન છે એ સુગમપણે વિલય થાય છે ‘એવો પ્રધાન આશય જ્ઞાનીપુરુષોનો છે.’

‘તે ભક્તિને વિષે નિષ્કામ એવી અલ્પ પણ ભક્તિ જો જીવને ઉત્પન્ન થઈ હોય છે તો તે ઘણા દોષથી નિવૃત્ત કરવાને યોગ્ય એવી હોય છે.’ હવે પોતે આ વિષય ઉપર જરા વધારે સૂક્ષ્મતામાં જાય છે, વિષયના ઊંડાણમાં જાય છે કે ‘તે ભક્તિને

વિષે નિષ્કામ એવી અલ્પ પણ ભક્તિ...' નિષ્કામ એટલે શું ? કે એક પોતાના સ્વરૂપ પ્રાપ્તિ સિવાય બીજી કામના જેને નથી, એને નિષ્કામ કહીએ 'એવી અલ્પ પણ ભક્તિ જો જીવને ઉત્પન્ન થઈ હોય છે તો તે ઘણા દોષથી નિવૃત્ત કરવાને યોગ્ય એવી હોય છે.'

'શ્રીમદ્ગૃહ્ય'એ મુમુક્ષુ જીવની આ એક વૃત્તિનો બહુ આદર કર્યો છે અને તે યોગ્ય જ છે. મુમુક્ષુ જીવમાં નિષ્કામપણું આવે એટલે કે કોઈપણ અલ્પ બીજો જરા પણ હેતુ નહિ, એક સ્વરૂપ પ્રાપ્તિનો અને આત્મકલ્યાણનો જ એકમાત્ર જો હેતુ હોય તો એ હેતુને સત્પુરુષો આદરથી જુએ છે અને એ હેતુને એ ઘણો Response આપે છે કે આનું ઘણું સારું ફળ છે અને ઘણા દોષથી નિવૃત્ત થવાનો આ ઉપાય છે.

દોષથી નિવૃત્તિની હમણાં આપણે ચર્ચા ચાલે છે એમાં આ એક વિશેષ વાત પણ એમણે લીધી છે. આને 'પૂજ્ય બહેનશ્રી' ખાસ પ્રકારની પાત્રતા કહે છે. ૪૨૫માં બોલમાં એમણે એવી ચર્ચા કરી છે કે મુમુક્ષુજીવ શાસ્ત્રનું અધ્યયન કરે છે, અધ્યાત્મનો વિષય, આગમનો વિષય બધો બરાબર આગમ અનુસાર સમજે છે, છતાં એને કેમ પ્રાપ્તિ થતી નથી ? તો કહે છે, ખાસ પ્રકારની પાત્રતાનો અભાવ છે માટે નથી થતી.

સત્શાસ્ત્રનો સ્વાધ્યાય કરે અને એને લાકડા ન હોય ને એને વાત બરાબર લાગે કે નહિ, શાસ્ત્રકાર કહે છે, આચાર્ય મહારાજ કહે છે આવું મને પણ એમ સંમત થાય છે. કોઈ વિરોધ આવતો નથી, નકાર આવતો નથી, બેસતું નથી એવું નથી. તો કહે હા, એ સામાન્ય પાત્રતા છે. વિરોધતા આવે એ તો પાત્રતા નથી. આમ ન હોય એ તો પાત્રતા નથી, એ તો સ્વચ્છંદ થયો. પણ વિરોધ ન આવે ત્યારે એ સામાન્ય પાત્રતા છે અને એક આત્મકલ્યાણનો હેતુ, એક સ્વરૂપ પ્રાપ્તિનું જ પોતાને અંદરમાં ભાવનાનું કારણ હોય તો તે ખાસ પ્રકારની પાત્રતા છે.

એક બીજા સ્થળે એમણે એ વાત ખોલી છે કે મારે આ જગતમાંથી હવે કાંઈ જોઈતું નથી. અથવા માનો કે આયુષ્યના ઉત્તરાર્ધ કાળમાં (એટલે કે) ૬૦-૭૦ વટાવી ગયા પછીની વાત છે, એ તો આયુષ્યનો ઉત્તરાર્ધ કાળ છે ને ? અત્યારના મનુષ્ય આયુ પ્રમાણે, જે પૂર્વનું પ્રારબ્ધ નિબંધન કર્યું છે એ પ્રાયે ભોગવાઈ ગયું, જે પૂર્વ નિબંધન કર્મનો મોટા ભાગના કર્મનો ઉદય આવી ગયો, હવે શેષ કર્મ તો થોડું આયુષ્ય બાકી છે એટલું જ રહ્યું. નવા બાંધ્યા હોય એ જુદાં, પણ એ તો હજી લગભગ

આવતા ભવમાં, આગામી ભવમાં ઉદયમાં આવતા હોય છે. હવે અહીંયાં તો એને ઉદય થોડો રહ્યો છે. હવે એને શું મેળવવું છે જગતમાંથી ? જીવે આ પ્રશ્ન પૂછવા જેવો છે કે હવે તારે શું મેળવવું છે ? તારે મેળવવું હોય તોપણ તે પૂર્વ ઉદય આવે (તો જ મળવાનું છે), વખત પણ થોડો રહ્યો છે. વખતના પ્રમાણમાં ઉદય પણ થોડો રહ્યો છે. તો એક આત્મા જ જોઈએ અને બીજું હવે મારે કાંઈ ન જોઈએ, એ એક વૃત્તિ ઉપર જો આવી જાય તો જીવ ખાસ પ્રકારની પાત્રતામાં આવે છે અને ખાસ પ્રકારની પાત્રતામાં આવે છે ત્યારે બીજા સર્વ પ્રકારના દોષોથી, અનેક પ્રકારના દોષોથી, ઘણા દોષોથી નિવૃત્ત થવાને યોગ્ય એની પાત્રતા હોય છે કે થાય છે. એવી વાત લીધી છે.

મુમુક્ષુ :- આયુષ્યના ઉત્તરાર્ધકાળમાં ભાવના કરે...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- લાગી જાય તો હવે કાળ નથી ભોગવવાનો ઝાઝો. સમય નથી એમ તો સમજવું જોઈએ ને ! અને અનુકૂળતાના ગંજ ખડકાય જાય (તોપણ) આત્મામાં શું આવશે ? એ પહેલો પ્રશ્ન કરવો. લોટરી લાગી જાય તોપણ આત્મામાં શું આવશે ? એ પહેલો પ્રશ્ન કરવો કે આત્મામાં કાંઈ આવી જાશે ? ઊલટાનો રસ વધશે. કદાચ લાગી જશે તો રસ તીવ્ર થશે અને રસ તીવ્ર થશે એમાં એવા કર્મ નિબંધન આકરા થાશે કે આગળ એનું દુઃખ ઘણું થાશે. વર્તમાનમાં તો દુઃખ વધશે જ. જેવો રસ વધ્યો કે આકુળતાનું દુઃખ વધ્યું જ સમજો. કંઈક પળોજણ વધી જવાની. આ જોઈને ને તે જોઈએ, એને કાંઈ અંત નથી. હવે બસ ! એવું તો કોઈ કહેતા નથી. કહે છે કોઈ ? કે હવે બસ. હજી તો આ જોઈએ, હજી તો આ (જોઈએ), કોઈનું List જ પૂરું થતું નથી. જરૂરતનું List કોઈનું પૂરું જ નથી થતું. એટલે એમાં કાંઈ માલ નથી, કેવળ નુકસાનનો ધંધો છે.

ઘણા દોષથી નિવૃત્ત કરવાને યોગ્ય એવી એ નિષ્કામ ભક્તિ છે. એને નિષ્કામ ભક્તિ કીધી છે. ભાવનાને નિષ્કામ ભક્તિ કીધી છે. 'અલ્પ એવું જ્ઞાન, અથવા જ્ઞાનપ્રધાનદશા તે અસુગમ એવા માર્ગ પ્રત્યે, સ્વચ્છંદાદિ દોષ પ્રત્યે, અથવા પદાર્થ સંબંધી ભ્રાંતિ પ્રત્યે પ્રાપ્ત કરે છે,...' શું કરે છે ? જીવ જ્ઞાનમાર્ગે આગળ વધવા જાય છે ત્યારે એને અલ્પજ્ઞાન-થોડું જ્ઞાન જ્યારે આવી જાય છે, પ્રાપ્ત થાય છે, સમજવા મળે છે, જાણતો થાય છે ત્યારે અલ્પ એવું જ્ઞાન અથવા જ્ઞાનની પ્રધાનતામાં આવેલો જીવ, (કહે કે) મારે જ્ઞાનપ્રાપ્તિ કરવી છે, મારે જ્ઞાનપ્રાપ્તિ કરવી છે, મારે

જ્ઞાનપ્રાપ્તિ કરવી છે. આ એક ઢાળ ખોટો છે. એમ કહેવું છે એમનું.

મારે નિષ્કામતા પ્રાપ્ત કરવી છે એ જીવ, એની પ્રધાનતા કરતો નથી, મુખ્યતા એની નથી પ્રાપ્ત કરતો. પણ મુખ્યતા એમ કરે છે કે મારે જ્ઞાનપ્રાપ્તિ કરવી છે. એ રસ્તે નહિ જવું, ના પાડે છે. કેમ ના પાડે છે ? ‘જ્ઞાનપ્રધાનદશા તે અસુગમ એવા માર્ગ પ્રત્યે...’ એને માટે માર્ગ સુગમ નથી, કેમકે ખાસ પ્રકારની પાત્રતામાં આવ્યો નથી. ‘અસુગમ એવા માર્ગ પ્રત્યે, સ્વચ્છંદાદિ દોષ પ્રત્યે...’ કારણ કે હું જાણું છું એ તો આવી જ જવાનું. ક્ષયોપશમમાં વાત આવશે એટલે મને ખબર છે અને હું જાણું છું એ આવ્યા વિના રહેશે નહિ.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ત્યાં એક નવી ભૂલ થાય છે. સમજાણું હોય છે, ક્ષયોપશમમાં નથી સમજાણું છે એવી હકીકત નથી. સમજાણું છે એ પણ એક હકીકત છે. પહેલાં નહોતું સમજાણું એ પણ હકીકત હતી, ત્યાર પછી સમજાણું એ પણ એક હકીકત છે, પણ એ જગ્યાએ એક લાલબત્તી મૂકી છે, ‘શ્રીમદ્જી’એ આ સ્થળે લાલબત્તી મૂકી છે કે અહીંયાં એક નવું જોખમ ઊભું થાય છે. તું એક પગથિયું ઇ દિશામાં પગ ઉપર મૂકે છો, ઉપર ચડે છો પણ અહીંયાં લાલબત્તી-જોખમ ઘણું છે. તને જોખમ એ આવશે કે હું સમજ્યો.

હવે સમજ્યો અને સમજ્યો નથી એ લાવે ક્યાંથી ? આ એક પરિસ્થિતિ થોડી વિકટ છે કે સમજ્યો ખરો અને હું સમજ્યો નથી એ લાવે ક્યાંથી એ જીવ ? એ આવવું મુશ્કેલ છે. કેમકે પર્યાયપ્રધાનતા છે ને ! પર્યાયદષ્ટિ છે એટલે પર્યાયપ્રધાનતા છે, આવ્યા વગર રહે જ નહીં. એટલે એક બહુ સરસ સુગમ ઉપાય એ બતાવ્યો કે, તું ભક્તિ પ્રધાનતામાં આવ.

હમણાં ‘સોગાનીજી’નું જોવાય છે તો એમની દશા બહુ સારી છે પણ ભક્તિ એટલી જ તીવ્ર જોવામાં આવે છે. એ તો સમ્યક્માર્ગમાં તો એ સ્વાભાવિક અને સહજ છે. કેમકે એ જીવ તો આવા જોખમને સમજીને એનાથી પાર થઈને જ્ઞાનદશામાં વર્તે છે. એટલે એનું જ્ઞાન તો જાગૃત અને સમ્યક્ થઈ ગયું છે. એ તો પ્રકાશમાં બેઠા છે, એટલે એ તો તરત જ એને ખબર પડે છે કે રસ્તો આ જ છે અને બીજે રસ્તે જવાય નહીં. એ તો સહજ જ છે. એનો તો પ્રકાર પણ સહજ જ છે એ રીતે,

કરવું પડતું નથી. એટલે ત્યાં તો એટલી મુશ્કેલી નથી. મુશ્કેલી જે છે એ મુમુક્ષુની ભૂમિકામાં છે કે જીવ માર્ગે ચડવા માટે નીકળ્યો હોય અને ઉન્માર્ગે ચાલ્યો જાય. એને ખબર ન પડે કે હું ઉન્માર્ગે ગયો. માર્ગે ચડવામાં આ એક બહુ મોટી વિપત્તિ છે અને જીવને અનંતકાળ જવાનું પણ આ જ કારણ છે.

એટલે એમ કહે છે કે ‘જ્ઞાનપ્રધાનદશા તે અસુગમ એવા માર્ગ પ્રત્યે, સ્વચ્છંદાદિ દોષ પ્રત્યે, અથવા પદાર્થ સંબંધી ભ્રાંતિ પ્રત્યે...’ કેમકે શાસ્ત્રથી તો જ્ઞાનપ્રધાનતામાં પદાર્થજ્ઞાન જ મળે છે કે આત્મા આવો છે, પુદ્ગલ આવું છે, છ દ્રવ્ય આમ છે, નવ તત્ત્વ આમ છે, ફલાણું આમ છે તો એમાં એ કલ્પના કરે છે. અતીન્દ્રિય જ્ઞાનનો વિષયભૂત પદાર્થ ઈન્દ્રિયજ્ઞાનમાં એનો સમાવેશ કરી લે છે. જે અંતર્મુખી જ્ઞાનમાં જ વિષય થાય એવો છે અને જે બહિર્મુખ મનના સંગે ચાલતા ઉપયોગનો વિષય જ સદંતર થાય એવું નથી. એ તો વસ્તુસ્થિતિ છે, ત્યાં આ જીવ એની કલ્પના કરે છે કે આત્મા આવો છે અને આત્મા આવો છે. એથી તો વળી આગળ ચડી જાય છે. આત્મા આવો છે એમ નહિ, આત્મા આવો છે એમ કહેતાં કોઈ બીજો એમ કહે કે આત્મા આવો નથી અને જો એ અજાણ્યો હોય તો કહે આ હોય નહીં. તો તરત જ તોફાને ચડે. વાદ-વિવાદ, ઘર્ષણ, બીજું-ત્રીજું ચાલુ થઈ જાય. તમે આમ કહો જ કેમ ? આમ કહેવાય જ કેમ ? પણ ભાઈ ! આપણો એ અધિકાર નથી. વિચારવું શું જોઈએ ? કોઈ સમજણથી કહેતા હોય કે કોઈ અજાણ્યથી કહેતા હોય, એક તો જ્ઞાનીને ઓળખવાની યોગ્યતા અને ક્ષમતા આવી નથી, તો કહેનાર તો કોઈ વાર જ્ઞાની હોય. જેમકે ‘સોગાનીજી’ અપ્રસિદ્ધ જ્ઞાની હતા અને અપરિણામી ઉપર વિષય ચાલી ગયો. અપરિણામી શબ્દ જૈન પરિભાષામાં બહુ અલ્પ સ્થાનમાં વપરાયો છે. વેદાંતની અંદર ઘણો વપરાયેલો છે, સાંખ્યની અંદર ખાસ કરીને. કહે, નહિ પણ એમ નહિ..

વળી શ્રીગુરુ બિરાજે છે. (પૂછવું) આ શું ? આવી કાંઈક વાત ચાલે છે. આપના શ્રીમુખેથી સાંભળીએ. આપ સહમત કરો છો કે નહિ ? સહમત કરો છો તો કેવી રીતે કરો છો ? જરા આશંકા કરીને સમજવાનો, પ્રશ્ન કરવાનો વાંધો નથી, જિજ્ઞાસાનો કોઈ વાંધો નથી, પણ એ પહેલાં તો હું સમજ્યો છું ને મારી સમજણમાં આ વાત છે નહિ માટે બરાબર નથી એ તો ક્ષયોપશમના અહંપણા સિવાય કદી વાદ-વિવાદનો પ્રસંગ વિદ્વાનો વચ્ચે ઊભો થતો નથી. વિદ્વાનો વચ્ચે વાદ-વિવાદનો પ્રસંગ ત્યારે

જ ઊભો થાય છે કે જ્યારે ક્ષયોપશમમાં અહંમ્ ભાવ વધ્યો હોય ત્યારે. એની બ્રાંતિ છે. એ વખતે નક્કી કરવું જોઈએ કે અતીન્દ્રિયજ્ઞાનના અનુભવમાં આવે ત્યારે સાચો, ત્યાં સુધી કોઈ કલ્પના કરવી નથી.

મુમુક્ષુ :- જિજ્ઞાસા થાય ત્યારે જ જીવ ઓળખી શકે...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, ત્યારે એને જિજ્ઞાસા બરાબર રહે. સમજું છું એમાં ઓળખી ન શકે. એ લીધું છે ને ૪૧૬માં ? કે હું સમજું છું એ સત્પુરુષને ઓળખવા દેતું નથી. ત્રણ કારણ લીધા છે. એક હું સમજું છું, એક સત્પુરુષ પ્રત્યેના અનુરાગ કરતાં પોતાના સંયોગમાં, કુટુંબાદિ ઉદયમાં અનુરાગની વિશેષતા અને ત્રીજું માનભય, અપકીર્તિભય, અપમાનભય, લોકભય એ વગેરે કારણથી સત્પુરુષથી વિમુખ રહેવું અથવા ઉપેક્ષિત રહેવું. એ ત્રણ વાત જીવને સત્પુરુષની ઓળખાણ થવા દેતી નથી. ૪૧૬ પત્રમાં (આવે છે). આપણે ઘણીવાર એનો આધાર લઈએ છીએ.

‘પદાર્થ સંબંધી (જીવને) બ્રાંતિ પ્રત્યે પ્રાપ્ત કરે છે, ઘણું કરીને એમ હોય છે;...’ મોટાભાગે આવું બની જાય છે. કો’ક જ બચે છે એમ કહેવું છે. ‘તેમાં પણ આ કાળને વિષે તો...’ અને એ બચે છે એ કોણ બચે છે ? ભક્તિપ્રધાનતામાં આવેલો. જ્ઞાનપ્રધાનતાની સાથે ભક્તિપ્રધાનતામાં રહેલો હોય એ બચે છે. બાકી તો ભક્તિપ્રધાનતા ગઈ એ તો ગયો, એ બચવાનો નથી. ‘તેમાં પણ આ કાળને વિષે તો ઘણા કાળ સુધી...’ ઘણા કાળ સુધી એટલે જીવનપર્યંત, એમ કહે છે. ‘જીવનપર્યંત પણ જીવે ભક્તિપ્રધાન દશા આરાધવા યોગ્ય છે;...’ અત્યારનો જે કાળ છે, અત્યારના કાળની જે વિચિત્રતા છે, જીવોના પરિણામની જે સ્થિતિ છે એ જોતાં તો ભક્તિપ્રધાનદશા જીવનપર્યંત છોડવા જેવી જ નથી, આરાધવા જેવી જ છે. ક્યારેય ગૌણ કરવા જેવી નથી. કેટલી લાઈનદોરી આપી છે !

‘એવો નિશ્ચય જ્ઞાનીઓએ કર્યો જણાય છે.’ આવો નિશ્ચય ઘણા જ્ઞાનીઓએ, અનેક જ્ઞાનીઓએ બધા જ્ઞાનીઓએ આવો નિર્ણય કર્યો જણાય છે. પોતે હવે બીજા જ્ઞાનીઓના નિર્ણયને વિચારે છે. ‘(અમને એમ લાગે છે, અને એમ જ છે).’ એમ લાગે છે એમાં શંકા નથી, એ તો એમ જ છે. જે જીવો-મુમુક્ષુજીવો તત્ત્વજ્ઞાનનો અભ્યાસ કરતાં હોય એને માટે બહુ સુંદર માર્ગદર્શન આ પત્રમાં આ સ્થળે છે. જરા પણ ભક્તિપ્રધાનતામાં ફેર પડવો નહિ જોઈએ. જ્ઞાન, સમજણ ઓછી-વત્તી હશે તો ચાલશે

પણ ભક્તિપ્રધાનતાની ક્ષતિ હશે તો નહિ ચાલે એમ છે. એમ કહેવું છે.

‘હૃદયને વિષે જે મૂર્તિસંબંધી દર્શન કરવાની તમને ઇચ્છા છે,...’ હવે આગળ શરૂઆતમાં પત્રમાં જે લખ્યું છે એ વાત કરે છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- અહીંયાં શું કહેવું છે ? અહીંયાં શ્રદ્ધાનો પ્રશ્ન તો જ્ઞાનપૂર્વકનો છે. એટલે અહીંયાં પ્રશ્ન હવે જ્ઞાનનો ચર્ચવાનો છે.

મુમુક્ષુ :- શ્રદ્ધાન હોય તો...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બરાબર છે પણ જ્ઞાન તો યથાર્થ કરે તો શ્રદ્ધાન થાય ને ! તો જ્ઞાનમાં જ ભૂલ પડે તો ? તો શ્રદ્ધાનનો તો પ્રશ્ન ક્યાં જ વિચારવાનો રહ્યો ?

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, એ જ વાત કરું છું કે જ્ઞાનપૂર્વક શ્રદ્ધાન થાય છે. હવે જ્ઞાન કરવામાં જ ગડબડ થાય તો શ્રદ્ધાનનો તો વિચાર જ ક્યાં કરવાનો રહે છે ? એટલે એમ કહે છે કે તારે જ્ઞાન-શ્રદ્ધાન કરવું હોય તો જ્ઞાન કરવાની રીત તો તારી બરાબર હોવી જોઈએ કે નહિ ? ભક્તિપ્રધાનતામાં રહીને તું જ્ઞાનમાર્ગે આગળ ચાલજે. ભક્તિપ્રધાનતા નહિ હોય ને જો જ્ઞાનમાર્ગે આગળ જવા જઈશ, ખલાસ ! સ્વચ્છંદ થશે અને પદાર્થ પ્રત્યે તને ભ્રાંતિ થશે.

તારું જ્ઞાન, તારી મતિ વિપરીત સંસ્કારોથી ગ્રહાયેલી છે, પકડાયેલી છે, પદાર્થનું સ્વરૂપ નિર્ણય કરવા જતાં કલ્પના થઈ જશે, તને ભ્રાંતિ થઈ જશે. આત્મા આવો છે ને તેવો છે એમ નક્કી કરવા જઈશ (તો) ભૂલો પડી જઈશ. ગૃહીત મિથ્યાત્વમાં આવીશ. બુદ્ધિપૂર્વક અન્યથા તત્ત્વનું સ્વરૂપ ગ્રહ્યું (એટલે) ગૃહીત મિથ્યાત્વ થઈ ગયું. એટલે એ વાત છે.

મુમુક્ષુ :- પ્રયત્ન તો સાચું જ્ઞાન કરવાનો હોય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પ્રયત્ન જો સાચું જ્ઞાન કરવાનો હોય તો ભક્તિપ્રધાનતા સહેજે આવે. પણ માત્ર જ્ઞાન જ કરવું છે... અરે...! આપણે ત્યાં કેટલા તો એવા છે કે જ્ઞાન કરવા જતાં ભક્તિનો નિષેધ કરે છે. સત્પુરુષને વંદન ન કરાય અને દર્શન ન કરાય એ શેમાંથી નીકળ્યું ? એ અભક્તિમાંથી નીકળ્યું. ભક્તિપ્રધાનતા તો ન રહી પણ ગૌણતા પણ ન રહી, એ તો અભક્તિમાંથી નીકળી ગયું. એટલો બધો ઊંધો માર્ગ

થઈ ગયો, એકદમ વિપરિત માર્ગ થઈ ગયો. એ તો કહે છે કે પદ્ધતિ જ બિલકુલ નથી. પ્રધાનતા પણ નહીં થવી જોઈએ. પ્રધાનતા ભક્તિની રહેવી જોઈએ. તો જ્ઞાન છે એ નિર્મળ થઈને શ્રદ્ધાને અવળીમાંથી સવળી કરશે. નહિતર તો જ્ઞાનની નિર્મળતા જ નહીં રહે. એમ વાત છે.

મુમુક્ષુ :- ઘણું શુષ્ક છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, ઘણું શુષ્ક છે. ઘણી શુષ્કતા એમાં છે. તીવ્ર સ્વચ્છંદ છે, અસાધારણ ! એટલે તો 'સોગાનીજી'નું દષ્ટાંત લઈએ છીએ. ભક્તિ અને જ્ઞાનને અવિનાભાવી (સંબંધ છે) એટલે કેવો ? કે તીવ્ર જ્ઞાનદશા છે તો તીવ્ર ભક્તિની દશા આવે છે અને સહજ, એમ. કોઈ કૃત્રિમતા ન લાગે. એમની જે સત્સંગની ભાવના, એમની જે ઉપકારી સત્પુરુષ પ્રત્યેની ભક્તિ અને એમની જે ગૃહસ્થાદિ દશામાં ઉદાસીનતા અને એમની જે દષ્ટિમાં તત્ત્વની પકડ, આ ચાર પડખાં એમના વચનોમાંથી બહુ સરસ નીકળે છે. ચારેચાર પડખાં એવા સરસ નીકળે છે કે એ આત્મા કેવા હતા એ તરત ખબર પડે એવી વાત છે. ચાર પડખેથી જો એને વિચારવામાં આવે તો એમના શબ્દદેહ ઉપરથી એમના આત્માનો સીધો આંક આવી જાય એવું છે. એવો સરસ વિષય છે.

મુમુક્ષુ :- મારી દષ્ટિએ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ તો છે જ. દષ્ટિ જ્યાં ફેર છે ત્યાં શું થાય ? જ્યાં દષ્ટિ ફેર છે; ત્યાં તો માણસ કહે છે ને, કમળો છે ત્યાં પીળું જ દેખાય. પછી તો બીજો રસ્તો જ નથી. દષ્ટિફેરનો તો વિષય (એવો છે).

આ તો જે જીવને ભલે અંતરદષ્ટિ ન થઈ હોય પણ અંતરદષ્ટિનો વિષયભૂત પદાર્થ કેવો છે અને એ જ્ઞાનીઓ કેવા છે એ સમજવાની જિજ્ઞાસા હોય તો એને બાહ્યદષ્ટિમાં ફેર પડે છે અને બાહ્યમાંથી કાંઈક પાછો વળે. બાહ્યદષ્ટિમાંથી જતો પાછો વળે છે એને કાંઈક ઝાંખી થાય છે, કાંઈક ભાસે છે કે નહિ, વસ્તુ કોઈક બીજી રીતે છે અને એ દિશામાં આગળ વધવા જેવું છે.

આ તો 'સોભાગભાઈ'ને તો કેટલી બધી ભક્તિ છે એ તો નીકળશે. 'હૃદયને વિષે જે મૂર્તિસંબંધી દર્શન કરવાની તમને ઇચ્છા છે, તેને પ્રતિબંધ કરનારી એવી પ્રારબ્ધસ્થિતિ (તમને) છે. અને તે સ્થિતિને પરિપક્વ થવાને વિષે હજી વાર છે; વળી

તે મૂર્તિના પ્રત્યક્ષપણામાં તો હાલ ગૃહાશ્રમ વર્તે છે,...' બેયની વાત કરી છે. એમની પણ વાત કરી છે અને પોતાની પણ વાત કરી છે. અહીંથી પોતાની કરી છે વળી કરીને કે 'વળી તે મૂર્તિના પ્રત્યક્ષપણામાં તો હાલ ગૃહાશ્રમ વર્તે છે. અને ચિત્રપટને વિષે સંન્યાસ્તાશ્રમ વર્તે છે. એ એક ધ્યાનનો મુખ્ય એવો બીજો પ્રતિબંધ છે, તે મૂર્તિથી તે આત્મસ્વરૂપ પુરુષની દશા ફરી ફરી તેનાં વાક્યાદિનાં અનુસંધાને વિચારવાને યોગ્ય છે, અને તેનું તે હૃદયદર્શનથી પણ મોટું ફળ છે. આ વાતને અત્ર સંક્ષેપ કરવી પડે છે.' કેમકે અમારી વાત છે. સંન્યાસ્તાશ્રમ વર્તે છે.

મુમુક્ષુ :- 'સોભાગભાઈ'ના દિલમાં તો વીતરાગ જેવા જ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. વીતરાગ (જેવા છે અને) ગૃહસ્થપણે જોતા નથી. ગૃહસ્થ હોવા છતાં ગૃહસ્થપણે જોતા નથી. એને એ કોઈ શ્રીગુરુના સ્થાને, સદ્ગુરુના સ્થાને જોવે છે, અથવા પરમાત્માના સ્થાને જુએ છે. એટલે જે ગૃહસ્થાશ્રમનો જે પ્રકાર છે એ લક્ષમાં આવે નહિ.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એક તો હજી તમારી દશામાં થોડી કચાશ અમને દેખાય છે. એ વાત એમણે સ્પષ્ટ કરી છે. જુઓ ! એ દોષ દેખાડવામાં એમણે કદી સંકોચ નથી કર્યો. એમની યોગ્યતા જોઈને એના દોષ દેખાડવામાં સંકોચ નથી કર્યો.

'હૃદયને વિષે જે મૂર્તિસંબંધી દર્શન કરવાની તમને (જે) ઇચ્છા છે; તેને પ્રતિબંધ કરનારી...' એ ઇચ્છાને અવરોધ કરનારી 'એવી પ્રારબ્ધસ્થિતિ (તમને) છે;...' એક તો તમારી પ્રારબ્ધની સ્થિતિ એવી છે કે તમારા પરિણામ તમારા સંયોગ ઉપર એકદમ ચાલ્યા જાય છે. ચંચળ થઈને, અસ્થિર થઈને, ભયવાન થઈને જે સંયોગની પ્રતિકૂળતાઓ છે અને નબળાઈ છે એના ઉપર તમારા પરિણામ ચાલ્યા જાય છે.

મુમુક્ષુ :- ... ખરેખર પુણ્યનો ઉદય નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, એમ જ છે. પુણ્યનો ઉદય નથી. પણ ઉદય પુણ્યનો હોય કે પાપનો હોય એની સાથે ખરેખર સંબંધ નથી. ખરેખર એની સાથે સંબંધ નથી કે પુણ્યનો ઉદય છે કે પાપનો ઉદય છે, એની સાથે સંબંધ નથી. કેમકે પુણ્યનો ઉદય હોય તોપણ પરિણામ તો જાય અને પાપના ઉદય હોય તોપણ પરિણામ ચાલ્યા જાય. મૂળ તો જેટલું પોતાનું મમત્વ હોય એના પ્રમાણમાં જાય છે. એટલે એમના

જે પરિણામ જાય છે એ પરિણામ જોતાં એમની સ્થિતિમાં પરિપક્વતા આવી નથી, એમ કહે છે. એમણે કંઈ વિચાર એવો કર્યો લાગે છે કે કેવળ બોધસ્વરૂપ તમને જોઈને તમારી એક મૂર્તિ, એક ચિત્ર આવે છે મારા જ્ઞાનમાં અને એનું હું ધ્યાન કર્યા કરું એવું જ મને રહ્યા કરે છે. મારે બીજું કંઈ નહિ, તમારું ધ્યાન કરવું છે.

મુમુક્ષુ :- હૃદયને વિષે જે મૂર્તિ સંબંધીની વાત છે તેમાં સોભાગભાઈને ‘શ્રીમદ્જી’ લક્ષમાં છે ને ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા ‘શ્રીમદ્જી’ની વાત છે. એ તો કહ્યું ને પોતે કે ગૃહસ્થાશ્રમમાં છે. તમે જેની વાત કરો છો એ તો ગૃહસ્થાશ્રમમાં છે. બે પ્રકારના પ્રતિબંધ છે, બેય બાજુથી એમ કહે છે. તમારી જે પ્રારબ્ધસ્થિતિ છે એ સ્થિતિમાં પણ તમને પ્રતિબંધ છે અને તે સ્થિતિને પરિપક્વ થવાને વિષે હજી વાર છે. હજી તમે એમાંથી આગળ વધી શક્યા નથી એક વાત.

બીજું કે તે મૂર્તિના પ્રત્યક્ષપણામાં, એ મૂર્તિના પ્રત્યપક્ષણામાં એટલે અત્યારે તો પ્રત્યક્ષપણે તો હાલ ગૃહસ્થાશ્રમમાં તે વર્તે છે. તમે જે મૂર્તિ અવધારવા માગો છે એ તો અત્યારે ગૃહસ્થાશ્રમમાં વર્તે છે. અને તમારા ચિત્રપટને વિષે તો સન્યસ્તાશ્રમ વર્તે છે. પત્ર તો વાંચીએ ત્યારે ખબર પડે કે શું શું લખ્યું છે ? પણ કેટલોક નિર્દેશ તો આવે છે કે તમે તો આમ વિચારો છો. તો એ એક ધ્યાનનો મુખ્ય એવો બીજો પ્રતિબંધ છે.

જો અમે એ દશામાં હોત, ત્યાગની દશામાં હોત તો તો જુદી વાત છે કે તમે જેવું ધ્યાનમાં ધાર્યું હોત એમાં કોઈ તમને વિકલ્પ ઊભો ન થાત, પ્રતિબંધ ઊભો ન થાત. પણ અત્યારે જે અમે ગૃહસ્થદશામાં વર્તીએ છીએ તો તમને પ્રત્યક્ષપણે તો વિકલ્પનું કારણ થશે. આ તો દૂર બેઠા છીએ એટલે તમને ભક્તિભાવે વિચાર આવે છે પણ હવે તો પ્રત્યક્ષ હળવા મળવાનું તો થાશે. પ્રત્યક્ષ મળતા તો તે પ્રતિબંધ કરનારી દશા ઊભી થાશે.

એ એક ધ્યાનનો મુખ્ય એવો બીજો પ્રતિબંધ છે. ‘તે મૂર્તિથી તે આત્મસ્વરૂપ પુરુષની દશા...’ હવે શું કરવું તમારે ? એમ કહે છે કે આનો રસ્તો શું ? તમને ભક્તિ બહુ સારી છે, વિચાર તમારો સારો છે પણ હવે જુઓ ! તમારે શું કરવું એ ? બહુ સરસ માર્ગદર્શન છે કે ‘તે મૂર્તિથી તે આત્મસ્વરૂપ પુરુષની દશા ફરી

ફરીને...’ ભાવાત્મક લ્યો હવે. અમારા આત્મામાંથી જે ભાવ પ્રગટ થાય છે અને વાક્યાદિ દ્વારા બહાર આવે છે, એટલે અમારા જે ભાવો અને વાક્યો એનું જે બે વચ્ચેનું અનુસંધાન છે કે અમારા વચનથી તમે અમારા ભાવ સુધી પહોંચી શકો. એવું વચનોથી જે અનુસંધાન થાય તે ‘અનુસંધાને વિચારવાને યોગ્ય છે અને તેનું તે હૃદયદર્શનથી પણ મોટું ફળ છે.’ તમે જે ભક્તિથી આમ મૂર્તિ નક્કી કરીને, કલ્પના કરીને એનું ધ્યાન કરવા માંગો છો અને એનું જે ફળ આવશે એના કરતાં આનું ફળ વધારે છે. જો તમે અમારા ભાવ સુધી પહોંચો તો. અમારા વચનોથી અમારા ભાવ સુધી પહોંચો તો પેલું તમે જે ધ્યાન કરવાનો વિચાર કર્યો છે એના કરતાં આનું ફળ મોટું છે. જુઓ ! ક્યાં લઈ ગયા ! પેલી કેવળ બહુમાનની વાત છે. તો એને કહે છે કે, નહિ. હવે એમ એકલું બહુમાન ઉપર એકાંતે નહિ જાવ. અમે જે કહીએ છીએ, અમારા જે ભાવો છે, આત્મસ્વરૂપ પુરુષની દશા, અમારી દશામાંથી જે સમ્યક્ માર્ગમાંથી જે કાંઈ વાક્યાદિના અનુસંધાન છે એ અનુસંધાને અમારી દશા પકડો, અમારી પરિણતિ પકડો, અમારી પરિણતિને સમજો એ રીતે અમારા આત્મસ્વરૂપને સમજો. એનું ફળ બહુ મોટું છે એમ કહે છે.

બીજી રીતે કહીએ તો સજીવનમૂર્તિની પરિણતિને, સજીવન પરિણતિને પકડવાની વાત છે. સજીવનમૂર્તિ એટલે પ્રત્યક્ષ જ્ઞાની. સજીવનમૂર્તિની સજીવન જે પરિણતિ છે એને વાક્યાદિના અનુસંધાને વિચારો, સમજો, પકડો (તો) એનું ફળ બહુ મોટું છે, એમ કહે છે. પેલા કરતા પણ. એક વાક્યની અંદર એમને જે કહેવું છે એ પૂરું કહી દીધું છે, અધૂરું નથી કીધું. પણ વાત પોતાના સંબંધી છે એટલે આ વાતને અત્રે સંક્ષેપ કરવી પડે છે. લંબાવતા નથી આ વાતને.

‘ભૃંગી ઇલિકાને ચટકાવે, તે ભૃંગી જગ જોવે રે.’

આ અમે ચટકો ભર્યો તમને, ચાલો ! શું કહે છે ? આમ કહીને તમને ચટકો ભર્યો ! આ ઇયળને ચટકો ભરીને ભમરી કરવાની વાત છે. આ મુમુક્ષુમાંથી જ્ઞાની થવાની વાત છે કે જો તમે આત્મસ્વરૂપ એવા પુરુષની તે દશાને, તેમની જે દશા, આત્મસ્વરૂપ એવી જે એમની દશા, તેમના વાક્યના અનુસંધાને જો તમે વિશેષ વિચારો, ગ્રહણ કરો અને જેવું છે એવું સ્વરૂપ તમારા જ્ઞાનમાં આવે તો એનું ફળ મોટું છે. પેલા ધ્યાન કરતાં એનું ફળ મોટું છે, એમ કહેવું છે. એમ કરીને ‘આનંદઘનજી’નું

બરાબર વિષયને અનુરૂપ પદ નાખી દીધું કે આ ચટકો ભર્યો તમને.

તમારે મૂર્તિનું ધ્યાન કરવું છે. એ મૂર્તિરૂપ અમે છીએ પણ એમાં તમારા આત્માની દશા પણ પાકેલી નથી, અહીંયાં અમારામાં પણ આટલો ફેર છે. એ તમે બે વચ્ચેનું અનુસંધાન નહી કરી શકો. કેમકે એક પ્રત્યક્ષ છે, એક કલ્પેલી વાત છે. એમણે જે ‘શ્રીમદ્જી’ને ‘ગુરુ’ અને પરમાત્માના સ્થાને સ્થાપ્યા પોતાના હૃદયને વિષે, એ કલ્પના કરી છે. એ દશાએ પોતે નથી પહોંચ્યા. અહીંયાં ગૃહસ્થદશા વર્તે છે. તમારે સ્થિર રહેવું કઠણ પડશે. પ્રત્યક્ષ યોગમાં આ બે વચ્ચેનો મેળ મેળવવો એ હજી તમારી દશા પાકી નથી એમ કહે છે. તેમ અમારામાં એટલો ફેરફાર નથી થયો. તો તમારે આત્મભાવ જો પકડવો હોય તો તે પુરુષની દશામાંથી નીકળેલા વચનો-એને વિચારો એનું ફળ બહુ મોટું છે. એનું ફળ મોટું છે એટલે ક્રમે કરીને તમે જ્ઞાની થશો. જ્ઞાનીની અંતરંગદશા પકડતાં, પકડનાર જ્ઞાની થાય છે. બસ, જ્ઞાની થાય છે એનો નિર્વાણ થાય છે. એનું ફળ બહુ મોટું છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, એનું ફળ મોટું છે. એમ જ છે. એ તો કહી ગયા ને ! જ્ઞાનીને ઓળખે તે ક્રમે કરીને જ્ઞાની થાય છે. એ તો આગળ પત્ર આવી ગયો, અહીંયાં હમણાં જ આવી ગયો.

‘ભૃંગી ઇલિકાને ચટકાવે, તે ભૃંગી જગ જોવે રે.’

‘એ વાક્ય પરંપરાગત છે. એમ થવું કોઈ પ્રકારે સંભવિત છે, તથાપિ તે પ્રોફેસરનાં ગવેષણ પ્રમાણે ધારીએ કે તેમ થતું નથી, તોપણ અત્ર કંઈ હાનિ નથી,...’ કોઈ પ્રોફેસરે આ વાતનો વિરોધ કર્યો હશે કે ભમરીમાંથી ઇયળ થાય ? એ તો આપણા વિદ્વાનો પણ કરે છે કે ઇયળ બે ઇન્દ્રિય છે ને ભમરી ત્રણ ઇન્દ્રિય પ્રાણી છે. ભમરીને ત્રણ ઇન્દ્રિય છે અને ઇયળ બે ઇન્દ્રિય છે તો બે ઇન્દ્રિયમાંથી ત્રણ ઇન્દ્રિય ક્યાંથી થયો ? ઇંડામાંથી કૂકડો થાય, કૂકડાના બચ્ચામાંથી કૂકડો મોટો થાય. પણ કૂકડામાંથી ગાય, ભેંસ ને વાછડો ક્યાંથી થતો હતો ? એમ કહેવું છે. એમ આ તો બે ઇન્દ્રિય અને ત્રણ ઇન્દ્રિયની આખી પર્યાય જ જુદી છે, એમ આપણા વિદ્વાનો પણ દલીલ કરે છે. પણ એ તો બે ઇન્દ્રિયમાંથી એ પર્યાયનો વ્યય થાય અને આ પર્યાયનો ઉત્પાદ થાય, એમાં શું ? એ તો જ્ઞાનનો ક્ષયોપશમ વધે છે. અને પ્રોફેસરના અન્વેષણ

પ્રમાણે એમ ન હોય તો અત્રે કાંઈ એની હાનિ નથી. કારણ કે દષ્ટાંત તેવી અસર કરવાને યોગ્ય છે. મૂળ તો એવી અસર પ્રાપ્ત કરવા માટે દષ્ટાંત બરાબર છે.

‘તો પછી સિદ્ધાંતનો જ અનુભવ કે વિચાર કર્તવ્ય છે.’ દષ્ટાંત ઉપર જવા કરતાં એ કહેવા ધારેલા સિદ્ધાંત ઉપર જવાની જરૂર છે અને એ કર્તવ્ય છે. ‘ઘણું કરીને એ દષ્ટાંત સંબંધી કોઈને જ વિકલ્પ હશે; એટલે તે દષ્ટાંત માન્ય છે, એમ જણાય છે.’ કેમકે એ તો ભણેલા અને વિદ્વાનોની વાત થઈ. બાકી તો લોકો જુએ છે કે ઇયળને ચટકાવતા ઇયળમાંથી ભમરી થયેલી જુએ છે. એ સામાન્યજનને માન્ય છે. માન્ય છે માટે એ દષ્ટાંત ચાલે છે. દષ્ટાંતનો કાંઈ વાંધો લોકો લેતા નથી. એટલે એ દષ્ટાંત સંબંધી કોઈને જ વિકલ્પ હશે. વિકલ્પ એટલે વાંધો હશે. એટલે દષ્ટાંત માન્ય છે એમ જણાય છે. ‘લોકદષ્ટિએ અનુભવગમ્ય છે.’ લોકોની નજરમાં એ વાત અનુભવગમ્ય છે.

‘એટલે સિદ્ધાંતને વિષે તેનું બળવાનપણું જાણી મહત્ પુરુષો તે દષ્ટાંત આપતા આવ્યા છે...’ એ દષ્ટાંતનું બળવાનપણું જાણીને એના ઉપરથી જે ઉપદેશ આપવો છે એ સુગમ પડે છે માટે એ દષ્ટાંત આપતા આવ્યા છે. ‘અને કોઈ પ્રકારે તેમ થવું સંભાવ્ય પણ જાણીએ છીએ.’ સાવ ન જ થાય એવો એકાંત નથી. એમ થવું પણ સંભાવ્ય જાણીએ છીએ. બે ઇન્દ્રિયની પર્યાય મટીને ત્રણ ઇન્દ્રિય ન થાય ? ત્રણવાળી બે ન થાય ? એકવાળી પાંચ ન થાય ? પાંચવાળી એક ઇન્દ્રિયમાં ન જાય ? એ તો જાય જ છે. કોઈ પ્રકારે જાય છે. એ આયુષ્ય પૂરું થાય, નવી પર્યાય ઉત્પન્ન થઈ જાય એમ. ઇયળના ભવમાં ત્રણ ઇન્દ્રિય ન થાય પણ ઇયળનો ભવ પૂરો કરીને ભમરીનો ભવ શરૂ થાય. નવું આયુષ્ય શરૂ થાય, એમાં શું ?

‘અને કોઈ પ્રકારે તેમ થવું સંભાવ્ય પણ જાણીએ છીએ. એક સમય પણ કદાપિ તે દષ્ટાંત સિદ્ધ ન થાય એવું છે એમ ઠરે...’ માનો કે હવે એ બરાબર નથી. ‘તોપણ ત્રણે કાળને વિષે નિરાબાધ, અખંડ-સિદ્ધ એવી વાત તેના સિદ્ધાંતપદની તો છે.’ હવે મૂકો તમે, દષ્ટાંતની લાંબી ટૂંકી લપ કરવા જેવી નથી. માનો કે એ દષ્ટાંત પ્રમાણે નથી. તોપણ જે સિદ્ધાંત કહેવા માગે છે એ ત્રણે કાળે અફર છે, જાવ ! એમને જે સિદ્ધાંત કહેવો છે કે જે આરાધે, જે જિનવર થાય... શું છે ? ‘જિન થઈ જિનવર આરાધે તે સહિ જિનવર હોવે રે.’ એ સિદ્ધાંત તો અખંડ છે. જેટલા જેટલા જિનેન્દ્રો

થયા એ બધા જિનવરોએ જિન થઈને પોતાના નિજ જિનપદની આરાધના કરીને જિનવર થયા છે. એ તો ત્રણે કાળને વિષે અફર છે અને સિદ્ધ થયેલો છે, નિરાબાધ છે, એને બાધા આવે એવું નથી. એ જ પદ લીધું છે.

‘જિન સ્વરૂપ થઈ જિન આરાધ, તે સહી જિનવર હોવે રે.’

મુમુક્ષુ :- એક નાનો એવો પ્રશ્ન કર્યો તો કેટલી ચોખવટ કરી છે !

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એ બહુ પ્રજ્ઞાવંત પુરુષ છે મોટા. એટલે એને તો સહેજે વિષય એટલો બધો છે, આ તો સામાન્ય વસ્તુ છે. એમની માટે તો બહુ સામાન્ય વસ્તુ છે. બહુ સાધારણ છે.

મુમુક્ષુ :- ઘણા મોટા પત્રો આવ્યા છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, પત્રો મોટા આવ્યા. આ પત્ર લગભગ દોઢ Page નો છે. એક Page તો આખું ભર્યું છે અને આ બાજુ થોડું અને આ બાજુ છે. લગભગ દોઢ Page નો પત્ર છે. હવે પત્રો કાંઈક મોટા આવે છે. ત્યારપછીનો પત્ર પણ વિસ્તારવાળો છે. પછીના પત્રો બધા લગભગ વિસ્તારવાળા આવે છે પાછળ. પહેલાં તો વચ્ચે એક લીટી, બે લીટી અને ત્રણ લીટીમાં પત્ર પૂરો (કરતાં હતા) એવું નથી.

‘આનંદઘનજી અને બીજા બધા જ્ઞાનીપુરુષો એમ જ કહે છે, અને જિન વળી બીજો પ્રકાર કહે છે કે, અનંતવાર જિનસંબંધી જે ભક્તિ તે કરવા છતાં જીવનું કલ્યાણ થયું નહિ; જિનમાર્ગને વિષે ઓળખાતાં એવાં સ્ત્રીપુરુષો એમ કહે છે કે અમે જિનને આરાધીએ છીએ, અને તે આરાધવા જાય છે, અથવા આરાધન કરવાને વિષે ઉપાય લે છે, તેમ છતાં જિનવર થયેલાં એવાં તે દેખાતાં નથી; ત્રણે કાળને વિષે અખંડ એવો એ સિદ્ધાંત તો અત્ર ખંડપણાને પામે છે, ત્યારે હવે એ વાત વિકલ્પ કરવા યોગ્ય કેમ નથી ?’ આ વાત વિચારવા યોગ્ય કેમ નથી ? મૂક્યા જિજ્ઞાસામાં.

એમની જે Style છે એ Suspense story ની Style છે. સમજ્યા ? તમે આને સાંભળ્યા હોય તો ખ્યાલ આવે, ‘આચાર્ય રજનીશ’. ‘રજનીશ’ને નહીં સાંભળ્યા હોય, એમની એ Style છે. Suspense મૂકે. વાતે વાતે Suspense ઊભો કરે. સાદામાં સાદી વાત હોય તો પહેલાં Suspense ઊભો કરે પછી એ વાતને આગળ જવાબમાં લઈ જાય. Oratory માટે અને ઉપદેશ માટેની એ બહુ સારી Style છે. બહુ સારી પદ્ધતિ ગણાય છે. એમાં શું છે કે જીવનો રસ છે એ જળવાઈ રહે અને રસ વૃદ્ધિ

થયા કરે એની. જે રસ વૃદ્ધિની સ્થિતિ છે એમાં એને જે ઉપદેશ આપવો છે એ બેસી જાય છે. એને લોકો નથી છોડી શકતા એનું કારણ છે કે એને સાંભળતા રસ આવે છે, પછી કેમ છોડે ? એ તો એમ કહે, ભાઈ ! તમે ગમે એમ કહો, અમે ત્યાં જઈએ છીએ, અમને રસ આવે છે. ન છોડી શકીએ.

મુમુક્ષુ :- એવું વાક્ય બોલે કે મહાવીર મારી દષ્ટિએ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ તો ઘણી પદ્ધતિ, બહુ તૈયાર છે. બહુ Highly technical side છે એમની જે છે ઇ. બહુ હસ્તગત થયેલી કળા છે, તે વિષયની પોતાની. એટલે તો ભલભલા ચક્કરમાં આવે છે. ભલભલા એટલે દુનિયાના ૮૦ ટકા માણસો ચક્કરમાં આવે એવી વાત છે. એટલે બહુ સારી Oratory છે, Class one oratory જેને કહીએ, એવા ભાગ્યે જ વક્તાઓ હોય. એ Type નો વક્તા છે. એવા વક્તા ભાગ્યે જ જોવા મળે. પાછો બુદ્ધિશાળી બહુ છે, બુદ્ધિ પણ ઘણી છે.

એણે જોયું કે એક એમનો લેખ આવ્યો હતો. આ દુનિયામાં ૧૦ ટકા લોકો તો મૂરખ છે. એવા મૂર્ખાઓ છે કે સમજાવવા માગો તો કાંઈ સમજે જ નહિ. સમજવા માગે નહિ અને સમજે પણ નહિ. મૂર્ખા જ છે. ૧૦ ટકા એવા માણસો છે કે હું મારી ગમે એટલી બુદ્ધિ અને મારી ગમે એટલી વક્તૃત્વ શક્તિ હોય તો મારા ચક્કરમાં કોઈ ફસાઈ એવું નથી, એવા પણ ૧૦ ટકા છે. બાકી ૮૦ ટકા રહે મારા માટે, જેને સામાન્ય બુદ્ધિ અને આમ સમાજ કહીએ, આ ૮૦ ટકા ફસાય એવી વાત છે. બસ, પતી ગયું. એણે આંકડો લઈ લીધો કે આપણે આ ૧૦ ટકાનું કામ નથી, પેલા ૧૦ ટકાનું કામ નથી, આપણે આ ૮૦ ટકાનું કામ છે. એવો બુદ્ધિશાળી માણસ છે કે દુનિયાના આંકડા મૂકી દે. દુનિયાના માણસોની બુદ્ધિના આંકડા મૂકી દેને પછી પ્રવૃત્તિ કરે એવો બુદ્ધિશાળી માણસ છે.

શું કહે છે અહીંયાં ? સંપ્રદાયની વાત કરે છે કે ‘આનંદઘનજી અને બીજા બધા જ્ઞાનીપુરુષો એમ જ કહે છે.’ જે ‘આનંદઘનજી’એ કહ્યું એ જ બધા જ્ઞાનીપુરુષોએ કહ્યું કે ‘જિન સ્વરૂપ થઈ જિનને આરાધે તે સહી જિનવર હોવે’ અખંડ સિદ્ધાંત છે. ‘અને જિન વળી બીજો પ્રકાર કહે છે...’ એટલે શાસ્ત્રની અંદર એક વાત એવી આવે છે કે આ જીવે અનંતવાર જિનેન્દ્રની ભક્તિ કરી, અનંતવાર સમવસરણમાં ગયો, અનંતવાર મણિરત્નના દીવાથી આરતી કરી પૂજામાં, કલ્પવૃક્ષના ફૂલ વાપર્યાં. એટલે

ઉત્કૃષ્ટમાં ઉત્કૃષ્ટ સામગ્રી, કિંમતીમાં કિંમતી, એમ પણ જિનેન્દ્ર કહે છે. અને તે છતાં જીવનું કલ્યાણ ન થયું. આમ પણ કહે છે. જિન આમ કહે છે. જ્ઞાનીઓ આમ કહે છે જિનવર એનાથી બીજું કહે છે એમ કહે છે. જિનેન્દ્ર બીજું કહે છે. જિનમાર્ગને વિષે ઓળખાતા એવા સ્ત્રી-પુરુષો એમ કહે છે. એટલે જે જૈનો છે, જિનમાર્ગને વિષે કોણ કહેવાય છે ? બધા જૈનો છે તે જિનમાર્ગમાં કહેવાય છે કે અમે બધા જૈન છીએ. એ લોકો એમ કહે છે કે અમે તો જિનને આરાધીએ છીએ, અમે તો જિનેન્દ્રની જ પૂજા કરીએ છીએ. અમે કોઈ બીજા દેવ-દેવલાઓની પૂજા કરતા નથી. તો કહે છે કે અમે તો જિનને આરાધીએ છીએ અને તે આરાધવા જાય છે. જિનમંદિરમાં આરાધવા પણ જાય છે અથવા આરાધન કરવાને વિષે ઉપાય લે છે કે આપણે આમ કરો, તેમ કરો, વિધિ કરો, વિધાન કરો, ઉપધાન કરો, ફલાણું કરો, ઢીંકણું કરો. કાંઈક આવે છે. કરે છે કે નહિ ? તેમ છતાં જિનવર થયેલા એવા તે દેખાતા નથી. એમ જિનેન્દ્ર કહે છે.

જ્ઞાની આમ કહે છે. જિનવર આમ કહે છે તો તો પછી ત્રણે કાળને વિષે અખંડ એવો જે સિદ્ધાંત એ તો ખંડપણાને પામે છે. ભગવાને કાંઈ એ સિદ્ધાંત તોડ્યો ? કે નહિ. તો આ વાત વિકલ્પ કરવા યોગ્ય કેમ નથી ? આનો ભેદ શું છે ? એ કેમ વિચારવા યોગ્ય નથી ? એનું રહસ્ય શું છે ? એ વિચારવું જોઈએ, એમ કહેવું છે. એ રહસ્યને વિચારીને ગવેષીને, સંશોધન, અન્વેષણ કરીને એનું રહસ્ય પકડવું જોઈએ કે બે વાત વિરુદ્ધ દેખાય છે. જ્ઞાનીની અને જિનવરની બે વાત વિરુદ્ધ દેખાય છે.

અથવા એક શાસ્ત્રમાં બે વાત આવે છે કે જે જિન થઈને આરાધે તે જિન થાય. અને વળી એ જ શાસ્ત્રમાં એમ આવે કે અનંત વાર જિનેન્દ્રની પૂજા કરી, અનંતવાર સમવસરણમાં ગયો, કેવળી આગળ કોરો રહી ગયો. આ વાત પણ શાસ્ત્રમાં આવે, પેલી વાત પણ શાસ્ત્રમાં આવે. પૂર્વાર્પર વિરોધ છે ? કે નહિ, અવિરોધ છે. તે અવિરોધ ક્યાં છે ? તે અવિરોધ કેવી રીતે છે ? એનો Suspense અહીં ઊભો કર્યો છે કે આ વળી કેવી રીતે તો પછી ? એ વિચારવા યોગ્ય છે. પ્રશ્નચિહ્ન મૂકી અને પત્ર પૂરો કરી નાખ્યો છે. કરશે, કદાચ આગળ ખુલાસો કરશે. અહીં સુધી રાખીએ.

તા. ૩૦-૧૨-૧૯૮૯, પ્રવચન નં. ૧૧૯
પત્રાંક - ૩૯૪, ૩૯૫

‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર’ પત્રાંક, પત્રાંક ૩૯૪. આખિરકા પેરેગ્રાફ હૈ.

‘જિન સ્વરૂપ થઈ જિન આરાધ, તે સહી જિનવર હોવે રે.’

‘આનંદઘનજી’ કા યહ પદ હૈ. ઇસકા ‘શ્રીમદ્જી’ અર્થ કરતે હૈં. ‘સોભાગભાઈ’કો યે પત્ર લીખા હુઆ હૈ. જો ઇનકે નજદિકકે બહુત સુપાત્ર જીવ થે.

‘આનંદઘનજી ઔર અન્ય સભી જ્ઞાનીપુરુષ ઐસે હી કહતે હૈં.’ તીનોં કાલકે જ્ઞાની એકદૂસરે સે વિરુદ્ધ બાત કભી નહીં કરતે. એક જ્ઞાની જો કહતે હૈં, વહ સભી જ્ઞાની કહતે હૈં. કહીં પર ભી વિરોધ લગે તો સમજને કી કોશિશ કરની ચાહિયે. ક્યોંકિ વસ્તુ કે અનંત ગુણધર્મ હૈં ઔર વસ્તુ કે પરિણામ કી ભી અનેક દષ્ટિ હૈં, અનેક પ્રકાર હૈં. મોક્ષમાર્ગ કી શ્રેણીમં ભી મુમુક્ષુતામં ભી બહુતસે પદ હૈં. ઔર ચતુર્થ ગુણસ્થાન સે લેકર ગુણસ્થાનકા વર્ણન તો સમજના હી ચાહીયે. ઐસે આત્માકી ઉન્નતિકી શ્રેણીમં ભી બહુત સે Stage હૈં. ઇસકે ઉપદેશમં જિસ Stage મં જિસ ઉપદેશકી આવશ્યકતા હો વૈસા ઉપદેશ ચલતા હૈ. ઇસ તરહ ઉપદેશકી ભી ભિન્નતા દેખને મં આતી હૈ. ઔર માર્ગ(કા) તીનોં કાલમં એક પ્રકાર હોને પર ભી એક હી માર્ગ કો અનેક પ્રકાર સે ભિન્ન-ભિન્ન વિવિક્ષા સે કહ સકતે હૈં, કહને મં આતા હૈ.

વૈસે તો જો મૂલ માર્ગ હૈ વહ તો જીવ કા અતીન્દ્રિય પરિણમન હૈ, વિકલ્પાતિત હૈ, વચનાતિત તો હૈ હી. ફિર ભી કથંચિત જિતના ભી વચનગોચર હૈ ઉતના વચનગોચર કરને મં ભી બહુત પ્રકાર સે વચનગોચર કર સકતે હૈં. ઇસલિયે કહને કા પ્રકાર બહુત હોને પર ભી માર્ગ(કા) પ્રકાર બહુત નહીં હૈ, માર્ગ(કા) પ્રકાર એક હી હૈ. યહ સમજના ચાહિયે.

‘આનંદઘનજી ઔર અન્ય સભી જ્ઞાનીપુરુષ ઐસે હી કહતે હૈં; ઔર જિનેન્દ્ર કુછ અન્ય હી પ્રકાર કહતે હૈં કી અનંતવાર જિન સંબધી...’ પરસ્પર વિરુદ્ધ બાત

रभ दी कि ज्ञानी ऐसा कहते हैं और जिनेन्द्र ऐसा कहते हैं, दोनों में विरोध हो गया. 'और जिनेन्द्र कुछ अन्य ही प्रकार कहते हैं कि अनंतवार जिनसंबंधी भक्ति करने परभी...' जिनेन्द्र ये कहते हैं कि तेरी भक्ति मैंने देजी है और ऐसी भक्ति तो तुने आगे भी जिनेन्द्र जो हो गये उनके आगे तुने की है, कर युका है तु, मैं अच्छी तरह जानता हूँ.

'अनंतवार जिनसंबंधी भक्ति करने पर भी श्रवका कल्याण नहीं हुआ. जिनमार्गमें अपने को माननेवाले स्त्रीपुरुष ऐसा कहते हैं...' मनुष्यपर्याय की बात ली है कि 'जिनमार्गमें अपने को माननेवाले...' हम तो जैन हैं. हम जिनमार्ग के अलावा दूसरे मार्गको कभी मानेंगे नहीं, मानते भी नहीं. जैसे माननेवाले स्त्री-पुरुष ऐसा कहते हैं कि 'हम जिनेन्द्र की आराधना करते हैं...' हम तो दूसरे की आराधना नहीं करते. करते हैं उसकी यर्था नहीं करते, जो नहीं करते हैं उसकी यर्था करते हैं, और उसकी आराधना करने जाते हैं, आराधना करते हैं और उसकी आराधना करने जाते हैं 'अथवा आराधना के उपाय अपनाते हैं.' अंगीकार करते हैं 'वैसा होने पर भी वे जिनवर हुआ दिखाई नहीं देते.' जिन का आराधन तो करते हैं लेकिन जिनवर हुआ तो नहीं. ऐसा अनंतवार किया फिर भी नहीं हुआ. और ज्ञानी यह कहते हैं कि जिनस्वरूप होकर जिन को आराध. तो उसमें क्या फरक हुआ ? जिनको तो आराधते हैं लेकिन जिनस्वरूप होकरके नहीं आराधते. आराधन तो जिनेन्द्रका करते हैं, लेकिन जिनस्वरूप होकर कहां करते हैं ?

'जिनवर हुआ दिखाई नहीं देते. इसलिये तीनों कालमें अजंड ऐसा यह सिद्धांत यहां पंडित हो जाता है तब यह बात विकल्प करने योग्य क्यों नहीं ?' ये प्रश्न रभ दिया कि फिर इसका विचार क्यों नहीं करे गहराई से ? ज्ञानियोंका ये सिद्धांत तो तीनों कालमें अजंड है और जिनेन्द्रने ये भी सामने कहा है, तो फिर इसका विचार करना चाहिये. यही इसका विचार है कि जिनवर का तो आराधन किया है.

'गुरुदेव' भी कहते थे कि समवसरणमें साक्षात् जिनेन्द्रके सन्मुख कल्पवृक्ष के फूल और मणिरत्न का दीया (लेकर) भगवान की पूजा, आरती, भक्ति बहुत की, लेकिन जिनस्वरूप करके की या जैसे ही की ? मैं मनुष्य हूँ, माने जो भी कर्मोद्दय जनित पर्याय (हो), देव हो तो देव ऐसा कर्मोद्दय जनित, कर्मजनित पर्याय स्वरूप

હી હું, એસા રખકરકે, એસા નહીં છોડ કરકે, જો માના હૈ ઉસકો નહીં છોડ કરકે જિનેન્દ્ર કા આરાધન ક્રિયા. યે જિનેન્દ્ર એસે આરાધન કો સંમત નહીં કરતે હૈં. તેરા આરાધન હૈ, જહાં સે તુજે ઉઠ જાના ચાહિયે વહાંસે તુ અપની પકડ નહીં છોડતા હૈ ઓર ભગવાન ભગવાન કરતા હૈ. યે તેરી બાત હમ તો સંમત નહીં કરેંગે.

જિનસ્વરૂપ માને અપના આત્મા જિનસ્વરૂપ હૈ એસે સ્વરૂપાશ્રિત પરિણામસે સ્વરૂપાકાર ભાવ હો કરકે જિનેન્દ્રકા આરાધન કરના. ઇમો અરિહંતાણં. જિનેન્દ્ર હૈં ન ! અરિહંત પરમાત્મા. ઇમો અરિહંતાણં. કોઈ નહીં બોલે એસા નહીં હૈ. પંચ પરમેષ્ઠીકા સ્મરણ તો કરના, એક બહુત એસા પ્રકાર હૈ કિ વહ તો કરે હી કરે. લેકિન ઉસ વક્ત જબ ઇમો અરિહંતાણં એસા ભાવ આતા હૈ તો મેરા આત્મા એસા જિનસ્વરૂપ હૈ એસા સાથમેં આતા હૈ કિ નહીં આતા હૈ ? યે સવાલ હૈ. નહીં આતા હૈ તો ફિર ઇમો અરિહંતાણં કા કોઈ કામ હોનેવાલા નહીં. એસી બાત હૈ.

યે મંદિરમેં તીર્થકરાદિ જો ભી હો ઉનકી સ્થાપના કરતે હૈં. નામ રખકરકે, બિના નામ રખકરકે કર સકતે હૈં, કરતે હૈં. 'ઘોઘા' મેં તો હૈ ન, બિના નામ કી બહુત સી હૈં. બિના પ્રશસ્તિ કી, બિના નામ કી બહુત હૈં. વે તો ચૌથે કાલકી પ્રતિમા બતાતે હૈં, યાની ૨૫૦૦ સાલ પહલે કી. ફિર યે સ્થાપના ક્યોં હૈ ? નામ સે કોઈ મતલબ નહીં હૈ, બિના નામ સે મતલબ નહીં હૈ, યે તો અપના સ્વરૂપ હૈ. જિસકી સ્થાપના કી હૈ વહ અપના સ્વરૂપ હૈ.

કિસી વિષયમેં જો ભી અનજાન હો, અનભિજ્ઞ હો ઉનકો ઉસકી જાનકારી કરાને કા દો તરિકે હોતે હૈં. એક તરીકા તો યે હૈ કિ ઉસકો સમજાવે, વાણીકા. યા લિખ કે દે. લિખાવટસે સમજાવે યા બોલને સે સમજાવે. એક તો યે તરીકા હોતા હૈ. દૂસરા તરીકા યે હોતા હૈ કિ જિસ ચીજકી સમજદારી દેની હો ઉસ ચીજ કો બતા દે.

જૈસે વાઘ જંગલમેં રહતા હૈ. કોઈ બચ્ચે કો બતાવે કિ વાઘ કેસા હોતા હૈ ? કે જૈસી બિલ્લી હોતી હૈ વૈસા વાઘ હોતા હૈ. બિલ્લી કે શરીર પર જો ચટ્ટેપટે હોતે હૈં એસે વાઘ પર હોતે હૈં ઓર વૈસે હી બિલ્લી છોટી હૈ લેકિન વાઘ મોટા હોતા હૈ, બડા હોતા હૈ. એસા ઉનકો બિલકુલ મેલજુલ બતા દેવે કી ઇસકે ઇસી પ્રકાર કે કાન હોતે હૈં, જેસે બિલ્લી કે હોતે હૈં, મૂછ ભી એસી હોતી હૈ, જૈસી બિલ્લી કી હોતી હૈ. એસે ચાર પૈર હોતે હૈં. તેજી સે દૌડ સકતા હૈ. યે સબ બતાવે, કહે.

બોલને મેં બતાવે લેકિન વાઘ બતા દેવે તો ? તો ફિર સમજાને કી જરૂરત નહીં રહતી. દેખો, યે વાઘ હૈ. અબ ઇસકા વર્ણન કરને કી કોઈ જરૂરત નહીં હૈ. પ્રત્યક્ષ તૌર સે ઉસે દેખ લિયા.

એસે શ્રીગુરુ આત્મા કો વાણી સે સમજાતે હેં, વાણી સે સમજાતે હેં ઔર પ્રતિમા સે દર્શાતે હેં કિ એસા તેરા સ્વરૂપ હૈ. જો જિન સ્વરૂપ કા હમ વર્ણન કરતે હેં, વીતરાગ સ્વરૂપ કા. પરિપૂર્ણ હો, શુદ્ધ હો, નિર્દોષ હો, પૂર્ણ પવિત્ર હો. લેકિન જૈસા જિનેન્દ્રકી સ્થાપના કી વૈસા હૈ. દર્શા દિયા.

સ્વસંવેદન કો તો કહ નહીં સકતે. નામ હૈ સ્વસંવેદન. લેકિન સ્વસંવેદન કી મૂર્તિ જો હૈ, પૂર્ણ સ્વસંવેદનકી મૂર્તિ વહ જિનેન્દ્ર પરમાત્મા હેં. અંતર્મુખ હોના ઉસકો કહ નહીં સકતે કિ કેસા હોના ? લેકિન અંતર્મુખ પરિણમનકી મૂર્તિમંત કોઈ ચીજ હૈ તો જિનેન્દ્ર પ્રતિમા હેં. યહ એક બોધ કરાનેકા, સ્વરૂપ બોધ કરાનેકા જિનમાર્ગ મેં બહુત બઢિયા તરીકા હૈ. ઇસલિયે ઇસકા નિષેધ નહીં કિયા જાતા. યહ આત્મજ્ઞાન કા નિમિત્ત હૈ, સમ્યક્દર્શન કા યે નિમિત્ત હૈ શાસ્ત્રમેં આતા હૈ. સ્વરૂપ કા બોધ હોને કા યે નિમિત્ત હૈ, ઉસકા નિષેધ નહીં કિયા જાતા. અગર ઇસકા નિષેધ કિયા જાતા હૈ તો યહ માર્ગકા નિષેધ હૈ, યહ આત્મજ્ઞાનકા ઔર સમ્યક્દર્શનકા નિષેધ હૈ. એસા હો જાતા હૈ. ઇસલિયે ઇસકી મહિમા ભી બહુત હૈ. સંપ્રદાયમેં ભી ઇસકી મહિમા જ્યાદા હૈ ઇસકા યહી કારણ હૈ કિ ઇસસે બઢિયા સ્વરૂપકો દિખાનેકા કોઈ તરીકા નહીં હૈ, કોઈ પદ્ધતિ નહિ હૈ. યે અનુભવ પદ્ધતિમેં જાતા હૈ. યે પરિભાષા બોલના, લિખના, પરિભાષા કી પદ્ધતિમેં જાતા હૈ. ઇસસે યે પદ્ધતિ બઢિયા હૈ, જ્યાદા અસ્થી હૈ.

‘જિનપ્રતિમા જિન સારખી’ જિન કેસે હેં ? કિ જિન મેરે સરીખે હેં. યે બાત હૈ ઇસમેં તો. પ્રતિમાકો પ્રતિમા નહિ માનને કી બાત હૈ. પથ્થર નહીં માને યા ધાતુ નહીં માને. સાક્ષાત જિનેન્દ્ર હી માને. લેકિન જિનેન્દ્રકો કેસા માને ? યહાં તો યે બાત ચલતી હૈ. કિ જિનેન્દ્ર કો અપને સ્વરૂપ માને. મેરા હી બિલકુલ પ્રતિબિંબ હૈ. મેરે સ્વરૂપકા હી પ્રતિબિંબ હૈ. એસી બાત હૈ. જબ તો જિનેન્દ્રકે દર્શન કિયે. વરના જિનેન્દ્રકે દર્શન કિયે હી નહીં. ૩૯૪ (પત્ર પૂરા) હુઆ.

પત્રાંક - ૩૯૫

મુંબઈ, શ્રાવણ વદ, ૧૯૪૮

ૐ

‘તેમ શ્રુતધર્મે રે મન દઢ ધરે, જ્ઞાનાક્ષેપકવંત.’

વિક્ષેપરહિત એવું જેનું વિચારજ્ઞાન થયું છે એવો ‘જ્ઞાનાક્ષેપકવંત’ આત્મકલ્યાણની ઇચ્છાવાળો પુરુષ હોય તે જ્ઞાનીમુખેથી શ્રવણ થયો છે એવો જે આત્મકલ્યાણરૂપ ધર્મ તેને વિષે નિશ્ચળ પરિણામે મનને ધારણ કરે, એ સામાન્ય ભાવ ઉપરનાં પદોનો છે.

તે નિશ્ચળ પરિણામનું સ્વરૂપ ત્યાં કેવું ઘટે છે ? તે પ્રથમ જ જણાવ્યું છે, કે પ્રિય એવા પોતાના સ્વામીને વિષે બીજાં ગૃહકામને વિષે પ્રવર્તન છતાં પણ પતિવ્રતા એવી સ્ત્રીનું મન વર્તે છે તે પ્રકારે. જે પદનો વિશેષ અર્થ આગળ લખ્યો છે, તે સ્મરણમાં લાવી સિદ્ધાંતરૂપ એવાં ઉપરનાં પદને વિષે સંધીભૂત કરવું યોગ્ય છે. કારણકે ‘મન મહિલાનું વહાલા ઉપરે’ એ પદ છે તે દષ્ટાંતરૂપ છે.

અત્યંત સમર્થ એવો સિદ્ધાંત પ્રતિપાદન કરતાં જીવના પરિણામમાં તે સિદ્ધાંત સ્થિત થવાને અર્થે સમર્થ એવું દષ્ટાંત દેવું ઘટે છે, એમ જાણી ગ્રંથકર્તા તે સ્થળે જગતમાં, સંસારમાં પ્રાયે મુખ્ય એવો જે પુરુષ પ્રત્યેનો ‘કલેશાદિભાવ’રહિત એવો કામ્યપ્રેમ સ્ત્રીનો તે જ પ્રેમ સત્પુરુષથી શ્રવણ થયો હોય જે ધર્મ તેને વિષે પરિણમિત કરવા કહે છે. તે સત્પુરુષ દ્વારા શ્રવણપ્રાપ્ત થયો છે જે ધર્મ તેમાં સર્વ બીજા જે પદાર્થ પ્રત્યે પ્રેમ રહ્યો છે તેથી ઉદાસીન થઈ એક લક્ષપણે, એક ધ્યાનપણે, એક લયપણે, એક સ્મરણપણે, એક શ્રેણીપણે, એક ઉપયોગપણે, એક પરિણામપણે સર્વ વૃત્તિમાં રહેલો જે કામ્યપ્રેમ તે

મટાડી, શ્રુતધર્મરૂપ કરવાનો ઉપદેશ કર્યો છે; એ કામ્યપ્રેમથી અનંતગુણ વિશિષ્ટ એવો શ્રુત પ્રત્યે પ્રેમ કરવો ઘટે છે; તથાપિ દષ્ટાંત પરિસીમા કરી શક્યું નથી, જેથી દષ્ટાંતની પરિસીમા જ્યાં થઈ ત્યાં સુધીનો પ્રેમ કલ્પો છે. સિદ્ધાંત ત્યાં પરિસીમાપણાને પમાડ્યો નથી.

અનાદિથી જીવને સંસારરૂપ અનંત પરિણતિ પ્રાપ્ત થવાથી અસંસારપણારૂપ કોઈ અંશ પ્રત્યે તેને બોધ નથી. ઘણાં કારણોનો જોગ પ્રાપ્ત થયે તે અંશદષ્ટિ પ્રગટવાનો જોગ પ્રાપ્ત થયો તો તે વિષમ એવી સંસારપરિણતિ આડે તેને તે અવકાશ પ્રાપ્ત થતો નથી; જ્યાં સુધી તે અવકાશ પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી જીવને સ્વપ્રાપ્તિભાન ઘટતું નથી. જ્યાં સુધી તે પ્રાપ્તિ ન થાય ત્યાં સુધી જીવને કંઈ સુખ કહેવું ઘટતું નથી, દુઃખી કહેવો ઘટે છે, એમ દેખી અત્યંત અનંત કરુણા પ્રાપ્ત થઈ છે જેને, એવા આપ્તપુરુષે દુઃખ મટવાનો માર્ગ જાણ્યો છે, જે તે કહેતા હતા, કહે છે, ભવિષ્યકાળે કહેશે. તે માર્ગ એ કે જીવનું સ્વાભાવિકપણું પ્રગટ્યું છે જેને વિષે, જીવનું સ્વાભાવિક સુખ પ્રગટ્યું છે જેને વિષે, એવો જ્ઞાનીપુરુષ તે જ તે અજ્ઞાનપરિણતિ અને તેથી પ્રાપ્ત થયું જે દુઃખપરિણામ તેથી નિવારી આત્માને સ્વાભાવિકપણે સમજાવી શકવા યોગ્ય છે, કહી શકવાને યોગ્ય છે; અને તે વચન સ્વાભાવિક આત્મા જાણ્યાપૂર્વક હોવાથી તે દુઃખ મટાડી શકવાને બળવાન છે. માટે તે વચન જો કોઈ પણ પ્રકારે જીવને શ્રવણ થાય, તે અપૂર્વભાવરૂપ જાણી તેમાં પરમ પ્રેમ વર્તે, તો તત્કાળ અથવા અમુક અનુક્રમે આત્માનું સ્વાભાવિકપણું પ્રગટ થાય.

૩૯૫ ભી 'સોભાગભાઈ' પર કા હી પત્ર છે.

'તેમ શ્રુતધર્મે રે મન દઢ ધરે, જ્ઞાનાક્ષેપકવંત.'

યે જો જિન સ્વરૂપ જિન થઈ આરાધે ઇસકા દૂસરા પદ છે. ઇસકા અર્થ કરતે હૈં. મન મહિલાનું... 'મન મહિલાનું રે વહાલા ઉપરે બીજા કામ કરંત.' યે જો પદ છે ઇસકા દૂસરા પદ છે. 'તેમ શ્રુતધર્મે રે મન દઢ ધરે, જ્ઞાનાક્ષેપકવંત.' એક પંક્તિ લિખી થી ન ? અબ દૂસરી પંક્તિકા અર્થઘટન કરતે હૈં. પહલી પંક્તિકા કર દિયા ઇસમેં. પતિવ્રતા સ્ત્રીકા વિચાર કરકે ઇસકા પૂરા ચિતાર દે દિયા.

જિસકા વિચારજ્ઞાન વિક્ષેપ રહિત હુઆ છે. ક્ષેપકવંતજ્ઞાન કહા ન ? તો યહાં વિચારજ્ઞાનકી બાત ચલતી છે. યહાં મુમુક્ષુકે જ્ઞાનકી બાત લેતે હૈં. આઠ દષ્ટિકી સજજાય છે ન ? તો સમ્યક્દર્શન કે પહલે કે Stage કી યહાં પર બાત ચલ રહી છે. ક્ષેપકવંતજ્ઞાન કીસકો કહતે હૈં ? કિ જિસકા વિક્ષેપ મિટા ઇસકો ક્ષેપક કહતે હૈં. આગે એક 'વિ' શબ્દ લગા દિયા તો જ્ઞાન Disturb હો ગયા. જિસમેં વિક્ષેપ નહીં છે ઐસા.

'જિસકા વિચારજ્ઞાન વિક્ષેપરહિત હુઆ છે, ઐસા 'જ્ઞાનાક્ષેપકવંત' આત્મકલ્યાણકી ઇચ્છાવાલા પુરુષ...' દેખિયે ! બિલકુલ 'શ્રીમદ્જીને' જો અર્થઘટન કિયા છે વહ કહેનેવાલેકે અભિપ્રાય કો પકડ કરકે કિયા છે. જિસકો અપને એક સ્વરૂપકી હી ભાવના છે. એક હી ભાવના છે, દૂસરી કોઈ ભાવના નહીં છે. ઐસા ઇસી ભાવના કે કારણ સે જિસકા વિચારજ્ઞાનમેં વિક્ષેપ નહીં રહા. માને અપને પ્રયોજનભૂત વિષય પર વહ બિના વિક્ષેપ જ્ઞાનકો લાગૂ કર સકતા છે. ઐસા હો. વહ જ્ઞાની મુખ સે શ્રવણ કિયે હુએ, ઐસી ભૂમિકામેં આયા હુઆ મુમુક્ષુજીવ જ્ઞાનીકે મુખસે શ્રવણ કિયે હુએ આત્મકલ્યાણરૂપ ધર્મમેં, જો જ્ઞાનીને બતાયા, નિશ્ચલ પરિણામ સે મનકો ધારણ કરતા છે. ચંચલતા નહીં રહતી. નિશ્ચલ પરિણામસે વહ મનકો ધારણ કરતા છે. મન માને ઉપયોગ કો ધારણ કરતા છે કિ જ્ઞાની કયા કહના ચાહતે હૈં ? મેરી બાત જો ચલ રહી છે, મેરે સ્વરૂપકી બાત ચલ રહી છે, દૂસરે કી નહીં ચલ રહી છે. તો અપને કો અંદર મિલાતા છે, દૂસરે કી બાત નહીં સમજતા છે. મનકો ધારણ કરતા છે. 'યહ સામાન્યભાવ ઉપર્યુક્ત પદકા છે.' ઉપર્યુક્ત પદકા છે. યે સામાન્ય અર્થ છે યા સામાન્ય ઇસકા ભાવ છે.

'ઉસ નિશ્ચલ પરિણામકા સ્વરૂપ વહાં કેસે ઘટિત હોતા છે ?' યહ પહલે હી

દષ્ટાંત સે બતા દિયા હૈ કિ યહાં કેસે નિશ્ચલ પરિણામકા સ્વરૂપ ધારણ કિયા હૈ ? કે 'જૈસે દૂસરે ઘરકામ કરતે હુએ ભી પતિવ્રતા સ્ત્રીકા મન અપને પ્રિય સ્વામી મેં રહતા હૈ વૈસે.' યે દષ્ટાંત સે તો આગે બતા દિયા હૈ. 'જિસ પદકા વિશેષ અર્થ આગે લિખા હૈ.' અગલે પત્રમેં લિખ દિયા હૈ. 'ઉસે સ્મરણમેં લાકર..' ઇસ પત્રકા વિશેષ સ્મરણમેં લાકર 'સિદ્ધાંતરૂપ ઉપર્યુક્ત પદમેં સંધીભૂત કરના યોગ્ય હૈ;...' ઐસે ભાવકો યહાં બરાબર જ્ઞાનમેં લાકર સ્મરણમેં લા કરકે ઉસકો સંધી કરના યા મિલાન કરના. 'કારણકિ 'મન મહિલાનું વહાલા ઉપરે યહ પદ દષ્ટાંતરૂપ હૈ.' અગલા પદ જો હૈ વહ દષ્ટાંતભૂત હૈ.

'અત્યંત સમર્થ સિદ્ધાંતકા પ્રતિપાદન કરતે હુએ જીવ કે પરિણામમેં વહ સિદ્ધાંત સ્થિત હોને કે લિયે સમર્થ દષ્ટાંત દેના ઠીક હૈ.' સમર્થ સિદ્ધાંત કે લિયે સમર્થ દષ્ટાંત ચાહિયે. ઇસલિયે ઐસા સમર્થ દષ્ટાંત દિયા હૈ. જો સામાન્ય તૌર સે લોગોં કો અનુભવગોચર હૈ. આમ સમાજકો અનુભવગોચર હોવે ઐસી બાત કા દષ્ટાંત દેતે હૈં. ઇસલિયે કિ વહ અચ્છી તરહ સમજ સકે. તો યે સમર્થ દષ્ટાંત દેના ઠીક હૈ.

'ઐસા જાનકર ગ્રંથકર્તા ઉસ સ્થાનપર જગતમેં સંસારમેં પ્રાય મુખ્ય પુરુષ કે પ્રતિ સ્ત્રીકા 'કલેશાદિભાવ' રહિત જો કામ્યપ્રેમ...' જો કામ્યપ્રેમ હૈ. અભી જો દિખતા વૈસા નહીં. આપસમેં કલેશ કરે ઉસકો પ્રેમ નહીં કહતે. કામ્યપ્રેમમેં ભી ઐસા બતાયા. જો પતિવ્રતા સ્ત્રી હૈ વહ અપને પતિ કે સાથ કભી કલેશ નહીં કરતી હૈ, ઉસકા સમર્પણ હી રહેતા હૈ, ઐસા ભાવ વહાં બતાયા હૈ.

'ઉસી પ્રેમ કો સત્યપુરુષસે શ્રવણ કિયે હુએ ધર્મમેં પરિણમિત કરનેકો કહતે હૈં.' યાની જો ભી સત્યપુરુષ કહતે હૈં, જિસ ધર્મકો બતાતે હૈં, જિસ માર્ગકો બતાતે હૈં ઉસમેં કિતના પ્રેમ ? કિ ઇતના પ્રેમ હૈ કિ જગતમેં ઇસસે આગે કોઈ ચીજ નહીં હૈ. જૈસે કોઈ પતિવ્રતા સ્ત્રી બોલે કિ તુમ તુમહારે ઘણી કો બેચ દો. બોલો કિતના પૈસા ચાહિયે તુમહેં ? લાખ, કરોડ, અરબ કિતને ચાહિયે ? કોઈ બેચેગી ? તો કહે કિ ઇસકા કોઈ મૂલ્ય કા સવાલ પૈદા હી નહીં હોતા હૈ. યે પ્રશ્ન હી અસ્થાન પર હૈ. અપને સ્થાન પર યહ પ્રશ્ન હૈ હી નહીં. ઇસકા મૂલ્ય હોને કા કોઈ સવાલ હોતા હી નહીં. કોઈ બચ્ચેકો ભી નહીં બેચતે. પતિકો તો બેચને કા સવાલ હી કહાં હૈ ?

વૈસે સત્યપુરુષ સે શ્રવણ કિયે હુએ ધર્મમેં ઉતના પ્રેમ જિસકા હૈ. કિસી ભી

પ્રતિકૂલતાકે વશ હોકર યા કિસી ભી બહાને સત્પુરુષ સે વિમુખ હોવે, ઉનકે બોધ સે વિમુખ હોવે, ઉનકે શ્રવણ કે યોગકો છોડ દેવે એસા નહીં બનતા. મુમુક્ષુ એસા હોતા હૈ. ઇસકો મુમુક્ષુ કહતે હૈં. સત્પુરુષસે કહે હુએ ધર્મ પર ઉસકા ઇતના પ્રેમ હૈ કિ જગતમેં ઇસસે આગે કોઈ ચીજ ઇનકે મૂલ્યાંકનમેં હોતી નહીં. એસા પ્રેમ હોતા હૈ.

‘શ્રવણ કિયે હુએ ધર્મમેં પરિણમિત કરને કો કહતે હૈં, ઉસ સત્પુરુષ દ્વારા શ્રવણપ્રાપ્ત ધર્મમેં દૂસરે સબ પદાર્થોમેં રહે હુએ પ્રેમસે ઉદાસીન હોકર...’ દેખિયે ! પ્રેમ જો હૈ વહ એક વિષયમેં હી રહતા હૈ, દો વિષયમેં સાથમેં નહીં રહતા. જગતકે પદાર્થકે પ્રતિ પ્રેમ થા, આકર્ષણ થા, સુખકે કારણ કે હિસાબ સે કિ યે મેરી અનુકૂલતા ઓર સુખ કે સાધન હૈં તો ઇસકે લિયે મુજે સબકુછ કરના હૈ તો કરના હૈ, લેકિન યે સબ સાધન તો મુજે ચાહિયે. જાતે હૈં ન ? કમાને કે લિયે અર્થ ઉપાર્જનકે લિયે તો કિતના પરિશ્રમ કરતે હૈં ? ભૂખે રહતે હૈં, પ્યાસે રહતે હૈં. સર્દી, ગરમી સબ સહન કરતે હૈં, કોઈ જાનકા જોખમ ભી કર લેતે હૈં. હોતે હૈં કિ નહીં હોતે ? ક્યોંકિ હમેં યે સબ ચાહિયે, હમારે સુખ કા કારણ હૈ. ઇનકે પ્રતિ ઉદાસીન હો જાતા હૈ. સત્પુરુષ કે કહે હુએ ધર્મમેં પ્રેમ હૈ ઇસકા દૂસરા કોઈ લક્ષણ હૈ ક્યા ? હાં. ઇસકા લક્ષણ યહ હૈ કિ વહ જગત કે પદાર્થ પ્રતિ ઉદાસીન હો જાતા હૈ. યહ ઉસકા દૂસરા લક્ષણ હૈ. ‘દૂસરે સબ પદાર્થોમેં રહે હુએ પ્રેમ સે ઉદાસીન હોકર એક લક્ષ્યસે, એક ધ્યાનસે, એક લયસે,...’ લગન સે ‘એક સ્મરણસે, એક શ્રેણીસે, એક ઉપયોગસે, એક પરિણામસે...’ કિતને શબ્દ રખે ઇસ ભાવકો સમજાને કે લિયે !

મુમુક્ષુ :- શ્રેણી માને ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- શ્રેણી માને યે અપને નહીં કહતે ? યે તીસરી શ્રેણી હૈ, યે ચતુર્થ શ્રેણી, યે પંચમ શ્રેણી. શ્રેણી માને ઉપર ઉપર કે વર્ગ. ઉન્નતિ કે ક્રમ. ઉસકો શ્રેણી કહતે હૈં. ઉન્નતિકે ક્રમ કો શ્રેણી બતાતે હૈં. ઉપર ઉપર જાને કા જો Stage હૈ ઉસકો શ્રેણી કહતે હૈં.

‘એક શ્રેણીસે, એક ઉપયોગસે...’ એક શ્રેણી માને ચડતી શ્રેણી સે. પ્રતિસમય ઉસકા ભાવ બઢતા રહતા હૈ. ઉસકો શ્રેણી કહતે હૈં. ઉત્તોરત્તર બઢતા રહના ઉસકો શ્રેણી કહેંગે. એસી શ્રેણી સે. આજ તો બહુત પ્રેમ દિખાયા, કલ તો ઉદાસીન હો

ગયા એસી બાત નહીં હે.

મુમુક્ષુ :-

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- વૃદ્ધિરૂપ. દિન-પ્રતિદિન જિસકી વૃદ્ધિ હી હોતી હૈ, ઉસમેં ફિર કમી નહીં આતી હૈ એસી બાત બતાવી.

‘એક શ્રેણીસે, એક ઉપયોગસે, એક પરિણામસે સર્વ વૃત્તિમેં રહે હુએ કામ્યપ્રેમ કો મિટાકર...’ ઇસકો કામ્યપ્રેમ કહ દિયા. સર્વ વૃત્તિમેં રહા હુઆ જો પ્રેમ, કામ્યપ્રેમ ઉસકો મિટાકર ‘શ્રુતધર્મરૂપ કરનેકા ઉપદેશ ક્રિયા હૈ.’ શ્રુતધર્મરૂપ. વહાં એક હી જગહ યે સબ પરિણામ લગે. જો શ્રુત માને કહા હુઆ, સુના હુઆ, ઉસી ધર્મમેં ઉતના લગાવ હૈ, ઉતની લય હૈ, ઉતની એકાગ્રતા હૈ, એસે ઉપદેશ સુનનેકી બાત હૈ. સુનને મેં ઇસ પ્રકાર આવે. જબ સત્પુરુષ સે ઉપદેશ સુનનેકા મૌકા મિલે તબ એસા પરિણામ હોવે. ઇધર-ઉધર ઉપયોગ લગાવે સો ભી નહીં, પ્રમાદ હો જાવે સો ભી નહીં. કેસા ભી નહીં. એસા કિ યે ચીજ હૈ, જગતકી સર્વોત્કૃષ્ટ ચીજ મુઝે મિલ રહી હૈ, ભરપેટ મુઝે ઉસકો ગ્રહણ કર લેના હૈ. એસા મૂલ્ય હોવે ઔર ઉતના એકાગ્ર હો જાવે.

‘ઇસ કામ્યપ્રેમ સે અનંતગુણ વિશિષ્ટ...’ અબ કહતે હેં કિ કામ્યપ્રેમ તો જગતમેં સબસે જ્યાદા બઢિયા હોતા હૈ. અબ કહતે હેં કિ ઇસસે અનંતગુણ વિશિષ્ટ. ઇસકે બરાબર નહીં. ઇસસે ‘અનંતગુણ વિશિષ્ટ શ્રુતપ્રેમ કરના ઉચિત હૈ.’ જો શ્રુત માને શ્રવણમેં આનેવાલા ઉપદેશ, ઉસ પર ઉતના પ્રેમ હોના ચાહિયે. સત્પુરુષસે જો ઉપદેશ મિલ રહા હો. એસા કભી નહીં હોના ચાહિયે કિ યે તો હમને સુના હૈ. યે તો હમ જાનતે હેં, યે તો હમને સુના હૈ, પઢા હૈ. ઇસકા અર્થ હમ જાનતે હેં. ઇધર ક્યા કહના હૈ ઉસકા ભાવાર્થ ભી હમ જાનતે હેં, સબ કુછ જાનતે હેં, ઠીક હૈ. આપ સુનાતે હેં તો જ્યાદા દઢ કરને કે લિયે સુન લેતે હેં. સુન ડાલતે હેં.. સુન કરકે ડાલ દેતે હેં-સુન ડાલતે હેં. લેકિન વહ તો દઢ કરેંગે, દઢ કરતે રહેંગે. લેકિન હમકો બરાબર ખ્યાલ હૈ, સબ માલૂમ હૈ. ઇસ ગાથા કા ક્યા અર્થ હૈ, યહાં આચાર્યદેવ ક્યા કહના ચાહતે હેં, સબ પતા હૈ. યે ભી બાત પ્રેમવાલી નહીં રહી. ઉસમેં કોઈ પ્રેમ નહીં હૈ.

‘ઇસ કામ્યપ્રેમસે અનંતગુણ વિશિષ્ટ શ્રુતપ્રેમ કરના ઉચિત હૈ. તથાપિ દષ્ટાંત પરિસીમા નહીં કર સકા...’ દષ્ટાંત જો હૈ વહ સિદ્ધાંત કો સિમિત નહીં કર સકા.

वह सीमामें बांध नहीं सका है. क्योंकि वहां अनंतगुण विशिष्ट प्रेम होता है. 'जिससे दृष्टांत की परिसीमा जहां कुछ वहां तकका प्रेम कड़ा है.' दृष्टांत तो इसके आगे है नहीं. दृष्टांत से कुछ हद तक बात बता सकते हैं लेकिन उतनी मर्यादामें सिद्धांतकी बात नहीं है.

'श्रीमद्भू'ने अपूर्व अवसरमें जैसे ये मुनिदशाका वर्णन किया है, बोलते हैं कि, 'वंदे यकी तथापि न मणे मान जो.' तो इन्द्र और यकवर्तीसे कौन मान देनेवाला बड़ा है ? तो ये नाप तो दृष्टांत का है. वास्तवमें मुनिराज को मानके अभावप्रूप जो दशा है उसका नाप ये नहीं है. जगतमें ऐसा कोई साधन नहीं है कि उसको बतावे. वैसे प्रतिकूलता का, घोर उपसर्ग या परिषद करे, तो उपसर्ग परिषद की मर्यादा है. देवकृत, मनुष्यकृत जो भी कुदरत के जो परिषद होते हैं, जो होता है इससे आगे कोई बात नहीं है. लेकिन इनकी स्थिरता का नाप उतना नहीं है. इससे बहुत स्थिरता है. ये तो दृष्टांत का नाप है, सिद्धांतका नाप इससे नहीं निकलता.

'इस दृष्टांतकी परिसीमा जहां कुछ वहां तक का प्रेम कड़ा है. सिद्धांत वहां परिसीमाको प्राप्त नहीं किया है.' सिद्धांतकी मर्यादा वहां पूरी नहीं होती है.

'अनादिसे जवको संसाररूप अनंत परिणति प्राप्त होने से असंसारत्वरूप किसी अंश का उसे बोध नहीं है.' अनंतकाल से उसको परियय है, अनुभव है वह संसाररूप अनंत प्रकार के परिणाम और अनंत परिणाम का उसको परियय है, अनुभव है, इसका बोध है. और असंसारत्व, माने संसारसे विरुद्ध मोक्षमार्ग का कोई अंश और उसका बोध नहीं है. जवको अनादिसे उसका अनुभव नहीं है, उसका परियय नहीं है, वह अनभिज्ञ है.

'अनेक कारणोंका योग प्राप्त होनेपर उस अंशदृष्टि को प्रगट करनेका योग प्राप्त हुआ.' 'अनेक कारणोंका योग प्राप्त होनेपर उस अंशदृष्टिको प्रगट करनेका योग प्राप्त हुआ' तो उस विषम संसार परिणति के आउ आने से उसे वह अवकाश प्राप्त नहीं होता. देखिये ! अब क्या कहते हैं ? मुमुक्षुकी लावत क्या होती है ? क्यों उसे बोध का योग होने पर भी उसको बोध नहीं अंगीकार होता है ? परिणमित नहीं होता है इसका क्या कारण है ?

सत्संग के योगमें. सत्संग के योगमें (यानी) प्रत्यक्ष योगमें. तो उस विषम

સંસારપરિણતિ કે આડે આનેસે. ઇનકી જો સંસારકી પરિણતિ બન ચૂકી હૈ વહ ઉસમેં આડે આતી હૈ. માને અંતરભેદ નહીં હોતા. અંતરમેં પરિણતિ હૈ સંસારકી, બાહરમેં ઉપયોગસે ઐસા ભાવ કરતા હૈ કિ સાહબ ! આપ કહતે હૈં વહ બાત ભગવાન કહતે હૈં ઉતના હી પરમ સત્ય હૈ. જિનેન્દ્ર કહતે હૈં ઉતના હી પરમ સત્ય હૈ. આપકે ઉપદેશ મેં નિર્વિવાદ બાત હૈ. મૈં બરાબર સંમત કરતા હૂં. મેરી ભૂલ સ્વીકાર કરતા હૂં, સંમત કરતા હૂં. માને જય જયકાર કરતા હૈ કિ ઐસી જિનેન્દ્ર વાણીકા-જિનવાણીકા જય જયકાર હો. જયવંત વર્તો. હમારે ગુરુ ત્રિકાલ જયવંત વર્તો, ઇનકી વાણી ત્રિકાલ જયવંત વર્તો. યે સબ બાતે (બોલે). અંદરમેં જૌ સંસાર કી પરિણતિ પડી હૈ, ઇસ પરિણતિ કો છેદકરકે, ભેદકરકે બોધ અંતરમેં નહીં ઉતરતા. યે આડે આતા હૈ. પરિણતિ આડે આતી હૈ.

મુમુક્ષુ :- માતાજી કહે છે, પરિણતિ બદલવી જોઈએ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, પરિણતિ બદલની ચાહિયે. બદલ જાની ચાહિયે. પરિણતિ બદલે બિના ઉપયોગ હોનેવાલા નહીં હૈ. પરિણતિ સે ઉપયોગ હોતા હૈ.

‘સંસારપરિણતિ કે આડે આને સે ઉસે વહ અવકાશ પ્રાપ્ત નહીં હોતા’ બોધ કો ગ્રહણ કરને કા. ‘જબ તક વહ અવકાશ પ્રાપ્ત નહીં હોતા તબ તક જીવ સ્વપ્રાપ્તિભાન કે યોગ્ય નહીં હૈ.’ એટલા શબ્દો છે ને ! સ્વપ્રાપ્તિભાન. સ્વરૂપકી પ્રાપ્તિ-જિસકો સ્વરૂપભાન, આત્મભાન કહેં, સમ્યક્દર્શન કહેં વહ પ્રાપ્ત નહીં હોતા. ઐસા અવકાશ નહીં હોતા હૈ. માને સંસારકી અંતર પરિણતિકા છેદ નહીં હોતા હૈ. ઉસકો હી અંતરભેદ કહા હૈ. અંતર ભેદાય જવું જોઈએ એમ નથી કહેતા ? અંતર ભેદાવું જોઈએ એનું.

મુમુક્ષુ :- નાડ પકડી છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, મુમુક્ષુને માટે બહુ સારી વાતો છે.

‘સ્વપ્રાપ્તિભાન કે યોગ્ય નહીં હૈ. જબ તક વહ પ્રાપ્તિ નહીં હોતી તબ તક જીવ કો કિસી પ્રકાર સે સુખી કહના યોગ્ય નહીં હૈ, દુઃખી કહના યોગ્ય હૈ.’ સ્વરૂપકી પ્રાપ્તિ ઔર ભાન નહીં હોતા વહાં તક જીવ સુખી નહીં હૈ, વહાં તક વહ દુઃખી હી દુઃખી હૈ, ઉસમેં કોઈ દૂસરા અભિપ્રાય નહીં હૈ. ઐસા દેખકર જિન્હેં અત્યંત અનંત કરુણા પ્રાપ્ત હુઈ હૈ.. કેસા હૈ ઉપદેશ દેનેવાલા પુરુષ ? કે જીવકો દુઃખી દેખતે હૈં.

ઐસા દેખકર જિન્હે અત્યંત ઔર અનંત કરુણા પ્રાપ્ત હુઈ હૈ. ઉનકો તો કરુણા હોતી હૈ, કભી કિસી પર દ્રેષ હોતા નહીં. સત્પુરુષ હૈં વે કિસી પર દ્રેષ નહીં કરતે. ઉનકો તો કરુણા હી આતી હૈ. અરે...! બેચારા દુઃખી હૈ. ભલે હી વહ ભૂલસે કરતા હૈ, જૈસા માના હૈ વૈસા કર લેતા હૈ, આખર મેં તો વહ દુઃખી હૈ. ઉસકા દુઃખ મિટે ઈસકા વિરુદ્ધ પરિણામ મિટે વહી ઉનકા કરુણાકા ભાવ રહતા હૈ.

‘ગુરુદેવ’તો વહાં તક બાત (કરતે થે) કિ જૈસે કોઈ અખબારમેં ઐસા અનુચિત લિખતે થે, એક વચનમેં લિખે, કોઈ ગાલી ભી દે દે, ઐસા અનુચિત વિશેષણ ભી લગા લે, અવર્ણવાદ ભી કરલે તો ‘ગુરુદેવ’ તો ઉતના હી કહતે, અરે ! ભગવાન ! કયા કહતે ? અરે...! ભગવાન ! તુજે કયા હુઆ હૈ ! તુજે યે કયા હો ગયા ? ઐસા કહતે થે. મતલબ ઉનકો કરુણા આતી થી. બેચારા બહુત દુઃખી હૈ ઔર ભી દુઃખી હો જાયેગા. ઐસા દુઃખ ઉસકો નહીં હોવે, ઉસકો કયા જગત કે કિસી ભી પ્રાણી કો, એકેન્દ્રિય સે લેકર પંચેન્દ્રિય તક સંસારકે કિસી ભી પ્રાણીકો દુઃખ હો યે જ્ઞાનીકા કભી અભિપ્રાય નહીં હોતા. સભી સુખી હો. સભી ઈસ માર્ગમેં આઓ, સભી સુખી હો. યહી ઉનકા અભિપ્રાય રહતા હૈ.

મુમુક્ષુ :- નિષ્કારણ કરુણા છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હાં, નિષ્કારણ કરુણા હૈ. કોઈ અપેક્ષા નહીં હૈ સામને.

‘જિન્હે અત્યંત અનંત કરુણા પ્રાપ્ત હુઈ હૈ. એસે આપ્તપુરુષને દુઃખ મિટાનેકા માર્ગ જાના હૈ જિસે વે કહતે થે, કહતે હૈં, ભવિષ્યકાલમેં કહૈંગે.’ તીનોં કાલમેં યહી પરિસ્થિતિ સમજના. દુઃખી દેખકર દૂસરે પ્રાણીયોંકો દુઃખ મિટાનેકા માર્ગ આગે ભી કહેતે થે, અભી ભી કહતે હૈં, ભવિષ્યકાલમેં ભી કહૈંગે. વહ માર્ગ યહ હૈ જિનમેં જીવકી સ્વાભાવિકતા પ્રગટ હુઈ હૈ. યહ માર્ગ યહ હૈ કી જિસ માર્ગમેં જીવકી સ્વાભાવિકતા પ્રગટ હુઈ હૈ, જિનમેં જીવકા સ્વાભાવિક સુખ પ્રગટ હુઆ હૈ. એસે જ્ઞાનીપુરુષ હી ઉસ અજ્ઞાન પરિણતિ ઔર ઉસસે પ્રાપ્ત હોનેવાલે દુઃખ પરિણામકો દૂર કર, આત્માકો સ્વાભાવિક રૂપસે સમજા સકને યોગ્ય હૈ.’ દેખિયે ! કયા કહા ? કિ વહ માર્ગ યહ હૈ કિ જિનમેં જીવ કી સ્વાભાવિકતા પ્રગટ હુઈ હૈ ઐસા પુરુષ, જિનમેં જીવકા સ્વાભાવિક સુખ પ્રગટ હુઆ હૈ ઐસા જ્ઞાનીપુરુષ, ઐસા જ્ઞાનીપુરુષ હી મતલબ કોઈ અજ્ઞાની નહીં, ઉસ અજ્ઞાન પરિણતિ ઔર ઉસસે પ્રાપ્ત હોનેવાલે

દુઃખ પરિણામકો દૂર કર આત્માકો સ્વાભાવિકરૂપ સે સમજા સકને યોગ્ય છે. એસી બાત કોઈ અજ્ઞાની કા સમજાને કા કોઈ પ્રસંગ નહીં હો સકતા.

લોગ યે પ્રશ્ન જરૂર કરતે હૈં કિ જ્ઞાનીસે યે બાત સમજી હો. ભલે હી ખુદ જ્ઞાની ન હો ઓર એસા ક્ષયોપશમવાલા હો તો દૂસરોં કો સમજા સકે કિ નહીં સમજા સકે ? નહીં સમજા સકે. યે બાત છે. યે પ્રશ્ન ચલતા છે કિ હમકો તો જ્ઞાનીસે મિલા છે. લેકિન મિલા હી નહીં છે. મિલા કહાં છે ? ખુદ હી નહીં સમજા છે, સમજાયેંગે કેસે ? યહ બાત સંભવિત છે હી નહીં. જ્ઞાની હી સમજા સકતે હૈં, દૂસરે સમજા સકતે નહીં છે.

દૂસરે કો તો આપસમેં વિચાર, વિમર્શ ઓર સત્સંગ કરનેકા અધિકાર છે. ઉપદેશ દેને કા તો કતઈ નહીં. યે તો બાત હી નહીં છે. ક્યોંકિ ખુદકો તો ઉપદેશ લેને કી જરૂરત છે, આવશ્યકતા છે. જો ખુદકો ઉપદેશ લેને કી આવશ્યકતા છે વહ દૂસરે કો ઉપદેશ કેસે દેંગે ? યે તો સવાલ હી પૈદા નહીં હોતા. યે ભાવ મનમેં રખકરકે મેં તો ઉપદેશ લેને કે યોગ્ય હૂં. આપસમેં જો હમલોગ સ્વાધ્યાય કરતે હૈં ઉસમેં યે હમારી આત્માકો નિર્મલતા કેસે હોવે, હમકો ગુણ કી પ્રાપ્તિ કેસે હોવે ? હમારા દોષ કેસે મિટે ? ઇસકા આપસમેં વિચાર વિમર્શ કિયા જાતા છે, કોઈ ઉપદેશ દેને કી, દેને-લેને કી બાત છે નહીં. એસા અભિપ્રાય રખકર કે ચલે.

‘વહી સમજા સકને યોગ્ય છે. કહ સકને યોગ્ય છે. ઓર વહ વચન સ્વાભાવિક આત્મજ્ઞાનપૂર્વક હોને સે દુઃખ મિટાનેમેં સમર્થ છે.’ સ્વાભાવિક આત્મજ્ઞાનપૂર્વક યે વચન નિકલે હૈં ઇસલિયે દુઃખ મિટાનેમેં સમર્થ હૈં. સમર્થ માને નિમિત્તકી સામર્થતા છે. દૂસરે વચનમેં એસી બાત હોતી નહીં. એસી બાત છે. પ્રત્યક્ષ પર તો ‘શ્રીમદ્જી’કા બહુત વજન છે. ઇસલિયે યદિ કિસી ભી પ્રકારસે જીવકો ઉસ વચનકા શ્રવણ પ્રાપ્ત હો. કભી-કભી એસા યોગ હો ઓર વચનકા શ્રવણ પ્રાપ્ત હો, ઉસે અપૂર્વ ભાવરૂપ જાનકર ઉસમેં પરમપ્રેમ રહે. યે અપૂર્વતા ઉસકો ભાવમેં આની ચાહિયે. ઓર પરમપ્રેમ રહે તો તત્કાલ અથવા અમુક અનુક્રમસે આત્માકી સ્વાભાવિકતા પ્રગટ હોતી છે.

અપૂર્વભાવ ઓર પરમપ્રેમ દો શબ્દ લિયે. ઇસકા મતલબ યે હુઆ કી પૂર્વાનુપૂર્વ નહીં. અપૂર્વ માને પૂર્વાનુપૂર્વ નહીં. મૈને તો સુના છે, મૈને તો પઢા છે, મૈ તો જાનતા હૂં. યે બાત અપૂર્વમેં નહીં આતી. ઓર કિસી ભી પ્રકારસે ઉસકો અરુચિ નહીં હો.

ઐસા ક્યોં કહ દિયા ? ઐસા ક્યોં બોલે ? ઐસી બાત તો નહીં હોની ચાહિયે થી. યે તો ગલતી કર દી. યે ભૂલ હો ગઈ. ઐસા કભી હોતા નહીં.

જિસકો સત્પુરુષકે પ્રતિ પ્રેમ હોતા હૈ ઉનકો ઇનકે વચન કે પ્રતિ ભી ઉતના હી પ્રેમ હોતા હૈ. જેસે બચ્ચા હોતા હૈ. ઘરમેં બાલક હોતા હૈ ન ? દો-તીન સાલકા, દો સાલકા બચ્ચા હોતા હૈ, થોડા બોલને લગતા હૈ તો અપને બચ્ચે કે પ્રતિ જિસકો પ્યાર હૈ, પ્રેમ હૈ, વહ ઇનકી જૈસી-કૈસી ભાષાકો ભી કિતને પ્યારસે સુનતા હૈ ? ઉસકો તો બોલના ભી નહીં આતા હૈ, તો ભી બોલતા હૈ, અચ્છા ! ઐસા બોલતા હૈ તુ ? અચ્છા ! ઐસા બોલતા હૈ તુ ? ઐસા કરતા હૈ. ક્યોં ? વાણીમેં તો કોઈ ઠિકાના નહીં હૈ ઇસકા. બોલને કો પૂરા આતા નહીં હૈ. ફિર ભી બચ્ચે પર પ્રેમ હે તો બચ્ચે કી વાણી પર ઇતના ઉસકો પ્રેમ આતા હૈ. ઔર સત્પુરુષ જો હૈ ઉસપર અગર તુજે પ્રેમ હૈ તો ઉસકી વાણી કેસી ભી હો, કહીં ભી હો, ઉસકો પ્રેમ હી પ્રેમ આયેગા. અગર ઉસકો પ્રેમ નહીં આયા તો યે ઇસ બાતકા સબુત હૈ કી ઉસકો સત્પુરુષ પર પ્રેમ નહીં હૈં. યે બાત નિકલતી હૈ. પ્રેમ નહીં હૈ, ભક્તિ નહીં હૈ અભક્તિ હૈ, યે બાત સિદ્ધ હોતી હૈ. ઐસી બાત હૈ.

અહીંયાં અમારે કહે છે ને ? બાળક તોતડું બોલે છે. આપ મેં ભી બોલતે હોંગે, તોતડા શબ્દ. તો ઉસ બચ્ચેકી તોતલી વાણી ભી તુમકો અચ્છી લગતી હૈ. સત્પુરુષકી વાણી તુજે અચ્છી નહીં લગી, યે તેરી યોગ્યતા બતાતી હૈ કિ તુજે જરા ભી પ્રેમ નહીં હૈ, તુજે અભક્તિ હો ગઈ હૈ, ઇસલિયે તુજે ઐસા હુઆ હૈ. આગે આયેગા કિ ક્યોં માર્ગ નહીં મિલા હૈ ? ઇસ વિષયમેં બહુત બઢિયા પત્ર હૈ.

પરર (પત્ર હૈ), હિન્દીમેં ૪૨૬ Page હૈ. ‘સત્પુરુષ મિલને પર આત્મજ્ઞાન હોના દુર્લભ નહીં...’ ઐસી બાત ચલી હૈ.

પહેલા પેરેગ્રાફમાં ને ? સત્પુરુષકા યોગ હોને કે પશ્ચાત. પહેલે પેરેગ્રાફકી અંતિમ ચાર પંક્તિ હૈં.

‘અથવા સત્પુરુષકા યોગ હોને કે પશ્ચાત આત્મજ્ઞાન કુછ દુર્લભ નહીં હૈ’ સત્પુરુષ મિલે ઔર આત્મજ્ઞાન નહીં મિલે (ઐસા હો નહીં સકતા). યે કોઈ દુર્લભ બાત નહીં હૈ. જો બહુત દુર્લભ હૈ, અનંત કાલમેં નહીં હુઈ હૈ, વહ સત્પુરુષ મિલને પર દુર્લભ નહીં હૈ. ઉસકી દુર્લભતા મિટ ગઈ. યે બાત હૈ. કબ ?

‘તથાપિ સત્પુરુષર્ષે, ઉનકે વચનોર્ષે, ઉન વચનોર્ષે કે આશયર્ષે જબતક પ્રીતિ, ભક્તિ ન હો તબતક જીવર્ષે આત્મવિચાર ભી ઉદય હોને યોગ્ય નહીં હૈ.’ ઐસી બાત હૈ. સત્પુરુષ મિલને પર તો આત્મજ્ઞાન મિલ હી જાતા હૈ, મિલ સકતા હૈ. લેકિન કિસકો નહીં મિલતા હૈ ? કિ જિસકો ઉનપર પ્રીતિ ભક્તિ નહીં. ઉનકે વચન પર પ્રીતિ ભક્તિ નહીં, ઇન વચનકે આશય પર પ્રીતિ ભક્તિ નહીં, તબતક આત્મવિચાર ભી-આત્મકલ્યાણકા વિચાર ભી ઉસકો આયા નહીં હૈ. ઐસી બાત હૈ. વરના તો આત્મજ્ઞાન હો જાતા. દુર્લભ નહીં હૈ. દુર્લભ નહીં ઐસે કહતે હૈં. આત્મવિચાર ભી હોને યોગ્ય નહીં હૈ ઐર ઐસે જીવ કો સત્પુરુષકા યોગ હુઆ હૈ, ઐસા સચમુચ ઉસ જીવ કો (ખુદ)કો ભાસિત હુઆ હૈ યો કહના ભી કઠિન હૈ. માને ઉસકો યોગ હુઆ હી નહીં, ઐસા કહતે હૈં. ઉસકો સત્પુરુષકા યોગ હી નહીં હુઆ હૈ. યોગ અયોગ હો ગયા. પરરર્ષે યે બાત ડાલી હૈ.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હાં, સચમુચ માને ખરેખર. એને ખરેખર સત્પુરુષનો યોગ થયો છે એમ કહેવું મુશ્કેલ છે. કેમકે એને સત્પુરુષ પર પ્રીતિ ભક્તિ થઈ નહીં. એના વચનો ઉપર જે એને પ્રીતિ ભક્તિ થવી જોઈએ એ થયા નહિ. એને સત્પુરુષનો યોગ થયો છે એ વાત જ અમને તો દેખાતી નથી. એને એવું ભાસતું નથી કે મને યોગ થયો છે. એટલે જે આત્મજ્ઞાન અનંતકાળથી પ્રાપ્ત થવું દુર્લભ છે તે આત્મજ્ઞાન સત્પુરુષના યોગે તો દુર્લભ નથી, એમ કહે છે. એણે દુર્લભતા મિટાવી દીધી છે સત્પુરુષના યોગે. આવી જબરજસ્ત વાત છે. સત્પુરુષનો પ્રત્યક્ષ યોગ એ એટલી જબરદસ્ત વાત છે કે જે આત્મજ્ઞાનની અનંતકાળથી દુર્લભતા છે, એ દુર્લભતાને જ મિટાવી દીધી છે. દુર્લભ નહીં હૈ. ઐસી બાત હૈ.

ઉસે અપૂર્વ ભાવસે જાનકર ઉસર્ષે પરમ પ્રેમ રહે તો તત્કાલ અથવા અમુક અનુક્રમ સે આત્માકી સ્વાભાવિકતા પ્રગટ હોતી હૈ. માને સમ્યગ્દર્શન ઐર સમ્યક્જ્ઞાન ઐર સહજ આનંદ ઉસકો પ્રગટ હોતા હૈ. યે દૂસરે પદકા અર્થ કિયા. ‘તેમ શ્રુત ધર્મે રે મન દઢ રહે જ્ઞાનાક્ષેપકર્વંત.’ જિસકે વિચારજ્ઞાનર્ષે વિક્ષેપ નહીં હૈ, બોજા નહીં હૈ, ઉપાધિકી મુખ્યતા નહીં હૈ, સંયોગ કી ઉપાધિ કી મુખ્યતાર્ષે જો ખડા નહીં હૈ. સારે સંસાર કો ગૌણ કરકે, ઇસકા સીધા મતલબ યે હૈ કિ સારે સંસાર કો ગૌણ

કરકે જો આત્મકલ્યાણમાં આત્મહિતમાં હી અગ્રેસર હુઆ હૈ. ઉસકા જ્ઞાન-વિચારજ્ઞાન ક્ષેપકવંત હૈ. ઉસકો વિક્ષેપ નહીં રહતા. વહ અચ્છી તરહ એક લય સે જ્ઞાનીકી વાણીકો, ઉપદેશકો આરાધતા હૈ ઓર ઉસકો યે બોધ પ્રાપ્ત હોતા હૈ. વરના તો અસર હી નહીં પહુંચતી.

જીવકો પરિણતિકા એક ઐસા લોખંડી પરદા હૈ કિ બોધ તો આતા હૈ સત્પુરુષસે, લેકિન વહ અંતરમાં સ્પર્શ નહીં કરતા. ક્યોંકિ પરિણતિકા પરદા આડે હૈ. ઉસકો કોઈ અસર નહીં પહુંચતી. આત્મા પર અસર નહીં પહુંચતી. ઉપર-ઉપર સે સબ ચેષ્ટાયેં દિખતી હૈ, લેકિન આત્મા પર જો અસર આની ચાહિયે વહ અસર નહીં આતી. ક્યોંકી સંસારકી પરિણતિ બીચમાં આડે હૈ તો ઉસે યે બોધ પ્રાપ્ત નહીં હોતા. યહી કારણ હૈ. કિતને ભી કાલ સુના હો, લેકિન જબ સંસાર પરિણતિ બિચમાં આડે હૈ તો ઉસકા બોધ વહાંતક પહુંચતા નહીં, આત્મા પર અસર હોતી હી નહીં. યે ઉલ્પ (પત્ર પૂરા) હુઆ.

પત્રાંક - ૩૯૬

ૐ

મુંબઈ, શ્રાવણ વદ, ૧૯૪૮

અન-અવકાશ એવું આત્મસ્વરૂપ વર્તે છે; જેમાં પ્રારબ્ધોદય સિવાય બીજો કોઈ અવકાશજોગ નથી.

તે ઉદયમાં ક્વચિત્ પરમાર્થભાષા કહેવારૂપ જોગ ઉદય આવે છે, ક્વચિત્ પરમાર્થભાષા લખવારૂપ જોગ ઉદય આવે છે, ક્વચિત્ પરમાર્થભાષા સમજાવવારૂપ જોગ આવે છે. વિશેષપણે વૈશ્યદશારૂપ જોગ હાલ તો ઉદયમાં વર્તે છે; અને જે કંઈ ઉદયમાં નથી આવતું તે કરી શકવાનું હાલ તો અસમર્થપણું છે.

ઉદયાધીન માત્ર જીવિતવ્ય કરવાથી, થવાથી, વિષમપણું મટ્યું છે.

તમ પ્રત્યે, પોતા પ્રત્યે, અન્ય પ્રત્યે કોઈ જાતનો વિભાવિક ભાવ પ્રાયે ઉદય પ્રાપ્ત થતો નથી; અને એ જ કારણથી પત્રાદિ કાર્ય કરવારૂપ પરમાર્થભાષા જોગે અવકાશ પ્રાપ્ત નથી એમ લખ્યું છે, તે તેમ જ છે.

પૂર્વોપાર્જિત એવો જે સ્વાભાવિક ઉદય તે પ્રમાણે દેહસ્થિતિ છે; આત્માપણે તેનો અવકાશ અત્યંતાભાવરૂપ છે.

તે પુરુષના સ્વરૂપને જાણીને તેની ભક્તિના સત્સંગનું મોટું ફળ છે, જે ચિત્રપટના માત્ર જોગે, ધ્યાને નથી.

જે તે પુરુષના સ્વરૂપને જાણે છે, તેને સ્વાભાવિક અત્યંત શુદ્ધ એવું આત્મસ્વરૂપ પ્રગટે છે. એ પ્રગટ થવાનું કારણ તે પુરુષ જાણી સર્વ પ્રકારની સંસારકામના પરિત્યાગી - અસંસાર - પરિત્યાગરૂપ કરી - શુદ્ધ ભક્તિએ તે પુરુષસ્વરૂપ વિચારવા યોગ્ય છે. ચિત્રપટની પ્રતિમાનાં હૃદયદર્શનથી ઉપર કહ્યું તે 'આત્મસ્વરૂપનું પ્રગટપણું' મહાન ફળ છે, એ વાક્ય નિર્વિસંવાદી જાણી લખ્યું છે.

'મન મહિલાનું વહાલા ઉપરે, બીજાં કામ કરંત,' એ પદના વિસ્તારવાળા અર્થને આત્મપરિણામરૂપ કરી, તે પ્રેમભક્તિ સત્પુરુષને વિષે અત્યંતપણે કરવી યોગ્ય છે, એમ સર્વ તીર્થકરોએ કહ્યું છે, વર્તમાને કહે છે અને ભવિષ્યે પણ એમ જ કહેવાના છે.

તે પુરુષથી પ્રાપ્ત થયેલી એવી તેની આત્મપદ્ધતિસૂચક ભાષા તેમાં અક્ષેપક થયું છે વિચારજ્ઞાન જેનું એવો પુરુષ, તે આત્મકલ્યાણનો અર્થ તે પુરુષ જાણી, તે શ્રુત (શ્રવણ) ધર્મમાં મન (આત્મા) ધારણ (તે રૂપે પરિણામ) કરે છે. તે પરિણામ કેવું કરવા યોગ્ય છે ? તે દષ્ટાંત 'મન મહિલાનું રે, વહાલા ઉપરે, બીજાં કામ કરંત,' આપી સમર્થ કર્યું છે.

ઘટે છે તો એમ કે પુરુષ પ્રત્યે સ્ત્રીનો જે કામ્યપ્રેમ તે સંસારના

બીજા ભાવોની અપેક્ષાએ શિરોમણિ છે, તથાપિ તે પ્રેમથી અનંત ગુણવિશિષ્ટ એવો પ્રેમ, સત્પુરુષ પ્રત્યેથી પ્રાપ્ત થયો જે આત્મારૂપ શ્રુતધર્મ તેને વિષે યોગ્ય છે; પરંતુ તે પ્રેમનું સ્વરૂપ જ્યાં અદૃષ્ટાંતપણાને પામે છે, ત્યાં બોધનો અવકાશ નથી, એમ જાણી પરિસીમાભૂત એવું તે શ્રુતધર્મને અર્થે ભરતાર પ્રત્યેના સ્ત્રીના કામ્યપ્રેમનું દૃષ્ટાંત કહ્યું છે. સિદ્ધાંત ત્યાં પરિસીમાને પામતો નથી, આગળ વાણી પછીનાં પરિણામને પામે છે અને આત્મવ્યક્તિએ જણાય છે, એમ છે.

૩૯૬. ‘અન-અવકાશ આત્મસ્વરૂપ રહતા હૈ, જિસમે પ્રારબ્ધોદય કે સિવાય દૂસરા કોઈ અવકાશ-યોગ નહીં હૈ.’ યે સ્વયં કી બાત કરતે હૈં. ગુજરાતીમાં તો મને એમ છે કે એવો શબ્દ છે કે અનઅવકાશપણે આત્મા આત્મસ્વરૂપે રહેવાય છે.

મુમુક્ષુ :- આત્મસ્વરૂપ વર્તે છે. અનઅવકાશ એવું આત્મસ્વરૂપ વર્તે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- જિસમેં દૂસરા અવકાશ નહીં હૈ. જગહ નહીં હૈ. દૂસરે ભાવ કી જગા નહીં. કેસા આત્મસ્વરૂપ વર્તતા હૈ ? કિ જિસમેં દૂસરે ભાવકી કોઈ જગહ નહીં હૈ, એસા હમારા આત્મસ્વરૂપ કે સાથ ભાવ રહતા હૈ. એક લય સે બરાબર ચલતા હૈ.

‘જિસમેં પ્રારબ્ધોદયકે સિવાય દૂસરા કોઈ અવકાશ-યોગ નહીં હૈ.’ બાહરમેં પ્રારબ્ધ કા યોગ હૈ ઔર અંદરમેં અનઅવકાશરૂપ સે આત્મસ્વરૂપ વર્તતા હૈ. ‘ઉસ ઉદયમેં...’ યે જો દૂસરા પ્રારબ્ધ ઉદય હૈ ઉસમેં ‘ક્વચિત્ પરમાર્થભાષા કહને કા યોગ ઉદયમેં આતા હૈ.’ ઇસ વ્યાપાર, કારોબાર કે અલાવા. યહ ભી પ્રારબ્ધમેં જાતા હૈ. પરમાર્થકી ભાષા કહના વહ ભી પ્રારબ્ધમેં જાતા હૈ. પૂર્વકર્મકે ઉદયમેં જાતા હૈ. ઉસ ‘ઉદયમેં ક્વચિત્ પરમાર્થભાષા કહનેકા યોગ ઉદયમેં આતા હૈ, ક્વચિત્ પરમાર્થભાષા લિખને કા યોગ ઉદય મેં આતા હૈ.’ બોલનેકા ઔર લિખને કા. ‘ઔર ક્વચિત્ પરમાર્થભાષા સમજાને કા યોગ ઉદયમેં આતા હૈ. અભી તો વૈશ્યદશાકા યોગ

વિશેષરૂપ સે ઉદય મેં રહતા હૈ.’ વૈશ્ય માને બનિયા-વ્યાપારી. ‘ઔર જો કુછ ઉદય મેં નહીં આતા ઉસે કર સકને કી અભી તો અસર્મથતા હૈ.’ ઉદયમેં જો ચીજ નહીં હૈ ઉસે કરને કા, કોઈ કર્તા-હર્તા હોને કા તો સવાલ હી પૈદા નહીં હોતા.

‘જીવિતવ્યકો માત્ર ઉદયાધીન કરને સે, હોનેસે વિષમતા મિટી હૈ.’ જીવિતવ્યકો, જીવિતવ્યકો માને બહારકા જો બાહ્યજીવન હૈ વો તો ઉદયાધીન માન લિયા હૈ. યે તો જૈસા ઉદય હૈ વૈસા હી હોગા બાહરમેં તો. તો ઐસા ઉસકા ઉદયાધીનપના માન લેને સે કોઈ હમકો વિષમતા નહીં હૈ. વિષમતા મિટ ગઈ હૈ. ઐસા ક્યોં ? યે ઉદય ઐસા ક્યોં આયા ? યે ઉદય ઐસા ક્યોં આયા ? યે બાત નહીં રહતી. વિષમતા નહીં હૈ.

‘આપકે પ્રતિ, અપને પ્રતિ, અન્યકે પ્રતિ કિસી પ્રકારકા વૈભાવિક ભાવ પ્રાય: ઉદય કો પ્રાપ્ત નહીં હોતા...’ કિસી કે પ્રતિ હમેં ઐસા ક્યોં ? યે બાત નહીં રહતી. ‘ઔર ઇસી કારણસે પત્રાદિ કાર્ય કરનેરૂપ પરમાર્થભાષા-યોગસે અવકાશ પ્રાપ્ત નહીં હૈ ઐસા લિખા હૈ, વહ વૈસા હી હૈ.’ ઇસલિયે કુછ પ્રવૃત્તિ ભી ઉદયાધીન હોતી હૈ. હોતી હૈ તો હોતી હૈ, નહીં હોતી હૈ (તો) નહીં હોતી હૈ. હમકો યે ભી નહીં હૈ કિ ક્યોં નહીં હોતી ? ઔર હોતી હૈ તો ક્યોં હોતી હૈ ? દોનોમેં સે એક ભી પ્રકારકી વિષમતા નહીં હૈ. માને ઇતની સહજતા હૈ. ઉદય કે પ્રતિ જ્ઞાનીકી કિતની સહજતા હૈ યે દિખાતે હેં. જો ભી સહજ હો ગયા સો હો ગયા. વિકલ્પ આયા સો આયા. કાર્ય સો હુઆ સો હુઆ. નહીં હુઆ સો નહીં હુઆ. ક્યોં નહીં હુઆ ? યે તો એક સમાધાન ઐસા હો ગયા કિ એક વિચિત્રતા હૈ વહ પર્યાયોંકા સ્વભાવ હૈ. વિચિત્રતા તો પર્યાયોંમેં બનતી રહેગી, યહી ઇનકા સ્વભાવ હૈ. ખુદ અવિચિત્ર એકરૂપ હૈ, ઉસ પર ઉનકા લક્ષ હૈ તો વિચિત્રતાઓં કો ગૌણ કર દેતે હેં કિ જૈસા હૈ વૈસા હૈ. અપને સે કોઈ મતલબ નહીં. ઇસસે ન કોઈ લાભ હૈ, ન કોઈ નુકસાન હૈ.

‘પૂર્વોપાર્જિત સ્વાભાવિક ઉદય કે અનુસાર દેહસ્થિતિ હૈ.’ હમારી જો દેહકી સ્થિતિ હૈ યે પૂર્વોપાર્જિત સ્વાભાવિક ઉદય કે અનુસાર દેહકી સ્થિતિ હૈ. યાહે યે દેહકી સ્થિતિ ‘બમ્બઈ’ મેં હો, યાહે ‘વવાણિયા’ મેં હો, કહીં ભી હો, પૂર્વ પ્રારબ્ધ અનુસાર હૈ. ‘આત્મરૂપસે ઉસકા અવકાશ અત્યંતાભાવરૂપ હૈ.’ હમારી આત્મા ઉસમેં જાતી નહીં. અત્યંત અભાવરૂપ હૈ. અવકાશ હી નહીં આત્મામેં ઇસકા તો. ન ઉદયકા આત્મામેં

अवकाश है, न उदयमें आत्माका अवकाश है. अत्यंत अभाव है दोनों में.

उस पुरुषके स्वरूपको जानकर, जैसे ज्ञानीपुरुषकी अंतरंग दशाके स्वरूपको जानकर, ऐसा कहते हैं. उसकी भक्ति या सत्संगका मखान इल है. जैसे ज्ञानीपुरुष के, सत्पुरुषके स्वरूपको जानकर उसकी भक्ति या मडिमा, भक्ति कडो या मडिमा कडो या मडिमापूर्वक उसका सत्संग, सत्योग कडो, उसका माडात्म्य. प्रत्यक्ष योगका, प्रत्यक्ष सत्संगका अपूर्व मडिमाभावसे प्रत्यक्ष सत्संगका बहुत बडा इल है. 'जो मात्र चित्रपटके योगसे, ध्यानसे नहीं है.' आगे जो बात यली थी कि आपके प्रति तो एतनी मडिमा आती है कि ओक चित्रपट बनाकरके में आपका ध्यान करता रहूं. आपके ध्यानमें डी में रडा करूं. तो कडते हैं कि, ये परोक्ष की बात छोडो तुम. तुम प्रत्यक्ष योगमें रडो. ये एसका माडात्म्य है. एसका इल बहुत बडा है. ऐसा इल उस ध्यानसे आनेवाला नहीं है. परोक्ष-प्रत्यक्षका अंतर ये है.

'पूज्य बडेनश्री' के साथ यड बात यली थी. किसी विद्वानने ये प्रश्न उठाया कि डम 'गुरुदेव' की टेप सुनते हैं. प्रत्यक्षरूप से तो डमने 'गुरुदेव' की वाणी सुनी है और अमी टेप सुनते हैं, तो प्रत्यक्ष और परोक्षमें कुछ अंतर है ? प्रश्न तो ये यला था कि क्या देशनालब्धि प्राप्त डो सकती है ? वैसे तो पूज्य बडेनश्री को गुरुदेव के प्रति भक्ति बहुत है, लेकिन जब सिद्धांत की यर्या यलती है तो सिद्धांत जो है वैसे डी बताना पडता है. वहां भक्तिका प्रकरण नहीं यल रडा है. बोले कि नडि, जैसे तो कोई देशनालब्धि मिलनेवाली नहीं है.

अज्ञानीसे कोई देशनालब्धि मिले वड तो सवाल डी नहीं है. लेकिन षुड 'गुरुदेव' की वाणी, 'गुरुदेव' की टेपमें पकडी डुछ पुद्गलात्मक वाणी, बिना 'गुरुदेव' ये देशनालब्धि मिलनेवाली नहीं है. किसीने ऐसा भी पूछ लिया की टेप को छोडो, लेकिन डम वीडियो केसेट देजे तो ? जिसमें 'गुरुदेव' की येष्टा, जैसे डवभाव सभ और वाणी दोनों साथमें (डो). 'गुरुदेव'को भी देजे, 'गुरुदेव'की वाणीको भी सुने. और प्रत्यक्षमें तो यडी बात रहती है. उनको देजते हैं और वाणी सुनते हैं, अमी तो विज्ञानमें साधन और भी निकले हैं, तो देशनालब्धि मिल सकती है ? नहीं मिल सकती. ना दिया. प्रत्यक्ष तौर से सुननेमें आवे, प्रत्यक्षमें जो सुनने में आवे उससे डी देशनालब्धि मिलती है.

મુમુક્ષુ :- સાક્ષાત સજીવનમૂર્તિ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- સાક્ષાત સજીવનમૂર્તિ. ન શાસ્ત્ર સે દેશનાલબ્ધિ મિલતી હૈ, ન ટેપ સે મિલતી હૈ, ન વીડિયો સે મિલતી હૈ. પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનીકે યોગ બિના દૂસરા કોઈ ઉપાય ઇસમેં નહીં હૈ. યે બાત ચલી થી.

ઇસલિયે કહા કિ ઉસ પુરુષકે સ્વરૂપકો જાનકર ઉસકી ભક્તિસે, મહિમાસે. ભક્તિ માને મહિમા. સત્સંગકા મહાન ફલ હૈ. જો પરોક્ષમાત્ર ચિત્રપટકે યોગસે ધ્યાનસે નહીં હૈ. અબ તો ફોટો મિલતા હૈ Exact વૈસા કા વૈસા, ઉસકા ધ્યાન કરે તો ? વહ ધ્યાન કરે (તો) ઉસમેં કુછ મિલતા નહીં હૈ. વિશેષ કહેંગે...

સર્વજ્ઞ સ્વભાવના અવલંબને આત્મારૂપ થયેલા ધર્માત્માને કેવળજ્ઞાનની લબ્ધિ પ્રગટ થાય છે. તેમાંથી આશ્ચર્યકારી ભાવો / ન્યાયો પ્રગટે છે. તેથી બાર અંગ - સંપૂર્ણ દ્રવ્યશ્રુત-ધારી જે ન્યાયો કાઢે તે સમક્રિતી ધર્માત્મા કાઢી શકે છે. લબ્ધિમાંથી ઉપયોગ, વગર વિકલ્પે થઈ જાય છે. - આ લબ્ધજ્ઞાન નથી, પણ સાધક અવસ્થામાં પ્રગટ થયેલી ઋદ્ધિ છે. લબ્ધજ્ઞાન તો શ્રુતજ્ઞાન પર્યાયનો અંશ છે, અવયવ છે, જે ઉપયોગપૂર્વક થયેલી પરિણતિ છે. તે જ્ઞાની-અજ્ઞાની બંનેને સદાય હોય છે. જ્ઞાનીને સ્વરૂપાકાર - સ્વરૂપના વેદનરૂપ હોય છે. તે સ્મૃતિ કે ધારણારૂપ નથી. (વિચાર અને ધારણામાં સ્વરૂપને અનુભવવાનું સામર્થ્ય નથી. પરંતુ અતિન્દ્રિય પ્રત્યક્ષ શુદ્ધોપયોગથી પ્રાપ્ત લબ્ધજ્ઞાનની 'જ્ઞાનધારા' છે. અજ્ઞાનીને ઉદય અનુસાર વિભાવરસયુક્ત વિભાવરૂપ કર્મધારા છે. (અનુભવ સંજીવની-૧૦૧૩)

તા. ૩૧-૧૨-૧૯૮૯, પ્રવચન નં. ૧૨૦
પત્રાંક - ૩૯૬

‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર’ પત્રાંક ૩૯૬. દો પેરેગ્રાફ ચલ ગયે હેં.

‘ઉસ પુરુષકે સ્વરૂપકે સ્વરૂપકો જાનકર ઉસકી ભક્તિ યા સત્સંગ કા મહાન ફલ હૈ, જો માત્ર...’ પહલી પંક્તિ ‘ઉસ પુરુષ કો જાનકર ઉસકી ભક્તિ કે સ્વરૂપ યા સત્સંગ કા મહાન ફલ હૈ, જો માત્ર ચિત્રપટકે યોગસે, ધ્યાનસે નહીં હૈ.’ યે સત્પુરુષ કે બહુમાન, ભક્તિ કે પરિણામમેં ભી ઇતના ભેદ હૈ કિ પરોક્ષ ઓર પ્રત્યક્ષ મેં બહુત બડા અંતર હૈ.

એક હી પુરુષકી-સત્પુરુષકી વિદ્યમાનતામેં જો પરિણામ રહતા હૈ વહ ઉનકી અવિદ્યમાનતામાં પરિણામ નહીં રહતા હૈ, યે તો હમ લોગોં કો ભી અનુભવગોચર બાત હૈ. જૈસે હમ ‘સોનગઢ’ જાતે થે ઓર જાતે ભી હેં તો સત્પુરુષકી વિદ્યમાનતા મેં, ઇનકે પ્રત્યક્ષયોગમેં જબ વર્તતે હેં ઉસ વક્ત જો પરિણામ રહતે હેં વહ ઘર જાકે પરોક્ષમેં નહીં રહતે. ભલે અપને ઘરમેં ઇનકી છવી લગાઈ હો. ઓર કહતે હેં કિ યે હમારે ઉપકારી હેં, અનંત ઉપકારી હેં. ફિર ભી પ્રત્યક્ષ યોગમેં જો પરિણામ રહતા હૈ યે પરોક્ષ પરિસ્થિતિમેં સંભવ નહીં હૈ.

યહાં ‘સોભાગભાઈ’ને એક ઐસી બાત રખી થી કિ મેરે હૃદયમેં આપકી મૂર્તિ કો મેં રખના ચાહતા હૂં. એક ચિત્રપટ બનવા લૂં, યા તો ચિત્રપટ જૈસે હી મેં કોઈ કલ્પના કર લૂં ઓર આપકો હૃદયમેં રખ લૂં. માને આપસે મેં બિલકુલ જુદા નહીં રહના ચાહતા. ઉનકી ઇસ પરિસ્થિતિમેં કહતે હેં કિ યે કોઈ દૂસરે રસ્તે પર ચડ જાય ઓર પ્રત્યક્ષ યોગકી મહત્તાકો સમજનેમેં કોઈ ગલતી નહીં કરે, ઇસલિયે ઉનકો યે કહા કિ ઉસ પુરુષ કે સ્વરૂપ કો જાનકર ઉનકી ભક્તિકા, સત્સંગકા મહાન ફલ હૈ. સત્સંગ પ્રત્યક્ષ હી હોતા હૈ, સત્સંગ તો પરોક્ષ હોતા નહીં હૈ. ઓર અપૂર્વ

ભક્તિભાવ સે સત્સંગમેં જાતે હેં, ઇસકા જો ફલ હૈ, વહ ચિત્રપટમેં જો મૂર્તિ હૈ ઉસકે ધ્યાનમેં જો ફલ આયેગા. ઉસમેં બડા અંતર હૈ. ઇસકા બડા ફલ હૈ. ઐસા કહકર ભી પ્રત્યક્ષ યોગકી મહત્તા હૈ વહ સમજાઈ હૈ. ઉસ પર ધ્યાન ખીંચા હૈ.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- નહીં, બિલકુલ નહીં. યે તો અનુભવગોચર બાત હૈ કિ પ્રત્યક્ષ પરિચય મેં સત્સંગમેં બૈઠે હો, પ્રત્યક્ષ સત્સંગમેં બૈઠે હો ઓર ઘરપર ઉનકો સ્મરણ કરે, કિતના ફર્ક હૈ ? બહુત બડા અંતર હૈ. ઉસમેં ભાન રહતા હૈ કિ મેરે સામને બેઠે હેં ઓર ઉસમેં યહ ભાન રહતા કિ યે તો વહાં હૈ, યે તો છવી હૈ. બહુત બડા અંતર હૈ.

‘જો ઉસ પુરુષકે સ્વરૂપકો જાનતા હૈ...’ માને જ્ઞાનીપુરુષકે સ્વરૂપકો જો જાનતા હૈ, સ્વરૂપકો જાનતા હૈ મતલબ કિ ઇનકી અંતરંગ પરિણતિકો પહચાનતા હૈ. ઇનકે આત્મારૂપ જો પરિણામ હૈ ઓર આત્મારૂપ જો પુરુષાર્થકા પરિણામન હૈ, જો શાંતિ કા પરિણામન હૈ, જો રાગાદિ ઓર પરસે ભિન્નતાકા પરિણામન હૈ, ઉનકો જો અચ્છી તરહ પહચાનતા હૈ. ઓર સ્વરૂપમેં પરિણામ કેસા અભેદ આત્મત્વ કરકે પરિણામ રહા હૈ ઓર ઉસમેં કિતની તાકાત હૈ, કિતની જમવટ હૈ, યે બાત જબ નજરમેં આતી હૈ તો વહ ઉસ સ્વરૂપ કો જાનતા હૈ.

‘ઉસે સ્વાભાવિક અત્યંત શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ પ્રગટ હોતા હૈ.’ અગર કિસી મુમુક્ષને ઐસે પ્રત્યક્ષ સત્પુરુષકો પહિચાના, ઉનકો નિયમસે માને ઇસમેં કોઈ અપવાદ નહીં, નિયમસે ઉસ મુમુક્ષુકો સ્વાભાવિક અત્યંત શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ પ્રગટ હોગા હી હોગા. યે બાત બતલાઈ.

મુમુક્ષુ :- અંતરસે પહચાન કરે તો કામ હોગા.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હાં, અંતર સે પહિચાન કરે તો હોગા. અબ યે અંતર સે પહિચાન કરેંગે તબ યે શુભભાવ હોગા કી શુદ્ધભાવ હોગા ? (ઇન્હોંને) કલ એક તર્ક નિકાલા કિ જહાં તક મુમુક્ષુને સ્વાનુભવ નહીં કિયા વહાં તક તો ઉસકો શુદ્ધભાવ કી શુરૂઆત નહીં હુઈ. તો ઉસકે પહેલે તો ઇનકે જો ભી પરિણામ હેં વહ શુભભાવરૂપ હી હૈ. લેકિન આપ અકેલે શુભાશુભ કો હી ક્યોં દેખતે હો ? હમારા એક પ્રશ્ન, આપકે પ્રશ્ન કે સામને એક પ્રશ્ન મેં રખતા હૂં કિ આપ માત્ર શુભાશુભ કો ક્યોં

દેખતે હો ? શુભાશુભ પરિણામ તો મુખ્યતયા ચારિત્રગુણ કે પરિણામ હેં. ઉસી વક્ત જ્ઞાનગુણ કે પરિણામ ભી હૈ, શ્રદ્ધાગુણ કે પરિણામ હૈ, ઇનકી કયા પરિસ્થિતિ હૈ ? શ્રદ્ધા-જ્ઞાન ગુણ કે પરિણામન કી કૌન-સી સ્થિતિ હૈ ? વહ ઇસ વક્ત આપ કયોં નહીં નજર મેં લેતે ? કિ ઇસ મુમુક્ષુ કી કયા હાલત હુઈ હૈ ? ઐસે સત્પુરુષ કે અંતરંગ પરિણતિ તક પહુંચનેવાલે જ્ઞાનકો-મુમુક્ષુકે જ્ઞાનકો, ઇસ ભૂમિકા કી કિતની નિર્મલતા હૈ ? ઔર વહ નિર્મલતા કબ હુઈ હૈ ? કિ ઉસકો દર્શનમોહ કા રસ કિતના હીન હો ગયા હૈ ? દર્શનમોહકે પરિણામકી શક્તિ કિતની ટૂટ ગઈ હૈ ? ઔર ઉસી પ્રકારકી જો મલિનતા હૈ, જો આત્માકો મુખ્યતયા આવરિત કરતી હૈ માને સ્વાનુભૂતિકો જો આવરિત કરતી હૈ, ઉસ આવરણમેં કિતના પતલાપન હો ગયા હૈ.

જૈસે એક પડદા હોતા હૈ, બિલકુલ કાલા પડદા હોતા તો ઇસકે પીછે જો કોઈ ચીજ હૈ વહ નહીં દિખતી હૈ. ફિર ઇસસે કોઈ Brown colour કા આવે, ફિર કોઈ પીલા કલર કા આવે, ફિર કોઈ White colour કા આવે. પીછેવાલી ચીજ દીખને લગતી હૈ કિ નહીં લગતી ? પડદા તો પડદા હી હૈ.

વૈસે ઇસકે જ્ઞાન મેં કયા ફર્ક હુઆ ? ઇસકે શ્રદ્ધાન મેં કયા ફર્ક હુઆ ? વહ તો વિચાર નહીં કરે હમ. અરે...! ઉતના હી કહતે રહે કિ યે તો સબ શુભભાવ હેં, ઇસકે પહલે સબ શુભભાવ હેં ઔર શુભભાવ તો હેય હૈ. ચલો, અબ કયા કરના રહા ? માને સમ્યગ્દર્શન તક પહુંચને કે લિયે કોઈ વાસ્તવિક માર્ગ હૈ કિ નહીં હૈ ? કોઈ વાસ્તવિક ઉપાય હૈ કિ નહીં હૈ ? ઔર કોઈ ઠોસ ઉપાય હૈ કિ નહીં હૈ ? યે તો હમેં હમારી ભૂમિકા મેં વિચાર કરના ચાહિયે. યદિ ઐસા કોઈ ઉપાય હો સકતા હૈ તો હમે ઉસે અંગીકાર કરના હૈ. યે હમારી ભૂમિકાકા અધિકારકા વિષય હૈ. હમ મુનિદશાકે યોગ્ય પરિણામન નહીં કર સકે, ઉપર ઉપર કી મોક્ષમાર્ગ કી દશામેં હમ નહીં જા સકે. લેકિન જો હમારી ભૂમિકામેં અવશ્ય હોના ચાહિયે વહ ભી હમ સમજે નહીં ઔર ઉસરૂપ પરિણામન કરે નહીં તો આગે જાનેકા સવાલ કહાં પૈદા હોતા હૈ ?

યહાં કહતે હેં કિ, સમ્યગ્દર્શન કે પહલે ચારિત્ર મેં તો શુભાશુભ હી હોગા. જો પહલા ફર્ક પડતા હૈ વહ શ્રદ્ધા-જ્ઞાન મેં પડતા હૈ. તો શ્રદ્ધા તો જબ સ્વાનુભૂતિ હોતી હૈ તબ હી સમ્યક્ હોતી હૈ, ઇસકે પહલે સમ્યક્ નહીં હોતી. લેકિન આત્મરુચિ

હોનેપર, મુમુક્ષુકી ભૂમિકામેં આત્મરુચિ હોને પર યે દર્શનમોહ જો હે વહ કાફી હીનસત્વ હો જાતા હૈ. ઉસકી તાકાત હૈ વહ બિલકુલ કમજોર હો જાને સે વહ દબતા હૈ.

જગત મેં કૌન દબતા હૈ ? કમજોર કો દબના પડતા હૈ. જિસકે પાસ તાકાત હૈ વહ દબેગા ક્યા ? કોઈ નહીં દબેગા. ઇસલિયે જહાં તક સમ્યગ્દર્શન કે પહલે દર્શનમોહ તીવ્રરસ સે પરિણમિત હોતા હૈ, રસ માને શક્તિ, વહાં તક ઉપશમ હોને કા, દબના માને ઉપશમ હોને કા કોઈ અવકાશ નહીં હૈ. ઓર યે કમજોર પડતા હૈ તબ હી દબને કા અવકાશ હોતા હૈ.

‘ગુરુદેવશ્રી’ને યે બાત કહી હૈ, દોનોં જગહ હી આપી. ઉધર ‘પરમાગમસાર’મેં ભી આપી હૈ ઓર ઇધર જો ‘ગુરુદેવ કે વચનામૃત’ હૈ ઉસમેં ૨૦૩ નંબર કા બોલ હૈ. ૨૦૩. ‘દર્શનમોહ મન્દ હુયે બિના વસ્તુસ્વભાવ ખ્યાલમેં (ભાવભાસનમેં) નહીં આતા.’ નિર્ણયમેં આતા નહીં, લક્ષમેં આતા નહીં. ઉસકા અસ્તિત્વ કેસા હૈ વહ સમજ મેં આતા નહિ. વૈસે તો યે જ્ઞાનકા કાર્ય હૈ. જાનના યહ તો જ્ઞાનકા કાર્ય હૈ. લેકિન જ્ઞાન મૈલા રહતા હૈ. જ્ઞાનદર્પણમેં વહ બિંબ નહીં આતા હૈ. સ્વયંકા જિનબિંબ હૈ વહ પ્રતિભાસ નહીં હોતા હૈ, ઇસકા યહી કારણ હૈ કિ દર્શનમોહકા જો રસ હૈ ઇસકે લિયે જ્ઞાન ઉતના મૈલા રહતા હૈ. તો યે મંદ હુએ બીના વસ્તુસ્વભાવ ખ્યાલમેં આવે નહીં.

‘ઓર દર્શનમોહકા અભાવ કિયે બિના આત્મા અનુભવમેં નહીં આ સકતા.’ તો ઇસકા યે કમ હો ગયા, નિયત કમ હો ગયા કિ અભાવ હોને કે પહલે મંદ હોના આવશ્યક હૈ. અબ ઇસી મુદ્દે પર યે ‘પ્રયોજનસિદ્ધિ’મેં સારી ચર્ચા ચલી હૈ કિ મુમુક્ષુકી ભૂમિકામેં કબ મંદ હોતા હૈ ? કબ તીવ્ર હોતા હૈ ? એક હી બોલ મેં દોનોં બાત લી હૈં. એક હી મુદ્દે મેં કબ તીવ્ર હો જાતા હૈ ઓર એક હી મુદ્દે મેં કબ મંદ હો જાતા હૈ ? મંદ હુએ બિના અભાવ હોને કા કોઈ સવાલ નહીં. ક્યોં કિ પહલે ઉપશમ હોતા હૈ. કભી પહલે ક્ષય હોતા હી નહીં. માને પહલે દબતા હૈ. તો કમજોર હુએ બિના દબેગા નહીં.

યે જીવકે સ્વભાવકે વિરુદ્ધકા એક ઐસા જબરદસ્ત ભાવ હૈ માને બહુત તાકતવાલા દુશ્મન કોઈ હૈ જીવકા તો યે દર્શનમોહ હૈ. ઇતની તાકત દૂસરે કિસી પરિણામમેં નહીં હૈ. એક દર્શનમોહકે પરિણામમેં ઉતની તાકત હૈ કે અનંત શક્તિવાન

જીવકો વહ આવરિત કરકે સારે સંસારમેં ઘુમાતા હે. એક કા યે ફલ હે. અનંત જન્મ-મરણ ઇસીકા હી કારણ હે. દૂસરોં કા નહીં. દૂસરે તો ટીક હી નહીં સકતે. વહ ગયા તો રાજા મર ગયા. ફિર સૈન્ય કી ક્યા ગુંજાઈશ ?

જિસ પુરુષને રાજાકો મારા, ફિર ઇનકે જો સિપાહી લોગ હેં ઉનકો નહીં મારેંગે, વહ તો વૈસે હી ભગને લગેંગે. અરે...! મેરે રાજાકો માર દિયા, અબ હમ ક્યાં કરેંગે ? ચલો, અબ તો ભાગો યહાં સે. યે બાત હો જાયેગી. તો ઇસકી તાકત તોડની પડતી હે પહલે. પહલે વહ દબેગા ફિર ક્ષય હોગા. યે તાકત કહાં ટૂટતી હે ? કેસે ટૂટતી હે ?

‘શ્રીમદ્જી’ કા કોઈ રહસ્યપૂર્ણ વિષય ઇસ વિષયમેં અગર આયા હે તો યહ આયા હે કિ દર્શનમોહકા અભાવ જિસને કિયા ઐસે જો સત્પુરુષ, ઇસ સત્પુરુષ કી યદિ પહિયાન હોવે ઔર ઇસ સત્પુરુષકી મહિમા આવે પહિયાનસે, તો યે વ્યક્તિકી પહિયાન નહીં હુઈ, દર્શનમોહકા અભાવ કરનેવાલે પુરુષાર્થકી પહિયાન હુઈ હે. દર્શનમોહકા અભાવ કરનેવાલે આત્મભાવકી પહિયાન હુઈ હે. તો યે દર્શનમોહકા અભાવમેં જો સદ્ભાવ હુઆ, જિસ પરિણામોંકા સદ્ભાવ હુઆ, ઇસ પરિણામોં કો જિન્હોંને પહિયાના, ઇસ પહિયાન કે કાલમેં દર્શનમોહ હીનસત્ત્વ હોને લગતા હે. બહુત આસાની સે ઔર બહુત સુગમપ્રકાર સે. દર્શનમોહ મંદ હોને કે બહુત સે પરિણામ હેં કિ જિસ પરિણામસે દર્શનમોહ મંદ હોતા હે, ઉન સભી પરિણામોં મેં એક યે ઇતના સુગમ ઔર સરલ પ્રકાર હે કિ આસાનીસે જીવ દર્શનમોહકો મંદ કર દેતા હે, સત્પુરુષકી પહિયાન કરકે મહિમા કરનેમેં. ઇસલિયે સારે ગ્રંથ મેં પત્ર-પત્ર મેં ઇસ બાતકા સંકેત જ્યાદા રખનેકા યહી કારણ હે કિ જીવકા દર્શનમોહકો દબાનેકી પરિસ્થિતિ યહાં પર બહુત આસાની સે હોતી હે.

‘યમ, નિયમ, સંયમ આપ કિયો.’ પદ લિખા હે. ઇસમેં કૌન-સી ચીજ બાકી રહી હે ? બતાઓ. ‘સબ શાસ્ત્રન કે નય ધારી હિયે, મત મંડન ખંડન બહોત કિયે.’ શાસ્ત્રોં કા જ્ઞાન ભી લે લિયા હે કિ યહી સચ્ચા હે, દૂસરા સબ જૂઠા હે, ખોટા હે. ક્યા બાકી રહ ગયા ? તો ‘યે બાત રહી સુગુરુ ગમકી.’ ઐસા કહા. ‘ચતુરાંગુલ હે દગસે મિલ હે’ જો નજદીક હે, ચાર આંગલ ભી દૂર નહીં હે અપના સ્વરૂપ. ફિર ભી ‘યે બાત રહી સુગુરુ ગમકી’- પ્રત્યક્ષ યોગકે બિના યે બાત સમજ મેં

आती नहीं. शास्त्रसे सीधी समझमें आती नहीं. कोई ये कहेंगे कि हमारे पास तो भडे-भडे आगम हैं, हम इससे काम करेंगे. ये सब भ्रममें पड़े हैं, ऐसी परिस्थिति है ही नहीं.

‘वह साधन बार अनंत कियो’ ऐसा कहा है. एकबार ऐसा नहीं किया. ‘ये साधन बार अनंत कियो तदपि कष्टु छाथ उजु न पर्यो, अब क्यों न बियारत है मनसे कुछ और रखा उन साधन से.’ ये सब साधन से कोई दूसरी बात है ऐसा क्यों विचार नहीं करता तु ?

ये बात बार-बार वे करते हैं कि उस स्वरूपको जो जानता है, इस पुरुष के स्वरूपको जो जानता है उसे स्वाभाविक अत्यंत शुद्ध आत्मस्वरूप प्रगट होता है. जैसे सत्पुरुष विद्यमान होवे उनको तो पहचान सके नहीं और-ऐसा अतिप्राय रभे की हम हमारे आत्माकी पहचान करेंगे. हमें तो हमारे आत्माकी पहचान करके आपर में तो स्वरूपका अनुभव करना है. सत्पुरुषको पहचान करके भी आत्मानुभव करना है और आत्मस्वरूप की पहचान करके भी आत्मानुभव करना है, तो हम तो सीधा रस्ता लेवे. ये तो परतत्त्व है, ये स्वतत्त्व है. हम स्वतत्त्व की पहचान पहले करे. तो कहते हैं कि थोड़ी देर तुम भडे रहो.

ध्यान से कोई बात सुनने योग्य है तो वह है कि अगर तुने प्रगट दीये को देखा नहीं, सत्पुरुष तो दीया है और आगम में जो आत्मस्वरूप दर्शाया है वह तो कागज पर चित्रित किया हुआ दीया है. प्रगट दीयेको तो तुम देख नहीं सकते कि ये दीया है कि क्या चीज है ? और फिर इस दीयेसे मुझे यहां से प्रकाश मिले तो अच्छा है. ये कागज के दीयेमें से प्रकाश मिल जाये तो अच्छा है. जो प्रकाश दे रहा है उनको तो समझ नहीं सकता कि प्रकाश तो यहां से आता है. उनको तो छोड़ देता है, यहां से उन्मुज हो जाता है, विमुज हो जाता है. तो ये कागज पर रभे हुआ दीयेमें से Light-प्रकाश पाने की चेष्टा करता है. मिल जावे तो अच्छा है. यहां से ले लूं. मुझे यहां से मिल जाये. वह बहुत बड़ी भ्रांति में पडा है. जिसकी ताकात प्रगट दीयेको देखने की नहीं है, वह कागज के दीयेको समझे और अपना काम कर ले ये असंभव है, कभी बननेवाली चीज नहीं है.

मुमुक्षु :- प्रकाश और अंधेरे जितना ईर्क है.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હાં ! પ્રકાશ ઓર અંધેરે જિતના હી ફર્ક હૈ. ક્યોં ? કી ઉસ ચિત્ર કે દીયેસે કોઈ પ્રકાશ મિલતા હૈ ? વહાં તો અંધેરા હી અંધેરા હૈ. બડા અંતર હૈ. માને વહ તો જડ-ચેતન જિતના અંતર હૈ. એક ચૈતન્ય હૈ, એક જડ હૈ. ઇતના અંતર હૈ. બિલકુલ ઇતના અંતર હૈ.

મુમુક્ષુ :- યે બહુત સુંદર બાત હૈ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હાં, ઇસલિયે તો ઇતના વજન આતા હૈ 'શ્રીમદ્જી' કા. કોઈ ફાલતુ બાત નહીં કરતે.

'ઉસે સ્વાભાવિક અત્યંત શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ પ્રગટ હોતા હૈ.' હોતા હી હૈ, નહીં હોવે ઐસા નહીં બને. 'ઉસકે પ્રગટ હોને કા કારણ...' અબ ઉસકે પ્રગટ હોને કા ક્યા કારણ હૈ ? 'ઉસકે પ્રગટ હોને કા કારણ ઉસ પુરુષ કો જાનકર સર્વ પ્રકારકી સંસાર કામના કા પરિત્યાગ કરકે...' ફિર ઉસકો સંસાર કામના કા પરિત્યાગ હો જાતા હૈ. યે તો મેરે અનંત લાભ કા કારણ હો ગયા. સાદી અનંત.. અનંત સમાધિ સુખમેં, અનંત દર્શન, અનંત જ્ઞાન સહિત મેરી સ્થિતિ હો જાયેગી. સંસાર મેં તો ઐસા કોઈ પદાર્થ નહીં દિખતા હૈ કિ જિસમેં સાદિ અનંત.. અનંત.. સમાધિ સુખ મિલે. અનંતજ્ઞાન, અનંતદર્શન, અનંતસુખ મિલે, ઐસા તો કોઈ સંસાર મેં તો પદાર્થ હૈ હી નહીં.

ઇસલિયે સંસારકામના કા પરિત્યાગ કરકે અર્થાત્ અસંસાર પરિત્યાગરૂપ કરકે. અસંસાર માને ઇસકી ઇચ્છા, ઇચ્છાકા પરિત્યાગ કરકે, મોક્ષ કી ભી ઉસકો વહાં ઇચ્છા નહીં. જબ સત્પુરુષ મિલ ગયે તો મોક્ષ કી ભી ઇચ્છા નહીં, ઐસા કહતે હૈં.

યહ બાત ઉન્હોંને અપને શબ્દ મેં લી હૈ. સત્સંગ કે વિષયમેં તો ઉતના-ઉતના લિખા હૈ. ૨૬૯ પત્રાંક. હિન્દી મેં ૩૦૪ (પન્ના હૈ). 'ઈશ્વરેચ્છા હોગી તો પ્રવૃત્તિ હોગી, ઓર (જો ભી પ્રવૃત્તિ હોગી) ઉસે સુખદાયક માન લેંગે.' ૨૬૯. પેજ હૈ ૩૦૪. 'ઈશ્વરેચ્છા હોગી તો પ્રવૃત્તિ હોગી, ઓર ઉસે સુખદાયક માન લેંગે. પરંતુ...' અબ જો કહતે હૈં 'મનમાને સત્સંગ કે બિના કાલક્ષેપ હોના દુષ્કર હૈ. મોક્ષ કી અપેક્ષા હમે સંત કી ચરણસમીપતા બહુત પ્રિય હૈં.' યે અસંસાર પરિત્યાગ હૈ. સંસાર કામના કા તો પરિત્યાગ હૈ, લેકિન અસંસાર કામના કા ભી પરિત્યાગ હૈ. ઇતના પ્રેમ આતા હૈ, સત્પુરુષ અગર વિદ્યમાન હોવે તો ઇતના પ્રેમ આતા હૈ. સંસારકી તો કિસી પદાર્થ કી ચાહના તો ખૈર રહે હી નહીં, લેકિન ફિર અસંસાર કી બાત ભી નહીં

રહતી. યે સબ બાત Over bound હૈ. આપ તર્ક કર્યો નહીં લગાતે વહાં પર ? કી સત્સંગ સે ક્યા મોક્ષ કોઈ બઢિયા ચીજ નહીં હૈ ક્યા ? યા મોક્ષ સે કોઈ સત્સંગ બઢિયા ચીજ હૈ ક્યા ? તો ક્યા હૈ ?

જૈસે એક દો મહિને કા કિસીને ઉપવાસ કર લિયા. ફિર શારીરિક શક્તિ તો કમજોર હો જાયેગી. ઠીક હૈ ? અબ શારીરિક શક્તિ ઇતની કમજોર હો જાને પર અગર ઇનકો કોઈ લક્ષુ ખિલાવે તો ? કર્યો ? લક્ષુમેં ઘી જ્યાદા આતા હૈ ઓર ભી મસાલા, તેજાના ડાલા, મેવા ડાલા હો. સબ શક્તિદાયક ચીજ હો વહ ભી ડાલી હો, તો ઉનકો ખિલાવે. દો મહિને સે ભૂખા હૈ તો બહુત કમજોર હો ગયા હૈ. દો-ચાર લક્ષુ ખિલા દો. મર જાયેગા. ક્યા હોગા ? સીધા હી રામશરણ. દૂસરા કુછ હોનેવાલા નહીં હૈ. ઓર ઉસકો મુંગ કા પાની દેના પડતા હૈ યા પતલી રાબ હમારે યહાં બનાતે હેં, આપ ક્યા બોલતે હેં પતા નહીં. રાબ બોલતે હેં હમારે યહાં તો. જો ઉપવાસ કે બાદ દેતે હેં ઉપવાસી કો, વહ ભી તોલા, દો તોલા, તીન તોલા ઉતના. વહ ભી કીલો આધા કીલો નહીં દેતે. પાની ભી નહીં ઇતના. વહ ભી દો-તીન તોલા દેતે હેં. ફિર આઘે ઘંટે કે બાદ એક-દો તોલા દેતે હેં. ફિર દો ઘંટે કે બાદ ચાર-છઃ-આઠ તોલા દેતે હેં. મતલબ કમજોર પરિસ્થિતિમેં જો દેને લાયક હો વહી દિયા જાતા હૈ. વહાં મોક્ષ કી બાતેં ઓર શુક્લધ્યાનકી શ્રેણીકી બાત કરેંગે તો યે બાત કોઈ ચલનેવાલી નહીં હૈ. યે ઉંચે Stage કી બાત વહાં ઉસકે પલ્લે પડનેવાલી નહીં હૈ. તો ઉસકો તો સત્સંગ હી ચાહિયે. ઓર સત્સંગ સે હી ઉસકા જો દોષ હૈ વહ ગલને લગ જાયેગા. ખાસ કરકે દર્શનમોહ ગલને લગ જાયેગા.

યે દર્શનમોહ કો ક્ષીણ કિયે બિના, ઉસકી તાકાત તોડે બિના હમ કિતની ભી આગે કી બાત કર દેવે, કોઈ કામ હોનેવાલા નહીં હૈ. માને કોઈ બાત વહ અંતરભેદ કરકે પહુંચેગી હી નહીં. જીવ કો તો સંસાર પરિણતિ પડી હૈ. કલ બાત ચલી થી, સંસાર પરિણતિ પડી હૈ ઉસકો તો. બહુત તગડી હૈ વહ તો.

ઇસલિયે (યહાં કહતે હેં કિ) હમેં તો મોક્ષ સે ભી સત્સંગ પ્રિય હૈ. 'સંતચરણ કી સમીપતા પ્રિય હૈ.' સંતચરણ કી સમીપતા મિલ ગઈ તો બાત ખતમ હો ગઈ. મોક્ષ તો આનેવાલી ચીજ હૈ. વહ બુલાને કી ભી ચીજ નહીં હૈ, વહ તો સ્વયં આનેવાલી ચીજ હૈ.

‘પરંતુ ઉસ હરિ કી ઇચ્છા કે આગે હમ દિન હૈ.’ માને સત્સંગ મિલ નહીં રહા હૈ. ઇસકે લિયે હમ લાચાર હૈં. આજકલ સત્સંગ નહીં મિલ રહા હૈ. જૈસા સત્સંગ હમ ચાહતે હૈં, ઐસે સત્સંગ કા કોઈ યોગ નહીં બૈઠ રહા હૈ. યે કોઈ હરિઇચ્છા હૈ, માને કુદરત કી કોઈ પરિસ્થિતિ હૈ, ઇસકે પીછે હમારા કુછ ચલતા નહીં. લેકિન હમારી ભાવના જો હૈ વહ તો ઐસી હી ભાવના હૈ. માને સંસારકામના કા પરિત્યાગ કરકે, અસંસાર પરિત્યાગરૂપ કરકે શુદ્ધભક્તિસે. શુદ્ધભક્તિ સે માને નિષ્કામભક્તિ સે. નિરિચ્છિક ભક્તિ સે, ઇસકો શુદ્ધ ભક્તિ કહતે હૈં. ‘શુદ્ધભક્તિ સે વહ પુરુષ સ્વરૂપ વિચારને યોગ્ય હૈ.’ યે સત્પુરુષ કા જો સ્વરૂપ હૈ વહ વિચારને યોગ્ય હૈ, પહચાન કરને યોગ્ય હૈ.

‘ચિત્રપટ કી પ્રતિમા કે હૃદય દર્શન સે...’ ચિત્રપટ કી પ્રતિમા જો હૈ ઉસકો હૃદયમેં રખ લેવેં, હૃદય દર્શન કરે ઇસસે ભી ઉપર્યુક્ત આત્મસ્વરૂપકી પ્રગટતા રૂપ મહાન ફલ હૈ.’ ઉપર જો કહા કી ઇસસે નિયમ સે સ્વાભાવિક અત્યંત શુદ્ધાત્મ સ્વરૂપ પ્રગટ હોતા હૈ, યે બહુત બડા ફલ હૈ. ઉસમેં તો તુજે દર્શનમોહ મંદ હોગા. યા કુછ ભક્તિ કે ઔર પરિણામ હો જાયેંગે, લેકિન સ્વરૂપ નહીં પ્રગટ હોગા. પરોક્ષસે સ્વરૂપ પ્રગટ નહીં હોગા.

‘આત્મસ્વરૂપ કી પ્રગટતારૂપ મહાન ફલ હૈ. યહ વાક્ય, (યહ વચન) નિર્વિસંવાદી જાનકર લિખા હૈ.’ માને ઇસ વચન પર વિવાદ કી ગુંજાઈશ નહીં હૈ, વિવાદકા કોઈ અવકાશ નહીં હૈ, ઐસી યે ઇસ બાત હૈ ઐસા કહતે હૈં. ઇસ બાત કો વિવાદમેં મત ખીંચના કિ યે તો નિમિત્તાધિન વૃત્તિ હો જાયેગી કિ નહીં હો જાયેગી ? ના દે દિયા હૈ. ઇસ વિષયકો તુમ વિવાદ મેં મત લે જાઓ. અગર અપના ભલા ચાહતા હો, અપની બુરાઈ નહીં કરના ચાહતા હો તો ઇસ વિષયકો મહેરબાની કરકે ઇસકો વિવાદ મેં મત લે જાઓ. દૂસરી-દૂસરી બાતોંકા વિવાદ કર લેના લેકિન ઇસ મુદ્દે પર તો વિવાદ કરના હી નહીં. યે નિર્વિસંવાદી બાત હૈ. ઇસમેં વિવાદ-સંવાદ કરને કા કોઈ અવકાશ નહીં હૈ.

‘મન મહિલાનું વહાલા ઉપરે,...

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- નહિ, એમાં શું કહે છે કે આત્મસ્વરૂપની પ્રગટતા એ તો

ફળ લીધું છે. કોનું ફળ લીધું ? કે જે પ્રત્યક્ષ સત્પુરુષને ઓળખે એનું ફળ એ છે. તો 'સોભાગભાઈ'ને સંયોગ નહોતો થતો. પ્રત્યક્ષ સત્સંગ એકબીજાનો નહોતો રહેતો. એમને ભક્તિ બહુ હતી તો એક વિચાર આવ્યો કે તમારું ચિત્રપટ, અમુક પ્રકારનું એટલે ત્યાગદશાવાળું લીધું હશે, આગે ભી એક છોટા-સા કપડા પહના હૈ, ખડ્ગાસન મેં ખડે હેં. હમકો પતા નહીં હૈ કિ યહી હૈ, લેકિન ઐસી કોઈ બાત હોગી. ઐસી કોઈ બાત હોગી કિ ઇનકી જો ત્યાગી અવસ્થા હૈ 'શ્રીમદ્ગુજી' કી, ઉનકા કોઈ ચિત્રપટ કલ્પના કરકે રખે ઔર ઉસકો હૃદય મેં ધારણ કરેં. માને આપ મેરે હૃદયમેં સે દૂર રહ હી નહીં સકતે. ભલે હી ક્ષેત્ર સે દૂર હો. મેરે હૃદયમેં સે આપ દૂર નહીં રહ સકતે. ઉનકી સરલતા ઇતની થી કી ઉનકો જો જો વિચાર આતે થે ઉનકો લિખ દેતે થે. અપને વિચાર કો કભી ગોપિત રખકે કુછ પ્રવૃત્તિ નહીં કરતે. ખુલ્લમ્ ખુલ્લા જો ભી વિકલ્પ આયા, જો ભી વિચાર આયા વહ ખુલ્લા કર દેતે હેં. મુજે એસા વિચાર આ રહા હૈ. ફિર ઇસકા કોઈ ઠપકા મિલે તો ભી પ્રેમ સે સૂને. ઠપકા ભી દેતે હેં કભી-કભી ઔર કોઈ ભી બાત હો તો વે તૈયાર હેં. ઉનકી માનસિક પરિસ્થિતિકી ભૂમિકા ઇતની તૈયાર હૈ કી હમેં તો એક શ્વાચ્છોશ્વાસ હી ઇનકી આજ્ઞા બિના ચલે તો ભલે ચલે, ઇસકે સિવા હમારી કોઈ પ્રવૃત્તિ ઇનકી આજ્ઞા બિના નહીં ચલે.

ઐસે સત્પુરુષ કી આજ્ઞા મેં હમેં રહના હૈ કિ ઇનકી આજ્ઞા બિના કુછ હમેં કરના હી નહીં. ઔર હમારે સબ પરિણામ હેં, જિતને ભી પરિણામ હેં, હમ ખુલ્લા કરકે કહેંગે, વહ આસાન બાત નહીં હૈ. હમકો યે હો રહા હૈ, ઐસા ભાવ આતા હૈ, ઐસા પરિણામ આતા હૈ, ઐસા પરિણામ આતા હૈ તો લિખ દેતે થે. ક્યોંકિ પ્રત્યક્ષ તો થે નહીં. ચિઠ્ઠી મેં લિખ દેતે થેં. રોજાના કરીબ વે ચિઠ્ઠી લિખતે થે. શાયદ કોઈ ઐસા દિન નિકલા હો કિ ઉન્હોંને ચિઠ્ઠી નહીં લિખી હો. ઉસમેં એક બાત ઐસી ભી ઉન્હોંને લિખી તો ઉન્હોંને ઇસકો મના કર દિયા કિ તુમ ઐસા મત કરો.

જો સત્પુરુષકા તુમહેં યોગ હૈ ઉસકો તુમ પહચાનો. અચ્છી તરહ ઉસકે અંતરંગ કો પહચાનો. જિસકા ફલ પ્રગટ આત્મસ્વરૂપ હૈ. આત્મસ્વરૂપકી પ્રગટતા હૈ. યે પહચાનકા ફલ આત્મસ્વરૂપકી પ્રગટતા હૈ. ઔર ચિત્રપટકી પ્રતિમા કે હૃદયદર્શન સે યે ફલ મહાન હૈ. માને ચિત્રપટકી પ્રતિમાકે હૃદયદર્શન સે આત્મસ્વરૂપકી પ્રગટતા હોનેવાલી નહીં હૈ ઔર ઇસસે હોનેવાલી હૈ. યે અભિપ્રાય હૈ.

‘મન મહિલાનું વહાલા ઉપરે, બીજાં કામ કરતં, ઇસ પદ કે વિસ્તારવાલે અર્થ કો આત્મપરિણામરૂપ કરકે...’ જો આગે અર્થ કર દિયા હૈ, આગે કે પત્રમેં વિસ્તાર સે અર્થ કર દિયા હૈ. ‘વિસ્તારવાલે અર્થ કો આત્મપરિણામરૂપ કરકે ઉસ પ્રેમભક્તિ કો સત્પુરુષ મેં અત્યંતરૂપ સે કરના યોગ્ય હૈ.’ વહ તો આગે કહ દિયા કિ એક હી ધ્યાન, એક હી ઉપયોગ, એક હી સ્મરણ, એક હી લક્ષ્ય, એક હી લય યે સબ પ્રયોગ કિયે ન ? એસે સત્પુરુષ કે પ્રતિ જો પરિણામ હો જાતા હૈ ઇસકા યહી કારણ હૈ કિ ઉસકો યે બાત દેખનેમેં આ ગઈ કિ અનંતકાલ મેં યે અનંત પરિભ્રમણ મિટાને કી એક ચીજ મુજે મિલ ગઈ. સર્વોત્કૃષ્ટ ચીજ મીલ ગઈ.

જૈસે ‘સોગાનીજી’ને શબ્દ પ્રયોગ કિયા હૈ, સર્વસ્વ દેનેવાલે શ્રીગુરુ. લિખા હૈ ભક્તિ કરકે ? સર્વસ્વ કે દેનેવાલે શ્રીગુરુ, એસા કરકે લિયા હૈ. સર્વસ્વ કે દેનેવાલે જો હોતે હેં ઉનકે પ્રતિ ઉતના પ્રેમ આતા હૈ, ઉતની મહિમા આતી હી હૈ. ક્યોંકિ યે ઉનકા સર્વસ્વ હો ગયા.

ઉસ પ્રેમભક્તિ કો સત્પુરુષ મેં અત્યંતરૂપ સે કરના યોગ્ય હૈ. ‘એસા સબ તીર્થકરોને કહા હૈ.’ ક્યા કહા ? યે સબ તીર્થકરો કી આજ્ઞા હૈ. મેં કહતા હૂં ઉતની બાત મત માનો, મત સમજો. સભી તીર્થકરોને યે બાત કહી હૈ. ‘વર્તમાન મેં કહતે હેં...’ અબ જો મહાવિદેહ આદિ મેં જો ભી તીર્થકર હેં, વે યહી બાત કહતે હેં ‘ઔર ભવિષ્ય મેં ભી (સભી તીર્થકર) એસા હી કહોંગે.’ દેખિયે ! કિતના વજન હૈ ઇસકા. તીર્થકરો કો બીચમેં લે આયે. આપ કહતે હેં કિ ફલાણા જ્ઞાની તો નહીં કહતે, ફલાણા જ્ઞાની તો એસા નહીં કહતે. લેકિન યે કહતે હેં કિ સભી તીર્થકર એસા કહતે હેં.

મુમુક્ષુ :- દિવ્યધ્વનિ મેં બાત આચી હૈ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હાં, સભી તીર્થકરો કી, એક તીર્થકર કી નહીં. ભૂતકાલ કે અનંત, વર્તમાન મેં જો બિરાજમાન હેં વે ઔર ભાવિ મેં જો હોનેવાલે હેં અનંત, સભી તીર્થકરોને એસા કહા હૈ, એસા કહ રહે હેં ઔર એસા હી કહોંગે.

મુમુક્ષુ :- દેશનાલબ્ધિની વાત આવે છો.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હાં. આતી હૈ કિ નહીં આતી હૈ ? તો દેશના કહાં સે મિલતી હૈ ? વિદ્યમાન સજીવનમૂર્તિ કે બિના દેશના કભી મિલતી નહીં હૈ. તીનકાલ મેં યે અફર સિદ્ધાંત હૈ.

મુમુક્ષુ :- બધા જ્ઞાનીની એક જ વાત છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એક હી બાત હોતી હૈ, દૂસરી બાત હોતી હી નહીં.

‘ઉસ પુરુષ સે પ્રાપ્ત હુઈ ઉસકી...’ ઉસ પુરુષ સે પ્રાપ્ત હુઈ, ઇસલિયે તો પૂજ્ય ‘ગુરુદેવ’ને પૂજ્ય ‘બહેનશ્રી’ કે વિષયમેં જો કહા વહ જૈસે ‘શ્રીમદ્જી’ કી યે બાત નહીં બેઠતી હૈ કિતને મુમુક્ષુઓંકો કિ યે તો સત્પુરુષ કી ભક્તિ કી બાત બહુત બાર-બાર કરતે હૈં. ‘ગુરુદેવ’ ઐસે નહીં કરતે. લેકિન ‘ગુરુદેવ’ અપને લિયે નહીં કહતે. જબ કોઈ દૂસરે જ્ઞાની કા સત્સંગ હોને કી બાત હો તો ભી ઉતને હી જોર સે કહેંગે જિતને જોર સે ઉન્હોંને કહી. યે પ્રતીત હોતી હૈ કિ નહીં હોતી હૈ ?

‘ઉસ પુરુષ સે પ્રાપ્ત હુઈ ઉસકી આત્મપદ્ધતિસૂચક ભાષા...’ દેખો ! ભાષા કી પદ્ધતિ બતાઈ. પરિભાષા જો કરતે હૈં ન ? ઉસમેં આત્મકાર્ય કી પદ્ધતિસૂચક ભાષા. ગુજરાતી મેં ઐસે હી શબ્દ હૈં ન ? આત્મપદ્ધતિસૂચકભાષા. અનુવાદ તો અચ્છા કિયા હૈ. જિસને કિયા હૈ, અનુવાદ અચ્છા કિયા હૈ. ‘ઉસ પુરુષ સે પ્રાપ્ત હુઈ ઉસકી આત્મપદ્ધતિસૂચક ભાષામેં જિસકા વિચારજ્ઞાન અક્ષેપક હુઆ હૈ.’ અબ કયા કહતે હૈં ? દેખો ! પ્રત્યક્ષ યોગ હૈ ઓર પ્રત્યક્ષયોગ મેં મુમુક્ષુ કા વિચારજ્ઞાન જો હૈ વહ વિક્ષેપવાલા નહીં હૈ. જિસમેં વિક્ષેપ નહીં હૈ. વિક્ષેપ માને કયા ? Disturbance જિસકો કહતે હૈં. એક બાત સુનતે સુનતે ફિર ધ્યાન દૂસરી જગહ ચલા જાયે. વિક્ષેપ પડ જાયે. માને પ્રત્યક્ષ સુનનેમેં ઉસકા કોઈ ટુકડા-ટુકડા હો જાતા હૈ. કભી વિચાર બદલ જાતા હૈ, કભી કિંધર લક્ષ ચલા જાતા હૈ, કભી કોઈ બાત સ્મરણ મેં આ જાતી હો. જો બાત એક ધ્યાન સે સુનની ચાહિયે વહ નહીં સુને, ઉસકો વિક્ષેપ કહતે હૈં. ઐસી પરિસ્થિતિ જિસકો નહીં હો ઉસકો ક્ષેપકવંતજ્ઞાન કહતે હૈં.

‘ઉસ પુરુષ સે પ્રાપ્ત હુઈ ઉસકી આત્મપદ્ધતિસૂચક ભાષા...’ યે ભાષા આત્મપદ્ધતિસૂચક ભાષા અજ્ઞાની કો નહીં હોતી. દેખિયે ! યે વિશેષણ જો હૈ વહ ખાસ તૌર સે લિયા હૈ જ્ઞાનીકી ભાષાકે (લિયે). જ્ઞાનીકી ભાષા આત્મપદ્ધતિકો સૂચન કરનેવાલી હોતી હૈ. કેસે આત્મકાર્ય કરે ? ઇસ પદ્ધતિકો, ઇસ પદ્ધતિકી કાર્યપદ્ધતિ કી સૂચના જિસમેં મિલતી હૈ માને વિધિકી સૂચના જિસમેં મિલતી હૈ, યે જ્ઞાની કી વાણીમેં મિલતી હૈ, અજ્ઞાનીકી વાણીમેં નહીં મિલતી હૈ.

ઇસકા મતલબ યે હુઆ કિ કોઈ ભી વક્તા હો, પહચાના હુઆ યા અનજાના

હો. કોઈ ભી વક્તા હો, સુનનેકા પ્રસંગ પડતા હો, તો ઉસકે વ્યાખ્યાનમેં વાંચન મેં, પ્રવચનમેં યે બાત ગૌર કરકે દેખની ચાહિયે કિ ઉસમેં વિધિકી બાત કહાં, કિસ તરહ, કૌન સી આતી હૈ ? કબ આતી હૈ ? કિસ તરહ આતી હૈ ? કૌન-સી આતી હૈ ? આતી હૈ કિ નહીં આતી હૈ ? યે બાત કો દેખ લેના ચાહિયે. પતા ચલ જાયેગા કિ યે વિધિસે અનજાન હૈ યા વિધિકા જાનકાર હૈ. ઇસકા પતા યહાં સે ચલ જાયેગા. ઔર જો ઇસ વિષય પર ગૌર નહીં કરતે ઔર વૈસે હી સુનતે રહતે હેં, ઉનકો ન જ્ઞાનીકા પતા ચલતા હૈ ન અજ્ઞાનીકા પતા ચલતા હૈ. ઔર જિસકા લક્ષ્ય હૈ, ધ્યાન હૈ કિ હમેં યે ચીજ દેખની હૈ તો જિસકી વાણીમેં યે ચીજ આતી હૈ, વહ ઐસી દિખેગી કી જૈસે અંધેરેમેં પ્રકાશ દિખતા હૈ.

ઘોર અંધેરા હો ઇસમેં કોઈ પ્રકાશ કી લકીર આવે. ભલે હી ટોર્ય કી હોવે તો કિસીકો પૂછના પડતા હૈ કિ પ્રકાશ હુઆ કિ નહીં હુઆ ? પ્રકાશ હમને દેખા કિ નહીં દેખા ? કિસી સે Certify કરના પડતા હૈ ક્યા ? કિ હમને પ્રકાશ દેખા કિ નહીં દેખા ? અંધેરા થા કુછ દિખતા હી ન થા, ઉસમેં પ્રકાશ આવે તો કેસે નહીં દિખે ?

વૈસે અગર સુનતે વક્ત જિસકા ધ્યાન ઇસ વિધિ કી ખોજ મેં હૈ અગર સુનાનેવાલે કે પાસ યે વિધિકી આત્મપદ્ધતિસૂચક ભાષા હૈ તો ઉસકો અંધેરે મેં પ્રકાશ કી તરહ યે ચીજ મીલ જાતી હૈ. અગર ઇસકા ધ્યાન નહીં હૈ તો યે કિસીકો ભી સુનતા રહે, ચાહે જ્ઞાનીકો સુને, ચાહે અજ્ઞાનીકો સુને, ઉનકે તો કુછ બાત પલ્લે પડનેવાલી હૈ હી નહીં. ન ઉસકો કુછ પહચાન હોનેવાલી હૈ કિ ઇસકા સુનને યોગ્ય હૈ યા ઇસકા નહીં સુનને યોગ્ય હૈ, ઇસકા વિવેક ભી ઇસસે હોનેવાલા નહીં હૈ. વહ તો જહાં ભી સુનાનેવાલા મીલેગા સુનનેકો બૈઠ જાયેગા. હમકો તો 'સમયસાર' સુનના હૈ ઔર વહ 'સમયસાર' સુનાતા હૈ. ઐસે નહીં સુના જાતા.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ભલે વિધિથી અજ્ઞાન છે પણ વિધિને શોધે છે ? આ સવાલ છે. અજ્ઞાન છે એનો વાંધો નથી પણ શોધતો ન હોય તો એનો વાંધો છે. શું કીધું ? આ મેળવી લેવા જેવી વાત છે. અજ્ઞાન છે એનો એટલો વાંધો નથી પણ શોધ છે માર્ગની ? માર્ગની શોધ ન હોય તો અજ્ઞાન છે.. અજ્ઞાન છે... એમ કરીને અજ્ઞાનને

કાંઈ વીંટળાઈને બેસી જવાનું છે ? અજ્ઞાનને છોડવું નથી એવી રીતે વીંટળાઈને ? એ તો એ પરિસ્થિતિ થઈ ગઈ. એટલે એ વાતની શોધ એના જ્ઞાનને ખોલી દે છે.

જિજ્ઞાસા છે એ જ જ્ઞાનપ્રાપ્તિની ભૂમિકા છે. જિજ્ઞાસાના કાળમાં-સત્યની જિજ્ઞાસાના કાળમાં સત્યનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થવાનો અવકાશ ઊભો થાય છે, ખાલી જગ્યા ઊભી થાય છે. એક તો જીવ કે જ્ઞાન મેં ખાલી જગહ નહીં હૈ. બહુત કચરા ભરા હૈ. લેકિન સત્ય કી અગર જિજ્ઞાસા હુઈ તો ઇસ જિજ્ઞાસાકે કાલમેં સત્ય ગ્રહણ કરનેકા એક અવકાશ પૈદા હોતા હૈ. ઇસલિયે જિસકો જિજ્ઞાસા હૈ ઉસકો જ્ઞાન પ્રાપ્તિ હોતી હૈ. ઓર ઇસ બાતકો અચ્છી તરહ ઇસ પરિસ્થિતિ કો પૈદા કરને કે લિયે કભી જો અચ્છે વક્તા હોતે હૈં વહ Suspense story કી તરહ ઇસ બાત કો રખતે હૈં. પ્રસ્તુત કરને મેં યે Suspense કી Side પકડતે હૈં કિ અગલે કી જિજ્ઞાસા ઓર જાગૃત હો જાયે, જિજ્ઞાસા ઓર જાગૃત હો જાયે, જિજ્ઞાસા ઓર તેજ હો જાયે. ઇસ ભૂમિકામેં વહ લા દેતે હૈં ઓર ફિર બાતકો ઉસકે સામને રખતે હૈં કિ યે ચીજ હૈ. ઐસા કરતે હૈં.

શાસ્ત્ર મેં ભી પ્રશ્ન-ઉત્તર રખને કા યહી અભિપ્રાય હૈ. જૈસે ‘ટોડરમલજી’ને શાસ્ત્ર લિખા તો પ્રશ્ન-ઉત્તર બહુત લિખે. વૈસે સભી પરમાગમમેં કમ-બેસી માત્રા મેં તો આતે હી હૈં, ગ્રંથકર્તા પ્રશ્ન કભી કહીં-કહીં રખતે હૈ ઇસકા યહી કારણ હૈ કિ યહાં ઐસી જિજ્ઞાસા સંભવિત હૈ. ઇસ સંભવિત જિજ્ઞાસા મેં અગર પઢનેવાલા પાઠક તું આયા હૈ તો તુજે યહ ઉત્તર દેતે હૈં. અગર તુજે યે જિજ્ઞાસા નહીં હૈ તો હમારા ઉત્તર બેકાર જાયેગા.

જૈસે છઠ્ઠી ગાથા ‘સમયસાર’ કી હૈ. તો ઉસમેં ટીકાકાર આચાર્ય મહારાજને યે પ્રશ્ન ઉઠાયા કિ ‘કોડસૌ શુદ્ધ આત્મેતિ ચેત્’ ઐસા કૌન-સા આત્મા હૈ કિ જિસકો જાનના આવશ્યક હૈ ? જાનના જરૂરી હૈ ? તો જરૂરત મેં રુચિ હોતી હૈ, જિજ્ઞાસા હોતી હૈ. ઉસકો કહતે હૈં કિ ણ વિ હોદિ અપ્પમત્તો ણ પમત્તો જાણઓ દુ જો ભાવો। ઉસકો જ્ઞાયકભાવ બતાતે હૈં. જિસકો પ્રશ્ન હી નહીં હૈ, જિજ્ઞાસા હી નહીં હૈ ઉસકો હમ નહીં બતાતે. યે ઇસકા સીધા અભિપ્રાય હૈ વહાં.

મુમુક્ષુ :- જિજ્ઞાસામાં પણ સત્ય સમજવાની જિજ્ઞાસા.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- સત્ય સમજવાની. નિષ્પક્ષ હોકરકે સત્ય ક્યા હૈ ? સત્ય

स्वऽप क्या है ? एतनी ही जिज्ञासा. पूर्वग्रह छोडकरके. निष्पक्ष माने ये मतका पक्ष होता है, अपने-अपने मत का पक्ष होता है. जिस संप्रदाय में मनुष्य जन्म लेता है उसका पक्ष रहता है. उसके मत का पक्ष नहीं होना चाडिये. और दूसरा अपने दोष का पक्ष नहीं होना चाडिये. जहां भी दोष की बात आती हो, मेरे में ये दोष है कि नहीं ? मिलान कर लेवे. जिसको अपने दोष का पक्ष नहीं करना है, वह जिस पर ममत्व है ऐसे दूसरे का भी पक्ष नहीं करेगा.

ये जो समाज में हर जगह धार्मिक संप्रदाय में गुठबंधी-Groupism क्यों होता है ? Groupism कैसे होता है ? दोष है इसका भी पक्ष करता है कि ये तो हमारा पक्षवाला है न ? ये भूल करे इसको तो गौण करो. वह सामनेवाला क्यों भूल करता है ? ऐसा नहीं यत्ने इस मार्ग में, इस मार्गमें ऐसा नहीं यत्ने. भूल कोई भी करता है, दोष कोई भी करता है वह हरगीठ दोष ही है. अगर मैं करता ही हूं तो मेरा भी दोष है. जो भी करता है उसका दोष है. दोष करता है उसको कभी भी गुण नहीं समझे. निष्पक्ष हो जाना चाडिये. इस मार्गमें ऐसा Groupism नहीं यत्नेगा. और Groupism है तो ये मार्ग नहीं है, उन्मार्ग है, ऐसा समझे. जिसको अपने दोषकी पक्कड नहीं करना है, दूसरेका दोषका पकड करके उसका Group कैसे बनायेगा ? अब ये हमको Support करनेवाला है इसलिये उसको गौण कर दो, ये बात एधर नहीं यत्ने. चाहे कोई साथमें रहे, चाहे कोई साथमें नहीं रहे. हम तो अकेले हमारे मार्गमें जायेंगे. ऐसी जिसकी तैयारी हो वह इस मार्ग के अधिकारी हैं. हमारे Support करनेवालोको हम साथमें रजे फिर हम आगे यत्ने. ये तो संसारमें परिभ्रमण करने की सब चाल है. ये इस मार्गमें तो नहीं है.

‘उस पुरुष से प्राप्त हुई उसकी आत्मपद्धतिसूचक भाषा...’ देजीअे ! उनकी तो शैली ही कोई ऐसी है कि आप साहित्य में देखने जाओ तो Dictionary में शब्द नहीं भीले, ऐसे शब्दप्रयोग हैं. शास्त्रसंज्ञा लिया. शास्त्रसंज्ञा आगे बोल आया न ? ऐसा तुमको विचार हो तो, ऐसी तुम्हारी धारणा हो तो, ऐसा तुम्हारा विश्वास हो तो और हमारा वचन सुनने के बाद कोई लोकसंज्ञा या शास्त्रसंज्ञा नहीं हो तो, ऐसा करके लिया न ? उसमें शास्त्रसंज्ञा का शब्द लिया. माने शास्त्र से मेल जाता है कि नहीं जाता है ? आप तो कहते हो लेकिन शास्त्रमें ऐसी

બાત હે કિ નહીં હૈ ? કહતે હૈં કિ તુમ પ્રત્યક્ષયોગકે અધિકારી નહીં હો. અગર અભી ભી તુજે શાસ્ત્રમેં હમારી બાતકા મિલાન કરકે Certify કરના હૈ, માન્ય કરના હૈ તો તુ પ્રત્યક્ષયોગકા અધિકારી નહીં હૈ.

આત્મપદ્ધતિસૂચક ભાષામેં જિસકા વિચારજ્ઞાન અક્ષેપક હુઆ હૈ એસા પુરુષ માને એસા મુમુક્ષુ ઉસ પુરુષકો માને સત્પુરુષકો આત્મકલ્યાણકા કારણ સમજકર. કયા સમજતા હૈ ? વહ મેરે અનંતકલ્યાણકા કારણ હૈ એસા સમજકર વહ શ્રુત, શ્રુત માને શ્રવણ કરતા હૈ, જો વાણી આતી હૈ ઉસકો શ્રવણ કરતા હૈ, ઉસકો શ્રુત કહતે હૈં. '(શ્રવણ) ધર્મમેં મન (આત્મા)...' યહાં મન માને મન નહીં. મન માને આત્મા કો, માને પૂરે આત્મભાવસે ધારણ કરકે, આત્માકો ધારણકર, ધારણ કરતા હૈ ઉસ રૂપ સે પરિણામ ધારણ કરતા હૈ. વહ પરિણામ કેસા કરના યોગ્ય હૈ ? કે 'મન મહિલાનું વહાલા ઉપરે, બીજાં કામ કરંત.' એસા દષ્ટાંત દેકર ઉસકા સમર્થન ક્રિયા હૈ. ઇસ દષ્ટાંત સે ઇસ બાત કા સમર્થન ક્રિયા હૈ કિ જૈસે પતિવ્રતા સ્ત્રીકા જો લક્ષ્ય હૈ-મન હૈ વહ એક હી જગહ રહતા હૈ, દૂસરા સબ ઘરકા કામ કરતે હુએ ભી. વૈસા હી મુમુક્ષુકા ચિત્ત જો હૈ વહ સત્પુરુષમેં રહતા હૈ. જૈસે ઇસકા ધણીમેં ચિત્ત હૈ, વેસે ઇસકો ધણી બના દિયા. મેરા તો યહાં હી ચિત્ત રહતા હૈ ઔર કોઈ જગહ મેરા ચિત્ત નહીં જાતા. એસા હો જાતા હૈ. બહુત Practical side લી હૈ.

મુમુક્ષુ :- પ્રત્યક્ષ ઉપર વજન દેવા માટે આ .... લગભગ કેટલી વખત કહ્યું છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બહુ Practical side છે. એક અનુભવગમ્ય વિષય છે અને એ પોતે પુરુષ છે છતાં એ વાતને સમજ્યા છે કે કેવી રીતે પરિણામ હોય છે. બહુ Practical side થી એ વાત સમજાવી છે. દષ્ટાંતની પાછળ એની જે Practical side છે એ સમજવા જેવી છે.

'ઘટિત તો ઇસ તરહ હોતા હૈ કી પુરુષ કે પ્રતિ સ્ત્રી કા કામ્યપ્રેમ સંસાર કે દૂસરે ભાવોંકી અપેક્ષા શિરોમણી હૈ.' કયા હૈ ? કિ પુરુષકે પ્રતિ સ્ત્રીકા જો કામ્યપ્રેમ હોતા હૈ વહ સંસારકે દૂસરે સબ પરિણામ, સ્ત્રી કે દૂસરે ભી પરિણામ હૈં-સંસારકે, પુત્રકે ભી હોતે હૈં, ભાઈકે, બહનકે, પિતાકે લેકિન યે જો પ્રેમ હૈ વહ શિરોમણી હૈ.

'ઉસ પ્રેમ સે અનંતગુણ વિશિષ્ટ પ્રેમ...' કિતના ? બરાબર નહીં લિયા. એસે પ્રેમ સે ભી અનંતગુણ વિશિષ્ટ પ્રેમ સત્પુરુષ સે પ્રાપ્ત હુએ આત્મરૂપ શ્રુતધર્મ

મેં કરના યોગ્ય છે.' જો ઉપદેશ ઉનકો સુનને કો મિલા ઉસ પર ઉનકો ઇતના પ્રેમ આતા હૈ, ઉતના પ્રેમ આતા હૈ કિ મેરા તો ઉદ્ધાર હો ગયા. યે ચીજ મિલને સે મેરા તો અનંતકાલકા નિવેડા હો ગયા. ઉતના પ્રેમ આતા હૈ કિ સ્ત્રી કે પ્રેમ સે અનંતગુણ વિશિષ્ટ આતા હૈ. યે બહુત Practical side હૈ ઇસ લાઇનકી. ઐસે તો સુનનેમેં ધ્યાન નહીં દેતે લોગ. કહતે હેં કિ પ્રેમ કા તો સવાલ હી નહીં રહા, યે તો અભક્તિ હો ગઈ. ઇતના અનંતગુણ વિશિષ્ટ પ્રેમ હોના ચાહિયે.

'પરંતુ ઉસ પ્રેમ કા સ્વરૂપ જહાં અદષ્ટાંતતા...' માને દષ્ટાંત અભાવ કો પ્રાપ્ત હોતા હૈ. દષ્ટાંતભાવ કો નહીં પરંતુ દષ્ટાંત અભાવ કો પ્રાપ્ત હોતા હૈ. માને પહુંચ નહીં હૈ. 'વહાં બોધકા અવકાશ નહીં હૈ. ઐસા સમજકર શ્રુતધર્મ કે લિયે ભરતાર કે પ્રતિ સ્ત્રી કે કામ્યપ્રેમ કા પરિસીમાભૂત દષ્ટાંત દિયા હૈ.' યે તો એક સિમિત દષ્ટાંત દિયા હૈ. મુમુક્ષુકો પ્રેમ તો અનંતગુણ, શ્રુતધર્મમેં અનંતગુણ વિશિષ્ટ પ્રેમ આતા હૈ. સિદ્ધાંત વહાં પરિસીમાકો પ્રાપ્ત નહીં હોતા. દષ્ટાંતકી સીમા હૈ. સિદ્ધાંતકી સીમા નહીં હૈ.

'પૂજ્ય બહેનશ્રી' કહતે હેં કિ યે વિભાવકી સીમા હોતી હૈ, સ્વભાવકી સીમા નહીં હોતી હૈ કભી. ઇસકે આગે સિદ્ધાંત વાણીકે પીછે કે પરિણામ કો પાતા હૈ. અર્થાત્ વાણીસે અતિત પરે હો જાતા હૈ. ઔર આત્મ વ્યક્તિ સે જ્ઞાત હોતા હૈ ઐસા હૈ. ઔર ઐસા સ્વયંકો માલૂમ હોતા હૈ કિ ઐસા હી હૈ. સિદ્ધાંતકી મર્યાદા નહીં હૈ. યે પરિણામકી જરૂર મર્યાદા હૈ સંસારમેં, લેકિન સિદ્ધાંતકી મર્યાદા નહીં હૈ. અમર્યાદિત પ્રેમ હોતા હૈ. તભી ઇસ ભૂમિકામેં હી યે શ્રવણપ્રાપ્ત જો બોધ હૈ ઉસકા પરિણામન હો સકતા હૈ. અગર ઐસા નહીં હોતા હૈ ઔર હમ અપેક્ષા રખે કિ હમને તો ઇતને સાલ તક સુના, લેકિન હમકો ક્યોં નહીં મિલા ? લેકિન સુના તો કિસ ભાવસે સુના ? કિસ ઢંગસે સુના ? કેસી સ્થિતિમેં રહકરકે સુના ? ઇસકા તો કભી વિચાર કિયા હી નહીં હો ઔર અપેક્ષા રખે કિ હમને તો બહુત કાલ તક સુના ઇસલિયે હમકો મિલ જાના ચાહિયે. યે કોઈ કાલ કી ઐસી કોઈ ગિનતી નહીં હૈ કિ ઇતના કાલ કરે તો યે કામ હો જાય. ઉતની બાત નહીં હૈ. વહ તો અનંતકાલ કરે, જિસ ઢંગ સે કરતા હૈ ઉસ ઢંગસે તો અનંતકાલ કરે તો ભી નહીં મિલનેવાલા. સો-પચાસ વર્ષ કા તો કહાં સવાલ હૈ ? ઐસે કરકે ઇસ પરિસ્થિતિ કો ઇસ પત્રમેં પ્રસિદ્ધ કી હૈ. યહાં તક રખતે હેં.

પત્રાંક - ૩૯૭

મુંબઈ, શ્રાવણ વદ ૧૧, ગુરુ, ૧૯૪૮

શુભેચ્છાસંપન્ન ભાઈ ત્રિભોવન, સ્તંભતીર્થ.

આત્મસ્વરૂપને વિષે સ્થિતિ છે એવા જે... તેના નિષ્કામ સ્મરણે યથાયોગ્ય વાંચશો. તે તરફના 'આજે ક્ષાયિકસમકિત ન હોય' એ વગેરે સંબંધી વ્યાખ્યાનના પ્રસંગનું તમ લિખિત પત્ર પ્રાપ્ત થયું છે; જે જીવો તે તે પ્રકારે પ્રતિપાદન કરે છે, ઉપદેશે છે, અને તે સંબંધી વિશેષપણે જીવોને પ્રેરણા કરે છે, તે જીવો જો તેટલી પ્રેરણા, ગવેષણા, જીવના કલ્યાણને વિષે કરશે તો તે પ્રશ્નનું સમાધાન થવાનો ક્યારેક પણ તેમને પ્રસંગ પ્રાપ્ત થશે. તે જીવો પ્રત્યે દોષદષ્ટિ કરવા યોગ્ય નથી, નિષ્કામ કરુણાએ કરી માત્ર તે જીવો જોવા યોગ્ય છે; કોઈ પ્રકારનો તે સંબંધી ચિત્તને વિષે ખેદ આણવો યોગ્ય નથી, તે તે પ્રસંગે જીવે તેમના પ્રત્યે ક્રોધાદિ કરવા યોગ્ય નથી, તે જીવોને ઉપદેશે કરી સમજાવવાની કદાપિ તમને ચિંતાના થતી હોય તોપણ તે માટે તમે વર્તમાન દશાએ જોતાં તો નિરુપાય છો, માટે અનુકંપાબુદ્ધિ અને સમતાબુદ્ધિએ તે જીવો પ્રત્યે સરળ પરિણામે જોવું, તેમ જ ઇચ્છવું અને તે જ પરમાર્થમાર્ગ છે, એમ નિશ્ચય રાખવો યોગ્ય છે.

હાલ તેમને જે કર્મ સંબંધી આવરણ છે, તે ભંગ કરવાને તેમને જ જો ચિંતા ઉત્પન્ન થાય તો પછી તમથી અથવા તમ જેવા બીજા સત્સંગીના મુખથી કંઈ પણ શ્રવણ કરવાની વારંવાર તેમને ઉલ્લાસવૃત્તિ ઉત્પન્ન થાય; અને કોઈ આત્મસ્વરૂપ એવા સત્પુરુષને જોગે માર્ગની પ્રાપ્તિ થાય, પણ તેવી ચિંતા ઉત્પન્ન થવાનો તેમને સમીપ જોગ જો હોય તો હાલ આવી ચેષ્ટામાં વર્તે નહીં, અને જ્યાં સુધી તેવી

તેવી જીવની ચેષ્ટા છે ત્યાં સુધી તીર્થંકર જેવા જ્ઞાનીપુરુષનું વાક્ય પણ તે પ્રત્યે નિષ્ફળ થાય છે, તો તમ વગેરેના વાક્યનું નિષ્ફળપણું હોય, અને તેમને કલેશરૂપ ભાસે, એમાં આશ્ચર્ય નથી, એમ સમજી ઉપર પ્રદર્શિત કરી છે તેવી અંતરંગ ભાવનાએ તે પ્રત્યે વર્તવું; અને કોઈ પ્રકારે પણ તેમને તમ સંબંધી કલેશનું ઓછું કારણ થાય એવી વિચારણા કરવી તે માર્ગને વિષે યોગ્ય ગણ્યું છે.

વળી બીજી એક ભલામણ સ્પષ્ટપણે લખવી યોગ્ય ભાસે છે, માટે લખીએ છીએ; તે એ કે, આગળ અમે તમ વગેરેને જણાવ્યું હતું કે અમારા સંબંધી જેમ બને તેમ બીજા જીવો પ્રત્યે ઓછી વાત કરવી, તે અનુક્રમમાં વર્તવાનો લક્ષ વિસર્જન થયો હોય તો હવેથી સ્મરણ રાખશો; અમારા સંબંધી અને અમારાથી કહેવાયેલાં કે લખાયેલાં વાક્યો સંબંધી એમ કરવું યોગ્ય છે, અને તેનાં કારણો તમને હાલ સ્પષ્ટ જણાવવાં તે યોગ્યતાવાળું નથી, તથાપિ તે અનુક્રમે જો અનુસરવામાં વિસર્જન થવાય છે, તો બીજા જીવોને કલેશાદિનું કારણ થવાય છે, તે પણ હવે 'ક્ષાયિકની ચર્યા' વગેરેના પ્રસંગથી તમને અનુભવમાં આવેલ છે. જે કારણો જીવને પ્રાપ્ત થવાથી કલ્યાણનું કારણ થાય તે કારણોની પ્રાપ્તિ તે જીવોને આ ભવને વિષે થતી અટકે છે; કેમકે, તે તો પોતાના અજ્ઞાનપણાથી નથી ઓળખાણ પડ્યું એવા સત્પુરુષ સંબંધીની તમ વગેરેથી પ્રાપ્ત થયેલી વાતથી તે સત્પુરુષ પ્રત્યે વિમુખપણાને પામે છે, તેને વિષે આગ્રહપણે અન્યઅન્ય ચેષ્ટા કલ્પે છે, અને ફરી તેવો જોગ થયે તેવું વિમુખપણું ઘણું કરીને બળવાનપણાને પામે છે. એમ ન થવા દેવા અને આ ભવને વિષે તેમને તેવો જોગ જો અજાણપણે પ્રાપ્ત થાય તો વખતે શ્રેયને પામશે એમ ધારણા રાખી, અંતરંગમાં એવા સત્પુરુષને પ્રગટ રાખી બાહ્યપ્રદેશે ગુપ્તપણું રાખવું

વધારે યોગ્ય છે. તે ગુપ્તપણું માયાકપટ નથી; કારણ કે તેમ વર્તવા વિષે માયાકપટનો હેતુ નથી; તેના ભવિષ્યકલ્યાણનો હેતુ છે; જે તેમ હોય તે માયાકપટ ન હોય એમ જાણીએ છીએ.

જેને દર્શનમોહનીય ઉદયપણે, બળવાનપણે વર્તે છે, એવા જીવને માત્ર સત્પુરુષાદિકની અવજ્ઞા બોલવાનો પ્રસંગ આપણાથી પ્રાપ્ત ન થાય એટલો ઉપયોગ રાખી વર્તવું, એ તેનું અને ઉપયોગ રાખનાર એ બન્નેના કલ્યાણનું કારણ છે.

જ્ઞાનીપુરુષની અવજ્ઞા બોલવી તથા તેવા પ્રકારના પ્રસંગમાં ઉજમાળ થવું, એ જીવનું અનંત સંસાર વધવાનું કારણ છે, એમ તીર્થંકર કહે છે. તે પુરુષના ગુણગ્રામ કરવા, તે પ્રસંગમાં ઉજમાળ થવું, અને તેની આજ્ઞામાં સરળપરિણામે પરમ ઉપયોગદષ્ટિએ વર્તવું, એ અનંતસંસારને નાશ કરનારું તીર્થંકર કહે છે; અને તે વાક્યો જિનાગમને વિષે છે. ઘણા જીવો તે વાક્યો શ્રવણ કરતા હશે, તથાપિ પ્રથમ વાક્યને અફળ અને બીજા વાક્યને સફળ કર્યું હોય એવા જીવો તો ક્વચિત્ જોવામાં આવે છે; પ્રથમ વાક્યને સફળ અને બીજા વાક્યને અફળ એમ જીવે અનંત વાર કર્યું છે. તેવાં પરિણામમાં આવતાં તેને વખત લાગતો નથી, કારણ કે અનાદિકાળથી મોહ નામનો મદિરા તેના ‘આત્મા’માં પરિણામ પામ્યો છે; માટે વારંવાર વિચારી તેવા તેવા પ્રસંગમાં યથાશક્તિ, યથાબળવીર્યે ઉપર દર્શિત કર્યાં છે જે પ્રકાર તે પ્રકારે વર્તવું યોગ્ય છે.

કદાપિ એમ ધારો કે ‘ક્ષાયિક સમકિત આ કાળમાં ન હોય’ એવું સ્પષ્ટ જિનના આગમને વિષે લખ્યું છે; હવે તે જીવે વિચારવું યોગ્ય છે કે ‘ક્ષાયિક સમકિત એટલે શું સમજવું ?’ જેમાં એક નવકારમંત્ર જેટલું પણ વ્રત, પ્રત્યાખ્યાન હોતું નથી, છતાં તે જીવ વિશેષ તો ત્રણ

ભવે અને નહીં તો તે જ ભવે પરમપદને પામે છે, એવી મોટી આશ્ચર્યકારક તો તે સમકિતની વ્યાખ્યા છે; ત્યારે હવે એવી તે કઈ દશા સમજવી કે જે ‘ક્ષાયિક સમકિત’ કહેવાય ? ‘ભગવાન તીર્થંકરને વિષે દઢ શ્રદ્ધા’ એનું નામ જો ‘ક્ષાયિક સમકિત’ એમ ગણીએ તો તે શ્રદ્ધા કેવી સમજવી, કે જે શ્રદ્ધા આપણે જાણીએ કે આ તો ખચીત આ કાળમાં હોય જ નહીં. જો એમ જણાતું નથી કે અમુક દશા કે અમુક શ્રદ્ધાને ‘ક્ષાયિક સમકિત’ કહ્યું છે, તો પછી તે નથી, એમ માત્ર જિનાગમના શબ્દોથી જાણવું થયું કહીએ છીએ. હવે એમ ધારો કે તે શબ્દો બીજા આશયે કહેવાયા છે; અથવા કોઈ પાછળના કાળના વિસર્જન દોષે લખાયા છે, તો તેને વિષે આગ્રહ કરીને જે જીવે પ્રતિપાદન કર્યું હોય તે જીવ કેવા દોષને પ્રાપ્ત થાય તે સખેદકરુણાએ વિચારવા યોગ્ય છે.

હાલ જેને જિનસૂત્રોને નામે ઓળખવામાં આવે છે, તેમાં ‘ક્ષાયિક સમકિત નથી’ એવું સ્પષ્ટ લખેલું નથી, અને પરંપરાગત તથા બીજા કેટલાક ગ્રંથોમાં એ વાત ચાલી આવે છે, એમ વાંચેલું છે, અને સાંભળેલું છે; અને તે વાક્ય મિથ્યા છે કે મૃષા છે એમ અમારો અભિપ્રાય નથી, તેમ તે વાક્ય જે પ્રકારે લખ્યું છે તે એકાંત અભિપ્રાયે જ લખ્યું છે, એમ અમને લાગતું નથી, કદાપિ એમ ધારો કે તે વાક્ય એકાંત એમ જ હોય તોપણ કોઈ પણ પ્રકારે વ્યાકુળપણું કરવું યોગ્ય નથી. કારણ કે તે બધી વ્યાખ્યા જો સત્યરુષના આશયથી જાણી નથી, તો પછી સફળ નથી. એને બદલે કદાપિ ધારો કે જિનાગમમાં લખ્યું હોય કે ચોથા કાળની પેઠે પાંચમા કાળમાં પણ ઘણા જીવો મોક્ષે જવાના છે; તો તે વાતનું શ્રવણ કંઈ તમને અમને કંઈ કલ્યાણકર્તા થાય નહીં, અથવા મોક્ષપ્રાપ્તિનું કારણ હોય નહીં, કારણ કે તે મોક્ષપ્રાપ્તિ જે

દશાને કહી છે, તે જ દશાની પ્રાપ્તિ જ સિદ્ધ છે, ઉપયોગી છે, કલ્યાણકર્તા છે, શ્રવણ તો માત્ર વાત છે, તેમજ તેથી પ્રતિકૂળ વાક્ય પણ માત્ર વાત છે; તે બેય લખી હોય અથવા એક જ લખી હોય અથવા વગર વ્યવસ્થાએ રાખ્યું હોય તોપણ તે બંધ કે મોક્ષનું કારણ નથી; માત્ર બંધદશા તે બંધ છે, મોક્ષદશા તે મોક્ષ છે, ક્ષાયિકદશા તે ક્ષાયિક છે, અન્યદશા તે અન્ય છે, શ્રવણ તે શ્રવણ છે, મનન તે મનન છે, પરિણામ તે પરિણામ છે, પ્રાપ્તિ તે પ્રાપ્તિ છે, એમ સત્પુરુષનો નિશ્ચય છે. બંધ તે મોક્ષ નથી, મોક્ષ તે બંધ નથી, જે જે છે તે તે છે, જે જે સ્થિતિમાં છે, તે તે સ્થિતિમાં છે; બંધબુદ્ધિ ટળી નથી, અને મોક્ષ - જીવન્મુક્તતા - માનવામાં આવે તો તે જેમ સફળ નથી, તેમ અક્ષાયિકદશાએ ક્ષાયિક માનવામાં આવે તો તે પણ સફળ નથી. માનવાનું ફળ નથી, પણ દશાનું ફળ છે.

જ્યારે એ પ્રકારે છે ત્યારે હવે આપણો આત્મા કઈ દશામાં હાલ છે, અને તે ક્ષાયિકસમક્રિતી જીવની દશાનો વિચાર કરવાને યોગ્ય છે કે કેમ, અથવા તેનાથી ઊતરતી અથવા તેથી ઉપરની દશાનો વિચાર આ જીવ યથાર્થ કરી શકે એમ છે કે કેમ ? તે જ વિચારવું જીવને શ્રેયસ્કર છે; પણ અનંત કાળ થયાં જીવે તેવું વિચાર્યું નથી, તેને તેવું વિચારવું યોગ્ય છે એવું ભાસ્યું પણ નથી, અને નિષ્કળપણે સિદ્ધપદ સુધીનો ઉપદેશ જીવ અનંત વાર કરી ચૂક્યો છે; તે ઉપર જણાવ્યો છે, તે પ્રકાર વિચાર્યા વિના કરી ચૂક્યો છે, વિચારીને — યથાર્થ વિચાર કરીને — કરી ચૂક્યો નથી. જેમ પૂર્વે જીવે યથાર્થ વિચાર વિના તેમ કર્યું છે, તેમજ તે દશા (યથાર્થ વિચારદશા) વિના વર્તમાને તેમ કરે છે. પોતાના બોધનું બળ જીવને ભાનમાં આવશે નહીં ત્યાં સુધી હવે પછી પણ તે વર્ત્યા કરશે. કોઈ પણ મહાપુણ્યને યોગે જીવ ઓસરીને

તથા તેવા મિથ્યા-ઉપદેશના પ્રવર્તનથી પોતાનું બોધબળ આવરણને પામ્યું છે, એમ જાણી તેને વિષે સાવધાન થઈ નિરાવરણ થવાનો વિચાર કરશે ત્યારે તેવો ઉપદેશ કરતાં, બીજાને પ્રેરતાં, આગ્રહે કહેતાં અટકશે. વધારે શું કહીએ ? એક અક્ષર બોલતાં અતિશય-અતિશય એવી પ્રેરણાએ પણ વાણી મૌનપણાને પ્રાપ્ત થશે; અને તે મૌનપણું પ્રાપ્ત થયા પહેલાં જીવને એક અક્ષર સત્ય બોલાય એમ બનવું અશક્ય છે; આ વાત કોઈ પણ પ્રકારે ત્રણે કાળને વિષે સંદેહપાત્ર નથી.

તીર્થકરે પણ એમ જ કહ્યું છે; અને તે તેના આગમમાં પણ હાલ છે, એમ જાણવામાં છે. કદાપિ આગમને વિષે એમ કહેવાયેલો અર્થ રહ્યો હોત નહીં, તોપણ ઉપર જણાવ્યા છે તે શબ્દો આગમ જ છે, જિનાગમ જ છે. રાગ, દ્વેષ અને અજ્ઞાન એ ત્રણે કારણથી રહિતપણે એ શબ્દો પ્રગટ લેખપણું પામ્યા છે; માટે સેવનીય છે.

થોડાં વાક્યોમાં લખી વાળવા ધારેલો આ પત્ર વિસ્તાર પામ્યો છે, અને ઘણા જ ટૂંકાણમાં તે લખ્યો છે છતાં કેટલાક પ્રકારે અપૂર્ણ સ્થિતિએ આ પત્ર અત્ર પરિસમાપ્ત કરવો પડે છે.

આ પત્ર તમને, તથા તમારા જેવો બીજા જે જે ભાઈઓને પ્રસંગ છે તેમને, પ્રથમ ભાગ વિશેષ કરી તેવા પ્રસંગે સ્મરણમાં રાખવા યોગ્ય છે; અને બાકીનો બીજો ભાગ તમને અને બીજા મુમુક્ષુ જીવને વારંવાર વિચારવા યોગ્ય છે. અત્ર ઉદય-ગર્ભમાં સ્થિત એવી સમાધિ છે.

કૃષ્ણદાસના સંગમાં 'વિચારસાગર'ના થોડા પણ તરંગો વાંચવાનો પ્રસંગ મળે તો લાભરૂપ છે. કૃષ્ણદાસને આત્મસ્મરણપૂર્વક યથાયોગ્ય.
'પ્રારબ્ધ દેહી'

તા. ૧-૧-૧૯૯૦, પ્રવચન નં. ૧૨૧
પત્રાંક - ૩૯૭

‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર’ ગ્રંથ. પત્રાંક ૩૯૭. ‘શુભેચ્છાસંપન્ન ભાઈ ત્રિભોવન, સ્તંભતીર્થ.’ સ્તંભતીર્થ માને ખંભાત. ખંભાત કા સ્તંભ તીર્થ પુરાના નામ હે.

‘આત્મસ્વરૂપ મેં સ્થિતિ હે ઐસા જો...’ અપના કોઈ આધ્યાત્મિક નામ લિખા હોગા. ‘ઉસકે નિષ્કામ સ્મરણપૂર્વક યથાયોગ્ય પઢિયેગા.’ સંપાદક નામ નહીં લિખતે હેં, કભી-કભી લિખતે હેં. ઐસા લિખા કિ, ‘આત્મસ્વરૂપ મેં સ્થિતિ હે ઐસા જો...’ અપની સ્થિતિ આત્મસ્વરૂપ મેં સ્થિત હે, ઉસકા કિસી ભી અન્ય હેતુ વશ નહીં. એક આત્મહેતુ વશ. નિષ્કામ માને સિવા આત્મકલ્યાણ કે દૂસરા કોઈ હેતુ જિસમેં નહીં હે ઉસકો નિષ્કામ કહતે હેં.

‘ઉસ તરફ કા વર્તમાનમેં ક્ષાયિક સમકિત નહિ હોતા ઇત્યાદિ સંબંધી વ્યાખ્યાન કે પ્રસંગ કા આપકા લિખા પત્ર પ્રાપ્ત હુઆ હે.’ વહાં કોઈ સાધુ વગેરે આયે હોંગે ઔર જિનાગમમેં યે બાત, આગમમેં યે બાત પ્રસિદ્ધ હે, આગમ કા વિધાન હે કિ ઇસ કાલમેં ક્ષાયિકસમકિત નહીં હોતા. ક્ષાયિકસમકિત કેવલી કે પાદમૂલમેં હોતા હે તો કેવલી હી નહીં હોતે હેં તો ક્ષાયિકસમકિત હોને કા સવાલ નહીં હોતા. ઐસી કોઈ વ્યાખ્યાન મેં ચર્યા વગેરે ચલી હોગી તો ઇસ વિષય કો ‘ત્રિભોવનભાઈ’ને અપને પત્ર મેં છોડા હે.

‘આપકા લિખા પત્ર પ્રાપ્ત હુઆ હે. જો જીવ ઉસ ઉસ પ્રકાર સે પ્રતિપાદન કરતે હેં...’ ઐસી બાતોં કા પ્રતિપાદન કરતે હેં, ‘ઉપદેશ(ભી) કરતે હેં ઔર ઉસ સંબંધી વિશેષરૂપ સે જીવોં કો પ્રેરણા કરતે હેં...’ ક્યા કરતે હેં ? દેખિયે ! આજ ક્ષાયિકસમકિત નહીં હોતા. નહીં હોતા ઉસમેં રસ આતા હે. ક્યા હોતા હે ઉસમેં

રસ નહીં આતા હે. નહીં હોતા હે ઉસમેં રસ આતા હે. ઉસકી પ્રેરણા કરતે હેં કિ દેખિયે ! આજકલ ક્ષાયિકસમકિત ઇધર નહીં હો સકતા. વે જીવ જીતની પ્રેરણા ક્ષાયિકસમકિત નહીં હોતા હેં ઇસમેં કરતે હેં એસે જીવ. યદિ ‘ઉતની પ્રેરણા, (ઔર) ગવેષણા,...’ અંતર સંશોધન ‘જીવ કે કલ્યાણ કે વિષય મેં કરેંગે તો ઉસ પ્રશ્ન કે સમાધાન હોને કા કભી ભી ઇન્હે પ્રસંગ પ્રાપ્ત હોગા.’ ઉલટે જા રહે હેં. માને આગમ કા યે વિધાન હે તો ઉસસે અયથાર્થપણા કેસે સાધિત કરતા હે ? સાધતા હે અયથાર્થપણા. યહી તો ઇસ લાઇન મેં મુમુક્ષુ ભૂમિકા સે જો પટરી બદલતી હે, યે યથાર્થપણે ઔર અયથાર્થપણે સે હી બદલતી હે.

આગમ તો જો હે સો હે, જ્ઞાની કે વચન જો હે સો હે, લેકિન ઉસમેં સે કોઈ યથાર્થરૂપ પરિણમતા હે, ઉસી નિમિત્ત સે કોઈ અયથાર્થરૂપ પરિણમતા હે. યે દો પ્રકાર બનતે હેં. તો જો અયથાર્થરૂપ પરિણમતે હેં વે કોઈ આગમ સે વિરુદ્ધ હી વિચાર કરતે હેં, એસી બાત નહીં હે. જો આગમ મેં લિખા હે વેસા હી વિચાર કરતે હેં. આગમ કા આધાર લેકર વહ ઉસકે અનુકૂલ હી અર્થઘટન કરતા હે, ભાવાર્થ કરતા હે લેકિન ઉસકા દષ્ટિકોણ ગલત રહતા હે.

જેસે કોઈ વિદ્વાન હે વહ અપની મહત્તા બઢાનેકે હેતુ બહુત અભ્યાસ કરકે શાસ્ત્રકે અનુકૂલ બહુત બાતે કરતે હેં, લેકિન યે સબ બાત કરને મેં ભલે કહીં ભી શબ્દાર્થ, ભાવાર્થ, નયાર્થ મેં ગલતી નહીં હો, લેકિન ઉસકા દષ્ટિકોણ તો રહા હે કિ મેરી મહત્તા કેસે બઢે ? (યે) સબ બાત કરતે હુએ, યે સબ પ્રકાર કી પ્રવૃત્તિ કરતે હુએ સુનનેવાલોં મેં મેરા સ્થાન કેસે ઔર વિશેષ મહત્તાવાલા હો જાય. મહત્તા પ્રાપ્ત કી હો ઉસમેં વૃદ્ધિ કેસે હો ? ઉસમેં કમી નહીં હો, મેરા સ્થાન ટિકા રહે, યા વૃદ્ધિગત હોતા રહે, યે જો દષ્ટિકોણ હે યે શાસ્ત્રસંજ્ઞા હે, યે શાસ્ત્રીય અભિનિવેષ હે ઔર સહી અર્થઘટન હોતે હુએ ભી ઉસમેં ગલત દષ્ટિકોણ હે, ઇસલિયે ઇસકી સમજ યથાર્થ નહીં હે. ઠીક દિખતી હે ફિર ભી યથાર્થ નહીં હે, અયથાર્થ હે.

‘ઉન જીવોં કે પ્રતિ દોષદષ્ટિ કરના યોગ્ય નહીં હે.’ ભલે હી એસે જીવ સ્વયં દોષિત હોતે હેં ફિર ભી ઇસકે દોષ કી મુખ્યતા હમેં નહીં કરની ચાહિયે. ઇસલિયે કિ અગર ઇનકે દોષ કી હમ મુખ્યતા કરેંગે, હમારા જો દ્વેષ હે વહ ઇનકે પ્રતિ હો જાયેગા. ઔર દ્વેષદષ્ટિમેં એક દૂસરી યે બાત હે કિ દ્વેષદષ્ટિ કરનેવાલોં કો સામનેવાલા

જો દોષિત પરિણામમાં હે ઉસકો પૂરા આત્મા હી વહ દોષિત સમજ લેતે હેં. હાલાંકી એસા નહીં હૈ. ઇનકી અવસ્થા મેં ભૂલ હુઈ હૈ. વહ અપને સ્વરૂપ કો ભૂલે હુએ હૈ. ઇસલિયે એસા દોષ ઉનકો હો જાતા હૈ. એસા જ્ઞાન કર લેના ચાહિયે. તો યે દોષ કા નિષેધ હો સકતા હૈ ઓર યે વ્યાજિબ ભી હૈ, યોગ્ય ભી હૈ કિ દોષ કા નિષેધ કરો. લેકિન દોષદષ્ટિ રખકરકે નહીં. ઉસમેં તો પૂરે આત્માકે પ્રતિ દ્વેષ હો જાયેગા, ઉસકા પૂરા વ્યક્તિગત દ્વેષ હો જાયેગા, પૂરી વ્યક્તિકે હિસાબસે જો દ્વેષ હો જાયેગા તો ફિર વહ સલટેગા તો ભી અપના અભિપ્રાય નહીં બદલેગા. ક્યોંકિ દ્વેષદષ્ટિ હો ગઈ હૈ, દોષદષ્ટિ હો ગઈ હૈ. તો વહ ગુણવાન હો જાયેગા તો ભી વહ સંમત નહીં કરેગા ઓર પર્યાય તો પલટનેવાલી ચીજ હૈ. પર્યાય પલટ જાયેગી ખુદ નહીં પલટ સકેગા. યે નુકસાન અપને આપ કો-સ્વયં કો રહ જાયેગા.

જિસકો એસી દોષદષ્ટિ નહીં હોતી હૈ ઓર યથાર્થરૂપસે સામનેવાલાકા દોષ જ્ઞાનમેં લે લેતા હૈ, ઉનકો દોષકા નિષેધ આતા હૈ, આત્માકા વ્યક્તિકા નિષેધ નહીં આતા હૈ. જબ યે પલટા મારતા હૈ તો ઉસકા યે બહુત આદર કરતા હૈ. યે કામ બઢિયા ક્રિયા, બહુત સુંદર ક્રિયા, હમ બહુત પ્રસન્ન હો ગયે, બહુત ખુશી હો ગયે કિ આપને પલટા ખા લિયા, યે બહુત અસ્થા હો ગયા.

ઉસમેં ક્યા ફર્ક પડતા હૈ ? કિ વહ બદલતા હૈ તો દોષદષ્ટિવાલા નહીં બદલ સકતા. (લેકિન) દોષદષ્ટિ નહીં હૈ, ગુણદષ્ટિ હૈ તો (જબ) વહ દોષ નિકાલતા હૈ તો ઉસકા બહુત આદર કરને લગતા હૈ. ઉસકો બહુત Support કરતા હૈ, બહુત Response દેતા હૈ. એસા હો જાતા હૈ. ઇતના ફર્ક પડતા હૈ. દષ્ટિ દષ્ટિ મેં ફર્ક હૈ.

‘ઇસ લિયે ઉન જીવોં કે પ્રતિ દોષદષ્ટિ કરના યોગ્ય નહીં હૈ. કેવલ નિષ્કામ કરુણા સે..’ માને કિસી ભી અન્ય પ્રકારકી આશા ઓર અન્ય પ્રકારકે હેતુકો મનમેં રખકર કે નહીં કરના હૈ. એક આત્મકલ્યાણ. નિષ્કામ કરુણા સે ઉન જીવોં કો દેખના યોગ્ય હૈ. યે બેચારે અપના અહિત કર રહે હેં, ઇનકા હિત હો તો અસ્થા હૈ. હમ તો સભીકે હિતકો ચાહતે હેં, તો ઇનકા અહિત ક્યોં ચાહેંગે ? ઇનકા ભી હિત હો, યે ભી સન્માર્ગ પર આ જાયે, યહી હમારી ભાવના ઓર કરુણા રહતી હૈ. વહ દુઃખી હૈ, તો દુઃખી દેખકર કરુણા તો આયેગી હી આયેગી, કિ દુઃખી હૈ જીવ.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હાં, સમજને યોગ્ય છે. મુમુક્ષુ સમાજમાં એસા હોતા હી છે. કોઈ ગલત કામ કરતા હૈ, કોઈ ખોટે રાસ્તે પર ચલતા હૈ, કોઈ સત્ કા વિરોધ કરતા હૈ એસા હોતા હૈ, તબ રાગ-દ્વેષ કા એક પ્રકાર આપસમાં ચાલુ હો જાતા હૈ. ઉસ વક્ત હમ લોગોંકો યે સાવધાની રખને યોગ્ય હૈ કિ દ્વેષ ઓર દોષદષ્ટિ નહીં હો જાની ચાહિયે. હમં સિર્ફ દોષ ઓર ગુણકા હી જ્ઞાન કરકે ગુણકા આદર કરના હૈ, દોષકા નિષેધ કરના હૈ, દોષવાનકા નિષેધ નહીં કરના હૈ. વહાં પર્યાય કા ભેદ છાંટના આવશ્યક હૈ. સમ્યગ્દર્શનમાં નહીં. યે ન્યાય સમ્યગ્દર્શનમાં લાગૂ નહીં હોતા, જો દોષમાં લાગૂ હોતા હૈ. ભેદ-પ્રભેદકા ભી કુછ હેતુ હોતા હૈ. યે હેતુ યહાં સફલ હોતા હૈ.

‘ઉન જીવોં કે પ્રતિ દોષદષ્ટિ કરના યોગ્ય નહીં હૈ. કેવલ નિષ્કામ કરુણા સે ઉન જીવોં કો દેખના યોગ્ય હૈ. તત્ સંબંધી કિસી પ્રકાર કા ખેદ ચિત્ત મેં લાના યોગ્ય નહિ.’ એસે લોગોંકે પ્રતિ ખેદ લાનેકી કોઈ આવશ્યકતા નહીં હૈ. કરુણા લાઓ, ખેદ મત લાઓ. ખેદમાં દ્વેષ હોતા હૈ ઓર કરુણામાં દ્વેષ નહીં હોતા હૈ. ઉસકી ભલાઈકા હી અભિપ્રાય રહતા હૈ.

મુમુક્ષુ :- દોષદષ્ટિ ન થાય માટે દોષ જોઈએ નહીં તો ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- દોષ જોવા નહિ પણ ઉદયમાં તો એ વાત બનશે નહિ. જ્યારે સંપ્રદાયના કોઈ માણસ તમારી પાસે આવશે (અને કહેશે), તમે ત્યાં જવા માંડ્યા ? કાંઈ ભાન છે તમને લોકોને ? આપણા આવા મોટા મોટા આચાર્યો છે એને છોડીને જાવ છો. તો નહિ જોવાનો ક્યાં પ્રશ્ન રહેશે ? સામેથી કોઈ આવે તો. એટલે એ વસ્તુ તો કંઈ નિવારી શકાય તેવી નથી હોતી, અનિવાર્ય હોય છે. સામાવાળાનો દોષ છે એ ખ્યાલમાં આવી જ જાય કે આ કષાયવશ પ્રવૃત્તિ કરે છે. કષાય પણ એનો તીવ્ર દેખાય છે. કોઈપણ માણસ સમજી શકે કે આ તીવ્ર કષાયથી પ્રવર્તે છે. કોઈ ત્રાહિત માણસ પણ સમજી શકે કે આનો કષાય અત્યારે તીવ્ર છે. તો દોષ છે એ ખ્યાલમાં આવવો એ કોઈ ગુનો નથી.

મુમુક્ષુ :- પણ એ જાણી જ નહીં તો...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એમ નહિ, દોષનું જ્ઞાન થાય એ કોઈ અપરાધ નથી. પણ દોષનું જ્ઞાન કે ગુણનું જ્ઞાન યથાર્થ થવું જોઈએ, નહિતર અપરાધ થાય. આમાં તમારા

પ્રશ્નમાં તો જ્ઞાન બંધ કરવાની વાત આવી, એ જાણવું જ નહિ આપણે. જ્ઞાનને પ્રતિબંધ મૂકવાની કોઈ જરૂર નથી, જ્ઞાનને અટકાવવાની કોઈ જરૂર નથી. જ્ઞાન તો જાનને કા કામ કરેગા. વહ ઉસકા સ્વભાવ હૈ, કરને દો. લેકિન ઉસમેં અયથાર્થતા નહીં હોની ચાહિયે, યથાર્થતા રહની ચાહિયે. યે બાત હૈ.

મુમુક્ષુ :- જ્ઞાનમાં ઠીક-અઠીકપણું ન કરવું.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ઠીક-અઠીક નહીં હોના ઔર કોઈ દોષકા જ્ઞાન હોતા હૈ તો ઉસમેં તો અઠીક હો જાયેગા. ક્યોંકિ ગુણકી દષ્ટિ હૈ, ગુણકી અભિલાષા હૈ તો દોષ અચ્છા નહીં ઐસા તો લગેગા. ઉસ ભૂમિકામેં દોષ અચ્છા નહીં હૈ ઐસા લગતા હૈ વહ યથાસ્થાનમેં હૈ, કોઈ અસ્થાનમેં નહીં હૈ. લેકિન દોષદષ્ટિ નહીં હોની ચાહિયે કિસી દૂસરે કે પ્રતિ. યે સાવધાની રખને કી બાત હૈ. દોનોંમેં સૂક્ષ્મતા હૈ, એક બાત નહીં હૈ અલગ-અલગ બાત હૈ.

મુમુક્ષુ :- ગુણદષ્ટિથી દોષ જોવો.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હાં ! ગુણદષ્ટિસે દોષકો દેખો. ગુણદષ્ટિસે માને ? ઉસકા દોષ મિટે ઔર ઉસકો ગુણ કી પ્રાપ્તિ હોવે. યહિ ભાવના ગુણદષ્ટિકે સાથ મેં રહતી હૈ ઇસલિયે કરુણા આતી હૈ. ઉસકો ગુણદષ્ટિ કહતે હૈં, ઇસ પ્રકાર સે.

મુમુક્ષુ :- ગુરુદેવશ્રી કહેતા હતા ને...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ભગવાન, ભગવાન તુજે ઐસા નહીં વિચાર કરના ચાહિયે, તુજે ઐસા નહીં પરિણમન કરના ચાહિયે. કરુણા સે કહતે થે.

મુમુક્ષુ :- દોષ જોવાનું થઈ જ જાય છે, આદત પડી ગઈ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- આદત પડ ગઈ હૈ તો ઉસકા સુધાર કરના હૈ. યે તો હમારા દોષ હૈ. હમ દૂસરેકે દોષ પ્રતિ દ્વેષ કર લેતે હૈં તો હમારે દોષ પ્રતિ ક્યોં નહીં દ્વેષ કરતે ? વાસ્તવમેં અગર હમેં દોષ અચ્છા નહીં લગતા હૈ તો હમારા દોષ ભી અચ્છા નહીં લગના ચાહિયે. હમારે દોષકો તો હમ દેખે નહીં ઔર દૂસરેકે દોષકો મુખ્ય કરેંગે તો વ્યક્તિગત દ્વેષ હો જાયેગા. યે નુકસાન અપને કો હોગા, સામનેવાલેકો નહીં હોગા. યે નુકસાન તો અપનેકો હોગા.

‘ખેદ ચિત્ત મેં લાના યોગ્ય નહીં હૈ. ઉસ ઉસ પ્રસંગ મેં જીવ કો ઉનકે પ્રતિ કોઘાદિ કરના યોગ્ય નહીં હૈ.’ દેખો ! બહુત સુંદર ભાવ હૈ ઇસમેં. ખેદ ચિત્ત મેં

લાના યોગ્ય નહીં છે. આવે ઓર લાવે ઉસમેં ફર્ક છે. લાના યોગ્ય નહીં છે. આ જાવે તો ઉસકા નિષેધ કરો. લાના યોગ્ય નહીં છે એસે જાનતે હેં ફિર ભી આ જાતા હે તો ઉસકા નિષેધ હોના ચાહિયે ઓર જો લાતે હેં વહ ચાહતે હેં, વે ઉસકા નિષેધ નહીં કર પાર્યેંગે. યે બાત હો જાયેગી. વાક્યરચના કેસી હે !

‘ખેદ ચિત્ત મેં લાના યોગ્ય નહીં છે, (ઓર) ઉસ ઉસ પ્રસંગ મેં...’ માને યે લોગ સંપ્રદાયવાલે આર્યેંગે, તુમહારે મહારાજ એસે કહતે હેં, તુમહારે મહારાજ એસે કહતે હેં, આપ જિસકે પાસ જાતે હો વે તો એસે પ્રતિપાદન કરતે હેં, પ્રતિપાદન તો એસા કરના ચાહિયે. ‘(તો) ઉસ ઉસ પ્રસંગમેં જીવ કો ઉનકે પ્રતિ કોધાદિ કરના યોગ્ય નહીં છે.’ ઉનકે પ્રતિ કોધ નહીં કરના ચાહિયે.

‘ઉન જીવોં કો ઉપદેશ દ્વારા સમજાને કા કદાચિત્ આપકો વિચાર હોતા હો...’ ઉનકી ભલાઈ કે લિયે. દૂસરે કારણ સે નહીં. ઉનકી ભલાઈ કે લિયે કદાચિત્ તુમકો વિચાર હોતા હો કિ ઉનકો કુછ સમજાવે, ‘તો ભી ઉસકે લિયે આપ વર્તમાન દશાસે દેખતે હુએ તો નિરુપાય હૈ,...’ ઇનકા આવેગ દેખતે હુએ ઓર ઇનકા અભિપ્રાય દેખતે હુએ એસા ઉપદેશ ઉનકો કોઈ લાગૂ હોવે, ઉપદેશકો વે સંમત કરે યે પરિસ્થિતિ દેખનેમેં નહીં આતી, તો નિરુપાય હૈ. જો નિરુપાય હૈ વહાં પ્રવૃત્તિ કરના યોગ્ય નહીં હૈ. વહાં શાંત રહના યોગ્ય હૈ.

‘ઇસલિયે અનુકંપાબુદ્ધિ ઓર સમતાબુદ્ધિ સે ઉન જીવોં કે પ્રતિ સરલ પરિણામ સે દેખના...’ દેખિયે ! યે Guidance દિયા હૈ, માર્ગદર્શન દિયા હૈ. માને હર કાલમેં એસા હોતા હી રહતા હૈ. વર્તમાનકાલમેં હુઆ હૈ ઇતની બાત નહીં હૈ, હર કાલમેં એસા હોતા રહતા હૈ. જ્ઞાનીકે વિરોધ કરનેવાલે, તીર્થકરકે ભી વિરોધ કરનેવાલે હોતે હેં. આદિનાથ ભગવાનકા તો ચતુર્થ કાલકા પ્રારંભ થા, ફિર તો ઉતરતા- ઉતરતા કાલ હૈ, લેકિન જિતને પીછે જાતે હેં, આગે-આગે અચ્છા-અચ્છા કાલ હૈ તો ઉસ કાલમેં ભી મરિચીને વિરોધ કિયા. માને તીર્થકરકે વિરોધ કરનેવાલે ભી સમવસરણકે બહાર ભલે હી હો લેકિન હૈ તો સહી. તો હોતે હેં, તો જ્ઞાનીકે ભી વિરોધ કરનેવાલે હોતે હેં. હર કાલમેં એસે પ્રસંગ બનતે હેં. ઇસલિયે અનુકંપાબુદ્ધિસે ઓર સમતાબુદ્ધિસે શાંત રહના અચ્છા હૈ.

ઉન જીવોંકે પ્રતિ સરલ પરિણામસે દેખના. સરલતા, ઉન જીવોં કે પ્રતિ ભી

સરલ પરિણામસે દેખના. અસરલ પરિણામસે મત દેખના. માને વહ અપનેકો મુશ્કિલમેં રખે તો હમ ઉસકો મુશ્કિલમેં રખે. વહ ગલતી કરે તો ઔર ઉસકો ગલતી કરને દો. તાકી ઉસકો નુકસાન હો જાયેગા. ઐસા નહીં. વહ ભી લાઇન પર આવે, સીધી લાઇન પર આવે ઐસી ચેષ્ટા કરે. મગર શાંત રહે. લેકિન અસરલ પરિણામસે ઉનકે પ્રતિ દેખના નહીં ચાહિયે. સરલ પરિણામસે દેખના 'ઔર ઐસી ઇચ્છા કરના,...' ઐસી ભાવના કરના 'ઔર યહી પરમાર્થમાર્ગ હૈ.' યે સચ્ચા માર્ગ હૈ, યે વાસ્તવિક માર્ગ હૈ. 'ઐસા નિશ્ચય રખના યોગ્ય હૈ.' ઐસા નિર્ણય કરકે પ્રવૃત્તિ કરની હૈ. ઇસ નિર્ણયકો છોડકરકે, ઉલ્લંઘન કરકે નહીં કરના ચાહિયે.

ઉનકા અહિત હો રહા હૈ. અપને આપકો વહ દુર્ગતિમેં લે જાયેગા. વહ ઇસ લાઇનકો છોડ દે તો અચ્છા હૈ, સમજે તો અચ્છા હૈ, ઐસી ભાવના અપનેકો રહની ચાહિયે. અપની લાઇન બદલે તો બહુત બઢિયા બાત હૈ ઇનકે લિયે. ઔર શાસનકા ભી અહિત નહીં હોગા, સન્માર્ગકા ભી વિરોધ નહીં હોગા. દૂસરે લોગ ભી ઐસી યોગ્યતાવાલે ઇનકે સાથ જો હૈં વે ભી પલટ જાયેંગે. વરના ઇનકે પીછે-પીછે દૂસરે ભી ચલે જાયેંગે. એકકા અહિત હોગા તો ઔર કહિયોંકા અહિત હો જાયેગા. ઐસા તો નહીં હોના ચાહિયે. ઇસમેં તો જીવ દુઃખી હોતા હૈ. તો કિસીકો દુઃખ કે પ્રતિ તો કરુણા હી આવે.

'અભી ઉન્હેં જો કર્મ સંબંધી આવરણ હૈ...' ઐસે લોગોંકો જો આવરણ હુએ હૈ. 'ઉસે ભંગ કરને કી યદિ ઉન્હેં હી ચિંતા ઉત્પન્ન હો તો ફિર આપ સે અથવા આપ જૈસે દૂસરે સત્સંગી કે મુખ સે કુછ ભી શ્રવણ કરને કી વારંવાર ઉન્હેં ઉલ્લાસવૃત્તિ ઉત્પન્ન હોગી.' ક્યા કહા હૈ ? ઉપાદાનમેં કુછ ઐસા હોવે કિ મુજે તો મેરા કલ્યાણ કરના હૈ. મેરા આવરણ મુજે મિટાના હૈ, મુજે આવરણ બઢાના નહીં હૈ. ઐસી અગર ઉનકો ચિંતા હો, અપને આપકી, અપની દુર્ગતિકી, તબ તો યે શ્રવણ કે યોગ્ય હૈ. ફિર આપ શ્રવણ કરાઓ યા કોઈ દૂસરા સત્સંગી ઉસકો શ્રવણ કરાવે, કોઈ અચ્છી બાત કહે, વહ અલગ બાત હૈ. લેકિન ઉનકો ચિંતા નહીં હૈ વહાં તક ઇનકે ઉપાદાનમેં યે બાત સ્થાન પ્રાપ્ત નહીં કરેગી, ઉસકો જચેગી નહીં. વહ નિષેધ કરતે રહેગા કિ નહીં-નહીં, યે બાત હમકો નહીં જચતી. વિરોધ હો જાયેગા, ઔર વિરોધ હો જાયેગા. ઔર ઉસકો ચિંતા હોગી તો ઉસકો ઉલ્લાસવૃત્તિ ઉત્પન્ન હોગી કિ અચ્છા ! આપને

बहुत मेरे हितकी बात कही. योग्य जवको हित की बात सुनते ही उल्लास आता है, अच्छा ! ये बात आपने बहुत सुंदर कही. ऐसी कोई बात हो तो और बताओ. अगर कोई मेरे दोष हो तो और बता दो. मुझे और कोई सुधार करना हो तो बता दो. उसको उल्लास आता है.

‘और किसी आत्मस्वरूप सत्पुरुष के योग से मार्ग की प्राप्ति होगी.’ वह आपकी बात सुनेगा और आत्मस्वरूप सत्पुरुष. सत्पुरुष कैसे होते हैं ? आत्मस्वरूप सत्पुरुष हैं. उसका अगर इसको योग होगा तो उसको मार्ग की प्राप्ति भी हो सकती है. ‘परंतु ऐसी चिंता उत्पन्न होने का यदि उन्हें समीप योग होगा तो अभी वे ऐसी चेष्टा में नहीं रहेंगे.’ विपरीत चेष्टा में नहीं रहेंगे. ऐसी माने विपरीत. अगर उनको उस प्रकार की चिंता हो, अपने हित की चिंता हो, अहित की चिंता हो इस विषय में, तो फिर वह अपने नुकसान करनेके कारणमें समीप नहीं रहेंगे, ऐसा प्रयत्न नहीं करेंगे.

‘और जब तक जब की उस उस प्रकार की चेष्टा है तब तक तीर्थंकर जैसे ज्ञानी पुरुषका वाक्य भी उसके लिये निष्फल होता है.’ तेरी तो नहीं सुनेगा, ज्ञानीकी तो नहीं सुनेगा लेकिन तीर्थंकर आयेंगे तो भी उनकी नहीं सुनेगा. स्वतंत्र है ये. समवसरणमें हमारे जवने अब तक यही किया है. जब-जब हम समवसरण में गये तो भगवानका जो अतिशय है, भगवान की जो प्रतिभा है, उसके अनुसार गये तो गये, सुना भी, कुछ ठीक भी लगा और कुछ डेढडडापण भी कर लिया कि ये क्या कहते हैं ? ऐसा तो नहीं कहना चाहिये. ये तो बात ठीक नहीं लगती है. माने कुछ तो अच्छा लगे, कुछ अच्छा नहीं लगे. तो जो अच्छा लगा वह बात (मुખ्य कर ली) ऐसे वह अपने अभिप्रायको मुख्य कर लेता है. तीर्थंकरका भी जवने नहीं सुना है. हमारे जवने भी नहीं सुना है. दूसरोंको देखकर यह भी विचार करे कि हमारा अनंतकाल क्यों गया संसारमें ? हमारी मुक्ति क्यों नहीं हुई आगे ? क्या तीर्थंकर नहीं मिले ? क्या श्रीगुरु नहीं मिले ? क्या सत्पुरुष नहीं मिले ? आगम नहीं मिले ? सबकुछ मिल चुका है. अनंत बार मिल चुका है. लेकिन यही कारण हुआ है की जो दूसरे लोग विपरित चलते हैं, वेसे हमने भी आगे विपरीत मार्ग ग्रहण किया था. विपरीतताको ले करके हम संसार में रुले. अब ये छोडे तो

અચ્છા હે વરના હમકો તો છોડના હી હે. હમકો તો એસે માર્ગમેં કભી જાનેકા નહીં હે.

મુમુક્ષુ :- ૯૯ બાત જચે લેકિન એક બાત નહીં જચે એસી ભૂલ હો જાતી હે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હાં, હો જાતી હે. પ્રશ્ન યે હે ૯૯ બાત તો જચે, પર એક બાત કે લિયે નિષેધ કર લે કિ નહીં એસા તો નહીં હોના ચાહિયે, યે તો ગલતી હે. તો ૯૯ ઉસકો જો હે વહ ચોપટ હો ગઈ, બાત ખતમ હો ગઈ.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- અગર એસા જોર આવે તો યે અચ્છા હે. એસા ચાહને યોગ્ય હે, એસા ભાને યોગ્ય હે. લેકિન એસા નહીં ભી હોતા હે. એસા હે.

મુમુક્ષુ :- ૯૯ બાત ઉસે સચ્ચી લગી હી નહીં.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હાં, દુનિયામેં કુદરતકા યે નિયમ હે Major force ... જહાં Force જ્યાદા હોતા હે ઉસકા હી કામ હોતા હે. જિસકા જોર હોતા હે ઉસકા કામ હોતા હે. બાકી એકકા જોર હોતા હે તો ૯૯ કો Down હો જાના પડતા હે. ૯૯ વાલેકા જોર હોતા હે તો એકકો ખતમ હોના પડતા હે. જો Major force હે ઉનકે અનુસાર (ચલતા હે). જૈસે એક તીનકા ઉડતા હે, વંટોલમેં એક તીનકા ઉડતા હે વહ કિસ દિશા મેં જાયેગા ? કિ જિસકા Force major હોગા. કભી યહાં જોર આતા હે. કભી ઇસ દિશામેં સે, કભી ઇસ દિશામેં સે. દસોં દિશાઓં મેંસે તો Force આતા હે લેકિન જિસકા Force major આતા હે ઉસી દિશામેં વહ ભગતા હે. જીવકા ભી એસા હી હે, સમાજકા ભી એસા હે. જૈસે સત્તા જિન લોગોંકે હાથમેં થી, Force major હો ગયા ઇસ Side કા. બાત ખતમ હુઈ. જિસકા જોર બઢતા હે ઉનકા કામ હોતા હે. અગર એક કા જોર જ્યાદા હે તો ૯૯ સંમત ક્રિયા હે લેકિન ઉસમેં તાકાત નહીં થી. અગર સંમત ક્રિયા ઇસકી તાકાત હોતી તો યે ઇસકો ખતમ કરતે.

એસે સંગતિકે વિષયમેં લે લેવે. દો મિત્ર હોતે હેં. એક દુર્ગુણી હે, વ્યસની હે- પાપી હે, એક સદ્ગુણી હે. અબ ક્યા હોગા ? સદ્ગુણી દુર્ગુણી હો જાયેગા યા દુર્ગુણી સદ્ગુણી હો જાયેગા. ક્યા હોગા બતાઈયે આપ. એક દૂસરે કી સંગતકે હિસાબસે, આપસમેં પ્રીતિકે હિસાબસે કુછ તો હોનેવાલા હે. યે ભી હો સકતા હે કિ દુર્ગુણી હે વહ સદ્ગુણી ભી હો જાયે, સદ્ગુણીકે સંગ સે. ઔર યે ભી હો સકતા

હે કિ જો સદ્ગુણી હે વહ દુર્ગુણી હો જાયે. તો ઉસકા કોઈ નિયમ હે ? હાં, ઉસકા ભી સિદ્ધાંત હે. જિસકા બલવાનપના હે ઉસકે અનુસાર પરિણામ આયેગા. અગર સદ્ગુણી નબલા હે, ઇસમેં તાકત નહીં હે ઓર દુર્ગુણવાલા જોરદાર આદમી હે તો યે જો સદ્ગુણી હે વહ આગે ચલકરકે દુર્ગુણી હો જાયેગા. અગર સદ્ગુણી જો હે વહ બલવાન હે તો દુર્ગુણવાલે કા દુર્ગુણ છૂટ જાયેગા, વહ સહી રાસ્તે પર આ જાયેગા. દોમેં સે એક તો બનનેવાલા હે. Major force હમેશા કામ કરતા હે— ઇસકા યહી સિદ્ધાંત હે. યે Percentage કા સવાલ નહીં હે કિ ૯૯ બાત તો હમને સંમત કર લી, પર એક બાત સંમત નહીં કી તો એક બાત ઐસી તગડી થી કિ જો ૯૯ કો ખતમ કરતી થી. તો ઉસમેં ૯૯ કા કોઈ Percentage લાગૂ નહીં હોતા હે. યહી સિદ્ધાંત હે.

કુદરતમેં તો યહી સિદ્ધાંત હે કિ જિસકા જોર હે યહી પરિણામ આયેગા. જિસકા જોર હે ઉસી દિશામેં પરિણામ આયેગા આગે જા કરકે. જિસકી કમજોરી હે, કમજોર હારતા હે હંમેશા. જોરવાલા હારતા હે યા કમજોર હારતા હે ? હારતા તો કમજોર હી હારતા હે. યે તો બહુત સીધીસાદી બાત હે.

મુમુક્ષુ :- સત્પુરુષને ઓળખીને માને તો એક વાતનો પણ નિષેધ ન આવે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પહચાન કરકે અગર સુને તો વહ સર્વ સંમત કરે. થોડા સંમત કરે, થોડા સંમત નહીં કરે ઐસા બન હી નહીં સકતા. ઇસકા મતલબ હે કી ઉનકો પહચાન હી નહીં આયી. ક્યોંકિ પહચાનમેં યહ બાત હે કિ વે કિતને હમારે સે આગે હેં ઓર કિતના લોકોત્તર અપૂર્વ વિવેક જિનકી મતિમેં વર્તતા હે, પૈદા હો ગયા હે ઓર વર્તતા હે. ઐસે લોકોત્તર ઓર અપૂર્વ વિવેક કરનેવાલે કો સ્થૂલ અવિવેક કેસે હો સકતા હે ? જો હમ સોચતે હેં કિ ઉનકી યે ભૂલ હે. તો ક્યા ઉનમેં વિવેકબુદ્ધિ નહિ હે ક્યા ?

સૂક્ષ્મ રાગ કા જો કણ હે જિસકો અંતરજલ્પ કહતે હેં, જો આત્મા સંબંધી કા વિકલ્પ હે, ઉનકો ભી ભિન્ન રખ લિયા. ઐસે વિકલ્પકે કાલમેં ચિત્તકી શાંતિ તો બહુત હોતી હે. લેકિન ઉસમેં ભી ઉસકો બ્રાંતિ નહીં હુઈ કિ યે શાંતિ હે. યે અશાંતિ હે. યહાં તક જિસકી મતિમેં સૂક્ષ્મ વિવેક હે કિ યે ચિત્તકી શાંતિકો ભી અશાંતિકે રૂપ મેં પકડ લેતે હેં. વરના યે પર્યાય તો દૂસરા રૂપ લેકર આયી હે. જો આકુલતાવાલી

પર્યાય હૈ યે તો હૈ હી ગડબડવાલી. લેકિન ઇસ પર્યાયને રૂપ બદલ લિયા ઔર શાંતરૂપ ધારણ કરકે આયી. આત્માકા વિચાર કરને લગે. તો ભી ઇસકી અશાંતિકો જિસને પકડ લિયા કિ તેરે રૂપકો મેં જાનતા હૂં. તુને રૂપ બદલા હૈ લેકિન મેં અભી ભ્રમિત હોનેવાલા નહીં. મુજે વ્યામોહ નહીં હોગા તેરી શાંતિ મેં. ઇસમેં ભી જો વ્યામોહિત નહીં હોતા હૈ એસા જિસકો મહાવિવેક પ્રગટ હુઆ હો, ઇસકે લિયે યે ધારણા કરના કિ ઉસકો સ્થૂલ વિવેક ભી નહીં આતા હૈ. યે બાત હી સમજદારી કી નહીં હૈ, કોઈ સમજદારી નહીં હૈ ઇસમેં.

જિસકો મહાપુરુષકી પહચાન હોતી હૈ ઉસકો યે હોતા હી નહીં કભી. ઉસકો એસી શંકા હી નહીં ઉઠતી હૈ. વિકલ્પ ક્યા ઉઠે ? કભી શંકા હી પૈદા નહીં હોતી કી ઇસકી ગલતી હોતી ભી હૈ. ઔર હમ તો બાત-બાત મેં કહ દેવેં, 'શ્રીમદ્જી' કી યે ભૂલ હૈ, ઉનકી યે ભૂલ હૈ, યે જ્ઞાની કી યે ભૂલ હૈ. એસા નહીં હોતા. વે કિતને આગે ગયે હેં ઉસકા નાપ હમારે પાસ હોના ચાહિયે ઔર ઉસીકે અનુસાર ઇનકે પ્રતિ આદર ઔર બહુમાન ઔર ભક્તિ કે પરિણામ રહને ચાહિયે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એમાં એવી વાત છે કે જે ભૂમિકામાં જે ભૂલ થવી ન જોઈએ એ થાય તો એ ભૂમિકા છૂટી જાય. એ ભૂમિકા છૂટી જાય. સમજાણું ? એવી ભૂલ થાય તો એ ભૂમિકા છૂટી જાય. તો એવી ભૂલ તો એ કરતા નથી. અને કોઈ કરે તો એ ભૂમિકા એની છૂટી જાય છે. એ તો આપણને ખ્યાલ હોવો જોઈએ કે કઈ ભૂમિકામાં મર્યાદા શું છે ? વ્યવહારનયના વિષયનું જ્ઞાન કરવાનું પ્રયોજન આટલું છે કે કઈ ભૂમિકામાં વ્યવહારની મર્યાદા શું છે ?

જેમકે અત્યારે દિગંબર મુનિઓ છે. ટીપ્પણીનો સવાલ નથી, આ સમજવાનો સવાલ છે. તો આપણે વ્યવહાર એમ સમજ્યા છીએ કે મુનિને અઠ્યાવીસ મૂળગુણનો વ્યવહાર હોય છે. અઠ્યાવીસ મૂળગુણ પંચ મહાવ્રતાદિ. એમાં એક મૂળગુણ તૂટે તો મુનિયોગ્ય દશા ન રહે. તો દેખાય એવી વાત કઈ છે ? કે આહાર વગેરેની વાત તો દેખાય એવી છે, પરિગ્રહ વગેરેની વાત તો દેખાય એવી છે. તો હમ માનતે નહિ હૈ. વહ ત્યાગી હૈ ઇસલિયે મહાન આત્મા હૈ, એસી બાત નહીં હૈ. એસે જો ભૂમિકામેં જો વ્યવહાર હોને યોગ્ય નહીં હો એસા વ્યવહાર દિખે તો દૂરસે નમસ્કાર

કર લેના. અભી ઉસને ઇસ ભૂમિકાકા ત્યાગ કર દિયા હૈ. હમારા ઇસસે કોઈ પ્રયોજન (યા) વાસ્તા નહીં હૈ. બાત ખતમ હુઈ.

મુમુક્ષુ :- ભૂમિકા છૂટી જાય પછી તો સત્પુરુષ જ ક્યાંથી રહે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બસ, બાત ખતમ હો ગઈ કે વહ સત્પુરુષ નહીં હૈ.

અબ તો યે દૂસરી બાત (ચલ રહી હૈ). યહાં તો પ્રસંગ ચલ રહા હૈ કિ કોઈ સત્પુરુષકે પ્રતિ વિરોધ કરતા હૈ તો વહ સત્પુરુષકી નહીં માનતા હૈ, અવગણના કરતા હૈ તભી તો વિરોધ કરતા હૈ. ઠીક હૈ. જ્ઞાનીપુરુષકા ક્યા તીર્થકર જૈસે જ્ઞાનીપુરુષકા ભી વહ વચન નહીં સુનેગા. ઇનકા વચન ભી નિષ્ફલ જાયેગા ઇસકે આગે. ઇસકા જો જોર હૈ વિરુદ્ધ અભિપ્રાયકા વહ જબરદસ્ત જોર હૈ. સ્વતંત્ર હૈ.

‘તો આપ આદિ કે વાક્ય...’ તીર્થકર કે વચન, વાક્ય ભી નિષ્ફલ જાતે હૈં તો આપ આદિ કે વાક્ય માને વચન ‘નિષ્ફલ હો, ઔર ઉન્હેં ક્લેશરૂપ ભાસિત હો...’ ઇનકી ભલાઈ કી બાત ઉનકો ક્લેશરૂપ ભાસિત હોતી હૈ. મુજે ઉપદેશ દેતા હૈ તુ ? તુમહારા ઉપદેશ હમકો કહાં સુનના હૈ. ક્યોં ઉપદેશ દેનેકો આતે હો તુમ ? ઐસા ઉનકો હો જાતા હૈ. ‘ઇસમેં કુછ આશ્ચર્ય નહીં.’ ઉસકો ઐસા હોવે હી, યે સહજ ઉનકી યોગ્યતા હૈ તો ઉસમેં હમકો તો કોઈ આશ્ચર્ય નહીં લગતા. ‘ઐસા સમજકર ઉપર પ્રદર્શિત અંતરંગ ભાવનાસે...’ માને કરુણાબુદ્ધિ. કરુણાકી ભાવનાસે ‘ઉનકે પ્રતિ બર્તાવ કરના.’ અપને જો બર્તાવ કરના હૈ વહ અપને કો ઇનકે પ્રતિ દ્વેષયુક્ત બર્તાવ નહીં કરના હૈ. અપને તો ઉનકી ભલાઈ કા હી બર્તાવ કરના ચાહિયે. ચાહે વહ સલટે, નહીં સલટે, હમેં ઇસકા કોઈ આગ્રહ નહીં હૈ. લેકિન હમારા બર્તાવ તો ઠીક હો. વહ ઇનકે લિયે ભી અચ્છા હૈ, હમારે લિયે ભી અચ્છા હૈ.

‘ઔર કિસી પ્રકાર સે ભી ઉન્હેં આપ સંબંધી ક્લેશ કા કમ કારણ પ્રાપ્ત હો. ઐસા વિચાર કરના ઇસ માર્ગમેં યોગ્ય માના ગયા હૈ.’ દેખો ! માર્ગ કી બાત લે લેતે હૈં. જૈસે તૈસે ભી ઉનકો ક્લેશ કમ હોવે ઔર ક્લેશ કા કારણ કમ પ્રાપ્ત હોવે ઉસકી સાવધાની રખના યહી યોગ્ય હૈ. દૂસરી ઇસસે વિરુદ્ધ બાત કરના યોગ્ય નહીં હૈ. દેખિયે ! શાસ્ત્ર મેં ઐસા માર્ગદર્શન નિકાલના મુશ્કિલ પડે. મુમુક્ષુકે લિયે ઐસે પ્રકારકે માર્ગદર્શન શાસ્ત્રમેં સે નિકાલના કઠિન હૈ. ઐસી બાત ઐસે પત્રોમેં હી આ સકતી હૈ, જો શાસ્ત્ર મેં ઢૂંઢને જાવે તો જલદી નહીં મિલે. યહ પત્ર બહુત

વિસ્તારવાલા છે.

‘ફિર એક ઔર સૂચના સ્પષ્ટરૂપ સે લિખના યોગ્ય પ્રતીત હોતા હૈ, ઇસલિયે લિખતે હૈં. વહ યહ હૈ કિ હમને પહિલે આપ ઇત્યાદિ કો બતાયા થા કિ યથાસંભવ હમારે સંબંધી દૂસરે જીવોંસે કમ બાત કરના.’ આગે ભી આપકો યે સૂચના કી થી. અબ ઇસ બાતકો દોહરાતે હૈં કિ હમારે વિષયમેં હમારી પ્રસિદ્ધિ હોવે ઐસી બાતેં આપ લોગોંકો મત ક્રિયા કરો. હમને આગે ભી આપકો મના ક્રિયા હૈ. આજ ભી આપકો મના કરતે હૈં કિ હમારી પ્રશંસા કરો, હમારી મહત્તા કરો, હમારી પ્રસિદ્ધિ હોવે ઐસી પ્રવૃત્તિ આપ લોગોંકો નહીં કરની હૈ. દેખિયે ! કયા લાઇન પકડતે હૈં ? આજ તો લોગ અપની કીર્તિ બઢાને કે લિયે ખર્ચ કરતે હૈં, પરિશ્રમ કરતે હૈં, હૈરાન હોતે હૈ ન હર પ્રકાર સે ? બોલતે હૈં કિ નહીં, હમારી બાત હી મત કરો તુમ.

મુમુક્ષુ :- સોગાનીજીની આ જ દશા હતી ને !

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હાં, ઉનકી ભી ઐસી બાત હૈ. હમને ઉનકો કહા કિ આપકી જો વર્તમાન પરિસ્થિતિ હૈ ઇસ સ્થિતિ કા અગર ‘ગુરુદેવ’ કો પતા ચલેગા કી આપકી આત્માકી ઐસી અચ્છી સ્થિતિ હૈ તો ‘ગુરુદેવ’ કો પ્રસન્નતા હોગી. વહ પ્રસન્ન હોંગે. ઔર ઉનકા ઉપકાર હૈ, ઇસ ઉપકારકો બતાનેકા ભી યે પ્રસંગ રહેગા હમારે લિયે. હમકો કોઈ હમારી મહત્તા નહીં બઢાની હૈ. લેકિન જબ ઇનકા ઉપકાર હૈ ‘ગુરુદેવ’કા, હમને એક દફે થોડા સમજાને કી કોશિશ કી, તો યે ઉપકાર વિદિત કરે, ઉનકો ઉપકારસે વિદિત કરે. મહારાજ ! આપકા હમારે પર બહુત ઉપકાર હુઆ હૈ. હમારી આત્માકો અનંત લાભ હુઆ હૈ. તો ઇસમેં કયા આપત્તિ હૈ ? ઔર હમ સાથમેં આર્યેંગે, આપકે સાથ. યહ ભી કહા. મેરા તો ‘ગુરુદેવ’ સે બાતચીત કરનેકા કાફી વ્યવહાર રહા. કઈ દફે પ્રસંગ રહા તો મૈં સાથમેં આઉંગા ઐસા કરકે ભી સમજાયા. સુન તો લિયા સબ બાત. જો Style સે, જો ઢંગસે મૈંને બાત કહી. ઉનકો વૈસે તો કોઈ દૂસરા Argument નહીં થા.

ફિર ભી બહુત તગડી બાત કર દી ઉન્હોંને. યે કહા કિ ‘શશીભાઈ ! માનો કિ ‘ગુરુદેવ’ને જાન લિયા તો હમારે આત્માકો કિતના લાભ હોગા ?’ કયા કહા ? અગર ‘ગુરુદેવ’ને જાન લિયા તો હમારે આત્માકો કિતના લાભ હોગા ? અભી નહીં જાના હૈ તો ઇસસે કોઈ આત્માકો નુકસાન હોતા હૈ કયા ? આપ ઇતના બોજા

મત ઉઠાઓ. ક્યા કહા ? આપ ઇતના બોજા મત ઉઠાઓ. બસ, બાત ખતમ હો ગઈ.

પ્રસિદ્ધિ કા કોઈ મૌકા આતા હૈ, વિચક્ષણ હોતે હૈં કિ ભલે હી હમ દૂસરે દષ્ટિકોણ સે 'ગુરુદેવ' કે પાસ જાયેંગે, ઇનકે ઉપકાર કા વર્ણન કરને કે લિયે જાયેંગે, ઉનકી ભક્તિ કે હિસાબસે જાયેંગે, લેકિન એક દૂસરી બાત ઇસી વક્ત ખડી હોનેવાલી હૈ, જો પ્રસિદ્ધિ કી હૈ ઓર યે પ્રસિદ્ધિ હૈ યે જીવકો એકાંતમેં અપની જો સાધના કરની હૈ ઉસકો થોડી બાધક હોને કી નિમિત્ત હોતી હૈ. તો ઉનકી વૃત્તિ ઐસી થી કિ વે પ્રસિદ્ધિ સે દૂર રહના ચાહતે થે તો ઉન્હોને ઇસ Style સે જવાબ દે દિયા. અપને આત્મા કો કોઈ લાભ નહીં ઇસમેં, હમ તો હમારે લાભકો દેખતે હૈં. દૂસરેકે લિયે બોજા આપકો ઉઠાને કા ક્યા આવશ્યક હૈ, કોઈ આવશ્યકતા નહીં હૈ ઇસ બાત કી. છોડો ઇસ બાત કો. છોડ દિયા ફિર.

મુમુક્ષુ :- એક તરફ યહ બાત હો ઓર દૂસરી તરફ વાંચન કરનેકા ઉદ્ય હો જિસમેં સત્પુરુષ કે ગુણગ્રામ કરનેકા બને તાકી દૂસરે લોગોં કો સત્પુરુષ કા યોગ મિલે, ઐસી સ્થિતિમેં દોમેં સે ક્યા કરના ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- લેકિન જબ ઇનકી તો સ્પષ્ટ આજ્ઞા હૈ તબ તો આજ્ઞામેં રહના અચ્છા હૈ. અગર ઐસી આજ્ઞા નહીં હો તો વહ બાત અચ્છી હૈ. લેકિન જબ સીધી આજ્ઞા મિલ જાવે કિ આપકો ઐસા નહીં કરના હૈ. બસ, બાત ખતમ હો ગઈ, ફિર નહીં કરના હૈ. અગર ઐસી આજ્ઞા નહિ હો તો યે કોઈ દુર્ગુણ નહીં હૈ કિ દૂસરે લોગ ભી સત્પુરુષકો અનુસરણ કરને લગે. ઇનકે પરિચયસે આત્મહિત કે નિમિત્ત સે નજદીક આ જાયે, સમીપ આ જાયે, યે કોઈ પ્રવૃત્તિ અનુચિત નહીં હૈ. યે ભી બાત કહી હૈ. માને દોનોં કા એકાંત નહીં હૈ. ન ઇસકા ભી એકાંત હૈ ન ઇસકા ભી એકાંત હૈ. દોનોં કા એકાંત નહીં હૈ. પરિસ્થિતિ કે અનુકૂલ યે બાત અપની અપની મર્યાદામેં રહની ચાહિયે, હોની ચાહિયે. ઉતની બાત હૈ.

મુમુક્ષુ :- આત્માની આરાધના થાય છે કે અનારાધના થાય છે, એ જ મુદ્દો ખાસ વિચારવા જેવો છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. મૂળ તો હેતુ એક હી હૈ. પવન બદલતા રહેગા. જિસ નાવમેં હમ સફર કર રહે હૈં, ઉસમેં પવન બદલતા રહેગા, હમકો શઠ બદલતે રહના

ચાહિયે. પવન બદલે ઔર હમ શઢ નહીં બદલે તો જો નાવકી ગતિ હે વહ કિનારે પર આનેવાલી નહીં હે. હમં તો જૈસે કૈસે ભી સંસારકે કિનારે પહુંચના હે. સંસાર કે સમુદ્રમં જિસ નાવમં હમ સફર કર રહે હેં ઉસમં હમારા એક હી દષ્ટિબિંદુ હે કિ હમં કિનારે પર પહુંચ જાના હે, જૈસે કૈસે ભી. જબ યે કિનારે પહુંચને કા પવન હે તો હમં યહી અનુકૂલ હે. ઔર વહ કિનારે પહુંચને કા પવન તો યહી હમં અનુકૂલ હે. હમકો તો કિનારે પહુંચના હે, ઉસમં તો કોઈ ફેર નહીં હે. ઐસી બાત હે ઇસમં. ઐસે છોટે-મોટે પ્રસંગમં કૈસે Adjustment કરના, કૈસે બાત કો બદલના યે વિવેક અપને આપકો હોના ચાહિયે, પ્રસંગ પ્રસંગ પર.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હાં. યે ભી થા, યે ભી થા. તો ઇસકા મતલબ યહ હુઆ કી તૃષાતુર કો પાની પાના આવશ્યક હે, જરૂરી હે. જિસકો તૃષા લગી હે ઉસકો તો પાની દેના જરૂરી હે. ક્યોંકિ ઉસકા તો પ્રાણ બચ જાયેગા. વહ જિંદા રહ જાયેગા, વરના મર જાયેગા. ઔર જિસકો તૃષા નહીં હે ઉસકો તૃષા જગે ઇસસે જ્યાદા કુછ નહીં કરના હે. પાની દેને કી કોઈ આવશ્યકતા નહીં હે, વહ તો પાની કો ધક્કા મારેગા. લેકિન ઉસકો તૃષા હોવે ઇસ પરિસ્થિતિમં લાને કી કોઈ ચેષ્ટા કરે તો ઉતની કરો. ઇસસે આગેકી મર્યાદામં કરને યોગ્ય નહીં હે. બહુત સી બાતેં ઉનહોંને તો ખોલી હે. ‘શ્રીમદ્જી’ને બહુત-સી ઐસી બાતેં ખોલી હેં.

મુમુક્ષુ :- આજ કી બાત તો બહુત બઢિયા હે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હાં. કમ બાત કરના, બાત નહીં કરના ઐસે નહીં, કમ બાત કરના ઐસા કહા હે. મર્યાદા હે ઇસકી. માને ઇન લોગોંસે બાત નહીં કરના. જિસકો દ્વેષ હોતા હો વહાં બારબાર જા કરકે આપ હમારી પ્રશંસા કરતે રહો તો ઉનકો તો દ્વેષ બઢ જાયેગા. તો દ્વેષ બઢનેસે ઉનકો તો સત્પુરુષકે પ્રતિ જિતના દ્વેષ બઢેગા ઉતના આવરણ બઢ જાયેગા. ઇનકે આત્માકો નુકસાન હોવે ઐસા ક્યોં કરતે હો ?

મુમુક્ષુ :- ઓછી વાતો કરવી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. કમ કરના માને ઓછી કરના.

‘ઇસ અનુક્રમ મેં બર્તાવ કરનેકે ધ્યાનકા વિસર્જન હુઆ હો તો અબ ફિરસે સ્મરણ રખના.’ હમારી આગે કી સૂચનાકા વિસ્મરણ હો ગયા હો તો હમ તુમહારે

ધ્યાન પર ઇસ બાતકો લાતે હેં. ‘હમારે સંબંધમેં ઓર હમારે કહે યા લિખે હુએ વાક્યોંકે સંબંધમેં ઐસા કરના યોગ્ય હે.’ હમારે સંબંધ મેં યા હમને કુછ બાત કહી હો ઇસ વચન કે સંબંધ મેં ઐસા કહા હે, યે મહાપુરુષ ઐસા કહતે હેં, બાર-બાર ઇસકે પાસ હમારી ઐસી હમારી બાતેં, હમારી કહી હુઈ બાત કો ભી આપ મત કરો.

‘ઓર અભી ઇસકે કારણોંકો, આપકો સ્પષ્ટ બતાના યોગ્ય નહીં હે,...’ ઐસા હમ ક્યોં સૂચના કરતે હેં ? ઇસકે કારણકો આપકો બતાના હમ જરૂરી નહીં સમજતે. ‘તથાપિ યદિ અનુક્રમસે અનુસરણ કરનેમેં ઉસકા વિસર્જન હોતા હો તો દૂસરે જીવોંકો કલેશાદિકા કારણ હો જાતા હે, યહ ભી અબ ક્ષાયિકકી ચર્યા ઇત્યાદિ પ્રસંગસે આપકે અનુભવમેં આ ગયા હે.’ યે જો ચર્યા આપ લોગોં કે બીચમેં ચલી હે ઇસસે ઇસ બાત કા હમેં પતા ચલ ગયા, ઇસલિયે આપને જો વિસ્મરણ ક્રિયા હે હમારી સૂચનાકો ઇસકા આપકો ફિરસે જિંક કરતે હેં કિ ઇસ બાતકો તો આપ સમજો. જ્યાદા બાત મત કરો હમારે લિયે. હમારી બાતોં કે લિયે ભી જ્યાદા બાત મત કરો, હમારી વ્યક્તિગત બાત ભી જ્યાદા બાત મત કરો.

‘જો કારણ જીવ કો પ્રાપ્ત હોનેસે કલ્યાણકા કારણ હોં ઉન જીવોંકો ઇસ ભવમેં ઉન કારણોંકી પ્રાપ્તિ હોતી હુઈ રુક જાતી હે.’ હમારી બાત તો જીવોંકે કલ્યાણકે કારણ હે લેકિન ઉનકો તો ઇસમેં રુકાવટ ઓર બઢ જાતી હે. ‘ક્યોંકિ વે તો અપની અજ્ઞાનતાસે ન પહેચાને હુએ સત્યુરુષસંબંધી આપ ઇત્યાદિસે પ્રાપ્ત હુઈ બાત સે ઉન સત્યુરુષ કે પ્રતિ વિમુખતાકો પ્રાપ્ત હોતે હેં.’ ઓર વિમુખ હો જાતે હેં, વિમુખતામેં ઓર દઢ હો જાતે હેં ઓર દ્વેષપૂર્ણ બર્તાવમેં આ જાતે હેં. તો ઐસા ઉનસે કરના યોગ્ય નહીં હે.

‘ઉસકે વિષયમેં આગ્રહપૂર્વક અન્ય અન્ય ચેષ્ટાએં કલ્પિત કરતે હેં,...’ કૌન ? સત્યુરુષ કે વિષયમેં. ઉસકે વિષયમેં મતલબ સત્યુરુષ કે ‘વિષયમેં (વે લોગ) આગ્રહપૂર્વક અન્ય અન્ય ચેષ્ટાએં કલ્પિત કરતે હેં...’ માને અફવાએં ઘુમાતે હેં. વિમુખ જ્યાદા હોનેમેં અફવાએં ઘુમાતે રહતે હેં. ‘ઓર ફિર વૈસા યોગ હોનેપર વૈસી વિમુખતા...’ આપ લોગોંકી બાતોંકા ઐસા યોગ હોને પર ‘વૈસી વિમુખતા પ્રાયઃ પ્રબલતાકો પ્રાપ્તિ હોતી હે.’ ઉનકી વિમુખતા બઢ જાયેગી. તો ઐસા ક્યોં કરતે હો ?

જબ જાનતે હો કી ઇનકી યોગ્યતા ઐસી હૈ તો વે વિમુખતામેં આગે બઢે ઇસ પ્રકારકા બર્તાવ કરના અપની ઓર સે તો યોગ્ય નહીં હૈ.

ઐસા ન હોને દેને કે લિયે 'ઐસા ન હોને દેને કે લિયે ઓર ઇસ ભવ મેં યદિ ઉન્હેં વેસા યોગ અજ્ઞાનતા સે પ્રાપ્ત હો જાયે તો કદાચિત્ શ્રેય કો પ્રાપ્ત કરેંગે.' ઐસા ન હોને દેને કે લિયે માને વહ દૂર હો જાયે ઐસા નહીં હોવે. ઓર ઇસ ભવમેં યદિ ઉન્હેં વૈસા યોગ અજ્ઞાનતાસે પ્રાપ્ત હો જાયે તો કદાચિત્ શ્રેય કો પ્રાપ્ત હોવે. અજાણપણે. અજ્ઞાનતાસે માને અજાણપણે. તો ઉસકો યોગકી પ્રાપ્તિ હોતી રહે, હોવે ઐસા જો કોઈ મૌકા હૈ તો યે દેખ લેના. ભલે અનજાનપનેમેં ભી, અજ્ઞાન શબ્દ નહીં રખના ચાહિયે. અનજાનપનેમેં ભી ઉસકો કદાચિત્ ઉસકા કલ્યાણ હો ઐસા કોઈ યોગ પ્રાપ્ત હો જાયે, 'ઐસી ધારણા રખકર....' ઐસા મનમેં અભિપ્રાય રખકર 'અંતરંગમેં ઐસે સત્પુરુષકો પ્રગટ રખકર...' આપ તો સત્પુરુષકો અંતરંગમેં પ્રગટ રખો. આપ તો યહી રખો કિ મેરે સમીપ બેઠે હેં તો મેરી જો કાર્ય કરને કી પ્રવૃત્તિ હૈ ઉસ પ્રવૃત્તિમેં મર્યાદા આ જાની ચાહિયે. જૈસે સમીપમેં પ્રત્યક્ષતામેં મર્યાદા રહતી હૈ વૈસે પરોક્ષતામેં અગર મર્યાદા રખની હો તો અંતરંગમેં સત્પુરુષકો પ્રગટ રખો.

હમારે સમાજ મેં ભી યે થોડી ઉથલપાથલ કી શુરૂઆત હુઈ તો 'પૂજ્ય બહેનશ્રી'ને યે બાત નિકાલી થી કિ મુમુક્ષુઓં કો, સભી મુમુક્ષુઓંકો ભલે હી 'ગુરુદેવ' ઇધર નહીં હેં તો ભી અપને હૃદયમેં પ્રગટ, પ્રત્યક્ષ રખ લેના ચાહિયે. ઐસા કરને સે કોઈ મુમુક્ષુ અપની મર્યાદા કે બહાર પ્રવૃત્તિ નહિ કરેંગે. અગર હમ યે માન લે કિ અબ તો 'ગુરુદેવ' નહીં હેં, અબ હમકો કૌન રોકનેવાલે હેં ? દૂસરે કી તો હમ સુનેંગે ભી નહીં. તો યે મર્યાદા બહારકી પ્રવૃત્તિ હો જાયેગી. ઇસલિયે ભલે હી 'ગુરુદેવ' ઉપસ્થિત નહીં હેં લેકિન હૃદયમેં ઉનકો ઉપસ્થિત રખને ચાહિયે. શુરૂ-શુરૂમેં બાત કહી થી. તો કુછ મર્યાદામેં બાત રહ જાયેગી. વરના અગર ઇસ બાતકો નહીં રખી તો બાત મર્યાદા બહાર ચલી જાયેગી મુમુક્ષુઓંકી. યે બાત શુરૂ શુરૂમેં નિકલી થી. માને વહ તો મહા વિવેક હૈ, ઉનકી તો સબ બાતેં ઐસી હોતી હેં. સમજે તો મર્યાદાકા ઉલ્લંઘન હી નહીં હોવે. આત્માકો ઇતના આવરણ હી નહીં આવે.

મુમુક્ષુ :- હૃદય મેં રખે તો પતન નહીં હોતા.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હાં, પતન નહીં હોતા હૈ. નીચે કા પરિણામ હોતા હી નહીં હૈ.

ઐસા કહતે હેં કિ ‘અંતરંગમેં (આપ તો) ઐસે સત્પુરુષ કો પ્રગટ રખકર બાહ્યરૂપ સે ગુપ્તતા રખના અધિક યોગ્ય હૈ.’ હમારી ગુપ્તતા બાહ્ય મેં રખના, અંતરંગમેં પ્રગટ રખો, બાહરમેં હમે ગુપ્ત રખો. યહ હમારી સૂચના હૈ આપકે લિયે. વહ ગુપ્તતા માયાકપટ નહીં હૈ. ક્યોંકી માયા કા યહ સ્વરૂપ હૈ કિ અંતરંગ મેં કુછ, બાહરમેં કુછ. ઉસકો માયા કહતે હેં. યે માયા-કપટ નહીં હૈ. ‘વહ ગુપ્તતા માયાકપટ નહીં હૈ, ક્યોંકી વૈસા બર્તાવ કરનેમેં માયાકપટકા હેતુ નહીં હૈ.’ ક્યા કહા ? વહાં માયાકપટ કા અભિપ્રાય નહીં હૈ, વહાં તો જીવકે કલ્યાણકા, સ્વપર હિતકા અભિપ્રાય હૈ તો માયાકપટકા વહાં હેતુ નહીં હૈ.

‘ઉનકે ભવિષ્યકલ્યાણકા હેતુ હૈ;...’ ઐસા કરને મેં ભી ઉનકા ભવિષ્યમેં કલ્યાણ દેખના હૈ. ઉસકા અહિત નહીં દેખના હૈ. વહ દુર્ગતિ મેં ચલે જાયે વહ નહીં ચાહતે હૈ. વહ ભી સન્માર્ગ પર આ જાયે ઐસી ભાવના રખતે હેં. વૈસા હોતા હૈ વહ માયા કપટ નહીં હોતા ઐસા હમ સમજતે હેં. ઐસા જો હોતા હૈ ઉસમેં માયાકપટકી કોઈ બાત હોતી હી નહીં હૈ. યે તો સ્વ-પર હિતકારક પ્રવૃત્તિ હોતી હૈ ઐસ તરહ સે જબ ઐસે પ્રસંગ હોવે તો ઇસ પ્રકારસે વર્તન કરના યહી મુમુક્ષુઓંકે લિયે અપને ઐસ સામનેવાલેકે લિયે હિતકર હોતા હૈ. ઇસ પ્રકારકા માર્ગદર્શન બહુત બઢિયા આયા હૈ.

અનિત્ય અને મલિનભાવોમાં એકત્વ થવાથી, નિયમથી ભય ઉત્પન્ન થાય છે- વૃદ્ધિ પામે છે. પરંતુ પવિત્ર નિત્ય સ્થિર નિજ ચૈતન્ય સ્વરૂપમાં એકત્વ થતાં નિર્ભયતા છવાઈ જાય છે. ‘હું ધ્રુવ ચૈતન્ય વજ છું’- જ્યાં પર્યાયનો પણ પ્રવેશ નથી. તો અન્ય દ્રવ્ય-ભાવનો વિકલ્પ જ શું? નિજ પરમાત્માના દર્શન થતાં વિભાવ ઓસરી જાય છે. એવો હું અદ્ભુત પરમ નિર્વિકાર ચૈતન્ય રત્ન છઉં. (અનુભવ સંજીવની-૧૦૧૭)

તા. ૨-૧-૧૯૯૦, પ્રવચન નં. ૧૨૨
પત્રાંક - ૩૯૭

‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર’ ગ્રંથ, પત્રાંક ૩૯૭, પાનું ૩૪૩. નીચેથી ઉપરનો પેરેગ્રાફ છે. પત્ર પહેલેથી જ લેવો છે ? આખો પત્ર પહેલેથી લેવો છે ? ૩૯૭ પત્ર છે. ફરીથી શરૂઆતથી.

‘શુભેચ્છા સંપન્ન ભાઈ ત્રિભોવન, સ્તંભતીર્થ’

‘આત્મસ્વરૂપને વિષે સ્થિતિ છે એવા જે...’ પોતે ‘તેના નિષ્કામ સ્મરણે યથાયોગ્ય વાંચશો. તે તરફના ‘આજે ક્ષાયિકસમકિત ન હોય’ એ વગેરે સંબંધી વ્યાખ્યાનના પ્રસંગનું તમ લિખિત પત્ર પ્રાપ્ત થયું છે;...’ કોઈ સાધુના વ્યાખ્યાનમાં આજના કાળમાં ક્ષાયિકસમકિત નથી થતું એવું જે વ્યાખ્યાનમાં આવ્યું અને એ પ્રસંગનું વર્ણન જે એમણે લખ્યું તે ખ્યાલમાં આવ્યું છે. વ્યાખ્યાનમાં વિષય પ્રતિપાદન કરનારનું વલણ અત્યારે ક્ષાયિકસમકિત થતું નથી એના ઉપર વજનવાળું છે. નકાર કરવાનું આ પત્રમાં ‘શ્રીમદ્જી’ને એમ કારણ લાગે છે કે એવું નથી થતું... નથી થતું... નથી થતું... ઉપર વજન દેવું, ક્ષાયિકસમકિત નથી થતું એનો આગ્રહ રાખવો એ વાત ઉચિત નથી. એ એક જાણવાનો વિષય છે. કયા કાળમાં કયા કાર્યો થાય ? કયા કાર્યો ન થાય એ એક જાણવાનો વિષય છે. કાળના પ્રકરણ અનુસાર. પણ જે ઉપાદેય ચીજ છે એ નથી થતું એના ઉપર વજન દેવું, જે સમકિત આદિ ઉપાદેય છે અને ક્ષાયિકસમકિત તો વિશેષે કરીને ઉપાદેય છે તો એ નથી થતું... નથી થતું... નથી થતું... કરીને જોર દીધા કરવું, એ વાત જોર દેવા માટે તો અનુચિત છે. એવું જાણીને પોતે એ વાતનો નિષેધ કરવાના વલણમાં એ વિષય ઉપર આ પત્રમાં ચર્ચા કરે છે.

મુમુક્ષુ :- ક્ષાયિક સમકિત એટલે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ક્ષાયિક સમકિત એટલે સમ્યગ્દર્શન ક્ષાયિકભાવે થાય તો

એ સમ્યગ્દર્શનમાંથી કદી મિથ્યાદર્શન ન થાય. ઉપશમ સમ્યગ્દર્શન ક્ષાયિક જેવું નિર્મળ હોવા છતાં એનો કાળ લઘુ અંતર્મુહૂર્તનો છે. પ્રથમમાં પ્રથમ અનાદિ મિથ્યાદષ્ટિને ઉપશમ સમ્યગ્દર્શન થાય છે. અથવા સમ્યગ્દર્શનની શરૂઆત ઉપશમ સમ્યગ્દર્શનથી જ થાય છે. ત્રણ પ્રકારના સમ્યગ્દર્શનમાંથી બીજા કોઈ સમ્યગ્દર્શનથી થતી નથી. પણ એનો કાળ લઘુઅંતર્મુહૂર્ત છે. પછી જીવ કાં તો ક્ષયોપશમ સમ્યગ્દર્શનમાં પ્રવેશે છે કાં ક્ષાયિક સમ્યગ્દર્શનમાં પ્રવેશે છે. ક્ષયોપશમ સમ્યગ્દર્શનમાંથી ચ્યુત થઈને ફરીને મિથ્યાત્વ થવાનો અવકાશ છે. પણ ક્ષાયિક સમ્યગ્દષ્ટિ કદી પણ મિથ્યાદષ્ટિ ન થાય. એ તે ભવે અથવા એક ભવ છોડીને બીજા ભવે (મોક્ષમાં જાય છે). કેમકે પછી મનુષ્યનો દેહ હોય તો દેવના ભવમાં જવું પડે અથવા કોઈ દેવના ભવમાં થાય તો મનુષ્યમાં આવીને જાય. બીજા ભવે, ત્રીજા ભવે પણ એનો છૂટકો થઈ જાય છે. એવા એ તીવ્ર પુરુષાર્થથી ઉત્પન્ન થયેલા શુદ્ધ શ્રદ્ધાનના પરિણામ છે. જેમાં પુરુષાર્થની ગતિ અતિ તીવ્ર હોય છે, અત્યંત તીવ્ર હોય છે. એવા એ સમ્યગ્દર્શનના પરિણામ છે.

એવું ન થાય.. એવું ન થાય... એવું ન થાય... એમ કહેવામાં કહેનારને ખબર નથી કે આ કેમ થાય છે ? શું વિષય લેવો છે આપણે ? સમજવામાં જે વાત લેવી છે એ આ લેવી છે કે કહેનારને એ ખબર નથી કે કેવા પુરુષાર્થથી એ ઉત્પન્ન થાય છે. એટલે એ પુરુષાર્થનો નકાર કરે છે એ પોસાતું નથી. વાત સાંભળનારને પુરુષાર્થનો નકાર, તીવ્ર પુરુષાર્થનો નકાર નથી પોસાતો. કેમકે પોતાને તીવ્ર પુરુષાર્થ વર્તે છે. પોતે એક ભવતારી છે એવો તીવ્ર પુરુષાર્થ વર્તે છે તો એ ભવમાં માનો કે ૨૪મે વર્ષે (સમ્યગ્દર્શન) થયું, એક દસકો જ છે. આ ભવનો તો એક દસકો જ છે. સમ્યગ્દર્શન ચાલુ રહ્યું. દસ વર્ષ શું હિસાબમાં ? અનંત કાળની ગણતરીમાં દસ વર્ષનો શું હિસાબ છે ? કાંઈ હિસાબ નથી. સો-પચાસ વર્ષનો હિસાબ નથી દસ વર્ષનો શું હિસાબ હોય ? એક-બે ભવનો હિસાબ નથી, ત્યાં દસ વર્ષ તો કાંઈ નથી. પણ તીવ્ર પુરુષાર્થ છે એ ભલે ક્ષાયિક ન થતું હોય પણ ક્ષાયિક જેવો પુરુષાર્થ કરવો જોઈએ એમ એમને બેસે છે. ક્ષાયિક જેવો પુરુષાર્થ હોવો જોઈએ, ક્ષાયિક જેવો પુરુષાર્થ જીવે કરવો જોઈએ એમ બેસે છે. એની સામે જે પ્રતિપાદન છે એ પ્રતિપાદન કરનારનું વલણ બરાબર નથી એવો અહીંયાં એમના કથનનો ધ્વનિ છે.

એટલે એમ કહે છે કે એવું પત્ર પ્રાપ્ત થયું છે. ‘જે જીવો તે તે પ્રકારે પ્રતિપાદન

કરે છે, ઉપદેશે છે,...' પ્રતિપાદન પણ કરે છે, ઉપદેશક છે. એવો ઉપદેશ કરે છે તો એ ઉપદેશનો વિષય નથી. વ્યાખ્યાન કરનારે આવા વિષયને એમ કહેવું જોઈએ કે આ તો માત્ર જાણવાનો વિષય છે. પ્રશ્ન તો કોઈ એમ પણ પૂછે કે સમ્યગ્દષ્ટિ પડે કે ન પડે ? તો પડે, ન પડે-પડવાનો પ્રશ્ન તું શું કરવા કરે છો ? તું ચડવાનો પ્રશ્ન કરને. એના પડવાના પ્રશ્નને અનુમોદન ન દેવાય. એના ઉપર વજન દઈને એનું પ્રતિપાદન ન કરાય. તો જે પદ્ધતિથી પ્રતિપાદન કરે છે અહીંયાં ક્ષાયિક સમકિત ન હોય એ પદ્ધતિ જ બરાબર નથી એમ એમને કહેવું છે.

'જે જીવો તે તે પ્રકારે પ્રતિપાદન કરે છે,...' એમ ન કીધું, તે વાતનું પ્રતિપાદન કરે છે એમ ન કહ્યું. તે પ્રકારે પ્રતિપાદન કરે છે, તે પ્રકારે ઉપદેશે છે 'અને તે સંબંધી વિશેષપણે જીવોને પ્રેરણા કરે છે,...' કે ન હોય.. ન હોય.. ન હોયની પ્રેરણા કરે છે, તે જીવો એટલે એવા ઉપદેશક જીવો. સાધુ નથી કીધા, ગુરુ નથી કીધા, આચાર્ય નથી કીધા. 'તે જીવો...' એમ કીધું. એવા જીવો 'જો તેટલી પ્રેરણા, ગવેષણા,...' એવી પ્રેરણા અને ગવેષણા જીવના કલ્યાણના માર્ગને વિષે કરે તો તે પ્રશ્નનું સમાધાન થવાનો ક્યારેક પણ તેમને પ્રસંગ પ્રાપ્ત થશે કે આજે (ક્ષાયિક)સમકિત હોય કે ન હોય. એનો એને ઉત્તર ક્યારેક મળવાનો અવકાશ છે, તો એની બુદ્ધિ કાંઈક એ વિષયની અંદર સૂઝવાળી થશે. બાકી તો આ વાત કાંઈ આ રીતે કરવા જેવી નથી. જે રીતે કરે છે એ રીતે કરવા જેવી બિલકુલ નથી.

'તો તે પ્રશ્નનું સમાધાન થવાનો ક્યારેક પણ તેમને પ્રસંગ પ્રાપ્ત થશે. તે જીવો પ્રત્યે દોષદષ્ટિ કરવા યોગ્ય નથી,...' ભલે એ એવું કરે છે અને એ એમનો દોષ છે તોપણ અમે એમનો દોષ બતાવીએ છીએ તોપણ આ વાત રાખીને, મર્યાદિત વાત છે અમારી કે એ જીવો પ્રત્યે દોષદષ્ટિ કરવા યોગ્ય નથી. જુઓ ! કેવી સરસ લાઈન પકડી છે ! સામાનો દોષ કહેતી વખતે પણ બીજા જે સાંભળનાર છે એ પોતાની વાતનું અનુમોદન કરશે તોપણ કોઈ બીજી ભૂલ સાથે કરી બેસશે એનો એમને ખ્યાલ આવે છે. એ કરવા જેવું નથી. કેટલી વિચક્ષણતા છે ! બીજાનો દોષ દેખાડે છે કે આ પ્રકારે ઉપદેશ ન કરાય, તોપણ એ દોષ છે. એ પ્રકારે છતાં કરે છે એ દોષ છે તોપણ તમે એના પ્રત્યે દોષદષ્ટિ થાય એવું વલણ, એવું પરિણમન તમારું ન થાય એ વાતનું અમે ધ્યાન ખેંચીએ છીએ.

મુમુક્ષુ :-

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, ઘણું મુશ્કેલ છે. એવી વાત છે કે સામે પણ એક આત્મા છે, જે ભૂલ કરે છે એ પણ એક આત્મા છે એ વાત ભૂલવા જેવી નથી. અને આત્મા છે એ સ્વરૂપે કરીને તો પરમાત્મા છે, એ વાત ભૂલવા જેવી નથી. એમ છે. સાથે લક્ષમાં હોવું જ જોઈએ. સંસારમાં બધું Balance રહે છે. છોકરો તોફાન કરે અને લાફો મારી દે, તો કાંઈ દુશ્મનની જેમ કરે છે ? એને દુશ્મનાવટ થઈ જાય છે ? એક વખત તોફાન કર્યું અને ગુસ્સો આવ્યો એટલો કે લાફો મારી દીધો. વઢે નહિ (પણ) મારી લે તોપણ Balance રાખે છે કે નહિ ? મારો દીકરો છે, આ કોઈ પારકો નથી, આ કોઈ મારો દુશ્મન નથી પણ આ મારો દીકરો છે. એવું Balance રાખીને મારે છે કે એમનેમ મારે છે ? ત્યાં તો Balance રાખે છે કે નથી રાખતો ? એવી રીતે વાત તો આખી સમજીને, ભલે વર્તન ગમે તે હોય, આખી વાત તો લક્ષમાં હોવી જોઈએ, નહિતર મોટી ભૂલ થઈ જાય. એ ભૂલ મોટી છે. દોષદૃષ્ટિ થાય એ ભૂલ (મોટી છે). દોષ જોવા કરતાં દોષની દૃષ્ટિ કેળવાય જાય એ બહુ મોટી ભૂલ છે. એ નાનીસૂની ભૂલ નથી એટલે ચેતવ્યા છે.

મુમુક્ષુ :- વર્તમાનના મુમુક્ષુએ શીખવા જેવું છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા ! આપણે તો શીખવાની વાત છે. આ તો એક કથાનુયોગ ચાલે છે. 'શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી' ૧૦૦ વર્ષ પહેલાં થઈ ગયા અને એમની નજીકમાં જે મુમુક્ષુઓ આવ્યા એ વચ્ચેની ઘટનાના પ્રસંગો છે. પત્રની પણ એક ઘટના જ બની છે કે જેની અંદર એ પ્રકારે ઉપદેશ ચાલ્યો છે. પણ જેવું એ કાળે બન્યું એવું આ કાળે બને છે, એવું સર્વ કાળે બને છે. તો વર્તમાનકાળમાં એવું કાંઈક બનતું હોય અને બીજા જીવોના, વિરોધપક્ષમાં રહેલા જીવોના દોષ દેખાતા હોય તોપણ એ એક આત્મા છે. ભૂલેલા આત્માઓ પણ આત્મા છે અને એની ભૂલ પ્રત્યે નિષેધ છે, એના દોષ પ્રત્યે નિષેધ છે, એ આત્માનો કદી નિષેધ ન થાય એ વાત તો અવશ્ય ચોક્કસ લક્ષમાં રહેવી જ જોઈએ, નહિતર બહુ મોટી ભૂલ થાય.

મુમુક્ષુ :- .. એ બહાને સમન્વયનો દૃષ્ટિકોણ આડો આવે છે...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ તો છે. સમન્વય કરવાનો પ્રશ્ન નથી. ગુણ અને દોષનો સમન્વય ન થાય. ગુણ અને ગુણનો સમન્વય થાય. દોષ ને દોષનો સમન્વય થાય.

મંદિર અને મસ્જિદનો સમન્વય ન થાય. મંદિર અને મંદિર વચ્ચે સમન્વય થાય કે આ મંદિર કરતાં આ મંદિરની બાંધણી સારી છે. એ સમન્વય કરવાનો પ્રશ્ન નથી. પણ દોષદષ્ટિ થાય તો એ હદે જે અભિપ્રાય બંધાય છે, પૂર્વગ્રહ બંધાય છે, જેને આપણે Prejudice કહીએ છીએ, એ બહુ ભયંકર હોય છે અને એ એક એવું ઝેર છે, એક એવું ઝેર છે કે જલ્દી નીકળતું નથી, કાઢવું હોય તોપણ નીકળતું નથી. પૂર્વગ્રહ એવી ચીજ છે. માટે ક્યાંય પૂર્વગ્રહ ન બંધાય.

આ તો ધાર્મિક પ્રસંગના વિખવાદો છે પણ સામાજિક પ્રસંગના વિખવાદો હોય, કૌટુંબિક પ્રસંગના વિખવાદો હોય કોઈપણ પ્રસંગમાં કોઈ અજુગતું કાર્ય સામે પક્ષે થતું હોય, પછી કુટુંબિક રીતે, સામાજિક રીતે, રાજકીય રીતે, ધાર્મિક રીતે, વ્યવસાયિક રીતે અનેક રીતે થાય છે. તોપણ એ આત્મા છે એ વાત ભૂલવાની નથી. દોષ તે દોષ છે. દોષ તે ગુણ નથી, હરગિઝ ગુણ નથી એ. એ દોષ જ છે, પણ છતાં દોષદષ્ટિ ન થાય એ બહુ મહત્ત્વનો વિષય છે. નહિતર એ હંમેશનો એક પૂર્વગ્રહ ઊભો થાય છે અને એવી રીતે જેને કોઈપણ કારણસર આત્માનો નિષેધ થાય છે એને પોતાના આત્માનો આદર કેવી રીતે થશે ? નુકસાન પોતાને એટલું મોટું થશે કે આત્માનો અનાદર કરતાં, એક આત્માનો અનાદર કરતાં નિજ આત્માનો આદર કરવાનો અવકાશ છૂટી જશે. મફત નથી લખ્યું. મુમુક્ષુને બચાવ્યા છે.

આ બધી સત્સંગની ખૂબીઓ છે. ક્યાં ક્યાં સત્સંગ કેવી રીતે લાભ કરે છે ? એનો આ ખાસ વિષય સમજવા જેવો છે. જીવ બીજાના આત્માનો નિષેધ કરતા એમાં આત્મજાતિના પદાર્થનો નિષેધ થતાં પોતાનો આત્મા આવી જશે એની અંદર. પોતાના આત્માનો આદર નહિ થાય. એ વાત તો લક્ષમાં રહેવી જ જોઈએ અને એટલું Balance out થઈને બહાર નહિ જવું જોઈએ.

‘તે જીવો પ્રત્યે દોષદષ્ટિ કરવા યોગ્ય નથી, નિષ્કામ કરુણાએ કરી માત્ર તે જીવો જોવા યોગ્ય છે;...’ દોષદષ્ટિ ન કરવી તો શું કરવું ? એનું સમાધાન પણ આપે છે. આ એક સમસ્યા છે કે દોષદષ્ટિ ન કરવી. પણ દોષ તો જોવાના છે તો હવે અહીં એક સમસ્યા ઊભી થાય કે શું થવું જોઈએ ? કે એના પ્રત્યે નિષ્કામ કરુણા થવી જોઈએ. બીજા કોઈ હેતુ વિના, જરાપણ બીજો હેતુ નહિ. કોઈ લાભનો, માનનો, કોઈપણનો, કોઈપણ પ્રકારનો બીજો હેતુ નહિ. ફક્ત આત્મહિતને મુખ્ય રાખીને એના

પ્રત્યે કરુણાભાવ આવવો જોઈએ કે આ તો દુઃખનો ઉપાય છે એ જીવને માટે. અને આ દુઃખના રસ્તેથી (પાછા વળવું) જોઈએ, આગળ નહિ વધવું જોઈએ.

‘નિષ્કામ કરુણાએ કરી માત્ર તે જીવો જોવા યોગ્ય છે; કોઈ પ્રકારનો તે સંબંધી ચિત્તને વિષે ખેદ આણવો યોગ્ય નથી,...’ એનો ખેદ નહિ કરવો પણ એના પ્રત્યે કરુણા કરવી. જો ખેદ કરશો તો સંભવ છે કે દોષદષ્ટિમાં આવી જશો. કરુણા કરશો તો તમને ખેદ નહિ થાય, તીવ્ર કષાય નહિ થાય, તમે મધ્યસ્થ રહી જશો. ‘તે તે પ્રસંગે જીવે તેમના પ્રત્યે ક્રોધાદિ કરવા યોગ્ય નથી,...’ ખેદ કરવા યોગ્ય નથી, કરુણા કરવા યોગ્ય છે અને તેમના પ્રત્યે ક્રોધાદિ પણ કરવા યોગ્ય નથી.

‘તે જીવોને ઉપદેશે કરી સમજાવવાની કદાપિ તમને ચિંતના થતી હોય,...’ એવી ચિંતા થતી હોય કે આમને ઉપદેશ આપીને કાંઈક સમજાવવા જોઈએ ‘તોપણ તે માટે તમે વર્તમાન દશાએ જોતાં....’ એટલે તમારી વર્તમાન દશાએ જોતાં તો તમે નિરુપાય છો. તમારી યોગ્યતા નથી એવો ઉપદેશ આપવાની. માટે એ પણ તમારે માટે ઉપદેશનો વિચાર કર્તવ્ય નથી. એમ કહીને ‘શ્રીમદ્જી’ એમ કહે છે કે મુમુક્ષુ મુમુક્ષુ વચ્ચે ઉપદેશની ભૂમિકા પ્રાયઃ હોતી નથી. એટલે એવો જે પ્રકાર ભજી જાય છે અને જલ્દી પોતે કાંઈક સમજતો હોય, જાણતો હોય એનો ઉપદેશ દેવા બીજાને લાગી જાય છે એ પ્રકારમાં ઘણી ઉતાવળ થઈ જાય છે. એવો ઉપદેશ બીજાને લાગતોપણ નથી અને એનું કોઈ સારું પરિણામ પણ, ઈચ્છિત પરિણામ પણ આવતું નથી. એવું બને છે. એટલે એ વિષય-ઉપદેશ દેવાનો તમે છોડી દો, એ વાત નહિ વિચારતા.

‘માટે અનુકંપાબુદ્ધિ અને સમતાબુદ્ધિએ તે જીવો પ્રત્યે સરળ પરિણામે જોવું,...’ સમતાબુદ્ધિ એટલે મધ્યસ્થબુદ્ધિ અને અનુકંપાબુદ્ધિએ જોવું. ‘તેમ જ ઇચ્છવું અને તે જ પરમાર્થમાર્ગ છે,...’ અને એવી જ ઇચ્છા રાખવી, એવી જ ભાવના રાખવી. એ જ વાસ્તવિક માર્ગ છે. એ જ પોતાને નુકસાન ન થાય એ પ્રકારનો માર્ગ છે. નહિતર બીજાના દોષ મટાડવા જતાં પોતે એટલો દોષિત થઈ જશે કે બીજાના દોષ તો મટવા હશે કે નહિ મટે એ તો એના હોનહારની વાત છે, પણ પોતાની તો વાત બગડી જ જવાની છે. એટલે એવો માર્ગ છે. ‘એમ નિશ્ચય રાખવો યોગ્ય છે.’ આવો વિચાર કરવો નહિ પણ એનો બરાબર નિશ્ચય રાખવો. જરા વિશેષ દૃઢપણે એ વાત વિચારમાં

નિશ્ચયરૂપે હોવી જોઈએ.

મુમુક્ષુ :- મધ્યસ્થભાવ રાખવો જોઈએ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. જે વિપરીત વર્તતા હોય એના પ્રત્યે મધ્યસ્થભાવ રાખવો, સમતાભાવ રાખવો, અનુકંપાભાવ રાખવો. મધ્યસ્થ એટલે દ્વેષ, ક્રોધ ન કરવો. મધ્યસ્થનો અર્થ એમ છે ક્રોધ ન કરવો, ખેદ ન કરવો. એમ.

‘હાલ તેમને જે કર્મ સંબંધી આવરણ છે, તે ભંગ કરવાને તેમને જ જો ચિંતા ઉત્પન્ન થાય તો પછી તમથી અથવા તમ જેવા બીજા સત્સંગીના મુખથી કંઈ પણ શ્રવણ કરવાની વારંવાર તેમને ઉલ્લાસવૃત્તિ ઉત્પન્ન થાય;...’ શું થાય ? જો એમને એમ લાગે કે આપણને બધા કર્મનું આવરણ ઘણું છે અથવા આપણે હજી દર્શનમોહમાં પડ્યા છીએ, અજ્ઞાનમાં પડ્યા છીએ. જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, મોહનીય આ બધા આવરણની અંદર હજી રહેલા છીએ અને આ આવરણ છૂટવાની જો એમને ચિંતા ઉત્પન્ન થાય અને એવી ચિંતાથી જો એ તમારા સત્સંગમાં સામેથી આવે અને એને એ વાત સાંભળવામાં ઉલ્લાસ રહેતો હોય. અણગમો ન રહેતો હોય પણ ઉલ્લાસ આવતો હોય અને એવી એ જીવની સ્થિતિ ઉત્પન્ન થાય ‘અને કોઈ આત્મસ્વરૂપ એવા સત્પુરુષને જોગે માર્ગની પ્રાપ્તિ થાય;...’ તો એવા જીવને કોઈ સત્પુરુષ મળી જાય તો સાચે રસ્તે આવી જાય છે. એટલે એનો અર્થ એમ છે કે જે આવરણ મટાડવા ચાહે છે, ભંગ કરવો એટલે તોડવો, કલ્યાણ કરવા ચાહે છે અને એ કલ્યાણના માર્ગમાં જે ઉલ્લાસિત વૃત્તિમાં આવ્યા છે એને કોઈ સત્પુરુષનો યોગ થાય તો એનું કલ્યાણ થાય, નહિતર ન થાય.

‘પણ તેવી ચિંતા ઉત્પન્ન થવાનો તેમને સમીપ જોગ જો હોય તો હાલ આવી ચેષ્ટામાં વર્તે નહીં;...’ એવી યોગ્યતાથી ઘણા દૂર લાગે છે. નહિતર આ પ્રકારનો ઉપદેશ આપવાનો એમને ભાવ કેમ આવે ? ‘અને જ્યાં સુધી તેવી તેવી જીવની ચેષ્ટા છે...’ જે પ્રકારે એ ઉપદેશ આપે છે ‘તેવી જીવની જે ચેષ્ટા છે ત્યાં સુધી તીર્થંકર જેવા જ્ઞાનીપુરુષનું વાક્ય પણ તે પ્રત્યે નિષ્ફળ થાય છે;...’ બીજા જ્ઞાનીઓનું તો નિષ્ફળ જાય, તમારું તો ન સાંભળે, જ્ઞાનીનું તો ન સાંભળે પણ તીર્થંકરનું પણ ન સાંભળે.

જીવ જ્યારે સ્વચ્છંદ વૃત્તિએ ચડે છે ત્યારે જ્ઞાનીનું સાંભળતા નથી. મુમુક્ષુનું તો સાંભળે જ ક્યાંથી ? પણ જ્ઞાનીનું સાંભળતા નથી તો એના ઉપરથી ‘શ્રીમદ્જી’

અંદાજ કાઢે છે કે એનો સ્વચ્છંદ ભાવ એવો છે કે તીર્થકરનું પણ આ સાંભળશે નહિ. એવું એને સ્વચ્છંદનું જોર વર્તતું હોય છે. ‘તો તમ વગેરેનાં વાક્યનું નિષ્ફળપણું હોય, અને તેમને ક્લેશરૂપ ભાસે,...’ ઊલટાનું એમને કષાય થઈ જાય. ‘એમાં આશ્ચર્ય નથી, એમ સમજી ઉપર પ્રદર્શિત કરી છે તેવી અંતરંગ ભાવનાએ તે પ્રત્યે વર્તવું;....’ આવું સમજીને ઉપર જે અનુકંપાબુદ્ધિ, સમતાબુદ્ધિ છે એ ભાવનાથી એમની સાથે વર્તવું અને કોઈ પ્રકારે પણ તેમને તમારા સંબંધથી ક્લેશનું ઓછું કારણ થાય, તમારા નિમિત્તે, તમસંબંધી એટલે તમારા નિમિત્તે ક્લેશનું ઓછું કારણ થાય એવી વિચારણા કરવી. એનો ક્લેશ વધે એવી રીતે ન વર્તવું પણ એનો ક્લેશ ઘટે એવી રીતે વર્તવું, તો ફરવાની એને જગ્યા છે. સીધી કે આડકતરી રીતે એને એમ ખ્યાલ આવવો જોઈએ કે આપણે પણ એનું ભલું વાંછીએ છીએ, એનું હિત ઇચ્છીએ છીએ, એનું અહિત નથી ઇચ્છતા એવી વાત એના ખ્યાલ ઉપર જવી જોઈએ. તો કદાચ એ પાછા વળવા સંભવ છે. બાકી તો કોઈ રીતે પાછા વળી શકે નહિ એમ કહેવું છે.

‘ક્લેશનું (ઓછું) કારણ થાય એવી વિચારણા કરવી તે માર્ગને વિષે યોગ્ય ગણ્યું છે.’ પરમાર્થમાર્ગની અંદર એ વાત યોગ્ય ગણી છે. એથી બીજી રીતે વર્તવું તે યોગ્ય ગણ્યું નથી. કેટલી ઝીણી ઝીણી વાતની અંદર પણ વિવેકનો વિષય લીધો છે ! આ વાત ઉપરટપકે સામાન્ય લાગે, પણ જીવને પોતાને બચાવવો છે અને પોતાને માર્ગે ચડવું છે ત્યાં તો એને જે જે પ્રસંગનો ઉદય પ્રાપ્ત થાય ત્યાં એણે વિવેક કરવા યોગ્ય છે.

‘વળી બીજી એક ભલામણ સ્પષ્ટપણે લખવી યોગ્ય ભાસે છે, માટે લખીએ છીએ; તે એ કે, આગળ અમે તમ વગેરેને જણાવ્યું હતું...’ પહેલા પણ અમે તમને જણાવ્યું હતું ‘કે અમારા સંબંધી જેમ બને તેમ બીજા જીવો પ્રત્યે ઓછી વાત કરવી,...’ તમને કોઈ સમજણથી વાત લખી છે કે તમે અમારા વિષે બીજાને ઓછી વાત કરજો. શું છે કે એ ‘ખંભાત’માં રહ્યા છે. ‘ખંભાત’ની અંદર શ્વેતાંબર સાધુઓનું આવાગમન વિશેષ રહે છે. તો ત્યાં સંપ્રદાયની અંદર ‘શ્રીમદ્જી’નો વિરોધ થયેલો છે. હવે એ વખતે એ વિરોધની સામે આ વાત વારંવાર જેને-તેને કર્યા કરે તો એ વિરોધ વધવાનું કારણ બનશે, એમ જાણીને પણ એમ કહ્યું કે તમારે બને તેમ ઓછી વાત કરવી. એ વાત બધાને લાગુ નથી પડતી. પણ વ્યક્તિ અને ક્ષેત્ર જોઈને મર્યાદા એમણે

બાંધેલી છે, એમ સમજવા યોગ્ય છે. તે વખતે, તે ક્ષેત્ર, તે વ્યક્તિ પૂરતી એ મર્યાદિત વાત છે. સિદ્ધાંતિક વાત નથી.

આમ તો સત્પુરુષની પ્રસિદ્ધિ થાય અને સત્પુરુષની પ્રસિદ્ધિ થાય તો કોઈ અજાણ્યા જીવોને પણ સત્પુરુષની સમીપ આવવાનું કારણ થાય અને એ હિતનું નિમિત્ત છે એમ જાણીને પ્રસિદ્ધિ કરવામાં આવે છે, એ યોગ્ય છે. પણ છતાં અમુક દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવમાં જ્ઞાની પોતે એ વાતની મર્યાદા બાંધે ત્યારે એ સમજીને બાંધે છે, એમ સમજીને એમની આજ્ઞાએ જેને એ આજ્ઞા થઈ હોય એમ એની આજ્ઞાએ વર્તવું યોગ્ય છે. કાલે થોડી ચર્ચા ચાલી હતી એનું આટલું સ્પષ્ટીકરણ છે.

‘તમ વગેરેને જણાવ્યું હતું કે અમારા સંબંધી જેમ બને તેમ બીજા જીવો પ્રત્યે ઓછી વાત કરવી, તે અનુક્રમમાં વર્તવાનો લક્ષ વિસર્જન થયો હોય તો હવેથી સ્મરણમાં રાખશો;...’ કેમકે તમે એ લોકોની સાથે કાંઈક ચર્ચા કરો છો એમ લાગે છે તો વાત વાતમાં તમે એમ પણ કહેતા હો કે અમારા ‘ગુરુદેવ’ તો, આ ‘સદ્ગુરુદેવ’ તો આમ કહે છે. એવું સહેજે આવી જાય તો વચ્ચે અમારું નામ લેવા કરવાની વાત તમે ભૂલી જતા હો તો એ તમને યાદ આપીએ છીએ કે તમે એ બાબતમાં અમને ક્યાંય વચ્ચે રાખો નહીં.

કોઈવાર પરિસ્થિતિ જોઈને અમુક પરિસ્થિતિમાં જ્ઞાની વચ્ચે આવવા માગતા નથી હોતા તો ત્યાં વચ્ચે ન લાવવા જોઈએ એ પણ બરાબર છે, એ યોગ્ય જ છે. કે અમુક Level થી પછી નીચેની વાતોમાં એમને વચ્ચે લાવવા નહિ જોઈએ. કેમકે એમાં તો એનું કોઈ સારું પરિણામ નથી આવતું, વિપરિણામ આવે છે. અથવા તો કોઈ કાળ એવો કે જેમાં જ્ઞાની પોતે કોઈ વિશેષ અસંગતભાવની અંદર પુરુષાર્થમાં આવવા માગતા હોય અને એ વખતે લોક પરિચયથી દૂર રહેવા માગતા હોય ત્યારે પણ એવી આજ્ઞા કરે કે અત્યારે મારો પરિચય વધે એવી કોઈ પ્રવૃત્તિ તમારાથી ન થાય એનું ધ્યાન રાખજો. તો એ પણ એને અમુક કાળ માટે મર્યાદા હોય છે. તો એ જ્યારે જે કહે એ બ્રહ્મવાક્ય સમજવું. મુમુક્ષુને લાંબી સમજણ ન પડતી હોય તો જ્યારે એ કહે ત્યારે એને બ્રહ્મવાક્ય માનવું જોઈએ કે એ કહે છે કાંઈક સમજીને કહેતા હશે. મારી સમજ એટલી નથી. આપણે તો અત્યારે ‘આજ્ઞાએ ધમ્મો’ એમની આજ્ઞા એ ધર્મ છે આપણો. બાકી લાંબી માથાકૂટમાં અત્યારે ઊતરવા જેવું નથી.

મુમુક્ષુ :- સોગાનીજી ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. ગુપ્ત જ રહ્યા છે અને ગુપ્ત રહ્યા તો કેટલું કામ કરી લીધું !! એમ કહી શકાય કે કદાચ પરિચય વધી ગયો હોત તો એટલું કામ કરત કે કેમ ? ઘણું કામ કર્યું. ગુપ્ત રહ્યા, એકલે હાથે એમણે ઘણું કામ કર્યું. એ પણ એમણે જોયું કે પરિચય વધતા સાધર્મીઓને સમય આપવો પડે છે અને એ સમય આપવો મને પોસાતો નથી. મારી વૃત્તિ તીવ્ર પુરુષાર્થ બાજુ વળેલી છે. શા માટે એની અંદર કાંઈપણ ગતિની Speed ઓછી થઈ જાય એવું વિચારવું જોઈએ ? તો એ રીતે એ વિચારે છે એ બરાબર છે. જ્યારે એ પોતાના આત્મહિતમાં અગ્રેસર થવા માટે કોઈ વાત કરતા હોય તો એ વાત પણ યોગ્ય જ લેખવી જોઈએ. અને એની અંદર વિક્ષેપ થાય એવું કરવું એ તો ક્યાંનો ન્યાય છે ? એ તો ન્યાયસર નથી જ. સીધી વાત છે.

મુમુક્ષુ :- ઘરમાં અને કુટુંબમાં પણ એમની દૃષ્ટિની સ્પષ્ટતા નહોતી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એવું છે કે એ તો ખ્યાલ આવી જાય છે કે આ વાત સમજી શકશે કે નહિ સમજી શકે. હવે જ્યારે એ સમજી શકે એવી પરિસ્થિતિ ન હોય એમાં એ કહીને શું કરે ? કોઈ બાળકને એમ કહે કે ચાલ તું Algebra ગણ. હજી એકડો પણ ન આવડતો હોય એને. એને એમ કહે હું તને Equation આપું છું, લે આ સમીકરણ કરી દે તું. એ કેવી રીતે કરવાનો ? હજી એકડો પણ સમજતો નથી. એવી બધી હાલત હોય છે. એટલે એ દૃષ્ટિ સમજાવવાનો કાંઈ પ્રયાસ એમને સમય બગાડવા જેવું જ લાગે. કોઈ વખત ધ્યાન ખેંચે. સામાન્ય રીતે જો જિજ્ઞાસા કે એવું ઉત્પન્ન થાય તો. પણ એ પણ ન દેખાય તો (કાંઈ કહેતા નથી). અને એને ક્યાં એનું કુટુંબ છે. એની તો એ દૃષ્ટિ ફરી ગઈ છે આખી. બધા જીવો એના કુટુંબમાં વર્તતા કે બીજા બધા જીવો સન્માર્ગમાં આવે એ તો એ ચાહતા હોય છે પણ એ તો પરિસ્થિતિ અનુકૂળ હોય તો થાય. સામાની એવી સ્થિતિ ન દેખાય ત્યાં શું કામ આવે ? એ કાંઈ લેવા-દેવાની ચીજ થોડી છે ?

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બધા હતા ને તે'દીથી. પોતાની વાત કરી છે. એની અંદર માથું મારતા હતા એ નહોતા સમજી શક્યા. તે'દી માથું મારતા હતા ને ? ભાઈ !

આ 'ગુરુદેવ' શું કહે છે ? આ સમ્યગ્દર્શન શું ? જ્ઞાન શું ? એ ન સમજી શક્યા, પેલા તો ક્યાંથી સમજે ? એવી પરિસ્થિતિ છે. 'કલકત્તા'માં તો વાંચન આપતા હતા. વાંચન આપતા હતા ત્યારે પણ ન સમજી શક્યા. અમથા તો ક્યાંથી સમજી શકે ? પણ જ્યારે એની વાણી એ વિષય ઉપર છૂટે છે તો ન સમજી શકે અને એ લાઇનમાં આવવા માગતા હોય એવા જીવો ન સમજી શકે તો બીજાનો તો શું અફસોસ કરવો ? પછી બીજાનો કાંઈ અફસોસ કરવા જેવું નથી.

મુમુક્ષુ :- આજે પશ્ચાતાપ થાય છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા ! ચોક્કસ. એવો જ્ઞાનીનો યોગ ચુકાઈ ગયો હોય એ સંબંધીનો જેટલો તીવ્ર પશ્ચાતાપ થાય એટલો દર્શનમોહ ગળે. (એક મુમુક્ષુ) કહેતા હતા. મોટી ઉંમર હતી. 'શ્રીમદ્'ના કાળમાં અમે હતા. પણ અમારા સાધુ એમ કહેતા કે એ તો રાત્રે ખાય છે, એ તો કુટુંબ પરિવારવાળા છે, ધંધા-વેપાર કરે છે, રાત્રે ખાય છે, પોતાને પચ્ચીસમાં તીર્થંકર કહેવડાવે છે. જાશો નહિ ત્યાં. જેવો ગ્રંથ હાથમાં આવ્યો. કુદરતી ચાર વર્ષમાં તો આ પહેલા ગ્રંથનું પ્રકાશન થયું છે. તો કહે મેં માથું પછાડ્યું છે. એટલે એને એટલો પશ્ચાતાપ થયો છે કે હું ચૂકી ગયો. હું આ યોગ ચૂકી ગયો. હું ગાડી ચૂકી ગયો. હવે તો જેટલો પશ્ચાતાપ થાય એટલો એને સીધો દર્શનમોહ ગળે છે ત્યાં. એ વાત સ્પષ્ટ છે. જેટલી તીવ્રતામાં એ રસ આવે એટલો અહીંયાં દર્શનમોહ ગળવા માંડે. બહુ કુદરતી છે એ વસ્તુ.

દર્શનમોહ ગળવાના ઘણા પ્રકાર છે. જે જે પ્રકારમાં જે જે પ્રસંગમાં જીવ આવી જાય એમાં જો એ પ્રકારની યોગ્યતા હોય તો દર્શનમોહ ગાળી નાખે. પાછું એનું પરિણામ દેખાય છે. (એમના) જીવનમાં એ પરિણામ પાછું દેખાય છે. સામે સામે ઇતિહાસ ચોખ્ખો છે કે નહિ ? એની સાબિતી છે, એ વિષયની એ સાબિતી છે. (એમને) સમ્યગ્દર્શન આગળ ઉપર થઈ ગયેલું. દર્શનમોહ ગળેલો એટલું નહિ. સમ્યગ્દર્શન સુધી પહોંચી ગયા હતા. અનંત ભવની અનંતતા છેદી એમણે. એટલે એ પ્રકાર છે. અનેક પ્રકારમાં એવો પણ એક પ્રકાર છે. અને એ પ્રસંગ પ્રાપ્ત હોય છે, બધાને કાંઈ એવા પ્રસંગો નથી બનતા. કોઈને પ્રસંગ પ્રાપ્ત એ પ્રકાર હોય છે એમ જાણવું.

ચાલતી વાતમાં એ છે કે એ લક્ષ વિસર્જન કર્યો-થયો હોય તો હવેથી તમે

સ્મરણ રાખશો. ‘અમારા સંબંધી અને અમારાથી કહેવાયેલાં કે લખાયેલાં વાક્યો સંબંધી એમ કરવું યોગ્ય છે,...’ એટલે વાતવાતમાં તમે અમારું નામ લેતા હો, અમે આમ કહેતા હતા એમ કરીને અમારા વાક્ય તમે વચમાં લેતા હો, અમારી કહેવાયેલી વાત વચમાં લેતા હોય તો ખ્યાલમાં રાખજો. એ વાત તમારે એ ક્ષેત્રમાં અત્યારે કરવાનો અમે પ્રતિબંધ મૂકીએ છીએ તે યોગ્ય જ છે.

‘દ્રવ્યદષ્ટિપ્રકાશ’ ઉપર પ્રતિબંધ મૂક્યો કે નહિ અમુકકાળ સુધી ? ‘દ્રવ્યદષ્ટિપ્રકાશ’ વર્તમાન સાહિત્યમાં સમ્યગ્દર્શનના વિષયનો ઉત્કૃષ્ટ ગ્રંથ કહી શકાય. તોપણ પ્રતિબંધ મૂક્યો કે ન મૂક્યો ? અને કોને માટે મૂક્યો ? જ્યારે જે દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવમાં એમ લાગે કે અત્યારે આ કરવા જેવું છે તો એમ કરે. ત્યારે એવો વિકલ્પ અમને નથી થયો, આ એક અંદરની વાત છે કે, ‘ગુરુદેવ’ સત્ને કેમ દબાવે છે ? એવો વિકલ્પ નથી થયો. આ તો સત્ છે, સત્ને કેમ દબાવે છે ? એવો વિકલ્પ નથી થયો. જે કરે છે એ સમજીને કરે છે. કદાચ એ પગલું ન ભર્યું હોત તો વિપરિણામ વધારે આવ્યું હોત એવું દેખીને એમણે એ વાત કરી છે. એમ કર્યું છે એ પણ મુમુક્ષુજીવોના હિતમાં કર્યું છે અથવા જેમ કરે છે તે બધું જ મુમુક્ષુજીવોના હિતમાં કરે છે, એમ મુમુક્ષુએ સમજવા યોગ્ય છે. અને એ વાત નજર સામે હતી, સ્પષ્ટ હતી. જે કરે છે એ બરાબર યોગ્ય જ કરે છે. જે કરે છે, જે કાળે જે કરે છે એ બધું યોગ્ય જ કરે છે. શાસન ચલાવવાની વિચક્ષણતા હોવી જોઈએ.

નહિતર એ આવ્યા હતા, અમારી પાસે ઘણા લોકો એવા આવે, મુમુક્ષુ આવે, પાછા અનુરાગવાળા પણ હોય કે ન હોય ? આમ કેમ થયું ? આ તો સત્ને દબાવવા જેવું થાય. (કીધું) શાંતિ રાખો. કરતા હશે એ સમજીને કરતા હશે, એમ સમજીને શાંતિ રાખો. કોઈ અશાંતિ કરવા જેવી નથી. એવા પ્રસંગની અંદર બહુ સમજીને, વિચારને ન ચાલવામાં આવે તો ખોટા નિર્ણયો લેવાય જાય છે અથવા પરિણામ એવા થાય છે કે પોતાનું અહિત થાય અને પ્રગટ વિદ્યમાન સત્પુરુષ હોય એની વિરાધના થઈ જાય.

મુમુક્ષુ :- ઘરમાં વિરોધ હતો કાંઈ ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ઘરમાં કરતાં પણ એ જીવોને રસ્તે લઈ જવાને બદલે પરિણામ બગડે તો ઉન્માર્ગે વધારે ચાલ્યા જાય. વિષય ગંભીર છે. વિષયની ગંભીરતા છૂટી

જાય છે માટે એ વિષયની ગંભીરતા રહેવા દ્યો અને એની કિંમત આવે એવી કોઈ Treatment આપે છે અને પછી પાછો એનો એ વિષય આગળ કરી દે છે. એ નજર સામે વાત છે કે નહિ ? એવો પ્રકાર છે.

મુમુક્ષુ :- 'ગુરુદેવ'ના પ્રવચનોમાં એ વાત આવે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પછી બધી પોતે વાત મૂકતા હતા અને એ રીતે તૈયાર કરતા હતા. જેને જેને વિરોધ થયો એને તૈયાર કરતા હતા. વસ્તુનું સ્વરૂપ છે આ. દષ્ટિ આવી હોવી જોઈએ. પાંચ વર્ષે બધું ખુલ્લું મૂકી દીધું પાછું. પાંચ વર્ષ લાગ્યા. એ કામ ધીરજથી, કુનેહથી, કુશળતાથી લેવું જોઈએ.

અમારા સંબંધી લખાયેલા વચનોમાં એમ કરવું યોગ્ય છે. 'અને તેનાં કારણો તમને હાલ સ્પષ્ટ જણાવવાં તે યોગ્યતાવાળું નથી,...' શું કરવા અમે આમ કરીએ છીએ એની ભાંજગડમાં તમે અત્યારે નહિ જતાં. એ તમને જણાવવા જેવું લાગતું નથી અમને. 'તથાપિ...' એમાં પણ ઘણું રહસ્ય છે. કોઈ એમ કહે કે પણ એનું કારણ ન જણાવે તો કેવી રીતે એને સમાધાન થાય ? અને કેવી રીતે વર્તે ? તો કહે છે, કારણ બધી વખતે જાણવાની અપેક્ષા રાખે એનો અર્થ એ કે એને વિશ્વાસ નથી કે આ સમજીને કહે છે કે વગર સમજીને કહે છે. વિશ્વાસ હોવો જોઈએ અને પોતે સ્વયં કારણ જણાવે તો ઠીક છે, ન કારણ જણાવે તો અમને વિશ્વાસ છે કે આપ કહો છો તે અમારા કરતા વધારે સમજીને કહો છો. અમારે તો આજ્ઞામાં રહેવું એટલો જ અમારો ધર્મ છે.

'તથાપિ તે અનુક્રમે જો અનુસરવામાં વિસર્જન થવાય છે,...' એટલે અમારા કહેવાને તમે અનુસરતા નથી 'તો બીજા જીવોને કલેશાદિનું કારણ થવાય છે, તે પણ હવે 'ક્ષાયિકની ચર્યા' વગેરેના પ્રસંગથી તમને અનુભવમાં આવેલ છે.' કે બીજાને કલેશનું કારણ થાય છે. એટલે વાદવિવાદમાં કલેશ થાય એ પરિસ્થિતિએ જ્ઞાની પહોંચવા જ દેતા નથી. જુઓ ! એનું બીજું પડખું આ છે કે ધર્મના મુદ્દા ઉપર કોઈ વાદવિવાદ થતો હોય, આ ક્ષાયિકની ચર્યા કે ભલે ગમે તે હોય અને એમાં કષાય થાય, એમાં પક્ષાપક્ષી થાય તો એ વસ્તુ અનુમોદન કરવા જેવી નથી. એ કેમ મટે એ વિચારવા જેવું છે.

'જે કારણો જીવને પ્રાપ્ત થવાથી કલ્યાણનું કારણ થાય તે કારણોની પ્રાપ્તિ તે

જીવોને આ ભવને વિષે થતી અટકે છે;...’ એને કલ્યાણના કારણોની પ્રાપ્તિ થવી અટકે છે અત્યારે. કેમકે ‘તે તો પોતાના અજ્ઞાનપણથી નથી ઓળખાણ પડ્યું એવા સત્પુરુષ સંબંધીની તમ વગેરેથી પ્રાપ્ત થયેલી વાતથી તે સત્પુરુષ પ્રત્યે વિમુખપણાને પામે છે;...’ ઊલટા Tight થઈ જાય છે. એમને વિરોધ છે. તમે અમારી વાત કરીને એને વિરોધમાં મજબૂત કરી દો છો, એ તમારે નહિ કરવું જોઈએ. એનો વિરોધ મટે એવું કાંઈક થાય તો કરો. વિરોધ થાય એવું તમે ન કરો.

‘તેને વિષે આગ્રહપણે અન્યઅન્ય ચેષ્ટા કલ્પે છે;...’ આગ્રહ કરે છે. કોને ? સત્પુરુષને ‘વિષે આગ્રહપણે અન્ય અન્ય ચેષ્ટા કલ્પે છે, અને ફરી તેવો જોગ થયે તેવું વિમુખપણું ઘણું કરીને બળવાનપણાને પામે છે.’ એટલે એનો વિરોધ વધી જાય છે. એનો વિરોધ વધે એ પ્રકારે વર્તવું યોગ્ય નથી. એનો વિરોધ ઘટે એ પ્રકારે વર્તવું યોગ્ય છે. આ Policy છે. આ પોતાની નીતિ છે એ નીતિ સ્પષ્ટ કરે છે કે આ અમારી નીતિ છે.

‘એમ ન થવા દેવા...’ એટલે એમનો વિરોધ બળવાન ન થાય. ‘અને આ ભવને વિષે તેમને તેવો જોગ જો અજ્ઞાણપણે પ્રાપ્ત થાય તો વખતે શ્રેયને પામશે...’ જો બળવાન વિરોધ નહિ હોય અને કદાચ સત્પુરુષનો યોગ થશે તો કદાચ પાછા વળશે પણ બહુ તીવ્રતામાં આવી ગયા હશે તો પાછા નહિ વળી શકે.

‘એમ ધારણા રાખી, અંતરંગમાં એવા સત્પુરુષને પ્રગટ રાખી...’ શું કહ્યું ? એમ ધારણા રાખીને અને અંતરંગમાં સત્પુરુષને પ્રગટ રાખીને ‘બાહ્યપ્રદેશે ગુપ્તપણું રાખવું વધારે યોગ્ય છે.’ બહારમાં તમારે ગુપ્તતા રાખવાની છે. તમે બહારમાં પ્રસિદ્ધિ કરો તો અમારું બહુમાન વધી ગયું છે એમ અમે નથી વિચારતા. અંતરંગમાં બહુમાન રાખો, બહારમાં ગુપ્તપણું રાખો એમ અત્યારે અમારી આજ્ઞા છે. એથી કાંઈ તમે અમારો મહિમા ઘટાડો છો કે અમારો મહિમા તમને ઓછો છે, અમારો પ્રચાર વધારે કરો તો તમને ઘણો મહિમા છે, અમારો પ્રચાર ઓછો કરો તો અમારો મહિમા તમને ઓછો છે એવો આંક અમે બાંધતા નથી. તે વધારે યોગ્ય છે. ‘તે ગુપ્તપણું માયાકપટ નથી;...’ એવું ગુપ્તપણું રાખવું, અંતરમાં સત્પુરુષને મુખ્ય રાખવા બહારમાં એમની આજ્ઞા અનુસાર અથવા આવશ્યક ગુપ્તપણું રાખવું તે કોઈ માયાકપટ નથી. ‘કારણ કે તેમ વર્તવા વિષે માયાકપટનો હેતુ નથી;...’ તેમ વર્તવા વિષે માયાકપટનો હેતુ

નથી. માયાકપટનો હેતુ હોય તો એ વાત ઘણી ખરાબ છે. ક્યાંક માયાકપટનો હેતુ હોય તો એ વાત ઘણી-અત્યંત ખરાબ છે, પણ જ્યાં કોઈ વિવેક કરવા જેવી વાત લાગતી હોય અને સામાનું અહિત થતું હોય અને ત્યાં ગુપ્તપણું રાખે તો એ વાત કાંઈ ખોટી નથી, એ યોગ્ય જ છે. અને એવો પ્રકાર પણ ક્યાંક સંગપ્રસંગે બને તો એમ વર્તવું પડે છે. તો ત્યાં પણ એ વાતને યોગ્ય ગણવામાં આવે છે, અયોગ્ય ગણવામાં આવતી નથી.

‘વર્તવા વિષે માયાકપટનો હેતુ નથી; તેના ભવિષ્યકલ્યાણનો હેતુ છે;...’ અને ભવિષ્યમાં કલ્યાણ થાય એવા હેતુથી એમ વર્તવામાં આવે છે અને ‘જે તેમ હોય...’ એટલે ભવિષ્યકલ્યાણનો જેમાં હેતુ રહેલો હોય ‘તે માયાકપટ ન હોય એમ જાણીએ છીએ.’ અને જ્યાં ભવિષ્યના કલ્યાણનો હેતુ હોય એમ સમજીને કોઈ વાત ગુપ્ત રાખવી પડતી હોય કે કોઈ વાત અત્યારે નથી કહેવી, પછી કહેવી એમ વિચાર્યું હોય તો તેને અહીંયાં માયાકપટ ગણવામાં આવતા નથી.

હવેનો વિષય જરા વધારે સારો આવે છે. કાલે આપણે અહીં સુધી આપણે ચાલેલું છે. ‘જેને દર્શનમોહનીય ઉદયપણે, બળવાનપણે વર્તે છે, એવા જીવને માત્ર સત્પુરુષાદિકની અવજ્ઞા બોલવાનો પ્રસંગ આપણાથી પ્રાપ્ત ન થાય એટલો ઉપયોગ રાખી વર્તવું...’ જે તીવ્ર દર્શનમોહાવેશમાં વર્તતા હોય એ તો સહેજે સત્પુરુષની વિરાધના કરી બેસે છે. તો એ આપણા વર્તનથી આપણા કારણથી એને સત્પુરુષની અવજ્ઞા બોલવી પડે, શું અહીંયાં સૂચના આપે છે ? કે સામાને તો એમ લાગવું જોઈએ કે આને કોઈ સત્પુરુષ મળ્યા છે માટે આનું વલણ કોઈ બીજી રીતે છે. આપણે વિરોધ કરીએ છીએ તોપણ એ આપણો વિરોધ કરતા નથી. એમ. તો એને પાછા વળવાનું કારણ થાય. પણ એ ધોબીની સામે આ ધોબી થાય તો એને સત્પુરુષની અવજ્ઞા બોલવાનો પ્રસંગ જલદી થઈ જશે. કેમકે એ તો દર્શનમોહાવેશમાં વર્તે જ છે, તીવ્રદર્શનમોહમાં વર્તે છે. તો આપણાથી એવું ન થાય તેટલો ઉપયોગ એટલે સાવધાની રાખીને વર્તવું. ‘એ તેનું અને ઉપયોગ રાખનાર એ બંનેના કલ્યાણનું કારણ છે.’ બહુ અલૌકિક ન્યાયો કાઢ્યા છે પોતે આવા પ્રસંગને વિષે કે આમાં કેવી રીતે વર્તવું જોઈએ ? અને એ જ માર્ગ છે, એ જ પરમાર્થ માર્ગ છે, એ જ વાસ્તવિક માર્ગ છે, એ જ મુમુક્ષુનો ત્યાં યોગ્ય માર્ગ છે. એમાં ફેરફાર થાય તો માર્ગમાં ગડબડ

થાય છે. એટલે એ વિષય જરા સંભાળીને ચાલવાનો છે, ઉપયોગ રાખીને ચાલવાનો પ્રસંગ છે એ જાણવા જેવું છે અને એવી વાતો ભૂતકાળમાં આવી અરસપરસ બની હોય અને ચર્ચાણી હોય તો જ ખ્યાલમાં આવે. નહિતર એમાં જ્ઞાનીના વિચારો કેવા હોય છે એ ખ્યાલમાં આવવું મુશ્કેલ પડે છે. વિષય સારો આવે છે. (સમય થયો છે).

દ્રવ્યાનુયોગ - ચારેય અનુયોગમાં પરમ ગંભીર છે. વીતરાગ પ્રભુએ વીતરાગી પ્રવચનનું રહસ્ય તેમાં ભર્યું છે. મુમુક્ષુજીવને ધર્માત્મા પ્રત્યેના પરમ વિનયથી પ્રાપ્ત યથાર્થતા, નિર્મળતા, અને દર્શનમોહનો અનુભાગ ઘટવાથી, દ્રવ્યાનુયોગમાં પ્રવેશ પામવાની ક્ષમતા / યોગ્યતા પ્રાપ્ત થાય છે, એકત્વ-વિભક્ત એવા દ્રવ્યની, સમ્યક્ સ્વભાવની સૂક્ષ્મતા અને ઊંડાણ અગાધ છે. પરમાર્થ સંયમના બળ વડે, આત્મારામ પરિણામી, પરમ વીતરાગ- દષ્ટિવંત મહાત્માઓ સ્વભાવના ઊંડાણમાં ઊંડે ઊંડે વિચરે છે. તેઓની સમાધિનું રહસ્ય, દ્રવ્યાનુયોગ પરિણમ્યો તે છે.

(અનુભવ સંજીવની-૧૦૧૮)

અનંતકાળમાં ઘણીવાર આત્મકલ્યાણની ભાવનાથી બહિર્મુખભાવે જીવે ધર્મ-ક્ષેત્રમાં પ્રવૃત્તિ કરી છે. જ્ઞાનના ક્ષયોપશમથી અને વીર્યના ક્ષયોપશમપૂર્વક અત્યંત મંદકષાય થવા છતાં પરિણામની દિશા બદલાઈ નથી. બહુભાગે તો દિશા બદલવાનું લક્ષ ઉપર જ આવ્યું નથી. ક્યારેક અંતર્મુખ પરિણામ કરવા યોગ્ય છે - એમ સંમત થવા છતાં, અંતર્મુખ થવાની રીત સમજ્યો નહિ, તેનો ક્રમ અર્થાત્ પરિણામના કારણ-કાર્યની પરંપરામાં ઉતરવાના વિજ્ઞાનથી અજાણ રહેવાથી બહારનું બહાર જ બધું કર્યા કર્યું. ખરી ભાવનાના અભાવને લીધે આમ થયું છે.

(અનુભવ સંજીવની-૧૦૧૯)

તા. ૩-૧-૧૯૯૦, પ્રવચન નં. ૧૨૩
પત્રાંક - ૩૯૭

અજ્ઞાનતા એક અપરાધ છે ઓર અજ્ઞાનમાં અજ્ઞાનપૂર્વક ક્રિયે જાતે જો અપરાધ હેં વહ દૂસરે અપરાધ હેં. ઉસકી પેદાઈશ હોગી, ઉસકી ઉત્પત્તિ હોગી.

એસે પુરુષકા ગુણગ્રામ કરના, અબ ઉસકી દૂસરી સાઈડ-વિરુદ્ધ સાઈડ લેતે હેં. કોઈ એસે જ્ઞાનીપુરુષકી ઉપેક્ષા કરતા હે, અવજ્ઞા કરતા હે, વિરોધ કરતા હે, કરવાતા હે, કરનેવાલેકો સાથ દેતા હે, મનસે-વચનસે-કાયાસે એસા કુછ ભી કરતા હે, ઉનકા અનંત સંસાર બઢ જાતા હે. ઓર એસે પુરુષકા કોઈ ગુણગ્રામ કરતા હે, ઉસકે પ્રસંગમેં ઉજમાળ હોતા હે ઓર ગુણગ્રામ કરનેવાલે પ્રસંગમેં ઉત્સાહિત હોતા હે કિ યહાં ધર્માત્માકા બહુમાન હો રહા હે, ધર્માત્માકી ભક્તિ હો રહી હે, ઉસમેં કોઈ ઉત્સાહિત હોતા હે, કરતા હે, કરવાતા હે, અનુમોદન કરતા હે, નહીં કર સકે તો મનસે-વચનસે-કાયાસે અનુમોદન કરે.

ઉનકી મહિમા કરતા હે ઓર ઉનકી આજ્ઞામેં રહતા હે. ઓર આજ્ઞામેં કિસ તરહ રહતે હેં ? કિ સરલ પરિણામસે રહતે હેં. યે શર્ત હે. કંઈ (લોગ) એસે માનતે હેં કિ હમ તો સત્પુરુષકો માનતે હેં, સત્પુરુષકી આજ્ઞાકા ઉલ્લંઘન નહીં કરતે હેં, લેકિન અસરલતા કા પરિણામ જહાં-જહાં ભી હો જાતા હે વહાં યે સત્પુરુષકી આજ્ઞાકા વિષય જો હે વહ તૂટ જાતા હે. યે બાત નહીં રહતી વહાં. તો જ્ઞાનીપુરુષકે સત્સંગ કી જો બાત હે વહ એક મુખ્ય શર્ત કે સાથ હે કિ સરલ પરિણામ સે હી સત્સમાગમમેં રહના હે, ઉનકી આજ્ઞામેં રહના હે. ઉનકે સાન્નિધ્યમેં-સામીપ્યમેં રહતે હુએ કહીં અસરલતા હમારેસે નહીં હો જાયે, યહી ખ્યાલ હમકો ઉપયોગપૂર્વક સાવધાનીસે વર્તના હે. સરલતા રખનેકી સાવધાની અગર નહીં રહી તો યે સત્સમાગમ બેકાર જાતા હે. બેકાર ભી જાતા હે, કભી અપરાધ ભી હો જાતા હે, કભી આજ્ઞા કા ઉલ્લંઘન

ભી હો જાતા હૈ. તો યે પહલે પક્ષમેં આ જાતા હૈ, ભૂલ સે ભી. યે ભૂલ સે હો જાતા હૈ.

મુમુક્ષુ :- એકવાર કોઈનાથી અવજ્ઞા થઈ ગઈ હોય તો ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- અવજ્ઞા હો જાયે તો ઉસકા પ્રાયશ્ચિત કર લે. હો જાયે ઉસકો ઠીક સમજે વહ દૂસરી બાત હૈ, ઉસકા પ્રાયશ્ચિત કરે તો દૂસરી બાત હૈ. વહ ક્યા કરતા હૈ ? આગે કી બાત કુછ સ્પષ્ટ હોની ચાહિયે કિ ક્યા પરિસ્થિતિ હૈ ? આયા સમજ મેં ? ઉતની બાત પર્યાપ્ત નહીં હૈ, ફિર આગે ક્યા બાત હૈ ? અવજ્ઞા હો ગઈ તો ફિર આગે ક્યા બાત હૈ ? જો અપરાધ હો ગયા ઉસકો મિટાને કે લિયે પરિણામ હો જાના ચાહિયે ખેદકા, નિંદાકા, અપની ગર્હાકા, અપની નિંદાકા, અપના પ્રાયશ્ચિતકા, તો વહ અપરાધ મિટ સકતા હૈ.

જૈસે કલ (એક મુમુક્ષુકા) દષ્ટાંત લિયા. કલકે વાંચન મેં (ઉનકી) બાત ચલી થી. વે 'શ્રીમદ્' કે સમકાલીન થે. લેકિન ઉનહોંને યે જાના કિ ઉનકે લિયે તો અપને સમાજમેં ગડબડી બહુત હૈ. અપનેકો પરચીસવેં તીર્થકર મનવાતે હેં, રાત્રિભોજન કરતે હેં, જ્ઞાની કેસે હો સકતે હેં ? તો અપરાધ તો હો ગયા. લેકિન જબ પશ્ચાતાપ હુઆ તો યે અપરાધ છૂટ ગયા. હો સકતા હૈ. ભૂલસે અજ્ઞાનમેં જીવકો અપરાધ હો સકતા હૈ, નહીં હોતા ઐસા નહીં, હમારે જીવને અનંતકાલ તક યહી કિયા હૈ.

હમ યહાં પરિભ્રમણ કે ચક્કરમેં સે અભી નહીં નિકલે ઇસકા યહી કારણ હૈ કિ જ્ઞાનીપુરુષ નહીં મિલે હેં, તીર્થકર હમેં નહીં મિલે હેં, સદ્ગુરુ નહીં મિલે હેં, ઐસી બાત નહીં હૈ, અનંતબાર મિલે હેં, લેકિન હમને અજ્ઞાન સે ઐસી ભૂલ કી હૈ. વહ ભૂલ કી હૈ ઇસકો મિટાને કે લિયે હમને કભી કોઈ પ્રયાસ કિયા ક્યા ? યે સવાલ હૈ.

મુમુક્ષુ :- કલાપિ કા કાવ્ય હૈ હા પસ્તાવો વિપુલ ઝરણું, સ્વર્ગથી ઉતર્યું છે. પાપી કેવળ ડૂબકી દઈને પુણ્યશાળી બને છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પસ્તાવો એવી ચીજ છે કે એણે જે અપરાધ કર્યો હોય એ અપરાધ ધોવાઈ જાય છે. ચોક્કસ વાત છે. જૈનદર્શનમેં તો પ્રાયશ્ચિતકા પ્રકરણ હૈ. ઔર યે તો મુમુક્ષુકી ચર્યા ચલ રહી હૈ. લેકિન મહામુનિ મુનિદશામેં છઠે, સાતવેં ગુણસ્થાનમેં જીલનેવાલે અંતર્મુહૂર્તમેં સ્વરૂપગુપ્ત હોનેવાલે કો અપની ભૂમિકાકા કોઈ દોષ હો જાતા હૈ તો વે અપને ગુરુકે પાસ જાતે હેં. અપની નિંદા, ગર્હા કરતે હેં,

પ્રાયશ્ચિત લેતે હેં. ગુરુ કો કહતે હેં કિ મહારાજ ! હમારે કો પ્રાયશ્ચિત દિજીએ. હમેં ઈસ અપરાધ કા દાગ રખના નહીં હૈ. યે દાગ તો પડ ગયા લેકિન હમકો ધોના હૈ. આપ જો ભી કહેંગે હમેં મંજૂર હૈ. મોક્ષમાર્ગ મેં તો વહાં તક યે બાત ચલી હૈ.

મુમુક્ષુ :- સરલતા મે ક્યા લેના ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- સરલતા એક ઐસી ચીજ હૈ કિ મુખ્યપને અપને દોષકો દેખના. જહાં તક યે સરલતાકા સંબંધ અપને વિષયમેં વહાં તક અપને દોષકો અચ્છી તરહ બારીકાઈસે દેખતે રહના ઔર ઉસકો નિકાલનેકા, મિટાનેકા દષ્ટિકોણ ઔર વલણ રખના.

મુમુક્ષુ :- કિસીસે આપસમેં મેલ નહીં હો ઔર ઝઘડા કરતા હો તો...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- સરલતા રખે ઇનકે સાથ. યે તો પહલી બાત ચલી કિ અપન પરિપૂર્ણ નિર્દોષ હોતે તો સિદ્ધ હો જાતે. અગર હમારી આત્મામેં કોઈ દોષ હી નહીં હોતે તો તો હમ સિદ્ધપદમેં બિરાજમાન હોતે. લેકિન સંસારમેં કોઈ સંપૂર્ણ નિર્દોષ પ્રાણી હોતે હૈ, ઐસા તો હોતા હી નહીં. રાગ-દ્વેષ-મોહ અનેક પ્રકારકે વિભાવ તો હોતે હી રહતે હેં, સમય સમય પર, ક્ષણ ક્ષણ પર, પ્રસંગ પ્રસંગ પર. તો યે સરલતા કા વિષય રહા અપને આપમેં.

દૂસરોં કે સાથ જો ભી ઉદયમાન પ્રસંગ હો, જો ભી પ્રકારકા ઉદય હો, ઉસમેં સરલતા રખના. સરલતા રખના માને ન્યાયસે, નીતિસે, ઉલ્લંઘન નહીં કરકે ઉનકે પ્રતિ કોઈ દ્વેષદષ્ટિ, દોષદષ્ટિ સે નહીં દેખેં. સ્વપરકા હિત હો ઉસી દષ્ટિકોણસે વર્તે. અપના ભી હિત હો, ઇનકા ભી હિત હો ઐસે દષ્ટિકોણસે વલણ રખે. અગર કોઈ ઐસી બાત હો તો ઉનકો છોડ દે. માને ગુજરાતીમાં આપણે કહે છો, જતું કરવું. જતું કરી દે. Let go કરે. યે સબ સરલતા કે પરિણામ હેં.

મેરી બાત તો નહીં ફિરેગી (ઐસે) પક્કડ કરે, જિદ કરે યે અસરલતાકા પરિણામ હૈ. જો પક્કડ હૈ, જિદ હૈ, યે સબ અસરલતાકે પરિણામ હેં. હઠ હૈ યે સબ અસરલતાકે પરિણામ હેં. મુખ્ય બાત યહ હૈ કિ મનુષ્યભવ હી સરલતાકા ફલસ્વરૂપ હૈ ઔર ઉસમેં અધિક સરલતા, પારમાર્થિક સરલતા અગર જીવ પ્રાપ્ત કરે તો વહ મોક્ષમાર્ગકો પ્રાપ્ત કર સકતા હૈ, સમ્યગ્દર્શન આદિ ધર્મકો યે પ્રાપ્ત કર સકતા હૈ. બિના સરલતા કોઈ આગે નહીં બઢ સકતા. અસરલતા હી પ્રતિબંધ હૈ જીવકો સમ્યગ્દર્શન આદિ

ધર્મ પ્રાપ્ત કરને મેં. અસરલતા પ્રતિબંધ છે, બહુત બડા પ્રતિબંધ છે.

મુમુક્ષુ :- અસરળતા એટલે આગ્રહ ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- આગ્રહ કિસકે લિયે ? આગ્રહ કિસકે લિયે ? દૂસરોં કે લિયે યા અપને લિયે ? ક્યા બાત છે ?

મુમુક્ષુ :- ઔર કીસીકે લીયે હો તો ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- તો ઉસમેં તો કષાય હો જાયેગી.

મુમુક્ષુ :- સત્ય ને પકડી રાખવું એવો આગ્રહ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ઠીક છે. વહ તો અપને લિયે હો ગઈ ન બાત. ગ્રહી માને પ્રહણ કરના. આગ્રહ તો દૂસરોં કે લિયે હોતા છે. દૂસરોંકા આગ્રહ હમેં નહીં રખના છે. કોઈ જરૂરત નહીં, આવશ્યકતા નહીં છે હમેં દૂસરોંકે લિયે આગ્રહ રખને કી.

મુમુક્ષુ :- સરળતાનો વિષય...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ખાસ બાત છે. સરલતા મુખ્ય બાત છે. સબસે બડી બાત છે, અસરલતા અપનેકો નુકસાન કરનેમેં સબસે બડી બાત છે. સરલ પરિણામી કા ફલ બહુત બડા છે. કોઈ મનુષ્ય મનુષ્ય આયુ છોડકર ફિર મનુષ્ય હોતા છે તો બહુત સરલ હોતા છે તો હી હો સકતા છે. પ્રાય: મનુષ્ય કો સરલ પરિણામ નહીં રહતા ઔર પ્રાય: વહ તિર્યચમેં જાતા છે. અસરલતાકા ફલ તિર્યચ ગતિ છે. કષાયકા ફલ નર્ક ગતિ છે, અસરલતાકા ફલ તિર્યચ ગતિ છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- યે સ્વપરખ સરલતા હુઈ ઔર પરપરખ સરલતા હુઈ. દો પડખે હેં સરલતા કે. એક તો સ્વયં કે વિષયમેં છે ઔર દૂસરી જો છે વહ દૂસરે કે સાથ વ્યવહારકે વિષયમેં છે. જો દૂસરે મુમુક્ષુ હો, દૂસરે લૌકિક વ્યવહાર હો, કુછ ભી હો ઉસમેં હમ સરલતાસે વર્તન કરે. યે ભી વ્યવહારસે પતા ચલ જાતા છે કિ આદમી સરલ છે કિ નહીં છે ? મન-વચન-કાયમેં જૈસે અપને પરિણામ હો વૈસે હી વર્તન કરે. સરલતા સે સબ પ્રગટ કરે, વ્યવહારમેં કહીં ભી અસરલતા નહી કરે. ઉદય મેં જો ભી પ્રસંગ, જૈસે અનેક પ્રકારકે પ્રસંગ તો અનેકવિધ હોતે હેં તો જો ભી પ્રસંગ હો ઉસમેં સરલતા રખની.

એસે સરલ પરિણામસે.. યહાં તો ખાસ બાત યહ છે કિ કોઈ જીવ મુમુક્ષુ જીવ

હે જ્ઞાનીકી આજ્ઞામેં તો રહતા હૈ લેકિન પરિણામમેં સરલતા નહીં હૈ તો ઉસકા યે સત્સમાગમ બેકાર જાયેગા. બેકાર જાયેગા, કભી કભી વહ અપરાધ ભી કરેગા. યે ઉસકી ભૂમિકા હો જાયેગી. તો ઇસ યોગ્યતામેં ઉસકો ખુદકો હી નુકસાન હૈ કિ જો સત્પુરુષકા, જ્ઞાનીકા યોગ હોતા હૈ વહ નિષ્ફલ જાતા હૈ.

મુમુક્ષુ :- મૈં જાનતા હૂં ઐસે રહના...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હાં, અસરલતા હોગી. ક્યોંકિ વહ અપના દોષ નહીં દેખેગા તો ક્યા કરેગા ? થોડા ભી કુછ ઠીક કામ કરેગા, સમર્પણ કરેગા, થોડા બહુત જ્ઞાનીકી આજ્ઞામેં ચલેગા તો ઉસકી અહંબુદ્ધિ આયે બિના નહીં રહેગી, ઉસકા અહંકાર હુએ બિના નહીં રહેગા. યહાં સે ચાલૂ હો જાયેગા સબ, ગડબડી યહાં સે ચાલૂ હો જાયેગી.

‘સરલ પરિણામ સે પરમ ઉપયોગદષ્ટિસે વર્તના.’ (સિર્ફ) સરળ પરિણામ સે નહીં, સરલ પરિણામમેં બહુત સાવધાની કરકે વર્તના કિ કહીં ભી હમારી અસરલતા તો નહીં હો જાતી ન ? કિચિત્ ભી નહીં હોતી ન ? કિસી કે સાથ તો નહીં હોતી ન ? હમ યે તો નહીં ભૂલતે ન કિ હમારા દોષ નહીં હોવે ઔર હમારે ખ્યાલમેં નહીં આવે. ઐસા તો નહીં બનતા ન ?

મુમુક્ષુ :- હમારા દોષ દૂસરે કો ખ્યાલ મેં ન આવે, ઐસા દષ્ટિકોણ અસરલતાકા પરિણામ હૈ ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હાં. ખ્યાલ મેં નહીં રખે. આગે કી તો બહુત-સી બાતે હૈં લેકિન બહુત કઠિન બાતેં હૈં. દોષ હોવે, અપને દોષ કો પ્રગટ કરે. ઇસલિયે પ્રગટ કરે કિ ઇસકો મિટાને કે લિયે ઉસકે લિયે માર્ગદર્શન માંગે, ઇસકે લિયે પ્રાયશ્ચિત માંગે, ઇસકે લિયે અપના અફસોસ, ખેદ કે પરિણામ હોવે. યે આગે કી ભી બહુત પ્રક્રિયા હૈ સરલતા કી તો. યે બાત જ્યાદા કઠિન હૈ. અબ તો ખુદ અપને દોષ હી નહીં દેખતે. દૂસરે-દૂસરે કો દોષ દેખતે હૈં તો આગે કી તો બાત ક્યા કરે ? બાત હી ક્યા કરે ઇસ પ્રકરણ કી ? તો ફિર દોષકો રહનેકા કોઈ આશ્રય સ્થાન નહીં.

અગર જીવ અપને દોષકો નિકાલનેકે લિયે કટીબદ્ધ હોવે તો દોષકો આત્મામેં રહને કા કોઈ આશ્રયસ્થાન નહીં હૈ. ગુણકા તો નિધાન હૈ સ્વયં. ગુણ કોઈ લાને કી જરૂરત નહીં હોતી. વૈસે હી પ્રતિબંધ છૂટ ગયા તો ગુણ તો અંદરસે પ્રગટ હો જાયેંગે.

मुमुक्षु :- प्रकाश हुआ और अंधकार गया.

पूज्य भाईश्री :- अंधकार यदा जाये और प्रकाश नहीं होवे ऐसा बनता ही नहीं. वर तो एक ही समयमें होता है.

मुमुक्षु :- पोतानो राय जेवडो दोष पर्वत जेवो लागे.

पूज्य भाईश्री :- डॉ. छोटा दोष भी बडा देभना. और दूसरों का बडा होवे उसको छोटा देभना. ये न्याय अटपटा है. कोई ये भी कहेंगे जैसा है वैसा देभें. जैसा है वेसा देभे वहां प्रयोजन कुछ है कि नहीं है ? तो ये प्रयोजन के दृष्टिकोण से न्याय है. ज्ञान करनेके दृष्टिकोणका न्याय नहीं है. प्रयोजन है इसके पीछे. प्रयोजनकी मुप्यतासे ये बात चलती है.

मुमुक्षु :- व्यवहारमां तो सरणता केवी रीते राजवी ?

पूज्य भाईश्री :- इसका मतलब ये हुआ कि सख्या बोलेंगे तो नुकसान हो जायेगा. जूठ बोलेंगे तो लाभ हो जायेगा. ये तो दुनिया के सिद्धांत ही सब उलटे है. लाभ-नुकसान तो पूर्वकर्म अनुसार होगा. लेकिन असरलता और जूठ करनेका नुकसान तो अभी हो गया. ये नुकसान तो Secured हो गया. वर तो होगा तब होगा. लेकिन ये नुकसान तो पहले हो गया न ? ऐसी बात सही नहीं है. उसको भरोसा नहीं है, अपने पुण्य-पापके क्रिये हुआ पुण्य-पापका फलका भी उसको भरोसा नहीं. उसको कुदरत में विश्वास नहीं है. कर लेता है.

सरलपरिणामसे परम उपयोगसे वर्तना. ये अनंत संसारके नाश करनेवाला तीर्थंकर कहते हैं. तीर्थंकर ये कहते हैं, ये भी तीर्थंकर कहते हैं. कोई ये कहेंगे कि सत्पुरुषकी आज्ञामें सरलतासे रहना तो शुभभाव है. तो यही शुभभाव शुद्धभाव का कारण बनेगा. उसी प्रकार का शुभभाव शुद्धभावका कारण बनेगा.

७५१ नंबर के पत्रमां उन्होंने ये सम्यग्दर्शन का कारण लिया है. पहले तो उसे सम्यग्दर्शन बोल दिया है. फिर स्पष्टीकरण किया है कि सम्यग्दर्शनका कारण है इसलिये उनको हम सम्यग्दर्शन कहते हैं. कार्यका कारणमें उपचार करके. आत्मसिद्धि में तीन प्रकार के समकित उपदेशित क्रिये हैं.

(१) आप्तपुरुष के वचनकी प्रतीतिरूप, आज्ञाकी अपूर्व रुचिरूप, स्वच्छंदनिरोधतासे...’ ये अपना दोष निकालने की बात हो गई. ‘स्वच्छंदनिरोधतासे

આપ્તપુરુષકી ભક્તિરૂપ યહ સમકીતકા પહલા પ્રકાર હૈ.' ઉસકો સમકિત કહા હૈ. શુભભાવ કો સમકિત કહા હૈ. વહ કહા હૈ કિ યહ તીનોં સમકિત વીતરાગ પુરુષને માન્ય કિયે હૈં, તીનોં સમકિત મુમુક્ષુઓં કો ઉપાસને યોગ્ય હૈં, સત્કાર કરને યોગ્ય હૈં, ભક્તિ કરને યોગ્ય હૈં. બહુમાન સે અંગીકાર કરને યોગ્ય હૈ. ફિર ઉસકે પહલે કહા કિ પહલા સમકિત દૂસરે સમકિત કા કારણ (હૈ) ઓર દૂસરા સમકિત તીસરે સમકિત કા કારણ હૈ. ઐસા જાનકર ઐસી બાત કહી હૈ. કારણ જાનકર કાર્ય કા ઉપચાર કર દિયા હૈ. ઐસી બાત કહી. દૂસરા જો સમકિત હૈ વહ સ્વરૂપ નિશ્ચયવાલી બાત હૈ. પરમાર્થકી સ્પષ્ટ અનુભવાંશે પ્રતીતિ ઉસકો સમકિત કા દૂસરા પ્રકાર કહતે હૈં. યે સ્વરૂપ નિર્ણય-નિશ્ચય કી બાત હૈ.

મુમુક્ષુ :- પહલી બાત ઠીક નહીં હોતી તબ તક આગે નહીં બઢા જાતા.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- અક્રમસે કોઈ કામ નહીં હોતા હૈ. કામ તો વિધિ સે હોતા હૈ, અવિધિ સે કભી નહીં હોતા. યે તો વસ્તુકા વિજ્ઞાન હૈ.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- નક્કી નથી કર્યું. જોઈએ. પાનું-૫૫૩.

જે જિજ્ઞાસુ જીવને, થાય સદ્ગુરુબોધ;

તો પામે સમકિતને, વર્તે અંતરશોધ. ૧૦૯

મત દર્શન આગ્રહ તજી, વર્તે સદ્ગુરુ લક્ષ;

લહે શુદ્ધ સમકિત તે, જેમાં ભેદ ન પક્ષ. ૧૧૦

૧૧૦ તે બેસે છે પહેલામાં.

વર્તે નિજસ્વભાવનો, અનુભવ લક્ષ પ્રતીત;

વૃત્તિ વહે નિજભાવમાં, પરમાર્થે સમકિત. ૧૧૧

એ ત્રીજું બેસે છે. પહેલું અને ત્રીજું બેસે છે. બીજાની કોઈ ગાથા સ્પષ્ટ ખ્યાલમાં નથી આવતી. આ પહેલી, ત્રીજી બેસે છે ૧૧૦-૧૧૧ એ.

મુમુક્ષુ :- આપ્તપુરુષના વચનની પ્રતીતિ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. આપ્તપુરુષ ઠીક હૈ. ૧૧૦ બેસે છે.

મત દર્શન આગ્રહ તજી, વર્તે સદ્ગુરુ લક્ષ;

લહે શુદ્ધ સમકિત તે, જેમાં ભેદ ન પક્ષ. ૧૧૦

ઇ બેસે છે. પેલું છે ને ? થાયે સદ્ગુરુ બોધ તો જિજ્ઞાસુપણું તો છે આની અંદર. જિજ્ઞાસુનું એક જ ચિહ્ન લીધું છે અને અંતરશોધ બે વાત લીધી છે. અને અહીંયાં શું છે કે આગ્રહ તજે છે. એટલે કોઈ વિપર્યાસ નથી રહેતો. અને ‘વર્તે સદ્ગુરુ લક્ષ’ એટલે સદ્ગુરુની આજ્ઞાએ વર્તે છે. આ મુખ્ય વાત અહીંયાં છે. સદ્ગુરુની આજ્ઞાએ વર્તે છે. અને એમાં પોતાનું બધું છોડી દે છે. ‘મત દર્શન આગ્રહ તજી.’ પોતાનો આગ્રહ છોડી દે છે. એટલું બેસે છે.

મુમુક્ષુ :- કારણ ગણી પ્રત્યક્ષ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- કારણ ગણી પ્રત્યક્ષ. એ પણ બેસે છે. એ પહેલા કારણમાં બેસે છે. સ્વચ્છંદ મત આગ્રહ તજી, એ પણ એ ગાથાએ બેસે છે.

મુમુક્ષુ :- પક્ષાપક્ષીવાળા નહીં પામી શકે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, પક્ષાપક્ષીવાળા નથી પામતા અને પક્ષાપક્ષી એક તો મતાંતરના વિષયમાં થાય છે જીવને. અને એક પોતાના અને બીજાના દોષના વિષયમાં પક્ષાપક્ષી થાય છે. જીવ પોતાનો દોષ લગભગ નથી જોતો. પોતાનો નથી જોતો પછી પરિસ્થિતિ જ્યારે એથી વધારે ખરાબ થાય છે ત્યારે જેના ઉપર મમત્વ હોય એના દોષનું પણ એ રક્ષણ કરે છે, પોષણ કરે છે. પછી પોતાના પરિવારમાં હોય, પોતાના પક્ષવાળામાં હોય, પોતાના Group વાળામાં હોય, પોતાના જે... જેના ઉપર રાગ હોય એનો દોષનો પણ એ પક્ષ કરશે. મૂળમાં એ પોતાના દોષનો પક્ષ કરે છે પછી એ દોષદષ્ટિ તીવ્ર થાય છે અને ગુણદષ્ટિનો સદંતર એમાં અભાવ થાય છે. ત્યારે એ પરિસ્થિતિ એવી રીતે પાંગરે છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ૧૭મી.

સ્વચ્છંદ, મત આગ્રહ તજી, વર્તે સદ્ગુરુલક્ષ;

સમકિત તેને ભાખિયું, કારણ ગણી પ્રત્યક્ષ. ૧૭

પહેલામાં એ ગાથા સૌથી વધારે બેસે છે. સમકિતનું કારણ ગણીને વાત છે. એ વધારે બેસે છે.

અસરળતાનો એ પણ પ્રકાર છે કે જે વાત લાભની હોય, પ્રયોજનની હોય, વધુ લાભની હોય, વધુ પ્રયોજનભૂત હોય એને ગૌણ કરે. બીજી બીજી વાતોને મુખ્ય

કરે તોપણ એ અસરળતાનો પ્રકાર છે. જેમકે આગમ અને સત્પુરુષ બે છે તો સત્પુરુષને પડતા મૂકીને આગમને પકડવા જાય. એ અસરળતાનો પ્રકાર છે. અસરળતાના પ્રકારમાં એવું છે કે પોતે પ્રવૃત્તિ કરે દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર અને શુભયોગની પણ અસરળતા સાથે ને સાથે હોય. એને પ્રાપ્તિ નથી થતી. ઓઘેઓઘે છે અને મૂળ તો ત્યાં એ જીવને પોતાને હિતબુદ્ધિ ખરેખર ઊગી નથી. એને એમ કહે છે કે એને ખરેખર આત્મવિચાર થયો છે, આત્માના હિતનો વિચાર થયો છે એ જ વાત શંકાસ્પદ છે ત્યાં. મૂળ આ વાત છે. અને એનું કારણ અસરળતા છે.

અસરળતા માયાની પ્રકૃતિ હોવાથી જીવને ખબર નથી પડતી, છેતરાય છે જીવ. પોતે પોતાથી છેતરાય છે, પોતાને નથી ખબર પડતી. એવી આ એક પ્રકૃતિનું સ્વરૂપ એવું છે કે જીવ ભુલાવામાં પડે છે. એને એમ થાય છે હું બધું બરાબર કરું છું. ખરેખર જીવને અસરળતા ક્યાં થતી હોય છે એની એને ખબર નથી હોતી. એની સૂક્ષ્મતા અનેકવિધ પ્રકારે છે.

મુમુક્ષુ :- ક્રોધ, માન કરતાં માયાના પરિણામ વધારે સૂક્ષ્મ છે...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- વધારે ખરાબ છે. સૂક્ષ્મ છે અને પોતાને જલ્દી ન ધ્યાનમાં આવે એવા છે. પોતાને ખબર ન પડે એવા છે. લોભની ખબર પડે, ક્રોધની ખબર પડે, માનની ખબર પડે પણ માયાની ખબર ન પડે. અને આ મિથ્યાત્વ પણ એનો જ પેટા ભેદ છે. માયાનો જ ભેદ છે. ક્રોધનો ભેદ નથી, લોભનો નથી, માનનો નથી. માયાનો ભેદ છે. એટલે જેને મિથ્યાત્વ ટાળવું છે એને આ સરળતા અને અસરળતાના પરિણામ વિષયનો બહુ ઊંડો અભ્યાસ કરવા જેવો વિષય છે. એ ચર્ચા ઓછી ચાલે છે. એ એવો પ્રકાર છે. આ બધા જીવને બહુ પ્રયોજનભૂત મુદ્દાઓ છે. મુમુક્ષુ જીવ માટે એકદમ પ્રયોજનભૂત વિષય છે.

મુમુક્ષુ :- અસરળતા કેવી રીતે થઈ ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. પ્રયોજનની વાતને ગૌણ કરે છે અને અપ્રયોજનની વાતને મુખ્ય કરે છે તો અસરળતા જ થઈ ને ? અસરળતા જ થઈ. એટલે તો બહુ એનો વિષય જરા સૂક્ષ્મ છે અને અભ્યાસ કરવા જેવો છે. આત્મહિતાર્થે બહુ બારિકાઈથી એનો વિચાર કરવા જેવો છે. મુમુક્ષુની ભૂમિકામાં સુવિચારણાનું એ મુખ્ય અંગ હોવું જોઈએ. કહ્યું ને એમણે કે જેને સદ્વિચારણા ઊગે એને અવશ્ય સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિ

થાય. નિર્વાણની પ્રાપ્તિ લીધી છે એક પદની અંદર. આત્મસિદ્ધિમાં.

મુમુક્ષુ :- અંતરના ઊંડાણથી પોતાનું હિત કરવું છે એવો ભાવ જાગ્યો નહીં.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બસ, એવો ભાવ જાગે તો બધેથી બચે. એક અસ્તિ બધી નાસ્તિને હણે એવું છે. એ તો પાત્રતા, મુખ્ય પાત્રતા, ખાસ પાત્રતા લીધી છે ને. ખાસ પાત્રતા લીધી છે. એ સિવાય બધું નકામું છે.

‘ઔર યે વાક્ય જિનાગમમેં હૈ.’ જિનાગમમેં હૈ. ‘ઘણા જીવો તે વાક્યો શ્રવણ કરતા હશે.’ એસી બાત બહુત સુનતે હોંગે. ‘તથાપિ પ્રથમ વાક્ય કો અફલ ઔર દૂસરે વાક્યકો સફલ ક્રિયા...’ ... સત્સમાગમ નહીં મિલા એસી બાત નહીં હૈ. લેકિન હમ ઉલટે ચલે. ઉલટે ચલે ઇસલિયે ઇસકા કોઈ ફલ પ્રાપ્ત નહીં હુઆ. પરિભ્રમણકા ચક્કર યૂં કા યૂં ચાલૂ રહા.

સંસ્કાર અનંત ભવકે, કુસંસ્કાર હોતે હુએ ભી ઉસકો મિટા નહીં સકતે એસી બાત નહીં હૈ. ઉસકો મિટા સકતે હૈં. અનંત ભવ કે ઉલટે સંસ્કારકી જો તાકત હૈ ઇસસે હમારે આત્મામેં અનંતગુણ તાકાત હૈ. વહ મિટા નહીં સકતે એસી બાત નહીં હૈ. ઇસકા કોઈ બહાના લેના, ઇસકી ઓથ (-આશ્રય) લેના યે તો અચ્છા નહીં હૈ હમારે લિયે. યે માર્ગકી સુંદરતા યહી હૈ કિ કિતના ભી ઉલટા સંસ્કાર હો, જીવ જબ અંતરસે સલટને કો તૈયાર હોતા હૈ, ઇસલિયે અંતરકી ચાહના હોતી હૈ, અંતરકી રુચિ હોવે તો યે બેચારે સબ નિર્બલ હો જાતે હૈં.

મુમુક્ષુ :- સિંહ સૂતો હોય ત્યાં સુધી ઉંદરડાઓ ધમાચકડી મચાવે, જેવો ફુંફાડો મારે..

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ખલાસ. સોયે હુએ સિંહ પર હજારોં મચ્છર બૈઠ સકતે હૈં. લેકિન નિંદમેં ભી વહ કરવટ બદલતા હૈ ન, તો સબ ઊડ જાતે હૈં. ઇતના કમજોર હૈ. યે સંસ્કાર, ફંસ્કાર ઉલટા કર્મ-ફર્મ યે સબ મચ્છર જૈસી બાત હૈ. જીવકે આગે તો યે સબ મચ્છર હૈં. ઇસસે ડરને કી કોઈ આવશ્યકતા નહીં, ભય રખને કા કોઈ કારણ નહીં. ઔર હમ ઉલટે ચલે હમારે ભાવસે, વર્તમાન ભાવસે હમ ઉલટે ચલે ઔર હમ ઉસકા આરોપ કરે કર્મ પર યા પૂર્વ સંસ્કાર પર તો ઇસમેં તો પ્રમાણિકતા ભી નહીં હૈ. ઉસમેં કોઈ પ્રમાણિકતા હૈ હી નહીં. વહ તો અપને દોષકો ગૌણ કરને કી બાત હો ગઈ. વહ અસરલતા હૈ, યે ભી અસરલતા હૈ.

મુમુક્ષુ :- પોતાનો દોષ જોનારને એવો ભાવ થાય જ નહીં.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- સરલતા મેં એસા નહીં હોતા. જિસકો નિર્દોષ હોના હૈ ઉસકો હી નિર્દોષ સ્વભાવ કા અંતરમેં પતા ચલ સકતા હૈ. જિસકો નિર્દોષ હોના નહીં હૈ વહ નિર્દોષ સ્વભાવ કે લિયે કુછ ભી કરે, સબ બેકાર હી બેકાર બાત હૈ.

મુમુક્ષુ :- જીવ માને છે કે હું કાંઈક કરું છું પણ કરતો તો નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પરિણમન તો કુછ ન કુછ હોતા હૈ. કરતા હૈ માને કુછ પરિણમન તો હોતા હૈ. માન લેતા હૈ કિ મૈને યે ક્રિયા, વહ ક્રિયા, સ્વાધ્યાય ક્રિયા. સત્શાસ્ત્ર કા સ્વાધ્યાય ક્રિયા. 'સમયસાર' કા સ્વાધ્યાય હંમેશા કરતા હૂં. ક્યા ચલે ? વૈસે પરિણામમેં આને મેં ઉસે દેર નહીં લગતી ક્યોંકિ અનાદિકાલ સે મોહ નામકી મદિરા ઉસકે આત્મામેં પરિણમિત હુઈ હૈ. પરિણામ પામા હુઆ હૈ. દેખો ! યાનિ સહજ હો જાતા હૈ. અપરાધ જો હૈ, અસરલતા હૈ વહ તો સહજ હો જાતી હૈ.

‘ઇસલિયે વારંવાર વિચાર કર વૈસે વૈસે પ્રસંગમેં યથાશક્તિ, યથાબલવીર્ય ઉપર દર્શિત ક્રિયે હુએ પ્રકાર સે વર્તન કરના યોગ્ય હૈ...’ પ્રદર્શિત ક્રિયા હૈ જો પ્રકાર ‘ઉસ પ્રકાર સે વર્તન કરના યોગ્ય હૈ.’ શું કહે છે ? કે આ તો જીવને સહેજે થઈ જાય છે. માટે એને એવું ન થાય ત્યાં એને તાકાત લગાડવી પડે છે. બહુ સુંદર માર્ગદર્શન એ છે ‘શ્રીમદ્જી’નું કે આપણા મુમુક્ષુજીવો પણ આ પ્રકારની સમસ્યા વ્યક્ત કરે છે કે સ્વરૂપનો-સ્વરૂપના અસ્તિત્વનો, સ્વરૂપના સામર્થ્યનો વિચાર કરીએ છીએ, કાંઈક જોરથી વિચાર કરીએ છીએ, શ્રદ્ધા અપેક્ષાએ દષ્ટિના પડખેથી વિચાર કરીએ છીએ પણ કાંઈ કામ થતું નથી. હવે શું કરવું ? સમય ચાલ્યો જાય છે. સમયની સાથે આયુષ્ય પણ ચાલ્યું જાય છે. કરવું શું ? એક વરસ થયું, બે વરસ થયા, પાંચ વરસ થયા, દસ વરસ થયા, પંદર વરસ થયા, કરવું શું ? આ સમસ્યા આપણા સમાજમાં છે.

‘ગુરુદેવ’ની કૃપાથી અધ્યાત્મનો ઘણો વિષય સ્પષ્ટ થયો છે, ખુલ્લો થયો છે, પોતપોતાના ક્ષયોપશમ અનુસાર સમજે પણ છે પણ આ સમસ્યા અવશ્ય છે. પણ એ વિચાર નથી કરતા કે નાસ્તિના પડખાંમાં ક્યાં ઊભા છે ? અને બળ ક્યાં લગાવવાનું છે ? જે જગ્યાએ બળ લગાવવાનું છે એ જગ્યાએ બળ લગાવે નહીં તો કાંઈ કામ થતું નથી. કામ તો કામની વિધિથી થશે. એટલે જ્યાં કચરો સાફ કરવો છે, ગંદકી સાફ કરવી છે ત્યાં બળ લગાવવાની જરૂર છે. એટલી બધી ગંદકી જામેલી છે, ત્યાં

કાંઈ કરે નહીં અને ઊંચામાં ઊંચા સાબુથી એ ગંદકી ઉપર સાબુનું પાણી નાખું છું ને. લક્ષ્મીનો સાબુ નાખ્યો... ફલાણો સાબુ નાખ્યો... ફલાણો સાબુ નાખ્યો. પણ પેલી ગંદકી જામેલી છે, તારો સાબુ કાંઈ કામ આવે એવું નથી. એટલે પોતે કરે છે એને ખ્યાલમાં છે. પેલું જે પડ્યું છે એને એ ખબર નથી. એટલે બળ જ્યાં વાપરવાનું છે ત્યાં બળ વાપરતો નથી, અને જ્યાં બળ નથી વાપરવાનું, જ્યાં એનું બળ વાપર્યું, કામ એવું નથી ત્યાં બળ વાપરવા જાય છે. અને પાછો એને ખ્યાલ આવે છે કે આનું તો કાંઈ ફળ આવતું નથી. ઘણા વિકલ્પ કર્યા, ઘણા શાસ્ત્ર વાંચ્યા, ઘણા જોરથી વિકલ્પ કર્યા, ઘણું કર્યું પણ કાંઈ અનુભવ તો થયો નહીં. પણ થાય ક્યાંથી ? થવાનો પ્રશ્ન જ નથી. વિધિ જ ખોટી છે, સાધન ખોટું છે. સાધ્ય થવાનો કોઈ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થતો જ નથી. પછી ટાઈમ ઉપર જોવે કે અમે તો ઘણા ટાઈમથી કરીએ છીએ. પણ ટાઈમ-બાઈમ આમાં કાંઈ કામ આવે એવું નથી. કામ અંતર્મૂર્ત્તનું જ છે.

બળ ક્યાં વાપરવું ? એટલે મુમુક્ષુની ભૂમિકામાં કેવી રીતે કાર્ય કરવું એની સમજ નથી હોતી પોતાને. કેમકે પોતે અજ્ઞાન દશામાં વર્તી રહ્યો છે. એટલે સત્પુરુષનો યોગ ઉપકારી ગણ્યો છે. એને રસ્તે ચડાવે છે. અહીંયાં આપણે જોઈએ છીએ કે જુદાં જુદાં મુમુક્ષુને 'શ્રીમદ્ગ્રંથ' કેવી રીતે રસ્તે ચડાવે છે. કેવી કેવી રીતે જુદાં જુદાંને જુદી જુદી રીતે વાત કરે છે. એ બહુ અસાધારણ એમનો પ્રકાર છે અને મુમુક્ષુને બહુ ઉપકારી થાય એવો વિષય છે. જેને જે લાગુ પડે તે, પણ બહુ ઉપકારી થાય એવો વિષય છે.

મુમુક્ષુ :- વ્યક્તિગતને હિસાબે જ આટલી ચોખવટ આવી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. નહીંતર આવી ચોખવટ શાસ્ત્રમાં તો આવે નહીં. કેમકે સમષ્ટીગત રચના છે. શાસ્ત્રની રચના સમષ્ટીગત છે. આખા શાસનને લક્ષમાં રાખીને, અન્યમત સુદ્ધાને લક્ષમાં રાખીને શાસ્ત્રની રચના થાય છે. અજૈનના મતોને પણ લક્ષમાં રાખીને. જ્યારે આ તો વ્યક્તિગત, અને એ પણ મુમુક્ષુની પાછા. મુનિઓ, મુનિઓની હોત તોપણ આપણા કામમાં ન આવત.

આ તો એક વિશેષ મહાપ્રજ્ઞાવંત પુરુષ છે અને એની સામે એવી ઓછી-વત્તી હીનાધિક, ચડ-ઉતરની પાત્રતાવાળા સામે અનેક કોટીના મુમુક્ષુઓ છે તો એ ભિન્ન-ભિન્ન કોટીના મુમુક્ષુને જે માર્ગદર્શન આપ્યું છે અને પરમાર્થના માર્ગ તરફ ખેંચી

જાય છે. એવી વાત કોઈ દુર્લભ પુણ્યના યોગે રહી ગઈ છે, નહીંતર એવી વાત મળે નહીં.

મુમુક્ષુ :- વ્યક્તિ વ્યક્તિના સ્વભાવની ખબર છે

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, એ તો ઠીક છે. વ્યક્તિ, વ્યક્તિ ... પણ આપણે તો આપણા પ્રયોજનની વાત છે કે મુમુક્ષુને આવું માર્ગદર્શન મળ્યું છે અને આપણે જ્યારે મુમુક્ષુની ભૂમિકામાં છીએ ત્યારે આપણા કામની વાત આ ગ્રંથની અંદર આપણને મળે છે. એ મહત્ત્વનો વિષય છે.

‘કદાપિ એમ ધારો કે ક્ષાયિક સમકિત આ કાળમાં ન હોય...’ હવે પેલા ક્ષાયિક સમકિતના મુદ્દાને ચર્ચે છે કે આ કેટલી અપ્રયોજનભૂત વાત છે, મુમુક્ષુને માટે આ કેટલી અપ્રયોજનભૂત વાત છે. અને જે રીતે ચર્ચાય છે એ કેટલો ઢંગ-બેઢંગ છે, એમ કહેવું છે એમનું, આ પેરેગ્રાફની અંદર.

મુમુક્ષુ :- ગઈકાલનો આપણો વિષય એ જ હતો.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એટલે એના ઉપર પોતે ચર્ચા કરે છે. આપણે વિચારીએ. ‘કદાપિ એમ ધારો કે ‘ક્ષાયિક સમકિત આ કાળમાં ન હોય.’ સાધુ લોકો જે પ્રતિપાદન કરે છે એમ કદાચ માનો કે હોય, ધારી લ્યો કે એમનું કહેવું બરાબર છે ‘એવું સ્પષ્ટ જિનના આગમને વિષે લખ્યું છે.’ માનો કે સ્પષ્ટ લખ્યું છે, આમાં કાંઈ ગોળગોળ નથી. ‘હવે તે જીવે વિચારવું યોગ્ય છે...’ તે માટે જીવે એમ વિચાર કરવો યોગ્ય છે કે ક્ષાયિક સમકિત એટલે શું સમજવું ? ક્ષાયિક સમકિતનું સ્વરૂપ સમજે નહીં. એ તો એમને ખ્યાલ હતો કે આ સંપ્રદાયમાં સમ્યગ્દર્શનના વિષયમાં સાવ અંધારુંઘોર છે. એમાં વળી આ ક્ષાયિક સમકિતની વાત પાછી. હવે સ્વરૂપની ખબર નથી અને આ સમકિત ન હોય... ક્ષાયિક સમકિત ન હોય... ક્ષાયિક સમકિત ન હોય.. એનો દેકારો કર્યા કરે છે. પણ હવે...

મુમુક્ષુ :- ક્ષાયિકના નામે સમકિતનો જ નિષેધ કરે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, સમકિતનો નિષેધ કરે. એમને એ ખૂંચે છે, પોતાને એ વાત ખૂંચે છે. એટલે એમણે બહુ વિચક્ષણતાથી વાતને ચર્ચામાં લીધી છે કે માનો કે એમ હોય પણ હવે વાત તો એ છે કે ‘ક્ષાયિક સમકિત એટલે શું સમજવું ?’ એને શું સમજો છો તમે ? કે એમનેમ દીધે જ રાખો છો ? એમ કહે છે.

‘જેમાં એક નવકારમંત્ર જેટલું પણ વ્રત, પ્રત્યાખ્યાન હોતું નથી...’ કોઈપણ બાહ્ય ત્યાગ ન હોય. જરાય પ્રત્યાખ્યાન ન હોય, જરાય વ્રત ન હોય, અરે...! નવકારમંત્ર ન બોલતો હોય ક્ષાયિકસમકિતી, ‘છતાં તે જીવ વિશેષ તો ત્રણ ભવે...’ એ ક્ષાયિક સમકિતીનો જીવ વિશેષ તો ત્રણ ભવે ‘નહીં તો તે જ ભવે પરમપદને પામે.’ નિર્વાણને પામી જાય, કાં તો એ ભવે કાં ત્રીજા ભવે. તો એ ચીજ શું છે એ તો નક્કી કરો કે એનો Power શું છે ! ક્ષાયિક સમકિતનો Power શું છે ? એની Potentiality શું છે એ તો નક્કી કરો તમે ? એ તો કાંઈક સમજો, એનું સ્વરૂપ તો સમજો કે જેને વ્રત નથી, જે નવકારમંત્ર બોલતો નથી. ચરમશરીરી હોય એ જીવ. ત્રીજે ભવે તો ચાલ્યો જ જાય. Guaranteed ! આગળ ભવ જ નથી એને. આ શું ચીજ છે એ તો વિચાર કરો. કે ન હોય... ન હોય.. એમ કરીને ઊપડવાનું જ છે.

‘એવી મોટી આશ્ચર્યકારક તો તે સમકિતની વ્યાખ્યા છે;...’ વસ્તુ તો જુદી છે. આ તો વ્યાખ્યા છે. આ તો એની Outline છે. વસ્તુ અંદરની જે છે એ તો કોઈ ગજબની ચીજ છે ક્ષાયિક સમકિત તો.

મુમુક્ષુ :- આ તો હજી સમકિતની વ્યાખ્યા...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. ‘એવી મોટી આશ્ચર્યકારક તો તે સમકિતની વ્યાખ્યા છે;...’ હા, ક્ષાયિકસમકિતની. ચર્ચા એ ચાલે છે. કાં તો એ તે જ ભવે જાય અને કાં તો ત્રીજા ભવે તો નિયમથી જાય... જાય... અને જાય. એને ચોથો ભવ કોઈ કાળે હોય નહીં, ત્રણકાળમાં. ચોથો ભવ એને ન થાય. એવી તો એની આશ્ચર્યકારક એટલે આશ્ચર્યકારક જેનું સામર્થ્ય છે. ચમત્કારિક જેનું સામર્થ્ય છે એવી તો એ પર્યાય છે એમ કહેવું છે.

મુમુક્ષુ :- ત્યાગ, તપથી....

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ના, કાંઈ ન હોય એને. આગળ આવે પછી. એમાં ને એમાં ન જાય. ત્યાગ, તપ, સંયમ ન હોય અને ચાલ્યો જાય એમ નથી કહેવું પણ એ આવતાં એ નક્કી થઈ ગયું એનું. ક્ષાયિકસમકિતમાં પ્રવેશ થયો એટલે એને કાં ચરમશરીર, કાં ત્રીજો ભવ Definite.

મુમુક્ષુ :- ત્રણની limit તો આવી જ ગઈ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- આવી જ ગઈ. પછી આગળ વિકાસ થઈ જશે એનો. આગળ

એનો વિકાસ ત્યાગ, તપ, સંયમમાં થઈ જવાનો છે. એમ નથી કહેવું કે એ નહીં કરે ને થઈ જશે, એમ નથી કહેવું અહીંયાં. પણ એનું Reservation થઈ ગયું એમ કહે છે. એટલી તાકાત છે એની. તમે Reservation ફી ભલે એક રૂપિયો આપ્યો. ટિકિટ ભલે પાંચસોની હોય, પરચીસની હોય કે પાંચ હજારની હોય. Reservation ફી એક રૂપિયો નક્કી હોય તો એ એક રૂપિયામાં તમારી સીટ Secure ખરી કે નહીં ? તમારે ધક્કા-મુક્કીમાં જાવાની જરૂર ખરી ? મારી સીટ નક્કી છે, નિશ્ચિત છે. આ ક્ષાયિકસમકિત એમ છે. એ ભલે નિર્વાણ અથવા ત્રીજે ભલે મોડામાં મોડું.

મુમુક્ષુ :- કાર્યાન્વિત થઈ શકતું નથી આ કાળમાં તો આપ જરા એ ઉપર પ્રકાશ પાડો.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ તો ચર્ચા છે, એ વિષય તો ચર્ચામાં છે. એની જ ચર્ચા ચાલે છે કે એને કેવી રીતે સમજવું ?

‘એવી મોટી આશ્ચર્યકારક તો તે સમકિતની વ્યાખ્યા છે; ત્યારે હવે એવી તે કઈ દશા સમજવી કે જે ‘ક્ષાયિક સમકિત’ કહેવાય ?’ પહેલાં તો એમ ‘શ્રીમદ્ગ્રંથ’નું કહેવું છે કે તમે એનું સ્વરૂપ સમજવાનો પ્રયત્ન કરો. એ પહેલા એ હોય ને એ ન હોય એની માથાકૂટમાં ન જાવ. નકામા તમે તમારા આત્માને આવરણ કરશો, એ માથાકૂટ કરવા જતાં. એનું સ્વરૂપ સમજવાનો પ્રયત્ન કરો. પહેલી વાત તો તમારે એ જરૂરી છે. એમ સીધો પ્રકાશ પાડે છે.

‘ભગવાન તીર્થંકરને વિષે દઢ શ્રદ્ધા’ એનું નામ જો ‘ક્ષાયિક સમકિત’ એમ ગણીએ તો તે શ્રદ્ધા કેવી સમજવી, કે જે શ્રદ્ધા આપણે જાણીએ કે આ તો ખચીત આ કાળમાં હોય જ નહીં.’ એક દાખલો આપ્યો પોતે કે માનો તીર્થંકરદેવને વિષે દઢ શ્રદ્ધા, એને આપણે ક્ષાયિકસમકિત કહીએ. તો એ કઈ જાતની શ્રદ્ધા સમજવી. દઢ શ્રદ્ધા કે જે શ્રદ્ધા આપણે જાણીએ કે આ કાળમાં આવી શ્રદ્ધા જ ન હોય, એવી કઈ જાતની શ્રદ્ધા ? આ પોતે ચર્ચા છેડે છે, એને ઉખેળે છે, વાતને છણે છે હવે. માનો કે આ દષ્ટાંત તરીકે તીર્થંકરની શ્રદ્ધા લ્યો.

‘જો એમ જણાતું નથી કે અમુક દશા કે અમુક શ્રદ્ધાને ‘ક્ષાયિક સમકિત’ કહ્યું છે,...’ જો હવે એ વાત ઉપરથી અથવા કોઈ એક વાત લ્યો. ક્ષાયિકસમકિતનું સ્વરૂપ જ ખબર પડતી નથી ‘તો પછી તે નથી, એમ માત્ર જિનાગમના શબ્દોથી જાણવું

થયું કહીએ છીએ.’ એ તો એક જાણવાની વાત થઈ કે શાસ્ત્રમાં આમ લખ્યું છે. હવે શાસ્ત્રમાં એમ લખ્યું હોત તો હવે પોતે એવી ચર્ચા કરશે કે આ કાળમાં હોય છે. તો આ કાળમાં હોય છે એટલે કાંઈ થઈ જાય છે ? અને ન હોય એમ લખ્યું માટે નહીં થાય એમ છે ? લખ્યું માટે થઈ જાય એમ છે ?

એટલે લખવાની વાત ઉપર ચર્ચા, વાદવિવાદ કરવાને બદલે, કાંઈક વાદવિવાદ ચાલ્યો છે, એ વાદવિવાદ ને એના આગ્રહો છોડીને એવું સ્વરૂપ સમજવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. અને એ એટલા માટે કહે છે કે આજે સમ્યગ્દર્શનનું સ્વરૂપ જ સંપ્રદાયની અંદર કોઈ સમજતા નથી. એમાં દ્વિગંબર સંપ્રદાયમાં પણ એ અંધારું છે, ચેતાંબર સંપ્રદાયમાં એથી થોડું વધારે અંધારું છે, એવી પરિસ્થિતિ છે. શબ્દો છે ત્યાં, સમ્યગ્દર્શન, ક્ષાયિક, ફલાણું, ઢીકણું અનેક જૈન પરિભાષાના શાસ્ત્રો છે, શબ્દો છે.

મુમુક્ષુ :- સમ્યક્શ્રદ્ધાન.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- સમ્યક્શ્રદ્ધાન કહો કે સમ્યગ્દર્શન કહો એક જ વાત છે અને એ વિષયની અંદર બહુ મોટું અંધારું સમાજમાં ચાલે છે. કહેવાતા જૈનોમાં એ વિષયનું લગભગ અંધારું છે. કાંઈ ખબર નથી કે ખરેખર આ શું ચીજ છે.

એટલે પછી તે નથી એમ ‘માત્ર જિનાગમના શબ્દોથી જાણવું થયું કહીએ છીએ. હવે એમ ધારો કે તે શબ્દો બીજા આશયે કહેવાયા છે;...’ કોઈ આશય રાખીને શાસ્ત્રમાં લખાયા છે. ‘અથવા કોઈ પાછળના કાળના વિસર્જન દોષે લખાયા છે;...’ શું થાય છે કે જેમ જેમ કાળ જાય છે એમ કેટલાક અપરાધી જીવો, જેનો અનંત સંસાર હોય છે એ શાસ્ત્રની અંદર ગડબડ કરે છે. જેમ જેમ કાળ વિસર્જન થતો જાય છે, કોઈને કોઈ એવા જીવો હોય છે કે એની અંદર અમુક વાતો મૂકી દે છે. તો એ કોઈને ખબર નથી હોતી પાછળના (લોકોને), અમારા શાસ્ત્રોમાં તો આમ લખ્યું છે. પણ આ તમારા શાસ્ત્રોમાં કોઈ વિકૃતિ ઘુસાડી છે કે આ મૂળ અસલ તીર્થંકરદેવથી ચાલી આવેલી વાત છે ? એ બે વચ્ચેના તફાવતને તમે તો સમજી શકો તેમ નથી. તમે જાણતા નથી કેવી રીતે નક્કી કરશો ? કે આ કાળદોષે આવું ૨૫૦૦ વરસમાં કાંઈ ગડબડ થઈ છે કે નથી થઈ ?

એટલે જ્યાં સુધી જીવ પોતે એ સમ્યગ્દર્શન આદિના ભાવાત્મક સ્વરૂપને સમજતો નથી ત્યાં સુધી આગમના વચનોની એને પરીક્ષા હોતી નથી કે, આગમનું જ વચન

છે કે આગમમાં ઘુસાડેલું વચન છે ? કે આગમમાં વચન છે એની પાછળ કોઈ અમુક આશયથી આ વચન ચાલી રહ્યું છે ? આ જગ્યાએ મૂકવામાં આવ્યું છે, એ કાંઈ એ સમજી શકતો નથી અને પોતાની રુચિ અનુસાર કોઈ એક વચનને પકડીને એના ઉપર એટલું વજન અને આગ્રહ રાખે છે કે એની સામે કોઈ પણ બીજી વાત આવે તો એ પોતે ઘર્ષણમાં આવી જાય છે, દુરાગ્રહને કારણે.

‘તો તેને વિષે આગ્રહ કરીને જે જીવે પ્રતિપાદન કર્યું હોય તે જીવ કેવા દોષને પ્રાપ્ત થાય...’ આવી ખબર ન પડે છતાં પોતે આગ્રહ રાખે એવા વચનને વિષે તો જે જીવે પ્રતિપાદન કર્યું હોય, એવું ખોટું પ્રતિપાદન કોઈએ ઘુસાડી દીધું હોય તે જીવ કેવા દોષને પ્રાપ્ત થાય ? ‘તે સખેદકરુણાએ વિચારવા યોગ્ય છે.’ તે એક ખેદનો વિષય છે, દુઃખનો વિષય છે કે પવિત્ર જિનાગમને વિષે પણ લોકો પોતાની રુચિ અનુસાર ગડબડ કરીને વાતો ઘુસાડે છે અને કરુણાનો વિષય છે કે એનો અનંત સંસાર વધી જાય છે. ઉત્સૂત્ર. એ ઉત્સૂત્ર થઈ જાય છે. સૂત્ર નહીં રહેતાં એ ઉત્સૂત્ર ભાષણ થાય છે. અને એનું ફળ અનંતસંસાર છે. ઉત્સૂત્ર સરીખો દોષ નહીં, એમ કહે છે ને ? એટલે એ ‘સખેદકરુણાએ વિચારવા યોગ્ય છે.’

‘હાલ જેને જિનસૂત્રોને નામે ઓળખવામાં આવે છે,...’ જુઓ ! પોતે Certified નથી કરતા એને. લોકો ઓળખે છે. જિનસૂત્રોના નામ છે એના ઉપર આચારંગ, સૂયગડાંગ, ફલાણું, ઢીકણું આમ તેમ. ‘હાલ જેને જિનસૂત્રોને નામે ઓળખવામાં આવે છે, તેમાં ‘ક્ષાયિક સમકિત’ નથી એવું સ્પષ્ટ લખેલું નથી.’ પોતે જોઈ ગયા છે કે આવું કાંઈ સ્પષ્ટ નથી લખ્યું. ‘અને પરંપરાગત તથા બીજા કેટલાક ગ્રંથોમાં એ વાત ચાલી આવે છે,...’ કે ક્ષાયિકસમકિત નથી. એટલે પોતે એ વાત જુદી પાડી છે. એની પરંપરાથી જે વાતો છે એને જુદી પાડે છે. મૂળ વાતો એ પોતાના ખ્યાલમાં છે. મૂળમાં આ વાત જ નથી ક્યાંય. એ પોતે જુદું પાડ્યું.

‘એ વાત ચાલી આવે છે, એમ વાંચેલું છે, અને સાંભળેલું છે; અને તે વાક્ય મિથ્યા છે કે મૃષા છે એમ અમારો અભિપ્રાય નથી,...’ અહીંયાં અમે એમ કહેવા માગતા નથી કે વાત ખોટી છે. ‘તેમ તે વાક્ય જે પ્રકારે લખ્યું છે તે એકાંત અભિપ્રાયે જ લખ્યું છે, એમ અમને લાગતું નથી.’ એમાં પણ કોઈ અપેક્ષા રાખી છે. એકાંત અભિપ્રાય એની અંદર નથી. કારણ કે આ કાળ લખ્યું છે ને ? આ કાળમાં

ક્ષાયિકસમકિત ન હોય. મૂળ શબ્દ શું છે. ઇન્વર્ટેડ કોમામાં ? આજે ક્ષાયિકસમકિત ન હોય. તો આજે ન હોય તો બધા ક્ષેત્રે એ વાત નથી લાગુ પડતી. મહાવિદેહમાં આજે ક્ષાયિક સમકિત છે. માટે એ જે શબ્દો પડ્યા છે એને વળગી ન રહેવાય, એમ એમનું કહેવું છે.

મુમુક્ષુ :- અહીંયાં તો મોક્ષ નથી ને ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા ! પણ એ શબ્દોમાં ક્ષેત્રની વાત તો ચોખ્ખી નથી. તમે અવતરણ ચિહ્નના શબ્દો લ્યો. આજે ક્ષાયિકસમકિત ન હોય, આટલા જ શબ્દો છે. તો એનો એકાંત નહીં કરવો એમ કહે છે.

મુમુક્ષુ :- ક્ષાયિકસમકિતનો નિષેધ ન કરી શકાય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- માનો કે એક જીવનું સામાન્ય આયુષ્ય છે અત્યારે ૧૦૦-૫૦ વરસનું અને મિથ્યાત્વ અવસ્થામાં સરળ પરિણામે પાછો મહાવિદેહમાં ચાલ્યો ગયો ! અને ત્યાં જઈને ક્ષાયિક પકડે, લ્યો ! હવે અહીંના ૨૫-૫૦ વર્ષનો અહીંયાં તો એ જ કાળ હજી તો ચાલુ છે. એણે ત્યાં કરી લીધું કે નહીં ? તો આજે ન હોય... આજે ન હોય... એમ જોર કરવાથી શું ફાયદો છે ? એમ કહે છે. એવી પક્કડ કરવાથી શું ફાયદો છે ? આપણે ક્યાં આ ક્ષેત્ર સાથે એવું બંધન કર્યું છે કે કાયમ અહીંયાં જ રહેવું ? એવું તો કોઈ બંધન નથી ને ?

મુમુક્ષુ :- મહાવિદેહમાં ક્ષાયિકસમકિત મળે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, મળે જ છે. આ ક્ષેત્રે નથી. પાછું આ ક્ષેત્ર અને આજે. ત્યાંનો ક્ષાયિકસમકિતી અહીંયાં આવે પાછો, તો કાંઈ વાંધો ન લઈ શકાય.

મુમુક્ષુ :- સમકિત લઈને આવે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, આવે તો કાંઈ વાંધો નથી. માનો કે કોઈ લબ્ધિધારી મુનિરાજ હોય, કોઈ મુનિરાજ ત્યાં લબ્ધિધારી હોય આકાશગામીની વિદ્યાથી ચારણઋદ્ધિધારી આ ક્ષેત્રે આવે તો એને કાંઈ વાંધો પડી જાય ? તો અહીંયાં એનું ક્ષાયિકસમકિત છૂટી જાય કાંઈ ? તો એને ક્ષાયિક ન કહેવાય ? ત્યાં કોઈ મુનિરાજને ક્ષાયિકસમકિત વર્તે છે, લબ્ધિ પ્રગટી છે અને આ ક્ષેત્રે આવવાનું થયું. એવો જ કોઈ એનો પૂર્વકર્મનો યોગ હોય તો શું થાય ? કહો !

મુમુક્ષુ :- દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ એને લાગુ નથી પડતા.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- કેવી રીતે લાગુ પડે ? એટલે એ વાત મર્યાદિત છે એમ એમનું કહેવું છે. ‘આજે ક્ષાયિકસમકિત ન હોય’ એ વાત મર્યાદિત છે. એની મર્યાદા સમજો, એનો એકાંત નહીં કરો, એમ કહેવું છે. એટલે શું છે કે ન હોય, ન હોય એનું જોર તમારું ઢીલું પડી જશે. આ બધી અપેક્ષાઓ જ્યાં લાગુ પડશેને કે જે ન હોય, ન હોય કરીને જે થાપવાનું જોર છે ને ? એ જોર તમારું ઢીલું પડી જશે એમ કહેવું છે. પોતે યુક્તિથી વાત કરે છે.

મુમુક્ષુ :- ... તદ્ભવમોક્ષગામી મુનિરાજ અહીંયાં શું કામ આવે?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એવો યોગ હોય તો આવી શકે, એમાં પ્રતિબંધ શું છે ? જેમકે આ ક્ષેત્રે આ કાળે મોક્ષ નથી પણ જે ચતુર્થ કાળમાં જન્મ્યા અને પંચમ કાળમાં નિર્વાણ પામ્યા છે કે નહીં કેવળીઓ ? ત્રણ કેવળી. તો પછી એને આ કાળ કેવી રીતે લાગુ પડ્યો ? એટલે એ બધી વાતોની જે મર્યાદા છે એ મર્યાદા સમજો એટલે એ જોર કરવા જેવું નથી રહેતું કે અત્યારે મોક્ષ ન હોય અને ક્ષાયિક ન હોય એ વાત નથી રહેતી. કહેવાનો મતલબ એમનો એમ છે કે શાસ્ત્રના કયા વચન ઉપર વજન દેવું અને કયા ઉપર વજન ન દેવું એ હજી લોકોને સમજણ નથી અને એમ ને એમ દીધે રાખે છે. શાસ્ત્રની ચર્ચા કરે રાખે છે.

‘તે એકાંત અભિપ્રાયે જ લખ્યું છે, એમ અમને લાગતું નથી. કદાપિ એમ ધારો કે તે વાક્ય એકાંત એમ જ હોય તોપણ કોઈ પણ પ્રકારે વ્યાકુળપણું કરવું યોગ્ય નથી.’ તોપણ એનાથી તમારે દુઃખી થવાની જરૂર નથી. આગળ પછી પોતે ચર્ચા કરશે કે એમાં અમારે આગળ શું કહેવું છે એ કહેશે. એ રીતે શાસ્ત્ર અધ્યયનની પદ્ધતિ આમાંથી મુમુક્ષુજીવે સમજવા યોગ્ય છે કે કઈ પદ્ધતિથી શાસ્ત્રો સમજવા ? નહીંતર ગડબડ થઈ જાય.

મુમુક્ષુ :- આ શાસ્ત્રો લખનાર કેવળજ્ઞાનીઓએ લખ્યા છે કે શ્રુતકેવળીઓએ લખ્યા છે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- કેવળજ્ઞાનીઓ નહોતા. શ્રુતકેવળીઓ કહી શકાય એને કોઈ અપેક્ષાએ. શ્રુતકેવળીની બે-ત્રણ વ્યાખ્યા છે એમાં. એમાં શું છે કે શ્રુતકેવળીની વાત લઈ શકાય છે પણ શ્રુતકેવળીના બે-ત્રણ અર્થ છે. એ પછી આપણે અવકાશે ચર્ચા કરીશું.

મુમુક્ષુ :- આ શાસ્ત્ર કેવળજ્ઞાનીઓએ લખ્યા છે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- કેવળજ્ઞાનીઓ કદી કાંઈ લખતા નથી પહેલા તો.

મુમુક્ષુ :- કેવળજ્ઞાનીને પ્રવૃત્તિ ન હોય ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- કેવળજ્ઞાનીને દિવ્યધ્વનિ છૂટે છે, કદી લખવાની પ્રવૃત્તિ કેવળજ્ઞાની કરતા નથી. નહીં-Never. બીજું, જે દિવ્યધ્વનિ છૂટે છે એમાંથી ગણધર આદિ બાર અંગને રચે છે. બાર અંગ એટલે અગિયાર અંગ અને ચૌદ પૂર્વની રચના એક અંતર્મૂહુર્તમાં ગણધરદેવને થાય છે. સૌથી ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાન એમનું છે. પછી એ લગભગ તો કંઠસ્થ રહે છે અમુક કાળમાં, પછી જ્યારે લોકોની સ્મૃતિ ઘસાતી જાય છે ત્યારે કેટલાક આચાર્યો એ વિષયને જેટલો પોતાને સંપાદિત હોય પોતાના જ્ઞાનમાં એને ગ્રંથારૂઢ કરે છે.

મુમુક્ષુ :- ભગવાન મહાવીરના નિર્વાણ પછી ૮૮૪ વર્ષે ગ્રંથસ્થ થયા.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. બરાબર છે પણ એ પહેલા તો ગ્રંથારૂઢ નહોતી ને વાત ? એટલે લખવાનો પ્રશ્ન ક્યારે ઊભો થયો ? ૮૮૪ વર્ષ પછી ઊભો થયો ને ?

મુમુક્ષુ :- ગડબડ હોવાનો સંભવ ખરો.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા ! હા ! ઘણો સંભવ. ઘણો સંભવ.

જ્ઞાનીને સ્વરૂપલક્ષે મુનિદશાની, પૂર્ણદશાની ભાવના હોય છે. તેથી સ્વરૂપ-આશ્રય હોય છે. તેમાં ફેર પડતો નથી, અને યથાર્થતા જળવાઈ રહે છે. તેથી મુમુક્ષુને પણ પર્યાય લક્ષે કોઈ ઉચ્ચ કોટીની પર્યાય-પ્રાપ્તિની (સમ્યક્દર્શન-સ્વાનુભવ-વિ.) ભાવના ન થવી જોઈએ. કારણ કે સ્વરૂપ લક્ષે સહજ ઉપર ઉપરની પર્યાય પ્રગટે છે. પર્યાય લક્ષે પર્યાયનું કતૃત્વ થઈ જાય છે, તે વિપરીતતા છે. વિપરીતતા કે કતૃત્વ દઢ ન થાય તેવી સાવધાની ન રહે તો દર્શન મોહ મંદ થવાને બદલે તીવ્ર થઈ જાય છે.

(અનુભવ સંજીવની-૧૦૨૦)

તા. ૫-૧-૧૯૯૦, પ્રવચન નં. ૧૨૪
પત્રાંક - ૩૯૭

૩૪૪ પાને નીચેનો મોટો પેરેગ્રાફ છે. ઉપરના પેરેગ્રાફથી લેવું છે ? ક્ષાયિક સમકિત સંબંધમાં સંપ્રદાયના આગમના અનુસાર પ્રતિપાદનનો વિષય ચર્ચા ઉપર લીધો છે આ પત્રમાં. આગમનું એ રીતનું વિધાન છે એક પ્રકારનું એ અનુસાર.

‘કદાપિ એમ ધારો કે ‘ક્ષાયિક સમકિત આ કાળમાં ન હોય’ એવું સ્પષ્ટ જિનના આગમને વિષે લખ્યું છે;...’ માનો કે આગમની અંદર લખ્યું છે. તો ‘હવે તે જીવે વિચારવું યોગ્ય છે કે ‘ક્ષાયિક સમકિત એટલે શું સમજવું ?’ આગમનું કોઈપણ કથન હોય, કોઈપણ વિધાન હોય પણ એનો ભાવ ન સમજાય તો એમનેમ માનવાનું કોઈ ફળ નથી. શબ્દાર્થ તો કંઈ એટલો અઘરો નથી કે આજે ક્ષાયિક સમકિત ન હોય અથવા આ કાળમાં ક્ષાયિક સમકિત ન હોય. તો એનો શબ્દાર્થ કાંઈ એટલો કઠિન નથી કે શબ્દનો અર્થ ન સમજાય. પણ જો એનો ભાવ ન સમજાય તો એમનેમ એ અર્થને સ્વીકારવાનો, માનવાનો કોઈ અર્થ નથી. એ નિરર્થક છે, એમ કહેવું છે.

એટલે ‘ક્ષાયિક સમકિત એટલે શું સમજવું ?’ એમ કહે છે. હવે ક્ષાયિક સમકિતની વાત પોતે કરે છે, બીજી રીતે. અસ્તિભાવ એનો કહેવો જરા વચનઅગોચર છે બહુભાગપણે, કથંચિત્ વચનગોચર છે એટલે નાસ્તિથી એ વાતને સમજાવે છે કે ક્ષાયિક સમકિત એટલે ‘જેમાં એક નવકારમંત્ર જેટલું પણ વ્રત, પ્રત્યાખ્યાન હોતું નથી,...’ એટલો પણ નિયમ ન રાખ્યો હોય એ જીવે. ક્ષાયિક સમકિત હોય એ જીવે કે મારે રોજ નમસ્કાર મંત્ર તો બોલવાના જ છે. નવકારમંત્ર તો મારે નિયમથી બોલવાના. બીજું કાંઈ ન કરી શકો તો કાંઈ નહિ, પણ પંચપરમેષ્ટીનું તો સ્મરણ કરી જ લેવું દિવસમાં એકવાર. આ વાત તો એક મિનિટની પણ નથી. નમસ્કાર મંત્ર બોલવા, પાંચ પદ એ તો એક મિનિટ પણ ન લાગે. તો એટલું પણ વ્રત જેણે

ન લીધું હોય, એટલો પણ જેને નિયમ ન હોય અને કોઈપણ પ્રકારનું પરચાણ ન હોય એને. એવું પણ જેને નથી હોતું છતાં જેના સદ્ભાવને લીધે, જે ક્ષાયિક સમકિતના સદ્ભાવને લીધે વધુમાં વધુ 'ત્રણ ભવે અને નહીં તો તે જ ભવે પરમપદને પામે,...' સિદ્ધપદને પામે. કાં તો ક્ષાયિક સમકિતી તે ચરમશરીરી હોય કાં તો ત્રીજા ભવે તેનો નિર્વાણ હોય.

શું કહ્યું એમાં ? કે ક્ષાયિક સમકિત એટલે શું ? એનો સદ્ભાવ શું ચીજ છે ? શું શક્તિ છે ? કે તે જ ભવે એ જીવનો નિર્વાણ થઈ જાય. અથવા જેને ઉપર ઉપરની દશા, મોક્ષમાર્ગમાં નિર્વાણ પર્યતની ઉપર ઉપરની દશા, કેમકે આ તો અવિરત સમ્યગ્દષ્ટિ થયા, ત્યાર પછી પંચમ ગુણસ્થાન, છઠ્ઠા-સાતમા ગુણસ્થાન, ઉપરના આઠ, નવ, દસ, બાર ગુણસ્થાન, તેર, ચૌદ ગુણસ્થાન બધી દશા જે સહજમાત્રમાં પ્રાપ્ત કરશે એવા કારણને લીધે એનું મહત્ત્વ છે, એમ કહેવું છે. ઉપર ઉપરની દશા જે સહજમાત્રમાં અંગીકાર કરી શકે એવું જેનામાં બળ છે, એવું એનું સ્વરૂપ છે એમ કહેવું છે. એવો ભાવ તો સમજે નહિ. અને એવું જેનામાં બળ હોય એ કેટલી મહત્તાને યોગ્ય છે એ પણ સમજે નહિ. અને એનો નિષેધ કર્યા કરે, નિષેધનો આગ્રહ કર્યા કરે; આજના કાળમાં ના પાડી છે, આગમ ના પાડે છે. એમ એનો ઉપાડો લઈને તારે શું કરવું છે ? એ તો નક્કી કર. એનો મહિમા કરવો છે કે એનો નકાર કર્યા કરવો છે ? એમ પ્રશ્ન ચાલે છે અહીંયાં ચર્ચા ઉપર.

'તે જ ભવે પરમપદને પામે છે, એવી મોટી આશ્ચર્યકારક તો તે સમકિતની વ્યાખ્યા છે; ત્યારે હવે એવી તે કઈ દશા સમજવી કે જે 'ક્ષાયિક સમકિત' કહેવાય ?' તો અસ્તિભાવે એવી કઈ દશા કહેવાય કે જેને ક્ષાયિક સમકિત કહેવાય ? આની એક ઉત્કૃષ્ટ જિજ્ઞાસા ઉત્પન્ન થવી જોઈએ. એનો નિષેધ કરતાં પહેલાં આવા બળવાન સાધક પરિણામનો ચિતાર શું છે ? એનું સ્વરૂપ શું છે ? એ માટેની જીવને જિજ્ઞાસા ઉત્પન્ન થવી જોઈએ.

મુમુક્ષુ :- બહારમાં તો કાંઈ દેખાતું નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બહારમાં કાંઈ દેખાય નહિ. પણ આ તો આના જેવી (વાત છે), ટીકડી ખાવા જેવી વાત છે કે કોઈ વૈદ્ય એમ કહે કે ભાઈ ! આ એક એવી ઔષધીમાંથી બનાવેલી ટીકડી, ગોળી છે, (કે) એક ગોળી ખાય જાવ એટલે તમને

ઘડપણ ન આવે અને તમારું મૃત્યુ પણ ન થાય. તો કેવો તલપાપડ થઈ જાય ! એક ગોળી ખાવા માટે કેવો તલપાપડ થઈ જાય ! ભાઈ ! કિંમત એની ? કે કિંમત બહુ સસ્તી. હેં ! શું વાત કરો છો ? આટલું બધું ફળ અને કિંમત સસ્તી ? અરે ! મોંઘી હોય તો ભાઈ ! દેવું કરીને એ ગોળી લેવા તૈયાર છું. મારી શક્તિ ન હોય તો ઉછીના લઈ આવું, એમ કહે. એની કિંમત આવે છે અને અનંત જન્મ-મરણનો નાશ કરે એવું જે ક્ષાયિકસમકિત કે જેમાં 'વ્રત નહિ, પરચખાણ નહિ, નહિ ત્યાગ વસ્તુ કોઈનો, મહાપદ્મ તીર્થકર થશે શ્રેણિક ઠાણાંગ જોઈ લ્યો' આવું જેનું સામર્થ્ય છે એનો નકાર કેમ કરો છો તમે ? 'શ્રીમદ્જી'ને જે કહેવું છે તે આ કહેવું છે કે એનો નકાર શું કરવા કરો છો ?

મુમુક્ષુ :- ક્ષાયિકભાવ ઉત્પન્ન ક્યારે થાય ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- તથારૂપ પુરુષાર્થથી. અંતર્મુખના તથારૂપ પુરુષાર્થથી ક્ષાયિકભાવ ઉત્પન્ન થાય છે અને તે આત્માની શક્તિને વશ છે. આત્માની અનંત શક્તિમાં એ શક્તિને વશ પરિણામ છે. અત્યારે આ કાળમાં નથી એમ કહેવા પાછળ તો આ કાળમાં એવી યોગ્યતાવાળા જીવ નથી એમ કહેવું છે. અહીંયાં આ કાળમાં એવી યોગ્યતાવાળા જીવ નથી એમ કહેવું છે.

મુમુક્ષુ :- યોગ્યતા હોય તો આરોહણ કરી શકે, યોગ્યતા ન હોય તો આરોહણ કેવી રીતે કરે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એટલે શું છે કે યોગ્યતા ન હોય ત્યારે યોગ્યતા પ્રાપ્તિનો રસ્તો પકડવો પડે છે. યોગ્યતા હોય તો આગળની વાત છે, નહિતર યોગ્યતા કેમ પ્રાપ્ત થાય તેના ઉપર જીવનું લક્ષ હોવું જોઈએ તો એને યોગ્યતાની પ્રાપ્તિ થાય. પણ પોતાની યોગ્યતા વિષે કાંઈ પણ વિચાર ન હોય, કોઈપણ એ સંબંધીનો પણ પ્રયત્ન ન હોય તો પછી આગળની વાતો તો બધી નકામી છે. એ તો પોતે કહે છે કે યોગ્યતા જ્ઞાનપ્રાપ્તિનું સર્વથી બળવાન કારણ છે. એ વાત પોતે કરે છે.

'એવી તે કઈ દશા સમજવી કે 'ક્ષાયિક સમકિત' કહેવાય ? 'ભગવાન તીર્થકર'ને વિષે દઢ શ્રદ્ધા...' હવે પોતે એક વાત દષ્ટાંતરૂપે લે છે કે ભગવાન તીર્થકરને વિષે દઢ શ્રદ્ધા, એનું નામ જો ક્ષાયિક સમકિત એમ ગણીએ તો તે શ્રદ્ધા કેવી સમજવી કે જે શ્રદ્ધા આપણે જાણીએ કે 'આ તો ખચીત આ કાળમાં હોય જ નહિ.' એવી

કઈ શ્રદ્ધા છે ? માનો કે ભગવાન તીર્થકરદેવ છે એમના પ્રત્યેની દૃઢ શ્રદ્ધા. તો એવા કયા પરિણામ ગણવા કે જે આ કાળમાં હોય નહિ ? આ પોતે ચર્ચા કરે છે.

‘જો એમ જણાતું નથી કે અમુક દશા કે અમુક શ્રદ્ધાને ‘ક્ષાયિક સમકિત’ કહ્યું છે,...’ એટલે કે જો એના સ્વરૂપની ખબર નથી તો પછી તે નથી ‘એમ માત્ર જિનાગમના શબ્દોથી જાણવું થયું કહીએ છીએ.’ એ તો માત્ર શબ્દોથી આપણે કહીએ છીએ. એના સ્વરૂપની તો ખબર નથી કે આ દશા કઈ છે ? તો પછી જેના સ્વરૂપની ખબર નથી તો એ છે અને નથી એની ચર્ચા શું કામની ? એમ કહે છે. એ નિરર્થક ચર્ચા છે અથવા અપ્રયોજનભૂત ચર્ચા છે. એ પ્રયોજનભૂત ચર્ચા નથી.

એમ કહીને આમાંથી એક બીજું તાત્પર્ય કાઢવા યોગ્ય છે, વિચારવા યોગ્ય છે એ આ છે કે કેટલીક ચર્ચાની યોગ્યતા વિના મુમુક્ષુએ એ ચર્ચા ન કરવી જોઈએ. જે ચર્ચા કરવાને પોતે યોગ્ય ન હોય એવી ચર્ચા મુમુક્ષુએ ન કરવી જોઈએ.

મુમુક્ષુ :- પાત્રતા ઓળખવાની કોઈ પારાશીશી છે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એની પારાશીશી પોતાને ખબર પડવી મુશ્કેલ છે. કેમકે વિષય ઘણો વિશાળ છે. આગમ તો એક સમુદ્ર જેવી ચીજ છે. ઘણો વિશાળ વિષય છે. એટલે એમાં તો એવી ઘણી વાતો છે. વળી દરેક જીવને માટે જુદી જુદી વાત છે. આ બાજુ મુમુક્ષુની પણ એકસરખી યોગ્યતા નથી. એક વર્ગના બધા મુમુક્ષુ નથી. ભિન્ન-ભિન્ન યોગ્યતાવાળા છે તો કોને માટે શું ? એવું કોઈ ધોરણ કે પારાશીશી એમ તો નક્કી થાય એવું નથી. એટલા માટે ‘શ્રીમદ્જી’ કહે છે કે ભાઈ ! તું આવા સમયમાં સત્પુરુષની આજ્ઞામાં રહીને જે કાંઈ ચર્ચા કર તે કરજે, વિચાર કર તે કરજે.

મુમુક્ષુ :- ઘઉંમાંથી કાંકરાની બદલે કાંકરામાંથી ઘઉં વીણવા જેવું છે. એ વખતે ક્યાં શોધ કરવી અને કેમ કરવી ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એવા કાળમાં આપણે આવ્યા એ તો આપણો અપરાધ છે ને ? એવા કાળમાં આપણે આવ્યા કે ઘઉંમાંથી કાંકરા વીણવાને બદલે કાંકરામાંથી ઘઉં વીણવા પડે છે, તો એવા હલકા કાળમાં આપણે અહીંયાં આવ્યા એમાં આપણો કાંઈ અપરાધ નથી ? તો પછી જે અપરાધ કર્યો એની શિક્ષા ખુશીથી ભોગવવીને. પ્રમાણિકપણે ભોગવવી. એમાં કોઈનો દોષ કાઢવા જેવો નથી. બીજાના સામું જોવા જેવું નથી.

મુમુક્ષુ :- એવે વખતે વધારે જોર કરવાનું.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- (વધારે જોર કરવાનું) પ્રતિકૂળતા હોય તો વધારે ખ્યાલ આવે.

મુમુક્ષુ :- પુરુષાર્થ વધારે કરવો.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એ તો યોગ્યતા ઉપર આધારિત છે. યોગ્યતા ન હોય તો જીવ પ્રતિકૂળતામાં પરિણામ બગાડી દે. યોગ્યતા હોય તો સવળો ચાલે, અયોગ્યતા હોય તો અવળો ચાલે.

એના સ્વરૂપની ખબર નથી તો એ તો માત્ર શબ્દાર્થ જિનાગમથી જાણ્યો. એનું પ્રયોજન નથી. એક દષ્ટાંત લઈએ કે ઘણા મુમુક્ષુઓ એવી ભૂલ કરે છે કે આ પણ જ્ઞાની હતા... આ પણ જ્ઞાની હતા... આ પણ જ્ઞાની હતા. 'ટોડરમલજી', 'શ્રીમદ્જી', 'ગુરુદેવ', બીજા, ત્રીજા અનેક પ્રસિદ્ધ જે જ્ઞાનીઓ છે તો આના કરતા આ કાંઈક વધારે, આના કરતા આમાં કાંઈક વધારે અને આ કરતાં પેલા વધારે. પેલા કરતાં પેલા કાંઈક વધારે-આવી બધી જે ચર્ચાઓ મુમુક્ષુઓ કરે છે એ પોતાના અધિકાર બહાર જઈને, પોતાની યોગ્યતા બહાર જઈને, પોતાની મર્યાદા છોડીને એ બધી ચર્ચા કરે છે. એવી ચર્ચા મુમુક્ષુએ કદી કરવી જોઈએ નહિ. વિના કારણ અપરાધમાં આવે. જે વાતની પોતાને ખબર ન પડતી હોય એ વાતમાં પોતાનો નિર્ણય આપે, અભિપ્રાય આપે, એ વાતમાં પોતાના પરિણામ અને ભાવ થાય તો અવશ્ય એને નુકસાનનું કારણ થાય છે. એવી અનેક વાતો છે, આ તો એક દાખલો લીધો.

મુમુક્ષુ :- જે સત્પુરુષથી પોતાને લાભ થયો હોય એની મુખ્યતા...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એની મુખ્યતા સહેજે આવી જાય છે, કરવાનો પ્રશ્ન નથી. કૃત્રિમતાથી કોઈ કરવાની ચીજ નથી, સહેજે આવે છે. જે વ્યક્તિગત રીતે લાભમાં નિમિત્ત પડે છે એનો મહિમા સહેજે વધારે આવે છે. પણ એ મહિમા એવી રીતે કરવા જેવો નથી. પોતાને સમજણ પડે નહિને કે આના કરતાં આ વધારે હતા, હોં ! એવું ડહાપણ કરવા જેવું નથી. પોતાને ઉપકાર થયો હોય તો, આ તો ઘણા તો ન થયો હોય અને માની લે છે. સાંભળવા બેઠા એટલે ઉપકાર થઈ ગયો એવું નથી. સાંભળ્યા અને ધારણામાં વાત મળી એટલે ઉપકાર થઈ ગયો એવું પણ નથી.

આત્માને કાંઈક ગુણ પ્રગટે. આત્માને ગુણની દિશામાં કાંઈ આગળ વધવું થાય અને એમાં એમના વચનો કે સમાગમ નિમિત્ત પડ્યો હોય તો લેવું જોઈએ.

મુમુક્ષુ :- કાનમાં મીઠું લાગે એવું બોલે એટલે સાંભળે. એ તો દ્વાણેન્દ્રિયનો

વિષય થયો પણ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એ તો શું છે કે ઇન્દ્રિયવિષયનું પોષણ કર્યું એણે. એ તો રેડિયો સાંભળે છે અને વ્યાખ્યાન સાંભળે છે, બેમાં કાંઈ ફેર નથી. એ તો સંગીતના શોખીન જેવી વાત થઈ ગઈ.

શું કહે છે અહીંયાં ? કે, જો એમ જણાતું નથી કે અમુક દશા તે ક્ષાયિક સમક્રિત છે તો એ જણાયા વિના એની ચર્ચામાં ન ઊતરો તમે એમ કહેવું છે. ‘હવે એમ ધારો કે તે શબ્દો બીજા આશયે કહેવાયા છે;...’ તમને આશયની ખબર નથી અને કોઈ અમુક આશય રાખીને કહેવાયા છે. ‘અથવા કોઈ પાછળના કાળના વિસર્જન દોષે લખાયા છે;...’ એટલે અમુક વાત વિસર્જન થઈ છે, અમુક વાત રહી ગઈ છે અને એવી રીતે કાંઈક લખાયા છે, રહી ગયા છે.

‘તો તેને વિષે આગ્રહ કરીને જે જીવે પ્રતિપાદન કર્યું હોય...’ એને ખબર ન હોય આશયની, ખબર ન હોય એને કાળદોષની કે આની અંદર ફેરફારો થયા છે આગમની અંદર અને એ પોતે આગ્રહ રાખીને એનું પ્રતિપાદન કરે કે જુઓ ! આગમમાં આમ કહ્યું છે, આગમમાં આ વાત છે. અમે આગમ અનુસાર આ વાત કરીએ છીએ. એવો આગ્રહ રાખીને જે પ્રતિપાદન કર્યું હોય તો ‘તે જીવ કેવા દોષને પ્રાપ્ત થાય...’ ઉત્સુત્ર પ્રરૂપણાના. ‘કેવા દોષને પ્રાપ્ત થાય તે સખેદકરુણાએ વિચારવા યોગ્ય છે.’ એટલે કે આગમનો વિષય પોતાના અધિકાર વિના પ્રતિપાદન કરે ત્યારે એની કેટલી ખરાબ દશા થાય, એ કરુણા આવે એવો વિષય છે અને ખેદ થાય એવો વિષય છે.

મુમુક્ષુ :- ભૂલ થઈ હોય પણ મારી પરિણતિ એટલી બધી ખરાબ ન હોય તો ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ભૂલ કરે તો ભૂલનો ભોગ તો ભોગવવો જ પડે.

મુમુક્ષુ :- અંદરના ભાવો મલિન કે કલુષિત નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ભલે મલિન કે કલુષિત નથી પણ અજાણ્યે ઝેર ખાવ કે જાણીને ઝેર ખાવ, ઝેર ખાવ એટલે એનું ફળ થાય.

મુમુક્ષુ :- એનો ઇલાજ શું ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એનો ઇલાજ સત્પુરુષના ચરણમાં રહીને એની આજ્ઞામાં રહીને વર્તવું એ સૌથી સારો ઉપાય છે. એ તો વાતે વાતે પોતે કહે છે કે તું બીજું કાંઈ

શોધમાં, એક સત્પુરુષને શોધ અને પછી મોક્ષ ન મળે તો મારી પાસેથી લેજે. એનો સુગમમાં સુગમ ઉપાય એ બતાવ્યો છે. આપણને મોટો-મહાવ્યાધિ થાય કેન્સર જેવો, શું કરવું ? કે સારામાં સારા ડોક્ટરને શોધવો પડે. શું કરવું ? હાથે ઊંટવૈદું કરવું ? મરી જાય વહેલો.

મુમુક્ષુ :- એક ભાઈને Tata hospital માં કીધું કે આનો કોઈ ઇલાજ નથી પણ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ આયુષ્ય હશે. આપણે અહીંયાં દાખલો નથી લાગુ પડતો. એટલે એનું કાંઈ વિચારવાનો અર્થ નથી આપણે. પણ અહીંયાં દાખલામાં એમ કહેવું છે કે જ્યારે આપણને કોઈ મહાવ્યાધિ થાય છે ત્યારે (આપણે) એવો વિચાર નથી કરતા કે ફલાણો બચી ગયો અને કદાચ હું પણ બચી જઈશ. કેમ મટે એટલો જ વિચાર કરીએ છીએ. અને એના માટે દુનિયાભરમાં શોધખોળ કરીએ છીએ. ત્યારે અભિપ્રાય તો એવો છે કે પાતાળમાં એની ઔષધિ મળતી હોય તો પાતાળ ખોદીને લઈ આવવી જોઈએ પણ આપણે મરવું નથી. તો અનંત જન્મ-મરણથી બચવું હોય એને એ વિષયના નિષ્ણાત આત્મજ્ઞાની સત્પુરુષો હોય એના ચરણમાં જઈને બેસવું જોઈએ, બીજો કોઈ ઉપાય નથી. હાથે વૈદું કરવા જાય તો મરી જાય-જન્મમરણ વધી જાય.

મુમુક્ષુ :- વધારેમાં વધારે શક્તિ આ વિષયની શોધમાં જ લગાડવી જોઈએ ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પહેલી તો એ લગાડવી જોઈએ. સૌથી પ્રથમ એ લગાડવી જોઈએ. અને આ તો બહુ Practical છે ને ? આ દાખલો બહુ Practical છે કે વ્યાધિ થયો છે મોટો. આ તો આ અનંત કેન્સર જેવો વ્યાધિ છે, એક કેન્સર જેવો નથી. મિથ્યાત્વનો રોગ એ તો અનંત કેન્સર જેવો છે, તો એના માટે સત્પુરુષની શોધ કરવી જ જોઈએ. સમજી શકાય એવી, સામાન્ય બુદ્ધિમાં સમજી શકાય એવી આ વાત છે. કેન્સર થાય એ ડોક્ટરને ગોતે એના માટે કાંઈ એણે કોઈ નિશાળમાં ભણવા જાવું પડે ? ડોક્ટરને ગોતવો કે ન ગોતવો ? એવું શીખવા માટે કોઈ ક્લાસ છે ?

મુમુક્ષુ :- ગમે તે ડોક્ટર નથી ગોતતો.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- અને ગમે તે ડોક્ટરને નથી ગોતતો. તો એવું ક્યાંથી શીખ્યો એ ? ક્યાંથી શીખ્યો એવું ? કે એને જરૂરિયાત લાગી છે ત્યાંથી શીખ્યો છે. સીધી

વાત છે. શોધખોળની જનની કોણ છે ? કે જરૂરિયાત. તો તું સત્પુરુષને શોધતો નથી, તું સત્પુરુષના ચરણની સમીપમાં રહેતો નથી, એની આજ્ઞાએ વર્તતો નથી એનો અર્થ કે તારે જરૂર નથી. હજી તારે ભવભ્રમણથી છૂટવું નથી એ વાત નક્કી છે. એ એમાંથી સિદ્ધ થાય છે કે તને જરૂરિયાત ભાસી નથી અને તારે જન્મમરણથી મુકાવું પણ નથી. આ વાત નક્કી થઈ જાય છે. કોઈને પૂછવાની જરૂર રહેતી નથી. એમ સીધી વાત છે. અહીં સુધી તો કાલે ચાલી ગયું હતું.

‘હાલ જેને જિનસૂત્રોને નામે ઓળખવામાં આવે છે,...’ કેવી વ્યાખ્યા કરી ? અત્યારે એ જે આ જિનસૂત્રો છે એની વાત હું નથી કરતો, જિનસૂત્રોને નામે ઓળખાય છે અત્યારે તો. તથાકથિત્ એમ લીધું. ‘તેમાં ‘ક્ષાયિકસમકિત નથી’ એવું સ્પષ્ટ લખેલું નથી,...’ એમાં પણ આટલું સ્પષ્ટ નથી. અમે એ બધા જોઈ ગયા છીએ. જેને જિનસૂત્રો તમે કહો છો એ પણ જોઈ ગયા છીએ. આવી કોઈ સ્પષ્ટ વાત એમાં નથી.

‘અને પરંપરાગત તથા બીજા કેટલાક ગ્રંથોમાં એ વાત ચાલી આવે છે,...’ મૂળ ગ્રંથ નહિ પણ ‘પરંપરાગત તથા બીજા કેટલાક ગ્રંથોમાં એ વાત ચાલી આવે છે,...’ એટલે પરંપરાએ ચાલી આવે છે. એ પરંપરામાં જે ગ્રંથો છે એ સિવાયના પણ બીજા કેટલાક ગ્રંથોમાં એવી વાત ચાલી આવે છે. એમ વાંચેલું છે અને સાંભળેલું છે. એ વાત વાંચી છે, સાંભળી છે અમારા ખ્યાલમાં છે. આ વાત અમારા માટે કોઈ નવી નથી, જેની ચર્ચા કરીએ છીએ. એમ કહે છે.

‘માટે તે વાક્ય મિથ્યા છે કે મૃષા છે એમ અમારો અભિપ્રાય નથી,...’ અમારે એ ચર્ચા નથી કરવી કે એ વાત સાચી છે કે ખોટી છે. પણ એ વાત જે રીતે ચાલે છે એ રીતે નહિ ચાલવી જોઈએ એમ કહેવું છે. સાચી-ખોટી એકબાજુ રાખો. પણ જે રીતે ચાલે છે સમાજમાં એ તો આત્માને નુકસાનનું કારણ છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એને કારણે સંભવ ખરો. એ એક જ કારણ નથી. બીજા પણ ઘણા કારણો છે એ વિષયમાં પણ વિષયાંતર થાય એટલે એ ચર્ચા આપણે નથી કરતા.

‘તેમ તે વાક્ય જે પ્રકારે લખ્યું છે તે એકાંત અભિપ્રાયે જ લખ્યું છે, એમ અમને લાગતું નથી.’ એમાં પણ એકાંત વિચારવા જેવો નથી. ‘કદાપિ એમ ધારો કે તે વાક્ય

એકાંત એમ જ હોય તોપણ કોઈ પણ પ્રકારે વ્યાકુળપણું કરવું યોગ્ય નથી.' માનો કે એ વાત એમ હોય તોપણ જે રીતે એ વાત ચાલે છે અને એ વાતનું વ્યાકુળપણું થાય જીવને કે અરે..રે...! અત્યારે તો ક્ષાયિક સમકિત છે જ નહિ. શું કરીએ ? તો એવી રીતે એ વાત વિચારવા જેવી નથી.

‘કારણ કે...’ જુઓ ! કારણ કહીને સ્પષ્ટ કરે છે. ‘કારણ કે તે બધી વ્યાખ્યા...’ આગમની બધી વ્યાખ્યા ‘જો સત્પુરુષના આશયથી જાણી નથી, તો પછી સફળ નથી.’ ઠીક ! તું તારી મેળે વાંચે છો, અર્થઘટન કરે છો, આશય કાઢે છો એની કોઈ સફળતા નથી. સત્પુરુષના આશયે એ વાતને તું સમજવાનો પ્રયત્ન કરજે. આ તને અમે બહુ સીધી સાદી શિખામણ આપીએ છીએ. હવે આ જ વિષયમાં પોતે તર્ક ઉઠાવે છે.

‘એને બદલે કદાપિ ધારો કે જિનાગમમાં લખ્યું હોય કે ચોથા કાળની પેઠે પાંચમા કાળમાં પણ ઘણા જીવો મોક્ષે જવાના છે;...’ ક્ષાયિકસમકિત નહિ મોક્ષ લખ્યો હોય. માનો કે મોક્ષ લખ્યો હોય ‘તો તે વાતનું શ્રવણ કંઈ તમને અમને કંઈ કલ્યાણકર્તા થાય નહીં,...’ એ વાત લખી હોય એથી કાંઈ મોક્ષ થઈ જતો નથી અને ન લખી હોય કે નિષેધ કર્યો હોય એટલે મોક્ષનો નિષેધ થઈ જાય, લખી હોય માટે મોક્ષ થઈ જાય કોઈનો એવું તો કાંઈ કારણ નથી. ‘અથવા મોક્ષપ્રાપ્તિનું કારણ હોય નહીં,...’ કલ્યાણકર્તા થાય નહિ એટલે મોક્ષપ્રાપ્તિનું કારણ હોય નહિ.

‘કારણ કે તે મોક્ષપ્રાપ્તિ જે દશાને કહી છે, તે જ દશાની પ્રાપ્તિ જ સિદ્ધ છે, ઉપયોગી છે, કલ્યાણકર્તા છે,...’ એટલે એ દશામાં આવવું જોઈએ તો લાભનું કારણ છે. છે અને નથીની ચર્ચા કારણ વગર કરવાનું શું છે ? પ્રયોજન વગર કરવાનો અર્થ શું છે ? એમ કહે છે.

‘શ્રવણ તો માત્ર વાત છે,...’ એ લખાણ છે, વ્યાખ્યા છે એ તો માત્ર વાત છે. વાત છે તે દશા નથી, દશા છે તે વાત નથી. આમ છે ખરેખર તો. ‘તેમજ તેથી પ્રતિકૂળ વાક્ય પણ માત્ર વાત છે;...’ જેમ હોય એમ લખ્યું એ માત્ર વાત છે, તો જે નથી એમ લખ્યું એ પણ માત્ર વાત છે. તે વાત છે તે બેય લખી હોય અથવા એક જ લખી હોય, તો બે લખી હોય કે એક જ લખી હોય, માનો કે કોઈ આગમમાં છે એમ લખ્યું અને કોઈ આગમમાં નથી એમ લખ્યું. હવે શું તમે કરશો ?

કે ભાઈ ! મૂકને માથાકૂટ. એનું સ્વરૂપ ઓળખીને તું પુરુષાર્થ કર. વાતથી શું તારે લેવા દેવા છે ? એ વાતથી તને કાંઈ લાભ-નુકસાન થવાનું નથી.

મુમુક્ષુ :- સાચા માર્ગદર્શન માટે અમારા જેવા અજ્ઞાનીએ, જ્ઞાનીની વાત છોડો, પણ અમારો તો એના ઉપર આધાર છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એના ઉપર નહિ. એના ઉપર આધારિત ન રહેવું એમ કહે છે. સત્પુરુષ ઉપર આધારિત રહેવું. એ તો પોતે કહે છે કે સત્પુરુષથી એ વાતને સમજવી. સીધી એના (આગમના) આધારે નહિ સમજવી.

મુમુક્ષુ :- જ્ઞાની જે કહે એટલું કરવું, એ કરે એટલું...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- કરે એ તો બીજી વાત છે એ તો આપણે ઈ શું કરે છે, સમજીને કરે છે એ સમજવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. પણ આપણે તો એટલી જ વાત છે કે એ કહે તે કરવું.

મુમુક્ષુ :- પરસ્પર વિરોધી વાક્યોનું સમાધાન કરવું એ તો અમારું કામ જ નહિ. એટલે...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ખરી વાત એવી છે કે આપણે આપણને એ પૂછવાની જરૂર છે કે આપણે કોઈ સત્પુરુષની શોધ કરી છે અત્યાર સુધી ? આપણને એમ લાગ્યું છે કે આ ભવભ્રમણનો રોગ મટાડવો છે અને એનો વૈદ્ય ગોતવો છે એવો કોઈ 'દિ પ્રયત્ન કર્યો છે ? આ મોટી વાત છે. એના ઉપર પ્રાયઃ સમાજનું ધ્યાન નથી. હવે આપણું એ ધ્યાન ન હોય તો આપણે અફસોસ કરવો શું કામનો ? શું કામનો એનો અફસોસ આપણે ? અને એ ધ્યાન ન હોય તો આથડવા સિવાય બીજું થવાનું પણ શું ? પરિણામ બીજું આવવાનું પણ શું ? મોટા ભાગના મનુષ્યો પોતાના કુળધર્મમાં રહેલા સાધુઓને ગુરુપદે માને છે અને ચાલે છે. એ તો પરિસ્થિતિ એવી છે કે આત્માર્થીપણું પણ ત્યાં તો રહ્યું નથી આજે. સાધુપણું તો નહિ, આત્માર્થીપણું પણ જ્યાં રહ્યું નથી ત્યાં સાધુ માનીને ચાલે છે. એ તો કાંઈ આત્માર્થનો રસ્તો નથી. એને માટે તો એણે સત્પુરુષને શોધવાની જરૂર છે, હોય તો એને ઓળખવાની જરૂર છે અને ઓળખવા માટેની યોગ્યતા પણ તૈયાર કરવાની પોતાને જરૂર છે. આટલે હદ સુધી આવવું જોઈએ.

મુમુક્ષુ :- શોધ નથી આનો અર્થ એમ જ થયોને કે પોતાને હિત કરવાની

જરૂરિયાત નથી લાગી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- જરૂરિયાત નથી લાગી. એને પોતાને હિત કરવાની જરૂરિયાત નથી લાગી. જીવ પુસ્તકો વાંચી લે છે કેમકે આજના સમયમાં તે સહેલાઈથી ઉપલબ્ધ છે, Easy availability, તરત જ મળે. પુસ્તકો થોકડાબંધ મળે. સો જોતા હોય તો સો મળે. એક જમાનો એવો હતો કે પુસ્તકો મળતા નહોતા. હવે પુસ્તક વાંચે, સારી સારી વાતો હોય, પોતાની બુદ્ધિ થોડીઘણી ચાલતી હોય (એટલે) નક્કી કરી લે પોતાની કલ્પના પ્રમાણે અને એને એમ લાગે કે હું આમ કાંઈક વાંચતા વાંચતા સમજીને કાંઈક રસ્તે ચડી જઈશ. પણ એમાં એને સત્પુરુષની શોધ અને જરૂરિયાત બંને વાતો ઉપર બારણું બંધ કરીને, તાળું મારીને ચાવી ખોય નાખી એના જેવી વાત થઈ જાય છે. એટલે એને ખરેખર પોતાને મુક્ત થવાની જરૂરિયાત લાગી નથી. એ ભાવના મુક્ત થવાની એને થઈ જ નથી.

મુમુક્ષુ :- મોટા ભાગના સાધુ-સંતો એમ કહે છે કે આરંભ, સમારંભ, પરિગ્રહ એ પાપ છે એમાંથી તમે મુક્ત થાવ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા પણ એમાં શું છે કે જીવનું મમત્વ છે એટલે એ બધું કરે છે. મમત્વ છોડવા માટે પોતાને અજ્ઞાન અને મિથ્યાત્વ પહેલું છોડવું જોઈએ. અજ્ઞાન અને મિથ્યાત્વનો પહેલા ત્યાગ કરવો જોઈએ. પછી આરંભ-સમારંભ છૂટશે. નહિતર આરંભ-સમારંભની મુખ્યતાથી જોશો તો આપણે અવિરત સમ્યગ્દષ્ટિને એટલે કે જ્ઞાનીને નહિ ઓળખી શકીએ. જેમ કે 'કૃપાળુદેવ' છે એ પોતે 'મુંબઈ'ની ઝવેરી બજારમાં ધંધો-વેપાર કરતા હતા અને એ જમાનામાં પરદેશનો વેપાર કરતા હતા.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બરાબર છે પણ એનું ધોરણ કોણ નક્કી કરશે ? બીજો માણસ કેવી રીતે નક્કી કરશે ? એ તો એમ જ સમજશે કે આ તો 'મુંબઈ'ની બજારમાં બેઠા બેઠા પરદેશ સાથેનો મોટો વેપાર કરે છે.

મુમુક્ષુ :- એ તો એમનું આવું સામર્થ્ય હતું કે વેપાર કરતાં-કરતાં...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એટલે તો એકલા આરંભ-સમારંભની જોવાની દષ્ટિ ગૌણ કરવી જોઈએ એમ મારું કહેવું છે. આરંભ-સમારંભથી નહિ જુઓ, એની શ્રદ્ધાને જુઓ. તત્ત્વદષ્ટિની ઓળખ કરો કે સામા જીવની તત્ત્વદષ્ટિ છે કે નહિ ? છે તો શું કામ

કરે છે ? કેવી રીતની છે ? એ સમજવાનો (પ્રયત્ન કરવો).. બાલાનામ પશ્યન્તિ: લિંગા: જે બાહ્ય દષ્ટિ છે એ બાળકોનો વિષય છે. વિદ્વાનો હોય, બુદ્ધિશાળી હોય એ તો ખરેખર તત્ત્વદષ્ટિ જુએ છે.

મુમુક્ષુ :- આરંભ, સમારંભ, પરિગ્રહ આદિ છોડવાની વાત તો કુળ પરંપરાથી પહેલાથી જ મળેલી છે એટલે પેલી વાત તો તરત ધ્યાનમાં આવી જાય. અને આ અજ્ઞાન અને મિથ્યાત્વ છોડવાની વાત જ નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ ચર્ચા જ નથી. સંપ્રદાયોમાં તો એ ચર્ચા જ નથી કે અજ્ઞાન અને મિથ્યાત્વ છોડવા. આરંભ છોડો, સમારંભ છોડો, ફલાણું કરો, આ ત્યાગો, પરચખાણ લ્યો, આમ કરો, તેમ કરો, ઠીકણું કરો-એવા ક્રિયાકાંડમાં લોકોને લગભગ સંપ્રદાયની અંદર ઉતારવામાં આવે છે. પણ જ્ઞાનીઓ એમ કહે છે પહેલાં તું અજ્ઞાન અને મિથ્યાત્વને ટાળ તો તારો આગળનો વિરતિનો રસ્તો બધો સાફ થઈ જાય.

મુમુક્ષુ :- ....

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- શરીરની તંદુરસ્તી એ આપણો ધાર્મિક વિષય નથી.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ જુદો વિષય છે અને આંખ, માથું ન દુઃખવું એ જુદો વિષય છે. બંને જુદાં વિષય છે. એટલે આપણે તો એ વિચારવા યોગ્ય છે કે અજ્ઞાન અને મિથ્યાત્વ કેમ મટે ? પહેલું એ વિચારવા યોગ્ય છે. બીજું બધું જ પછી વિચારવા યોગ્ય છે. પહેલું જ આ વિચારવા યોગ્ય છે કે અજ્ઞાન અને મિથ્યાત્વ કેમ મટે ? એમ વાત કમથી ગ્રહણ કરવાની છે. અકમથી ગ્રહણ કરવાનો આ વિષય નથી. શું કહે છે ?

‘તે બેય લખી હોય અથવા એક જ લખી હોય અથવા વગર વ્યવસ્થાએ રાખ્યું હોય તોપણ તે બંધ કે મોક્ષનું કારણ નથી; માત્ર બંધદશા તે બંધ છે, મોક્ષદશા તે મોક્ષ છે, ક્ષાયિકદશા તે ક્ષાયિક છે, અન્યદશા તે અન્ય છે, શ્રવણ તે શ્રવણ છે, મનન તે મનન છે, પરિણામ તે પરિણામ છે, પ્રાપ્તિ તે પ્રાપ્તિ છે,...’ જે ભાવ જે છે તે છે. તે ભાવનું તે તે ભાવ અનુસાર ફળ છે. વાતનું કાંઈ ફળ નથી એમ કહે છે. ‘એમ સત્પુરુષનો નિશ્ચય છે.’ આમ સત્પુરુષનો નિર્ણય છે.

‘બંધ તે મોક્ષ નથી, મોક્ષ તે બંધ નથી. જે જે છે તે તે છે, જે જે સ્થિતિમાં છે, તે તે સ્થિતિમાં છે;...’ હવે આમ છે ત્યારે ‘બંધબુદ્ધિ ટળી નથી,...’ અથવા બંધ

કેમ થાય છે એની જીવને ખબર નથી. ‘અને મોક્ષ - જીવન્મુક્તતા - માનવામાં આવે...’ અથવા લાભ માનવામાં આવે અથવા ધર્મ માનવામાં આવે ‘તો તે જેમ સફળ નથી,...’ તો તે નિષ્ફળ છે. માનવાથી કાંઈ ફળ નથી. ‘તેમ અક્ષાયિકદશાએ ક્ષાયિક માનવામાં આવે તો તે પણ સફળ નથી. માનવાનું ફળ નથી પણ દશાનું ફળ છે.’ એટલે સીધી વાત એ કહે છે કે આત્માને એ દશા કઈ છે એના ઉપર તું લક્ષ આપ. એમ કરીને સ્વલક્ષનું ગ્રહણ કરાવ્યું છે. તું બીજાનું લક્ષ નહિ કર. તું આત્મા સિવાય બીજા પદાર્થનું લક્ષ નહિ કર. બીજા જીવનું નહિ, બીજા જડનું પણ નહિ, પણ તારા ભાવને તપાસ તું, સ્વલક્ષથી જો કે તને ભાવ શું ચાલે છે ? એ ભાવ અનુસાર ફળ છે. બીજી રીતે એનું કોઈ ફળ નથી એમ એનો સંક્ષેપ છે.

‘જ્યારે એ પ્રકારે છે ત્યારે હવે આપણો આત્મા કઈ દશામાં હાલ છે,...’ જુઓ ! એ જ વાત લીધી એમણે. કે જો ઉપર કહ્યું તેમ વાત છે તો હવે આપણો આત્મા અત્યારે હાલમાં કઈ દશામાં છે ? આમ શુદ્ધતા ઉપર લક્ષ લઈ જા. સ્વલક્ષ કર. ‘અને તે ક્ષાયિકસમકિતી જીવની દશાનો વિચાર કરવાને યોગ્ય છે કે કેમ,...’ એટલો પણ અધિકારી છે કે કેમ ? કે ક્ષાયિકની ચર્ચા કરે. એટલી યોગ્યતા આવી છે કે નથી આવી ? એ તો વિચાર કર. કે કેમ ? ‘અથવા તેનાથી ઊતરતી અથવા તેથી ઉપરની દશાનો વિચાર આ જીવ યથાર્થ કરી શકે એમ છે કે કેમ ?’ ક્ષાયિક શું એ ક્ષાયિક સમકિત કેમ થાય એની તને ખબર છે હજી ? ઉપરની વાત વળી પછીની રહી. નીચેની વાતની તને ખબર છે કે ક્ષાયિક સમકિત કેવી રીતે થાય ? એનો Approach કઈ જાતનો છે એ કાંઈ તને ખબર છે ? કે એ પણ હજી તને ખબર નથી અને ક્ષાયિક હોય અને ન હોય એની ચર્ચા માંડી ? સમજણ વગરની વાત છે એમ કહે છે.

‘તે જ વિચારવું જીવને શ્રેયસ્કર છે;...’ માટે પોતે હાલમાં કઈ દશાએ વર્તે છે અને પોતાની યોગ્યતા કેટલી છે એના ઉપર પોતાનો ખ્યાલ હોવો જોઈએ. ‘તે જ વિચારવું જીવને શ્રેયસ્કર છે; પણ અનંતકાળ થયાં જીવે તેવું વિચાર્યું નથી,...’ એણે પોતાના ઉપર ધ્યાન જ આપ્યું નથી. બીજું બીજું બીજાનું જોયા કર્યું છે પણ એણે કદી પોતાનો, પોતાની યોગ્યતાનો, પોતાના ભાવોનો કદી વિચાર કર્યો નથી, અવલોકન કર્યું નથી અને નિષ્પક્ષદષ્ટિએ નિર્દોષ થવાનો કદી એણે વિચાર સુદ્ધાં, નિર્ણય સુદ્ધાં

કર્ચો નથી.

મુમુક્ષુ :- પોતાની યોગ્યતા એટલે પોતાની પાત્રતા ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પાત્રતા. યોગ્યતા એટલે પાત્રતા. પાત્રતા આવ્યા વિના આગળની કોઈ વાત ચોથા ગુણસ્થાનની પણ થવાની નથી, પ્રાપ્ત થવાની નથી તો બીજી તો થવાનો પ્રશ્ન જ નથી. તો પાત્રતા એ મુખ્ય વાત છે અને મુમુક્ષુના જીવનમાં પાત્રતાનો વિષય તો સારી રીતે પોતાને ખ્યાલમાં હોવો જોઈએ. એક માત્ર સમજવામાં નહિ પણ પોતાની દશા છે એ દશાની સાથે મેળવણી કરીને એ વાતને એણે સમજવી જોઈએ.

ફરીથી, મુમુક્ષુજીવે પાત્રતાનો વિષય પોતાની દશાને અવલોકન કરીને મેળવણી કરીને સમજવા યોગ્ય છે. માત્ર પાત્રતાનો વિષય શાસ્ત્રમાં અને ગ્રંથમાં કે શ્રવણમાં આવે એટલે સાંભળીને ધારી લ્યે એમ નહિ. એમને એમ સંમત કરે નહિ. પોતાના ભાવની સાથે મેળવે કે આવી પાત્રતા મને છે કે નહિ ? અથવા મારી પાત્રતા કયા Stage ની છે ? હું જઘન્યપાત્ર છું ? હું મધ્યમપાત્ર છું ? કે હું ઉત્કૃષ્ટપાત્ર છું ? કે જેથી હું મોક્ષમાર્ગનો અધિકારી થઈ શકીશ એની મને ખબર પડે. તો એ સંબંધમાં જીવ પોતાના સ્વલક્ષે વિચાર કરે નહિ તો એ જેટલું કરે છે એ બધું જ નિષ્ફળ છે. એની એક્કેય વાત સાચી નથી. એક્કેય વાતમાં કોઈ ઠેકાણું નહિ હોય, વ્યવસ્થા નહિ રહે, બધું જ અવ્યવસ્થિત થઈ જશે. ઊભાંગડે ચાલે છે એમ કહેવું છે.

મુમુક્ષુ :- આ પહેલાં વ્રત, નિયમ બધા...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બધા નકામા છે, વ્રત, નિયમ બધું સમજ્યા વગરની વાત છે એ. પાત્રતાની જ જ્યાં ખબર નથી ત્યાં ત્યાગની વાત તો ઉપરના ગુણસ્થાનોની છે એનો પ્રશ્ન જ ક્યાં છે ? 'પણ અનંતકાળ થયાં જીવે તેવું વિચાર્યું નથી, તેને તેવું વિચારવું યોગ્ય છે એવું ભાસ્યું પણ નથી,...' વિચાર્યું નથી અને મારે આ વિચારવાની જરૂર છે એવી જરૂરિયાત પણ એને લાગી નથી.

મુમુક્ષુ :- ત્રીસ વર્ષથી સાંભળીએ છીએ અને કાંઈ પ્રગટ નથી કરતાં એનું કારણ આ છે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એનું કારણ આ છે. ઘણા વખતથી શાસ્ત્ર સાંભળીએ છીએ અને આ ક્ષેત્રની અંદર વર્તીએ છીએ, ધર્મના ક્ષેત્રમાં કાંઈકને કાંઈક આપણી શક્તિ પ્રમાણે ઓછું-વત્તું કરીએ છીએ.

મુમુક્ષુ :- આવું બારીક કોઈએ અમને બતાવ્યું જ નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- તમને બતાવ્યું નથી પણ તમે જાણવા માટે કેટલો પ્રયત્ન કર્યો ?

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- શોધ કરવાનો ભાવ રહેતો હોય તો તે સારો છે. પણ સામાન્ય રીતે એવો એક નિયમ છે, કુદરતના ઘરનો આ નિયમ છે કે જેને ખરેખર જરૂરિયાત લાગે છે અને જે ખરેખર જરૂરિયાત પાછળ સત્પુરુષની શોધ કરે છે એને અવશ્ય સત્પુરુષ મળી જાય છે, એને નથી મળતા એવું નથી બનતું. કુદરતના ઘરમાં એટલો અન્યાય નથી. એટલે એ વિશેષ વિચારવું યોગ્ય છે કે આપણી જરૂરિયાત છે એ જે હદે આ જરૂરિયાત આપણને હોવી જોઈએ એ હદે હજી લાગતી નથી.

મુમુક્ષુ :- એ તો આપ મળી ગયા.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હું તો કાંઈ નથી, હું તો ધર્માત્માની ચરણરજ છું. એટલે એવું કાંઈ વિચારવા જેવું નથી.

અહીંયાં 'કૃપાળુદેવ' શું કહે છે ? એ આપણે વિચારીએ. 'જીવને એવું ભાસ્યું પણ નથી, અને નિષ્કળપણે સિદ્ધપદ સુધીનો ઉપદેશ જીવ અનંત વાર કરી ચૂક્યો છે;...' નિષ્કળપણે અથવા નુકસાન થાય એવા ભાવે સિદ્ધપદ સુધીની ચર્ચા, ક્ષાયિકની નહિ, સિદ્ધપદ સુધીની ચર્ચા, શુક્લધ્યાનની ચર્ચાઓ કરે, લ્યો. તારું પ્રયોજન તો વિચાર કે તને તારે શું જરૂર છે ? હજી તો પાત્રતાનો વિચાર નથી કરતો. પાત્રતાની જરૂરિયાત નથી ભાસતી અને ઉપરની ક્યાં આ બધી ક્ષાયિકની અને બીજી ત્રીજી સિદ્ધપદ સુધીની શુક્લધ્યાનની ચર્ચાઓ (કરે છે). કોઈ જરૂરી વાત છે નહિ.

'જીવ અનંતવાર કરી ચૂક્યો છે; તે ઉપર જણાવ્યો છે, તે પ્રકાર વિચાર્યા વિના...?' એટલે કે પોતાની વર્તમાન યોગ્યતાનો વિચાર કર્યા વિના 'કરી ચૂક્યો છે;...' એ તો પોતે આવી જ રીતે કાંઈ પણ સમજ્યા વિના અજ્ઞાનદશામાં આવું બધું ઘણું કરી ચૂક્યો છે. 'વિચારીને - યથાર્થ વિચાર કરીને - કરી ચૂક્યો નથી.' એણે વિચારીને કર્યું નથી એટલે પોતાની વર્તમાન દશાનો વિચાર, યોગ્યતાનો વિચાર, અધિકારીપણાનો કે અનઅધિકારીપણાનો વિચાર કર્યા વિના. એણે કાંઈ કર્યું નહિ, એવું વિચાર્યા વિના જ બધું કર્યું છે. આનો વિચાર જ કર્યો નથી કે પોતે આ વાત વિચારવા માટે અધિકારી છે કે નહિ ? આ ચર્ચા કરવા માટે અધિકારી છે કે નહિ ? એનો કદી એણે વિચાર

કર્યો નથી. એમનેમ વાતો કરે જાય છે.

મુમુક્ષુ :- વગર મહેનતે સત્પુરુષ મળી ગયા છે એટલે ઓળખવાની કાંઈ જરૂર રહેતી નથી - એવું થઈ જાય છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ઠીક વાત છે ! એવું જ બને છે કે પરિશ્રમથી કમાયેલી સંપત્તિ હોય એ માણસ નિરર્થક રીતે ખર્ચતો નથી. પરસેવો પાડીને ધન ભેગું કર્યું હોય તો એમનેમ ખર્ચે નહિ. કેમકે એને ખબર છે કે હું કેવી કેવી મહેનતે (કમાણો છું). પણ બાપ કમાઈ હોયને તો ઉડાડે. પાનાવાળાની દુકાને (જઈને કહે), એય..! પાન કેટલાનું ? શું પાનનો ભાવ છે ? તો કહે ભાઈસા'બ ! ૭૫ પૈસાથી માંડીને ૧૦ રૂપિયા સુધીનો ભાવ છે, તમે કહો એવું બનાવું. ૧૦ રૂપિયાવાળું બનાવ, એમ કહે. પાનની પિચકારી મારવા માટે શું કહે કે ૧૦ રૂપિયાવાળું બનાવ. એમ સત્પુરુષ એમનેમ મળી ગયા છે એટલે ઓળખવાનો જીવ પરિશ્રમ કરતો નથી.

'ગુરુદેવ'નું વ્યાખ્યાન ચાલે. નિઃસ્પૃહપણે એક કલાક સુધી પોતે પ્રવચન આપવાનો પરિશ્રમ લ્યે તો કોઈ પાંચ મિનિટ મોડા આવે, તો કોઈ દસ મિનિટ મોડા આવે, તો કોઈ વીસ મિનિટ મોડા આવે તો કોઈ અડધી કલાકે પણ Entry મારે. તો એ મફતમાં મળી ગયું છે એટલે. પણ અહીંથી અઢાર માઈલ ચાલીને જો જાવું પડે, માનો કે કોઈ જાતના વાહનની સગવડ નથી, ગાડું પણ મળતું નથી, બસ તો મળતી નથી પણ ગાડું પણ મળતું નથી અને ચાલીને જ જાવું પડે એવું હોય કે ભાઈ ! આગલે દિવસે બપોરથી ચાલશો તો બીજે 'દિ સવારે પહોંચશો. તો કેટલી મિનિટ મોડો પહોંચે ? જો વીસ માઈલ ચાલવું પડતું હોય તો મોડો પહોંચે ખરો ? કે વીસ માઈલ ચાલું અને પાછું વ્યાખ્યાન ગુમાવું ? હવે તો એક અક્ષર ન જવા દેવો જોઈએ. આપણે અડધી કલાક વહેલા પહોંચીએ એવી રીતે નીકળો અહીંથી. પણ જો ઘરની ગાડી હોય તો ૧૦-૧૫ મિનિટ સહેજે મોડું થઈ જાય. કેમ ? જરાક આ નીકળતા નીકળતા વળી ટેલિફોન આવી ગયો, વળી આમ ફલાણું થઈ ગયું. પણ ભાઈ ! અડધી કલાકનું Margin રાખને પહેલેથી તું. નીકળતા નીકળતા તારે પાંચ મિનિટ ટેલિફોન આવી ગયો અને લેવો પડે સ્વાભાવિક છે, કોઈ ટ્રંકકોલ આવી ગયો, પણ અડધી કલાકનું તું Margin કાં રાખતો નથી ? જે મફતમાં મળી ગયું છે, એમ કહેવું છે, પરિશ્રમ વગર મળી ગયું છે એને એની કિંમત આવતી નથી.

બાપ કમાઈ જેવી વાત છે એ બધી.

મુમુક્ષુ :- પાત્રતાના લક્ષણો શું છે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પાત્રતાના લક્ષણો તો ઘણા છે. ૧૦૫(માં) પત્રમાં તો મુખ્ય વાત લીધી છે. કાલે ભાઈ કહેતા હતા, પાત્રતાના વિષય ઉપર થોડું લેજો. ૧૦૫મો પત્ર છે. આમાંથી ને આમાંથી લઈએ. પાનું ૨૧૦.

‘મહાવીરના બોધને પાત્ર કોણ ?’ અથવા સમ્યક્દશાને પાત્ર કોણ ? ‘એવો કોઈ પણ પુરુષ તે મહાવીરના બોધને પાત્ર છે, સમ્યક્દશાને પાત્ર છે. પહેલા જેવું એકે નથી.’ દસ વાત લખી છે એમાં પહેલી વાત એ લખી છે. શું ? ‘સત્પુરુષના ચરણનો ઈચ્છક,...’ આ પહેલી વાત લખી છે, દસ વાતની અંદર અને એમાં પહેલા જેવી એકેય વાત નથી. એ એકમાં બાકીના નવ આવે છે એટલે એ વાતની ઘણી પ્રધાનતા છે.

‘સદૈવ સૂક્ષ્મ બોધનો અભિલાષી,...’ હોય કે તત્ત્વની સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ વાત હોય, ભાવની સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ વાત હોય તોપણ એ સૂક્ષ્મ વાત ગ્રહણ કરવાને માટે જેની ઉત્સુકતા હોય, તત્પરતા હોય એ પણ પોતે પાત્ર છે.

‘ગુણ પર પ્રશસ્ત ભાવ રાખનાર,...’ ગુણની પ્રાપ્તિનો ઈચ્છુક હોય એટલે કે દોષનો નિષેધક હોય, ગુણનો આદર જેને વર્તતો હોય. ગુણ ઉપર પ્રશસ્ત એટલે આદર, પ્રશસ્ત અહીંયાં આદરના ભાવમાં છે. ગુણ ઉપર જેને આદર હોય તે પાત્ર છે.

‘બ્રહ્મવ્રતમાં પ્રીતિમાન,...’ બ્રહ્મચર્યની અંદર પોતે પ્રીતિમાન હોય છે. કેમકે એનાથી આરંભ અને સમારંભનો હજારો વિકલ્પોનો બીજો પ્રકાર ઊભો થઈ જાય છે. એટલે એ અભિપ્રાયની દૃષ્ટિમાં જાય છે.

‘જ્યારે સ્વદોષ દેખે ત્યારે તેને છોદવાનો ઉપયોગ રાખનાર,...’ પોતાના ગુણને પ્રાપ્ત કરવા છે એને પોતાના દોષ જોવા. દેખે ક્યારે ? અવલોકન કરે ત્યારે. પોતાનું અવલોકન કરે. અવલોકન કરવા માટે ઉપયોગ રાખે. સાવધાની રાખે અને પોતાના દોષ દેખાય તો એને ટાળવાના દૃષ્ટિકોણથી એનું અવલોકન કરે. છોદનો ઉપયોગ છે.

‘ઉપયોગથી એક પળ પણ ભરનાર,...’ એટલે કે સમય ગુમાવવાની જેની તૈયારી નથી. એને-પાત્રજીવને એમ લાગે છે કે મારે કામ ઘણું બાકી છે અને સમય મારી પાસે થોડો છે. માટે જે પોતાના સમયને કોઈ નકામા કામમાં, અપ્રયોજનભૂત કામમાં અથવા ઓછી કિંમતવાળા કામમાં બગાડવા માગતો નથી.

‘એકાંતવાસને વખાણનાર,...’ એટલે કે એને પરિચય વધારીને પોતાનો સમય બીજાઓની સાથે બગાડવો રુચતો નથી. એકાંત બે પ્રકારે કહેવાય છે. એક તો પોતે એકાંતમાં સ્વરૂપની વિચારણા કરે એ પણ અને એક અભિપ્રાયવાળા જીવોની સાથે બેસીને એ જ માર્ગની, એ જ વિષયની ચર્ચા કરે એને પણ એક ન્યાયે એકાંત કહેવામાં આવે છે અને તે યોગ્યતા અનુસાર મુમુક્ષુજીવે એનો નિર્ણય લેવાનો હોય છે. કોઈ જીવ એકાંતમાં રહીને ભ્રમિતદશામાં આવી જાય તો એના માટે એવું એકાંત યોગ્ય નથી. એના માટે તો સમગુણી પુરુષોનો સમાગમ છે તે એકાંત છે અને તે તેને યોગ્ય છે. એમ એણે પોતાની ભૂમિકા અનુસાર એનો વિચાર કરવાનો છે.

‘તીર્થાદિ પ્રવાસનો ઉછરંગી,...’ એ એટલા માટે કે ધર્મસ્થાનોમાં, તીર્થસ્થાનોમાં ધર્માત્માઓનું આવાગમન રહે છે. એટલે ધર્માત્માઓનો સંગ અને પરિચય થવાના હેતુથી અને જે જે તીર્થમાં જે જે સાધનાઓ કરીને ગયેલા ધર્માત્માઓ છે, મહાપુરુષો છે તેની સાધનાના સ્મરણ અર્થે, એ ભાવનો આવિર્ભાવ કરવા અર્થે જે તીર્થાદિ પ્રવાસ કરે છે.

‘આહાર, વિહાર, નિહારનો નિયમી,...’ કેમકે સ્વાસ્થ્યને પ્રતિકૂળ હોય તો ગૃહિ થાય ત્યારે આહાર, વિહાર આદિ તીવ્ર આસક્તિને વશ વધી જાય છે, તો એણે મંદ પરિણામથી ચાલવું જોઈએ કે જેથી પોતાના સ્વાસ્થ્યને બગાડીને પોતે શરીરની પળોજણમાં જ જીવન ગુમાવી દે એવી પરિસ્થિતિમાં ન વર્તે.

મુમુક્ષુ :- આને બીજા અર્થમાં તપ ન કહેવાય ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- નહિ. તપ તો આખી જુદી વસ્તુ છે. તપ વસ્તુ જ જુદી છે. આ તો એક પાત્રતાની ભૂમિકાની વાત છે. સમ્યક્દર્શન પહેલા કેવી પાત્રતા હોય કે જેથી સમ્યક્દર્શન થાય, એમ કહેવું છે.

‘પોતાની ગુરુતા દબાવનાર,...’ એટલે પોતાની મોટાઈ ક્યાંય પણ પોતે ન કહે, ન દર્શાવે, ન દર્શાવવાની કોઈ ચેષ્ટા કરે. પોતે તો પોતાને લઘુ જ માને, પોતાની દશાને નમ્રતાથી વિચારે એ એનો દષ્ટિકોણ હોવો જોઈએ. કદાચ કોઈ ગુણની પ્રાપ્તિ હોય તોપણ તે ગોપવે. પોતે પોતાના ગુણની બીજા ઉપર છાપ પાડવાનો પ્રયત્ન કદી ન કરે. કેમકે એ લોકસંજ્ઞામાં જાય છે અને એથી બહુ મોટું નુકસાન થાય છે. એ વગેરે બીજા પણ ઘણા બોલ લીધા છે આપણે. ‘બીજું કાંઈ શોધમાં’ જે સંકલન છે એના ઉપોદ્ઘાતમાં, પ્રસ્તાવનામાં લગભગ આ સિવાય બીજા પંદરેક બોલ લીધા

છે. પરચીસેક બોલ એની અંદર બીજા (લીધા છે) અને આ (દસ) બોલ નાખીને વિસ્તાર કરેલો છે (કે) પાત્રતા કેવા કેવા પ્રકારે હોય છે. એ પોતાનું અવલોકન કરીને વિચારવા યોગ્ય છે.

‘એવો વિચાર કર્યા વિના...’ એમ અહીંયાં કહેવું છે. ચાલુ પ્રકરણને શું સંબંધ છે ? જે પત્ર ચાલે છે એને કે ‘એવો વિચાર કર્યા વિના...’ પાત્રતાનો વિચાર કર્યા વિના આ જીવે એમ ને એમ ગાડું હાંક્યું છે અને માન્યું છે કે હું કાંઈક કરું છું અથવા હું ધર્મ કરું છું. એ બધું સમજણ વગર થાય છે અને એનું ફળ કાંઈ નથી. ‘જેમ પૂર્વે જીવે યથાર્થ વિચાર વિના તેમ કર્યું છે, તેમજ તે દશા (યથાર્થ વિચારદશા) વિના વર્તમાને તેમ કરે છે. પોતાના બોધનું બળ જીવને ભાનમાં આવશે નહિ...’ મને બોધ છે કે નહિ ? બોધ મળ્યો છે કે નહિ ? એનું કોઈ બળવાનપણું મારે વિશે વર્તે છે કે નહિ ? એવું જ્યાં સુધી ભાનમાં આવશે નહિ ‘ત્યાં સુધી હવે પછી પણ તે વત્યાં કરશે.’ આમનામ ઉભાંગડે જ ચાલવાનો.

આ માર્ગ છે, જિનમાર્ગ છે એ એકદમ વ્યવસ્થિત માર્ગ છે. નિશ્ચિત થયેલો માર્ગ છે. અનંત તીર્થકરોથી નિયત થયેલો-નિશ્ચિત થયેલો માર્ગ છે. એ માર્ગે એ ચાલ્યા એ પ્રકારે ચાલવાની જરૂર છે. જુદો ચીલો ચાતરીને, જુદો ચીલો પાડીને, દોઢ ડહાપણ કરીને બીજી રીતે ચાલવા જેવું નથી, નિષ્ફળ જશો, એમ કહે છે. કેમકે એમણે તો અનુભવસિદ્ધ માર્ગ પ્રકાશ્યો છે. પોતે અનુભવ કરી, સિદ્ધ કરીને માર્ગને પ્રકાશ્યો છે. તો એ માર્ગે તું ચાલ્યો આવ એમ કહે છે. અને એ એકદમ વ્યવસ્થિત માર્ગ છે, એમાં જરા પણ અવ્યવસ્થા નથી. બહુ જ સુવ્યવસ્થિત માર્ગ છે. એની વ્યવસ્થા સમજી લે પહેલા અને એ સમજીને ક્રમશઃ એ માર્ગે પગથિયે-પગથિયે ચાલ્યો આવ તો તારું હિત થઈ જશે. એથી વધારે કાંઈ વિચારીને આડોઅવળો ચાલવા જઈશ (તો) હિત નહિ થાય. માર્ગને બદલે ઉન્માર્ગે ચાલ્યું જવાશે એમ કહેવું છે.

‘પોતાના બોધનું બળ જીવને ભાનમાં આવશે નહીં ત્યાં સુધી હવે પછી પણ તે વત્યાં કરશે.’ એટલે ઉભાંગડે જ ચાલશે. ‘કોઈ પણ મહાપુણ્યને યોગે જીવ ઓસરીને...’ હવે વાત કરે છે. ‘કોઈ પણ મહાપુણ્યને યોગે જીવ ઓસરીને તથા તેવા મિથ્યા-ઉપદેશના પ્રવર્તનથી પોતાનું બોધબળ આવરણને પામ્યું છે, એમ જાણી તેને વિષે સાવધાન થઈ નિરાવરણ થવાનો વિચાર કરશે ત્યારે તેવો ઉપદેશ કરતાં, બીજાને

પ્રેરતાં, આગ્રહ કહેતાં અટકશે. વધારે શું કહીએ ?' આ વાત એમણે એમ કરી છે કે જે વર્તમાનમાં ઉપદેશ દાતાઓ છે એ જીવો પોતાની પાત્રતા સુદ્ધાંનો વિચાર કરતા નથી અને ઉપદેશ કરવા બેસે છે, ત્યારે એણે એ વાતથી ઓસરીને, પાછા વળીને, નિવર્તિને એણે શું કરવું જોશે ? કે મિથ્યા ઉપદેશના પ્રવર્તનથી પોતાનું બોધબળ આવરણ પામ્યું છે. હું તો મારા જ્ઞાનને આવરણ કરું છું એવું એને લાગશે કે અરે...! મારામાં તો પાત્રતાનું ઠેકાણું નથી અને હું બીજાને કાં ઉપદેશ આપું ? આ તો મને આવરણ કરવા જેવી વાત છે. મારા આત્માને આવરણ લાવવા જેવી વાત થઈ જશે. તો એને પોતાને નુકસાન સમજાશે.

‘એમ જાણી તેને વિષે સાવધાન થઈ નિરાવરણ થવાનો વિચાર કરશે...’ કે મારે આવું આવરણ કરવું નથી. મારા આત્માને આવરણમાં નાખવો નથી. તો એવો ઉપદેશ કરતાં, એવો ઉપદેશ બીજાને પ્રેરતા અને ઉપદેશ સંબંધીનો આગ્રહ કરતાં અટકશે. ‘વધારે શું કહીએ ?’ આ માત્ર સાધુઓને જ લાગુ પડે છે એમ ન સમજવું પણ મુમુક્ષુ મુમુક્ષુમાં માંહે માંહે ઉપદેશનો પ્રકાર ન થાય એ ધ્યાનમાં રાખવું એમ કહે છે. એકલા સાધુને જ ‘શ્રીમદ્જી’એ કહ્યું છે એટલું વિચારવા યોગ્ય નથી. પણ થોડું પણ જીવ જાણે છે, થોડું પણ સમજે છે ત્યારે એને બીજાને કહેવાનું, બીજાને ઉપદેશ આપવાનો એવો ધ્વનિ આવી જાય છે. ઉપદેશાત્મક Tone ની અંદર એ બોલવા લાગી જાય છે. કોઈ બે જણા બે પ્રશ્ન પૂછવા આવે મારા જેવાને કે ભાઈ ! આનું શું ? આનું શું ? મને એમ થઈ જાય કે વાહ ! લોકો તો મને પૂછે છે. હું તો પૂછવાનું ઠેકાણું થઈ ગયો. એટલે હું થઈ જઉં ઉપદેશક. આમ કરવું જોઈએ ને આમ નહિ કરવું જોઈએ, —એ અટકવું જોઈએ, એમ થતાં અટકવું જોઈએ. એ આત્માને આવરણમાં નાખવાની વાત છે. ઉપદેશક જલદી બની જવું નહિ. માંહો માંહે અનંતવાર આ જીવે આચાર્યપણું કર્યું છે. અંદરો અંદર આચાર્યપણું કર્યું છે. એ વસ્તુ જીવને નુકસાનકારક છે અને એમાંથી ઘર્ષણ ઊભું થાય છે. કેમકે આગ્રહ રાખે છે કે, નહિ આમ જ થવું જોઈએ, આમ નહિ થવું જોઈએ.

મુમુક્ષુ :- એમાં જ્ઞાન અને ગુણ લુંટાવી દે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પણ હોય તો લુંટાવે ને ! છે જ નહિ.

મુમુક્ષુ :- જ્ઞાન જે આવવાનું છે એને છુપાવે છે, એમાં ડૂબી જાય છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- છુપાવે તો સમજવાવાળા તો સમજી જશે કે આ ભાઈની પાસે જ્ઞાન નથી. અજ્ઞાન છે એને પ્રદર્શિત કરે છે, વાતમાં કાંઈ માલ નથી. એ તો બધા થોડા નહિ સમજવાવાળા હોય છે ? જ્ઞાન હોય તો લુંટાવે ને ? અને ગુણ હોય તો લુંટાવે ? છે જ નહિ. આપણે તો એમ લ્યો ને !

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- છુપાવે છે એથી શું આત્માને લાભ થવાનો હતો ? નુકસાનનું કારણ છે એ તો.

તે બીજાને કહેતાં, પ્રેરતાં અને ઉપદેશ કરતાં અટકશે. ‘વધારે શું કહીએ ? એક અક્ષર બોલતાં...’ શું કહે છે ? એક અક્ષર કોઈને કહેતાં, બોલતાં ‘અતિશય-અતિશય એવી પ્રેરણાએ પણ વાણી મૌનપણાને પ્રાપ્ત થશે; અને તે મૌનપણું પ્રાપ્ત થયા પહેલાં જીવને એક અક્ષર સત્ય બોલાય એમ બનવું અશક્ય છે;...’ એકવાર આ દશા એને પરિપક્વતાની આવવી જોઈએ કે બીજાને ઉપદેશ આપતાં, બીજાને કહેતાં, બીજાને સમજાવતાં અતિશય અતિશય એવી પ્રેરણા અંદરથી ભાવની થાતી હોય તોપણ વાણી મૌન થઈ જાય કે નહિ. બોલવું નથી. મારે કહેવું નથી, મારે કહેવું નથી. આ એક પરિપક્વતા છે. અધૂરો છલકાય.

જે પરિપક્વ છે એ બોલે છે-ઓહું બોલે છે, તોળીને બોલે છે અથવા લગભગ બોલતાં નથી. એમ સમજે છે કે બોલવાથી કેટલો ફાયદો છે, કેટલું નુકસાન છે, સામાને શું એનું પરિણામ છે ? વિપરિણામ છે ? સપરિણામ છે ? એવું ઘણું જાણ્યા પછી પ્રાયે જીવ બોલવાનું ટાળે એવી પરિસ્થિતિ આવે છે. અંદરથી બોલવાની પ્રેરણા થાય તોપણ બોલવાનું ટાળે એવી પરિસ્થિતિ આવે છે અને એવી પરિસ્થિતિમાંથી પરિપક્વતા આવ્યા પછી જો એ મૌનપણું પ્રાપ્ત થયા પહેલા જીવ અધૂરો થઈને છલકાય છે. એક શબ્દ એ સાચું બોલતો નથી. ભલે શાસ્ત્રનું બોલતો હોય તોપણ એક શબ્દ એનો સાચો નથી. બધું ખોટું જ બોલે છે. અધ્ધરથી જ બોલે છે. શું બોલે છે એમાં આ જીવને કાંઈ લેવા દેવા નથી હોતી, એમ કહેવું છે.

‘આ વાત કોઈ પણ પ્રકારે ત્રણે કાળને વિષે સંદેહપાત્ર નથી.’ આ વાત નિશ્ચય છે, નક્કી છે આ પરિસ્થિતિમાં આવ્યા પછી જ સત્ય બોલાય છે. એ પહેલા જે કાંઈ બોલાય છે તે સત્ય હોય તોપણ અસત્યવત્ જ હોય છે, એમ કહેવું છે.

તા. ૬-૧-૧૯૯૦, પ્રવચન નં. ૧૨૫
પત્રાંક - ૩૯૭ અને ૩૯૮

‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર’ પત્ર ૩૯૭. પાનું ૩૪૫ છે. જે વિષય ચાલી ગયો એ વિષય છે, પત્ર વિસ્તારવાળો છે, પણ છેલ્લે એ ચર્ચા ચાલી કે ક્ષાયિક સમકિતની વાત હો કે તેનાથી ઊતરતી કે તેનાથી ચડતી દશાની વાત હો અથવા તો આગમની કોઈપણ વાત હો, સિદ્ધાંતની કોઈપણ વાત હો, પણ એ વિષયમાં પોતાનો અભિપ્રાય આપતા, અભિપ્રાય વ્યક્ત કરતા એ વિષયમાં બીજાને કાંઈ કહેતાં અધીરજ ક્યાંય નહિ થવી જોઈએ અથવા તોળીને બોલવું જોઈએ, સમજીને બોલવું જોઈએ અને એ પ્રકારનો જ્યારે જીવ વિચાર કરે છે ત્યારે પહેલી દશા એ આવે છે કે આ બોલવા માટેની પોતાની પરિપક્વતા છે કે કેમ ? એનો વિચાર મુમુક્ષુજીવને આવે છે અને ત્યારે એને એમ થાય છે કે હું મૌન રહું તે વધારે સારું છે. એવો અનેકવાર મૌનપણાનો વિકલ્પ આવીને બોલવાની પ્રવૃત્તિ ન થાય અને સમજણમાં પરિપક્વતા ઘણી આવ્યા પછી કાંઈપણ કહેવાનું થાય ત્યારે સાચું બોલાય છે, ત્યારે ખરેખર એ વિષયને અનુકૂળ બોલાય છે અને એ પહેલા અયોગ્ય ભૂમિકામાં, અપરિપક્વ ભૂમિકામાં ઉતાવળે નિર્ણય લેવાય છે એમાં પોતાના આત્માને જ વધારે નુકસાન છે. એમ કહેવું છે.

મુમુક્ષુ :- હકીકત જાણ્યા વગર અભિપ્રાય વ્યક્ત કરવાથી આપણી બુદ્ધિ ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એને રોકવી જરૂરી છે. અનાદિકાળથી જેટલી વિપરીતતાઓ ચાલી આવે છે એ બધી છોડવા માટેનો આ માર્ગ છે અને એવી અભિલાષાથી, એવી ભાવનાથી આ સ્વાધ્યાય આદિની પ્રવૃત્તિ છે કે સત્સંગ છે.

બીજું, કે લોકમાં જૈનાગમનો વિષય પ્રસિદ્ધ નથી. લોકો આ સિદ્ધાંતોને અને આ પ્રકારે વસ્તુસ્વરૂપના ઉપદેશને જાણતા નથી એટલે અજાણ્યા માણસો પાસે પણ

પોતે જાણે છે એવું વ્યક્ત કરવા માટે પણ ગમે ત્યાં આ વાત બોલવા જેવી નથી.

‘ગુરુદેવશ્રી’ કહેતા કે આ કોઈ શાકભાજીની ફેરી કરવા નીકળીએ એવી પરિસ્થિતિ નથી કે, ભાઈ ! રીંગણા બે રૂપિયે કીલો છે, ટમેટા ચાર રૂપિયે કીલો છે કોઈને લેવા હોય તો. આ એક કિંમતી ઝવેરાતનો વિષય છે અને એ તો એના ખરીદનાર એના સાચા ગ્રાહક આવે ત્યારે એનું મૂલ્ય એની સાથે કરવા જેવું છે. બાકી કોઈ શેરીએ શેરીએ વેચવા જેવો આ વિષય નથી. એ દષ્ટિએ પણ છેલ્લે એ કહ્યું, જુઓને !

‘વધારે શું કહીએ ? એક અક્ષર બોલતાં...’ પહેલા પેરાગ્રાફની છેલ્લી લીટી છે ત્રણ. ‘એક અક્ષર બોલતાં અતિશય - અતિશય એવી પ્રેરણાએ પણ વાણી મૌનપણાને પ્રાપ્ત થશે;...’ બોલવાની અંદરથી પ્રેરણા થાય, બોલવા માટેની પ્રકૃતિ જોર કરે પણ વાણી મૌનપણાને જ્યારે ભજે એટલો Control આવે પોતાને ‘અને તે મૌનપણું પ્રાપ્ત થયા પહેલા...’ એવું મૌનપણું વારંવાર થઈ જાય એ પહેલા ‘જીવને એક અક્ષર સત્ય બોલાય એમ બનવું અશક્ય છે;...’ એ બોલી નાખશે પણ એમની કોઈ વાત સાચી હશે નહિ. અથવા તો સાચું એ એના માટે સાચું નથી. પોતાના માટે બોલનાર માટે સાચું નથી. પોપટ બોલે છે બે ને બે ચાર. એને ખબર નથી કે આ ગણિતનો વિષય છે કે આ મરચું રીંગણાની વાત ચાલે છે. એને તો મરચું ને રીંગણા ખવડાવતા હોય તેમ એ પોપટ બોલે કે રામ રામ. એને ખબર નથી કે ‘રામ’ રીંગણું છે કે ‘રામ’ ભગવાન છે. એને કાંઈ ખબર નથી. એવી પરિસ્થિતિમાં જીવ બોલે છે એ રીતે બોલવા જેવું નથી.

‘આ વાત કોઈ પણ પ્રકારે ત્રણે કાળને વિષે સંદેહપાત્ર નથી.’ આવી એક ભૂમિકામાંથી પસાર થઈને બોલવાનું પછી બને એ પહેલાં બોલવાનું ન બને એવી જે શિક્ષા છે એમાં સંદેહ કરવા જેવો નથી, સંદેહને યોગ્ય નથી.

મુમુક્ષુ :-

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- તે વધારે સારું છે. એ પહેલા જિજ્ઞાસામાં પોતે ઊભો છે ખરેખર. જ્ઞાનદશા પ્રાપ્ત થયા પહેલાં વસ્તુના સ્વરૂપનું અનુભવજ્ઞાન નહિ હોવાને લીધે ખરેખર જ્ઞાન નથી. જે જાણ્યું છે એ કાંઈ જ્ઞાન નથી, જાણવા મળ્યું છે એ કાંઈ જ્ઞાન નથી. એ તો માહિતી છે, એક Information છે. તો એ વિષયની અંદર પોતે અનુભવ પ્રાપ્ત કરે ત્યાં સુધી જિજ્ઞાસામાં રહે એ વધારે યોગ્ય છે.

મુમુક્ષુ :- આટલો બધો શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરી શાસ્ત્ર અનુસાર બોલીએ છતાં ખોટું છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ ખોટું જ બોલે છે. એક અક્ષર (પણ) એમ કહે છે, એક અક્ષર સત્ય બોલવો એમ બનવું અશક્ય છે. એકેય અક્ષર એનો સાચો નથી એમ કહે છે. શબ્દ નહિ, વાક્ય નહિ, વાત નહિ, એક અક્ષર એનો સાચો નથી એમ કહે છે. ‘શ્રીમદ્જી’ મૂળમાંથી કાઢી નાખે છે. એવી વાત છે.

મુમુક્ષુ :- એક અક્ષર પણ સાચો નથી અને છતાં બોલે...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- નુકસાન કરે છે. પોતાને નુકસાન કરે છે. જે અંદર ઉતારવાની ચીજ છે એ અંદર ઊતરવી બંધ થઈ જાય છે. સીધું સાંભળ્યું છે એ બહાર નીકળવા માંડે છે. સાંભળ્યું છે, વાંચ્યું છે એ બહાર નીકળવા માંડે છે, જે ચીજ અંદર ઉતારવાની છે.

મુમુક્ષુ :- દષ્ટિ જ જો અંધકારનો નાશ કરવાની છે તો દીવાની શું જરૂર છે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- દષ્ટિ બરાબર ચોખ્ખી હોય તો દીવાની જરૂર નથી. બરાબર છે. દષ્ટિ સાફ હોય, નિર્મળ હોય તો દીવાની જરૂર નથી. આ જુઓને રાત્રે જોઈ શકે છે કે નહિ ? બિલ્લી છે, બળદ છે. ઘુવડ છે. જરૂર નથી ખરેખર, દષ્ટિ સાફ હોય તો જરૂર નથી. એનો અર્થ એમ છે કે જ્ઞાનીઓની દષ્ટિ નિર્મળ છે તો એને આગમ વાંચવાનું બંધન નથી. લીધું ‘રાજમલજી’એ ? શાસ્ત્ર ભણવાની એને અટક નથી. એને બંધન નથી કે એ રોજ સ્વાધ્યાય કરે છે કે નથી કરતા જ્ઞાની ? જો રોજ સ્વાધ્યાય કરતા હોય તો જ્ઞાની અને ન કરતા હોય તો જ્ઞાની નહિ. એ વાત બરાબર નથી.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એટલે એમને બંધન નથી. કેમકે એમની પાસે દષ્ટિ છે. એને દીવાની જરૂર નથી. આગમ દીવો જરૂર છે પણ એને દીવાની જરૂર નથી. એ આગમના પારંગત થઈ ગયા છે. બારે અંગનો સાર અનુભવમાં સંઘરીને બેઠા છે એને જરૂર નથી.

મુમુક્ષુ :- મૂળ તો જેને જરૂર ન હોય એને સામેથી સમજાવવા ન જવાય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા અથવા સમજવા માટે ચર્ચા કરે, સમજાવવા માટે નહિ

કે પોતાને જાણપણું છે એ બતાવવા માટે નહિ. સમજવા માટે આપસમાં ચર્ચા કરે એનો પ્રતિબંધ નથી. બીજાને સમજાવવા ઉતાવળા થાય કે પોતાનું જ્ઞાન પ્રદર્શિત કરવા ઉતાવળા થાય એ વસ્તુ યોગ્ય નથી.

મુમુક્ષુ :- સ્વાધ્યાયની દૃષ્ટિએ આપસમાં ચર્ચા કરાય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા ચર્ચા, પૃચ્છા, વાંચના એ કરવાનો કોઈ પ્રતિબંધ નથી. એ તો સત્સંગ કર્તવ્ય છે, એ પ્રકારે તો સત્સંગ કર્તવ્ય છે.

મુમુક્ષુ :- તીર્થંકર જ્યારે દીક્ષા લઈને જાય છે ત્યારથી તે દિવ્યધ્વનિ ખરે છે ત્યાં સુધી ક્યારેય ઇચ્છાપૂર્વક...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એટલે ખરેખર તીર્થંકર એમના જીવનમાં ઇચ્છાપૂર્વક ક્યારે પણ ઉપદેશ આપતા નથી. ઉપદેશનો રાગ એમને ઇચ્છાપૂર્વકનો જે છે એમાં પ્રવૃત્તિ નથી. રાગ કદાચ થતો હોય તોપણ પ્રવૃત્તિ નથી.

મુમુક્ષુ :- જ્ઞાનમાં રાગને કારણે તીર્થંકર ગોત્ર બંધાણું...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા છતાં વચ્ચેનો છેલ્લા ભવનો કાળ એવો છે કે એને ઉદય આવશે કેવળજ્ઞાન પછી. કેવળજ્ઞાન થયા પછી એ પ્રકૃતિ ઉદ્દિત થશે, એ પહેલા ઉદ્દિત નહિ થાય, ભાષાવર્ગજ્ઞાનો યોગ થાય એવી. એટલે ભાષાવર્ગજ્ઞા નથી.

કેવળજ્ઞાન થયા પછી, વીતરાગ થયા પછી, ઇચ્છાનો એક અંશ નથી હોતો. કોઈ અંશે વીતરાગને ઇચ્છા નથી હોતી. ઇચ્છા પોતે રાગસ્વરૂપ છે. અને વીતરાગ થયા છે એને રાગ છે એ વાત તો સ્વપ્ને પણ વિચારવા જેવી નથી. એટલે એમને બિલકુલ દેશના આપવાની ઇચ્છા નથી હોતી.

મુમુક્ષુ :- પોતે કરુણાભાવી છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- નહિ, એ કરુણાભાવ એવો નથી. એ કહેવાય છે કરુણાભાવ. પણ પોતે નિરવશેષપણે અંતર્મુખ શુક્લધ્યાનમાં બિરાજમાન હોય છે. ધ્યાનસ્થદશામાં કોઈ પ્રવૃત્તિ છદ્મસ્થ પણ ન કરે, તીર્થંકરનો કે કેવળીનો તો પ્રશ્ન જ નથી. તેરમાં ગુણસ્થાને હજી શુક્લધ્યાન વર્તે છે એમને અને એ ધ્યાન એટલું પ્રગાઢ ધ્યાન છે કે એક અંશ પણ પરિણામ બહાર જતું નથી. બુદ્ધિપૂર્વકનું કે અબુદ્ધિપૂર્વકનું મન ખલાસ થઈ ગયું છે. એટલે એ પ્રશ્ન જ નથી. જેમ દેહનું ખોખું છે પાંચ ઇન્દ્રિયનું, એમ મનનું ખોખું થઈ ગયું. મનમાં ઉપયોગ જાતો નથી. પણ વાતાવરણમાં ભાષાવર્ગજ્ઞાની

એક ધ્વનિ ઉત્પન્ન થાય છે, એમના પૂર્વકર્મનો ઉદય એમાં નિમિત્ત છે. હોઠ બંધ રહે છે. છદ્મસ્થની જેમ હોઠ ફફડાવીને, જીભ ચલાવીને કે ગળું ચાલે કે કોઈ શરીરના પરમાણુનો એ રીતે યોગ નથી એમને. એમના આખા શરીરના પરમાણુનો પૂરેપૂરો યોગ છે. આ છદ્મસ્થને જે ખાલી અમુક જે સ્વરપેટીથી માંડીને મુખના જે અવયવો, ગળાના અવયવો નિમિત્ત પડે છે એવું તીર્થકરને નથી. એમનું આખું શરીર એ દિવ્યધ્વનિમાં નિમિત્ત છે. જેમ કેન્દ્રસ્થાનમાંથી એક વંટોળ ઊઠે એમ એક વાતાવરણની અંદર ઝંકાર ધ્વનિ છૂટે છે. ભગવાન ધ્યાનસ્થ હોય છે. એમાં એમને બિલકુલ કોઈની સાથે વાતચીત કરવી, અરે...! આંખ ઊંચી કરીને કોઈ શ્રોતાની સામે જોવું એટલું પણ ભગવાનની પ્રવૃત્તિમાં થતું નથી. એમની પ્રવૃત્તિ તો નિરવશેષ ધ્યાનસ્થ અવસ્થામાં છે. પરિપૂર્ણ ધ્યાનમાં લીન જ રહે છે. અને એમ જ ઝંકાર ધ્વનિ જે ચાલે છે એમાં બધા જ જીવો પોતપોતાની ભાષામાં સમજી જાય છે.

મુમુક્ષુ :- આટલા પરિષદો સહન કર્યા એ વખતે એમનું મન...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- છદ્મસ્થ અવસ્થામાં પરિષદ હોય છે. કેવળજ્ઞાન થયા પછી ઉપસર્ગ-પરિષદ નથી હોતા.

મુમુક્ષુ :- ....

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા એટલે છદ્મસ્થ અવસ્થામાં જે કાંઈ બન્યું હોય, છદ્મસ્થ હોય ત્યાં સુધી, બારમાં ગુણસ્થાન સુધી એ વાત શક્ય છે ત્યારે પોતે સ્વરૂપમાં લીન થઈ જાય છે. ખ્યાલ આવે તોપણ સ્વરૂપમાં એ વખતે લીન થઈ જાય.

મુમુક્ષુ :- છદ્મસ્થ મનને મારી શકે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- છદ્મસ્થ છે એ મનથી છૂટા પડી શકે. હા, મારી શકે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એમાં બે પ્રકારની પરિસ્થિતિ છે. કોઈ વિચારની દૃઢતામાં પણ સહનશીલતા રાખી શકે છે અને એક બીજો પ્રકાર છે વીતરાગભાવનો. વીતરાગભાવમાં લીન થઈને, આત્મસ્વરૂપમાં લીન થઈને, વીતરાગી સ્વસ્વરૂપમાં લીન થઈને જે કાંઈ પણ પ્રકારનો ઉપસર્ગ પરિષદનો પ્રતિકાર કરવાનો વિચાર સુદ્ધાં, વિકલ્પ સુદ્ધાં ઉત્પન્ન ન થાય તેને પરિષદજય કહે છે, એને ઉપસર્ગજય કહેવામાં આવે છે. અને એ વીતરાગી મુનિદશામાં વીતરાગી મુનિમહાત્માઓની એ ચારિત્રની પદ્ધતિ છે.

એને તપ કહે છે, એને ચારિત્ર કહે છે. એને જે પાંચ (આચાર) લીધા છે-જ્ઞાનાચાર, શ્રદ્ધાચાર, ચારિત્રાચાર, તપાચાર અને વીર્યાચાર પણ એને કહેવામાં આવે છે, એ ત્રણે આચાર એમાં ભળે છે. પુરુષાર્થ એટલો છે.

કોઈ અજ્ઞાની જીવ પણ મનની મક્કમતાથી પણ એવી સહનશીલતા રાખી શકે છે. આ લડે જ છે ને ? લડાઈની અંદર ધડ જુદું પડી જાય તોપણ લડે છે કે નહિ ? માથું જુદું પડી જાય, અને ધડ અને માથું જુદું હોય તોપણ લડે છે તો એ મનની મક્કમતાનો સવાલ છે. ત્યાં તીવ્ર રાગને વશ, તીવ્ર દ્વેષને વશ, તીવ્ર કષાયને વશ જીવ આત્મહત્યા પણ કરે છે. સળગે છે કે નહિ લોકો ? ઘાસલેટ છાંટીને આ બહેનો ઘણી બળે છે કે નહિ ? તો એ કષાયને વશ કરે છે. એમાં કોઈ ઉપસર્ગજય છે, પરિષહજય છે કે સહનશીલતા છે એમ નથી પણ એ કષાયના આવેગમાં પણ એવું થઈ શકે છે. જો કષાયના આવેગમાં એટલું થઈ શકતું હોય તો નિષ્કષાયભાવમાં તો ઘણી તાકાત છે અને ઘણી શક્તિ છે, એમાં તો થઈ શકે એ કોઈ મોટી વાત નથી, કોઈ નવી વાત નથી. એટલી વાત છે.

મુમુક્ષુ :- કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા પછી દેશના આપે ખરા કે નહિ ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા પછી જ તીર્થંકર દેશના આપે, એ પહેલાં ન આપે.

મુમુક્ષુ :- ઐં ધ્વનિ હોય છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ઐં ધ્વનિથી. એક છે કે કોઈ તીર્થંકરદેવ સમવસરણમાં વ્યક્તિગત ઉપદેશ કોઈને નથી આપતા. ન તો ગણધરને આપે છે કે ન તો X, Y, Z કોઈને આપે છે. એમની ધર્મસભા, જેને સમોવસરણ કહે છે, પર્શદા કહે છે, એ પર્શદાની અંદર લાખો-કરોડો જીવ હોય છે. બાર યોજનની ત્રિજ્યામાં કેટલા હોય છે ? કરોડો જીવ હોય છે. અત્યારે તો 'હિન્દુસ્તાન'માં કરોડો સમાતા નથી પણ એવો એક અતિશય હોય છે-ક્ષેત્ર અતિશય હોય છે અને એની અંદર ઘણા જીવો હોય છે. દરેકને પોતપોતાની યોગ્યતા અનુસાર પોતાના પ્રશ્નનો પોતાની સમજણની ભૂમિકા અનુસારનો ઉપદેશ મળી રહે છે એટલી વાત છે. મુનિરાજને મુનિરાજને યોગ્ય ઊંચી કોટીનો ઉપદેશ મળે છે, કોઈ મિથ્યાદષ્ટિને સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત થવાનો ઉપદેશ મળે છે તો કોઈ સમ્યગ્દષ્ટિને પોતાના મોક્ષમાર્ગની અંદર ચારિત્રમાં પ્રવેશ કરવાનો

ઉપદેશ હોય છે.

મુમુક્ષુ :- દરેક પોતપોતાની ભાષામાં સમજી શકે છે તો આપે જે કીધું કે મિથ્યાત્વીને મિથ્યાત્વીને યોગ્ય, જ્ઞાનીને જ્ઞાનીને યોગ્ય...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ તો લબ્ધિ છે ને ! તીર્થંકરના ઉદયમાં એટલી લબ્ધિ છે એને અતિશય કહે છે. એ કોઈ ભૌતિક વિજ્ઞાનનો વિષય નથી પણ એ એક રિદ્ધિ-સિદ્ધિ જેને કહેવામાં આવે છે એવી રિદ્ધિ-સિદ્ધિને ભગવાન પ્રાપ્ત છે. એટલે ચોત્રીસ અતિશય એવા હોય છે કે જે એક ઝંકાર ધ્વનિમાં ૭૦૦ ભાષાની અંદર બધા જીવો સમજે છે એમ કહેવાય છે. અરે....! તિર્યચ પણ એની ભાષામાં સમજે. મનુષ્યને અને દેવને તો ઠીક છે અક્ષરાત્મકવાણી છે પણ તિર્યચોને અક્ષરાત્મક વાણી નથી. એને તો આ ભરવાડ બોલે છે એવી રીતે અનઅક્ષરાત્મક અવાજ કરે ત્યારે એની સેન્સમાં એ સમજે છે. પાણી પાતી વખતે, બોલાવતી વખતે, કાઢતી વખતે આપણે ડચકારો કરીએ છીએ ને ! ગાયને કાઢવી હોય તો નીકળી જા... નીકળી જા... એમ ન કરીએ, ચાલતી જા એમ ન કરીએ, ડચકારો કરે. ડચ ડચ કરે એટલે એ નીકળી જાય. કેમકે એની એવી ભાષા છે. તો એ બધા પોતપોતાની ભાષામાં સમજે છે. ત્યાં માઈકના દોરડા ગોઠવવાની જરૂર નથી. બાર યોજનમાં છેલ્લી હરોળમાં બેઠેલો જીવ જેટલું સાંભળે છે એટલું જ પહેલી હરોળમાં બેઠેલો દેવનો જીવ સાંભળે છે. અને પહેલી હરોળમાં બેઠો છે એને કોઈ વધારે પડતો અવાજ આવી જાય, જેમ અત્યારે માઈકમાં શું છે કે નજીકમાં બેઠા હોય એને એની કર્કશતા કાનમાં વાગે અને દૂર બેઠા હોય એને કાન માંડવો પડે, ત્યાં એવું નથી. ત્યાં તો બધાને એક જ સરખું સંભળાય. પહેલો બેઠો, વચમાં બેઠો હોય કે છેલ્લો બેઠો હોય. એ બધા અતિશયો છે. ત્યાં કોઈ દોરડા-ફોરડા ગોઠવવાની જરૂર પડતી નથી.

તેમ ભગવાનના દર્શન પણ એવી રીતે બધાને થાય છે. એટલે ત્યાં કોઈ ગર્દી કરીને આગળ બેસવા માટેની કોઈ ધમાધમ કરતા નથી. ચારે બાજુથી અથવા કોઈપણ ડિગ્રીના અંગલ ઉપરથી, ચારે બાજુનો અર્થ આપણે તો શું છે કે પ્રતિમાની સ્થાપનામાં આપણી મર્યાદા છે કે ચાર પ્રતિમા, છ પ્રતિમા કે આઠ પ્રતિમા ગમે તેટલી ગોઠવીએ બહુ બહુ તોપણ ચાર ગોઠવવાનો આપણે રિવાજ છે, પદ્ધતિ છે, રૂઢિ છે. પણ ત્યાં તો કોઈપણ અંગલથી જુઓ તમે, ખૂણાના અંગલથી, કોઈપણ ખૂણાના અંગલથી

જુઓ, કોઈપણ ખૂણાના ઍંગલથી જુઓ, કોઈપણ ડિગ્રીના ઍંગલથી, તમને એમ જ લાગે કે ભગવાન બિલકુલ મારી સન્મુખ છે. અહીંયાં સન્મુખ લાગે... અહીંયાં પણ સન્મુખ લાગે... અહીંયાં પણ સન્મુખ લાગે. અહીંયાં પણ લાગે... અહીંયાં લાગે... અહીંયાં લાગે બધાને પોતાને એકદમ Straight way માં લાગે. અને સ્પષ્ટ દર્શન થાય, દૂર બેઠી હોય એને ઝાંખા દર્શન થાય, નજીક બેઠી હોય એને વધારે સારા દર્શન થાય એવું પણ નહિ. એટલું તેજસ્વી શરીર હોય છે કે કોઈને આછાપાતળા દર્શન થતા નથી. એટલે આપણે જેમ 'સોનગઢ'માં ધમાધમ કરીએ છીએ એવી કોઈ ધમાધમ ત્યાં સમવસરણમાં થતી નથી.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, સિદ્ધાલયમાં સમશ્રેણીએ બિરાજમાન છે. પંચકલ્યાણકનો સવાલ નથી. ખાલી નિર્વાણકલ્યાણક પૂરતી છે, એ નિર્વાણકલ્યાણક પૂરતી છે. જ્યાંથી નિર્વાણ પધારે છે ત્યાં સમશ્રેણીએ બિલકુલ ઉપર એ પરમાત્મા બિરાજે છે. બીજું કે એ એક નજીકના ઇતિહાસનો વિષય એની પરોક્ષતા બહુ દૂર નહિ હોવાને લીધે સીધી અસર કરે છે. બાકી આખું મનુષ્યક્ષેત્ર જ તીર્થ છે.

મનુષ્યક્ષેત્રના સર્વ પ્રદેશથી અનંત સિદ્ધો થયેલા છે. અનંતા સિદ્ધો થયેલા છે. આ જગ્યાએથી અનંતા સિદ્ધો થયા છે. અહીંયાંથી... અહીંયાંથી... અહીંયાંથી... અહીંયાંથી... અહીંયાંથી... બધેથી અનંતા સિદ્ધો થયેલા છે. પણ એ અનાદિકાળનો ઇતિહાસ છે. છેલ્લા ઇતિહાસ પ્રમાણે જે પુરાણપુરુષો, ઐતિહાસિક પુરુષો હોય છે એની ગાથા અનુસાર, જીવનગાથા અનુસાર એના સ્થળ વિદ્યમાન હોય છે અને એ વિદ્યમાન અનુસાર એની ભાવના જરા નજીકની પ્રત્યક્ષતાને હિસાબે વિશેષ થાય છે એટલે એને તીર્થસ્થાન એવું નામ આપવામાં આવે છે. પણ આ આખું અઢી દ્વિપ એ બરાબર સિદ્ધાલયના જેટલા જ માપનું છે, સિદ્ધશીલાના માપનું છે. અને આખી સિદ્ધશીલા ખીચોખીચ અનંતા સિદ્ધોથી ભરેલી છે. કોઈ ક્ષેત્રમાં સિદ્ધશીલામાં અનંતા સિદ્ધો નથી એવું એકપણ Point જેટલી જગ્યા ખાલી નથી. એટલે બધા સમશ્રેણીએ ગયેલા છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પુરાણોના વિષયની મને ખબર નથી. હું થોડો અજાણ્યો છું

એ વિષયથી. પુરાણો બહુ વાંચ્યા પણ નથી.

મુમુક્ષુ :- ચોવીસ તીર્થકરોમાં તારતમ્યતા નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- નહિ, સરખા જ છે.

મુમુક્ષુ :- છતાં આપણે પાર્શ્વનાથ ભગવાનને આગળ કરી અને વધારે એમની પ્રતિષ્ઠાઓ કરાવી છે એનું કારણ ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ગેરસમજણ, ખોટી સમજણ છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એને નવું કર્મબંધન થાય છે, એને નવું કર્મબંધન થાય છે. રાગથી કરે, તીવ્ર રાગથી તો એને તે રાગ અનુસાર કર્મ બંધાય. તીવ્ર દ્વેષથી કરે તો દ્વેષ અનુસાર કર્મબંધન થાય. લડતાં લડતાં માનો કે સહન કરે છે. ઘા પડે, ડોકું ઊડી જાય તો એને દ્વેષનું બંધન થાય છે. વીતરાગભાવથી જે સહન કરવામાં આવે છે એમાં નિર્જરા થાય છે, એટલો ફેર છે. એકમાં બંધન થાય છે, એકમાં નિર્જરા થાય છે. એટલો ફેર છે. ઊલટો-સૂલટો ફેર છે. સહન કરવાની બહારની ક્રિયા સરખી છે. એકમાં નિર્જરા થાય, એકમાં બંધન થાય. એટલો ફેર છે.

મુમુક્ષુ :- પેલું તો નુકસાનનું જ કારણ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બંધન થાય એમાં નુકસાન નહિ તો બીજું શું ? લાભ શું ? ચાલતો વિષય લઈએ. વિષયાંતર બહુ નહિ કરવું. પ્રશ્નોમાં એ ખ્યાલ રાખવો કે ચાલતા વિષયથી છોડીને બીજા વિષયોના પ્રશ્નો ઉપર આપણે નહિ જવું. ‘તીર્થકરે પણ એમ જ કહ્યું છે; અને તે તેના આગમમાં પણ હાલ છે,...’ ઉપર જે અમે વાત કરી એ ભગવાન તીર્થકરના ઉપદેશ અનુસાર છે. એમના ઉપદેશમાં પણ એ વાત છે, જે અમે ઉપર કહી તે અને તેના આગમમાં પણ આ વાત હાલ છે એમ જાણવામાં છે. અમે જાણીએ છીએ.

‘કદાપિ આગમને વિષે એમ કહેવાયેલો અર્થ રહ્યો હોત નહીં,...’ હવે પોતે આગળ ચાલીને વાત કરે છે. મુમુક્ષુ જીવની શાસ્ત્રસંજ્ઞા તોડવા માટે વાત છે. ‘કદાપિ આગમને વિષે એમ કહેવાયેલો અર્થ રહ્યો હોત નહીં, તોપણ ઉપર જણાવ્યા છે તે શબ્દો આગમ જ છે, જિનાગમ જ છે.’ એમ તમારે જાણવું. એમ કહે છે. શું કહેવું છે ? કે કેટલાક જીવોની એવી શાસ્ત્રસંજ્ઞા હોય છે કે શ્રીગુરુની, જ્ઞાનીઓની વાત આગમમાં છે કે

નહિ ? આગમમાં એનું વિધાન છે કે નહિ ? આગમમાં એનો ઉલ્લેખ છે કે નહિ ? એનો આગ્રહ રાખે છે. તો એ શાસ્ત્રસંજ્ઞા છે. મુમુક્ષુએ એવો આગ્રહ કર્તવ્ય નથી. જ્ઞાનીએ કહ્યું તે જ આગમ છે. જ્ઞાની પોતે જીવંત આગમ છે અને એમની વાણી એ સ્વયં જ આગમ છે. એ જિનવાણી જ છે. એમ સમજીને એને સંમત કરવી પણ એમની વાણી નીકળ્યા પછી આગમમાં એનો ઉલ્લેખ છે કે નહિ એવી ચેષ્ટા કરવી એ એક અજ્ઞાન ભરેલી અને અધૂરી સમજણની ચેષ્ટા છે. એને ખબર નથી કે જ્ઞાનીની વાણી શું છે ? એને ખબર નથી કે જ્ઞાની શું છે ? બેમાંથી એકેય એને ખબર નથી.

મુમુક્ષુ :- દર્શનમોહનું કારણ થાય છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એ તો શાસ્ત્રસંજ્ઞા, લોકસંજ્ઞા બધું તીવ્ર દર્શનમોહનું કારણ છે. એમાં એને પ્રગટપણે જ્ઞાની ઉપર વિશ્વાસ નથી. એમ એનો અર્થ થાય છે. એટલે દર્શનમોહનું કારણ છે. એ જ્ઞાનીનો અનાદર છે, અવિનય છે, બધું છે.

શું કહે છે ? કે આ તો અમે કહીએ છીએ એ વાત આગમમાં છે પણ આગમ વિષે એવી વાત ન હોય તોપણ અમે તમને કહીએ છીએ કે એ આગમ છે અને જિનાગમ છે. એટલે તો આગળ એક વખત પરીક્ષા કરી છે કે આવી રીતે તમારી તૈયારી છે ? તમે જો આ રીતે તૈયાર હો તો મારે આ વાત કરવી છે. નહિતર મારે આ વાત કરવી નથી. એમ કરીને એક પત્ર આવી ગયો. ડાબા હાથ બાજુ નીચેમાં છે.

કેટલા 'તો' કર્યા છે એમણે ? તો કહેવું છે એમ કરીને. ૩૭૩ બરાબર છે. 'ધારશીભાઈ' તથા 'નવલચંદભાઈ' ને લખેલો છે. છેલ્લેથી બીજો પેરેગ્રાફ. 'ધ્યાન, જપ, તપ, ક્રિયા માત્ર એ સર્વ થકી,....' એ બધા કરતાં, સર્વ થકી એટલે એ બધા કરતાં, એથી આગળ જઈને અમે વાત કરીએ છીએ એમ કહે છે. તમે ધ્યાન કરતા હો, જપ કરતા હો, તપ કરતા હો, ગમે તે ક્રિયા કરતા હો એ કરતા 'અમે જણાવેલું કોઈ વાક્ય...' તમારી બધી ક્રિયા કરતા 'અમે જણાવેલું કોઈ વાક્ય જો પરમ ફળનું કારણ ધારતા હો તો,....' અમારા વચન ઉપર તમને આટલું બહુમાન હોય કે અમારું વચન એક પરમ ફળનું કારણ છે. ધ્યાન કરતા, ક્રિયા કરતા, જપ કરતા, તપ કરતા બીજી કોઈ ક્રિયા કરતા. 'જો તમે પરમ ફળનું કારણ ધારતા હો તો, નિશ્ચયપણે ધારતા હો તો,....' પાછું એમ પોલું પોલું નહિ. હયુ-હયુ થઈ જાય એમ નહિ. શિથિલપણે નહિ, નિશ્ચયપણે ધારતો હો તો.

‘પાછળથી બુદ્ધિ લોકસંજ્ઞા, શાસ્ત્રસંજ્ઞા પર ન જતી હોય તો,...’ પાછો તમને લોકોનો વિચાર ન આવવો જોઈએ કે લોકો આમ કહેશે તો ? આ મેં ક્રિયા છોડી દીધી. મને જ્ઞાનીએ કીધું અને મેં ક્રિયા છોડી દીધી. લોકો શું કહેશે ? પહેલા તો આટલા ઉપવાસ કરતા હતા, પહેલા તો એકાસણા કરતા હતા, પહેલા તો બેસણા કરતા હતા, હવે તો કાંઈ કરતા નથી. પહેલા તો સામાયિક કરતા હતા, હવે તો કાંઈ કરતા નથી. પહેલા તો ઊંનું પાણી પીતા હતા. હવે તમે બધું બંધ કરી દીધું. આ શું કહેવાય ? લોકો શું કહેશે ? એવી લોકબુદ્ધિ, લોકસંજ્ઞા ઉપર, શાસ્ત્રસંજ્ઞા ઉપર કે આ વાત આગમમાં મેળ ખાય છે કે નહિ ? શાસ્ત્રમાં આ વાત છે કે જ્ઞાની કહે છે ? આપણે (બેમાંથી) કોનું માનવું ? કેમકે શાસ્ત્ર તો આચાર્યના રચેલા છે. જ્ઞાનીનું માનવું કે આચાર્યનું માનવું ? એ શાસ્ત્રસંજ્ઞા છે. એવી બુદ્ધિ ન જતી હોય તો અને કદાચ જાય તો એટલે વિકલ્પ ઊઠે તો તે ભ્રાંતિ વડે ગઈ છે એમ ધારતા હો તો. એ મારી ભૂલ થઈ છે, એ ભ્રમણા થઈ મને એટલી. એટલી ભ્રમણા નહિ થવી જોઈએ.

‘એમ ધારતા હો તો; તે વાક્યને ઘણા પ્રકારની ધીરજ વડે વિચારવા ધારતા હો તો,...’ અમે જે વાક્ય કહીએ એમાં તમારે ઊંડે જવાની બહુ ધીરજ હોય તો, એના ઊંડાણમાં જવાની શાંતિ હોય તો લખવાની ઈચ્છા થાય છે. તો લખું, નહિતર મારે લખવું નથી, એમ કહે છે. છે આટલી તૈયારી ? એમ કહે છે. કેટલું બધું ખોલ્યું છે ! આ તો ભલે ‘ધારશીભાઈ’ને પત્ર લખ્યો પણ કોઈપણ મુમુક્ષુને જ્ઞાની પ્રત્યે આટલી આસ્થા આવ્યા વિના એને જ્ઞાનીનું વચન પરિણમે નહિ કે ફળે નહિ. આ નિયમબદ્ધ વાત છે. એમ કહેવું છે. એ સિદ્ધાંતિક વાત છે.

‘રાગ, દ્વેષ અને અજ્ઞાન એ ત્રણે કારણથી રહિતપણે એ શબ્દો પ્રગટ લેખપણું પામ્યા છે; માટે સેવનીય છે.’ એમ કહેવામાં અમને કોઈ અજ્ઞાન વર્તતું નથી. વીતરાગભાવે જ્ઞાનપ્રકાશમાં બેસીને આ શબ્દો નીકળી ગયા છે માટે તમારે એ જે શબ્દો લખાઈ ગયા છે એ સેવવા યોગ્ય છે. એ પ્રમાણે અનુસરણ કરવા યોગ્ય છે એમ કહે છે. ‘થોડાં વાક્યોમાં લખી વાળવા ધારેલો આ પત્ર વિસ્તાર પામ્યો છે, અને ઘણા જ ટુંકાણમાં તે લખ્યો છે છતાં...’ પોતે તો એને ટુંકાણમાં લખી નાખ્યો છે એમ કહે છે ‘છતાં કેટલાક પ્રકારે અપૂર્ણ સ્થિતિએ...’ એટલે કે હજી મને કહેવાનો

જે વિચાર છે એ વિચાર અત્યારે હું છોડી દઉં છું. ‘અપૂર્ણ સ્થિતિએ આ પત્ર અત્ર પરિસમાપ્ત કરવો પડે છે.’ અત્યારે આ પત્ર પૂરો કરી દઉં છું.

‘આ પત્ર તમને, તથા તમારા જેવો બીજા જે જે ભાઈઓને પ્રસંગ છે તેમને, પ્રથમ ભાગ વિશેષ કરી તેવા પ્રસંગે સ્મરણમાં રાખવા યોગ્ય છે;...’ પહેલો જે ભાગ કીધો છે એ ખાસ કરીને સ્મરણમાં રાખવા યોગ્ય છે. ભલામણ લખીએ છીએ કે તમારે બીજાના સમાગમમાં આવતી વખતે કેમ વર્તવું તે ભાગ. બે મુદ્દા લીધા ને ? એક ક્ષાયિક સમકિતનું લીધું અને બીજા સાથે પરિચયમાં આવો ત્યારે તમારે કેમ વર્તવું તે. ‘મુમુક્ષુ જીવને વારંવાર વિચારવા યોગ્ય છે. અત્ર ઉદય-ગર્ભમાં સ્થિતિ એવી સમાધિ છે.’ અત્યારે સમાધિ છે પણ ઉદય ગર્ભમાં છે હજી, ઉદય ચાલુ છે, ઉદય હજી ચાલતો રહેશે. પણ છતાં અમે અમારી આત્મસમાધિમાં વર્તીએ છીએ.

‘કૃષ્ણદાસના સંગમાં ‘વિચારસાગર’ના થોડા પણ તરંગો...’ એટલે ત્યાં પ્રકરણને તરંગ કહ્યું છે. ગ્રંથને સાગર એવું નામ આપ્યું છે અને જે પ્રકરણ છે એને તરંગ એવું નામ આપ્યું છે. ‘કૃષ્ણદાસના સંગમાં ‘વિચારસાગર’ના થોડા..’ એ અન્યમતિનો ગ્રંથ છે. ‘વિચારસાગર’-‘મહાત્મા નિશ્ચળદાસ’ કરીને એના કર્તા છે. આ બાજુ ઉત્તર હિન્દુસ્તાનમાં ‘દહેરાદૂન’ બાજુ થઈ ગયા છે. ઘણા વર્ષ પહેલા ગ્રંથ હાથમાં આવેલો છે. ગ્રંથ જોયેલો છે. આ બાજુ વળ્યા પહેલા. જૈનદર્શન હાથમાં આવ્યા પહેલા. છે, એ લોકોની દષ્ટિએ ઘણા સૂક્ષ્મ તત્ત્વનો વિષય ‘વિચારસાગર’ની અંદર ચાલ્યો છે. એટલે ઘણાને સમજાય છે. ઘણાને એ મતમાં પણ નથી સમજાતો એવો જરાક ગ્રંથ છે. નામ જ ‘વિચારસાગર’ આપ્યું છે. એટલે જીવના પરિણામમાં જે વિચારોનું આંદોલન ચાલે છે એ વિચારોમાં સ્થૂળ અને સૂક્ષ્મ ઘણા એવા ઘણા વિચારો હોય છે. એમાં સૂક્ષ્મ વિચારોની પણ એમણે ઘણી વાતો લખી છે. એટલે ઘણાને સમજાય છે, ઘણાને નથી સમજાતું.

‘કૃષ્ણદાસના સંગમાં ‘વિચારસાગર’ના થોડા પણ તરંગો વાંચવાનો પ્રસંગ મળે તો લાભરૂપ છે. કૃષ્ણદાસને આત્મસ્મરણપૂર્વક યથાયોગ્ય. લિ. ‘પ્રારબ્ધ દેહી’ પ્રારબ્ધથી દેહ જેનો છે એવો. દેહ રાખવો છે કે છોડવો છે એ વિકલ્પ અમારે નથી. દેહ એના પ્રારબ્ધને લઈને છે. એ પત્ર ત્યાં પૂરો કર્યો છે. પહેલો વહેલો આટલો વિસ્તારવાળો પત્ર આવ્યો છે. જો કે હવે બધા પત્રો થોડા વિસ્તારવાળા આવે છે.

મુમુક્ષુ :- ગાંધીજી ઉપરનો પત્ર વિસ્તારવાળો છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એ ૨૭ બોલનો છે, એ પત્ર ઘણો (લાંબો છે). અહીંથી થોડા થોડા પત્રોનો વિસ્તાર છે. એ પહેલા એમણે લગભગ વિસ્તાર નથી કર્યો. ૨૪-૨૫માં બહુ વિસ્તાર નથી કર્યો. ૨૩-૨૪-૨૫માં બહુ વિસ્તારવાળા પત્ર નથી. આ ૨૫માં છેલ્લે છેલ્લે શ્રાવણ મહિનાથી કાંઈક વિસ્તારમાં છે.

પત્રાંક-૩૯૮

મુંબઈ, શ્રાવણ વદ ૧૪, રવિ, ૧૯૪૮

ૐ

સ્વસ્તિ શ્રી સાયલા ગ્રામ શુભસ્થાને સ્થિત, પરમાર્થના અખંડ નિશ્ચયી, નિષ્કામ સ્વરૂપ (...) - ના વારંવાર સ્મરણરૂપ, મુમુક્ષુ પુરુષોએ અનન્ય પ્રેમે સેવન કરવા યોગ્ય, પરમ સરળ અને શાંતમૂર્તિ એવા શ્રી 'સુભાગ્ય', તેમના પ્રત્યે.

શ્રી 'મોહમયી' સ્થાનેથી નિષ્કામ સ્વરૂપ છે જેનું એવા સ્મરણરૂપ સત્પુરુષના વિનયપૂર્વક યથાયોગ્ય પ્રાપ્ત થાય.

જેમાં પ્રેમભક્તિ પ્રધાન નિષ્કામપણે રહી છે, એવાં તમ લિખિત ઘણાં પત્રો અનુક્રમે પ્રાપ્ત થયાં છે. આત્માકાર સ્થિતિ અને ઉપાધિજોગરૂપ કારણને લીધે માત્ર તે પત્રોની પહોંચ લખવા જેટલું બન્યું છે.

અત્ર ભાઈ રેવાશંકરની શારીરિક સ્થિતિ યથાયોગ્યપણે રહેતી નહીં હોવાથી, અને વ્યવહાર સંબંધીનું કામકાજ વધ્યું હોવાથી ઉપાધિજોગ પણ વિશેષ રહ્યો છે, અને રહે છે; જેથી આ ચોમાસામાં બહાર નીકળવાનું અશક્ય થયું છે; અને તેને લીધે તમ સંબંધી નિષ્કામ સમાગમ તે પ્રાપ્ત થઈ શક્યો નથી. વળી દિવાળી પહેલાં તેવો જોગ

પ્રાપ્ત થવો સંભવતો નથી.

તમ લિખિત કેટલાંક પત્રોને વિષે જીવાદિ સ્વભાવ અને પરભાવનાં કેટલાંક પ્રશ્નો આવતાં હતાં, તેના પ્રત્યુત્તર તે કારણથી લખી શકાયા નથી. બીજા પણ જિજ્ઞાસુઓનાં પત્રો આ વખતમાં ઘણાં મળ્યાં છે. તેને માટે પણ ઘણું કરીને તેમ જ થયું છે.

હાલ જે ઉપાધિજોગ પ્રાપ્તપણે વર્તે છે, તે જોગનો પ્રતિબંધ ત્યાગવાનો વિચાર જો કરીએ તો તેમ થઈ શકે એમ છે; તથાપિ તે ઉપાધિજોગના વેદવાથી જે પ્રારબ્ધ નિવૃત્ત થવાનું છે, તે તે જ પ્રકારે વેદવા સિવાયની બીજી ઇચ્છા વર્તતી નથી, એટલે તે જ જોગે તે પ્રારબ્ધ નિવૃત્ત થવા દેવું યોગ્ય છે, એમ જાણીએ છીએ. અને તેમ સ્થિતિ છે.

શાસ્ત્રોને વિષે આ કાળને અનુક્રમે ક્ષીણપણા યોગ્ય કહ્યો છે; અને તે પ્રકારે અનુક્રમે થયા કરે છે. એ ક્ષીણપણું મુખ્ય કરીને પરમાર્થ સંબંધીનું કહ્યું છે. જે કાળમાં અત્યંત દુર્લભપણે પરમાર્થની પ્રાપ્તિ થાય તે કાળ દુષ્કમ કહેવા યોગ્ય છે; જોકે સર્વ કાળને વિષે પરમાર્થપ્રાપ્તિ જેનાથી થાય છે, એવા પુરુષોનો જોગ દુર્લભ જ છે, તથાપિ આવા કાળને વિષે તો અત્યંત દુર્લભ હોય છે. જીવોની પરમાર્થવૃત્તિ ક્ષીણપરિણામને પામતી જતી હોવાથી તે પ્રત્યે જ્ઞાનીપુરુષોના ઉપદેશનું બળ ઓછું થાય છે, અને તેથી પરંપરાએ તે ઉપદેશ પણ ક્ષીણપણાને પામે છે, એટલે પરમાર્થ માર્ગ અનુક્રમે વ્યવચ્છેદ થવા જોગ કાળ આવે છે.

આ કાળને વિષે અને તેમાં પણ હમણાં લગભગના સેંકડાથી મનુષ્યની પરમાર્થવૃત્તિ બહુ ક્ષીણપણાને પામી છે, અને એ વાત પ્રત્યક્ષ છે. સહજાનંદસ્વામીના વખત સુધી મનુષ્યોમાં જે સરળવૃત્તિ હતી, તે

અને આજની સરળવૃત્તિ એમાં મોટો તફાવત થઈ ગયો છે. ત્યાં સુધી મનુષ્યોની વૃત્તિને વિષે કંઈ કંઈ આજ્ઞાકિતપણું, પરમાર્થની ઇચ્છા, અને તે સંબંધી નિશ્ચયમાં દૃઢતા એ જેવાં હતાં તેવાં આજે નથી; તેથી તો આજે ઘણું ક્ષીણપણું થયું છે, જોકે હજુ આ કાળમાં પરમાર્થવૃત્તિ કેવળ વ્યવસ્થેદપ્રાપ્ત થઈ નથી, તેમ સત્પુરુષરહિત ભૂમિ થઈ નથી, તોપણ કાળ તે કરતાં વધારે વિષમ છે, બહુ વિષમ છે, એમ જાણીએ છીએ.

આવું કાળનું સ્વરૂપ જોઈને મોટી અનુકંપા હૃદયને વિષે અખંડપણે વર્તે છે. જીવોને વિષે કોઈ પણ પ્રકારે અત્યંત દુઃખની નિવૃત્તિનો ઉપાય એવો જે સર્વોત્તમ પરમાર્થ, તે સંબંધી વૃત્તિ કંઈ પણ વર્ધમાનપણાને પ્રાપ્ત થાય, તો જ તેને સત્પુરુષનું ઓળખાણ થાય છે, નહીં તો થતું નથી. તે વૃત્તિ સજીવન થાય અને કોઈ પણ જીવોને – ઘણા જીવોને – પરમાર્થ સંબંધી જે માર્ગ તે પ્રાપ્ત થાય તેવી અનુકંપા અખંડપણે રહ્યા કરે છે; તથાપિ તેમ થવું બહુ દુર્લભ જાણીએ છીએ. અને તેનાં કારણો પણ ઉપર જણાવ્યાં છે.

જે પુરુષનું દુર્લભપણું ચોથા કાળને વિષે હતું તેવા પુરુષને જોગ આ કાળમાં થાય એમ થયું છે, તથાપિ પરમાર્થ સંબંધી ચિંતા જીવોને અત્યંત ક્ષીણ થઈ ગઈ છે, એટલે તે પુરુષનું ઓળખાણ થવું અત્યંત વિકટ છે. તેમાં પણ જે ગૃહવાસાદિ પ્રસંગમાં તે પુરુષની સ્થિતિ છે, તે જોઈ જીવને પ્રતીતિ આવવી દુર્લભ છે, અત્યંત દુર્લભ છે, અને કદાપિ પ્રતીતિ આવી તો તેમનો જે પ્રારબ્ધપ્રકાર હાલ વર્તે છે, તે જોઈ નિશ્ચય રહેવો દુર્લભ છે, અને કદાપિ નિશ્ચય થાય તોપણ તેનો સત્સંગ રહેવો દુર્લભ છે, અને જે પરમાર્થનું મુખ્ય કારણ તે તો તે છે. તે આવી સ્થિતિમાં જોઈ ઉપર જણાવ્યા છે જે કારણો તેને વધારે

બળવાનપણે દેખીએ છીએ, અને એ વાત જોઈ ફરી ફરી અનુકંપા ઉત્પન્ન થાય છે.

‘ઈશ્વરેચ્છાથી’ જે કોઈ પણ જીવોનું કલ્યાણ વર્તમાનમાં પણ થવું સર્જિત હશે તે તો તેમ થશે, અને તે બીજેથી નહીં પણ અમથકી, એમ પણ અત્ર માનીએ છીએ. તથાપિ જેવી અમારી અનુકંપાસંયુક્ત ઇચ્છા છે, તેવી પરમાર્થ વિચારણા અને પરમાર્થપ્રાપ્તિ જીવોને થાય તેવો કોઈ પ્રકારે ઓછો જોગ થયો છે, એમ અત્રે માનીએ છીએ. ગંગાયમુનાદિના પ્રદેશને વિષે અથવા ગુજરાત દેશને વિષે જો આ દેહ ઉત્પન્ન થયો હોત; ત્યાં વર્ધમાનપણું પામ્યો હોત તો તે એક બળવાન કારણ હતું એમ જાણીએ છીએ; બીજું પ્રારબ્ધમાં ગૃહવાસ બાકી ન હોત અને બ્રહ્મચર્ય, વનવાસ હોત તો તે બળવાન કારણ હતું, એમ જાણીએ છીએ. કદાપિ ગૃહવાસ બાકી છે તેમ હોત અને ઉપાધિજોગરૂપ પ્રારબ્ધ ન હોત તો તે ત્રીજું પરમાર્થને બળવાન કારણ હતું એમ જાણીએ છીએ. પ્રથમ કહ્યાં તેવાં બે કારણો તો થઈ ચૂક્યાં છે, એટલે હવે તેનું નિવારણ નથી. ત્રીજું ઉપાધિજોગરૂપ જે પ્રારબ્ધ તે શીઘ્રપણે નિવૃત્ત થાય, વેદન થાય અને તે નિષ્કામ કરુણાના હેતુથી, તો તેમ થવું હજું બાકી છે, તથાપિ તે પણ હજુ વિચારયોગ્ય સ્થિતિમાં છે, એટલે કે તે પ્રારબ્ધનો સહેજે પ્રતિકાર થઈ જાય એમ જ ઇચ્છાની સ્થિતિ છે, અથવા તો વિશેષ ઉદયમાં આવી જઈ થોડા કાળમાં તે પ્રકારનો ઉદય પરિસમાપ્ત થાય તો તેમ નિષ્કામ કરુણાની સ્થિતિ છે; અને એ બે પ્રકારમાં તો હાલ ઉદાસીનપણે એટલે સામાન્યપણે રહેવું છે; એમ આત્મસંભાવના છે; અને એ સંબંધીનો મોટો વિચાર વારંવાર રહ્યા કરે છે.

પરમાર્થ કેવા પ્રકારના સંપ્રદાયે કહેવો એ પ્રકાર જ્યાં સુધી ઉપાધિજોગ પરિસમાપ્ત નહીં થાય ત્યાં સુધી મૌનપણામાં અને અવિચાર અથવા નિર્વિચારમાં રાખ્યો છે, અર્થાત્ તે વિચાર હાલ કરવા વિષે ઉદાસપણું વર્તે છે.

આત્માકાર સ્થિતિ થઈ જવાથી ચિત્ત ઘણું કરીને એક અંશ પણ ઉપાધિજોગ વેદવાને યોગ્ય નથી, તથાપિ તે તો જે પ્રકારે વેદવું પ્રાપ્ત થાય તે જ પ્રકારે વેદવું છે, એટલે તેમાં સમાધિ છે; પરંતુ પરમાર્થ સંબંધી કોઈ કોઈ જીવોને પ્રસંગ પડે છે, તેને તે ઉપાધિજોગના કારણથી અમારી અનુકંપા પ્રમાણે લાભ મળતો નથી; અને પરમાર્થ સંબંધી કંઈ તમલિખિતાદિ વાર્તા આવે છે, તે પણ ચિત્તમાં માંડ પ્રવેશ થાય છે, કારણ કે તેનો હાલ ઉદય નથી. આથી પત્રાદિ પ્રસંગથી તમ સિવાયના બીજા જે મુમુક્ષુ જીવો તેમને ઇચ્છિત અનુકંપાએ પરમાર્થવૃત્તિ આપી શકાતી નથી, એ પણ ચિત્તને ઘણી વાર લાગી જાય છે.

ચિત્ત બંધનવાળું થઈ શકતું નહીં હોવાથી જે જીવો સંસાર સંબંધે સ્ત્રીઆદિરૂપે પ્રાપ્ત થયા છે, તે જીવોની ઇચ્છા પણ દૂભવવાની ઇચ્છા થતી નથી. અર્થાત્ તે પણ અનુકંપાથી અને માબાપાદિના ઉપકારાદિ કારણોથી ઉપાધિજોગને બળવાન રીતે વેદીએ છીએ; અને જેની જેની જે કામના છે તે તે પ્રારબ્ધના ઉદયમાં જે પ્રકારે પ્રાપ્ત થવી સર્જિત છે, તે પ્રકારે થાય ત્યાં સુધી નિવૃત્તિ ગ્રહણ કરતાં પણ જીવ 'ઉદાસીન' રહે છે; એમાં કોઈ પ્રકારનું અમારું સકામપણું નથી, અમે એ સર્વમાં નિષ્કામ જ છીએ એમ છે. તથાપિ પ્રારબ્ધ તેવા પ્રકારનું બંધન રાખવારૂપ ઉદય વર્તે છે; એ પણ બીજા મુમુક્ષુની પરમાર્થવૃત્તિ ઉત્પન્ન કરવાને વિષે રોધરૂપ જાણીએ છીએ.

જ્યારથી તમે અમને મળ્યા છો, ત્યારથી આ વાર્તા કે જે ઉપર અનુક્રમે લખી છે, તે જણાવવાની ઇચ્છા હતી, પણ તેનો ઉદય તે તે પ્રકારમાં હતો નહીં, એટલે તેમ બન્યું નહીં; હમણાં તે ઉદય જણાવવા યોગ્ય થવાથી સંક્ષેપે જણાવ્યો છે, જે વારંવાર વિચારવાને અર્થે તમને લખ્યો છે. બહુ વિચાર કરી સૂક્ષ્મપણે હૃદયમાં નિર્ધાર રાખવા યોગ્ય પ્રકાર એમાં લેખિત થયેલ છે. તમે અને ગોશળિયા સિવાય આ પત્રની વિગત જાણવાને બીજા જોગ જીવ હાલ તમારી પાસે નથી, આટલી વાત સ્મરણ રાખવા લખી છે. કોઈ વાતમાં શબ્દોના સંક્ષેપપણાથી એમ ભાસી શકે એવું હોય કે અમને કોઈ પ્રકારની કંઈ હજુ સંસારસુખવૃત્તિ છે, તો તે અર્થ ફરી વિચારવા યોગ્ય છે. નિશ્ચય છે કે ત્રણે કાળને વિષે અમારા સંબંધમાં તે ભાસવું આરોપિત જાણવા યોગ્ય છે, અર્થાત્ સંસારસુખવૃત્તિથી નિરંતર ઉદાસપણું જ છે. આ વાક્યો કંઈ તમ સંબંધીનો ઓછો નિશ્ચય અમ પ્રત્યે છે અથવા હશે તો નિવૃત્ત થશે એમ જાણી લખ્યાં નથી, અન્ય હેતુએ લખ્યાં છે. એ પ્રકારે એ વિચારવા યોગ્ય, વારંવાર વિચારી હૃદયમાં નિર્ધાર કરવા યોગ્ય વાર્તા સંક્ષેપે કરી અહીં તો પરિસમાપ્ત થાય છે.

આ પ્રસંગ સિવાય બીજા જૂજ પ્રસંગનું લખવું કરીએ તો થાય એમ છે, તથાપિ તે બાકી રાખી આ પત્ર પરિસમાપ્ત કરવું યોગ્ય ભાસે છે.

જગતમાં કોઈ પણ પ્રકારથી જેની કોઈ પણ જીવ પ્રત્યે ભેદદષ્ટિ નથી એવા શ્રી..... નિષ્કામ આત્મસ્વરૂપના નમસ્કાર પ્રાપ્ત થાય.

‘ઉદાસીન’ શબ્દનો અર્થ સમપણું છે.

૩૮૮મો પત્ર છે.

‘સ્વસ્તિ શ્રી સાયલા ગ્રામ શુભસ્થાને સ્થિત, પરમાર્થના અખંડ નિશ્ચયી,...’ આ એમના માટે, ‘સોભાગભાઈ’ માટે વિશેષણો વાપર્યા છે. ‘નિષ્કામ સ્વરૂપ એવા...’ પોતાનું વિશેષણ વાપર્યું છે એ સંકલનકર્તાએ બાદ કર્યું છે. ‘નિષ્કામ સ્વરૂપ (....) ના વારંવાર સ્મરણરૂપ, મુમુક્ષુ ....’ એ પણ ‘સોભાગભાઈ’ ઉપરનું જ છે. ‘અખંડ નિશ્ચયી, નિષ્કામ સ્વરૂપ (.....) ના વારંવાર સ્મરણરૂપ,...’ એટલે મુમુક્ષુઓને તમે સ્મરણ કરવા યોગ્ય છો. ‘મુમુક્ષુ પુરુષોએ અનન્ય પ્રેમે સેવન કરવા યોગ્ય, પરમ સરણ...’ સરણતા ઘણી હતી એમ કહે છે. ‘પરમ સરણ અને શાંતમૂર્તિ એવા શ્રી ‘સુભાગ્ય’ તેમના પ્રત્યે.’ આટલા વિશેષણ લગાડ્યા છે. ૨૫માં વર્ષને છેડે એમને ઘણો એમના પ્રત્યે, એમના ગુણો પ્રત્યે સદ્ભાવ વર્તે છે એ અહીંયાં દેખાઈ આવે છે.

મુમુક્ષુ :- સોભાગ્યભાઈ મોટા હતા ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, ૪૪ વર્ષ મોટા હતા. આ ૨૫ વર્ષના હતા ત્યારે (સોભાગ્યભાઈ) ૬૯ વર્ષના હતા. વૃદ્ધ અવસ્થામાં હતા.

મુમુક્ષુ :- ....

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, એના કરતાં પણ છેલ્લે ૭૩ વર્ષે તો અપૂર્વ પુરુષાર્થ કર્યો છે અને એ પણ માંદગીના બિંધને. શરીર તદ્દન અશક્ત થઈ ગયું. શરીરમાં શક્તિ ક્ષીણ થઈ ગઈ અને આત્મામાં જોર થયું. આત્માની શક્તિને અને શરીરની શક્તિને કાંઈ લેવા દેવા નથી. શરીર શરીરનું કામ કરે, આત્મા આત્માનું કામ કરે છે. એ પ્રગટ પુરાવો છે એમનો. વૃદ્ધાવસ્થામાં ધર્મનો પુરુષાર્થ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રનો પુરુષાર્થ થાય છે અને તે મરણપથારીએ પણ થાય છે એનો પુરાવો ‘સોભાગ્યભાઈ’ છે. જીવતો જાગતો એ પુરાવો છે કે જેણે મરણપથારીએ પડીને પછી સમ્યગ્દર્શન લીધું. એ પહેલા નથી આવ્યું. છેલ્લા અઢાર દિવસ એ દશામાં છે.

મુમુક્ષુ :- વીરજીભાઈને પણ લગભગ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ પહેલા આવી ગયા હતા, પછી ચ્યુત થયા હતા. પહેલા આવી ગયા હતા. પણ છતાં જોશ સારું હતું. ભવપર્યંત એમને જોશ સારું હતું. (સમ્યક્ત્વ) થઈ ગયેલું પછી ચ્યુત થયેલા છે.

મુમુક્ષુ :- (છેલ્લે છેલ્લે ચ્યુત થઈ ગયું ?)

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ના એ ઘણા વર્ષથી. ત્યાર પછી ઘણા વર્ષ જીવ્યા છે. પણ જોર સારું, જોર સારું. એ વાત થઈ હતી 'ગુરુદેવ' સાથે.

'શ્રી 'મોહમયી' સ્થાનેથી નિષ્કામ સ્વરૂપ છે જેનું...' પોતાના માટે વાત લખે છે. મોહમયી એટલે 'મુંબઈ' 'સ્થાનેથી નિષ્કામ સ્વરૂપ છે જેનું...' આ સો વરસ પહેલા આ નગરી મોહમયી લાગતી હતી. જે 'દિ હજી ઘોડાગાડી જ હતી. હજી ટ્રામ નહોતી થઈ કે બીજી કોઈ મોટરો નહોતી. તે 'દિ એમને મોહમયી નગરી લાગી છે.

'નિષ્કામ સ્વરૂપ છે જેનું એવા સ્મરણરૂપ સત્પુરુષના વિનયપૂર્વક યથાયોગ્ય પ્રાપ્ત થાય. જેમાં પ્રેમભક્તિ પ્રધાન નિષ્કામપણે રહી છે, એમાં તમ લિખિત ઘણાં પત્રો અનુક્રમે પ્રાપ્ત થયાં છે.' છેલ્લો ક્યારે પત્ર લખ્યો છે 'સોભાગભાઈ'ને ? શ્રાવણ વદ ૧૦, ૩૯૪. એ ગાળામાં તો ઘણાં પત્રો એમને એમણે લખી નાખ્યા છે. રોજ એક પત્ર લખે એમ નહિ, એકથી વધારે લખતા હશે એવું લાગે છે. એમને તો એવું હતું કે આપણે જીવનની ચોપડી જ ખુલ્લી મૂકી દેવી જ્ઞાનીના ચરણમાં. એટલે રોજ પરિણામ થાય અને લખવા જેવા લાગે એ માંડે લખવા. આમ વિચાર આવ્યો, આમ વિકલ્પ થયો, આવા પરિણામ થયા, આવા પરિણામ થયા. બહુ સરળ હતા. એટલે તો એમ લખ્યું કે પરમ સરળ છે. પરમ સરળ.

મુમુક્ષુ :- આત્મા પ્રાપ્ત કરવો હોય તો પરમ સરળ થવું.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ચોક્કસ વાત છે. પરમ સરળ થાય તો આત્મા પ્રાપ્ત થયા વિના રહે નહિ. અસરળતાએ જ અટક્યો છે. કારણ કે મિથ્યાત્વની પ્રકૃતિ જ માયાની છે. અસરળતા કહો કે માયા કહો અને સરળતા કહો કે માયાનો ત્યાગ કહો, સીધી વાત છે. પ્રયત્ન કરવા જેવો છે. પ્રયત્ન કરતાં કેટલી તાકાત પડે છે એ બીજી વાત છે, પણ પ્રયત્ન કરવા જેવો છે.

'જેમાં પ્રેમભક્તિ પ્રધાન નિષ્કામપણે રહી છે,...' તમારા પત્રોની અંદર અમારા ઉપરનો અનુરાગ, ભક્તિ મુખ્ય છે. 'એવા તમ લિખિત ઘણાં પત્રો અનુક્રમે પ્રાપ્ત થયાં છે.' 'સોભાગભાઈ' જેટલી ભક્તિ બીજાઓને નહિ આવેલી એનું કારણ કે 'સોભાગ્યભાઈ'ને ઓળખાણ થયેલી. બીજાઓને ઓળખાણ થઈ હશે, કોને ક્યારે થઈ હશે કહેવું મુશ્કેલ છે. પણ 'સોભાગ્યભાઈ' માટે એ શંકા પડે એવું નથી. આજે

પત્રો ઉપરથી ભૂતકાળના વિષયને સમજી શકાય એવી સ્પષ્ટ વાત છે, સમજી શકાય એવી સ્પષ્ટ વાત છે.

મુમુક્ષુ :- આવા વિશેષણો બીજા કોઈને નથી લખતા.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- નહિ. આવા વિશેષણો નથી લખ્યા, કોઈને નહિ.

‘આત્માકાર સ્થિતિ અને ઉપાધિજોગરૂપ કારણને લીધે...’ એ બે વાત સાથોસાથ છે. એક બાજુ અંદરમાં આત્માકાર સ્થિતિ છે, બહારમાં વ્યાપાર આદિનો ઉપાધિયોગ છે. તેવા ‘કારણને લીધે માત્ર તે પત્રોની પહોંચ લખવા જેટલું બન્યું છે.’ તમને પહોંચ લખી છે.

‘અત્ર ભાઈ રેવાશંકરની શારીરિક સ્થિતિ યથાયોગ્યપણે રહેતી નહીં હોવાથી, અને વ્યવહાર સંબંધીનું કામકાજ વધ્યું હોવાથી ઉપાધિજોગ પણ વિશેષ રહ્યો છે,...’ એમના કાકાજી સસરા હતા ‘રેવાશંકરભાઈ’ એમની પેઢીમાં ભાગીદાર હતા, ઝવેરાતની પેઢીમાં. એટલે કોઈ સાથે કામ કરનારાની તબિયત બગડે એટલે કામનો બોજો બીજાને માથે આવી જાય એવી રીતે. એટલે ‘વ્યવહાર સંબંધીનું કામકાજ વધ્યું હોવાથી ઉપાધિજોગ પણ વિશેષ રહ્યો છે, અને રહે છે. જેથી આ ચોમાસામાં બહાર નીકળવાનું અશક્ય થયું છે;...’ નહિતર એ લગભગ ચોમાસાની અંદર મહિના, બે મહિના વ્યવસાય-વ્યવહારથી નિવૃત્ત થઈને કોઈ નિવૃત્તિ ક્ષેત્રે સ્થિતિ કરતા અને પોતે જ્ઞાન-ધ્યાનમાં મુનિની જેમ રહેતા હતા. મુનિ જેમ ૨૪ કલાક જ્ઞાન-ધ્યાનમાં રહે એવી રીતે જ્ઞાન-ધ્યાનમાં રહેતા હતા. પણ આ ચોમાસામાં, ૨૫ની સાલમાં એટલે ૧૯૪૮ના ચોમાસામાં એ નથી નીકળી શક્યા. હજી પણ ઘણા વખત સુધી નહિ નીકળી શકે એવી એમની પરિસ્થિતિ છે. લગભગ પોણા બે વર્ષ સુધી.

આપણે જે ઇતિહાસ તારવ્યો છે, (એક મુમુક્ષુએ) થોડી યાદી કરી છે એમાં પોણા બે વર્ષ સુધી ‘શ્રીમદ્જી’ બહાર નથી નીકળ્યા. ૨૪માં વર્ષે કારતક-માગશરમાં ‘વવાણિયા’ આદિ દેશમાં રહ્યા પછી જે ‘મુંબઈ’ પધાર્યા તો લગભગ પોણા બે વર્ષ સુધી બહાર નથી નીકળી શક્યા. કારતક-માગશર આમાં છે. ૨૫માં વર્ષના કારતક-માગશરમાં છે. તે છેક બીજા ચોમાસામાં લગભગ નીકળે છે. એવું છે. યાદી છે.

૧૯૪૭ના ભાદરવા-આસોમાં ‘રાળજ’ અને ‘વવાણિયા’ હતા. પછી ૧૯૪૮ના કારતક-માગશરમાં પણ ‘વવાણિયા’, ‘મોરબી’ અને ‘આણંદ’ રહ્યા છે. એ ભાદરવો-

આસો-કારતક-માગશર ત્રણ-ચાર મહિના દેશમાં છે. ૧૯૪૮માં ૨૫મા વર્ષમાં. પછી પોષ મહિનાથી જે 'મુંબઈ' ગયા છે તે ૧૯૪૯ના ભાદરવામાં 'પેટલાદ', 'ખંભાત' આવ્યા છે 'ચરોતર'માં. લગભગ પોણા બે વર્ષ સુધી એ વેપારમાંથી બહાર નથી નીકળી શક્યા. આ એમની, જ્ઞાનીની આ દશા-પરિસ્થિતિ થઈ છે આ કાળમાં. નહિતર નિવૃત્તિ જ હોય, આવા પુરુષને તો એમની સાધનાની નિવૃત્તિ જ હોય. પણ જુઓ ! કુદરત શું કરે છે ? કુદરતની પાસે કોઈને હેરફેર કરવાનો અધિકાર નથી. છતાં સમાધિ છે એમ લખે છે. એટલા કામના દબાણ વચ્ચે પણ આત્માકાર સ્થિતિ છે એમ લખે છે.

'જેથી આ ચોમાસામાં બહાર નીકળવાનું અશક્ય થયું છે; અને તેને લીધે તમ સંબંધી નિષ્કામ સમાગમ તે પ્રાપ્ત થઈ શક્યો નથી.' તમ સંબંધી કેવો સમાગમ ? નિષ્કામ સમાગમ. એટલે એક આત્મહિતની ઈચ્છા સિવાય આ સત્સંગમાં બીજો કોઈ હેતુ નથી. અત્યારે તો ધર્મના ક્ષેત્રમાં લોકો ભેગા થાય, સત્સંગના બદલે રાજનીતિ ચાલવા માંડે. કોઈ ક્ષેત્ર બાકી રહ્યું નથી. એવી પરિસ્થિતિ ઊભી થઈ છે. નિષ્કામ સમાગમ. કોઈ બીજા હેતુએ હળવું-મળવું નહિ. 'પ્રાપ્ત થઈ શક્યો નથી. વળી દિવાળી પહેલાં તેવો જોગ પ્રાપ્ત થવો સંભવતો નથી.' દેખાતું નથી કે દિવાળી પહેલાં અમે અહીંથી છૂટી શકીએ.

'તમ વિખિત કેટલાંક પત્રોને વિષે જીવાદિ સ્વભાવ અને પરભાવનાં કેટલાંક પ્રશ્નો આવતાં હતાં,....' તમારા પત્રોમાં જીવનો સ્વભાવ અને પરભાવ સંબંધીના કેટલાક પ્રશ્નો આવતા હતા. 'તેના પ્રત્યુત્તર તે કારણથી લખી શકાયા નથી.' આ કામકાજના હિસાબે. 'બીજા પણ જિજ્ઞાસુઓનાં પત્રો આ વખતમાં ઘણાં મળ્યાં છે. તેને માટે પણ ઘણું કરીને તેમ જ થયું છે.' એટલે તેમને પણ ઉત્તર લખી શક્યો નથી.

'હાલ જે ઉપાધિજોગ પ્રાપ્તપણે વર્તે છે, તે જોગનો પ્રતિબંધ ત્યાગવાનો વિચાર જો કરીએ તો તેમ થઈ શકે એમ છે; તથાપિ તે ઉપાધિજોગના વેદવાથી જે પ્રારબ્ધ નિવૃત્ત થવાનું છે, તે તે જ પ્રકારે વેદવા સિવાયની બીજી ઈચ્છા વર્તતી નથી, એટલે તે જ જોગે તે પ્રારબ્ધ નિવૃત્ત થવા દેવું યોગ્ય છે, એમ જાણીએ છીએ. અને તેમ સ્થિતિ છે.' આ એક જ્ઞાનદશાની અંદર અસાધારણ વિવેક છે, જ્ઞાનીઓનો આ એક અસાધારણ વિવેક છે.

જ્ઞાની કેમ પ્રારબ્ધ ભોગવે છે ? અને એ ભોગવતાં છતાં એ પ્રાપ્ત સંયોગોને

વિષે ઉદાસીન છે અથવા અંતર પરિણામથી ભિન્ન રહે છે, એવો જે એમનો પુરુષાર્થ છે એ એમને જૂના કર્મની નિર્જરાનો એક પ્રયોગ જ છે, બીજું કંઈ નથી.

જેમ એક માણસે દુકાન તો શરૂ કરી હતી. પ્રોવિઝન સ્ટોર. જેવી દુકાન હોય એમાં હજારો, સેંકડો, હજારો ચીજ લાવીને વેચતો હોય માણસ. વેપાર કરતાં... કરતાં.. કરતાં.. નક્કી કર્યું કે હવે વેપાર કરવો નથી. દુકાન બંધ કરી દેવી છે અને માલ જેટલો છે એટલો વેચીને પૈસા એના ઘડીને (ઉપજાવીને) આપણે દુકાન બંધ કરી દેવી છે. તાળું મારી દેવું છે. દુકાને વેપાર કરવો નહિ. એ વેચતાં... વેચતાં... વેચતાં... વેચતાં.... થોડી ચીજ એવી રહી જાય કે ગ્રાહક એમ પૂછે કે ભાઈ ! ચા અને ખાંડ બેય સાથે લેવી છે. ખાંડ છે ? તો કહે ખાંડ છે, ચા નથી. ચા છે અને ખાંડ નથી. તો ખ્યાલ આવે કે આ પાંચ ચીજ નીકળતી નથી. બીજી ત્રણ લાવું તો પાંચેય જશે, આઠે આઠ વઈ જશે. તો બીજી ત્રણ પાછો લઈ આવે. ત્યારે એ ત્રણ લાવ્યો એ વેપાર વધારવા કે દુકાનનો ધંધો વધારવા લાવ્યો નથી પણ ધંધો ઘટાડવા લાવ્યો છે. પણ એ કોણ જાણે ? એ જાણે. દૂરથી જોવાવાળો એમ કહે કે આને ક્યાં લક્ષણ છે બંધ કરવાના. આ પાંચ ચીજ હતી હવે અત્યારે દસ દેખાય છે પાછી અંદર. આ તો પાછો વધારતો જાય છે.

મુમુક્ષુ :- ધાવમાતાની જેમ પારકું થઈ ગયું છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, એવું જ છે. બિલકુલ એને પારકું થઈ ગયું છે. જેમ ધાવને બાળક પારકું છે એમ એને બધા સંયોગ પારકા થઈ ગયા છે. અથવા જેમાં પોતાપણું ભાસતું જ નથી. એના જ્ઞાનમાં એને પોતાપણું નથી ભાસતું. બીજાને એ છે. સંયોગ તો સંયોગ છે બેચને, પણ એકને એ પોતાનો સંયોગ ભાસે છે કે આ મારું કુટુંબ, આ મારું ઘર, આ મારું શરીર, આ મારી આબરૂ, આ મારી અનુકૂળતા, આ મારી પ્રતિકૂળતા-એ બધું (જ્ઞાનીને) છૂટી ગયું છે. ક્યાંય મારાપણું નથી. હું એક જ્ઞાનપીંડ ચૈતન્યસ્વભાવી આત્મા છું. દેહાદિ અને રાગાદિથી પર છું. દેહ વિનાની ચીજ છું, રાગ વિનાની ચીજ છું. એ પરમ ચૈતન્યતત્ત્વ (પ્રગટ) વર્તે છે. અનુભવસિદ્ધ પરિણમન વર્તે છે. એટલે બધું છૂટી ગયું છે.

આ જરા સમજવું કઠણ પડે એવી વાત છે કે જે પ્રારબ્ધ છે તે ઉપાધિજોગ છે. તે ઉપાધિ વેદવાથી જે પ્રારબ્ધ નિવૃત્ત થવાનું છે એટલે પૂર્વકર્મની નિર્જરા થવાની

છે. 'તે જ પ્રકારે વેદવા સિવાયની બીજી ઇચ્છા વર્તતી નથી, એટલે....' તેમાં અમે વધારે નિર્જરા કરશું. નિવૃત્તિ લઈને વધારે નિર્જરા કરશું એમ નથી કહેતા. પૂર્વકર્મના ઉદયમાં વધારે નિર્જરા કરી લેશું એમ કહેવું છે. માટે એમાં ફેરફાર કરવાની ઇચ્છા વર્તતી નથી.

મુમુક્ષુ :- 'ગાંધીજી'એ કહ્યું કે ગ્રાહકમાં ઈશ્વરના દર્શન થાય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એવી વાત નથી એમાં. આ તો અંતર પુરુષાર્થનો વિષય છે. 'ગાંધીજી'એ કહ્યું એવી વાત નથી. 'ગાંધીજી'એ કહ્યું કે ભાઈ ! ગ્રાહકમાં ઈશ્વરના દર્શન કરવા. એ વાત નથી અહીંયાં. એ લૌકિક વાત નથી, આ કોઈ અલૌકિક વાત છે. એટલે તો કહ્યું કે આ જરા સમજવું કઠણ પડે એવી વાત છે.

નિવૃત્તિમાં તો નિર્જરા કરી શકે એમ સામાન્ય બુદ્ધિથી લોકોને સમજાય. કેમકે બીજી પ્રવૃત્તિ કરતા નથી અને આત્માના જ્ઞાન-ધ્યાનની પ્રવૃત્તિ કરે છે તો નિવૃત્તિમાં નિર્જરા કરી શકે પણ પ્રવૃત્તિમાં વધારે નિર્જરા કરી શકે એવી કોઈ અલૌકિક પરિણતિ પોતાને વર્તે છે. તેથી એ રીતે વેદવાની ઇચ્છા છે એમ કહે છે. એ રીતે પ્રારબ્ધને નિવૃત્ત થવાનું છે અને તે જ પ્રકારે વેદવા સિવાય બીજી ઇચ્છા નથી અમારી. એટલે તે જ જોગે તે પ્રારબ્ધ નિવૃત્ત થવા દેવું યોગ્ય છે. 'એમ જાણીએ છીએ અને તેમ સ્થિતિ છે.'

મુમુક્ષુ :- કમબદ્ધપર્યાય આવી ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- કમબદ્ધપર્યાયની વાત નથી, અંદરના પુરુષાર્થની વાત છે. એ ઉદય હોય ત્યારે લડવું છે અમારે. આમાં એક થોડો સૂક્ષ્મ સિદ્ધાંત એવો છે કે ઉદય વખતે જો તમે પુરુષાર્થ કરી શકો તો એનું ફળ વિશેષ છે.

જેમ કોઈ માણસ લાઠીના કે તલવારના દાવ ચલાવતા જાણે છે. રોજ Practice પણ કરે છે પણ જ્યારે કોઈ એના ઉપર હુમલો કરે ત્યારે એ દાવ ચલાવી જાણે તો એ પોતાના જીવનને બચાવી શકે છે. અમસ્તો અમસ્તો રોજ લાઠીના દાવ અને તલવારના દાવ કર્યા કરે એમાં કાંઈ એને બીજું ફળ નથી, સિવાય Practice. સમજાણું ? એ Practice છે એની. એમ માનો કે થોડી વધારે કેળવે છે પોતાની જે શિક્ષા છે, આવડત છે, એને પણ એથી વધારે એમાં કાંઈ નથી. જ્યારે ખરેખર હુમલો થાય છે ત્યારે જે એ વખતે દાવ કરે છે અને પોતાનું જીવન બચાવે છે ત્યારે એનું સફળપણું

છે. એ જ જ્ઞાનનું, એ જ અનુભવનું સફળપણું છે, એ કળાનું સફળપણું છે.

એમ પુરુષાર્થની જે કળા છે, આ વિષય થોડો સૂક્ષ્મ છે. કોઈ વાર ચર્ચવો હશે તો ચર્ચશુ આપણે, પણ એ વિષય થોડો સૂક્ષ્મ છે. જ્યારે ઉદય હોય અને એ પણ પ્રબળ ઉદય હોય ત્યારે જે જ્ઞાનીઓ વિશેષ પુરુષાર્થમાં વર્તે છે ત્યારે એ નિર્જરા કરે છે અને સામાન્યપણે જ્ઞાન-ધ્યાનમાં નિર્જરા કરે છે. એ બે વચ્ચે ફર્ક છે. પેલામાં વધારે નિર્જરા કરે છે. આવું બને છે.

મુમુક્ષુ :- પુરુષાર્થની ઉગ્રતા આવે છે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ઉગ્રતા આવે છે. સહેજે પુરુષાર્થની ઉગ્રતા વિશેષ આવે છે અને ખરેખર તો ત્યારે જ એમની જે મોક્ષમાર્ગની જ્ઞાનકળા છે, મોક્ષમાર્ગની જે પુરુષાર્થની કળા છે એનો સદ્ઉપયોગ છે.

મુમુક્ષુ :- અકામ નહિ, સકામ નિર્જરા છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા સકામ નિર્જરા છે. આ પુરુષાર્થ સહિતની એટલે સકામ નિર્જરા છે પણ એની અંદર ઘણી નિર્જરા છે. પેલામાં પણ જ્ઞાનીને સકામ નિર્જરા તો છે. નિવૃત્તિના કાળમાં જ્ઞાન-ધ્યાનમાં રહે છે ત્યારે સકામ નિર્જરા છે પણ એના કરતા અહીંયાં વધારે છે એમ કહેવું છે. એ વિષય જરા સૂક્ષ્મ પડે એવો છે. પણ એવું છે ખરું.

એટલે એમણે એમ લખ્યું છે કે, જો અમે ઉપાધિજોગ વર્તે છે તેને જો ત્યાગવાનો વિચાર કરીએ તો ત્યાગી શકીએ એમ છીએ. એક ઝાટકે છોડી દઈએ અને જંગલમાં ચાલી નીકળીએ એમ છીએ. એટલી શક્તિ આવી ગઈ છે એમ કહે છે. પણ જે પ્રારબ્ધ છે એ તો અજ્ઞાનભાવે પહેલા બાંધેલું છે. બહુભાગે તો પૂર્વભવમાં બાંધેલું હોય છે. પોતાને જાતિસ્મરણ છે. આમાં વિશેષ વાત શું છે કે પોતાને જાતિસ્મરણ છે અને કેટલુંક વિશેષજ્ઞાનથી પણ ખ્યાલ આવે છે કે ઉદયનો પ્રકાર શું છે ? હજી ઉદયનો પ્રકાર કેવો વર્તશે, એ બધું થોડું વિશેષ જ્ઞાનથી પોતે સમજે છે. અને જે કામ ઘણા કાળમાં થાય એ કામ થોડા કાળમાં કરી લેવા માગે છે. એકાવતારી છે ને ? એટલે એમને મોક્ષ નજીક છે. એટલે ઝડપ કરવી છે. એટલે આ બધી કેવી રીતે ઝડપ કરવી એની વાત ચાલે છે. જરા બારીકાઈથી, સૂક્ષ્મતાથી અભ્યાસ કરવાનો વિષય છે.

જ્ઞાની હોય અને જ્ઞાનીમાં પણ એકાવતારી જ્ઞાની હોય એમાં ફરક છે. એવો જરા સૂક્ષ્મ અભ્યાસનો આ વિષય છે. એકાવતારી જ્ઞાની હોય છે એને પુરુષાર્થનું બળ ઘણું હોય છે અને એમાં પણ જો એવા જ્ઞાની હોય કે જે ગૃહસ્થાશ્રમમાં વર્તતા હોય ત્યારે એને ચિત્ર-વિચિત્ર અનેક પ્રકારના ઉદયો આવે છે. અને ત્યારે એ વિશેષ બળવાનપણે વર્તે છે, એ ઉદયથી જરા નારાજ થયા વિના. ઘણા પત્રો આવશે હજી આ વિષય ઉપર. એમની ભાષાનો Control ઘણો છે. પરિણામને વ્યક્ત કરવા માટેનું ઘણું પોતે સામર્થ્ય ધરાવે છે. એટલે ઘણી વાતો આવશે. આપણે વિચારતા જશું જેમ જેમ આવે એમ, એમના શબ્દો ઉપરથી.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ તો બારમા ગુણસ્થાનની વાત છે. પણ અહીંયાં ચોથા ગુણસ્થાનની વાત ચાલે છે.

કેવી રીતે એ પોતે વિવેક કરે છે ! એમ કહે છે કે જો ઉપાધિયોગ ત્યાગવાનો વિચાર કરીએ તો કરી શકીએ એમ છીએ. ત્યાગી થઈ શકીએ એમ છીએ. એ કાંઈ બહુ મોટી વાત નથી બાહ્ય ત્યાગ કરવો. અમારા માટે એ કોઈ અમને આકરું પડે, કંઈ પડે એવી કોઈ વાત નથી. સહજમાત્રમાં છોડી શકીએ એમ છીએ. કેમકે મમત્વ રહ્યું નથી. છતાં જે પ્રારબ્ધની, પૂર્વકર્મની નિર્જરા કરવી છે એ આ રીતે કરવામાં વિશેષ લાભનું કારણ છે એમ સમજીને વેદીએ છીએ. આ પ્રારબ્ધયોગને સમ્યક્પ્રકારે વેદીએ છીએ. વેદીએ છીએ એવો જે શબ્દ વાપર્યો છે એનો અર્થ કે સમ્યક્પ્રકારે વેદીએ છીએ. એમાં તન્મય થઈને, રાગી-દ્વેષી થઈને અજ્ઞાનભાવે તે ચાલતું નથી, એમ કહેવું છે. વિશેષ લઈશું...

તા. ૭-૧-૧૯૯૦, પ્રવચન નં. ૧૨૬
પત્રાંક - ૩૯૮

‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર’ ગ્રંથ, પત્રાંક ૩૯૮. પાનું ૩૪૬. પહેલા પેરેગ્રાફથી ફરીથી લઈએ.
‘હાલ જે ઉપાધિજોગ પ્રાપ્તપણે વર્તે છે તે જોગનો પ્રતિબંધ ત્યાગવાનો વિચાર જો કરીએ તો તેમ થઈ શકે એમ છે; તથાપિ તે ઉપાધિજોગના વેદવાથી જે પ્રારબ્ધ નિવૃત્ત થવાનું છે, તે તે જ પ્રકારે વેદવા સિવાયની બીજી ઇચ્છા વર્તતી નથી, એટલે તે જ જોગે તે પ્રારબ્ધ નિવૃત્ત થવા દેવું યોગ્ય છે,...’ શું કહે છે ? કે હાલ જે ઉપાધિયોગ એટલે વ્યાપાર સંબંધીનો સંયોગ વર્તે છે એ પૂર્વકર્મના ઉદયથી પ્રાપ્ત થયેલો છે. પોતાને તેમાં મમત્વ નહિ હોવાથી, પોતાને તેમાં લાભ છે એવું નહિ ભાસવાથી— એવું નહિ લાગવાથી તેનો ત્યાગ કરવો હોય તો કાંઈ કઠણ પડે, તેનો ત્યાગ કરવો હોય તો કાંઈ આકરું લાગે, તેનો ત્યાગ કરવો હોય તો કોઈ મુશ્કેલી પડે, એવું કાંઈ પોતાને લાગતું નથી.

જે ચીજમાં મમત્વ ન રહ્યું હોય તે ચીજને ત્યાગવી તો બહુ સહેલી છે. એટલે એમ કહે છે અમે જો એ ત્યાગવાનો વિચાર કરીએ તો તે તેમ થઈ શકે એમ છે, ત્યાગી શકીએ એમ છીએ. અહીંયાં કોઈને તર્ક ઊઠે કે નિવૃત્તિની તો એમને ઘણી ભાવના હતી અને પોતે નિવૃત્તિ લઈ શકે એમ છે એમ પણ પોતાને ખ્યાલ છે એવી જે પોતાની ત્યાગ કરવાની શક્તિ (છે) એનું પણ પોતાને ભાન છે છતાં એમ કેમ લખે છે કે ‘તથાપિ તે ઉપાધિજોગના વેદવાથી જે પ્રારબ્ધ નિવૃત્ત થવાનું છે, તે તે જ પ્રકારે વેદવા સિવાયની બીજી ઇચ્છા વર્તતી નથી,...’ એમ કેમ નિર્ણય લીધો ? તેનો ત્યાગ કરવાનો અને નિવૃત્તિનો નિર્ણય ન લીધો અને પ્રવૃત્તિનો નિર્ણય કેમ લીધો ? જો કે પોતે કારણ આમાં બતાવે છે.

એ ઉપાધિના યોગને સમ્યક્ પ્રકારે વેદવાથી એ ઉપાધિયોગમાં સમભાવપણે

રહેવાનો પુરુષાર્થ કરવાથી તે ઉદયમાન કર્મને નિવૃત્ત કરવા છે, તે ઉદયમાન કર્મોની વિશેષે કરીને નિર્જરા કરવી છે તેથી અમને ત્યાગ કરવાની ઇચ્છા વર્તતી નથી, એમ કહે છે. જો કે પ્રવૃત્તિ-નિવૃત્તિ બંનેને સમપણે-જ્ઞાતાભાવે તેઓ જાણે છે તોપણ ભાવના નિવૃત્તિની હોય છે, છતાં પણ કોઈ સંજોગોમાં જ્ઞાની પ્રવૃત્તિનો નિર્ણય લે છે તોપણ આત્મશુદ્ધિ માટે, જ્ઞાની નિવૃત્તિનો નિર્ણય લે છે તોપણ આત્મશુદ્ધિ માટે.

આ સ્થળે કોઈ જ્ઞાની નિવૃત્તિનો નિર્ણય લે તોપણ તે અનુમોદવા યોગ્ય છે. પ્રવૃત્તિનો નિર્ણય લે તોપણ અનુમોદવા યોગ્ય છે. કેમકે જે કોઈ નિર્ણય જ્ઞાની લેશે તે પોતાના માર્ગમાં આગળ વધવાના કારણથી જ લેશે. બીજા કોઈ કારણથી નહિ લે. પણ જો નિવૃત્તિનો નિર્ણય લે તો સાધારણ માણસને પણ સમજવું સહેલું પડે કે જ્ઞાનીને તો ઉદાસીનતા હતી, મમત્વ નહોતું, પર થઈ ગયું હતું, પારકું થઈ ગયું હતું, એટલે નિવૃત્ત થઈ ગયા. પણ તે જ જ્ઞાની જો પ્રવૃત્તિનો નિર્ણય લે તો તે વાત સમજવી થોડી કઠણ પડે છે. પણ જેમ કોઈ ઉદીરણા કરીને, તપશ્ચર્યા આદિ બાહ્ય ક્રિયાની ઉદ્દિરણા કરીને કર્મની નિર્જરા કરે છે, એમ આ નિર્ણયમાં આ પ્રકારની એક ઉદીરણાનો આશય રહેલો છે એમ જાણવું. ઉદીરણા કરે છે કે નહિ ? એ જ પ્રકારે અહીંયાં નિર્ણય લીધો છે એમ સમજવું.

એટલે શબ્દ એવો વાપર્યો છે કે ‘તે ઉપાધિજોગના વેદવાથી જે પ્રારબ્ધ નિવૃત્ત થવાનું છે, તે તે જ પ્રકારે વેદવા...’ અન્યથા એમાં ત્યાગ કરીને બીજી પ્રવૃત્તિમાં, નિવૃત્તિમાં જાવું એવી ઇચ્છા અમને વર્તતી નથી. આ વાત ઉપર એમણે આ સામેના પાને ૩૪૭માં પાને એક છેલ્લા પેરેગ્રાફમાં વાત લખી છે. ‘જ્યારથી તમે અમને મળ્યા છો,...’ શું કહે છે ? ‘સોભાગભાઈ’ ને કહે છે કે જ્યારથી તમે અમને મળ્યા છો ‘ત્યારથી આ વાર્તા...’ કઈ વાર્તા ? આમાં જે કહી તે, અત્યારે આપણે ચાલે છે તે વાર્તા ‘કે જે ઉપર અનુક્રમે લખી છે, તે જણાવવાની ઇચ્છા હતી,...’ જ્યારથી મળ્યા છો ત્યારે અમારે અમારું હૃદય છે એ તમને જણાવવાની ઇચ્છા થતી હતી.

મુમુક્ષુ :- ખાલી ભેટો થયો ત્યાં જ ઓળખાણ થઈ ગઈ હતી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ત્યારે તો એને ઓળખાણ થઈ ગઈ હતી. એટલે એમણે કહ્યું તમે મળ્યા ત્યારથી આ અમારે કહેવાની ઇચ્છા હતી. ‘પણ તેનો ઉદય તે તે પ્રકારમાં હતો નહીં,...’ કહેવાનો ઉદય પણ એ પ્રકારમાં હતો નહિ. ‘એટલે તેમ બન્યું નહિ;

હમણાં તે ઉદય જણાવવા યોગ્ય થવાથી સંક્ષેપે જણાવ્યો છે,...' ટૂંકામાં કહ્યો છે.

'જે વારંવાર વિચારવાને અર્થે તમને લખ્યો છે.' આ વાત તમને વિચારવા માટે લખી છે. ખાલી અમારી માહિતી નથી આપી. તમને વિચારવા માટે આ વાત લખી છે. 'બહુ વિચાર કરીને...' હવે એમ કહે છે. 'બહુ વિચાર કરી સૂક્ષ્મપણે હૃદયમાં નિર્ધાર રાખવા યોગ્ય પ્રકાર એમાં લેખિત થયેલ છે.' આ વાક્ય નાખ્યું છે આમાં. ધ્યાન ન ખેંચાય તોપણ ધ્યાન ખેંચ્યું છે કે 'બહુ વિચાર કરી સૂક્ષ્મપણે હૃદયમાં નિર્ધાર રાખવા યોગ્ય...' આ વાત તમને લખી છે. તમે એના ઉપર બહુ વિચાર કરજો, સૂક્ષ્મ વિચાર કરજો અને આ જે અંતરંગ દશા છે એનો તમે નિર્ધાર રાખજો કે કોઈપણ પ્રવૃત્તિમાં જુઓ તો તમને શંકા પડે નહિ, એમ કહેવું છે. એ વાત એમણે આ જ પત્રની અંદર આગળ સ્પષ્ટ કરી છે.

મુમુક્ષુ :- જ્ઞાનીનો વ્યવહાર અને ઉદય કેવા હોય...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા ! એ વિષય વિચારવા જેવો છે.

એ પ્રવૃત્તિ પસંદ કરે છે તોપણ મોક્ષમાર્ગ માટે, નિવૃત્તિ પસંદ કરે છે તોપણ મોક્ષમાર્ગ માટે, એમ કહેવું છે. મુમુક્ષુ દશાથી ઈષ્ટ એ એમનું લક્ષ્ય છે કે ખાવું છે તો આત્માર્થે, બોલવું છે તો આત્માર્થે, સૂવું છે તો આત્માર્થે, પ્રવૃત્તિ કરવી છે તોપણ આત્માર્થે, નિવૃત્તિમાં જવું છે તોપણ આત્માર્થે, બધું એક આત્માર્થે જ કરવું છે. આ તો આત્માર્થાની ભૂમિકામાં એ લક્ષ્ય થઈ ગયું છે. જ્ઞાનદશામાં તો વિશેષ વાત છે.

એટલે એમ કહ્યું. 'તે તે જ પ્રકારે વેદવા સિવાયની બીજી ઈચ્છા વર્તતી નથી, એટલે તે જ જોગે તે પ્રારબ્ધ નિવૃત્ત થવા દેવું યોગ્ય છે,...' એ જ ઉદયમાં એ જ પ્રકારે એને નિવૃત્ત થવા દેવું યોગ્ય છે. 'એમ જાણીએ છીએ.'

મુમુક્ષુ :- એકદમ ભિન્ન પડેલા છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એકદમ ભિન્ન પડેલા છે.

મુમુક્ષુ :- આ નિર્જરા અધિકારમાં આવે છે, ભોગનો હેતુ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, આવે જ છે ને ? હા. જ્ઞાનીનો ભોગ નિર્જરાનો હેતુ છે. હે જ્ઞાની ! તું ભોગવ. કઠણ પડે એવી વાત છે પણ એ બધી આ પરિસ્થિતિની વાત છે. એ વખતે પોતે પુરુષાર્થવંત, સ્વરૂપના ઉદ્યમવંત રહે છે. ત્યાં તો પછી આચાર્ય મહારાજે કોઈ સ્વચ્છંદ ન સેવે એને માટે પણ શિખામણ આપી છે. પણ સ્વચ્છંદ

કોઈને થઈ જશે એવી દહેશતથી વાતને ગોપવી નથી. કેમકે એ વાત તો સંસારમાં ગુપ્ત છે. જ્ઞાનીનું હૃદય, અંતરંગ પરિણતિ તો ગુપ્ત જ છે. એ ગુપ્તને ગુપ્ત જ રાખી દે તો એ વિષયની સમજ પણ કોઈને ન આવે. જ્યારે પોતે શાસનના કાર્ય માટે ઉપયોગ ચલાવે જ છે ત્યારે પછી વાતને ખુલ્લી કરી દીધી છે.

‘એટલે તે જ જોગે તે પ્રારબ્ધ નિવૃત્ત થવા દેવું યોગ્ય છે, એમ જાણીએ છીએ.’ એટલે એ અમારું જાણવું યથાર્થ છે. યોગ્ય છે એટલે યથાર્થ છે. ‘અને તેમ સ્થિતિ છે.’ અને તેમ વર્તના ચાલે છે. સહજપણે તેમ જ સ્થિતિ છે. એમાં કોઈ બીજો સંદેહ કે શંકા કરવા જેવી નથી.

મુમુક્ષુ :- Adjustment માટે આ બાજુ વળ્યા છે ? નીચે ન પડી જાય માટે ?
 પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- નહિ, નીચે (ન) પડી જાય (એના માટે) નહિ પણ વધારે પુરુષાર્થ કરવા માટે, વધારે પુરુષાર્થ કરવા માટે, તીવ્રતા લાવવા માટે. જેમ તપશ્ચર્યામાં પ્રતિકૂળતા લાવે જ છે ને ? એ પ્રતિકૂળતા છે ને ? એમ આ એક પ્રતિકૂળતા છે. પ્રવૃત્તિ છે એ ઉપસર્ગ છે. તો કહે છે, અમે ઉપસર્ગને પસંદ કરીએ છીએ. એમના માટે તો ઉપસર્ગ છે. તો કહે છે, ઉપસર્ગના કાળમાં અમારે નિર્જરા કરવી છે. એમ પસંદ કરે છે. એવી વાત છે. કેમકે ત્યાગ કરી શકવા માગીએ તો થઈ શકે એમ છે એમ લખ્યું છે. એ કે કોઈ વાત અમારા માટે કઠણ નથી કે અમે ત્યાગ ન કરી શકીએ અને માટે ત્યાગ કરતા નથી. ત્યાગ કરી શકીએ એમ છીએ અને છતાં નથી કરતા તો એની પાછળ પણ અમારો આ પ્રકાર અત્યારે વર્તે છે. એ વાત એમને એ પહેલેથી કહેવા માગતા હતા, જ્યારથી મળ્યા ત્યારથી કહેવા માગતા હતા. બહુ સૂક્ષ્મપણે વિચાર કરીને હૃદયમાં આ વાતનું અવધારણ કરો, એમ કહે છે. એમ કરીને પોતાની અંતરંગ દશાનો વિશેષ પરિચય આપ્યો છે.

જ્ઞાની તત્ત્વની વાત કરતા હોય કે કોઈ ધાર્મિક ક્રિયામાં દેખાતા હોય ત્યારે તો એમના વિષે શંકા પડવાનો સવાલ ઓછો છે, પણ પ્રવૃત્તિમાં હોય ત્યારે લોકોને શંકા પડે છે, સંદેહનું કારણ થાય છે. આમ કેમ કરે છે ? અને જ્ઞાનીની મૂળદશા છે, અંતરંગ પરિણતિ છે એ જ્યાં સુધી મુમુક્ષુને ઓળખાય નહિ ત્યાં સુધી એમનો પુરુષાર્થ, એમનું જ્ઞાન, એમની શ્રદ્ધા, એમનું સ્વરૂપાયરણ એ કાંઈ દેખાય નહિ. જ્યાં સુધી એમની પરિણતિ ન દેખાય ત્યાં સુધી તેમના પ્રત્યે જે હદે મહિમા આવવો જોઈએ

તે હદે મહિમા આવી શકે નહિ.

બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો જ્ઞાનીની અંતરંગ પરિણતિની ઓળખાણ-પહેચાન એ એક ન્યાયે સ્વભાવની ઓળખાણ છે. કેમકે એ સ્વભાવ છે, એ આત્માનો વ્યક્ત સ્વભાવ છે, સ્વભાવ વ્યક્ત થયેલો છે. સ્વભાવને ઓળખે છે એ આત્માને ઓળખી લે છે અને એ અવશ્ય તરી જાય છે. એનું કારણ જ્ઞાનીને ઓળખે છે તે તરી જાય છે એનો આ સીધો ન્યાય છે, સીધો હિસાબ છે કે એ તરે, તરે ને તરે જ.

મુમુક્ષુ :- ઊંડા જઈએ ત્યારે વિચાર આવે, બાકી તો ઉપરછલ્લું તો...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ઉપરથી ખ્યાલ ન આવે, એવી વાત છે. અને તે પણ વિચારવું સહેલું છે, (પણ) પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય ત્યારે એ જ વિચારબળમાં રહેવું અને એ જ જ્ઞાનથી પોતાએ ઓળખવું એ એક અસાધારણ યોગ્યતાનો વિષય છે. એ યોગ્યતા પ્રાપ્ત થતાં અવશ્ય જીવ એ કાળે ધર્મની પ્રાપ્તિની યોગ્યતામાં આવી જાય છે. એ અવશ્ય તરી જાય છે. એ મહત્ત્વનો વિષય લીધો છે.

‘શાસ્ત્રોને વિષે આ કાળને અનુક્રમે ક્ષીણપણા યોગ્ય કહ્યો છે;...’ ઉપરની જે ચાર લીટી છે એ તત્ત્વદષ્ટિએ જો ક્યાંય ટુકડો મૂક્યો હોય તો લોકો સમજે એવું નથી. સંકલનમાં લઈએ તો કોઈ સમજે નહિ. ઊલટાનું એમ કહે કે આવી વાતો શું કરવા લીધી હશે ? આમાં તો વાંચનારને એમ થશે કે ‘શ્રીમદ્’ નિવૃત્તિના બદલે પ્રવૃત્તિ પસંદ કરી છે. આ કઈ જાતની વાત છે ? આમાં એમની મહત્તા થાય કે એમની મહત્તા ઘટે કે વધે ? અને આમાંથી કોઈ સ્વચ્છંદ પોસશે. એટલે આ તો અમુક પરિસ્થિતિમાં જ ખુલાસાપૂર્વક સમજાવી શકાય એવી વાત છે, એમનેમ અદ્વરથી મૂકી દેવા જેવી વાત નથી.

મુમુક્ષુ :- ‘સોભાગભાઈ’ની વૃત્તિ જોઈને લખી છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- વૃત્તિ જોઈને લખી છે અને તે પણ એમ કહ્યું કે અમારી ઇચ્છા તો હતી કે તમને આ વાત જણાવવી. અમારા હૃદયની-અંતર પરિણતિની વાત તમને જણાવવી એ તો તમે મળ્યા ત્યારથી અમારી ઇચ્છા હતી. પરંતુ એવો ઉદય નહોતો દેખાતો. અત્યારે હવે એમ લાગે છે કે સંક્ષેપમાં પણ તમને આ વાત જણાવી દેવી જોઈએ.

‘શાસ્ત્રોને વિષે આ કાળને અનુક્રમે ક્ષીણપણા યોગ્ય કહ્યો છે;...’ એટલે કે ધર્મનો

ઊતરતો કાળ છે, ધર્મ ક્ષીણ થતો જશે. ‘શાસ્ત્રોને વિષે આ કાળને અનુક્રમે...’ એટલે તમે ચોથા આરાની શરૂઆતથી લ્યો તો ‘ઋષભદેવ ભગવાન’ના વખતમાં જે કાળ હતો એનાથી ‘અજિતનાથ ભગવાન’ના કાળમાં ઊતરતો, એનાથી ‘મહાવીર સ્વામી ભગવાન’ના કાળમાં તો સર્વથી ઊતરતો કાળ આવી ગયો. અને ત્યાર પછી આ જે ૨૫૦૦ વર્ષમાં તો એકદમ ઝડપથી ઊતરતો કાળ છે. ‘અને તે પ્રકારે અનુક્રમે થયા કરે છે. એ ક્ષીણપણું મુખ્ય કરીને પરમાર્થ સંબંધીનું કહ્યું છે.’ એ ક્ષીણપણું શેનું કહ્યું ? કે પરમાર્થ ક્ષીણ થશે. શાસનની અંદર પરમાર્થ છે એ ક્ષીણપણું પામશે.

‘જે કાળમાં અત્યંત દુર્લભપણે પરમાર્થની પ્રાપ્તિ થાય તે કાળ દુષ્કાળ કહેવા યોગ્ય છે;...’ બહુ દુર્લભતા હોય પરમાર્થની પ્રાપ્તિની તે કાળને દુષ્કાળ કહેવા યોગ્ય છે. ‘જોકે સર્વ કાળને વિષે પરમાર્થપ્રાપ્તિ જેનાથી થાય છે, એવા પુરુષોનો જોગ દુર્લભ જ છે;...’ ચોથા આરામાં પણ જ્ઞાનીપુરુષ મળવા, સત્પુરુષ મળવા એ યોગ તો દુર્લભ જ રહ્યો છે. ‘તથાપિ આવા કાળને વિષે તો અત્યંત દુર્લભ હોય છે.’ જે અત્યંત દુર્લભ ચીજ મળવા છતાં કિંમત નથી થતી તો એ વિચારવા જેવો વિષય છે કે બુદ્ધિનો આંક એમાં આવી જાય છે કે વિવેક કેટલો છે, વિવેક કેટલો નથી.

‘આવા કાળને વિષે તો અત્યંત દુર્લભ હોય છે. જીવોની પરમાર્થવૃત્તિ ક્ષીણપરિણામને પામતી જતી હોવાથી...’ પરમાર્થ સંબંધીની વૃત્તિની જીવને દરકાર નથી કે મારું હિત કરવું. એ દરકાર જ છોડીને ફરે છે. ‘જીવોની પરમાર્થવૃત્તિ ક્ષીણપરિણામને પામતી જતી હોવાથી તે પ્રત્યે જ્ઞાનીપુરુષોના ઉપદેશનું બળ ઓછું થાય છે;...’ ઉપદેશ લાગુ પડતો નથી, ઉપદેશ સાંભળે છે તો એની કાંઈ અસર થતી નથી. આત્માને વિષે એની કોઈ અસર દેખાતી નથી. એવી વૃત્તિની છે. ‘ઉપદેશનું બળ ઓછું થાય છે, અને તેથી પરંપરાએ તે ઉપદેશ પણ ક્ષીણપણાને પામે છે.’ પછી એ ઉપદેશ પણ ઘટતો જાય છે, એના ગ્રહણ કરનારા પણ ઘટતા જાય છે, પાત્રતાવાળા પણ ઘટતા જાય છે. એવી પરિસ્થિતિ આવે છે. ‘એટલે પરમાર્થ માર્ગ અનુક્રમે વ્યવસ્થેદ થવા જોગ કાળ આવે છે.’ પછી જે છઠ્ઠો આરો આવશે તેમાં તો પરમાર્થ માર્ગનો વિસ્થેદ થઈ જશે. પણ એ ક્રમે ક્રમે થશે એમ કહેવું છે.

મુમુક્ષુ :- પરમાર્થ સમજાવો.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પરમાર્થ એટલે આત્મહિતનો જે વિષય છે એને પરમાર્થ કહે

છે. પરમ પ્રયોજન, અર્થ એટલે પ્રયોજન. આત્માનું આત્મહિત થાય એ બધું પરમાર્થમાં જાય છે. આખું પ્રકરણ પારમાર્થિક પ્રકરણ તરીકે ગણાય છે. એટલે એવો ઉપદેશ છે એ પરમાર્થ ઉપદેશ કહેવાય છે, એવો ભાવ તે પારમાર્થિકભાવ કહેવાય છે એમ બેય રીતે.

મુમુક્ષુ :- ‘ગુરુદેવશ્રી’થી અત્યારે આ માર્ગ મળ્યો, હવે અમારે આ ટાણે શું કરવું ? આ વાત બહુ ઉપયોગી આવી ગઈ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, ઉપયોગી એટલે આ કાળે સત્સમાગમ વિશેષે કરીને રાખવો અને પોતાની શુદ્ધિ થાય, પોતાનું હિત થાય એનું તીવ્ર લક્ષ રાખો. એનો તીક્ષ્ણ ઉપયોગ રાખો અને એ જ લક્ષે, એ જ ધ્યેયથી જે કાંઈ કરવું છે તે કરવું છે, એ ધ્યેય છોડીને કાંઈ કરવું નથી, પછી એનું પરિણામ ગમે તે આવે પણ એ ધ્યેયથી વિચલિત થઈને કાંઈ કરવું નથી. એવી રીતે.

મુમુક્ષુ :- વિચલિત થવાના કારણો બહુ આવે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા પણ એ તો આધાર પોતા ઉપર છે ને ? સંયોગ ગમે તે પ્રકારના ઊભા થાય. પોતે પોતાના માર્ગમાં મક્કમ રહેવું. અને જેને જે કરવું છે એ તો કરવું જ છે, એ કાંઈ કોઈને ગણતો નથી. જેને જેની રુચિ છે એ તો પોતાના રુચિના કાર્યને કરવા માટે કોને ગણે છે ? કોઈ કોઈને ગણે નહિ. એ તો પોતાના રુચિનું કાર્ય કરે જ જીવ. એ જીવના સ્વભાવનું રુચિનું બળ છે. તો તારી રુચિ હોય તો તને વાંધો નહિ આવે. પરમાર્થની રુચિ હશે તો વાંધો નહિ આવે. એ રુચિ નહિ હોય તો ગમે ત્યાં તું અટવાઈ જઈશ. સીધી વાત છે.

‘આ કાળને વિષે અને તેમાં પણ હમણાં લગભગના સેંકડાથી...’ લ્યો. પોતાના આગળના ભૂતકાળના સેંકડો લીધો. આપણે તો એક બીજો સેંકડો ચાલ્યો ગયો, આ પત્ર વાંચીએ છીએ ત્યારે, પણ એ સો વર્ષ પહેલા લખે છે કે છેલ્લા સેંકડાથી ‘મનુષ્યની પરમાર્થવૃત્તિ બહુ ક્ષીણપણને પામી છે,...’ ઘણી ક્ષીણ જોવામાં આવે છે. ક્યાંય કોઈ પરમાર્થ તત્ત્વ માટે ભૂખ્યો, તરસ્યો હોય એવો કોઈ જીવ જાણે નજરે ન ચડતો હોય એવું જોવામાં આવે છે. ‘અને એ વાત પ્રત્યક્ષ છે.’ પ્રત્યક્ષ પરિસ્થિતિથી આ વાત સ્પષ્ટ છે.

‘સહજાનંદસ્વામીના વખત સુધી...’ એટલે એમના એક સેંકડા પહેલાની વાત

છે. આજે બસો વર્ષ થયા, તે દિવસે સો વર્ષ થયેલા. ‘સહજાનંદસ્વામી’ આ ‘ગઢડા’માં જે ગાદી સ્થાપી ને ? એની વાત કરી છે. ‘સહજાનંદસ્વામીના વખત સુધી મનુષ્યોમાં જે સરળવૃત્તિ હતી, તે અને આજની સરળવૃત્તિ એમાં મોટો તફાવત થઈ ગયો છે.’ સામાજિક Assessment લોકોની વૃત્તિનું કરે છે કે સો વર્ષ પહેલા જે લોકોમાં સરળતા હતી એટલી સરળતા અત્યારે જોવામાં આવતી નથી. જુઓ ! બીજી વાત ન લીધી, હોં ! ‘સહજાનંદસ્વામી’ના વખતમાં લોકો દાન દેતા હતા, બહુ ભક્તિ કરતા હતા, બહુ સ્વાધ્યાય કરતા હતા, ફલાણું કરતા હતા, ઉપવાસ કરતાં હતાં એ કાંઈ વાત ન લીધી. ‘સહજાનંદસ્વામી’ના વખતમાં સરળતા હતી. સરળતાના પરિણામની મુખ્યતાથી વર્ણન છે. સરળતા આ માર્ગમાં વધારે કાર્યકારી છે એટલે સરળતાના મુદ્દાથી આંક મૂકવો છે. ત્યારની સરળવૃત્તિમાં અને આજની સરળવૃત્તિમાં બહુ મોટો તફાવત થઈ ગયો છે. એટલે અસરળતા ઘણી વધેલી છે. અને અત્યારે તો અસરળતા એથી પણ ઘણી વધેલી છે એમ ગણવું. એનાથી સો ગણી નહિ પણ હજારેક ગણી વધી છે એમ લેવું. એટલી બધી વધી છે.

‘ત્યાં સુધી મનુષ્યોની વૃત્તિને વિષે કંઈ કંઈ આજ્ઞાંકિતપણું, પરમાર્થની ઇચ્છા, અને તે સંબંધી નિશ્ચયમાં દઢતા એ જેવાં હતાં તેવા આજે નથી;...’ શું કહે છે ? મોટા પુરુષની આજ્ઞામાં રહેવું એ આજે નથી દેખાતું એમ કહે છે. એમાં આજ્ઞાંકિતપણું નથી. તેઓની હિતની પરમાર્થની ઇચ્છા નથી. પોતાનું આત્મહિત થાય એવી ઇચ્છા નથી. બીજી બીજી રીતે તીવ્રપણે વર્તે છે ‘અને તે સંબંધી નિશ્ચયમાં દઢતા..’ એવી ઇચ્છા અને એમાં દઢતા. તે પહેલાં જેવા હતા તેવા આજે જોવામાં આવતા નથી.

‘તેથી તો આજે ઘણું ક્ષીણપણું થયું છે,....’ આ હજી સો વર્ષ પહેલા નાખે છે. ઘણું ક્ષીણપણું થઈ ગયું છે સો વર્ષમાં, એમ કહે છે. જો કે સો વર્ષ પહેલાં પોતે નથી પણ કેટલી એમની નજર લંબાણી છે ! એકસો વર્ષના પહેલાના સમાજની અને અત્યારની પરિસ્થિતિની તુલના કરે છે. ‘આજે ઘણું ક્ષીણપણું થયું છે. જોકે હજી આ કાળમાં પરમાર્થવૃત્તિ કેવળ વ્યવસ્થેદપ્રાપ્ત થઈ નથી.’ એટલું સારું છે કે અખંડ મોક્ષમાર્ગ આજે પણ વિદ્યમાન છે અને આજે પણ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે, એવો હજી કાળ છે એ એક સારું છે. ખારા સમુદ્રમાં ક્યાંક મીઠી વીરડી છે એમ કહેવું છે.

‘પરમાર્થવૃત્તિ કેવળ વ્યવસ્થેદપ્રાપ્ત થઈ નથી, તેમ સત્પુરુષરહિત ભૂમિ થઈ

નથી,...' હજી સત્પુરુષ બિરાજે છે, સત્પુરુષ થયા કરે છે, સત્પુરુષ વર્તે છે એ એક બહુ મોટી વાત છે. અત્યારે આવા દુષમ-દુષમકાળ જેને કહી શકાય, જ્યાં સત્પુરુષનો યોગ ઘણો દુર્લભ છે જે ચોથા કાળે દુર્લભ છે અહીંયાં તો દુર્લભથી દુર્લભ છે તોપણ હજી સત્પુરુષ રહિત પૃથ્વી થઈ નથી. એ એક આ પૃથ્વીનું બહુ મોટું સોભાગ્ય છે એમ લેવું જોઈએ. ધન્ય છે આ ભૂમિને કે હજી પણ અહીંયાં ધર્માત્માઓનું થવું, વિચરવું, વિદ્યમાનપણું એ બધું હજી દેખાય છે ! એ એક પરમાર્થની પ્રાપ્તિની ઈચ્છાવાન જીવ માટે આ બહુ મોટી વાત છે. એની હયાતી હોવી એ બહુ મોટી વાત છે. બિનહયાતી હોવી એ બહુ મોટી વાત છે, એવો પણ કાળ જાય સો-પચાસ વર્ષ ન પણ હોય કોઈ. બહુ મોટી વાત છે-એ હોવું અને નહિ હોવું એ ઘણી મોટી વાત છે, એમ કહે છે.

‘તેમ સત્પુરુષરહિત ભૂમિ થઈ નથી, તોપણ કાળ તે કરતાં વધારે વિષમ છે, બહુ વિષમ છે, એમ જાણીએ છીએ.’ ઘણો વિષમ કાળ છે એમ કહે છે. ‘આવું કાળનું સ્વરૂપ જોઈને...’ ‘દાનતરાયજી’એ તો એ વખતમાં લખ્યું. ‘દાનતરાયજી’ને કેટલા વખત થયા ? લગભગ ૨૦૦ વર્ષ તો થઈ ગયા હશે. દોઢસો-બસો વર્ષ તો ઓછામાં ઓછા થઈ ગયા હશે. લખ્યું છે ‘જૈની જૈનગ્રંથ કે નિંદક, હુંડાવસર્પિણી જોરા.’ જોર છે, આ હુંડાવસર્પિણી કાળનું જોર છે. એવું થાય છે કે બીજા તો નિષેધ કરે, પણ જૈન થઈને જૈનશાસ્ત્રનો, જૈન થઈને જૈન પ્રતિમાનો (નિષેધ કરે). એ અત્યંત હુંડાવસર્પિણી કાળનું જોર છે એમ બતાવે છે. શું કહે છે ?

‘આવું કાળનું સ્વરૂપ જોઈને...’ વર્તમાનકાળનું આવું સ્વરૂપ જોઈને અમારા હૃદયને વિષે ‘મોટી અનુકંપા હૃદયને વિષે અખંડપણે વર્તે છે.’ એમ કહે છે. ઘણી અનુકંપા આવે છે. દ્વેષ નથી થતો, અનુકંપા આવે છે. કદાચ કઠોર વચન પણ કહે તોપણ એ અનુકંપાથી કહે છે. કેમકે એવો પણ પ્રકાર છે કે બાળકના હાથમાં સોમલવાળો લાડુ હોય (અને કહે) કે હું તો ખાઈશ જ. મને તો બહુ ભાવે છે, હું તો ખાઈશ જ. તો ઝપટ મારીને પણ પડાવી નાખે. પાડી દે, એને ધૂડમાં નાખી દે એટલે પછી ઉપાડીને ખાય ન શકે. ધૂડવાળો હોય તો ખાય ન શકે. પેલાને આકરું લાગે એ વખતે. મારી ખાવાની ચીજ ઢોળી નાખી. પણ એમાં અનુકંપા છે, એ ઝેર ન ખાય એની અનુકંપા છે.

‘આવું કાળનું સ્વરૂપ જોઈને મોટી અનુકંપા હૃદયને વિષે અખંડપણે વર્તે છે.’ આ એમનું હૃદય છે. સમાજની પરિસ્થિતિનું જ્ઞાન છે. સમાજ પ્રત્યેની એમની આ લાગણી છે હૃદયમાં. ‘જીવોને વિષે કોઈ પણ પ્રકારે અત્યંત દુઃખની નિવૃત્તિનો ઉપાય એવો જે સર્વોત્તમ પરમાર્થ, તે સંબંધી વૃત્તિ કંઈ પણ વર્ધમાનપણાને પ્રાપ્ત થાય, તો જ તેને સત્પુરુષનું ઓળખાણ થાય છે, નહીં તો થતું નથી,...’ જીવ ક્યારે ઓળખી શકે ? કે એને પોતાને અત્યંત દુઃખની નિવૃત્તિનો ઉપાય જે પરમાર્થ છે, સર્વોત્તમ ઉપાય છે આ, એ પરમાર્થ પ્રાપ્તિની વૃત્તિ તીવ્ર થાય, વર્ધમાન થાય, વિશેષ થાય તો એ સત્પુરુષને ઓળખે. અંદરથી, અંતરથી આત્માને એમ થાય કે હવે મારે રખડવું નથી, પરિભ્રમણ મટાડવું છે અને મારે કોઈપણ રીતે મારા હિતના માર્ગે જ જવું છે, ત્યારે એને સત્પુરુષ ઓળખાય છે, નહિતર એને સત્પુરુષ ઓળખાતા નથી.

મુમુક્ષુ :- તીવ્ર ઝંખના હોવી જોઈએ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- તીવ્ર ઝંખના થવી જોઈએ. સામાન્ય ઇચ્છાથી, સામાન્ય જિજ્ઞાસાથી કે સામાન્ય હિતની ભાવનાથી, આત્મકલ્યાણની ભાવનાથી આ કામ બનતું નથી. પણ એ ભાવના વર્ધમાન થયે, અસાધારણ થયે જ એને ઓળખાણ પડે, એ પહેલા એને ઓળખાણ પડે નહિ. એટલે શું છે ? વિચાર કરીએ તો એ સત્પુરુષના સમાગમમાં અનેક જીવો આવે છે. ‘ગુરુદેવ’ને તો પુણ્યયોગ મોટો હતો એટલે ઘણા જીવો આવ્યા પણ એક કરતાં અનેક જીવો આવે છે એમાં બહુ ઓછા જીવો આ કાળને વિષે પરમાર્થની ઇચ્છા તીવ્ર હોય એવા કોઈ ઓછા જીવો હોય છે.

(પ્રવચન સાંભળીને એમ લાગે કે) અહીંયાં કાંઈક વધારે સારું લાગે છે એમ કરીને જાય છે. તોપણ જ્યાં સુધી સામાન્ય ભાવનાએ કરીને જાય છે ત્યાં સુધી એને ઓળખાણ નથી પડતી. એટલે એ એને યોગ અયોગ બરાબર રહી જાય છે અથવા એ વિષયમાં એ આગળ વધી શકતા નથી. કોઈ તો આગળ જતાં પાછા સમાગમ છોડી પણ દે છે, એવું પણ બને છે.

મુમુક્ષુ :- સોગાનીજીને તીવ્ર ભાવના હતી એટલે ઓળખી લીધા.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એ તો એટલી બધી પાત્રતાવાળા હતા, ઓળખી લીધા નહિ પોતે અનુભવમાં આવી ગયા, ૨૪ કલાક પહેલા તો. એટલા બધા એ તો અસાધારણ તીવ્ર ભાવના લઈને આવ્યા હતા. જેમ કોઈ કહેલા દૂધમાં મેળવણ પડે

અને ઢીમ થઈ જાય, દહીં જામી જાય એવું હતું એમનું તો. કહેલું દૂધ હતું. જ્ઞાન અને રાગ જુદાં છે જ્યાં સાંભળ્યું ત્યાં જુદાં થઈ ગયા. એની વાત તો અસાધારણ વાત છે !

ફરીથી, ‘જીવોને વિષે કોઈ પણ પ્રકારે અત્યંત દુઃખની નિવૃત્તિનો ઉપાય...’ જુઓ ! અત્યંત સુખની પ્રાપ્તિનો ઉપાય કહેવાને બદલે શું કહે છે ? ‘અત્યંત દુઃખની નિવૃત્તિનો ઉપાય એવો જે સર્વોત્તમ પરમાર્થ...’ વાત તો એકની એક છે, પણ ઊભા છે ત્યાંથી વાત લે છે કે તારે દુઃખ તો નથી જોતું ને ? સુખ કેવું છે એ તને ભલે ખબર ન હોય આત્માનું સુખ કેવું ? પણ આ દુઃખ તો એકેય તારે નથી જોઈતું એ વાત તો નક્કી છે ને ? તારે જરાય નથી જોતું, અત્યંત નિવૃત્તિ ઈચ્છે છે તો સર્વોત્તમ ઉપાય એ પરમાર્થ માર્ગ છે.

‘તે સંબંધી વૃત્તિ કંઈ પણ વર્ધમાનપણાને પ્રાપ્ત થાય,...’ વિશેષ વૃત્તિ થાય છે ‘તો જ તેને સત્પુરુષનું ઓળખાણ થાય છે,...’ એટલે કે ઓળખાણ નથી થયું એનું કારણ આ જીવને પોતાના પરમાર્થની વૃત્તિ તીવ્ર થઈ નથી. થાય તો ઓળખાણ થયા વિના રહે નહિ, એવું છે. તો ‘તેને સત્પુરુષની ઓળખાણ થાય છે, નહીં તો થતું નથી.’ સત્પુરુષ મળે તોપણ થતું નથી એમ કહે છે.

‘તે વૃત્તિ સજીવન થાય...’ તે વૃત્તિ સજીવન થાય એમ કહે છે. મરી ગઈ છે એવી વૃત્તિ સજીવન થાય. હા, પરમાર્થવૃત્તિ સજીવન થાય હવે કેટલીક આ વિષય ઉપર પોતાની વિચારણા રજૂ કરે છે કે, એક આવું પણ અમારી વિચારણાનું પડખું છે છતાં અમે પ્રવૃત્તિનો (નિર્ણય) કોઈ કારણસર લઈએ છીએ એ અમારા આત્મહિતને મુખ્ય કરીને એ નિર્ણય લઈએ છીએ. એમ કહેવું છે એમને.

‘તે વૃત્તિ સજીવન થાય અને કોઈ પણ જીવોને – ઘણા જીવોને — પરમાર્થ સંબંધી જે માર્ગ તે પ્રાપ્ત થાય તેવી અનુકંપા અખંડપણે રહ્યા કરે છે;...’ આવો પરમાર્થ માર્ગ લોકોત્તર માર્ગ ઘણા જીવોને પ્રાપ્ત થાય એવી અનુકંપા અમારા હૃદયમાં રહે છે. ‘તથાપિ તેમ થવું બહુ દુર્લભ જાણીએ છીએ. અને તેનાં કારણો પણ ઉપર જણાવ્યાં છે.’ એ વાત હવે બાહ્ય પરિસ્થિતિ જોતાં ઘણી દુર્લભ પરિસ્થિતિ દેખાય છે એનું કારણ આ કાળના જીવો છે. આ કાળના જીવોને પડી નથી. અમારો પણ કોઈ એવો જ યોગ છે. યોગાનુયોગ પ્રારબ્ધયોગ અમારો પુરુષાર્થ પણ કોઈ એવો છે કે એ

પ્રારબ્ધ યોગમાં રહીને અમે અમારું કામ કરવા માગીએ છીએ. આ બધી પરિસ્થિતિ જોતાં બહારમાં પરમાર્થમાર્ગ ઘણા પામે એવો કોઈ સાનુકૂળ યોગ જોવામાં આવતો નથી.

મુમુક્ષુ :- કરુણાનો સાગર છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ઘણી કરુણા હતી એમને. અસાધારણ વાત છે એ તો ! છે ઘણું, બહુ વિસ્તારથી લખ્યું છે.

‘જે પુરુષનું દુર્લભપણું ચોથા કાળને વિષે હતું તેવા પુરુષનો જોગ આ કાળમાં થાય એમ થયું છે,...’ શું કહે છે ? જે સત્પુરુષનું દુર્લભપણું ચોથા કાળને વિષે પણ હોય, આવા નિકૃષ્ટ પંચમકાળમાં એવા પુરુષનો યોગ થયો છે. ‘તથાપિ પરમાર્થ સંબંધી ચિંતા જીવોને અત્યંત ક્ષીણ થઈ ગઈ છે,...’ પડી નથી લોકોને, શું કરીએ ? લોકોને પડી નથી, અમારી અનુકંપા શું કામમાં આવે ? સામાને દરકાર ન હોય તો પોતાની અનુકંપા શું કામની ? પોતાનો ભાવ તો પોતાની સીમામાં છે, પોતાની મર્યાદામાં છે. કોઈનું કરી શકીએ એ વાત તો જ્ઞાનમાં નથી, શ્રદ્ધાનમાં નથી.

મુમુક્ષુ :- પોતાના જોગ થયાની વાત કરી છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, પોતે જ, પોતે જ એમ કહે છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- નહિ. ચોથાકાળને વિષે દુર્લભપણું જેવા સત્પુરુષનું હોય એવા સત્પુરુષ અમે, એનો જોગ તમને આ કાળને વિષે થયો છે એમ કહે છે. પણ બહુભાગ જીવોને-સમાજને કાંઈ પોતાના હિતની દરકાર જ નથી. બહુભાગ તો લોકસંજ્ઞાએ જીવ ધર્મ કરે છે. લોકોમાં પોતાની ધાર્મિક પ્રતિષ્ઠાના દેખાવ માટે પ્રવૃત્તિ કરે છે. બીજી ભાષામાં એને વેપાર કહેવાય છે, એને દુકાનદારી કહેવાય છે. શું કહેવાય છે એને ? કે જેમ માણસને વેપાર કરવો હોય ત્યારે એમ કહે જુઓ, ભાઈ ! ગ્રાહકની સગવડ મારે મારી દુકાનમાં અને મારા વેપારમાં હું આટલી આટલી વ્યવસ્થા રાખું છું. શું કહે ? ગ્રાહકની સગવડતા માટે. સાચી વાત છે ? ગ્રાહકની સગવડતા માટે નહિ પણ ગ્રાહકને સગવડ વધે તો વધુને વધુ ગ્રાહક મારે ત્યાં આવે અને વધુમાં વધુ મારી કમાણી થાય એટલા માટે હું કરું છું. પણ એવું તો બોલાય નહિ. એટલે બોલાય શું ? ગ્રાહકની સગવડ માટે આટલી વાત છે. એમ જેઓ લોકસંજ્ઞાથી ધર્મના

ક્ષેત્રમાં જે કાંઈ પ્રવૃત્તિ કરતા હોય દયા, દાન, પૂજા, ભક્તિ, શાસ્ત્ર સ્વાધ્યાય, ઉપવાસ, તપ, જપ, ધર્મ, યાત્રાઓ કાઢે છે, સંઘ કાઢે છે એ લોકસંજ્ઞાએ જ્યાં સુધી જીવ કરે છે ત્યાં સુધી એ વેપાર કરે છે. બીજું કાંઈ કરતો નથી. એમ જાણવા યોગ્ય છે. એટલે પરમાર્થ સંબંધી જીવોને...

મુમુક્ષુ :- લોકસંજ્ઞા એટલી બધી વધી ગઈ છે, પરમાર્થ દેખાતો નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પરમાર્થ ખોવાઈ ગયો એની અંદર. તીવ્ર લોકસંજ્ઞાએ વર્તે છે જીવ. અત્યારે તો લોકો બુદ્ધિવાળા થયા છે. બુદ્ધિવાદનો જમાનો છે અને લોકો બુદ્ધિનો પ્રયોગ કરે છે એટલે ચાલુ જે નવી પેઢી છે એ તો એમ બહુ સ્પષ્ટ સમજે છે કે આ ધર્મના ક્ષેત્રમાં આડંબર કેટલો વધ્યો છે. ધર્મના ક્ષેત્રની અંદર દેખાડો કરવા માટે લોકો કેવું કેવું કરે છે ? એ લોકો સમજે છે, એની ટીકા કરે છે, એની ચર્ચા કરે છે લોકો.

મુમુક્ષુ :- છતાં તણાયા વગર રહેતો નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. તણાય છે તો પછી શું છે કે પોતાની વૃત્તિ તો જ્યારે ઉદય આવે ત્યારે પોતાને પણ એ જ વૃત્તિ થઈ આવે છે, એ જ વૃત્તિ થઈ આવે છે.

‘પરમાર્થ સંબંધી ચિંતા જીવોને અત્યંત ક્ષીણ થઈ ગઈ છે. એટલે તે પુરુષનું ઓળખાણ થવું અત્યંત વિકટ છે.’ એટલે પોતાનું લેવું છે. ‘તેમાં પણ જે ગૃહવાસાદિ પ્રસંગમાં તે પુરુષની સ્થિતિ છે,...’ ત્યાગી હોય તો હજી ત્યાગનો મહિમા સાધારણ જનતાને હોવાથી લોકો વળે, પણ આ તો ગૃહવાસમાં સ્થિતિ છે. ‘તે જોઈ જીવને પ્રતીતિ આવવી દુર્લભ છે, અત્યંત દુર્લભ છે,...’ ઓળખાણ થવી અને પ્રતીતિ આવવી એ બહુ દુર્લભ છે. ‘અને કદાપિ પ્રતીતિ આવી તો તેમનો જે પ્રારબ્ધપ્રકાર હાલ વર્તે છે,...’ કદાચ એમ લાગ્યું કે અહીંયાં કાંઈક છે, આની પાસે કાંઈક લાગે છે, બીજા કરતા કાંઈક જુદી વાત કરે છે. ‘તો તેમનો જે પ્રારબ્ધપ્રકાર હાલ વર્તે છે, તે જોઈ નિશ્ચય રહેવો દુર્લભ છે,...’ હયમચી જાય અંદરથી. જ્ઞાન તો ઠીક છે, ભાઈ ! જ્ઞાન છે પણ હવે આચરણ ક્યાં છે ? આચરણવાળું જ્ઞાન હોવું જોઈએ. જ્ઞાન હશે એમની પાસે પણ કાંઈ આચરણ દેખાતું નથી.

મુમુક્ષુ :- બહારમાં કાંઈ દેખાતું નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બહારમાં કાંઈ દેખાતું નથી. કાંઈ ત્યાગ નથી અને આખો

‘દિ વેપાર કરતા હોય છે. ‘મુંબઈ’ જેવું ક્ષેત્ર છે પાછું એટલે એનો નિશ્ચય રહેવો, નિર્ણય રહેવો દુર્લભ છે. એ તો ‘ગુરુદેવ’ની કૃપાથી આપણે ઘણા પડખાં વિચારીએ છીએ, સમજીએ છીએ, ચર્ચા કરીએ છીએ. તેમ છતાં, સમજતા હોવા છતાં જો ‘શ્રીમદ્’ના કાળમાં આપણી ઉપસ્થિતિ હોય, આટલી જેટલી સમજણ છે તેટલી સમજણથી તો નિશ્ચય રહે કે કેમ એ એક સવાલ છે. તો નિર્ણય રહેવો મુશ્કેલ પડી જાય એવી વાત છે. એટલે કહે છે કે ‘નિશ્ચય રહેવો દુર્લભ છે.’ એક ખ્યાલ આવવો એક વાત છે.

મુમુક્ષુ :- ‘ગુરુદેવ’ તો નિવૃત્તિમાં હતા એટલે આકર્ષણ થતું.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એટલે આકર્ષણ થોડું હતું. પણ એમાં જો ‘ગુરુદેવ’ ઠપકો આપે ને ક્યારેક કાંઈક ભૂલ ભાળીને, ત્યારે શું હાલત થાય છે એ જરા વિચારવા જેવો વિષય છે. એવું બનતું નહીં ? બને ત્યારે કેવી પરિસ્થિતિમાં લોકો દૂર થઈ જાય. કોઈ અવળા ચાલવા માંડે, ઊંધા ચાલવા માંડે, આજ્ઞામાં ન રહે, આજ્ઞામાં વિરુદ્ધ વર્તવા માંડે એ બધા પ્રકાર થાય છે. એ બતાવે છે કે એ સત્પુરુષને ઓળખતા નથી.

‘નિશ્ચય રહેવો દુર્લભ છે, અને કદાપિ નિશ્ચય થાય તોપણ તેનો સત્સંગ રહેવો દુર્લભ છે,...’ કેમકે એમને સમય નથી. તારે વખત હોય તો એને વખત નથી પાછો. એ પરિસ્થિતિમાં એ બેઠા છે. ‘અને જે પરમાર્થનું મુખ્ય કારણ તે તો તે છે.’ કે એનો સમાગમ મળે. એ પરમાર્થનું મુખ્ય નિમિત્ત છે. ‘તે આવી સ્થિતિમાં જોઈ ઉપર જણાવ્યા છે જે કારણો તેને વધારે બળવાનપણે દેખીએ છીએ,...’ આવી સ્થિતિ જોઈને ઉપરની જે વાત લખી એ વાતની વધારે સચોટતા થાય છે. ‘અને એ વાત જોઈ ફરી ફરી અનુકંપા થાય છે.’ અરે...રે...! જુઓ તો ખરા. જ્યાં અમને પરમાર્થ અંદરમાં પ્રગટ્યો છે, જ્ઞાનની જ્યોતિ પ્રગટ છે ત્યાં લોકોને દરકાર નથી. અમારી અનુકંપા છે ત્યાં પ્રારબ્ધ બીજી રીતે ચાલે છે. એ બધી પરિસ્થિતિ જોઈને વિશેષ અનુકંપા થાય છે.

‘ઈશ્વરેચ્છાથી...’ જુઓ અવતરણ ચિહ્ન કર્યું છે. કેમકે આગળ પોતે અર્થ કરી ગયા છે. કુદરતી, પ્રારબ્ધ અનુસાર. “ઈશ્વરેચ્છાથી’ જે કોઈ...’ એટલે હોનહાર. ઈશ્વરેચ્છા અહીંયાં એટલે હોનહાર લેવું. ‘જે કોઈ પણ જીવોનું કલ્યાણ વર્તમાનમાં

પણ થવું સર્જિત હશે...’ ‘સોભાગભાઈ’ને લખે છે ને ? એટલે એમ કહે છે. ‘ઈશ્વરેચ્છાથી’ જે કોઈ પણ જીવોનું કલ્યાણ વર્તમાનમાં પણ થવું સર્જિત હશે તે તો તેમ થશે. અને તે બીજેથી નહીં પણ અમથકી, એમ પણ અત્ર માનીએ છીએ.’ ઉપરની વાત તે પુરુષ... તે પુરુષ... તે પુરુષ... કરીને લખ્યું છે એ પોતા માટે લખ્યું છે કે કોઈનું હોનહાર સારું હશે તો એનું અવશ્ય સારું થશે. હોનહારમાં ફેરફાર થતો નથી. પણ આ કાળમાં જો કોઈનું ભલું થવાનું હશે, પરમાર્થ માર્ગે ચડવાનું હશે તો એના નિમિત્ત અમે હશું. અત્યારે તો કોઈ બીજું દેખાતું નથી, એમ કહે છે. તે અમથકી થશે. અમારું નિમિત્ત પડશે એમાં.

‘એમ પણ અત્ર માનીએ છીએ. તથાપિ જેવી અમારી અનુકંપાસંયુક્ત ઈચ્છા છે, તેવી પરમાર્થ વિચારણા અને પરમાર્થપ્રાપ્તિ જીવોને થાય તેવો કોઈ પ્રકારે ઓછો જોગ થયો છે, એમ અત્રે માનીએ છીએ.’ એટલે કે જે લોકોને યોગ થયો છે એમાં અમારી અનુકંપાસંયુક્ત જેવી ઈચ્છા છે. એ પ્રકાર જોતા સામે જે સમૂહ આવ્યો છે, જેટલા નજીક આવ્યા છે એ પ્રકાર ઓછો છે. એમાં કોઈ વિશાળતા નથી. બહુ ઓછા જીવો નજીકમાં આવ્યા છે એમ કહેવું છે.

મુમુક્ષુ :- આવ્યા છે એમાં પણ... ઓછો દેખાય છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા.

‘પરમાર્થ વિચારણા અને પરમાર્થપ્રાપ્તિ જીવોને થાય તેવો કોઈ પ્રકારે ઓછો જોગ થયો છે, એમ અત્રે માનીએ છીએ.’ એટલે બે વાત લીધી. પરમાર્થ વિચારણા અને પરમાર્થપ્રાપ્તિ. કારણ અને કાર્ય. જેને પરમાર્થમાર્ગની પ્રાપ્તિ થાય છે એને તે પૂર્વે અવશ્ય પારમાર્થિક સત્વિચારણા હોય છે. વિચારણા વિના એને આગળની પરમાર્થની પ્રાપ્તિની સ્થિતિ હોતી નથી.

‘જ્યાં પ્રગટે સુવિચારણા ત્યાં પ્રગટે નિજ્ઞાન.’ આત્મજ્ઞાનનું કારણ સુવિચારણા છે. એકલી વિચારણા નહિ, હોં ? સુવિચારણા છે. એ સુવિચારણાનું કોઈ કેન્દ્રસ્થાન છે તો તે છે કે મારે એકમાત્ર મારું હિત જ કરવું છે અને બીજું કાંઈ કરવું પડે તો તે મારા હિત ખાતર કરવું છે. પારમાર્થિક હિત સિવાય બીજું કોઈ મારા જીવનનું ધ્યેય નથી. એવી મુખ્ય વૃત્તિ, એવા દઢ નિશ્ચયપૂર્વક જીવની જો પ્રવૃત્તિ હોય તો એને એ પ્રવૃત્તિમાં સુવિચારણાની ઉત્પત્તિ થાય છે. એટલે જે કાંઈ વિચારે છે તે પોતાના

હિતના લક્ષે જ વિચારે છે એવી એની પરિસ્થિતિ આવે છે. એવી સુવિચારણાની ભૂમિકા વિના કોઈ જીવને કોઈ કાળે પરમાર્થની પ્રાપ્તિ થઈ છે એવું બનતું નથી અને બનશે પણ નહિ.

હવે લખે છે કે 'ગંગાયમુનાદિના પ્રદેશને વિષે....' એટલે ઉત્તર હિન્દુસ્તાન લીધું છે. આ કાઠિયાવાડમાં જન્મ્યા અને ત્યાં જન્મ્યા હોત તો એમાંય ફેર પડત. કેટલો પોતાને ખ્યાલ છે ! 'ગંગાયમુનાદિના પ્રદેશને વિષે અથવા ગુજરાત દેશને વિષે...' 'ગુજરાત'માં ઘણું કરીને 'ઉત્તર ગુજરાત'નો વિષય લીધો લાગે છે. કેમકે પોતે 'ખંભાત' અથવા આ 'ઈડર' સાઈડ છે ત્યાં મૂળ દિગંબરોની વસતી છે. 'સાબરકાંઠા'માં દિગંબરોની વસતી છે. 'ઈડર'માં બનતા સુધી ત્રણ દિગંબર મંદિર છે. ત્રણ છે કે પાંચ દિગંબર મંદિર છે 'ઈડર'માં. મોટા મોટા મંદિરો છે, પાઠશાળાઓ છે જૂના વખતથી.

'ગંગાયમુનાદિના પ્રદેશને વિષે અથવા ગુજરાત દેશને વિષે....' એટલે સૌરાષ્ટ્ર બાદ કરી નાખ્યું એમણે. 'જો આ દેહ ઉત્પન્ન થયો હોત; ત્યાં વર્ધમાનપણું પામ્યો હોત...' એટલે ત્યાં ઉછેર થયો હોત. ત્યાં જન્મ થયો હોત અથવા ત્યાં ઉછેર પામ્યો હોત એટલે ત્યાં રહેવાનું થયું હોત 'તો તે એક બળવાન કારણ હતું....' તો તે ધર્મ પ્રભાવનાનું એક બળવાન કારણ હતું. 'એમ જાણીએ છીએ;...' જુઓ ! કેટલી વાત લીધી છે કે 'સૌરાષ્ટ્ર'માં જન્મ થયો એના બદલે 'યુ.પી.'માં જન્મ થયો હોત તો કોઈ બીજી વાત બની હોત. અત્યારે જે પરિસ્થિતિ છે એ વાત ન બની હોત.

'બીજું પ્રારબ્ધમાં ગૃહવાસ બાકી ન હોત....' પોતે વૈરાગ્યમાં હતા તોપણ લગ્ન કર્યા છે, વેપારમાં જોડાણ છે. એવું પ્રારબ્ધ બાકી ન હોત પૂર્વકર્મમાં 'અને બ્રહ્મચર્ય, વનવાસ હોત...' ત્યાગી દશામાં હોત. 'તો તે બળવાન કારણ હતું....' તોપણ તે ધર્મ પ્રભાવનાનું બળવાન કારણ થાત, એમ કહે છે. 'એમ જાણીએ છીએ.' વળી કહે છે કે 'કદાપિ ગૃહવાસ બાકી છે તેમ હોત અને ઉપાધિજોગરૂપ પ્રારબ્ધ ન હોત...' નિવૃત્તિ હોત બહારમાં, એવી કોઈ વ્યવસ્થા હોત કે નિવૃત્તિ હોત બહારમાં. એ તો એવો યોગ નથી. નહિતર તો સામાન્ય રીતે ઓળખાણ પડે એને તો લગભગ એ પરિસ્થિતિમાં આવી જ જાય કે આવા પુરુષને પ્રવૃત્તિ હોવી જ ન જોઈએ. એ તો સમાજનું બહુ મોટું કામ થાય એવું છે, ઘણા જીવોના હિતનું કામ થાય એવું છે. જેમાં એમની જરૂરિયાત તો એક નજીવી વાત છે કે જે જરૂરિયાતને માટે આટલો

સમય એમને આપવો પડે છે. પરમાર્થની પ્રવૃત્તિ છોડીને વ્યવહારની પ્રવૃત્તિમાં જાવું પડે છે. એ તો કોઈ ચલાવે નહિ. સમાજમાં ખબર પડે તો સમાજ કોઈ એ વાત ચલાવે જ નહિ. એને ઇચ્છા નથી. એ તો જે પ્રારબ્ધયોગમાં છે એ પ્રારબ્ધમાં જોરથી પોતાનો પુરુષાર્થ કરીને આગળ નીકળી ગયા. પ્રવૃત્તિયોગમાં રહેવું પડ્યું તો તીવ્ર પુરુષાર્થ કરીને એકાવતારી થઈ ગયા. જે નુકસાન થયું એ તો શાસનના જીવોને, સમાજના જીવો, દુનિયાના જીવોને નુકસાન થયું છે, એમને કાંઈ નુકસાન થયું નથી. એ તો પોતાના માર્ગમાં ધસમસતા આગળ વધે જ છે, જે પરિસ્થિતિ કુદરતી હોય એ પરિસ્થિતિમાં. એમાં એમને કાંઈ વાંધો આવતો નથી.

માનો કે સત્પુરુષને કોઈ ન ઓળખે, એવા ઘણા સત્પુરુષ થયા છે કે જેને કોઈ ઓળખે જ નહિ. જીવંતપર્યંત ન ઓળખ્યા હોય તો વિચારવા યોગ્ય એ છે કે એણે શું ગુમાવ્યું ? એણે કાંઈ ગુમાવ્યું નથી. ગુમાવ્યું છે એ બીજા લોકોએ ગુમાવ્યું છે, એણે કાંઈ ગુમાવ્યું નથી. અને બીજાએ જે ગુમાવ્યું છે એનો કોઈ હિસાબ થાય નહિ એટલું ગુમાવ્યું છે. એવી બધી વાતો છે.

એટલે કહે છે ‘કદાપિ ગૃહવાસ બાકી છે તેમ હોત અને ઉપાધિજોગરૂપ પ્રારબ્ધ ન હોત તો તે ત્રીજું પરમાર્થને બળવાન કારણ હતું એમ જાણીએ છીએ. પ્રથમ કદાં તેવાં બે કારણો તો થઈ ચૂક્યાં છે,...’ પેલી વાત તો હવે વિચારવાની પણ રહેતી નથી. કેમકે જન્મ પણ અહીંયાં થઈ ગયો છે એટલે પેલી વાત ત્યાં જન્મવાની રહેતી નથી. વળી જે બ્રહ્મચર્ય અને વનવાસ જોઈએ એ પણ પરિસ્થિતિ નથી, કેમકે વ્યાપારમાં અને ગૃહસ્થમાં કુટુંબ સાથે છીએ એટલે એ વાત તો બની ચૂકી છે. હવે ત્રીજી વાત ઊભી છે. જે વ્યવહારિક પ્રવૃત્તિ છે એ હજી ઊભી છે, એમ કહે છે. એટલે પેલામાં તો Scope જ નથી. જે બન્યું છે એ નહિ બન્યું નહિ થાય. પેલી વાતમાં તો બન્યું તે નહિ બન્યું નહિ થાય.

‘પ્રથમ કદાં તેવાં બે કારણો તો થઈ ચૂક્યાં છે, એટલે હવે તેનું નિવારણ નથી.’ એમાં ફેરફાર થઈ શકે એવું નથી. ‘ત્રીજું ઉપાધિજોગરૂપ જે પ્રારબ્ધ તે શીઘ્રપણે નિવૃત્ત થાય, વેદન થાય અને તે નિષ્કામ કરુણાના હેતુથી, તો તેમ થવું હજી બાકી છે,...’ એમાં સમ્યક્પ્રકારે પુરુષાર્થથી વર્તીએ છીએ એ પણ એની સ્થિતિ ટૂંકાવવામાં નિમિત્ત છે. એવા ઉદયની સ્થિતિ ટૂંકાવવામાં એ નિમિત્ત છે. એ સત્તામાં રહ્યા છે એની સ્થિતિ

ટુંકાઈ જાય છે. ઉદયમાં આવે છે એની સ્થિતિમાં ફેર નથી પડતોપણ જે સત્તામાં ઉદયના ક્રમમાં ગોઠવાણા છે એની સ્થિતિ ટુંકાઈ જાય છે. એટલે શીઘ્રપણે લે છે.

‘ત્રીજું ઉપાધિજોગરૂપ જે પ્રારબ્ધ તે શીઘ્રપણે નિવૃત્ત થાય, વેદન થાય અને તે નિષ્કામ કરુણાના હેતુથી,...’ એમ પાછી સગવડતાથી નહિ, અનુકૂળતાના કારણે નહિ. આવા નિષ્કામ કરુણાના હેતુથી કોઈપણ જાતની સ્મૃતિ વિના જગતના જીવો સુખી થાય, એકમાત્ર પાત્ર જીવો માર્ગે ચડી જાય એટલા માત્ર હેતુથી ‘તો તેમ થવું હજું બાકી છે,...’ એ કાર્ય હજી બાકી છે ‘તથાપિ તે પણ હજી વિચારયોગ્ય સ્થિતિમાં છે.’ એ હજી વિચાર કોટીમાં છે, હજી અમે એનો અમલ કરવા માગતા નથી. હજી અમલ થાય એવી પરિસ્થિતિ દેખાતી નથી. વિચારયોગ્ય સ્થિતિમાં છે એટલે કે હવે એનું અર્થઘટન કરે છે કે ‘તે પ્રારબ્ધનો સહેજે પ્રતિકાર થઈ જાય એમ જ ઇચ્છાની સ્થિતિ છે,...’ એટલે નિવૃત્તિની તો ભાવના છે. ‘અથવા તો વિશેષ ઉદયમાં આવી જઈ થોડા કાળમાં તે પ્રકારનો ઉદય પરિસમાપ્ત થાય...’ તીવ્રપણે ઉદયમાં આવીને તેની સમાપ્તિ થઈ જાય ‘તો તેમ નિષ્કામ કરુણાની સ્થિતિ છે;...’ પ્રવૃત્તિ ઇચ્છતા નથી. જો નિવૃત્તિ મળે તો ઘણા જીવોને સુયોગનું, સત્સંગનું કારણ થાય, ઘણા જીવોને લાભનું કારણ થાય તે જાણીએ છીએ.

‘અને એ બે પ્રકારમાં તો હાલ ઉદાસીનપણે એટલે સામાન્યપણે રહેવું છે;...’ છેલ્લે છેલ્લે પોતે ઉદાસીનપણાનો અર્થ કર્યો છે. છેલ્લી લીટી પત્રની. “ઉદાસીન” શબ્દનો અર્થ સમપણું છે.’ સમપણું છે એટલે જ્ઞાતાદષ્ટાપણું છે. હા પણ નહિ અને ના પણ નહિ. પોતે છેલ્લે એનો અર્થ કર્યો છે. એટલે એ બન્ને પ્રકારમાં એની સ્થિતિ ટુંકાવવામાં કે એ પ્રારબ્ધનો પ્રતિકાર થઈ શકે તો એનો ત્યાગ કરી શકીએ એવી બંને વાતની અંદર અમે અત્યારે ઉદાસીન છીએ, અમે તો જ્ઞાતાદષ્ટા છીએ એમ સામાન્યપણે રહે છે. ‘એમ આત્મસંભાવના છે;...’ એવી અમારી આત્માની સમ્યક્પ્રકારે ભાવના છે. કેવો રસ્તો કાઢ્યો છે વચ્ચેથી એમણે ! ઉદયને જોઈને પોતે રસ્તો કાઢ્યો છે વધારે શુદ્ધિમાં રહવાનો.

એક ત્રીજો વિચાર કરવા જેવો છે. જેમકે ભગવાન ‘બાહુબલીજી’ પહેલા વૈરાગ્યમાં આવ્યા. બન્ને ક્ષાયિક સમ્યક્દષ્ટિ ચરમશરીરી ભાઈઓ છે, સગા ભાઈઓ છે. સંસારના દષ્ટિકોણથી જોઈએ તો, બાકી તો જીવ તો સ્વતંત્ર છે પણ યોગાનુયોગ એ એક

જ તીર્થંકરદેવના, પિતાના પુત્ર તરીકે આવ્યા છે. ક્ષાયિક સમ્યક્દષ્ટિ પણ એ જ ભવમાં થયા છે. આગળથી લઈને આવ્યા નથી, એ જ ભવમાં થયા છે. મને એમ છે કે આગળથી લઈને નહિ આવ્યા હોય. કેમકે ઋષભદેવ ભગવાનના વખતમાં તો આહારદાનની કોઈને ખબર નહોતી. આહારદાનની ક્યાં કોઈને ખબર હતી ? કાંઈ ખબર જ નહોતી. ધર્મની વિધિ, ધર્મ જ શરૂ નહોતો થયો એમ કહીએ તો ચાલે. ભોગભૂમિ હતીને એટલે ધર્મ શરૂ નહોતો થયો. ધર્મ પોતે શરૂ કર્યો છે. ‘આદિનાથ ભગવાને’ પોતે શરૂ કર્યો છે. આ ક્ષેત્રમાં ‘ઋષભદેવ ભગવાને’ પોતે ધર્મની શરૂઆત કરી છે, દિવ્યધ્વનિ છૂટી ત્યારથી. પણ વૈરાગ્ય આમને-‘બાહુબલીજી’ને પહેલો આવ્યો છે એટલે નિવૃત્તિ વહેલી લઈ લીધી. રાજપાટ છોડી દીધું. જે રાજપાટનો ઝઘડો હતો. ઝઘડો મિટાવી દીધો. તમે ચક્રવર્તી થાવ. તમે ત્રણ ખંડનું રાજ અખંડપણે ભોગવો. અમે આ ચાલ્યા જંગલમાં. એક હજાર વર્ષ તપશ્ચર્યામાં થઈ ગયા. કેટલા ? એક હજાર વર્ષ થઈ ગયા છે. કેવળજ્ઞાન પામતા નથી. નિવૃત્તિ હતી ને ?

‘ભરત’ ચક્રવર્તી રાજપાટમાં રહ્યા છે. છ ખંડનું રાજ, ૮૬ હજાર રાણીઓ અને જેના ઘરની લાદીઓ મણિરત્નની હોય, જેની મોજડીની અંદર હીરા રત્નો જડ્યા હોય એટલો વૈભવ ! (પણ) અંતર વૈરાગી છે ‘ભરતજી’. હવે એમણે ગૃહસ્થીમાં રહીને, પ્રવૃત્તિમાં રહીને કેટલું સાધ્યું ! અંતર શુદ્ધિ કેટલી કરી કે બહારમાં હજી છઠ્ઠું-સાતમું ગુણસ્થાન નથી આવ્યું. આમને બહારમાં છઠ્ઠું, સાતમું આવ્યું છે. બહારમાં છઠ્ઠું-સાતમું આવ્યું છે, કેવળજ્ઞાન નથી લઈ શકતા. હજાર હજાર વરસ થાય તોય. અને અહીંયાં તો જ્યાં પુરુષાર્થનો તબક્કો ફર્યો, છઠ્ઠામાં આવ્યા જ નહિ, સાતમામાંથી શ્રેણી માંડીને અંતર્મુહૂર્તમાં એક કલાકમાં તો કેવળજ્ઞાન ફટાક કરતું ઊભું કર્યું !!

પ્રવૃત્તિ અને નિવૃત્તિ બાહ્યદષ્ટિનો વિષય છે. અંતરદષ્ટિમાં સાધકજીવ કોઈવાર એવો પુરુષાર્થ કરે છે કે બાહ્ય ગણતરી જેની અંદર કામમાં આવતી નથી. બહારની ગણતરી કામમાં આવતી નથી. છઠ્ઠા-સાતમાં ગુણસ્થાને એક હજાર વર્ષનો પુરુષાર્થ અને અહીંયાં ચોથા-પાંચમાં ગુણસ્થાને જે આયુષ્ય હતું એમાં રહેવાનું એમાં જે પુરુષાર્થ કર્યો એ નીચેના ગુણસ્થાનનો પુરુષાર્થ, પણ એ કોઈ પ્રકાર જ જુદો છે એમ કહેવું છે. કાળથી માપીએ તો મેળ પડતો નથી, પ્રવૃત્તિ-નિવૃત્તિથી માપીએ તોપણ મેળ પડતો નથી. તો આ તે શું ચીજ છે ? એ સમજવાનો આ વિષય છે.

‘શ્રીમદ્ગ્રંથ’નું જીવન છે એ સમજવાનો વિષય છે કે જે પ્રવૃત્તિમાં રહ્યા છતાં જેને એક જ ભવ બાકી છે. જો આ કાળમાં કદાચ અહીંથી મોક્ષ હોત તો એ ચાલ્યા જાત એમ કહી શકાય. તો આ કાળમાં જન્મીને, આ ક્ષેત્રે જન્મીને એમણે જે છેલ્લી હદનું કામ કરવું જોઈએ કે અહીંયાં એક ભવ જ બાકી રહે પછી ચરમશરીરી થાય. તો એટલી હદે પોતે પહોંચી ગયા. પ્રવૃત્તિમાં રહીને, ગૃહસ્થપણામાં રહીને અને અલ્પ આયુમાં રહીને. પાછું એવું નથી કે અહીંયાં ૫૦૦-૧૦૦૦ વર્ષનું આયુષ્ય છે અને ઘણો કાળ પુરુષાર્થ કરવાનો છે. બહુ થોડો કાળ છે. એક દસકો પુરુષાર્થ કર્યો છે. કેટલો ? ૨૪મે વર્ષે સમ્યગ્દર્શન (થયું છે). ૧૯૪૭ શુદ્ધ સમકિત પ્રકાશ્યું અને ૩૩ વર્ષને પાંચ મહિના, ૩૪મે વર્ષે દેહ છોડી દીધો છે. એક દસકાની અંદર !

મુમુક્ષુ :- પુરુષાર્થની તીવ્રતા કેટલી !

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ વિચારવા જેવો વિષય છે. આ વિષય વિચારવા જેવો છે. અહીંયાં શું રહસ્ય છે ? અહીંયાં કયો પ્રકાર છે ? આ શું ચીજ છે ? એ વિચારવા જેવો વિષય છે. જે આમાંથી નીકળે છે ફેરવી ફેરવીને બધી વાતોમાંથી, ઉદાસીનતા છે, ફલાણું છે, પ્રારબ્ધ છે, આમ છે અને આમ છે. આ આજુબાજુની ચર્ચામાંથી કાઢવું છે શું ? એ આ કાઢવું જોઈએ કે એવું તે શું થયું કે જેને લઈને એક ભવમાં ખતમ કરી નાખ્યો સંસાર ? આ તો વાત કઈ જાતની છે ? કયા પ્રકારની વાત છે ? એ વિચારવા જેવો વિષય છે. વિશેષ લઈશું...

જ્ઞાનમાં અવલંબનભૂત ‘જ્ઞાનમાત્ર’ પ્રસિદ્ધ છે અને ‘જ્ઞાનમાત્ર’ની પ્રાપ્તિ સ્વસંવેદનથી છે. આત્માના સર્વ પર્યાયોમાં અને સર્વ ગુણોમાં, એકરૂપ નિશ્ચળ, અભેદ (દ્રવ્ય-પર્યાયના ભેદથી પર - અનઉભય) સ્વરૂપનું ગ્રહણ, સ્વસંવેદન દ્વારા થતાં પરિણામની દિશા અંતર્મુખ થાય છે. આત્મધર્મ અંતર્મુખ પરિણામે અંતઃ તત્ત્વ-પારિણામિક ભાવના અવલંબને થાય છે. કોઈ બહિર્મુખ ભાવમાં ધર્મ નથી. શ્રીગુરુનો આ (પરમાર્થ) ઉપદેશ છે. (અનુભવ સંજીવની-૧૦૨૩)

તા. ૮-૧-૧૯૯૦, પ્રવચન નં. ૧૨૭
પત્રાંક - ૩૯૮

‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર’ વચનામૃત, પત્ર ૩૯૮. પાનું ૩૪૭. પરમાર્થમાર્ગમાં પ્રવૃત્તિ કરવાની દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવની પોતાના સંબંધી થોડી વાત અહીંયાં ચાલે છે. ‘ગુજરાત’માં કે ‘યુ.પી.’માં આ દેહનો જન્મ થયો હોત અથવા ત્યાં ઉછેર થયો હોત તો જુદી વાત છે. એ ચીજ તો બની ગઈ. બીજું, ગૃહસ્થવાસ અને ઉપાધિયોગ ન હોત તોપણ કાંઈક પરમાર્થમાર્ગની બાહ્ય પ્રવૃત્તિ થવાનો વધારે સમય, અવકાશ મળ્યો હોત, પણ એ પરિસ્થિતિ નથી.

‘ઉપાધિજોગરૂપ જે પ્રારબ્ધ...’ પહેલા પેરેગ્રાફમાંથી ચાલે છે નીચેથી. ‘તે શીઘ્રપણે નિવૃત્ત થાય, વેદન થાય...’ સમ્યક્ પ્રકારે એટલે એમાં પણ સ્થિતિ ટુંકાય ‘તે નિષ્કામ કરુણાના હેતુથી,...’ ‘નિષ્કામ કરુણાના હેતુથી, તો તેમ થવું હજી બાકી છે,...’ એ કાર્ય બાકી છે. બીજા બે તો થઈ ગયા એમાં કાંઈ ન થવું બને નહિ પણ આ પ્રયત્ન ચાલે છે. ‘તથાપિ તે પણ હજી વિચારયોગ્ય સ્થિતિમાં છે.’ કોઈ નિર્ણય લીધો નથી. વિચારકોટીમાં વાત રાખેલી છે.

‘એટલે કે તે પ્રારબ્ધનો સહેજે પ્રતિકાર થઈ જાય એમ જ ઈચ્છાની સ્થિતિ છે;...’ એવો ઉપાધિયોગ ન રહે એવી અમારી ભાવના છે. ‘અથવા તો વિશેષ ઉદયમાં આવી જઈ થોડા કાળમાં તે પ્રકારનો ઉદય પરિસમાપ્ત થાય...’ જો પ્રારબ્ધ બાકી હોય તો એ તીવ્રપણે ઉદયમાં આવી અને સમય ઓછો લે. અનુભાગ તીવ્ર થાય અને સ્થિતિ ટૂંકી થાય એવો પ્રકાર ભજી જાય તો સમય બચે, એમ. ‘તો તેમ નિષ્કામ કરુણાની સ્થિતિ છે;...’ તો કોઈપણ જાતની સ્પૃહા વિના પરમાર્થમાર્ગનો પ્રકાશ કરવો એવી અમારા અભિપ્રાયની સ્થિતિ છે.

‘અને એ બે પ્રકારમાં તો હાલ ઉદાસીનપણે એટલે સામાન્યપણે રહેવું છે;...’ એમાં કોઈપણ પ્રકારે તીવ્ર રાગ-દ્વેષ કરીને કાંઈ કરવું છે એવું નથી. વીતરાગભાવે, સમપણે રહીને, સામાન્યપણે એટલે સમપણે રહીને, ઉદાસીનપણે રહીને કુદરતી જે ક્રમ ભજે તે ક્રમથી ચાલવું છે. એમ કહેવાનો અભિપ્રાય છે. સહેજે થાય એ પ્રકાર. ‘એમ આત્મસંભાવના છે;...’ અને એવી પણ આત્માની સમ્યક્ પ્રકારે ભાવના છે ‘અને એ સંબંધીનો મોટો વિચાર વારંવાર રહ્યા કરે છે.’ આ એક મોટો પ્રશ્ન છે તેથી વારંવાર એ વિચાર રહ્યા કરે છે. ક્યાં સુધી ઉદય ચાલશે ? હજી કાંઈક લંબાય એવું લાગે છે. બીજી બાજુ પરમાર્થમાર્ગના પ્રકાશનાર કોઈ દેખાતા નથી તો જીવો પ્રત્યેની અનુકંપાબુદ્ધિથી પણ એ માર્ગનો પ્રકાશ થાય એનો વારંવાર વિચાર આવે છે.

‘પરમાર્થ કેવા પ્રકારના સંપ્રદાયે કહેવો એ પ્રકાર જ્યાં સુધી ઉપાધિજોગ પરિસમાપ્ત નહીં થાય ત્યાં સુધી મૌનપણામાં અને અવિચાર અથવા નિર્વિચારમાં રાખ્યો છે, અર્થાત્ તે વિચાર હાલ કરવા વિષે ઉદાસપણું વર્તે છે.’ જૈનની અંદર જે જુદાં જુદાં સંપ્રદાય થઈ ગયા છે તો કયા સંપ્રદાયમાં પ્રસિદ્ધપણે રહીને પરમાર્થને કહેવો એ વાત અત્યારે અમે મૌન રાખી છીએ. એ વિષય અત્યારે ખોલવા માગતા નથી. કેમ ? કે દિગંબર તો કોઈ એમના સંસર્ગમાં આવ્યા નહોતા. એક તો દિગંબરની વસતી પણ સૌરાષ્ટ્રમાં નહિવત્. ગુજરાતમાં હતી તોપણ દિગંબર લોકો, દિગંબર સંપ્રદાયના લોકો એમના પરિચયમાં આવ્યા નથી. જે આવ્યા છે એ શ્વેતાંબર લોકો આવ્યા, સ્થાનકવાસી લોકો આવ્યા. એટલે એ સંબંધમાં એ વાત એ અત્યારે ખોલવી પ્રયોજનભૂત સમજતા નથી. એટલે મૌન રાખે છે. અથવા એ સંબંધનો અમારો કોઈ નિર્ણય અત્યારે નિર્વિચાર સ્થિતિમાં છે, અવિચાર સ્થિતિમાં છે, કોઈ વિચાર જ એ સંબંધી અત્યારે કરતા નથી. અથવા તે અત્યારે કરવાનો સમય પણ નથી એટલે એ વિષયમાં ઉદાસીનપણું વર્તે છે.

‘આત્માકાર સ્થિતિ થઈ જવાથી...’ કેમકે અત્યારે એ વાત સ્પષ્ટ કરે એટલે વળી પેલા લોકોને અસ્થિરતા ઊભી થાય. કેમકે એમના માટે તો તદ્દન નવી વાત છે. અને એ તો આપણે પણ જાણ્યું છે કે એવા કોઈ પ્રસિદ્ધ પુરુષ સંપ્રદાયની અંદર સ્પષ્ટીકરણ કરે ત્યારે ખળભળાટ કેટલો થાય છે ? ‘ગુરુદેવશ્રી’એ સ્થાનકવાસી સંપ્રદાય જાહેરપણે છોડ્યો ત્યારે જાનનું જોખમ ઊભું થયું. રોટલા-પાણીની તો ખેર એટલી

બધી તકલીફ ન પડે આવા મહાપુરુષને, નહિતર એ પણ તકલીફ પડી જાય. પણ જાનનું જોખમ ઊભું થાય. અને કેટલા સાથે રહેનારા સાથે રહે એ પણ સમજવા જેવો વિષય છે. સંપ્રદાયમાં કીડિયારાની જેમ લોકો સાંભળવા આવતા. એ 'સોનગઢ'માં આવ્યા પછી બે-ચાર જણા રહી ગયા. મોટો ખળભળાટ થાય છે. જ્યારે એ પ્રસિદ્ધ કરે પોતાનો અભિપ્રાય ત્યારે સાધુસંગની અંદર પણ એથી મોટો ખળભળાટ થાય. ત્રણે ફિરકાના સાધુઓનું સાધુપણું છે કે કેમ ? જો સ્વીકારે તો વંદન, નમસ્કાર, વિનયનો પ્રશ્ન ઊભો થાય છે, ન સ્વીકારે તો પેલા લોકો એમ કહે કે તો પછી અમે કાંઈ પાખંડી થોડા છીએ ? શું સમજો છો તમે ? શું કહેવા માગો છો ? આ તો અમારું બહુ મોટું અપમાન છે. જે ગુરુપદે અમે બેઠા છીએ એની તમે જાહેરમાં ના પાડો છો. તો એ બહુ મોટો ખળભળાટ ઊભો થાય છે. એટલે એ પ્રસંગ વિના એ વાત ઉચ્ચારવી પોતાને યોગ્ય નથી લાગી. અને એ તો કોઈપણ આવા નિર્ણયની અંદર એના સમયે એ નિર્ણયને પ્રસિદ્ધ કરવો એમાં જ ડહાપણ હોય છે. કારણ વગર અને સમય પાક્યા પહેલા કેટલાક નિર્ણયો જાહેર કરતાં વગર જોઈતી ઉપાધિ નોતરવાનો પ્રસંગ ઊભો થાય છે. એટલે એમ સમજીને પણ મૌન રહેવામાં આવે છે અને તે યોગ્ય જ છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. ૧૯૭૮ અને ૧૯૮૧, તેર વર્ષ. ૧૯૮૧માં જ પરિવર્તન કર્યું ને ? ૧૯૭૮માં 'સમયસાર' આવ્યું, તેર વર્ષ ચલાવ્યું. છેલ્લા બે-ત્રણ વર્ષમાં તો એકદમ વિચારો ફરી ગયા હતા અને એકદમ નિર્ણય ઉપર આવી ગયા હતા. પણ સમય અને સ્થળ નક્કી કરવામાં પણ એક-બે વર્ષ નીકળી જાય. કેમકે પાછળ સંપ્રદાય અને અનુયાયીઓનો ચાહક વર્ગ મોટો હતો અને પોતે સંપ્રદાયના એક સમર્થ પુરુષ તરીકે પ્રસિદ્ધ થઈ ગયા. એ એમ કહે કે આ સંપ્રદાય નહિ. તે 'દિ તો આખી પેઢી ઉઠાડી મૂકવાની વાત થઈ જાય. એ લોકોને એટલું જોખમ થઈ જાય કે આ માણસ એમ કહેશે કે આ સંપ્રદાય નહિ એટલે પછી સંપ્રદાયમાં તો ખલાસ થઈ જશે. એટલે એનો પ્રતિકાર પણ જોરથી જ આવે છે હંમેશા. એટલે એ દિવસોમાં 'ગુરુદેવ' વિહાર કરે તો જે ગામમાં જાય એ ગામમાં સંપ્રદાયના લોકો કાળાવાવટા લઈને ઊભા રહે. સ્થાનકવાસી સંપ્રદાયના (લોકો) પથરાઓ નાખે, તોજાન કરે, એ બધા પ્રકાર બનતા

હતા. ધીમે ધીમે એ બધું શાંત થયું. અને એ હંમેશા બને જ છે. એટલે એ પ્રવૃત્તિનો દૃઢ નિર્ણય અને અમલ ન કરવો હોય ત્યાં સુધી એવી વાત ગુપ્ત જ રાખવી પડે અને એ જ યોગ્ય છે, નહિતર કારણ વગરની ઉપાધિ ઊભી કરવા જેવું થાય. અને એ તો સામાન્યબુદ્ધિમાં પણ એવું કોઈ કરે નહિ.

મુમુક્ષુ :- સામાવાળાને જિજ્ઞાસામાં મૂકી દીધા.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એમ ન કહ્યું કે તમે છો ત્યાં બરાબર છે, એમ નથી કહ્યું. એટલે વાત બીજી છે એટલે ખોલતા નથી એમ આપોઆપ આવી ગયું. તમને કોઈ પ્રશ્ન પૂછવામાં આવે સીધો અને તમે જવાબ ન દ્યો એનો અર્થ જ એ થાય છે કે વાત કાંઈક બીજી છે, એમાં કાંઈક બીજી વાત છે એ આપોઆપ જ સાબિત થાય છે અને એ ખ્યાલ આવી જાય છે.

‘આત્માકાર સ્થિતિ થઈ જવાથી ચિત્ત ઘણું કરીને એક અંશ પણ ઉપાધિજોગ વેદવાને યોગ્ય નથી,...’ ‘આત્માકાર સ્થિતિ થઈ જવાથી ચિત્ત ઘણું કરીને એક અંશ પણ ઉપાધિજોગ વેદવાને યોગ્ય નથી,...’ જે ઉપાધિયોગ ચાલે છે એનો એક અંશ પણ અમે ઉપાધિપણે વેદીએ, એની ઉપાધિ ગ્રહણ કરીએ એવી અમારા ચિત્તની સ્થિતિ નથી. એનું કારણ પરિણામની અંદર આત્માકારતા વર્તે છે.

મુમુક્ષુ :- આત્માકાર સ્થિતિમાં કોઈ વિક્ષેપ પાડવો નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- વિક્ષેપ તો પાડવો હોય જ નહિ પણ અમારું ચિત્ત એવું થઈ ગયું છે કે ઉપાધિનો કોઈ બોજો અમે સહન કરી શકીએ એવું નથી.

‘તથાપિ તે તો જે પ્રકારે વેદવું પ્રાપ્ત થાય તે જ પ્રકારે વેદવું છે,...’ એમાં પણ પુરુષાર્થ કરવો છે, એમાં પણ સમભાવ રાખવો છે, એમાં પણ જ્ઞાતા-દૃષ્ટાપણે રહેવું છે અને એમાં પોતાપણું નહિ કરીને જે ઉદાસીનતા સમ્યક્ભાવે ઉત્પન્ન થાય એ પ્રકારે એને વેદવું છે. ‘એટલે તેમાં સમાધિ છે;...’ એટલે અમે બરાબર તૈયાર છીએ. ઉપાધિયોગ આવ્યો છે એની સામે અમે ભિન્ન રહેવા માટે અને ભિન્ન રહેવાના પુરુષાર્થમાં અગ્રેસર થવા માટે અમે તૈયાર છીએ. એમ પોતાની તૈયારી બરાબર છે, સમજણપૂર્વકની છે.

‘પરંતુ...’ એમ કરતાં, હવે બીજી Side શું ઊભી થાય છે ? આ તો એક અમારી અંગત અંતરચર્યાનો વિષય થયો. એમ કરતાં બહારમાં શું પરિસ્થિતિ ઊભી થાય

છે ? એની થોડી ચર્ચા કરે છે અહીંયાં. ‘પરંતુ પરમાર્થ સંબંધી કોઈ કોઈ જીવોને પ્રસંગ પડે છે,...’ શું થાય છે ? અમારી સાથે પરમાર્થ સંબંધી કોઈ કોઈ જીવોના સંબંધો છે, એનો પ્રસંગ મળવા-હળવાનો પત્રાદિનો થાય છે.

‘તેને તે ઉપાધિજોગના કારણથી અમારી અનુકંપા પ્રમાણે લાભ મળતો નથી;...’ અમને જેટલું એમ થાય છે કે આ જીવનું હિત થાય. માંડ બિચારો નજીક આવ્યો. બીજાને તો સૂઝતું જ નથી કે આની પાસે જવું જોઈએ. આને જ્યારે સૂઝ્યું ત્યારે અમારી પાસે એટલો સમય નથી એટલે અમારી અનુકંપા પ્રમાણે એને લાભ મળતો નથી. ‘અને પરમાર્થ સંબંધી કંઈ તમલિખિતાદિ વાર્તા આવે છે,...’ પરમાર્થ સંબંધી તમે લખો છો એવી વાર્તા આવે છે એ તમારા જેવાની વાર્તા ‘તે પણ ચિત્તમાં માંડ પ્રવેશ થાય છે,...’ તમારી વાત પણ પહોંચતી નથી અમારા લક્ષ સુધી, અમારા ધ્યાન સુધી તમારી વાત પહોંચતી નથી. અણઉપયોગે તમારી વાત વાંચી જઈએ છીએ જાણે. અણઉપયોગે જેમ બીજા કામ કરી લઈએ છીએ એમ અણઉપયોગે તમારા જેવાની વાર્તા આવે છે એ પણ એમનેમ ધ્યાન દીધા વગર (વાંચી જઈએ છીએ). કેમકે એ ઘણું ખરું એવું લખતા કે આજે આમ કરવાનો છું, આજે આમ કરવાનો છું. આમાં આમ છે, આમ છે-બધું લખતા. પોતાની દીનચર્ચા અને પોતાના વિકલ્પો આવે એ બધું લખતા. થોડા કાગળો વાંચ્યા છે એ ઉપરથી (એવું લખતા હશે એમ લાગે છે). એ વિષય પોતાના માટે તો કોઈ પ્રયોજનભૂત નહોતો અને એ ઉપયોગને એમાં લંબાવાનું કોઈ કારણ પણ નહોતું. એટલે એમાં ઉપયોગ લંબાતો નહોતો. એટલે ચિત્તમાં એમની વાતો જાણે પ્રવેશ કરતી નથી એના જેવી સ્થિતિ હતી. એ તો એમ સમજતા કે એમની સરળતાને લઈને એ લખ્યા કરે છે. મારે એનો કોઈ ઉપયોગ નથી કે મારે એ વિષયમાં કાંઈ માથું મારવાની જરૂર નથી. એટલે એમ ને એમ અણઉપયોગે જાણે ચાલ્યા જાય એના ઉપરથી.

‘તે પણ ચિત્તમાં માંડ પ્રવેશ થાય છે, કારણ કે તેનો હાલ ઉદય નથી. આથી પત્રાદિ પ્રસંગથી તમ સિવાયના બીજા જે મુમુક્ષુ જીવો તેમને ઈચ્છિત અનુકંપાએ પરમાર્થવૃત્તિ આપી શકાતી નથી, એ પણ ચિત્તને ઘણી વાર લાગી જાય છે.’ બીજો પ્રકાર અમે જે પ્રકારમાં રહીને અમે અમારું કાર્ય કરીએ છીએ એ પ્રકારમાં રહેતા બીજા જીવોને સમય આપી શકાતો નથી એનું પણ અમને દુઃખ છે કે, આ પણ

આની અંદરથી એ પરિસ્થિતિ ઊભી થાય છે કે જે અનુકંપાને યોગ્ય છે એવા જીવોની સાથે પરમાર્થવૃત્તિએ ચાલવાનો જોઈતો સમય મળતો નથી.

‘ચિત્ત બંધનવાળું થઈ શકતું નહીં હોવાથી જે જીવો સંસાર સંબધે સ્ત્રીઆદિરૂપે પ્રાપ્ત થયા છે,...’ એટલે સ્ત્રી, પુત્ર, માતા, પિતા વગેરે. ‘તે જીવોની ઇચ્છા પણ દૂભવવાની ઇચ્છા થતી નથી,...’ ક્યાંય પણ બંધન વધારે કે બંધન વધે એ ઇચ્છા નથી. એટલે એમના ચિત્તને દૂભવતા પોતાને જો કાંઈ પણ એ વિષયનો વિકલ્પ ઊઠે તો એ બંધન પણ અમારે કરવું નથી.

‘અર્થાત્ તે પણ અનુકંપાથી...’ તેમના પ્રત્યે અનુકંપાથી એટલે સ્ત્રી-પુત્રાદિ પરિવાર પ્રત્યે અનુકંપાથી અને ‘મા-બાપાદિના ઉપકારાદિ કારણોથી...’ માતા-પિતાનો ઉપકાર છે, એના પ્રત્યે અનુકંપા શબ્દ નથી વાપર્યો, એમનો ઉપકાર છે. ‘ઉપકારાદિ કારણોથી ઉપાધિજોગને બળવાન રીતે વેદીએ છીએ;...’ કેમકે એ તો ખ્યાલ છે કે અમે અહીંથી ખસી જઈએ તો બહારમાં સંભવ છે કે એમની હાલત બગડે. કેમકે એ મુખ્ય માણસ તરીકે આજીવિકાના નિમિત્ત હતા. હવે એ પોતે જ નીકળી જાય તો એ લોકોની સ્થિતિ બગડે એ સ્વાભાવિક હતું. જોકે એ તો પુણ્ય પ્રમાણે થાય છે તોપણ એ લોકોને માનસિક ધક્કો પહોંચે એ વાત તો સ્પષ્ટ હતી. પરિસ્થિતિ તો પુણ્ય-પાપના યોગ અનુસાર થાય પણ પહેલો તો માનસિક ધક્કો લાગે. એટલે પણ એ પ્રકારમાં પોતે જવા માગતા નથી.

‘ઉપાધિજોગને બળવાન રીતે વેદીએ છીએ;...’ એટલે પુરુષાર્થપૂર્વક વેદીએ છીએ. તીવ્ર ઉપાધિયોગની સામે તીવ્ર પુરુષાર્થ કરીને પણ એ રીતે એ ઉદયને પસાર કરીએ છીએ. ‘અને જેની જેની જે કામના છે તે તે પ્રારબ્ધના ઉદયમાં જે પ્રકારે પ્રાપ્ત થવી સર્જિત છે,...’ બધાને ઇચ્છા હોય છે. સંસારમાં દરેક સત્યને, કુટુંબના દરેક સત્યને પોતપોતાની ઇચ્છાઓ ઉદય પ્રમાણે થયા જ કરે છે કે મને આ હોય તો સારું, મને આ જોઈએ, મને આ જોઈએ, આ જોઈએ એ ચાલતું જ હોય છે. તો એ તો જે પ્રકારે... કામના એટલે ઇચ્છા. ‘તે તે પ્રારબ્ધના ઉદયમાં..’ જેનું જે પ્રારબ્ધ હશે તે પ્રકારે પ્રાપ્ત થવી સર્જિત છે,...’ એ તો નક્કી થયેલી વાત છે. એમ કહે છે. સર્જિત છે એટલે એ તો નક્કી થયેલી વાત છે. અમે કરીએ છીએ અને થાય છે એ વાત માનતા નથી. એ તો સર્જિત છે. ‘તે પ્રકારે થાય ત્યાં સુધી નિવૃત્તિ ગ્રહણ કરતાં

પણ જીવ 'ઉદાસીન' રહે છે.' એટલે કે સમપણું રહે છે. ઉદાસીન શબ્દને અવતરણ ચિહ્ન એટલા માટે કર્યું છે કે, પાછળ એ જ અવતરણ ચિહ્નમાં શબ્દ મૂકીને એનો અર્થ સમપણું પોતે કર્યો છે. એટલે નિવૃત્તિ ગ્રહણ કરતાં પણ અમે સમપણે રહીએ છીએ, પ્રવૃત્તિ કરતાં પણ અમે સમપણે રહીએ છીએ એમ કહેવું છે.

'એમાં કોઈ પ્રકારનું અમારું સકામપણું નથી,...' નિવૃત્તિ ન લેવી અને નિવૃત્તિ લેવામાં પણ ઉદાસીન રહેવું એમાં અમારું સકામપણું કાંઈ નથી એમ કહે છે. આ વાત સમજવા જેવી છે. નિવૃત્તિ ન લેવી અને છતાં સકામપણું ન રહેવું એ બેય વાત પરસ્પર વિરુદ્ધ દેખાય એવી છે, છતાં પણ એ જ જ્ઞાનીની અંતર દશાનો પ્રકાર છે અને એ પ્રકાર જ્યારે સમજાય છે ત્યારે જ જ્ઞાની સમજાય છે, ત્યારે જ જ્ઞાની પ્રત્યે મહિમા આવે છે અને ત્યારે જ એ સ્વભાવ અને માર્ગ ને બધું સમજાય છે. ત્યાં સુધી જ્ઞાની સમજાતા નથી, (તો) ત્યાં સુધી આત્મા સમજાય એ વાતનો તો કાંઈ વિચાર જ કરવા જેવો નથી.

'અમે એ સર્વમાં નિષ્કામ જ છીએ એમ છે.' એ બધામાં અમારે કાંઈ કોઈની પાસેથી અમારું અંગત અનુકૂળતાનું કારણ છે, અમારા સુખનું કારણ છે એવું કાંઈ છે જ નહિ. અનુકૂળતા-પ્રતિકૂળતા ઉપર ચોકડી મુકાઈ ગઈ છે. કોઈ પ્રકાર મને અનુકૂળ નથી સંયોગનો, કોઈ પ્રકાર મને પ્રતિકૂળ નથી. હું જ્ઞાતા અને સર્વ જ્ઞેયમાત્ર જ છે. હું માત્ર જ્ઞાતા, અન્ય સર્વ જ્ઞેયમાત્ર છે. અહીંયાં આવી ગયા છે. એટલે 'એ સર્વમાં નિષ્કામ જ છીએ એમ છે. તથાપિ પ્રારબ્ધ તેવા પ્રકારનું બંધન રાખવારૂપ ઉદય વર્તે છે;...' છતાં પૂર્વકર્મ છે એ આ પ્રકારે દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવમાં બાહ્યમાં બંધન, અંદરમાં બંધન નથી, બહારમાં એવું બંધનરૂપ પ્રવર્તવામાં ઉદયમાન વર્તે છે. 'એ પણ બીજા મુમુક્ષુની પરમાર્થવૃત્તિ ઉત્પન્ન કરવાને વિષે રોધરૂપ જાણીએ છીએ.' તો બીજા મુમુક્ષુઓને શંકા થાય છે કોઈને, કોઈને દૂર રહેવાનું થાય છે, કોઈને અફવા ચલાવવાનું કારણ થાય છે, એમ બીજાને અવરોધનું કારણ-નિમિત્ત બને છે. એ પણ અમારા ખ્યાલમાં છે, ખ્યાલ બહાર વાત નથી. એમ કહેવું છે.

'જ્યારથી તમે અમને મળ્યા છો,...' શું કહે છે ? જુઓ ! હવે. 'ત્યારથી આ વાર્તા...' એટલે અમારી અંતરંગ દશાની સ્થિતિ. 'જ્યારથી તમે અમને મળ્યા છો, ત્યારથી આ વાર્તા કે જે ઉપર અનુક્રમે લખી છે, તે જણાવવાની ઈચ્છા હતી.' આટલી

જે અમારી અંદરની સ્થિતિ, બહારની સ્થિતિ, કુટુંબ વિષયોના પરિણામો, બીજા મુમુક્ષુ વિશે-સંબંધીના અમારા ભાવો-આ બધા જે પ્રકાર છે એ પ્રકારને જણાવવાની ઇચ્છા હતી. ‘પણ તેનો ઉદય તે તે પ્રકારમાં હતો નહીં.’ તેનો ઉદય પણ તે પ્રકારમાં જણાવીએ એવો ઉદય નહોતો. ‘એટલે તેમ બન્યું નહીં;...’ એ તો એટલી સહજતા છે. ઇચ્છા હતી પણ ઇચ્છા થાય એટલે ઉદય છે એમ નથી. સહેજે વાણી નીકળે, સહેજે લખાય જાય, બધું સહેજે સહેજે એટલી સહજતામાં આવે છે પોતે. એટલે જોવે છે કે નથી લખાતું, ઉદય નથી. લખાઈ ગયું તો કહે ઉદય છે. પોતે ઉદયથી ભિન્ને ભિન્ન રહે છે. ‘એટલે તેમ બન્યું નહીં;...’

બીજા જીવોને શું થાય છે ? સામાન્ય જીવોમાં અને જ્ઞાનીની દશામાં તફાવત શું છે અહીંયાં ? કે સામાન્ય રીતે જીવને ઇચ્છા થાય અને એ પ્રમાણે ઉદય ન ભજે તો એને આકુળતા થયા વગર રહે નહિ. પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે ચીજ ન બને એટલે એને આકુળતા થાય. જ્ઞાનીને આ ફરક છે કે એને ઇચ્છા થાય છે એના પણ જ્ઞાતા રહે છે. ચીજ બને તોપણ સમપણું, ચીજ ન બને તોપણ સમપણું. બને તો કહે છે, એ તો ઉદય છે માટે બન્યું છે, મારી ઇચ્છાને લઈને નથી બન્યું. ન બને તો કહે ઉદય નથી. હું તો બેયનો જ્ઞાતા જ છું. ઇચ્છાથી માંડીને ઇચ્છા અનુસાર બને કે ઇચ્છા અનુસાર ન બને-બધાનો જ્ઞાતા છે. સહજ ! આ એક જ્ઞાનદશાની વિશેષતા છે અને એને લઈને જ્ઞાનીને શાંતિ છે, સુખ છે, નિરાકુળતા છે અને અસમાધાન નથી. સમાધિ છે.

‘હમણાં તે ઉદય જણાવવા યોગ્ય થવાથી...’ ઉદય થવાથી, હોં ! જણાવવા યોગ્ય ઉદય થવાથી ‘સંક્ષેપે જણાવ્યો છે,...’ એ ઉદયનું કામ ઉદયે કર્યું છે. એમ કહે છે. ‘જે વારંવાર વિચારવાને અર્થે...’ હવે આ વાત નીકળી ગઈ છે ત્યારે એનું મહત્ત્વ તમને દર્શાવી દઉં છું કે ‘જે વારંવાર વિચારવાને અર્થે તમને લખ્યો છે.’ કેમકે આ અંતરંગ દશાનો વિષય છે. ‘અને બહુ વિચાર કરી...’ તમે એના ઉપર બહુ વિચાર કરજો અને ‘સૂક્ષ્મપણે હૃદયમાં...’ નિર્ધાર કરજો કે જ્ઞાનીની દશા કેવી હોય આ જે દશાની સૂક્ષ્મતા છે એના ઉપર વારંવાર વિચાર કરીને એ જ્ઞાનદશાને હૃદયમાં નિર્ધાર કરજો, નિર્ણય કરજો કે આવી જ્ઞાનદશા હોય તેને જ્ઞાની કહીએ. તે નિર્ધાર કરતાં આખા તમારા પરિણમન ઉપર બીજો પ્રકાર ઊભો થઈ જશે, એમ કહેવું છે.

‘નિર્ધાર રાખવા યોગ્ય પ્રકાર એમાં લેખિત થયેલ છે.’ એમાં લખાઈ ગયો છે. મેં લખ્યો છે એમ નથી, કહે છે. લખાઈ ગયો છે. એ પણ લખાઈ ગયો. પણ છે મહત્ત્વવાળી વાત. તમારે માટે એટલું મહત્ત્વ ધરાવે એવી વાત છે. આ જો ઉપર ઉપરથી વાંચી જાય તો એવું ન લાગે, પણ જ્ઞાનીની અંતરંગ દશાનું રહસ્યમય જે પરિણમન છે એનો ચિતાર પોતે એક ઉત્કૃષ્ટ પાત્ર જીવને દર્શાવે છે અને એમાં એનું પાછળનું ફળ જે આવવું જોઈએ એના ઉપર પણ આંગળી ચીંધે છે કે આ વારંવાર વિચારીને હૃદયમાં નિર્ધારવા યોગ્ય વિષય તમને જણાવીએ છીએ. ખાલી લખવા ખાતર અમારી વાત લખી નાખી છે, જેમ ખુશી ખબર લખી નાખીએ, એવી વાત નથી. બહુ મહત્ત્વપૂર્ણ વાત છે. એના ઉપર તો હજી ઘણી ચર્ચા કરશે. અંતરંગ દશા અને બહિર્દશા અને સમ્યક્ સન્મુખતા ઉપર હવે પછી ઘણી ચર્ચા કરશે. બહુ સારો વિષય આવે છે.

મુમુક્ષુ :- ‘સોભાગભાઈ’ના જ પત્રમાં જ આવતો હતો ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, બીજે નથી લખાણું. એ નજીકના પાત્ર હતા ને ! એટલે પાત્રતા જોઈને જ ભાવ આવે.

‘તમે અને ગોશળિયા સિવાય આ પત્રની વિગત જાણવાને બીજા જોગ...’ જોગ એટલે યોગ્ય ‘જીવ હાલ તમારી પાસે નથી,...’ ભલે તમે જાણતા હો ‘ખંભાત’વાળાને અને કોઈને, એ પત્ર ‘અંબાલાલભાઈ’ને થોડા શરૂ થઈ ગયા હતા. અત્યારે તમારે આ વાત તમારા અને ગોશળિયા પૂરતી મર્યાદિત રાખવી. ‘આટલી વાત સ્મરણ રાખવા લખી છે.’ આ તમે ભૂલતા નહિ. સ્મરણમાં રાખવા એટલે ભૂલતા નહિ.

‘કોઈ વાતમાં શબ્દોના સંક્ષેપપણાથી એમ ભાસી શકે એવું હોય...’ અમે બહુ પત્ર લાંબો થઈ જાય એટલે બહુ વિસ્તાર નથી કર્યો પણ ટૂંકાણમાં લખ્યું હોય, સંક્ષેપપણાથી એટલે ટૂંકું લખ્યું હોય તેથી ‘એમ ભાસી શકે એવું હોય...’ કેમ ? એમ એટલે કેમ ? ‘કે અમને કોઈ પ્રકારની કંઈ હજી સંસારસુખવૃત્તિ છે,...’ સંસારમાં રહ્યા છીએ માટે સંસારસુખની કોઈ વૃત્તિ હજી રહી ગઈ છે એમ જો તમને ક્યાંક અમારા ટૂંકા લખાણથી એવું કદાચ ભાસે ‘તો તે અર્થ ફરી વિચારવા યોગ્ય છે.’ તો તે ફરીને વિચાર કરજો. એવું છે જ નહિ એમ કહે છે. એ ફરીને વિચાર કરજો ત્યાં. પણ એવો તો તમને વિકલ્પ પણ ન ઊઠવો જોઈએ એવી અમારી દશા છે.

‘નિશ્ચય છે કે ત્રણે કાળને વિષે અમારા સંબંધમાં તે ભાસવું આરોપિત જાણવા

યોગ્ય છે,...' આ નક્કી વાત છે. સંસારસુખવૃત્તિને લઈને આ પ્રવૃત્તિ કરીએ છીએ, બે પૈસા મેળવવા છે માટે વેપાર કરીએ છીએ, એ વાત ખલાસ છે. કે કાંઈક એની અનુકૂળતાઓ, એ પૈસા આવે તેથી અનુકૂળતાઓ રહે માટે વેપાર કરીએ છીએ એ વાત પણ ખલાસ છે. એવો આરોપ, નિશ્ચય છે કે એવો આરોપ ત્રણ કાળમાં કોઈ અમારા ઉપર ન કરે. એવી અમારી સ્પષ્ટ અંતરંગ દશા છે.

મુમુક્ષુ :- જ્ઞાનીના સંબંધમાં કોઈપણે આવી ભાવના ન કરવી જોઈએ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ખરી વાત છે. આ તો પોતાની અનુકૂળતા પ્રમાણે જ્ઞાનીને સમજે છે કે મને આમ અનુકૂળ લાગે છે માટે એમને અનુકૂળતા રહેશે. મને મારા કુટુંબ પર રાગ છે એટલે એમને પણ એમના કુટુંબ ઉપર રાગ હશે. મને આ અનુકૂળ નથી લાગતું માટે એમને પણ અનુકૂળ નહિ લાગે. એ બધી કોઈ કલ્પના કરવા જેવી નથી.

‘નિશ્ચય છે કે ત્રણે કાળને વિષે અમારા સંબંધમાં તે ભાસવું...’ એટલે કે સંસારસુખવૃત્તિ કાંઈક હજી, કાંઈક હોં ! થોડીક એ ‘આરોપિત જાણવા યોગ્ય છે.’ એ આરોપ મૂકવા જેવી વાત છે. ‘અર્થાત્ સંસારસુખવૃત્તિથી નિરંતર ઉદાસપણું જ છે.’ કેટલું ? ૨૫મું વર્ષ ચાલે છે, હોં ! ૬૫મું નથી ચાલતું કે બાવનમું પણ નથી ચાલતું. બગડો અને પાંચડો છે, પાંચડો અને બગડો નથી. ૨૫મે વર્ષે આમ લખે છે.

‘અર્થાત્ સંસારસુખવૃત્તિથી નિરંતર ઉદાસપણું જ છે. આ વાક્યો કંઈ તમ સંબંધીનો ઓછો નિશ્ચય અમ પ્રત્યે છે અથવા હશે તો નિવૃત્ત થશે એમ જાણી લખ્યા નથી,...’ તમારો ખ્યાલ છે. તમને શંકા નથી પડવાની એ અમને ખ્યાલ છે. તોપણ કોઈ બીજા હેતુએ આ લખીએ છીએ. તમને કાંઈ ઓછો નિર્ણય છે અમારા વિશે કે કાંઈ તમને અમારા પ્રત્યે ઊંડે ઊંડે શંકા પડી જશે એમ જાણીને નથી લખતા. તમારું હૃદય તો જાણીએ છીએ, તમારી યોગ્યતા જાણીએ છીએ પણ ‘અન્ય હેતુએ લખ્યાં છે.’ કેમકે ગોસળિયાને વંચાવવાના છે ને ? ગોસળિયાને છૂટ આપી છે. એટલે અન્ય હેતુએ લખ્યા છે. ગોસળિયાનું નામ નથી લખતા પોતે. બીજાને વંચાવવાની ના પાડે છે. વાત તો એક જ રહી ગઈ. નામ નથી લખતા. અન્ય હેતુએ લખ્યા છે. કારણસર લખ્યા છે.

મુમુક્ષુ :- ‘સોભાગભાઈ’ વેદાંતમાં હતા છતાં પણ આ વાત એમને કેટલી જોરથી

આવી છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા ! એમને સત્પુરુષની પ્રતીતિ આવી હતી. મોટી વાત એ હતી. વેદાંતનો સૂક્ષ્મ અભિપ્રાય હતો. સ્થૂળ નહોતો, સૂક્ષ્મ અભિપ્રાય હતો. એ આ ગોસણિયાના સંગને લઈને. ‘ગોસણિયાભાઈ’નો જે સંગ હતો એનું કારણ એ હતું. સંગ કેટલું કામ કરે છે !

મુમુક્ષુ :- સૂક્ષ્મ અભિપ્રાય ગૃહીતમાં જાય ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- સૂક્ષ્મ ગૃહીત હોય છે, સૂક્ષ્મ ગૃહીત હોય છે. ‘અન્ય હેતુએ લાખ્યા છે.’

મુમુક્ષુ :- આ એક કારણથી સત્પુરુષના અટલ વિશ્વાસથી જે ઝડપથી કામ થાય એમાં વાર લાગે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એમાં જ વાર લાગે છે. જે અટલ વિશ્વાસથી કામ બહુ ઝડપથી થઈ જાય, એમાં પાંચ વર્ષ નીકળી ગયા. એ અટલ વિશ્વાસ હોવા છતાં જે આત્મકાર્ય કરવું છે એમાં પાંચ વર્ષ નીકળી ગયા, છ વર્ષ નીકળી ગયા.

મુમુક્ષુ :- વિશ્વાસ પૂરો હતો.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, વિશ્વાસ પૂરો હતો. આમાં શું છે કે થોડો પણ વિપર્યાસ રહે ત્યાં સુધી કામ નથી થતું. આમાં ટકાવારી નથી કે ભાઈ ! નવ્વાણું વાત તો સાચી છે, એક વાતમાં જરાક આમ છે. એવું નથી (ચાલતું). કેમકે બીજી વાત તો કોઈ એવી યોગ્યતાને હિસાબે સીધે સીધી સંમત થઈ જાય છે પણ જ્યાં સંમત નથી થતી ત્યાં આત્માને એ મોટો અવરોધ છે. એ બહુ મોટી વાત છે. એટલે એમાં ટકાવારી નથી જોવાતી કે નવ્વાણું સાચી અને એક ખોટી માટે નવ્વાણું માર્ક આપી દો એમ નથી. એકેય માર્ક ન મળે. એકેય ન મળે એવી પરિસ્થિતિ થાય.

મુમુક્ષુ :- શ્રદ્ધા જેવું છે, જેમ શ્રદ્ધામાં સો એ સો ટકા...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- નહિ, આમાં તો ભલે સમજણનો વિષય છે. શ્રદ્ધા તો સાવ ઊંધી જ છે હજી. અહીંયાં શ્રદ્ધાનો વિચાર નથી કરવાનો. શ્રદ્ધા તો સોએ સો ટકા મિથ્યાશ્રદ્ધા એટલે સોએ સો ટકા મિથ્યા અને સમ્યક્ એટલે સોએ સો ટકા સમ્યક્. એમાં તો ભંગભેદ નથી. પણ જે સમજણને લઈને જે વિપર્યાસ અભિપ્રાયમાં હોય, એ જ્ઞાનનો વિપર્યાસ છે, મતિનો વિપર્યાસ છે. એ બધો નીકળે ત્યારે શ્રદ્ધા સવળી

થાય એવું છે. ત્યાં સુધી શ્રદ્ધાની આ શરત છે કે થોડો પણ વિપર્યાસ રહેશે ત્યાં સુધી હું તારા સામું નહિ જોઉં. એમ ઊંઘી પડી છે.

મુમુક્ષુ :- ગૃહીત મિથ્યાત્વમાં હોવા છતાં એક અટલ વિશ્વાસને કારણે બચી ગયા.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, બચી ગયા. બચી ગયા ! (કેમકે) સત્પુરુષ ઉપર વિશ્વાસ હતો તો બચી ગયા, નહિતર બચત નહિ. એ પણ એક મોટી વાત છે. એટલા માટે તો એમણે એ વાત ઉપર વજન આપ્યું છે કે તું વિપર્યાસમાં તો ઊભો જ છો પણ જો કોઈ સત્પુરુષ મળી જાય તો ઓળખવાનો પ્રયત્ન કરજે અને ઓળખીને અટલ વિશ્વાસમાં રહેવાનો પણ બીજો પુરુષાર્થ કરજે. આ એક પુરુષાર્થ ઓળખવાનો અને દઢ નિર્ણયમાં રહેવું તે બીજો પુરુષાર્થ છે. જો એ હશે તો તારા વિપર્યાસો નહિ ટકી શકે, તો તારા વિપર્યાસો છૂટી જશે, એમ કહેવું છે. એટલે વિપર્યાસ છૂટવાનું આ એક બહુ મોટું નિમિત્ત મળે છે, જો જીવનમાં સત્પુરુષનો યોગ થાય તો.

‘એ પ્રકારે એ વિચારવા યોગ્ય, વારંવાર વિચારી હૃદયમાં નિર્ધાર કરવા યોગ્ય વાર્તા...’ એ પ્રકારે એ વિચારવા યોગ્ય, વારંવાર વિચારી હૃદયમાં નિર્ધાર કરવા યોગ્ય. ફરીને એના ઉપર વજન આપ્યું છે. ‘વાર્તા સંક્ષેપે કરી અહીં તો પરિસમાપ્ત થાય છે.’ અહીંયાં એનો સંક્ષેપ છે. વિસ્તાર તો થઈ શકે એવું છે પણ આ પત્ર પણ ઘણો મોટો થઈ ગયો છે. એટલે અમે અહીંયાં એ વિષયને પૂરો કરીએ છીએ.

‘આ પ્રસંગ સિવાય બીજા જૂજ પ્રસંગનું લખવું કરીએ તો થાય એમ છે, તથાપિ તે બાકી રાખી આ પત્ર પરિસમાપ્ત કરવું યોગ્ય ભાસે છે.’ અત્યારે બીજા વિષય ઉપર તમારું લક્ષ દોરતા નથી.

‘જગતમાં કોઈ પણ પ્રકારથી જેની કોઈ પણ જીવ પ્રત્યે ભેદદષ્ટિ નથી...’ અમારે બધા સરખા છે. અન્યમતિ હો, જૈનમતિ હો, પાત્રતાથી નજીક આવેલા હો, વિરોધી હો, અનુકૂળ ચાલતા હો, સામા પૂરે વિરોધ કરવામાં ચાલતા હો, અમારે બધા સરખા છે, એમાં કોઈ જીવમાત્રમાં અમારે કાંઈ ફેર નથી.

મુમુક્ષુ :- કરુણા છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એક જ્ઞાતાદષ્ટિ છે. બધા જીવો આખરમાં... તો દ્રવ્યદષ્ટિનો વિષય છે જરા. દ્રવ્યદષ્ટિની મુખ્યતાનો વિષય છે. બધા જીવો પરમાત્મા છે સ્વરૂપે

કરીને, એમાં હીનાધિકપણું શું જોવું ? દશાના ફેરફાર ગૌણ છે. દશાની ગૌણતા છે અને દ્રવ્યની એમાં મુખ્યતા છે.

‘જગતમાં કોઈ પણ પ્રકારથી...’ પર્યાયદષ્ટિ ગૌણ કરી છે એ કેટલી ગૌણ છે ! એમ કહેવું છે. કોઈપણ પ્રકાર જાણે બાકી નથી એટલી ગૌણ છે નહિવત છે. ‘જગતમાં કોઈ પણ પ્રકારથી જેની કોઈ પણ જીવ પ્રત્યે ભેદદષ્ટિ નથી.’ ભેદદષ્ટિ નથી એટલે સારાનરસા નથી હીનાધિક એમ નથી. ‘એવા શ્રી.... (પોતે) નિષ્કામ આત્મસ્વરૂપના નમસ્કાર પ્રાપ્ત થાય.’ કોઈ વિશેષણ ઊંચી કોટીનું પોતે વાપર્યું હશે એટલે સંપાદકને સંકોચ થયો છે. નામ બાદ રાખીને છાપે છે. પણ એ તો પોતે કહે છે કે નમન કરવા યોગ્ય એવા અમે, નમસ્કાર કરવા યોગ્ય એવા અમે. એને અમે નમસ્કાર કરીએ છીએ. એવું લખ્યું છે.

બે પેરેગ્રાફ પાછળ. ‘ચિત્ત બંધનવાળું થઈ શકતું નહીં હોવાથી...’ ત્યાંથી લેવું છે ને ? ‘ચિત્ત બંધનવાળું થઈ શકતું નહીં હોવાથી...’ ચિત્તને બંધન પોસાતું નથી, એમ કહે છે. ‘નહીં હોવાથી...’ આમ તો સમજવું મુશ્કેલ પડે એવું છે. જો સ્ત્રી આદિ પ્રત્યે અનુકંપાની બુદ્ધિ છે અને માતા-પિતા પ્રત્યે ઉપકારની બુદ્ધિ છે તો એ તો બંધન થયું. એના (પ્રત્યે) અનુકંપાની લાગણી છે, અહીંયાં ઉપકારની લાગણી છે તો તે તે પ્રકારનો રાગ થયો. આ જે સમજવાનો વિષય છે એ અહીંયાં છે. નહિતર ઊલટુ-સૂલટું લાગે. કે ‘ચિત્ત બંધનવાળું થઈ શકતું નહીં હોવાથી...’ કોઈને દુભવવા માગતા નથી અથવા બળવાનપણે ઉપાધિયોગ વેદવા માગીએ છીએ. બળવાનપણે એટલે અમારા પુરુષાર્થના બળવાનપણે અમે ઉપાધિયોગ વેદવા માગીએ છીએ. એમાં રહીને પુરુષાર્થ કરવા માગીએ છીએ. કેમકે બંધન અમને પોસાતું નથી, છૂટવું છે અમારે. પુરુષાર્થમાં છે. એટલે બંધના નિમિત્તભૂત પદાર્થોની વચ્ચે રહીને અબંધપરિણામે એ ઉદયને પસાર કરીએ છીએ. એ ઉદયને ખેરવી લઈએ છીએ, ઉદયને પસાર કરી દઈએ છીએ. એ વિકટ રસ્તેથી ચાલ્યા જઈએ છીએ, કોઈપણ જાતની ઈજા પામ્યા વગર, એમ કહે છે.

બાકી ખ્યાલ છે કે જેની જે કામના એટલે ઈચ્છા હશે તે પ્રકારે પ્રારબ્ધના ઉદયમાં તે સર્જિત છે અને ત્યાં સુધી અમારે તો નિવૃત્તિ કરવામાં પણ ઉદાસીનતા છે, સમપણું છે, સમભાવ છે. નિવૃત્તિ લઈએ તો કંઈ વધુ પુરુષાર્થ, પ્રવૃત્તિ લઈએ તો ઓછો પુરુષાર્થ

એમ તો નથી. ઊલટાનું પ્રવૃત્તિમાં વધુ પુરુષાર્થ, એ પ્રકારમાં અમે તૈયાર છીએ અને એ પ્રકારે બરાબર વર્તીએ છીએ. આ એકાવતારી થવાનું કારણ આ બધું છે. એમને તો ભાસ્યું છે અને એમને ભાસ્યું છે એ એમણે એક કાવ્યમાં વ્યક્ત કર્યું છે પણ આ વિષયના ઊંડાણને કોઈ સમજે તો એને ખ્યાલ આવી જાય કે આવા ધર્માત્માઓને મોક્ષનો કાળ સમીપ હોય છે-નિર્વાણનો કાળ એને ઘણો સમીપ હોય છે. એને વિશેષ કાળ હોતો નથી.

મુમુક્ષુ :-

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એટલે એ જ લીધું ને ? એટલે બળવાનપણે ઉપાધિયોગ વેદીએ છીએ ‘અને જેની જેની જે કામના છે તે તે પ્રારબ્ધના ઉદયમાં...’ જે પ્રાપ્ત થવી સર્જિત છે, એ તો નક્કી જ થયેલી છે ‘તે પ્રકારે થાય ત્યાં સુધી નિવૃત્તિ ગ્રહણ કરતાં પણ જીવ ‘ઉદાસીન’ રહે છે.’ ઉદાસીનપણું છે એટલે સમભાવ છે. કોઈ નિવૃત્તિની વિશેષતા નથી કે પ્રવૃત્તિની કોઈ વિશેષતા નથી. અમારા પુરુષાર્થની જે સ્થિતિ છે એમાં કાંઈ ફેર પડે એવું નથી. અમારો અંતર પુરુષાર્થ પ્રવૃત્તિ-નિવૃત્તિથી નિરપેક્ષ છે, એમ કહે છે.

મુમુક્ષુ :- આમાં ‘જેની જેની જે કામના’ એ કોના લક્ષે લખેલી વાત છે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એમના પરિવારમાં. કોઈને કાંઈ જોઈએ છે, કોઈને કાંઈ જોઈએ છે, કોઈને કાંઈ જોઈએ છે. દરેકને પોતપોતાની ઇચ્છા અને યોગ્યતા પ્રમાણે ઇચ્છાઓ થાય છે. તો જેને જે મળવું હશે તે મળશે, નહિ મળવું હોય તે નહિ મળે. માણસને ખાવાની ઇચ્છા હોય પણ ડોક્ટરે ના પાડી હોય કે તમારે એ નથી ખાવાનું, અથવા ભૂખ લાગી હોય પણ તાવ આવે ને એમ કહે કે આજ તો તમારે ખોરાક નહિ લઈ શકાય. તો એ તો સર્જિત થયેલી વાત છે. ઇચ્છા પ્રમાણે મળે, ન મળે બન્ને સર્જિત થયેલી વાત છે એમ કહે છે.

પોતે તો, જે તે પદાર્થોની કુટુંબ-પરિવારને ઇચ્છા અનુસારની પ્રાપ્તિ, સર્જિત થયેલી પ્રાપ્તિ થાય ત્યાં સુધી નિવૃત્તિની બાબતમાં પોતે સમભાવે છે. ઉદાસીનતા છે એટલે સમભાવે રહ્યા છે. સમભાવે રહ્યા છે એટલે એમાં કોઈ પ્રકારનું અમારું સકામપણું, અમારી ઇચ્છા છે (કે) નિવૃત્તિ ન લેવી એમ પણ નથી, અમારી ઇચ્છા છે કે પ્રવૃત્તિ કરવી એમ પણ નથી. એમ કહે છે. બન્ને રીતે. એનું નામ સમપણું

છે. અમારું સકામપણું નથી. નિવૃત્તિ નહિ લેવામાં અમારું સકામપણું નથી. એટલે કે પ્રવૃત્તિ કરવામાં પણ અમારું સકામપણું નથી. એમ છે.

મુમુક્ષુ :- મોક્ષ પ્રત્યે પણ સમભાવ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા સમભાવ છે. સમભાવ છે. બંધ-મોક્ષ કરતાં એ તો દશાની વાત છે પણ અહીંયાં તો વર્તમાન સંજોગોમાં સમભાવ છે. પ્રવૃત્તિ-નિવૃત્તિમાં સમભાવ છે, અને પુરુષાર્થમાં પોતે બરાબર આરૂઢ છે એ વાત ધ્યાન ખેંચવા જેવી છે કે એ એનાથી નિરપેક્ષ પુરુષાર્થ ચાલી રહ્યો છે, તેથી પુરુષાર્થને એનું બંધન નથી. મોક્ષમાર્ગને પ્રવૃત્તિ-નિવૃત્તિનું બંધન નથી. અને એમાં રહીને એમણે એ પ્રકારે સત્તામાં રહેલી અશુદ્ધિની યોગ્યતાને એવી ખલાસ કરી છે કે પછી આગળના રસ્તામાં ઝપટ કરવામાં કોઈ અવરોધ નથી આવતો. એકદમ Speed થી પૂર્ણ શુદ્ધિમાં પહોંચી જાય છે. બહુ સૂક્ષ્મતાથી અભ્યાસ કરવા જેવો વિષય છે અને આ સ્વભાવ છે.

મુમુક્ષુ :- નિવૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિમાં સમભાવ છે છતાં પ્રવૃત્તિ કરે છે તે વિરુદ્ધ દેખાય એવું છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. વિરુદ્ધ દેખાય એવું છે પણ એ તો પોતે શું છે કે પ્રવૃત્તિ-નિવૃત્તિના દષ્ટિકોણની મુખ્યતા આપે છે એટલે. વિચારવા જેવો વિષય એમના પુરુષાર્થનો છે, કે પ્રવૃત્તિ-નિવૃત્તિની નિરપેક્ષતાથી એમનું જે આત્મકાર્ય પુરુષાર્થથી ચાલે છે કે જેને લઈને એમની અંતરંગ શુદ્ધિ વધતી જાય છે. બાહ્ય શુદ્ધિમાં તો હજી કોઈ છઠ્ઠા-સાતમા ગુણસ્થાને નથી આવતા.

શુદ્ધિ બે પ્રકારે વધે છે. ઠીક ! અંતરંગ અને બાહ્ય. અહીંયાં અંતરંગ શુદ્ધિકરણ ચાલે છે. બાહ્ય શુદ્ધિમાં આવે ત્યારે તો ઉપરનું ગુણસ્થાન (આવે). અંતરંગ શુદ્ધિમાં આવે છે. તે અંતરંગ શુદ્ધિ વધારતા જાય છે... વધારતા જ જાય છે... વધારતા જ જાય છે. જેવા બાહ્યશુદ્ધિમાં આવશે કે સડસડાટ જાશે ઉપર શ્રેણીમાં. શ્રેણીમાં ચાલ્યા જાશે.

મુમુક્ષુ :- પુરુષાર્થ તો સ્વતંત્ર છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પુરુષાર્થને કાંઈ લેવા દેવા નથી. પુરુષાર્થ આગળ એ બધા ફોતરા છે. સિંહ આગળ મચ્છરા જેવી વાત છે એ બધી. એને કાંઈ ગણતરીનો વિષય નથી પણ જે એમનો પુરુષાર્થ છે, પુરુષાર્થ વ્યક્ત થાય છે એ એમનું સામર્થ્ય વ્યક્ત

થાય છે અને સામર્થ્ય છે તે સ્વભાવ છે. ત્રિકાળી દ્રવ્ય કોણ છે ?

ખરેખર તો પારિણામિકભાવને દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયના ભેદ નથી. એનું નામ સામાન્ય છે. દ્રવ્યત્વનો ભેદ તે વિશેષમાં જાય છે, ગુણનો ભેદ પણ વિશેષમાં જાય છે, પર્યાયનો ભેદ પણ વિશેષમાં જાય છે. એટલે પારિણામિકભાવને દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયના ખરેખર ભેદ નથી. એ તો ત્રણેયમાં વ્યાપ્ત જ છે. છતાં ત્રણે ભેદ રહિત છે, ત્રણે ભેદથી નિરપેક્ષ છે. એનું નામ સ્વભાવ છે, એનું નામ પારિણામિક ભાવ છે. અને એ જ્ઞાનીની આવી અંતરંગ દશાને સમજતા એ સમજાય છે. શું લાભ છે આનો ? અહીંથી સ્વભાવ પકડાય છે, અહીંથી સ્વભાવ સમજાય છે કે જો આ સૂક્ષ્મ છે, વિષય સૂક્ષ્મ અવશ્ય છે, પણ જો આ સૂક્ષ્મતાને સમજે તો એ જ્ઞાનીના સામર્થ્યને સમજે. સામર્થ્ય એ સ્વભાવ છે. સ્વભાવ સામર્થ્યરૂપ છે એ એને વ્યક્તપણે જે થયો છે, સામર્થ્ય વ્યક્ત થયું છે, વ્યક્ત સામર્થ્ય ઉપરથી અવ્યક્ત સામર્થ્યનો પત્તો લાગે છે. એટલે જ્ઞાનીને ઓળખતા આત્મા ઓળખાય છે એનું કારણ આ છે.

એટલા માટે આ વાત ચર્ચા છે એમણે કે કાંઈ 'સોભાગભાઈ'ના ધ્યાન ઉપર વાત આવે છે કે અમે પ્રવૃત્તિમાં રહીને શું કરી રહ્યા છીએ ? અમારી મોક્ષ પ્રત્યેની પૂર્ણ શુદ્ધિની દોડ અને એ સંબંધીનું સામર્થ્ય આ સંયોગના ઘેરાવામાં રહીને બરાબર ચાલે છે એમ કહે છે. ગાડીની Speed માં ફેર નથી, પણ શુદ્ધિ અંતરંગ થાય છે. અંતરંગ શુદ્ધિનો વિષય છે. એટલે લોકોને નથી સમજાતું. બાહ્ય શુદ્ધિ સમજાય છે કે હું ! અત્યારે તો મુનિ થયા. ગૃહસ્થ હતા જ્ઞાની એમાંથી મુનિ થઈ ગયા. તો એ બધાને સમજાય છે, કેમકે એ બાહ્યશુદ્ધિ છે. અંતરંગ શુદ્ધિ નથી સમજાતી. પણ ભરત ચક્રવર્તીથી લઈએ તો એવા ઇતિહાસની અંદર ઘણા દૃષ્ટાંતો છે કે જેને ચારિત્ર અંગીકાર કર્યા પછી વાર નથી લાગી. કોઈ ચરમશરીરી હોય છે તો કોઈ એકાદ ભવમાં ચાલ્યા જાય છે. સમ્યગ્દર્શન-સમ્યક્જ્ઞાન થયા પછી વધારે લાંબો સમય એને લાગતો નથી, એનું કારણ કે પાયામાંથી જ અંતરંગ શુદ્ધિ વધારે છે, એ પ્રકારમાં આવે છે. 'શ્રીમદ્જી'નો એ એક વિશિષ્ટ પ્રકાર છે અને એ સમજવા જેવો છે. એ સમજતા સ્વભાવ સમજાય એવી વાત છે. મતલબ એટલો છે એ સમજવાનો કે એમાંથી સ્વભાવ સમજાય એવું છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. ત્યાં તીર્થંકર નામકર્મ બાંધે છે. એક બાજુથી એટલી તો એમના ઉદયભાવમાં વિશુદ્ધિ છે. નારકીમાં ઉદયભાવમાં એટલી વિશુદ્ધિ છે કે દ્રવ્યલિંગીને એ તીર્થંકર નામકર્મ ન બંધાય, બીજા કોઈ સમ્યગ્દષ્ટિને ન બંધાય. તીર્થંકર દ્રવ્ય સિવાય. દ્રવ્યલિંગી પર્યતના મિથ્યાદષ્ટિને એ પ્રકૃતિનો બંધ ન હોય અને તીર્થંકર દ્રવ્ય સિવાયના બીજા સમ્યગ્દષ્ટિને એનો બંધ ન હોય, મુનિને ન હોય. એ ચોથા ગુણસ્થાને એના ઉદયભાવમાં એટલી વિશુદ્ધિ છે.

મુમુક્ષુ :- એવા સંજોગોમાં અંદરમાં કરુણા કેટલી ચાલતી હશે !

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. ઘણી ! અસાધારણ ! એ સામાન્ય રીતે અનુમાન પહોંચે નહિ એવો વિષય છે. વિશેષપણે વિચારતા સમજાય એવું છે, પણ સામાન્યપણે અનુમાન ન પહોંચે એવો વિષય છે એ બધો. સ્વભાવના વિષયો એવા ગહન વિષયો છે, પરિણામના બહુ ગહન વિષયો છે.

‘અમારું સકામપણું નથી, અમે એ સર્વમાં નિષ્કામ જ છીએ એમ છે. તથાપિ પ્રારબ્ધ તેવા પ્રકારનું બંધન રાખવારૂપ ઉદય વર્તે છે;...’ બહારમાં, હોં ! બહારમાં દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવનું બંધન રહે તેવું પ્રારબ્ધ વર્તે છે. બંધન એટલે અંદરનું બંધન નહિ. બહારનો પ્રતિબંધ. ‘એ પણ બીજા મુમુક્ષુની પરમાર્થવૃત્તિ ઉત્પન્ન કરવાને વિષે..’ અને એવું જે બહારનું બંધન છે તે બીજા જીવોને પરમાર્થવૃત્તિમાં નિમિત્ત થવામાં અવરોધ થાય છે. એટલે સીધેસીધો અમારો પરિચય થવો, અમારો સમાગમ થવો, અમારી પાસેથી વાત મળવી, એમાં આ બધો પ્રારબ્ધયોગ છે એની આડખીલી બને છે બીજાને. અહીં સુધી રાખીએ.

શુદ્ધ અંતઃકરણથી જેને દુઃખ મુક્ત થવું હોય, તેને સત્પુરુષોનો અંતર્મુખ થવાનો માર્ગ સમજાય છે અને તે તથા પ્રકારના પુરુષાર્થમાં યોજાય છે. જ્યાં સુધી અંતઃકરણની શુદ્ધિ નથી, ત્યાં સુધી જીવ બાહ્ય ક્રિયા અને બહિર્મુખ પરિણામમાં ભ્રમથી આત્મકલ્યાણ માની રોકાય છે.

(અનુભવ સંજીવની-૯૯૯)

પત્રાંક-૩૯૯

મુંબઈ, શ્રાવણ, ૧૯૪૮

મુમુક્ષુજન સત્સંગમાં હોય તો નિરંતર ઉલ્લાસિત પરિણામમાં રહી આત્મસાધન અલ્પકાળમાં કરી શકે છે, એ વાર્તા યથાર્થ છે; તેમ જ સત્સંગના અભાવમાં સમપરિણતિ રહેવી એ વિકટ છે; તથાપિ એમ કરવામાં જ આત્મસાધન રહ્યું હોવાથી ગમે તેવાં માઠાં નિમિત્તમાં પણ જે પ્રકારે સમપરિણતિ આવે તે પ્રકારે પ્રવર્તવું એ જ યોગ્ય છે. જ્ઞાનીના આશ્રયમાં નિરંતર વાસ હોય તો સહજ સાધન વડે પણ સમપરિણામ પ્રાપ્ત હોય છે, એમાં તો નિર્વિવાદતા છે, પણ જ્યારે પૂર્વકર્મનાં નિબંધનથી અનુકૂળ નહીં એવાં નિમિત્તમાં નિવાસ પ્રાપ્ત થયો છે, ત્યારે ગમે તેમ કરીને પણ તેના પ્રત્યે અદ્વેષપરિણામ રહે એમ પ્રવર્તવું એ જ અમારી વૃત્તિ છે, અને એ જ શિક્ષા છે.

સત્પુરુષનો દોષ જે પ્રકારે તેઓ ન ઉચ્ચારી શકે, તે પ્રકારે જો તમારાથી પ્રવર્તવાનું બની શકે તેમ હોય તો વિકટતા વેઠીને પણ તેમ પ્રવર્તવું યોગ્ય છે. હાલ અમારી તમને એવી કોઈ શિક્ષા નથી કે તમારે તેમનાથી ઘણી રીતે પ્રતિકૂળ વર્તન કરવું પડે. કોઈ બાબતમાં તેઓ તમને બહુ પ્રતિકૂળ ગણતા હોય તો તે જીવનો અનાદિ અભ્યાસ છે એમ જાણી સહનતા રાખવી એ વધારે યોગ્ય છે.

જેના ગુણગ્રામ કરવાથી જીવ ભવમુક્ત હોય છે, તેના ગુણગ્રામથી પ્રતિકૂળતા આણી દોષભાવે પ્રવર્તવું, એ જીવને જોકે મહા દુઃખદાયક છે, એમ જાણીએ છીએ; અને તેવા પ્રકારમાં જ્યારે તેઓનું આવી જવું થાય છે, ત્યારે જાણીએ છીએ કે જીવને કોઈ તેવાં પૂર્વકર્મનું નિબંધન હશે. અમને તો તે વિષે અદ્વેષ પરિણામ જ છે, અને તેમના પ્રત્યે

કરુણા આવે છે. તમે પણ તે ગુણનું અનુકરણ કરો અને જે પ્રકારે તેઓ ગુણગ્રામ કરવા યોગ્યના અર્ણવાદ બોલવાનો પ્રસંગ ન પામે તેમ યોગ્ય માર્ગ પ્રહણ કરો, એ ભલામણ છે.

અમે પોતે ઉપાધિપ્રસંગમાં રહ્યા હતા અને રહ્યા છીએ તે પરથી સ્પષ્ટ જાણીએ છીએ, કે તે પ્રસંગમાં કેવળ આત્મભાવે પ્રવર્તવું એ દુર્લભ છે. માટે નિરુપાધિવાળાં દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવનું સેવન અવશ્યનું છે; એમ જાણતાં છતાં પણ હાલ તો એમ જ કહીએ છીએ કે તે ઉપાધિ વહન કરતાં જતાં નિરુપાધિને વિસર્જન ન કરાય એમ થાય તેમ કર્યા રહો.

અમ જેવા સત્સંગને નિરંતર ભજે છે, તો તે તમને કેમ અભજ્ય હોય ? તે જાણીએ છીએ; પણ હાલ તો પૂર્વકર્મને ભજીએ છીએ એટલે તમને બીજો માર્ગ કેમ બતાવીએ ? તે તમે વિચારો.

એક ક્ષણવાર પણ આ સંસર્ગમાં રહેવું ગમતું નથી, તેમ છતાં ઘણા કાળ થયાં સેવ્યા આવીએ છીએ; સેવીએ છીએ, અને હજી અમુક કાળ સેવવાનું ધારી રાખવું પડ્યું છે; અને તે જ ભલામણ તમને કરવી યોગ્ય માની છે. જેમ બને તેમ વિનયાદિ સાધનસંપન્ન થઈ સત્સંગ, સત્શાસ્ત્રાભ્યાસ, અને આત્મવિચારમાં પ્રવર્તવું, એમ કરવું એ જ શ્રેયસ્કર છે.

તમે તથા બીજા ભાઈઓનો હાલ સત્સંગ પ્રસંગ કેમ રહે છે ? તે જણાવશો.

સમય માત્ર પણ પ્રમાદ કરવાની તીર્થકર દેવની આજ્ઞા નથી.

તા. ૯-૧-૧૯૯૦, પ્રવચન નં. ૧૨૮
પત્રાંક - ૩૯૯

‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર’ પત્રાંક ૩૯૯. પાન-૩૪૮. ‘અંબાલાલભાઈ’ ઉપરનો પત્ર છે.

‘મુમુક્ષુજન સત્સંગમાં હોય તો નિરંતર ઉલ્લાસિત પરિણામમાં રહી આત્મસાધન અલ્પકાળમાં કરી શકે છે, એ વાર્તા યથાર્થ છે; તેમ જ સત્સંગના અભાવમાં સમપરિણતિ રહેવી એ વિકટ છે; તથાપિ એમ કરવામાં જ આત્મસાધન રહ્યું હોવાથી ગમે તેવા માઠાં નિમિત્તમાં પણ જે પ્રકારે સમપરિણતિ આવે તે પ્રકારે પ્રવર્તવું એ જ યોગ્ય છે.’ મુમુક્ષુજનની યોગ્યતા એવી છે કે જેવા જેવા નિમિત્તોના સંગમાં એ રહે છે, એનું ઉપાદાન એવું હોવાથી સામાન્યપણે તે નિમિત્ત અનુસાર પરિણમવા લાગે છે. આ એક સંસારીજીવની અને એમાંથી મુમુક્ષુતામાં આવેલા જીવની પણ આ જ યોગ્યતા છે. ઉત્કૃષ્ટ મુમુક્ષુ અને જ્ઞાનીઓની વાત જુદી છે. સામાન્યપણે મુમુક્ષુજીવ અને સંસારીજીવને જે પ્રકારના નિમિત્તનો યોગ થાય છે લગભગ તે નિમિત્તને આશ્રયે તેનું પરિણમન એવી જ વિષમતા ધારણ કરે છે.

મુમુક્ષુએ આ પોતાની યોગ્યતાનો ખ્યાલ કરવા જેવો છે અને તેથી એને કેવા દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવમાં રહેવું એનો વિવેક કરવા જેવો છે. એટલે એ કહ્યું કે ‘મુમુક્ષુજન સત્સંગમાં હોય તો નિરંતર ઉલ્લાસિત પરિણામમાં રહી આત્મસાધન અલ્પકાળમાં કરી શકે છે...’ શું છે કે એ સત્સંગમાં આત્મસાધનનો જ વિષય હોવાથી એ જ લાઈન ઉપર ચાલ્યો જશે. પછી પરિપક્વ દશા થતાં અથવા સુદૃઢ દશા થતાં ગમે તે પ્રકાર આવશે તો વિચલિત નહિ થાય. નહિતર એની યોગ્યતા જ એવી છે. એટલા માટે અસત્સંગ અને કુસંગથી મુમુક્ષુને બચવા માટેની શિખામણ જ્ઞાનીઓ આપે છે.

મુમુક્ષુ :- એકકેય પત્ર એવો નથી કે જેમાં સત્સંગની (વાત) ન હોય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. મુમુક્ષુઓ પ્રત્યેના પત્રો છે તો મુમુક્ષુને તો સત્સંગ એક

અમૃત જ છે. એની ભૂમિકામાં સત્સંગ એ અમૃત છે. એને નક્કી કરવું જોઈએ કે મારે કેવા મુમુક્ષુઓના સંગમાં રહેવું છે ? મુમુક્ષુ મુમુક્ષુમાં પણ એક વર્ગ નથી. તેથી પોતાથી જે અધિક ગુણવાન હોય એના સંગમાં રહેવાનો મુમુક્ષુએ ભાવ રાખવો જોઈએ.

‘એ વાર્તા યથાર્થ છે;...’ એટલે એ બાબત યથાર્થ છે કે સત્સંગમાં રહે તો અવશ્ય આત્મસાધન અલ્પકાળમાં કરે.

મુમુક્ષુ :- સત્સંગ તો ખરો પણ ઉલ્લાસિત પરિણામથી કરે તો.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ઉલ્લાસિત પરિણામ એટલે આત્મહિતમાં ઉલ્લાસિતપણે પ્રવર્તવાના પરિણામ સહિત સત્સંગને સેવવો. પ્રમાદમાં નહિ અને અનુકૂળતાઓના રસમાં નહિ. આપના સત્સંગમાં તો રહીએ પણ બધી અનુકૂળતા હોય તો રહીએ. પ્રતિકૂળતાઓ હોય તો ન ફાવે. ભલે સત્સંગ હોય પણ અનુકૂળતાઓ તો પહેલા જોઈએ. (એ) એક આધારબુદ્ધિ છે. અનુકૂળતામાં સુખ એની જે આધારબુદ્ધિ છે એમાં સત્સંગ પ્રત્યેના ઉલ્લાસિત પરિણામ નહિ રહે. મૂળમાં જ ફેરફાર થઈ જશે, પાયામાં જ ફેરફાર થઈ જશે. એટલે સત્સંગમાં ઉલ્લાસિત પરિણામનો અર્થ કે આત્મહિતમાં ઉલ્લાસિત પરિણામ એનું નામ સત્સંગમાં ઉલ્લાસિત પરિણામ છે.

મુમુક્ષુ :- એનો ગર્ભિત અર્થ આ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, એ છે. નિરંતર ઉલ્લાસિત પરિણામમાં રહીને, નિરંતર પોતાના આત્મહિતમાં અગ્રેસર થવું, ઉલ્લાસિત થવું, ઉત્સાહિત થવું, ઉદમવંત થવું એવા પરિણામમાં રહેતાં આત્મસાધન અલ્પકાળમાં કરી શકે છે. નહિતર તો એમ પણ કહશે કે ભાઈ ! અમે તો ૨૫-૨૫, ૫૦-૫૦ વર્ષથી છોડીને બેઠા છીએ. અને અહીં તો અમારે બધા નિવૃત્તિવાળા જ છે. જ્યાં આશ્રમો હોય, ધાર્મિક આશ્રમો હોય ત્યાં તો બધા નિવૃત્તિવાળા જ માણસો હોય. તો ૨૫-૨૫, ૫૦-૫૦ વર્ષ સત્સંગમાં ચાલ્યા ગયા કાંઈ થતું નથી. પણ કાંઈ થતું નથી એનું કારણ કે તારા પરિણામમાં આત્મહિતનો ઉલ્લાસ જોઈએ એ ઉલ્લાસ દેખાતો નથી.

મુમુક્ષુ :- નિમિત્તાધીન દષ્ટિની વાત....

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ તો જ્ઞાનીને એમ કહી દે કે આ તો જ્ઞાની નિમિત્તાધીન દષ્ટિની વાત કરે છે. સત્સંગમાં રહે તો એને ફાયદો થાય, કુસંગમાં રહે તો એને નુકસાન થાય. નિમિત્ત તો કાંઈ કરતું નથી. નિમિત્ત કાંઈ કરતું નથી પણ તારા ઉપાદાને

વિવેક ન કર્યો એનું શું ? અને વિવેક કર્યો એ ઉપાદાનનું છે કે નિમિત્તનું કાર્ય છે ? જેણે ઉલ્લાસિત પરિણામે સત્સંગમાં નિવાસ કરવો એવો વિવેક કર્યો એ તો ઉપાદાનનું કાર્ય છે. પણ જીવની યોગ્યતા જ્યાં સુધી નિમિત્ત અનુસાર પરિણમવાની હોય અને એથી ભિન્ન રહીને પરિણમી શકે એવી શક્તિ જ્યાં સુધી પોતે કેળવી ન હોય ત્યાં સુધી એને અવશ્ય અવશ્ય વિવેક કરવો જોઈએ.

મુમુક્ષુ :- નિમિત્તાધીનપણે તો પરિણમી રહ્યો જ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પરિણમી રહ્યો છે. પાછા નિમિત્તાધીન પરિણમી રહ્યા હોય એ એમ કહે કે આવી વાત નિમિત્તાધીન છે. પાછો પોતે નિમિત્તાધીન થતો હોય, જે જે પ્રસંગો રાગ-દ્વેષના ઉત્પન્ન થતા હોય એમાં પોતે નિમિત્તાધીન પરિણમતો હોય પણ સત્સંગની વાત આવે તો કહે, એ તો નિમિત્તાધીન વાત થઈ ગઈ. જ્યાં જોવું છે ત્યાં જોતો નથી. એવા બધા વિપર્યાસની અંદર પ્રકારો ઊભા થઈ જાય છે.

‘તેમ જ સત્સંગના અભાવમાં...’ એટલે મુમુક્ષુજનની વાત કરી છે. મુનિ સુધી આ તો વાત લીધી છે. કેમકે ત્યાં સુધી પરિણામમાં વિચલિતતા છે. જ્યાં સુધી પરિણામમાં અસ્થિરતા ભજે છે ત્યાં સુધી એ વાત છે. ‘તેમ જ સત્સંગના અભાવમાં સમપરિણતિ રહેવી એ વિકટ છે;...’ પ્રયોગ કરી જોવો, કહે છે. સત્સંગના અભાવમાં કેવા પરિણામ (થાય) છે ? અને સત્સંગના સદ્ભાવમાં કેવા પરિણામ થાય છે ? આ તો પ્રયોગ કરી જોવા જેવો વિષય છે. મોટા શહેરમાં જાય, રંગરાગના બધા નિમિત્તો હોય, એવા જ સંબંધીઓ હોય એની સાથે હરેફરે અને સત્સંગીઓ સાથે હરેફરે. ફેર પડવાનો એ તો ફેર પડવાનો જ છે. વેપારીને તો તરત ખબર પડે એવું છે. બજારમાં જાય અને અહીંયાં સ્વાધ્યાયમાં આવે, કેટલો ફેર પડે ?

‘તે જ સત્સંગના અભાવમાં સમપરિણતિ રહેવી એ વિકટ છે;...’ અથવા ધર્મના રસવાળા પરિણામ રહેવા તે પણ વિકટ છે. ‘તથાપિ એમ કરવામાં જ આત્મસાધન રહ્યું હોવાથી....’ એટલે કે પરિણામમાં વિષમપણું ન થાય એમ કરવામાં જ આત્મસાધન રહ્યું હોવાથી ‘ગમે તેવાં માઠાં નિમિત્તમાં પણ...’ કેમકે એ એક એવો પ્રકાર છે કે જીવને પોતાના હાથની બાજી નથી. સંયોગ-વિયોગ એ જીવના કર્યા થતા નથી. એનો કર્તા-હર્તા જીવ થઈ શકતો નથી.

એટલે ‘ગમે તેવાં માઠાં નિમિત્તમાં...’ આવી પડે, આવી પડે. પોતે જાય એમ

નહિ, હોં ! ત્યાં આવી પડે એમ લેવું. એવા કોઈ પ્રકારો બન્યા કે જેને લઈને પોતાને સત્સંગને યોગ્ય જે પરિસ્થિતિ જોઈએ એવી ન રહે અને એવા પ્રસંગોમાં આવી પડવાનું થાય. તો 'તેવાં માઠાં નિમિત્તમાં પણ જે પ્રકારે સમપરિણતિ આવે તે પ્રકારે પ્રવર્તવું એ જ યોગ્ય છે.' ત્યાં પુરુષાર્થ કરવો અને ત્યાં નિમિત્તાધીન ન થવું એ પુરુષાર્થ અને એ વીર્ય ત્યાં ફોરવ કે ભલે ગમે તે પ્રસંગ ઊભો થયો હું મારામાં સાવધાન છું, મારામાં જાગૃત છું અને મારી જાગૃતિ છોડીશ નહિ.

'જ્ઞાનીના આશ્રયમાં નિરંતર વાસ હોય તો સહજ સાધન વડે પણ સમપરિણામ પ્રાપ્ત હોય છે,...' જ્ઞાનીના નિવાસમાં તો એના દર્શનમાત્રથી પરિણામમાં ફેર પડવા માંડે છે. એટલી તો એને સીધી અસર પહોંચે છે. પછી વાતચીત કરે અને તત્ત્વચર્ચા કરે, આત્મહિતનો વિષય ચાલે એમાં તો પરિણામ સારા ચાલે જ, એમાં કાંઈ પ્રશ્ન નથી પણ દર્શનમાત્રથી ફેર પડે છે. અનુભવથી ખ્યાલ આવે એવી વાત છે.

'જ્ઞાનીના આશ્રયમાં નિરંતર વાસ હોય તો સહજ સાધન વડે...' સહજ એટલે અહીંયાં સહેલું. સહેલા 'સાધન વડે પણ સમપરિણામ પ્રાપ્ત હોય છે,...' સહેજે સહેજે થાય છે. એમાં તો એટલો બધો ફેરફાર થઈ જાય છે કે જાણે જીવને પુરુષાર્થ કર્યા વગર પણ પરિણામ આપોઆપ જ ફરવા લાગે છે. 'એમાં તો નિર્વિવાદતા છે,...' અથવા જ્ઞાનીનો સત્સમાગમ મળે અને પરિણામમાં સુધારો થાય એ તો વિષય વિવાદમાં જ ખેંચી જવા જેવો નથી એમ કહે છે. નિમિત્તાધીન દષ્ટિ બીજો, ત્રીજો તર્ક ઉઠાવીને એ વાતમાં વિવાદ કરવા જેવો નથી એમ કહે છે. એમાં તું વિવાદ જ કરીશ નહિ. એટલી બધી સ્થુળ ભૂલ નહિ કરતો.

મુમુક્ષુ :- પરમસત્ય હકીકત છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, પરમસત્ય હકીકત છે અને અનુભવસિદ્ધ છે ને એ તો ! એમાં તો નિર્વિવાદતા છે.

'પણ જ્યારે પૂર્વકર્મનાં નિબંધનથી અનુકૂળ નહીં...' આત્મહિતને અનુકૂળ નહિ અથવા રાગ-દ્વેષ થાય 'એવાં નિમિત્તમાં નિવાસ પ્રાપ્ત થયો છે,...' એવું આવી પડેલી વાત છે પૂર્વકર્મના નિબંધનથી. એવો નિવાસ થયો છે 'ત્યારે ગમે તેમ કરીને પણ તેના પ્રત્યે અદ્વેષપરિણામ રહે...' હવે અહીંયાં શું પ્રસંગ છે ? કે કેટલાક સંપ્રદાયના જીવો આ 'ખંભાત'ની અંદર 'શ્રીમદ્જી'નો અવર્ણવાદ કરતા હતા કે આ બધા

‘રાયચંદભાઈ’વાળા છે. એમ કહે કે ને ભાઈ ! આ બધા ‘સોનગઢ’વાળા છે. સંપ્રદાયમાં કહે ને ? એમ આ બધા ‘રાયચંદભાઈ’વાળા છે. હમણા એક આમને મળી ગયા છે. એટલે હવે બધા ત્યાં ઊપડે છે અને ત્યાં બધું એ બધાનો જુદો ચોકો થઈ ગયો છે, જુદું Circle થઈ ગયું છે. ‘શ્રીમદ્જી’માં કોઈ અવગુણ નહોતા. અને સત્પુરુષમાં અવગુણ ન હોય તોપણ ગમે ત્યાંથી ઊભા કરીને અવર્ણવાદ કરવાનું તો જે જીવને હોનહાર માઠું છે કુદરતી એને એવા જ ભાવ થયા કરે છે. એવું ગોત્યા જ કરે કાંઈકને કાંઈક અને એવું બોલ્યા જ કરે, એવા પરિણામ કર્યા જ કરે.

મુમુક્ષુ :- સત્પુરુષમાં ન હોય એવા અવર્ણવાદ કરે એ જીવની દશા...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- આવશે, એમાં આવશે. બહુ દુઃખદાયક છે. જુઓ ! બીજો પેરાગ્રાફ, એક પેરાગ્રાફ છોડીને. ‘જેના ગુણગ્રામ કરવાથી જીવ ભવમુક્ત હોય છે,...’ જે સત્પુરુષના ગુણગ્રામ કરવાથી જીવને ભવથી મુક્તિ મળે છે. ‘તેના ગુણગ્રામથી પ્રતિકૂળતા આણી દોષભાવે પ્રવર્તવું,...’ પેલા જીવો શું કરશે ? સત્પુરુષના ગુણાનુવાદ કરશે. તો એ ગુણગ્રામથી પ્રતિકૂળતા-પેલાને દ્વેષ ઊભો થાય છે. ‘એ જીવને જોકે મહાદુઃખદાયક છે.’ શું છે એ ? જીવને મહાદુઃખદાયક છે. એ જીવ ઘણો દુઃખી થશે એવું એનું હોનહાર છે. ‘એમ જાણીએ છીએ;...’ એટલે એ પ્રસંગ ચાલ્યો છે.

એટલે એમ કહે છે કે એ વાત તો કોઈ તમારી કરેલી નથી. હવે એ પરિસ્થિતિમાં તમારે રહેવાનું છે, એ ગામમાં તમે રહો છો કે જ્યાં લોકો સત્પુરુષના અવર્ણવાદ કરે છે. એવું કુટુંબ હોય, એવા સગાસંબંધીઓ હોય, એવું જ આજુબાજુનું વાતાવરણ હોય કે સત્પુરુષના અવર્ણવાદ બોલતા હોય. વિચારભેદ હોય છે ને ? એક કુટુંબમાં વિચારભેદ થાય. તમે એને માનતા હો તો માનો, અમે નહિ માનીએ. અમે તો અમારા મહારાજ બરાબર છે. અમારે તો અમારું છે એ બધું બરાબર છે.

કહે છે કે એવા નિમિત્તમાં પણ ‘ગમે તેમ કરીને પણ તેના પ્રત્યે અદ્વેષપરિણામ રહે...’ એમના પ્રત્યે દ્વેષ ન કરવો એમ કહે છે. એમના પ્રત્યે દ્વેષ કરવો તે યોગ્ય નથી એમ લેવું છે. એમના ‘પ્રત્યે અદ્વેષપરિણામ રહે એમ પ્રવર્તવું એ જ અમારી વૃત્તિ છે અને એ જ શિક્ષા છે.’ આ જ્ઞાનીઓની શિક્ષા હોય છે કે એમના પ્રત્યે પણ અદ્વેષ પરિણામ (રાખવા). ભલે એ અમારો અવર્ણવાદ કરે. તમારે એની સાથે વેરવિરોધ કરવો નહિ. એનો તિરસ્કાર ન કરવો, એનો વેરવિરોધ ન કરવો, એનો દ્વેષ

ન કરવો આ અમારી શિક્ષા છે. આ અમારી વૃત્તિ છે એટલે અભિપ્રાય છે. અમારી વૃત્તિને અને અમારા અભિપ્રાયને તમે અનુસરો એમ કહે છે.

મુમુક્ષુ :- ગુરુદેવશ્રીએ આ જ ઉપદેશ આપ્યો છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- તમામ જ્ઞાનીઓએ એક જ ઉપદેશ આપ્યો છે. એક જ વાત કરી છે, બે વાત કરી નથી.

મુમુક્ષુ :- એ ભુલાઈ ગયું છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. નહિ ભુલાવું જોઈએ. ‘ગુરુદેવ’ને હૃદયમાં પ્રગટ રાખવા જોઈએ, પ્રત્યક્ષ રાખવા જોઈએ કે બિરાજમાન છે, આપણી પાસે જ બિરાજમાન છે, આપણા હૃદયમાં જ બિરાજમાન છે. પછી આઘુંપાછું નહિ જવાય. નહિતર ભૂલ થઈ જશે.

મુમુક્ષુ :- ‘શ્રીમદ્જી’માં અવગુણ નથી અને છતાં અવર્ણવાદ કરે તો દ્વેષ ન થાય ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- કરવા જેવો નથી. થાય અને કરવા જેવો એમાં ફરક છે. કરવા જેવો નથી. દોષ કરવા જેવો નથી. થઈ જાય એક બીજી વાત છે. તો જીવને પાછો વાળવો. પણ કરવા જેવો છે એવો સિદ્ધાંત ન હોય.

મુમુક્ષુ :- થઈ જાય છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. થઈ જાય એક બીજી વાત છે. જીવને જ્યાં સુધી અમુક પ્રકારની યોગ્યતા હોય ત્યાં સુધી થઈ જાય જુદી વાત છે પણ કરવા જેવો છે એ વાત નથી. એ સ્થાપિત ન કરાય, એ સિદ્ધાંત નથી અથવા...

મુમુક્ષુ :- મુનિરાજ ઉપર કોઈ ઉપસર્ગ કરે તો આ જીવ જોઈ થોડો રહે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એ પ્રશસ્ત દ્વેષ છે, પ્રશસ્ત દ્વેષ છે.

મુમુક્ષુ :- એ જ પ્રકારે જ્ઞાનીનો અવર્ણવાદ કોઈ કરે તો મન ન દુઃખાય ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. જ્ઞાનીનો અવર્ણવાદ કરે તો મનદુઃખ થાય, અવશ્ય મન દુઃખાય છે. જ્ઞાની પ્રત્યે અનુરાગ હોય એટલે દુઃખ થાય ખરું. પણ દુઃખ થાય એ બીજી વાત છે અને એના પ્રત્યે દ્વેષ કરવો એ બીજી વાત છે. દુઃખ થાય છે એમાં એમ જાણે છે કે મારો તેમના પ્રત્યે અનુરાગ છે એટલે મને આ દુઃખનું કારણ છે પણ એના પ્રત્યે વૈરબુદ્ધિ થવી એક બીજી વાત છે. એને એવા દોષિત પરિણામ ન

હો, એવો નકાર આવે. કોઈ જીવને આવા અપરાધના પરિણામ ન થાવ એમ પણ થાય. પણ એ કરુણાબુદ્ધિથી હોય છે. દ્વેષબુદ્ધિ, કરુણાબુદ્ધિ જુદી વાત છે.

મૂળ તો શું છે કે આ માર્ગ છે એ એકદમ પરિપૂર્ણ નિર્દોષતાનો માર્ગ છે. જીવને કોઈપણ દોષ, ક્રિયિત પણ દોષ ક્યારે પણ ન થાય એ આ માર્ગ છે. એટલે એ માર્ગને અનુસરીને બધા સિદ્ધાંતો છે. એટલે ક્યાંય દોષ કરવાનો સિદ્ધાંત નથી. એક થઈ જાય બીજી વાત છે પણ તેથી તે કર્તવ્ય છે એવી રીતે એને સિદ્ધાંતિક રીતે સ્થાપતા નથી.

મુમુક્ષુ :- એ દ્વેષ થતી વખતે પણ ત્યાંથી પાછો વળે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પાછો વળે, ચોક્કસ પાછો વળે. એક પત્રમાં...

મુમુક્ષુ :- ‘પરમાગમસાર’ માં આવે છે, એને તલાકબુદ્ધિ આવે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એટલે કોઈ ધર્મ વિરુદ્ધતા કરતું હોય, કોઈ ધર્માત્માની વિરુદ્ધતા કરતું હોય તો એને તલાક આવે એટલે એનો નકાર આવે જોરથી. આવું ન થવું જોઈએ, આવું બિલકુલ ન થવું જોઈએ. પણ વેરવૃત્તિ જુદી વસ્તુ છે અને આ જુદી વસ્તુ છે. બે વચ્ચેનો તફાવત સમજવો જોઈએ.

મુમુક્ષુ :- દ્વેષબુદ્ધિ ઊભી ન થવી જોઈએ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એની હિતબુદ્ધિ. એ પણ એની હિતબુદ્ધિએ હોવું જોઈએ. આ વસ્તુ બહુ મોટો અપરાધ છે, તમારા આત્માને આ ઘણું દુઃખદાયક થશે. આ કરવા જેવું નથી. બાળકને એની માતા મારે કે નહિ ? તોફાન કરે ત્યારે નુકસાન કરે તો એને મારે પણ તો કાંઈ એને વેરબુદ્ધિ થઈ જાય છે ? વધારે પ્રેમબુદ્ધિ છે માટે મારે છે કે મારો છોકરો બગડવો ન જોઈએ. કોઈ અપલક્ષણ કરતા શીખી ગયો હોય (તો) બે થપાટ ઉપાડીને મારી દે, બિલકુલ નહિ. કેમ બાજુના ઘરમાંથી વગર પૂછ્યે લઈ આવ્યો ? પાંચ-સાત વર્ષનો છોકરો હોય, પાડોશીના ઘરમાં જાય, ગમે એ ચીજ વગર પૂછ્યે ઉપાડી લાવતો હોય. પૂછ્યું ? કે નથી પૂછ્યું. કેમ એમનેમ લઈ આવ્યો ? એક લાફો મારીને કહે, મૂકી આવ પાછું. એમાંથી એ એવું ન શીખી જાય કે ગમે તેના ઘરમાંથી ગમે તે ચીજ ઉપાડીને ચાલતો થાય. એને પ્રેમ છે કે દ્વેષ ? પ્રેમ છે એને. સળંગ વાત જોવી જોઈએ, એકલી ક્રિયા ન જોવાય, વાત સળંગ જોવી જોઈએ કે આખો આની પાછળ અભિપ્રાય શું છે ? શું અભિપ્રાય રાખીને પ્રવૃત્તિ છે ? એવું

સાધર્મી પ્રત્યે છે. અને બીજા જીવો વિધર્મી હોય છે ત્યાં કોઈવાર એવો પ્રસંગ બને છે તોપણ એ એક આત્મા છે એ વાત ભૂલીને નથી. એ પણ એક આત્મા છે એ વાત ભૂલીને નથી.

મુમુક્ષુ :- મારું કહેવું એમ જ છે કે અવર્ણવાદનો નિષેધ હોવો ઘટે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એમ જ હોવું જોઈએ. દોષવૃત્તિનો નિષેધ અવશ્ય હોવો જોઈએ. નહિતર અનુમોદન થઈ જાય. પણ આત્મા પ્રત્યેનો દ્વેષ નહિ થવો જોઈએ, વૃત્તિ જુદી વાત છે. અહીંયાં દ્રવ્ય-પર્યાયના ભેદ પાડવા. દ્રવ્ય-પર્યાયના ભેદની સમજણનો ઉપયોગ અહીંયાં કરવો. દ્રવ્ય અને પર્યાયના ભેદ શીખવે છે આપણને ? કે પર્યાય છે તે દ્રવ્ય નથી, દ્રવ્ય છે તે એક સમયની પર્યાય નથી. તો એની એક સમયની વૃત્તિમાં દોષ છે એમ ભેદ પાડવો. આત્માનો નિષેધ નથી.

મુમુક્ષુ :- આત્માનો નિષેધ નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- આત્માનો નિષેધ નથી. આત્મા તો પરમાત્મા છે. એ તો એ ભૂલ્યો છે એટલે એમ કરે છે. પોતાના આત્માને ભૂલીને એવું બધું કરે છે તો એના દોષનો અવશ્ય નિષેધ છે.

મુમુક્ષુ :- દ્વેષ થાય તો આત્માનો નિષેધ થઈ જાય ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, ભૂલી જાય તો એવું થાય. તીવ્ર દ્વેષ થાય અને એવું ભૂલી જાય, વસ્તુના સ્વરૂપને લક્ષમાં ન રાખે અથવા પૂરી પરિપક્વ સમજણ ન હોય તો એ આત્માનો દ્વેષ કરી બેસે. એ એને પોતાને નુકસાનનું કારણ છે, એ ઘણું નુકસાનનું કારણ છે.

અહીંયાં તો એમને એમ કહેવું છે કે કોઈ અમારો અવર્ણવાદ બોલે પોતે નિમિત્ત છે. પોતે જ્યારે વાત પોતાના પગ નીચે રેલો આવે છે ત્યારે એમ કહે છે કે હવે હું તમને એમ કહું છું કે ભલે અમારો અવર્ણવાદ બોલે. તમે તો એના પ્રત્યે સદ્વર્તન રાખો. જગતમાં જે લોકો પ્રતિકૂળ ચાલે એના પ્રત્યે દ્વેષ કરવાની તો સામાન્ય પરિસ્થિતિ છે જ. તો તમે જગતના બીજા જીવોથી ક્યાં જુદાં પડો છો ? જ્યારે એને એમ ખબર પડશે કે આને જેના ઉપર બહુમાન છે એની વિરુદ્ધતા કરીએ છીએ તોપણ આપણી સાથે વ્યવહાર સારો રાખે છે. જુઓ ! હવે એક બીજી વાત આમાંથી ફલિત થાય છે કે એના દોષનો નિષેધ થાય તોપણ એની સાથેનો વ્યવહાર ખરાબ ન થાય. જ્યારે

એ સત્પુરુષ ઉપર દ્વેષ કરે ત્યારે તો એને એમ કહે કે આ ન કરાય, ભાઈ ! બિલકુલ ન કરાય. જો જો હોં ! આવું તમે કાંઈ કરતા. એ જુદી વાત છે. એનું અનુમોદન ન કરે. પણ એની સાથેના વ્યવહારમાં પૂરી સજ્જનતા (રાખે). કેમકે એના આત્મા પ્રત્યે તો કાંઈ દ્વેષ નથી થયો. જે દ્વેષ છે એ તો મર્યાદિત પ્રસંગ પૂરતો છે. એની સાથેનો વ્યવહાર એવો રાખે કે પેલાને એમ થાય કે અરે..! એક બાજુથી આપણે એના વિરોધી ગણાઈએ છીએ તો બીજી બાજુથી આપણી સાથેનો એનો વ્યવહાર ઘણો સારો છે. જે લૌકિક પ્રકારમાં નથી બનતું. એ એને થોડોક બુદ્ધિશાળી હોય તો ખ્યાલ જાય કે નહિ આ ભલે વિરોધ કરે છે પણ વ્યવહારની અંદર ઘણી સજ્જનતાથી વર્તે છે. એમાં જરાય વિરોધી તરીકે વર્તતા નથી.

જગતમાં એવું છે કે આડા લાકડે આડો વેર એમ કહે. એક બાબતમાં આડો ચાલે તો પેલો બીજી બાબતમાં આડો ચાલે. અહીંયાં આડા ચાલવાની જરૂર ન હોય તોપણ આડો ચાલે. એવી જે પરિસ્થિતિ છે એ આની અંદર, આ માર્ગની અંદર નથી. ભાઈ ! એ વાત તો એટલી મર્યાદામાં રહી. બાકી જે વ્યવહાર છે એની અંદર કોઈ બીજી ગડબડ પોતે નથી કરતો. તો એ બીજાથી જુદો તરી જાય છે કે અહીંયાં એ વાત વચ્ચે નથી લાવતો. આપણી સાથેના વ્યવહારમાં પૂરી સરળતા, પૂરેપૂરી સરળતાથી અને સલૂકાઈથી વર્તે છે. એમાં કાંઈ એને દ્વેષ જરાય દેખાતો નથી. આપણી (સાથેના) વ્યવહારમાં જરાય દ્વેષ નથી દેખાતો એમ એને લાગે. તો એ ચોંકી જાય. જો થોડો વિચારક માણસ હોય તો ચોંકી જાય કે ફેર છે આમાં કાંઈક. અથવા એને એમ લાગે કે નક્કી આને કોઈ સત્પુરુષ મળ્યા લાગે છે નહિતર આમ ન કરી શકે. નહિતર એ આપણી સાથે બધી જગ્યાએ આડો ચાલે આપણો વિરોધી છે માટે. પણ નહિ ક્યાંય પણ આડો નથી ચાલતો.

મુમુક્ષુ :- આવા વ્યવહારથી સત્પુરુષ પ્રત્યેનો જે વિરોધ હોય તે મટી જાય. એને સત્પુરુષ પ્રત્યે વળવાનું કારણ થાય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- મટી જાય. વળવાનું કારણ થઈ જાય. વળવાનું નિમિત્ત બની જાય છે અને એવા પણ પ્રસંગો બનેલા છે, નથી બનેલા એવું કાંઈ નથી. એવા પ્રસંગો પણ બને છે.

મુમુક્ષુ :- વ્યવહાર સારો રાખવા છતાં પેલાને કાંઈ ફેર ન પડતો હોય તો.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એનું નુકસાન એને છે. જેણે વ્યવહાર સારો રાખ્યો છે એને નુકસાન નથી. બે પક્ષે વિચારીએ તો જે પરિણામ નથી સુધારતો એનું નુકસાન એને છે પણ પોતાની ફરજ તો પોતે બજાવે ને ? એ નથી સુધરે એવો માટે હું આવો થઈ જાઉં. એના જેવો ધોબી થઈ જાઉં, એવું તો કાંઈ ન થાય. એ એની યોગ્યતામાં, આપણે આપણી યોગ્યતામાં. સીધી વાત છે.

મુમુક્ષુ :- બહુ સુંદર માર્ગદર્શન છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. ઘણું માર્ગદર્શન, બહુ સરસ આવશે. એ તો ઘણું લખશે. આવા આવા કિસ્સા અવારનવાર બને છે. એવું સરસ માર્ગદર્શન આપે છે અને બધા કાળે આવું ઓછા-વત્તા પ્રમાણમાં હોય છે દરેક સમાજમાં. આ તો જીવને પોતાને કેવી રીતે બચાવવો ? એ આમાંથી ગ્રહણ કરવા જેવો વિષય છે.

મુમુક્ષુ :- આ માર્ગદર્શનનું જો સ્પષ્ટીકરણ ન થાય તો આ કાંઈ સમજાય એવું નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા એ તો ઠીક છે, સમજવું એ તો પોતે વિચારીને સમજવું પડશે.

મુમુક્ષુ :- કેવું Balance રાખવાનું છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. કેમકે નિર્દોષ થવું જ છે જ્યારે ત્યારે તો એને ચારે પડખેથી નિર્દોષ થવું છે, એવો આ માર્ગ છે. સમ્યક્માર્ગ એવો છે કે જેમાં ચારે પડખેથી નિર્દોષ થવાની વાત છે.

‘અદ્રેષપરિણામ રહે એમ પ્રવર્તવું એ જ અમારી વૃત્તિ છે, અને એ જ શિક્ષા છે. સત્પુરુષનો દોષ જે પ્રકારે તેઓ ન ઉચ્ચારી શકે,...’ ‘સત્પુરુષનો દોષ જે પ્રકારે તેઓ ન ઉચ્ચારી શકે, તે પ્રકારે જો તમારાથી પ્રવર્તવાનું બની શકે તેમ હોય તો વિકટતા વેઠીને પણ તેમ પ્રવર્તવું યોગ્ય છે.’ એ સત્પુરુષનો દોષ ઉચ્ચારી ન શકે એવું જો તમે વર્તન કરી શકતા હો અને એવું વર્તન કરતા કાંઈક તમને વિકટતા આવતી હોય તો એ વિકટતા વેઠીને પણ કરવું. આ અમારી શિક્ષા અને આ અમારી ભલામણ છે.

મુમુક્ષુ :- એટલે શું કહેવા માગે છે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એટલે એવી પરિસ્થિતિમાં પોતાને કોઈ સંયોગિક પરિસ્થિતિમાં

વિકટતા ઊભી થતી હોય તોપણ ચલાવી લેવી. પ્રતિકૂળતાને પણ ચલાવી લેવી. પણ પોતાની પ્રતિકૂળતા માટે એના ઉપર દ્વેષ કરવો એમ નહિ. જેમકે એક ઘરમાં પતિ-પત્ની છે. પત્નીને સત્પુરુષ પ્રત્યે અનુરાગ છે અને પતિને વિરોધ છે અને જેમ તેમ બોલે પણ. પ્રસંગ હોય કે ન હોય. નથી જવાનું ત્યાં, શું છે ત્યાં ? શું કરવા જાવું છે ? એવા તો ઘણાય છે. એમ કરીને ગમે તેમ બોલી નાખે સત્પુરુષ માટે. તો એ વિકટતા વેઠીને પણ એના પ્રત્યે અદ્વેષ પરિણામ થાય એવી રીતે તમારે રહેવું. એના પ્રત્યે દ્વેષ કરીને જાવું એવું નહિ. અદ્વેષ પરિણામ રહે એવી રીતે. એમાં વિકટતા-પ્રતિકૂળતા વેઠવી પડે તો વેઠવી એમ કહે છે. કોઈ પણ આંટીઘૂંટીવાળા અનેક પ્રસંગ સંસારમાં તો બને છે.

મુમુક્ષુ :- એવા પ્રસંગ ઘણા બનેલા છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. છે. એવા ઘણા પ્રસંગો બને છે સંસારની અંદર.

મુમુક્ષુ :- સુવર્તન રાખ્યું તો સામા જીવને પણ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા અને પાછા ફરવાનું કારણ થયું કે નહિ ? થયું કે ન થયું સરવાળે ?

‘હાલ અમારી તમને એવી કોઈ શિક્ષા નથી કે તમારે તેમનાથી ઘણી રીતે પ્રતિકૂળ વર્તન કરવું પડે.’ તમે એનાથી આડા ચાલજો, એના સામા થાજો, એને સંભળાવી દેજો, એને બતાડી દેજો એ વાત અમારી નથી, કહે છે. ‘જીવનો અનાદિ અભ્યાસ છે એમ જાણી સહનતા રાખવી એ વધારે યોગ્ય છે.’ પેલા તો જે તલાક ને એ છે એ અસહ્ય પરિસ્થિતિ થાય છે તો થઈ જાય છે પણ કરવાનો સિદ્ધાંત નથી. થઈ જાય છે, ઠીક છે. એ યોગ્યતામાં એવું પણ આવે. પ્રશસ્ત રાગ હોય ત્યાં પ્રશસ્ત દ્વેષ સહેજે ઊભો થઈ જાય. પણ છતાં દોષ કરવો એ સિદ્ધાંત ક્યાં છે ? એ તો અપવાદમાં જાય છે, આ જે તલાક થાય છે એ અપવાદમાં જાય છે. સિદ્ધાંત તો નિર્દોષ થવું એ છે, નિર્દોષ રહેવું તે સિદ્ધાંત છે.

મુમુક્ષુ :- મધ્યસ્થતાના બહાને જીવ માયા કરતો હોય છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, એ તો માયાચાર સાવ ખોટી જ વસ્તુ છે. એ ખોટી વાત છે. એ તો એને પોતાનું અવલોકન જો એ પરિણામમાં શું ભજે છે એ તો એને બરાબર ખબર હોવી જોઈએ.

મુમુક્ષુ :- પોતાને અને સત્પુરુષને બંનેને નુકસાન થાય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. સત્પુરુષને તો બીજું શું નુકસાન થવાનું છે ? એના અવર્ણવાદ એ વધારે બોલશે. પછી ભાદરવા મહિનાના પત્રમાં પેલું આવ્યું છે ને કે સંવત્સરી પસાર થાય છે ત્યારે ક્ષમાપના માગે છે. એ ક્ષમાપના માટે પોતે લખ્યું છે તો એમાં સિદ્ધાંત નાખ્યો છે એમણે. પહેલા શરૂઆતમાં એમ લખ્યું છે કે પર્યુષણ પસાર થયા. ભાદરવા સુદ સાતમ છે ને ? જેને મુખ્ય પર્વ ધર્મ ગણવામાં આવે છે. જુઓ ૪૦૨.

‘શ્રી તીર્થકરે જેને મુખ્ય એવું ધર્મપર્વ ગણવાનું યોગ્ય ગણ્યું છે, એવી સંવત્સરી આ વર્ષ સંબંધી વ્યતીત થઈ.’ હવે જુઓ ! બીજી લીટીથી. ‘કોઈ પણ જીવ પ્રત્યે...’ કોઈ બાકી રાખ્યો ? વિરોધી કે વગર વિરોધી ‘કોઈ પણ જીવ પ્રત્યે કોઈ પણ પ્રકારે કોઈ પણ કાળને વિષે...’ અમુક પ્રકાર બાદ ન રાખ્યો, અમુક કાળ બાદ ન રાખ્યો, અમુક જીવ બાદ ન રાખ્યો. ‘કોઈ પણ જીવ પ્રત્યે કોઈ પણ પ્રકારે કોઈ પણ કાળને વિષે અત્યંત અલ્પ પણ દોષ કરવો યોગ્ય નથી,...’ આ સિદ્ધાંત છે. અત્યંત અલ્પ પણ દોષ કરવો તે. અત્યંત અલ્પ, અલ્પ નહિ, અત્યંત અલ્પ દોષ કરવો તે પણ યોગ્ય નથી. ‘એવી વાત જેને પરમોત્કૃષ્ટપણે નિર્ધાર થઈ છે,...’ એવી નિર્દોષતાનો જેણે નિર્ણય કર્યો છે ‘એવા આ ચિત્તને નમસ્કાર કરીએ છીએ.’ એવા અમારા ચિત્તને અમે નમસ્કાર કરીએ છીએ. આવો નિર્દોષતાનો માર્ગ છે. આ ક્ષમાપનામાં આ પરિણામ છે એમને. સિદ્ધાંતિક વાત આ છે કે જેને નિર્દોષ થવું છે એને નિર્દોષ થવું છે.

મુમુક્ષુ :- દોષ મૂળમાંથી કાઢવો છે ને નહીંતર...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, એ તો લંબાયા જ કરે. અભિપ્રાયની ભૂલ પડી એટલે અનંત... અનંત... અનંત... અનુબંધનો અભિપ્રાય થઈ જાય છે.

અસરળતામાં એવું જ બને છે. મારાથી પ્રતિકૂળ ચાલે, સામા (પક્ષમાં) હોય એટલે એનાથી પ્રતિકૂળ ચાલો. એનાથી સામા ચાલો—એ વ્યવહારમાં ન હોવું જોઈએ. વ્યવહાર જુદી વસ્તુ છે. સિદ્ધાંતમાં એને સમજાવવાનો પ્રયત્ન થવો જોઈએ કે એ જીવે કરવા જેવું નથી, નુકસાનનું (કારણ છે) અને દુઃખદાયક છે. તમને દુઃખદાયક (છે). તમે દુઃખી થાવ એ પણ અમે તો નથી ઇચ્છતા. એનો અર્થ શું છે ? કે તમારા અપરાધને કારણે ભલે તમે દુઃખી થશો તોપણ તમે દુઃખી થાવ એવું પણ અમે ચાહતા નથી.

જગતમાં કોઈ જીવ દુઃખી થાય એવું નથી ચાહતા. એમ છે. એટલી એની અંદર કારુણ્યવૃત્તિ છે.

મુમુક્ષુ :- કારુણ્યવૃત્તિથી આખો માણસ ફરી જાય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. લગભગ કો'ક જ એવો હોય, બાકી લગભગ ફેરફાર થઈ જાય. શું કહે છે ?

હાલ સહનતા રાખવી એ વધારે યોગ્ય છે એ જાતની શિક્ષા છે. 'જેના ગુણગ્રામ કરવાથી જીવ ભવમુક્ત હોય છે,...' જે સત્પુરુષના ગુણાનુવાદ કરવાથી જીવને ભવ છૂટી જાય છે, ભવનું બંધન મટી જાય છે તેના ગુણગ્રામથી પ્રતિકૂળતા આણી. તેના ગુણગ્રામ કોઈ કરે તો એમાંથી દ્વેષ થઈ જાય. વિરોધમાં બેસી ગયા હોય એની કોઈ પ્રશંસા કરે તો એમાંથી એને દ્વેષ ઊભો થઈ જાય.

'તેના ગુણગ્રામથી પ્રતિકૂળતા આણી...' (વિપરીતતાવાળા તો એમ કહે કે) ધર્માત્માના ગુણગ્રામ (કરે) તો સમ્યગ્દર્શન ચાલ્યું જાય. ગુણગ્રામ કરતાં ? એ તો કેટલી બધી પ્રતિકૂળતા દેખાણી ?

મુમુક્ષુ :- ગુણગ્રામથી ભવમુક્તિ થઈ જાય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ગુણગ્રામથી ભવમુક્તિ થાય તો આને કહે છે દોષ આવે છે.

'પ્રતિકૂળતા આણી દોષભાવે પ્રવર્તવું, એ જીવને જોકે મહા દુઃખદાયક છે,...' એવા પ્રકારે વર્તવાવાળા જીવને મહા દુઃખદાયક છે એમ જાણીએ છીએ. 'અને તેવા પ્રકારમાં જ્યારે તેઓનું આવી જવું થાય છે,...' તેઓનું એટલે જે વિરોધ કરી રહ્યા છે એવા પ્રકારમાં તેઓનું આવી જવું થાય છે 'ત્યારે જાણીએ છીએ કે જીવને કોઈ તેવાં પૂર્વકર્મનું નિબંધન હશે.' બિચારાએ કોઈ એવી જ પ્રકૃતિ બાંધી હશે. કેમકે એ વખતે એ ઉદયમાન કર્મમાં જોડાયેલો છે. એણે કોઈ એવી પ્રકૃતિ બાંધી હશે કે ભૂતકાળમાં પણ એણે આવા જ પ્રકારે કોઈ સત્પુરુષનો વિરોધ કર્યો હશે, માર્ગનો વિરોધ કર્યો હશે. અત્યારે એનો ઉદય આવતાં ફરીને પાછો એવું કરવા લાગ્યો છે. બિચારો ચક્કરમાંથી છૂટી શકતો નથી. એમ લેવું જોઈએ.

મુમુક્ષુ :- નિબંધન એટલે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- નિબંધન એટલે પૂર્વે બાંધી હશે એની પ્રકૃતિ, જેનો અત્યારે ઉદય આવે છે.

‘અમને તો તે વિષે અદ્વેષ પરિણામ જ છે, અને તેમના પ્રત્યે કરુણા આવે છે.’ અમારે બીજી વાત નથી. અમને તો એ બિચારા દુઃખી થશે એની કરુણા આવે છે.

મુમુક્ષુ :- વિરોધી પ્રત્યે કરુણા રાખે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, કરુણા આવે છે.

મુમુક્ષુ :- ગુરુદેવને ગમે તેટલી વિરોધી વાત આવે તો કેટલી કરુણા આવતી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- અરે...! ગમે તેવું લખે નહિ. અરે...! ભગવાન ! એમ કહે. અરે ભગવાન ! આ તો તને દુઃખનું કારણ થાય.

મુમુક્ષુ :- દ્વેષની માત્રા પણ ન દેખાય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- નહિ, સંત પ્રકૃતિ છે ને ? સંત પ્રકૃતિ છે. એમાં પણ ખાસ કરીને પોતાનું કારણ હોય, આમાં તો પોતે નિમિત્ત થાય છે, ત્યારે તો બહુ જ સાવધાની હોય છે. જ્ઞાનીપુરુષની એ વખતે એટલી બધી સાવધાની હોય છે કે નહિ, હું તો દ્વેષ કરું નહિ પણ તમે મારા નિમિત્તે નહિ કરતા એમ કહી દે. તમે કરજો એમ ન કહે, તમે નહિ કરતા એમ કહે. પછી પેલાને થઈ જાય બીજી વાત છે. પણ એને કહે તો એમ જ કહે, નથી કરવાનું. કરવાનું ન કહે એને.

મુમુક્ષુ :- બન્નેની પોત-પોતાની ભૂમિકાની વાત છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, એવી વાત છે.

‘તમે પણ તે ગુણનું અનુકરણ કરો...’ અમે અદ્વેષ પરિણામે રહીએ છીએ અને કરુણા આવે છે, તમે પણ એનું જ અનુકરણ કરો. ‘અને જે પ્રકારે તેઓ ગુણગ્રામ કરવા યોગ્યના અવર્ણવાદ બોલવાનો પ્રસંગ ન પામે તેમ યોગ્ય માર્ગ ગ્રહણ કરો, એ ભલામણ છે.’ તમારું વર્તન જોઈને એને એમ થાય કે નહિ, આપણે આ વાતમાં આગળ વધવા જેવું નથી. માટે એને બોલવાનો પ્રસંગ બંધ થઈ જાય કે આ તો પ્રતિકાર કરતા નથી, સહન કરી લે છે, સાંભળી લે છે તો એ આપોઆપ બંધ થઈ જશે.

મુમુક્ષુ :- બહુ સૂક્ષ્મતાથી ચાલવું પડે એમ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ તો જ્યાં જ્યાં પ્રસંગ પડે ત્યાં તો આત્માને બચાવવો હોય તો સૂક્ષ્મતાથી (જોવું જોઈએ). આ તો એવું છે, સંસારનો માર્ગ છે એ જાણા-ઝાંખરામાંથી ચાલવાની વાત છે. તો સંકોરીને, જાતને સંકોરીને ચાલવું પડે. જાતને

શું કપડાં પણ સંકોરીને ચાલવું પડે, નહિતર ક્યાંક ભરાઈ જ જાય કાંટો અને ઉઝરડો આવવાનો જ છે. જ્યાં કાંટો ભરાણો ત્યાં જડકો આવવાનો છે. કાંટો વાગ્યો ત્યાં એને ઉઝરડો થવાનો જ છે. જેને નિર્દોષ થવું છે એને તો સંકોરીને ચાલવું પડે.

મુમુક્ષુ :- કોઈ બીજા ઉપર ઉપસર્ગ આવે તો એમ કહે કે એના ઉપર વાર નથી કર્યો, શાસન ઉપર વાર કર્યો છે. ખરો મુમુક્ષુ શાંત ન બેસી રહે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ બીજાની વાત છે. એ બીજાની વાત છે. શાસન પ્રત્યેનો અનુરાગ હોવો જોઈએ તો શાસન પ્રત્યે અનુરાગ હોય તો શાસનને કોઈ તોડતા હોય તો એના પ્રત્યે દ્વેષભાવ, આત્મા પ્રત્યે નહિ, એ વૃત્તિ પ્રત્યેની વાત છે, ત્યાં એ આત્મા પ્રત્યે નથી. એ અભિપ્રાયની ઊંડપ છે ત્યાં. ઊંડાણ તો જરૂર છે. એ જીવ પણ દુઃખી થવાનો છે માટે પાછો વાળવાની વાત છે. એ દષ્ટિ ચૂકતા નથી. જ્ઞાની દ્રવ્યદષ્ટિ કદી ચૂકતા નથી એ વાત છે. કોઈપણ જીવને, કોઈપણ કાળે કોઈપણ જુઓને ! કેવા શબ્દો વાપર્યા છે ! એવી વાત છે.

મુમુક્ષુ :- આવો તટસ્થ બોધ તો જ્ઞાની જ કરે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, એ તો છે જ ને. એમની તો વિશાળતા એટલી છે. દષ્ટિની વિશાળતા છે, ઊંડપ છે અને પોતાને તરી જાવું છે. સરવાળે તો પોતાને સર્વ દોષથી મુક્ત થવું છે. એમ વાત છે ને ! આ તો મુક્તિનો માર્ગ છે, બંધાવાનો માર્ગ નથી કાંઈ કે તું બંધાજે.

મુમુક્ષુ :- મુક્તિનું તો ધ્યેય છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- છે ને, એનું ધ્યેય એ જ છે. સંપૂર્ણ નિર્દોષ થવું એ જ્ઞાનીનું ધ્યેય છે. એ જ ધ્યેય છે. અપવાદ બીજી વાત છે. સિદ્ધાંત બીજી વાત છે. એ બધું અપવાદમાં જાય છે. પ્રકારો બને છે એ બધા અપવાદમાં જાય છે. જેમકે મુનિરાજને કોઈ સિંહ ખાવા આવતો હોય તો સમ્યગ્દષ્ટિ હોય અને તલવાર હોય તો પોતાના હાથે સિંહને મારી નાખે. સંજ્ઞીની પંચેન્દ્રિય જીવની હિંસા થઈ જાય. (પણ) મુનિને ન ખાવા દે.

તલવાર ચલાવે, તલવાર ખેંચે. ત્યાં એ મને તો વીતરાગતા છે અને એમ કે હે... હે... હે... એવું ન કરે કાંઈ. ધર્મી હોય, આ તો ધર્માત્માની વાત છે. મુમુક્ષુને તો થઈ જાય. એવા પ્રકારે અપવાદપણે રાગ-દ્વેષ થાય છે. પણ એ થઈ આવે એવી

સહજ પોતાના રાગની પરિસ્થિતિ છે. એટલો ધર્માનુરાગ છે એટલે એવું થાય. એવું ન થાય તો પાછી બીજી કાંઈક ગડબડ છે, એમ સમજવું પડે. એટલે એની ભૂમિકા અનુસાર જે થાય છે એ સહજ થાય છે પણ કર્તવ્ય છે અને કરવું એમ કૃત્રિમતાની વાત નથી. નહિતર તો કૃત્રિમતા આવશે કે એવું ન થાય તોપણ કરજો તમે. તમને એવા દ્વેષના પરિણામ ન થાય તોપણ તમે કરજો. એ વાત નથી. સહજ થાય એ બીજી વાત છે પણ છતાં એ સિદ્ધાંત નથી, એ અપવાદ છે. એમ લેવું છે.

મુમુક્ષુ :- શું છે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- અપવાદ છે ને ? આખરમાં તો અપવાદ છે. પ્રસંગ પૂરતું એક Adjustment છે.

મુમુક્ષુ :- પછી તરત પાછો વળી જાય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પાછો વળી જાય. પોતાને જે કષાય થયો, પોતાને જે કષાયરસ થયો એનો એને ખેદ થાય. અંદરને અંદર ખેદ થાય અને એનું પ્રાયશ્ચિત પણ લે, એની ક્ષમાપના પણ કરે. બધું કરે. બધો ફેરફાર થઈ જાય. એ કોણ જુએ ? પેલું જોઈ લીધું-દ્વેષ જોઈ લીધો. પછી શું થયું એ કોણે જોયું ? એમ છે.

મુમુક્ષુ :- ખંભાતવાળાને અગાઉ પણ લખી ગયા, જ્ઞાનીપુરુષની અવજ્ઞા કરવી નહિ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. ત્યાં એ પ્રસંગ ચાલુ થયો છે. શ્વેતાંબરનો સંપ્રદાય છે એટલે એ પ્રસંગ ચાલુ છે. બીજી એક ભલામણ સ્પષ્ટ લખીએ છીએ કે અમારા માટે તમારે.... બીજા જીવોને ક્લેશાદિનું કારણ થાય છે તો એ ન કરવું. ડાહ્યા પાને વચ્ચેનો જે પેરેગ્રાફ છે, બીજી ભલામણ જે કરી છે એમાં એ વાત કરી છે કે તમારે એવું ન કરવું. છેલ્લે પણ લીધું છે કે, ‘જ્ઞાનીપુરુષની અવજ્ઞા બોલવી તથા તેવા પ્રકારના પ્રસંગમાં ઉજમાળ થવું, એ જીવનું અનંત સંસાર વધવાનું કારણ છે,...’ એ વાત લીધી પછી સરવાળે કે એ જીવો તો અનંત સંસાર વધારી જશે તો એ તો દુઃખી થઈ જશે તો એના પ્રત્યે કરુણા કરવા જેવી છે.

‘અમે પોતે ઉપાધિપ્રસંગમાં રહ્યા હતા અને રહ્યા છીએ તે પરથી સ્પષ્ટ જાણીએ છીએ, કે તે પ્રસંગમાં કેવળ આત્મભાવે પ્રવર્તવું એ દુર્લભ છે. માટે નિરુપાધિવાળાં દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવનું સેવન અવશ્યનું છે;...’ સત્સંગની ભલામણ કરી છે તો

પોતે ઉપાધિમાં રહ્યા હતા અને રહ્યા છે એ ઉપરથી પરિણામનો ખ્યાલ આવે છે કે મુમુક્ષુએ તો નિવૃત્તિવાળા દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ હોય તો એને ઉપકારી છે. આત્મભાવ કેળવી શકવા માટે એને એ અનુકૂળ છે.

‘એમ જાણતાં છતાં...’ ‘એમ જાણતા છતાં પણ હાલ તો એમ જ કહીએ છીએ કે તે ઉપાધિ વહન કરતાં જતાં નિરુપાધિને વિસર્જન ન કરાય એમ થાય તેમ કર્યા રહો.’ કેવી સૂક્ષ્મતા લે છે ? કે એમ છે છતાં એવી પરિસ્થિતિ આવી પડે અને ઉપાધિ વહન કરવી પડે તોપણ નિરુપાધિક પરિસ્થિતિમાં, નિરુપાધિક ભાવમાં રહેવું છે એ ભાવનાને વિસર્જન કરવાની વાત ક્યાંય નથી. ઉપાધિ વહન કરવી પડે, આવી પડેલી ઉપાધિ તો નિરુપાધિક થવાની ભાવનામાં રહીને એ વાત છે. ભાવના છોડી દેવાની વાત બિલકુલ નથી.

‘અમ જેવા સત્સંગને નિરંતર ભજે છે,...’ અમે સત્સંગને ચાહીએ છીએ ‘તો તે તમને કેમ અભજ્ય હોય ?’ તો અભજવા યોગ્ય તમને કેવી રીતે હોય ? તમે તો મુમુક્ષુની ભૂમિકામાં છો. અમે સત્સંગને ઇચ્છીએ છીએ તો તમારે તો વિશેષે કરીને સત્સંગમાં જ રહેવું જોઈએ. કાચી ભૂમિકા છે તમારી તે જાણીએ છીએ. ‘પણ હાલ તો પૂર્વકર્મને ભજીએ છીએ એટલે તમને બીજો માર્ગ કેમ બતાવીએ ?’ અમે ઉપાધિમાં પડ્યા છીએ, અમે પ્રવૃત્તિમાં પડ્યા છીએ અમે તમને કેમ કહીએ કે તમે નિવૃત્ત થાવ ? શું તમને કહીએ ? પણ અમારું હૃદય બીજું છે. અમારી પ્રવૃત્તિ બીજી છે, અમારું હૃદય બીજું છે. ‘તે તમે વિચારો.’

‘એક ક્ષણવાર પણ આ સંસર્ગમાં રહેવું ગમતું નથી,...’ અમારું ચાલે તો એક ક્ષણ પણ અહીંયાં ન રહીએ. ‘એક ક્ષણવાર પણ આ સંસર્ગમાં રહેવું ગમતું નથી, તેમ છતાં ઘણા કાળ થયાં સેવ્યા આવીએ છીએ; સેવીએ છીએ,...’ આ સંસર્ગમાં કેટલો કાળ ગયો ? હજી તો ૨૫મું વર્ષ આયુષ્યનું ચાલે છે. ધંધો તો હજી ચાર-પાંચ વર્ષથી શરૂ કર્યો હશે. પણ કહે છે, ઘણો કાળ થઈ ગયો. આ સંસર્ગમાં તો જાણે ઘણો (કાળ થઈ ગયો). અહીં તો ૬૦-૬૦ વર્ષે હજી મૂકે નહિ માણસ. દુકાન છોડે નહિ. ૬૦-૭૦ થાય, ૭૫ થાય, ૮૦ થાય. એમ ને એમ (ચાલે જાય છે). કુટુંબનું કરવું... કુટુંબનું કરવું.. થઈ જાય છે માણસને. કુટુંબનું કરીને જાવું, કુટુંબનું સરખું કરીને જાવું. આત્મા ભલે જાય પછી ગમે ત્યાં. એવી લાળ લંબાય છે જીવને (કે) પોતે

પોતાને દુઃખી કરી નાખે છે.

મુમુક્ષુ :- બન્ને કરવું, ધર્મ કરવો અને કુટુંબનું કરવું.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ઝેર પણ ખાવું. દૂધપાક પણ ખાવો અને અંદર ઝેરનું મેળવણ પણ કરવું. કરવું કે ન કરવું ? ન ખાવો ?

મુમુક્ષુ :- ઉપરથી બીજી લીટી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ફરીને લઈએ આપણે. ઉપાધિ વહન કરતા જતાં એટલે ઉપાધિ કરવી પડે એવી જ કોઈ પરિસ્થિતિ હોય, આવી પડેલી, અનિવાર્ય પરિસ્થિતિ હોય. નહિતર શું ઘણા કરે છે ? કે ભાઈ ! અમારે તો કાંઈ પ્રવૃત્તિ કરવી નથી પછી એ ભીખ માગતા થઈ જાય. દીનતા કરે, લાચારી કરે, ભાઈ ! તમે મદદ કરજો. મને (કોઈ) મદદ કરતું નથી, મદદ ન કરે એના પ્રત્યે દ્વેષ થાય. મદદ કરે એના પ્રત્યે રાગ થાય. અને મદદ માગ્યા જ કરે. એ માર્ગ નથી પાછો.

પોતાના દેહાર્થને માટે જો કાંઈ પ્રવૃત્તિ કરવી પડે, એના માટે ઉપાધિ કરવી પડે તો ઉપાધિ વહન કરી લેવી. પણ નિરુપાધિને વિસર્જન કરીને નહિ. લક્ષ્ય તો એક જ રાખવું કે હું ક્યારે નિવૃત્ત થઈ અને મારા આત્મહિતના માર્ગે વિશેષપણે ચાલું એ એનું ધ્યેય અને લક્ષ્ય તો હોવું જ જોઈએ. એમ કહેવું છે. વિસર્જન ન થવું જોઈએ લક્ષ્યમાંથી.

એટલે એમ કહે છે કે ‘અમ જેવા સત્સંગને નિરંતર ભજે છે...’ અંદરની આ અમારી ભાવના છે. નિરંતર ભાવના છે કે ક્યાંક સત્સંગમાં રહીએ. ‘તો તે તમને કેમ અભજય હોય ? તે જાણીએ છીએ; પણ હાલ તો પૂર્વકર્મને ભજીએ છીએ એટલે...’ પૂર્વકર્મ અનુસાર પ્રવૃત્તિ કરીએ છીએ તો ‘તમને બીજો માર્ગ કેમ બતાવીએ ? તે તમે વિચારો.’

‘એક ક્ષણવાર પણ આ સંસર્ગમાં રહેવું ગમતું નથી, તેમ છતાં ઘણા કાળ થયાં સેવ્યા આવીએ છીએ; સેવીએ છીએ, અને હજુ અમુક કાળ સેવવાનું ધારી રાખવું પડ્યું છે;...’ હજી જલ્દી છૂટી ન શકીએ એવી પરિસ્થિતિ સ્પષ્ટ દેખાય છે ‘અને તે જ ભલામણ તમને કરવી યોગ્ય માની છે. જેમ બને તેમ વિનયાદિ સાધનસંપન્ન થઈ સત્સંગ, સત્શાસ્ત્રાભ્યાસ અને આત્મવિચારમાં પ્રવર્તવું,....’ આ ભલામણ છે. ‘વિનયાદિ સાધનસંપન્ન થઈ....’

મુમુક્ષુ :- પૈસા આદિ સાધનસંપન્ન ન કીધું.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પૈસાની બરાબર વ્યવસ્થા કરી અને વ્યાજની સરખી આવક થઈ જાય, મોંઘવારી વધે તોપણ વ્યાજમાં વાંધો ન આવે એટલી મૂડી થઈ જાય, એ વાત નથી. વિનયાદિ સાધન. આત્માર્થી થઈને. પરમ વિનયથી આત્મા, ગુણ ગ્રહણ કરવાની જે પોતાની ભાવના છે એવા થઈને, એવી આત્માર્થીપણાની તૈયારી કરીને સત્સંગ અને સત્શાસ્ત્ર અને આત્મવિચારમાં પ્રવર્તવું.

‘એમ કરવું એ જ શ્રેયસ્કર છે. તમે તથા બીજા ભાઈઓનો હાલ સત્સંગ પ્રસંગ કેમ રહે છે ?’ તમારે ત્યાં તમારો પ્રસંગ કેવી રીતે છે સત્સંગના વિષયમાં ? ‘તે જણાવશો. સમય માત્ર પણ પ્રમાદ કરવાની તીર્થંકર દેવની આજ્ઞા નથી.’ એટલે કે પછી ઠીક છે. આ પત્રો લખીએ છીએ અથવા મળે ત્યારે સત્સંગ કરીએ પછી તો જીવન પાછું એકદમ રસથી રચ્યોપચ્યો થઈ જાય, જે જે ઉદયના પ્રસંગો આવે એમાં. એને પ્રમાદ કહ્યો છે. આત્મહિતને ગૌણ કરી જાય અને બીજા કામમાં રસથી લાગી જાય, જે ઉદયમાં આવે તે તે કામોમાં, એને પ્રમાદ કહ્યો છે. સમયમાત્ર પણ પ્રમાદ કરવાની તીર્થંકરદેવની આજ્ઞા નથી. આવી પડે એમાંથી કેમ બચી જવું ? જે આવી પડે એ ઉપાધિમાંથી પણ કેમ નિર્દોષ રહીને બચી જવું ? એ લક્ષ એને હંમેશા નિરંતર રહેવું જોઈએ.

મુમુક્ષુ :- વિનયાદિ સાધન સંપન્ન થયા વગર તો સત્શાસ્ત્ર અને આત્મવિચાર કરી શકે નહિ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ત્યાં પછી શું થાય છે કે એ સાધન નથી હોતું તો એ સત્સંગ અને સત્શાસ્ત્ર મળવા છતાં એ નિષ્ફળ જાય છે. નિષ્ફળ થવા યોગ્ય પરિસ્થિતિમાં સત્સંગમાં રહેવું થાય છે. સત્શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરે, થાય છે પણ એનું કોઈ ફળ નથી આવતું. એ પરિસ્થિતિ થાય છે. એટલે યોગ્યતામાં આવીને, પાત્રતામાં આવીને આત્માર્થીતામાં આવીને સત્સંગ અને સત્શાસ્ત્રનું શ્રવણ કરવું એમ લેવું છે. એમને એમ નહિ.

મુમુક્ષુ :- વિનય વગેરે...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- વિનય એટલે નમ્રતા. મૂળ તો એ આત્માર્થીતામાં બધું આવી જાય છે. આત્માર્થીતામાં બધું આવી જાય છે. વિનય છે એ તો બહુ વિશાળ વિષય

છે અને એ તો ડગલે ને પગલે વિચારવા જેવો વિષય છે. વિનયનો વિષય તો એવો છે. પણ એક આત્માર્થીતા હોય, એક આત્મહિતનું લક્ષ હોય તો ગડબડ ન થાય. નહિતર ક્યાં અવિનય થાય એને પોતાને જ ખબર ન હોય. એવી રીતે પ્રવર્તવું થઈ જાય છે.

મુમુક્ષુ :- મુમુક્ષુમાં તો એ ખાસ હોવું જોઈએ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. હોવું જોઈએ, હોવું જ જોઈએ. મુમુક્ષુને તો વિનય છે એ મૂળ છે. અધ્યાત્મવિદ્યા ગ્રહણ કરવાનું વિનય તો મૂળ છે. આમાં શું છે કે ભૂલ ક્યાં થાય છે એ ખબર નથી પડતી. એટલે કોઈ વિશેષણ હોય, સત્પુરુષ હોય એનું માર્ગદર્શન યોગ્ય થઈ પડે છે. નહિતર જીવ ક્યાં ભૂલ કરે છે એને પોતાને ખબર નથી હોતી.

મુમુક્ષુ :- ડગલે ને પગલે વિચારવું.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, વિચારવું તો (પડે). પોતે ક્યાંય પણ ભૂલથી પણ પોતાને આવરણ નથી કરતો ને ? એ વાત વિચાર માગે છે. ઘણો ઊંડો વિચાર માગે છે. એટલે ભાવનાનો વિષય લીધો છે ને ? કે જેને પરિપૂર્ણ નિર્દોષ થવાની ભાવના છે એવા જીવને ક્યાંય પણ એથી વિરુદ્ધ પરિણામની ચાલ ઊભી થાય કે તરત જ એની ભાવનાને ઠેસ પહોંચશે. ભાવનાને ઠેસ પહોંચશે એટલે તરત ખબર પડશે. Alarm વાગશે અંદરમાં કે નહિ ! આમ નહિ, આમ થવું જોઈએ. આમ નહિ થવું જોઈએ અને આમ થવું જોઈએ. એને યથાર્થતા અને અયથાર્થતાનો વિવેક કહે છે. યથાર્થતા આવ્યા વિના આગળ વિકાસ થાય, આત્માનો શુદ્ધિની બાબતમાં શુદ્ધિકરણનો વિકાસ થાય એ બનવું અસંભવિત છે. ભાવના તો બહુ મોટી વાત છે.

વિનયાદિ એટલે શું છે કે ગુણ ગ્રહણ કરવા છે. ગુણગ્રાહી, એકદમ ગુણગ્રાહી થાય છે એ વિનયની ભૂમિકામાં જ થઈ શકે છે. નહિતર ન થઈ શકે. મોટાભાગના તો સત્સંગ પણ વિરુદ્ધ અભિપ્રાયથી કરતા હોય છે. ઠીક ભાઈ ! હવે બોલે છે, આપણે સાંભળીએ છીએ. બધી ખબર છે. આપણે જે કરતા હોઈએ તે કરીએ. કોઈ વિદ્વાન આવી ચડયા હોય, કોઈ જ્ઞાનીનો સમાગમ થયો હોય, કોઈ ગમે તેમ હોય, નિત્ય સ્વાધ્યાય (ચાલતો હોય), ઠીક છે ભાઈ ! હવે આપણે કરતા હોય એ કરોને, આ તો ઠીક છે હવે એક કલાક આપણે જરા ઠીક પસાર થઈ જાય છે, વાંધો નથી.

વિરુદ્ધ અભિપ્રાય રાખે.

વિનયાદિ સાધનસંપન્ન થઈને (અર્થાત) ગુણગ્રહણ કરવાની માનસિક ભૂમિકામાં આવી જવું જોઈએ, અભિપ્રાયમાં આવી જવું જોઈએ કે આ આત્માને દોષ ટાળવા છે અને આ આત્માને ગુણ પ્રગટ કરવા છે. તો એ ગુણગ્રહણ કરવા માટેની જે ગરજ છે, ગરજ હોય ત્યાં કેમ નમતો ભજતો જાય છે માણસ ? એવી વાત છે. વિનમ્રતા એને આવ્યા વિના રહે નહિ. એ ૩૯૯ (પત્ર પૂરો) થયો.

શ્રી વીતરાગદેવે નિરૂપણ કરેલાં સર્વ સિદ્ધાંતો કેવળ આત્મહિતના હેતુભૂત છે. તેમ છતાં શુદ્ધ અંતઃકરણથી તેનું અવગાહન ન કરવામાં આવે તો મતિ વિપર્યાસ થઈ, જીવને ઉન્માર્ગમાં જવાનું થાય છે. તેથી પૂર્વજ્ઞાની પુરુષોએ જે તે સિદ્ધાંત - નિરૂપણ કરતાં, સંભવિત વિપર્યાસના નિરોધ અર્થે યથાયોગ્ય માર્ગદર્શન કરીને પરમ ઉપકાર કર્યો છે. નમસ્કાર હો તેમની કારુણ્યવૃત્તિને !

પ્રતિપાદીત સિદ્ધાંત દ્વારા આત્મલાભ ક્યા પ્રકારે થાય અને તે જ સિદ્ધાંતને અયથાર્થ ગ્રહણ કરતાં, કેવા પ્રકારે વિકૃતી ઉત્પન્ન થાય વા એકાંત થઈ જાય, એ વગેરે, ચારેય પડખેથી મુખ્ય-ગૌણ, કારણ-કાર્યનો ક્રમ, આગમ-અધ્યાત્મનું અવિરોધપણું આદિની સ્પષ્ટતા (આત્મ-લક્ષ સહિત / સમ્યક્ પ્રકારે) પ્રકાશનાર મહાત્માઓનો અનુપમ ઉપકાર છે. (અનુભવ સંજીવની-૧૦૨૫)

*

અંતર અવલોકન વિના, માત્ર વિચાર-તર્કશાથી પ્રયોગનો વિષય સમજાતો નથી. રાગ અને પરદ્રવ્ય સાથે એકત્વ થઈ રહ્યું છે. - તે વિપરીત - ઊલટો પ્રયોગ નિરંતર ચાલુ છે, થઈ રહ્યો છે. તે અવલોકનથી સમજાય તો, મટે અને સવળો પ્રયોગ કરવાની રીત પણ સમજમાં આવે ત્યારે ભેદજ્ઞાનનો પ્રયોગાભ્યાસ ચાલુ થાય. દર્શનમોહના અનુભાગને ઘટવામાં ભેદજ્ઞાનનો પ્રયોગ ઉત્કૃષ્ટ સાધન છે, તે સ્વસન્મુખતાનો પુરુષાર્થ છે. (અનુભવ સંજીવની-૧૦૨૬)

પત્રાંક-૪૦૦

મુંબઈ, શ્રાવણ વદ, ૧૯૪૮

તે પુરુષ નમન કરવા યોગ્ય છે,

કીર્તન કરવા યોગ્ય છે,

પરમપ્રેમે ગુણગ્રામ કરવા યોગ્ય છે,

ફરી ફરી વિશિષ્ટ આત્મપરિણામે ધ્યાવન કરવા યોગ્ય છે,

કે

જે પુરુષને દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાળથી અને ભાવથી

કોઈ પણ પ્રકારનું પ્રતિબદ્ધપણું વર્તતું નથી.

આપનાં ઘણા પત્રો મળ્યાં છે. ઉપાધિજોગ એવા પ્રકારે રહે છે કે તેનાં વિદ્યમાનપણામાં પત્ર લખવા યોગ્ય અવકાશ રહેતો નથી, અથવા તે ઉપાધિને ઉદયરૂપ જાણી મુખ્યપણે આરાધતાં તમ જેવા પુરુષને પણ ચાહીને પત્ર લખેલ નથી; તે માટે ક્ષમા કરવા યોગ્ય છે.

ચિત્તને વિષે જેવું આ ઉપાધિયોગ આરાધીએ છીએ ત્યારથી મુક્તપણું વર્તે છે, તેવું મુક્તપણું અનુપાધિપ્રસંગમાં પણ વર્તતું નહોતું; એવી નિશ્ચળદશા માગશર સુદ ૬ થી એકધારાએ વર્તી આવી છે.

તમારા સમાગમની ઘણી ઇચ્છા રહે છે, તે ઇચ્છાનો સંકલ્પ દિવાળી પછી 'ઈશ્વર' પૂર્ણ કરશે એમ જણાય છે.

મુંબઈ તો ઉપાધિસ્થાન છે, તેમાં આપ વગેરેનો સમાગમ થાય તોપણ ઉપાધિ આડે યથાયોગ્ય સમાધિ પ્રાપ્ત ન હોય, જેથી કોઈ એવું સ્થળ ધારીએ છીએ કે જ્યાં નિવૃત્તિ જોગ વર્તે.

લીમડી દરબાર સંબંધી પ્રશ્નોત્તર અને વિગત જાણી છે. હાલ 'ઈશ્વરેચ્છા' તેવી નથી. પ્રશ્નોત્તર માટે ખીમચંદભાઈ મળ્યા હોત તો યોગ્ય વાર્તા કરત. તથાપિ તે જોગ બન્યો નથી, અને તે હાલ ન બને તો ઠીક, એમ અમને મનમાં પણ રહેતું હતું.

આપનાં આજીવિકા સાધન સંબંધી વાર્તા લક્ષમાં છે, તથાપિ અમે તો માત્ર સંકલ્પધારી છીએ. ઈશ્વરેચ્છા હશે તેમ થશે. અને તેમ થવા દેવા હાલ તો અમારી ઇચ્છા છે. પરમપ્રેમે નમસ્કાર પહોંચે.

તા. ૧૦-૧-૧૯૯૦, પ્રવચન નં. ૧૩૦
પત્રાંક - ૪૦૦ અને ૪૦૧

‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર’ ગ્રંથ. પત્રાંક ૪૦૦. પાનું ૩૪૯. ‘સોભાગભાઈ’ ઉપરનો પત્ર છે. પત્રના પ્રારંભમાં સત્પુરુષને નમસ્કાર કર્યા છે અથવા સત્પુરુષનું બહુમાન કર્યું છે. ‘તે પુરુષ નમન કરવા યોગ્ય છે, કીર્તન કરવા યોગ્ય છે, પરમપ્રેમે ગુણગ્રામ કરવા યોગ્ય છે, ફરી ફરી વિશિષ્ટ આત્મપરિણામે ધ્યાવન કરવા યોગ્ય છે, કે જે પુરુષને દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાળથી અને ભાવથી કોઈ પણ પ્રકારનું પ્રતિબદ્ધપણું વર્તતું નથી.’ કેટલા બહુમાનથી નમસ્કાર કરે છે પોતે !

જ્ઞાનદશા પ્રગટ થતાં જ્યાં ભિન્નતા અને નિર્લેપતા થઈ ત્યાં કોઈપણ પરદ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ સાથે ઉપયોગ પ્રતિબદ્ધપણાને પામતો નથી. ઉપયોગ જાય છે તોપણ ઉપયોગ પ્રતિબદ્ધપણાને પામતો નથી. ભિન્ન પદાર્થને, દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવરૂપ ભિન્ન પદાર્થને ભિન્નપણે જ જાણતો પ્રવર્તે છે. જાય છે એટલું જ છે, તોપણ ભિન્નપણું તો એમાં રહે જ છે. તે જ પર્યાયમાં લબ્ધ અંશે સ્વરૂપ સાથે અભિન્નપણું રહેતું હોવાને લીધે આમ છે. નહિતર એમ ન બની શકે. જો લબ્ધમાં એ સ્થિતિ ન હોય તો ઉપયોગ એકત્વને ભજ્યા વિના રહે જ નહિ. આ અનિવાર્ય પરિસ્થિતિ છે. એટલે પરિણતિ કામ કરે છે અને પરિણતિ કામ કરે છે તદ્દનુસાર ઉપયોગ પણ કામ કરે છે.

એટલે જે પુરુષને, નીચેથી લઈએ તો, કે જે પુરુષને, જે સત્પુરુષને, જે જ્ઞાનીને દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, જે એટલે સર્વ જ્ઞાનીની એ જ સ્થિતિ છે, કોઈ એક વ્યક્તિગત જ્ઞાનીને લક્ષમાં રાખીને એ વિષય નથી, સર્વ જ્ઞાનીની આ સ્થિતિ છે કે દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાળથી અને ભાવથી કોઈપણ પ્રકારે એને પ્રતિબદ્ધપણું વર્તતું નથી.

એવો પુરુષ તે ‘નમન કરવા યોગ્ય છે,...’ એવા જે કોઈ ધર્માત્મા હોય તે સર્વ

ધર્માત્મા નમન કરવા યોગ્ય છે. તેનું 'કીર્તન કરવા યોગ્ય છે,...' એટલું બહુમાન કરે એનું કીર્તન કરવા યોગ્ય છે. અને 'પરમપ્રેમે ગુણગ્રામ કરવા યોગ્ય છે,...' પરમપ્રેમથી એટલો ઉલ્લાસ આવે એના પ્રત્યે. એટલું જ નહીં 'ફરી ફરી વિશિષ્ટ આત્મપરિણામે...' પોતાના આત્મપરિણામ દ્વારા અને તે પણ વિશિષ્ટ પ્રકારના, વિશિષ્ટ પ્રકારના. એકદમ આત્મભાવનામાં આવીને. સ્વરૂપ ભાવનામાં, સ્વરૂપપ્રાપ્તિની ભાવનાપૂર્વકના વિશિષ્ટ આત્મપરિણામ, એને વિશિષ્ટ કહીએ. જે પરિણામમાં સ્વરૂપની ભાવના છે તે વિશિષ્ટ પરિણામ છે.

એવા વિશિષ્ટ આત્મપરિણામે તે ધ્યાવન કરવા યોગ્ય છે. એવા પુરુષનું તો ધ્યાન કરવા યોગ્ય છે એમ કહે છે. મને આવી દશા હો, ધ્યાનનો અર્થ એ છે. મને પણ આવી અપ્રતિબદ્ધ દશા હો, આવી આત્માકાર દશા મને પ્રાપ્ત હો, આવી આત્માકારતા, જ્યાં અનઅવકાશપણે આત્માકારપણું જ વર્તે છે. નિરંતર વર્તે છે એનો અર્થ શું છે કે અનઅવકાશપણે આત્માકારપણું જ્યાં વર્તે છે. એવા પુરુષની દશા તે વિશિષ્ટ આત્મપરિણામપૂર્વક ધ્યાવન કરવા યોગ્ય છે. ધ્યાન કરવાને યોગ્ય છે. આટલું મથાળું બાંધીને પછી 'સોભાગભાઈ'ને પત્ર લખે છે.

મુમુક્ષુ :- અમારે શું બોધ લેવો ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- સત્પુરુષનું આ રીતે મુમુક્ષુજીવને બહુમાન હોવું જોઈએ. કેમકે 'સોભાગભાઈ' પણ મુમુક્ષુ હતા. એ તો વાત થઈ એમની-'સોભાગ્યભાઈની'. પોતે મુમુક્ષુ છે તો સત્પુરુષ પ્રત્યે આ પ્રકારનું આટલું બહુમાન આવે છે કે કેમ ? એ પોતાને વિચારવાનો, મેળવવાનો વિષય છે. અને એવી દશા થયે અવશ્ય પોતાને પણ આત્મભાવ વિશેષે વિશેષે કરીને સ્વભાવની સમીપતા થાય છે. આ પ્રકારે સત્પુરુષનું બહુમાન આવતાં, ગુણનું અને સ્વભાવનું બહુમાન હોવાને લીધે ખરેખર એ પોતાને સ્વભાવ સમીપતાનું, આત્માની સમીપતાનું કારણ બને છે.

હવે લખે છે કે, 'આપનાં ઘણાં પત્રો મળ્યાં છે, ઉપાધિજોગ એવા પ્રકારે રહે છે કે તેનાં વિદ્યમાનપણામાં પત્ર લખવા યોગ્ય અવકાશ રહેતો નથી,...' 'સોભાગભાઈ' તો લગભગ રોજ પત્ર લખતા. કોઈ વખત તો એક દિવસમાં એકથી વધારે પત્ર પણ લખતા. એનો એ અર્થ એ છે કે એમનું ચિત્ત જ ત્યાં રહેતું હતું. બહારમાં પ્રતિકૂળતાઓ ઘણી હતી, છતાં પણ એમનું ચિત્ત એક જ જગ્યાએ સત્પુરુષમાં રહેતું.

એટલે જે પોતાના પરિણામ ચાલે એટલે લખવા બેસી જાય.

‘આપનાં ઘણાં પત્રો મળ્યાં છે, ઉપાધિજોગ એવા પ્રકારે રહે છે કે તેનાં વિદ્યમાનપણામાં પત્ર લખવા યોગ્ય અવકાશ રહેતો નથી,...’ ઉપાધિયોગને કારણે અથવા પ્રવૃત્તિમાં એટલું વ્યસ્ત રહેવું પડે છે કે જેને લીધે તમને જવાબ લખવાનો અવકાશ રહેતો નથી. ‘અથવા તે ઉપાધિને ઉદયરૂપ જાણી મુખ્યપણે આરાધતાં તમ જેવા પુરુષને પણ ચાહીને પત્ર લખેલ નથી;...’ શું કહે છે ? આ વિષય થોડો ઊંડાણથી સમજવા જેવો છે. કામકાજ છે એ એક વાત છે પણ એ તો ઉદય છે અને ઉદયથી તો અમને ભિન્નતા વર્તે છે. ઉદય અમારો નથી. ખોટી રીતે સલવાઈ ગયા છીએ, બાકી ઉદય અમારો નથી. હવે એ ઉદયને ઉદયપણે, ઉદયરૂપ જાણીને મુખ્યપણે આરાધતાં, ભિન્નપણે આરાધવાનો તીવ્ર પુરુષાર્થ કરતા ઉદયના કાળમાં પણ તેનાથી જુદાં રહેવાનો અંતરંગ તીવ્ર પુરુષાર્થ કરવામાં સાથે સાથે એટલા પડ્યા છીએ. બે કામ સાથે છે. એટલે આ ત્રીજું કામ કરવાનું ચાહીને મન થતું નથી. કેમકે લખવા યોગ્ય વિચારની ભૂમિકા પણ જોઈએ ને ? પોતે મુખ્ય કાર્યમાં જે પડ્યા છે એ પોતાના અંતર પુરુષાર્થમાં પડ્યા છે અને એ અંતર પુરુષાર્થમાં અંતરંગ શુદ્ધિ તીવ્રપણે વધારતા જાય છે. એ કામમાં એવા લાગે છે કે તમ જેવાને એટલે બહુ નિકટ એવા જે તમે, તમ જેવા એમ લખ્યું ને ? તમારા જેવા. તમે તો અમારા ઘણા નિકટના પરિચયી છો. કોઈક જગ્યાએ તો એવું વિશેષણ વાપર્યું છે કે હૃદયરૂપ શ્રી ‘સોભાગ્ય’. હૃદયના સ્થાને મૂક્યા છે. તો તમારા જેવાને પણ ચાહીને પત્ર લખતા નથી, એનું કારણ અમે અમારા કામમાં સારી રીતે લાગેલા છીએ. માણસ નથી કહેતા ? ભાઈ ! ઘરે મહેમાન એટલા બધા (છે), આ કોઈ પ્રસંગ હોય, પ્રતિષ્ઠા પ્રસંગ હોય, બે-પાંચ હજાર મહેમાન હોય ઘરે, તો સગા-સંબંધીઓને એ દિવસોમાં કાગળ ન લખી શકાય. ફલાણી વ્યવસ્થા, બીજું, ત્રીજું એકદમ કામનું દબાણ હોય તો એની સાવધાની એટલી હોય કે બીજા કાર્યોને ગૌણ કરવા પડે. તમારા જેવાને પત્ર લખવાનું પણ અમે ગૌણ કર્યું છે. ચાહીને નથી પત્ર લખ્યો. એવી કોઈ અમારી અંતરની પુરુષાર્થની દશા વર્તી રહી છે, એમ કહેવું છે.

ઉદયમાં ચોંટી ગયા છીએ અને બહુ કામ આવી ગયું છે માટે નથી લખતા એમ નથી લખતા. ભાષા બહુ ધ્યાનથી વાંચવા જેવી છે. પત્ર લખવાનો અવકાશ

નથી રહેતો એટલે કામકાજને લઈને અવકાશ નથી રહેતો એમ નહિ. તે ઉદયમાંથી ભિન્નપણાનો પુરુષાર્થ કરવામાં અમને અવકાશ નથી રહેતો. પુરુષાર્થનું એટલું જોર વર્તે છે કે બીજું કામ કરવાની માનસિક ભૂમિકામાં શક્ય નથી અમારા માટે. તમારા જેવાને પત્ર નથી લખતા. બીજાને તો ક્યાંથી લખીએ ? એ વિચારવા યોગ્ય એમની દશા છે.

અંતરની પરિણતિની અહીંથી ઓળખાણ આપતા જાય છે. જે પેલો મોટો વિસ્તારવાળો પત્ર છે ત્યાંથી એમની અંતર પરિણતિની ઓળખાણ આપતા જાય છે અને આગળ તો સ્પષ્ટ કહેશે કે આ વિષયમાં તમારી જિજ્ઞાસા જગાડવા માટે કેટલીક વાતો અમે ગોળ ગોળ લખી છે. Suspense માં મૂકવા માટે.

મુમુક્ષુ :- વિચારતા કરવા માટે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- વિચારતા કરવા માટે. ઔર જિજ્ઞાસા કરવા માટે કે આ શું કહેવા માગે છે ? જ્ઞાન છે એ એકદમ આકર્ષિત થાય એના ઉપર.

‘તે માટે ક્ષમા કરવા યોગ્ય છો.’ એ ભલે તમને અનુચિત લાગશે કદાચ પણ એ ક્ષમા કરજો. અમે ચાહીને પત્ર લખ્યો નથી.

મુમુક્ષુ :- કેવી સરળતા છે !

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- અત્યંત સરળતા છે. સામાના હિતમાં પોતે વર્તન રાખે છે. મુમુક્ષુની હિતબુદ્ધિએ એની સાથેનું વર્તન કરે છે. ખ્યાલ આવે છે કે આ વર્તનથી એને કદાચ અણગમતું પણ થશે, નહિ ગમે એવું લાગશે કે હું આટલા આટલા પત્રો લખું છું મને જવાબ પણ સરખો મળતો નથી. તો કહે છે, એ પણ સમજીને કરીએ છીએ. અને કદાચ એમ તમને લાગે તો અમને ક્ષમા કરજો. સાથે સાથે પાછા પોતાની નમ્રતા અને પોતાની સરળતા છે એ વ્યક્ત કરતા જાય છે. એમ નહિ કે એને લાગવું હોય તે લાગે, આપણે કાંઈ એને કહેવાની જરૂર નથી. લાગવા દ્યો એને જે લાગવું હોય એ. એવી રીતે કોઈ એના પ્રત્યે ઉપેક્ષા કરે છે એવું નથી.

યોગ્ય મુમુક્ષુ પ્રત્યે તો જ્ઞાનીને કેટલો સમાદર છે, આ વિચારવા જેવું છે. જો પાત્ર જીવ પ્રત્યે આટલો સમાદર હોય તો બીજા જ્ઞાની પ્રત્યે કેટલો હોય ? તો કહે આ ઉપર મથાળું બાંધ્યું એટલો હોય. એનું તો કીર્તન કરવા જેવું છે. એમ કહે છે. એ પુરુષની દશા તો વિશિષ્ટ આત્મપરિણામે ધ્યાવન કરવા યોગ્ય છે. ધ્યાન કરીએ.

મુમુક્ષુ :- તે પુરુષ એટલે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- તે પુરુષ એટલે સત્પુરુષ. જે પુરુષને દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવથી ભિન્નતા થઈ ગઈ, પ્રતિબંધપણું વર્તતું નથી, જેને આ જગતમાં કોઈ પોતાનું નથી. આ જગતમાં એક પરમાણુથી માંડીને કોઈ જીવ સચેત-અચેત-મિશ્ર કોઈ પોતાનું નથી. એક પોતાનો પરમસ્વભાવ જ પોતે છે એ સિવાય કોઈ પોતાનું નથી, એનું ધ્યાવન કરવા યોગ્ય છે, એનું કીર્તન કરવા યોગ્ય છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પર દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ છે ને ! એટલે એ પરદ્રવ્ય-પરપદાર્થ વસ્તુ, એનું ક્ષેત્ર, એનો કાળ એટલે એની પર્યાયો અને ભાવ એટલે એની શક્તિઓ, એના સ્વભાવો. પરમાં બધું એ રીતે લઈ શકાય છે અને પરભાવમાં પોતાના વિભાવ પણ લઈ શકાય છે. પણ સામાન્ય રીતે જ્યાં જે વિવિક્ષા હોય તે પકડવી. પરપદાર્થને એના દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ છે, સ્વચતુષ્ટય છે તો કોઈ પડખેથી એની સાથે સ્વપણું નથી થતું એમ કહેવું છે. એના સ્વચતુષ્ટયમાંથી એકપણ પડખેથી કોઈના આકારથી, કોઈની પર્યાયથી, કોઈની શક્તિથી, આ પરમાણુની શક્તિ ઉપર પણ વ્યામોહ થાય છે ને ? કે જુઓ ! કેવી પરમાણુમાં શક્તિ છે ! એક ટીપું નાખ્યું, આખો રંગ ફરી ગયો. પરમાણુની શક્તિ એ એનો સ્વભાવ છે. એની પર્યાય તે એનો ભાવ છે. કોઈપણ પર્યાય ધારણ કરે એની સાથે પ્રતિબદ્ધપણું, વ્યામોહ થવું, ઠીકપણું, અઠીકપણું કાંઈ થતું નથી.

મુમુક્ષુ :- બધા જીવો આવી જાય...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, બધા જીવો આવી જાય, સમસ્ત જીવો આવી જાય છે. કોઈ જીવ બાકી નહિ.

મુમુક્ષુ :- કોઈની સાથે કોઈ પ્રતિબંધ નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- કોઈ પ્રતિબંધ નથી. છતાં સત્પુરુષ સાથે આટલો છે.

મુમુક્ષુ :- એમાં પોતાના દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એમાં શું છે કે જે પુરુષને દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાળથી અને ભાવથી કોઈપણ પ્રકારનું પ્રતિબદ્ધપણું વર્તતું નથી એટલે એ બધા પર છે, એની સાથે પ્રતિબદ્ધ પોતે પામતા નથી. સ્વદ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ સાથે તો સારી રીતે

પ્રતિબદ્ધપણું પામે છે એમ લેવું સાથે સાથે. આ નાસ્તિ છે તો આ અસ્તિ છે.

મુમુક્ષુ :- આ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ એ પર લેવા ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બધા પર જ છે. એમ જ છે. કેમકે પ્રતિબદ્ધપણું તો બીજાની સાથે નથી પામવું, પોતાની સાથે તો એકતા કરવી જ છે. અને એકતા છે ને એકતા કરવી છે. પેલાપણે જુદાંપણું છે અને જુદાંપણાનો અનુભવ કરવો છે. એટલે ભિન્ન અનુભવ કરે છે. એવા અંતરથી ભિન્ન પડેલા ભાવવાળા જે સત્પુરુષો છે એનું અમે ધ્યાન કરીએ છીએ, એનું કીર્તન કરીએ છીએ, પરમપ્રેમે અમે એના ગુણગ્રામ કરીએ છીએ. ગુણગ્રામ કરીએ છીએ નહિ પરમપ્રેમથી ગુણગ્રામ કરીએ છીએ.

‘ચિત્તને વિષે જેવું આ ઉપાધિયોગ આરાધીએ છીએ ત્યારથી મુક્તપણું વર્તે છે,...’ શું કરવા લખ્યું છે ? પોતાની એવી દશા છે. પણ શૈલી એ વાપરે છે. સીધું લખે (તો) જરા ઠીક ન લાગે. તોપણ ક્યાંક ક્યાંક લખી નાખે છે. ‘ચિત્તને વિષે જેવું આ ઉપાધિયોગ આરાધીએ છીએ...’ ઉપાધિયોગ વેદીએ છીએ ક્યાંક કહે છે, ક્યાંક આરાધીએ કહે છે, એનો અર્થ જ એ છે કે બરાબર ભિન્નપણે વર્તીએ છીએ. ક્યાંય અમે અમારું છે એમ જાણીને વર્તતા નથી.

‘ચિત્તને વિષે જેવું આ ઉપાધિયોગ આરાધીએ છીએ ત્યારથી મુક્તપણું વર્તે છે,...’ મુક્ત થઈ ગયા છીએ. કાંઈ લેવા કે દેવા. જોઈએ છીએ ઉદયનું નાટક, દૂર ઊભા રહીને જોઈએ છીએ ઉદયનું નાટક. પ્રેક્ષક થઈ ગયા છીએ. અમે એ નાટકમાં નાચતા નથી. નાચનારાને જોઈએ છીએ, પ્રેક્ષક થઈને. ત્યારથી મુક્તપણું વર્તે છે. ‘તેવું મુક્તપણું અનુપાધિપ્રસંગમાં પણ વર્તતું નહોતું;...’ શું કહે છે ? ગયા ચોમાસામાં, એક વર્ષ થઈ ગયું, જ્યારે નિવૃત્તિયોગમાં હતા ત્યારે પણ આટલો પ્રબળ પુરુષાર્થ નિવૃત્તિયોગમાં નહોતો એટલો તો પ્રવૃત્તિયોગમાં પુરુષાર્થ છે અમારો અત્યારે, એમ કહે છે. એવું મુક્તપણું, ભિન્નપણું અનુપાધિ પ્રસંગમાં પણ વર્તતું નહોતું. એનો અર્થ એ થાય છે કે એ જીવના સ્વતંત્ર પરિણામ છે. પૂર્વકર્મની ઉદયગત પ્રવૃત્તિ હો વા ન હો, પુરુષાર્થ એ બંનેથી નિરપેક્ષ વર્તે છે. એની અપેક્ષા નથી પુરુષાર્થને કે પ્રવૃત્તિમાં દબાઈ જાય પુરુષાર્થ, નિવૃત્તિમાં બહુ સારું કામ કરે, એવી એને અપેક્ષા નથી. સહેજે-સહેજે એવું લગભગ બને છે ખરું કે નિવૃત્તિમાં જ્ઞાનીનો પુરુષાર્થ વિશેષ કાર્ય કરે, પણ કોઈ વિશિષ્ટ જ્ઞાનીનો પુરુષાર્થ તો પ્રવૃત્તિમાં પણ વિશેષ કામ કરે એનો આ એક જબરજસ્ત

પુરાવો છે. 'શ્રીમદ્જી'નું અંતરંગ જીવન છે, અંતરંગ પરિણમન છે એ આ બહુ મોટો પુરાવો છે એ વિષયનો.

મુમુક્ષુ :- નિરૂપાધિ કરતાં ઉપાધિમાં વિશેષ પુરુષાર્થ જોરથી ચાલે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એમ થઈ રહ્યું છે એમ કહે છે. અત્યારે એમ થઈ રહ્યું છે અમને કે આવું મુક્તપણું તો અનુપાધિ પ્રસંગમાં પણ વર્તતું નહોતું. એવું અત્યારે કોઈ અંદરથી દ્રવ્ય જોર કરે છે કે જ્યારે નિવૃત્તિમાં હતા ત્યારે આટલો પુરુષાર્થ નહોતો એટલો અત્યારે પ્રવૃત્તિમાં પડ્યા છીએને પુરુષાર્થ ચાલે છે. ગજબ કામ કરે છે આત્મા તો !

'એવી નિશ્ચળદશા માગશર સુદ દથી...' જુઓ ! મિતિ યાદ છે એમને. ક્યારથી ઉપડ્યા છે. ક્યારથી પુરુષાર્થનો બંબો ફાટ્યો છે એ એમને તારીખ યાદ રહી ગઈ છે. ગઈ 'માગશર સુદ દથી...' આ શ્રાવણ વદ ચાલે છે. એટલે પોણો મહિનો તો માગશરનો પછી પોષ-મહા બે શિયાળાના, ચારા ઉનાળાના, છ, પોણા સાત અને ત્રણ નવ. પોણા નવ મહિના થયા. પોણા નવ મહિના એકધારી મુક્તદશા વર્તે છે, એમ કહે છે. જોરદાર !

'એવી નિશ્ચળદશા માગશર સુદ દથી એકધારાએ વર્તી આવી છે.' પંકચર પડતું નથી વચ્ચે. ઉપાધિ વધતી ગઈ છે, કામનું દબાણ વધતું ગયું છે, નિવૃત્તિ લેવાતી નથી. પુરુષાર્થ છે એનું જોર થંભે એવું લાગતું નથી.

મુમુક્ષુ :- માગશર સુદ દથી વવાણિયાથી મુંબઈ આવી ગયા છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- માગશર સુદ દથી 'મુંબઈ' આવી ગયા છે ને ? એટલે એ પહેલા નિવૃત્તિ દશામાં હતા, એમ કહેવું છે. એ પહેલાં માગશર મહિના સુધી એ નિવૃત્તિ દશામાં હતા. છેલ્લા ત્રણ-ચાર મહિના એ દેશમાં હતા. પછી આવી ગયા છે 'મુંબઈ', એમ કહેવું છે.

હવે જુઓ ! નિવૃત્તિ છોડીને પ્રવૃત્તિમાં આવ્યા અને પુરુષાર્થ ફાટ્યો. કાંઈ છે ક્ષેત્ર સાથે સંબંધ ? એમ કહે છે. આ ક્ષેત્રનો પ્રતિબંધ નથી એમ કહે છે. પ્રવૃત્તિ ક્ષેત્રનો પોતાને પ્રતિબંધ નથી. એવી અદ્ભુત દશા છે ! 'સોગાનીજી' 'ગુરુદેવ' માટે શબ્દ વાપરે છે ને ! 'અદ્ભુત યોગીરાજ' ! 'પૂજ્ય બહેનશ્રી' પણ કોઈ કોઈ વાર 'ગુરુદેવ'ની ભક્તિમાં એ શબ્દ વાપરે છે. 'અદ્ભુત યોગીરાજ'.

‘તમારા સમાગમની ઘણી ઈચ્છા રહે છે, તે ઈચ્છાનો સંકલ્પ દિવાળી પછી ‘ઈશ્વર’ પૂર્ણ કરશે એમ જણાય છે.’ ઈશ્વર શબ્દને અવતરણ ચિહ્ન કર્યું છે. એટલે કુદરતે એમ લાગે છે કે કુદરતી રીતે કે દિવાળી પછી એટલે હજી બે મહિના પછી કદાચ તમારો સમાગમ થાય. એટલે અમે દેશમાં આવીએ ‘મુંબઈ’ છોડીને એવું દેખાય છે. જો કે બીજા એક, લગભગ બીજા એક વરસ સુધી નથી નીકળી શક્યા એ. આ લખે છે ત્યારે. પોતાને અંદાજ છે બે મહિનાનો પણ દસ-બાર મહિના સુધી ‘મુંબઈ’માંથી છૂટી નથી શક્યા.

‘મુંબઈ તો ઉપાધિસ્થાન છે, તેમાં આપ વગેરેનો સમાગમ થાય તોપણ ઉપાધિ આડે યથાયોગ્ય સમાધિ પ્રાપ્ત ન હોય...’ તમને યથાયોગ્ય સમાધાન ન થાય અથવા અમારી એટલી પ્રવૃત્તિ છે કે તમને અસંતોષ થાય. સમાધિ એટલે અહીંયાં તમને સંતોષ ન થાય. તે ‘દિ તો દેશમાંથી ‘મુંબઈ’ જવું એટલે મોટી વાત હતી. છેક એટલે બધે મુસાફરી કરીને આવે અને એને સમય ન આપી શકાય પ્રવૃત્તિ આડે તો એને અસંતોષ થાય. એવી અમારી અત્યારે પ્રવૃત્તિવાળી સ્થિતિ છે. ‘જેથી કોઈ એવું સ્થળ ધારીએ છીએ કે જ્યાં નિવૃત્તિ જોગ વર્તે.’ એટલે કોઈ નિવૃત્તિ સ્થળમાં સત્સમાગમ અર્થે આવવું-જવું એવું વિચારીએ છીએ.

‘લીમડી દરબાર સંબંધી પ્રશ્નોત્તર અને વિગત જાણી છે. હાલ ‘ઈશ્વરેચ્છા’ તેવી નથી.’ ‘મુંબઈ’માં રહેતા હશે લીમડી દરબાર, માણસ કાંઈક ગુણગ્રાહી હશે, થોડો-ઘણો ‘સોભાગભાઈ’ને પરિચય થયો છે. એમણે એમના સંબંધી સંકેત પણ કર્યો છે.

મુમુક્ષુ :- આગળ પણ આવ્યું છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, આગળ પણ આ વાત આવી ગઈ છે. ‘સોભાગભાઈ’ના પત્રો ઉપરથી પણ એમ લાગે છે. થોડા પત્રો વાંચ્યા છે એના ઉપરથી કે, એમને લીમડી દરબારનો થોડો પરિચય થયો હતો. ‘શ્રીમદ્જી’ સંબંધી વાત કરી કે આ એક મહાપુરુષ છે, નાની ઉંમર છે, ગૃહસ્થદશામાં વેપારમાં છે અને સમાગમ કરવા જેવી વ્યક્તિ છે. પેલો તો દરબાર માણસ, આ એક નાના છોકરા જેવા લાગે પરચીસ વર્ષના. સામે ચાલીને કેમ જાય ? એટલે પોતે ‘શ્રીમદ્જી’ને લખે છે કે અનુકંપા, કરુણા આપને તો ઘણી છે (તો) એકાદ વખત એને મળો. અને જો એ માણસને આકર્ષણ થાય તો એનું પણ હિત થઈ જાય. સમજમાં આવે તો, અને માણસ કાંઈક

યોગ્ય છે.

પોતાને પત્ર લખવાનો, 'સોભાગભાઈ' જેવાને પત્ર લખવાનો માનસિક પરિસ્થિતિમાં અવકાશ નથી તો વળી લીમડી દરબારને ક્યાં મળવા જાય. એટલે એમ કહે છે કે ઈશ્વરઈચ્છા નથી. કુદરતી જ વિકલ્પ આવતો નથી એને મળવા જવાનો. ઈશ્વરઈચ્છા નથી એટલે કુદરતી એમને મળવાનો અમને વિકલ્પ થતો નથી. મોટા માણસ છે માટે જવું જોઈએ એ તો વાત જ નથી. પુણ્યશાળી છે, મોટા રાજવી છે માટે મળવા જવું જોઈએ એ વાત નથી. ઈશ્વરઈચ્છા, વિકલ્પ જ નથી પોતાને મળવા જવાનો.

'પ્રશ્નોત્તર માટે ખીમચંદભાઈ મળ્યા હોત તો યોગ્ય વાર્તા કરત. તથાપિ તે જોગ બન્યો નથી, અને તે હાલ ન બને તો ઠીક, એમ અમને મનમાં પણ રહેતું હતું. આપનાં આજીવિકા સાધન સંબંધી વાર્તા લક્ષમાં છે.' પોતે અવારનવાર લખે છે પોતાને આજીવિકાની તકલીફ છે. કેમકે પોતાને પરિણામ આવે છે. એ સંબંધીની પોતાની જે નબળાઈ છે એટલે વારંવાર પોતાને આજીવિકાનો વિકલ્પ ઊઠે છે અને ઘણી સાંકડી સ્થિતિમાં ચાલે છે 'સોભાગભાઈ'.

એવું સાંભળેલું કે એટલી બધી સાંકડી સ્થિતિ કે, ખાવા-પીવાનું કદાચ ઘરમાં સાધન-અનાજ લાવવાની પરિસ્થિતિ નહિ હોય તો ? બીજી તો વાત નહિ પણ ગામડામાં જે અનાજ લાવવું જોઈએ એટલી પણ પરિસ્થિતિ નહિ રહે તો આગળ જતાં ? એવી થોડીક સાંકડી સ્થિતિમાં 'સોભાગભાઈ' ચાલતા હતા. એટલે એમને પોતાને એ વિચાર આવ્યા કરતો. પણ વિચાર આવે તો એ છુપાવે નહિ. એ લખે કે આવી રીતે આ વિચાર આવે છે. વારંવાર આજીવિકાનો વિચાર આવે છે, કુટુંબનો વિચાર આવે છે. શું કરવું ?

'આપનાં આજીવિકા સાધન...' આજીવિકાનું સાધન એટલે ધંધો-વેપાર. 'સંબંધી વાર્તા લક્ષમાં છે, તથાપિ અમે તો માત્ર સંકલ્પધારી છીએ.' વિકલ્પ થાય એને એકકોર મૂકી દઈએ છીએ. અમે કાંઈક કરી શકીએ છીએ એ વાત જ નથી. વિકલ્પ ઊઠે એ બીજી વાત છે. વિકલ્પની મર્યાદા વિકલ્પમાં સમાપ્ત થઈ જાય છે. આગળ કાંઈક કાર્ય કરવાનું અમારું કામ નથી, અમારાથી બની શકતું નથી, એ વાત બહુ સ્પષ્ટ છે. અમે તો માત્ર સંકલ્પધારી છીએ એટલે સંકલ્પ-વિકલ્પ થાય એથી આગળ અમારા

પરિણામ નથી, અમારું કાર્યનું કોઈ ક્ષેત્ર નથી.

‘ઈશ્વરઈચ્છા હશે તેમ થશે.’ એટલે જેમ થવાનું હશે તેમ પૂર્વ પ્રારબ્ધ અનુસાર થશે. ‘અને તેમ થવા દેવા હાલ તો અમારી ઈચ્છા છે.’ અને અમે ઈચ્છીએ છીએ કે તમે પણ એ વાત ઉપર બળવાનપણે વળગો કે જેમ થવાનું હશે એમ થશે. પણ ચિંતા કરવાથી કોઈ પરિસ્થિતિ સુધરી જશે એમ તમે નહિ વિચારો અને અમારી એ શિક્ષા છે કે તમે ચિંતા છોડો. કેમકે જેટલી ચિંતા તેટલું આર્તધ્યાન. જેનું મન એવા આર્તધ્યાનમાં વર્તે છે એને શાંત સ્વરૂપ એવું જે આત્મતત્ત્વ એ સંબંધીનું પરિણમન આવવું દૂર થઈ જાય છે, નજીક નથી આવી શકતું.

મુમુક્ષુ :- રોટલા-પાણીના વાંધા હોય તોપણ શાંતિ રાખવી ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, અહીંયાં તો માર્ગ એવો છે જરા. ‘ધાર તલવારની દોહલી સોહલી ચૌદમાં જિન તણી ચરણ સેવા’ એવી (સહેલી) વાત છે. સાવ એવી વાત હોત તો અનંતકાળ આ જીવ રખડયો ન હોત ને ? આ જીવે અનંતકાળ કાઢ્યો શું કરવા સંસારમાં ? એટલી બધી જો સીધી વાત હોત (તો હિત થઈ ગયું હોત). કાંઈક આકરી વાત છે એ જરૂર છે પણ એ પહેલી આકરી છે. ભિન્ન પડી ગયા પછી આકરી નથી. પહેલું જે બંધન તોડવું એ જરા આકરું છે. પછી આગળ તો રસ્તો બહુ સાફ છે.

‘પરમપ્રેમે નમસ્કાર પહોંચે.’ એ તો બહુ Treatment આપશે. એક એક પત્રો એવા આવશે કે કોઈ વખત થોડું આકરું લખે છે આ વિષયમાં કે આ શું તમારા પરિણામ થાય છે ? બિલકુલ આવી વાત તમને પરિણામમાં આવવી ન જોઈએ. તમારું આર્તધ્યાન છે એ તમારા આત્માને નુકસાન કરે છે એ અમને ગમતી વાત નથી. તો થોડું કડક લખે છે. ક્યાંક ક્યાંક એવા પત્રો આવશે.

મુમુક્ષુ :- આત્મા તરફ લઈ જવા માટે એમ લખે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એ તો હિતબુદ્ધિએ લખે છે. એ કોઈ બીજી વાત નથી. પાછા લખે છે કે ‘રવજીભાઈ’ના કુટુંબ માટે જે કાંઈ કરીએ, ‘રવજીભાઈ’ એટલે તેમના પિતાશ્રી ‘રાયચંદ્ર રવજીભાઈ’, ‘રવજીભાઈ’ના કુટુંબ માટે જે કરીએ છીએ એટલું જ તમારા કુટુંબ માટે કરવું હોય તો અમને એમ ન લાગે કે અમે તમારા માટે કરીએ છીએ. એટલી તમારી સાથે આત્મીયતા વર્તે છે. છતાં પણ અમે કાંઈ કરતા નથી.

એ સમજીને કરતા નથી. આત્મા તરફ લઈ જવા છે. એવી એવી વાતો લખી છે. સાધર્મીને મદદ કરવી એ વાત કાંઈ નથી સમજતા એવું નથી. સંકડાશમાં છે અને એને મદદ કરવી (એમ) નહિ પણ એમને એવી રીતે આત્માના માર્ગ ઉપર લઈ જવા માગે છે કે એ પોતાને ખ્યાલ છે કે આમને કેવી રીતે (આત્મા બાજુ લઈ જવા). આમને અનુકૂળતામાં લઈ જશું (તો) ઊલટાના દૂર જાશે. આને તો પ્રતિકૂળતા જ અનુકૂળ પડવાની છે. આ જીવને પ્રતિકૂળતા જ અનુકૂળ પડવાની છે એમ સમજીને એ પ્રતિકૂળતામાં ચાહીને રાખવા માગે છે જાણે, એવું વલણ રાખે છે પોતે અને એ ખરેખર એના હિત માટે છે. એવું છે. એટલે એ વિચક્ષણતા છે એમની પોતાની. લોકોત્તર દષ્ટિ છે એની પાછળ. લૌકિક દષ્ટિથી એ ન સમજાય એવી વાત છે પણ એ ખરેખર વસ્તુસ્થિતિ છે.

(કોઈ જગ્યાએ) એમ લખ્યું છે કે આ કાળમાં જો આત્માર્થી જીવને પ્રતિકૂળતા ન આવે તો ખરેખર ઈશ્વરની એના ઉપર ઓછી કૃપા છે એમ સમજવું. એવી આગળ વાત આવી ગઈ કે કાંઈક ચાહીને ઈશ્વરે એના ઉપર મહેરબાની નથી કરી એવું લાગે છે. એટલે એમ કહે છે કે તમારા માટે તો પ્રતિકૂળતા જ તમને આત્માના માર્ગ ઉપર લાવવાનું નિમિત્ત બનવાનું છે. પોતાને ખ્યાલમાં છે અને અનુકૂળતા ઊલટાનું એ નુકસાનનું કારણ થવાનું છે એ પણ એમને ખ્યાલમાં છે.

મુમુક્ષુ :- બધામાં આ એક જ જીવ એવા હતા.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા એ વિશિષ્ટ પાત્ર હતા, વિશિષ્ટ પાત્ર હતા. બીજા એટલા આગળ નહોતા.

પત્રાંક-૪૦૧

મુંબઈ, ભાદરવા સુદ ૧, ભોમ, ૧૯૪૮

ૐ સત્

શુભવૃત્તિ મણિલાલ, બોટાદ.

તમારા વૈરાગ્યાદિ વિચારોવાળું એક પત્ર ત્રણેક દિવસ પહેલાં સવિસ્તર મળ્યું છે.

જીવને વિષે વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થવો એ એક મોટો ગુણ જાણીએ છીએ; અને તે સાથે શમ, દમ, વિવેકાદિ સાધનો અનુક્રમે ઉત્પન્ન થવારૂપ જોગ પ્રાપ્ત થાય તો જીવને કલ્યાણની પ્રાપ્તિ સુલભ થાય છે, એમ જાણીએ છીએ. (ઉપલી લીટીમાં 'જોગ' શબ્દ લખ્યો છે તેનો અર્થ પ્રસંગ અથવા સત્સંગ એવો કરવો.)

અનંતકાળ થયાં જીવનું સંસારને વિષે પરિભ્રમણ છે, અને એ પરિભ્રમણને વિષે એણે અનંત એવાં જપ, તપ, વૈરાગ્યાદિ સાધનો કર્યાં જણાય છે, તથાપિ જેથી યથાર્થ કલ્યાણ સિદ્ધ થાય છે, એવાં એકે સાધન થઈ શક્યાં હોય એમ જણાતું નથી. એવાં તપ, જપ, કે વૈરાગ્ય અથવા બીજાં સાધનો તે માત્ર સંસારરૂપ થયાં છે; તેમ થયું તે શા કારણથી ? એ વાત અવશ્ય ફરી ફરી વિચારવા યોગ્ય છે. (આ સ્થળને વિષે કોઈ પણ પ્રકારે જપ, તપ, વૈરાગ્યાદિ સાધનો નિષ્ફળ છે એમ કહેવાનો હેતુ નથી, પરંતુ નિષ્ફળ થયાં છે, તેનો હેતુ શો હશે ? તે વિચારવા માટે લખવામાં આવ્યું છે. કલ્યાણની પ્રાપ્તિ જેને થાય છે, એવા જીવને વિષે વૈરાગ્યાદિ સાધન તો ખચીત હોય છે.)

શ્રી સુભાગ્યભાઈના કહેવાથી તમે, આ પત્ર જેના તરફથી લખવામાં આવ્યો છે તે માટે, જે કંઈ શ્રવણ કર્યું છે, તે તેમનું કહેવું યથાતથ્ય છે કે કેમ ? તે પણ નિર્ધાર કરવા જેવી વાત છે.

નિરંતર અમારા સત્સંગને વિષે રહેવા સંબંધી તમારી જે ઇચ્છા છે, તે વિષે હાલ કાંઈ લખી શકાવું અશક્ય છે.

તમારા જાણવામાં આવ્યું હોવું જોઈએ કે અત્ર અમારું જે રહેવું થાય છે તે ઉપાધિપૂર્વક થાય છે, અને તે ઉપાધિ એવા પ્રકારથી છે કે તેવા પ્રસંગમાં શ્રી તીર્થંકર જેવા પુરુષ વિષેનો નિર્ધાર કરવો હોય તોપણ વિકટ પડે, કારણકે અનાદિકાળથી માત્ર જીવને બાહ્યપ્રવૃત્તિ અથવા બાહ્યનિવૃત્તિનું ઓળખાણ છે; અને તેના આધારે જ તે સત્પુરુષ, અસત્પુરુષ કલ્પતો આવેલ છે; કદાપિ કોઈ સત્સંગના યોગે જીવને 'સત્પુરુષ આ છે' એવું જાણવામાં આવે છે, તોપણ પછી તેમનો બાહ્યપ્રવૃત્તિરૂપ યોગ દેખીને જેવો જોઈએ તેવો નિશ્ચય રહેતો નથી; અથવા તો નિરંતર વધતો એવો ભક્તિભાવ નથી રહેતો; અને વખતે તો સંદેહને પ્રાપ્ત થઈ જીવ તેવા સત્પુરુષના યોગને ત્યાગી જેની બાહ્યનિવૃત્તિ જણાય છે એવા અસત્પુરુષને દઢગ્રહ સેવે છે; માટે નિવૃત્તિપ્રસંગ જે કાળમાં સત્પુરુષને વર્તતો હોય તેવા પ્રસંગમાં તેમની સમીપનો વાસ તે જીવને વિશેષ હિતકર જાણીએ છીએ.

આ વાત અત્યારે આથી વિશેષ લખાવી અશક્ય છે. જો કોઈ પ્રસંગે અમારો સમાગમ થાય તો ત્યારે તમે તે વિષે પૂછશો અને કંઈ વિશેષ કહેવાયોગ્ય પ્રસંગ હશે તો કહી શકવાનો સંભવ છે.

દીક્ષા લેવા વારંવાર ઇચ્છા થતી હોય તોપણ હાલ તે વૃત્તિ સમાવેશ કરવી, અને કલ્યાણ શું અને તે કેમ હોય તેની વારંવાર વિચારણા અને ગવેષણા કરવી. એ પ્રકારમાં અનંતકાળ થયાં ભૂલ થતી આવી છે, માટે અત્યંત વિચારે પગલું ભરવું યોગ્ય છે.

અત્યારે એ જ વિનંતી.

રાયચંદના નિષ્કામ યથાયોગ્ય.

૪૦૧. ‘તમારા વૈરાગ્યાદિ વિચારોવાળું એક પત્ર ત્રણેક દિવસ પહેલાં સવિસ્તર મળ્યું છે.’ એ બહુ વૈરાગી હતા. અને લગભગ એમાં પણ બનતા સુધી ‘સોભાગભાઈ’ (જ) નિમિત્ત પડ્યા છે. ‘મણિભાઈ’ને પણ ‘સોભાગભાઈ’નું નિમિત્ત મળ્યું છે, ‘શ્રીમદ્જી’ તરફ દોરવાનું. એ પોતે દીક્ષા લેવાના વિચારમાં હતા. એટલે વૈરાગ્ય ઘણો હતો. એ વૈરાગ્યના વિચારોવાળું એક પત્ર ત્રણેક દિવસ પહેલાં વિસ્તારવાળું મળ્યું છે.

‘જીવને વિષે વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થવો એ એક મોટો ગુણ જાણીએ છીએ;...’ સંસારની આસક્તિથી જીવ પાછો વળે એ તો ઘણી સારી વાત છે. કેમકે એ જીવને મોટો પ્રતિબંધ છે. તો ‘એક મોટો ગુણ જાણીએ છીએ;...’ પણ તેની સાથે એ વૈરાગ્યની ‘સાથે શમ, દમ, વિવેકાદિ સાધનો અનુક્રમે ઉત્પન્ન થવારૂપ જોગ પ્રાપ્ત થાય તો જીવને કલ્યાણની પ્રાપ્તિ સુલભ થાય છે;...’ એકલો વૈરાગ્ય આવે એટલે એનું કલ્યાણ થઈ જાય એમ નહિ. એની સાથે વિવેક ભળે, એની સાથે રાગ સમ્યક્ પ્રકારે ઉપશમ પામે. શમ, દમ દબાય. ઉપશમે અને દબાઈ બે વાત લીધી છે અને જ્ઞાનમાં વિવેક પ્રગટે. એ બધા સાધનો હોય તો અનુક્રમે જીવને કલ્યાણની પ્રાપ્તિ થવાનો સંભવ છે, સુલભ છે એમ જાણીએ છીએ.

‘(ઉપલી લીટીમાં ‘જોગ’ શબ્દ લખ્યો છે તેનો અર્થ પ્રસંગ અથવા સત્સંગ એવો કરવો.)’ જીવને વૈરાગ્ય હોય અને સાથે સાથે એને વિવેક પ્રગટે, એવો કોઈ સત્સંગ-સત્પુરુષનો યોગ મળે, એવો કોઈ એને પ્રસંગ થાય તો એના વૈરાગ્યની સાથે સાથે આ વિવેક અને ઉપશમ થઈને એ જીવનું કલ્યાણ થવાનો સંભવ છે. નહિતર તો જીવે અનંતવાર એવા વૈરાગ્યમાં આવીને દીક્ષા લીધી છે પણ એથી કાંઈ એનું કલ્યાણ થયું નથી, એ કહેશે આગળ.

‘અનંતકાળ થયાં જીવનું સંસારને વિષે પરિભ્રમણ છે, અને એ પરિભ્રમણને વિષે એણે અનંત એવાં જપ, તપ, વૈરાગ્યાદિ સાધનો કર્યાં જણાય છે;...’ વૈરાગ્ય લઈ લીધો એમાં. ‘અનંતકાળ થયાં જીવનું સંસારને વિષે પરિભ્રમણ છે, અને એ પરિભ્રમણને વિષે એણે અનંત એવાં જપ, તપ, વૈરાગ્યાદિ સાધનો કર્યાં જણાય છે, તથાપિ જેથી યથાર્થ કલ્યાણ સિદ્ધ થાય છે, એવાં એક્ટે સાધન થઈ શક્યા હોય એમ જણાતું નથી.’ જે પરમાર્થ માર્ગમાં આવવું જોઈએ એમાં આવ્યો નથી. બાકી બધું કર્યું છે એણે, મૂળ માર્ગમાં આવ્યો નથી. એમ સ્પષ્ટ લાગે છે.

‘એવાં તપ, જપ કે વૈરાગ્ય અથવા બીજાં સાધનો તે માત્ર સંસારરૂપ થયાં છે;...’ અને એ અત્યારે દીક્ષાધારીઓને જુઓ તો આ વાત સ્પષ્ટ ખ્યાલમાં આવે એવું છે કે આ સંસાર વધારે છે. આ સંસાર તોડવા નથી નીકળ્યા પણ સંસાર વધારતા હોય એવું સ્પષ્ટપણે જોવામાં આવે છે. વૈરાગ્યમાં આવીને દીક્ષા લીધી હોય છે, થોડીઘણી ક્રિયાઓ પણ કરતા હોય પણ પરિસ્થિતિ જુઓ તો સંસાર વધે એવી દેખાય, સંસાર ઘટે એવી પરિણામની સ્થિતિ હોતી નથી. એવું પોતાને થયું છે. જે અત્યારે બીજાને જોઈ શકાય છે એવું જ પોતે કર્યું છે અગાઉ, પોતે બીજી રીતે નથી કર્યું, એવી જ ભૂલ કરી છે.

‘તેમ થયું તે શા કારણથી ?’ એવું શું કરવા થયું જીવને ? ‘તેમ થયું તે શા કારણથી ? એ વાત અવશ્ય ફરી ફરી વિચારવા યોગ્ય છે.’ આમ કેમ થાય છે જીવને ? વૈરાગ્ય આવે, સંસારમાંથી કાંઈ મારે જોઈતું નથી એમ કરે અને વળી પાછો ત્યાગીની દશામાં જઈને ગડબડ કરે, આ જીવ આમ કેમ કરે છે ? શું કરવા એને આમ થાય છે ? મૂળ ચીજ-ખૂંટો એને હાથમાં નથી આવ્યો. જે આત્મસ્વભાવ, જે આત્મતત્ત્વ, આત્મજ્ઞાન એને થવું જોઈએ એ મૂળ ખૂંટો એને હાથમાં આવ્યો નથી. એટલે થોડો વૈરાગ્ય ઉપર ઉપરથી આવે છે અને પાછા પરિણામ છે એ ગડબડમાં ચાલ્યા જાય છે. હવે કોઈ સ્વચ્છંદ ન કરે એટલે સ્પષ્ટ કરે છે.

‘(આ સ્થળને વિષે કોઈ પણ પ્રકારે જપ, તપ, વૈરાગ્યાદિ સાધનો નિષ્ફળ છે એમ કહેવાનો હેતુ નથી, પરંતુ નિષ્ફળ થયાં છે, તેનો હેતુ શો હશે ? તે વિચારવા માટે લખવામાં આવ્યું છે.’ એમ ઉપરછલ્લી વાત નહિ ઉડાડતા. જીવ આવું કરે છતાં કેમ ભૂલ કરે છે એનો વિચાર કરવા માટે આ વાત લખીએ છીએ. માટે તમે વૈરાગ્ય છોડી અને ભોગ-ઉપભોગમાં લાગી જાવ, એમ સ્વચ્છંદે ચડાવવા માટે કોઈ વાત નથી. ‘તે વિચારવા માટે લખવામાં આવ્યું છે. કલ્યાણની પ્રાપ્તિ જેને થાય છે, એવા જીવને વિષે વૈરાગ્યાદિ સાધન તો ખરીત હોય છે.)’ જે જીવોનું કલ્યાણ થયું છે તે અવશ્ય વૈરાગ્યમાં આવેલા જીવો છે. એવો એને વૈરાગ્ય નથી હોતો અને કલ્યાણ કરી લે છે એમ નથી, ભલે ચક્રવર્તી હોય પણ એનો અંતર વૈરાગ્ય ઘણો હોય છે. સાધારણ માણસને ન હોય એવી દોમ દોમ સાહ્યબી હોય તોપણ એનો અંતર વૈરાગ્ય ઘણો હોય છે. એટલે એને ખરીત એટલે અવશ્ય હોય છે. જુઓ ! લખ્યું છે.

‘શ્રી સુભાગ્યભાઈના કહેવાથી...’ ‘સોભાગભાઈ’એ જ દોર્યા છે એમને. ‘શ્રી સુભાગ્યભાઈના કહેવાથી તમે, આ પત્ર જેના તરફથી લખવામાં આવ્યો છે તે માટે...’ એટલે પોતે. આ પત્ર કોણ લખી રહ્યા છે ? પોતે લખે. ‘જેના તરફથી લખવામાં આવ્યો છે તે માટે, જે કંઈ શ્રવણ કર્યું છે...’ તમને જે કંઈ એમણે મારી વાત કરી. ‘તે તેમનું કહેવું યથાતથ્ય છે કે કેમ ?’ તમે મારા સંબંધી વાત સાંભળી તો એ વાત બરાબર છે અને યોગ્ય જ છે કે કેમ ? ‘તે પણ નિર્ધાર કરવા જેવી વાત છે.’ પહેલા નિર્ણય પાકો કરજો. અમારી સ્થિતિ બહારની કોઈ વિચિત્ર છે. ઉંમર નાની છે, ધંધામાં લાગેલા છીએ, પરિવારમાં બેઠા છીએ. એમણે તમને જે કંઈ વાત કરી હોય એનો કોઈ નિર્ણય તમે કરજો પહેલા, પાકો નિર્ણય કરજો, પછી આગળ ચાલજો.

મુમુક્ષુ :- ઓળખજો.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, એનો નિર્ધાર કરજો. એમનેમ તમે માની લ્યો અને પછી પાછી તમને ક્યાંક શંકા પડે અને પછી પરિણામ ઊલટા વિરુદ્ધમાં ચાલ્યા જાય. નકામા આગળ ચાલવાને બદલે પાછળ ચાલ્યા જાશો. તમારા કલ્યાણના માર્ગે આગળ ચાલવાને બદલે અકલ્યાણના માર્ગે પાછળ ચાલ્યા જાશો. આ પરિસ્થિતિ થાશે. એટલે તમને ભલે ‘સોભાગભાઈ’એ વાત કરી હોય પણ એ વાત તમને યથાતથ્ય લાગી ? કેમ લાગી ? કેવી રીતે લાગી ? શું કરવા લાગી ? પાકો નિર્ધાર કરજો. પછી આગળ ચાલજો અમારા પરિચયમાં. કેમકે પોતાને કોઈ અપેક્ષા નથી. સામા જીવનું હિત કેમ થાય એ વાત ચોક્કસ કરે છે.

મુમુક્ષુ :- સમાગમ માટે પત્ર લખ્યો છે છતાં...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, બહુ વિચક્ષણ હતા ! બહુ વિચક્ષણ હતા !!

‘નિરંતર અમારા સત્સંગને વિષે રહેવા સંબંધી તમારી જે ઈચ્છા છે, તે વિષે હાલ કંઈ લખી શકાવું અશક્ય છે.’ તે વિષે કોઈ ઉલ્લેખ કરતા નથી. અમારા સમાગમમાં તમારે નિરંતર રહેવું છે, ઠીક વાત છે. તમે જણાવી પણ એ વિષે અત્યારે કંઈ લખી શકીએ એવી પરિસ્થિતિમાં નથી. એટલે હા પણ નથી લખતા, ના પણ નથી લખતા, કોઈ ચોક્કસ તારીખ પણ આપતા નથી. એટલે એને આતુરતામાં ઊભા રાખી દેવે છે. અચોક્કસ મુદત સુધી એ વાતનું કોઈ સ્પષ્ટીકરણ આ પત્રમાં નથી. તેમને પોતાને વિશેષ આતુરતા થાય. તો પછી ક્યારે પ્રત્યક્ષ મળવાનું થશે ? ક્યારે

પ્રત્યક્ષ સમાગમ થશે ? જુઓ ! આ સત્પુરુષનો યોગ કેટલો મોંઘો છે ! ત્રણ રૂપિયાની ટિકિટ લઈને 'સોનગઢ' બેસી જઈએ એટલો સસ્તો નથી. ત્રણ રૂપિયાની ટિકિટ લઈને બસમાં બેસી જઈએ એટલો સસ્તો નથી. ના લખી છે. અમારો સમાગમ ક્યારે થશે એ અત્યારે કહેવું જ અશક્ય છે, તમને બતાવવું અશક્ય છે.

મુમુક્ષુ :- આપણને સસ્તામાં મળી ગયું છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા એટલે કિંમત નથી આવતી. એવી વાત છે.

'તમારા જાણવામાં આવ્યું હોવું જોઈએ કે અત્ર અમારું જે રહેવું થાય છે તે ઉપાધિપૂર્વક થાય છે,...' આ તો 'સોભાગભાઈ' સાથે વાત થઈ એટલે તમને ખબર હશે કે અમે 'મુંબઈ'માં રહીએ છીએ, કોઈ વેપારના કારણથી રહીએ છીએ એ તો તમે જાણ્યું હશે. તમે દીક્ષા લેવા માગો છો એટલો વૈરાગ્ય છે, અમે ધંધામાં ફસાયેલા છીએ આ બધી તમને ખબર હોવી જોઈએ. 'અને તે ઉપાધિ એવા પ્રકારથી છે કે તેવા પ્રસંગમાં શ્રી તીર્થંકર જેવા પુરુષ વિષેનો નિર્ધાર કરવો હોય તોપણ વિકટ પડે,...' અમે તો તીર્થંકર જેવા કોઈ વિશિષ્ટ પુરુષ નથી છતાં પણ તીર્થંકર જેવો પુરુષ હોય તોપણ એનો નિર્ધાર કરવો કે આ જ્ઞાનીપુરુષ છે, આ મહાપુરુષ છે, આ સત્પુરુષ એ કઠણ પડે એવો અમારો ઉદય વર્તે છે. એમ કહે છે.

મુમુક્ષુ :- એમ લખવાનું કારણ શું ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એમ લખવાનું કારણ એ છે કે જરા ઊંડા ઊતરીને નક્કી કરજો, નહિતર ભુલાવામાં પડશો. ભુલાવામાં પડતા વાર ન લાગે. ઉદયીકભાવનો પરિચય થાય અને એ ભાવની ખબર છે. અરે...! આમને તો આવો રાગ થયો. અરે ! આને આવો દ્વેષ થયો, આને તો આવો મોહ થયો, આને તો આવો વિકલ્પ આવ્યો, આને તો આવો વિચાર આવ્યો, આણે તો આમ પ્રવૃત્તિ કરી. આખું ચિત્તગિયું ખસી જાય. શું થાય ? આ જ્ઞાની છે એમ સાંભળ્યું હોય, એમ જાણ્યું હોય, કેટલીક વાતથી કાંઈક વિશ્વાસ થોડો-ઘણો આવ્યો હોય પણ એકાદો પ્રસંગ એવો બને કે એનું ચિત્તગિયું ખસી જાય. અરે...! કાંઈ નથી, ભાઈ ! હવે એ તો અમારે એક પ્રસંગ બન્યો. કાંઈ નથી, ભાઈ ! હવે એમાં કાંઈ નથી. એ નજીક આવવાને બદલે એટલો બધો દૂર ચાલ્યો જાય, એટલો બધો દૂર ચાલ્યો જાય કે કલ્યાણમાં આગળ વધવાનું નિમિત્ત મળે અને પાછળ ચાલ્યો જાય. અવર્ણવાદ બોલતો થઈ જાય.

શું કહે છે ? કે, અમને જે ઉપાધિ વર્તે છે એ એવા પ્રકારની છે કે તેવા પ્રસંગમાં શ્રી તીર્થંકર જેવા પુરુષ હોય અને તેમની મહાનતા, એમની સત્પુરુષતા, એમના જ્ઞાનીપણાનો નિર્ણય કરવો હોય, નિર્ધાર એટલે નિર્ણય કરવો હોય તોપણ વિકટ પડે, ન કરી શકે જીવ. એવી અમારી પરિસ્થિતિ છે. અને એવા પ્રકારની ઉપાધિ છે અને જીવની એવી બાહ્યદષ્ટિ છે પાછી, એમ કહે છે. અંતરદષ્ટિ નથી. જ્ઞાનીની અંતર પરિણતિ ઓળખવા માટે એ પ્રકારની એની પાસે અંતરદષ્ટિ હોવી જોઈએ, નહિતર ન ઓળખી શકાય.

‘કારણકે અનાદિકાળથી માત્ર જીવને બાહ્યપ્રવૃત્તિ અથવા બાહ્યનિવૃત્તિનું ઓળખાણ છે;...’ અમે પ્રવૃત્તિમાં પડ્યા છીએ. નિવૃત્તિમાં હોય તો તો એમ લાગે કે બરાબર છે, જ્ઞાન-ધ્યાન કરે છે. જ્ઞાનીને તો જ્ઞાન-ધ્યાન સિવાય બીજું એમને તો કાંઈ છે નહિ. ત્યારે તો એમ લાગે કે ના સારું છે, બરાબર છે, જ્ઞાની આવા જ હોય, પણ એ પ્રવૃત્તિમાં પડ્યા હોય ત્યારે ઓળખવા વિકટ છે. કેમકે જીવની એવી અનાદિકાળથી ઓળખાણની પરિસ્થિતિ છે બાહ્યદષ્ટિને લીધે કે તે બાહ્યપ્રવૃત્તિ અને બાહ્યનિવૃત્તિ ઉપરથી જ એની ઓળખાણનું માપ કાઢે છે.

‘અને તેના આધારે જ તે સત્પુરુષ, અસત્પુરુષ કલ્પતો આવેલ છે;...’ આવી કલ્પના જ કરતો આવ્યો છે. શું કરે છે ? ભાઈ ! એમ ! વેપાર કરે છે ? હા. ઠીક ! કુટુંબ કેમ છે ? ફલાણું કેમ છે ? ઠીક ! ઠીક ! કાંઈ નહિ, કાંઈ નહિ, ચાલો એ તો બધું એમ જ ચાલે છે. બાહ્યદષ્ટિથી કલ્પના કરી નાખે કે એમાં કાંઈ હવે વાતમાં માલ નથી. એણે છોડ્યું છે કે નહિ ? આ તો બધા વાતો કરવાવાળા લાગે છે. છોડ્યું છે કે નહિ કાંઈ ? ત્યાગ કર્યો છે કે નહિ ? અમલ કર્યો છે કે નહિ એની વાતનો ? અમલ કરે તો માનવું, અમલ ન કરે તો એ બધી વાતોના વડા આપણે નથી સાંભળવા. જીવે આવી ભૂલ કરી છે.

‘કલ્પતો આવેલ છે; કદાપિ કોઈ સત્સંગના યોગે જીવને ‘સત્પુરુષ આ છે’...’ એવો કોઈ યોગ થાય અને એને એમ ખબર પડે કે આ સત્પુરુષ છે એવું જાણવામાં આવે ‘તોપણ પછી તેમનો બાહ્યપ્રવૃત્તિરૂપ યોગ દેખીને જેવો જોઈએ તેવો નિશ્ચય રહેતો નથી;...’ કદાચ સાંભળે, પરિચય કરવા જાય, પરિચય કરતાં એને થોડુંક એમ લાગે કે ના વાત તો કાંઈક, જ્ઞાનની જે વાતો છે, આત્મજ્ઞાનની વાતો છે, સમ્યગ્દર્શનની

વાતો છે, ક્યાંય વાંધો આવે એવું લાગતું નથી. બહુ સરસ છે, પણ એનો પ્રવૃત્તિયોગ જોઈને, એનો સંયોગ જોઈને એ નિશ્ચય ટકવો મુશ્કેલ છે. જાણવું એક વાત છે, જાણીને નિશ્ચય કરવો તે બીજી વાત છે, નિશ્ચય કર્યા પછી એ નિશ્ચયમાં ટકવું તે વળી ત્રીજી વાત છે. ઉત્તરોત્તર એની યોગ્યતા જુદી જુદી હોય છે. એકસરખી યોગ્યતાની એ બધી વાતો નથી.

એટલે 'તેમનો બાહ્ય પ્રવૃત્તિરૂપ યોગ દેખીને જેવો જોઈએ તેવો નિશ્ચય રહેતો નથી; અથવા તો નિરંતર વધતો એવો ભક્તિભાવ નથી રહેતો;...' કાં તો શું થાય ? નિશ્ચય ફેરવી ન નાખે તોપણ એને જે બહુમાન આવવું જોઈએ એ એની પ્રવૃત્તિ જોઈને બહુમાન ન આવે. એ તો પોતાના સંજોગો માટે વ્યસ્ત રહ્યા કરે છે અને અનેક જાતના ધંધાના કાર્યો થાય છે. આ પ્રકારનું એમનું કામ કર્યા કરે છે. એટલે એમના પ્રત્યે જે નિવૃત્તિયોગમાં જે ધર્માત્મા હોય અને જે બહુમાન અને ભક્તિ આવે, એવી ભક્તિ મુમુક્ષુજીવને પ્રવૃત્તિયોગવાળા જ્ઞાની પ્રત્યે આવતી નથી અથવા તો એને એ વૃદ્ધિગત થતી નથી. નિરંતર વધતો એવો ભક્તિભાવ નથી વહેતો.

'અને વખતે તો સંદેહને પ્રાપ્ત થઈ...' કોઈ એવો ઉદય પ્રસંગ ભજી જાય કે 'સંદેહને પ્રાપ્ત થઈ જીવ તેવા સત્પુરુષના યોગને ત્યાગી....' બીજે સલવાય છે. એને છોડી દે કે ભાઈ ! હવે આમાં કાંઈ નથી. એક પ્રસંગથી અમને તો ખ્યાલ આવી ગયો કે એમના પરિણામ અમે જોઈ લીધા. એટલે એને છોડીને 'જેની બાહ્યનિવૃત્તિ જણાય છે એવા અસત્પુરુષને દઢાગ્રહ સેવે છે;...' ત્યાગી છે, આ તો ઉઘાડા પગે ચાલે, ઉના પાણી પીવે, ઉપવાસ કરે, જપ કરે, તપ કરે, કાંઈ ધંધો કરે નહિ, બધું છોડી દીધું છે, કુટુંબ-પરિવાર હતો એ છોડીને આવ્યા છે, લાખો રૂપિયા છોડીને આવ્યા છે. આ તો હજી પૈસા પાછળ છે. પેલા તો હતા ને છોડી દીધા છે. એ અસત્પુરુષને, જેની બાહ્યનિવૃત્તિ જણાય છે એવા અસત્પુરુષને દઢાગ્રહથી સેવે છે. એની બાહ્યદષ્ટિ છે એમાં એનો દઢાગ્રહ થઈ જાય છે.

'માટે નિવૃત્તિપ્રસંગ જે કાળમાં સત્પુરુષને વર્તતો હોય તેવા પ્રસંગમાં તેમની સમીપનો વાસ તે જીવને વિશેષ હિતકર જાણીએ છીએ' એમ કહીને 'મણિભાઈ'ને એમ કહી દીધું કે અમારો નિવૃત્તિ પ્રસંગમાં વાસ હશે ત્યારે તમારો યોગ થાય એવી કોઈ વ્યવસ્થા વિચારશું. અત્યારે 'મુંબઈ' આવવાની વાત તો છે નહિ. એ તો ભડકી

જાય. નવા નવા હોય અને આવે કે વાત તો મોટી વીતરાગતાની કરે છે. પૂર્ણ નિર્દોષતાનો માર્ગ છે, પરિપૂર્ણ વીતરાગતાની શ્રેણી એની બધી વાતો છે આ, અને આ તો પૈસા પાછળ લાગ્યા છે. આખો 'દિ ધંધો... ધંધો... ને ધંધો... આટલા કલાક તો દુકાનમાં બેસે છે. આખા દિવસમાં આટલા કલાક તો દુકાને બેસે છે. અમે ઠેઠ દેશમાંથી સત્સંગ માટે આવ્યા તો વાત કરવાની ફરસદ નથી અમારી સાથે. એમ થઈ જાય છે. એટલે નિવૃત્તિ પ્રસંગ જે કાળમાં સત્પુરુષને વર્તતો હોય તેવા પ્રસંગમાં તેમની સમીપનો વાસ તે જીવને વિશેષ હિતકર જાણીએ છીએ.

'આ વાત અત્યારે આથી વિશેષ લખાવી અશક્ય છે.' આ સંબંધનો ખુલાસો આથી વધારે નથી લખતા. 'જો કોઈ પ્રસંગે અમારો સમાગમ થાય તો ત્યારે તમે તે વિષે પૂછશો...' ભાઈ ! આવી વાતમાં કાંઈ સમજાતું નથી. વિશેષ કાંઈ શું ભેદ છે આનો ? તમારો અંદરનો ભેદ શું કહેવા માગો છો ? રહસ્ય શું છે આનું ? તે રૂબરૂ મળીએ ત્યારે પૂછજો. 'અને કંઈ વિશેષ કહેવાયોગ્ય પ્રસંગ હશે તો કહી શકવાનો સંભવ છે.' એ પાછો કહેશું જ એમ નહિ. ત્યારે પણ કહેવા યોગ્ય એવું લાગશે કે આ પ્રસંગે તમને હવે આ વાત હવે કરવા જેવી છે તો એટલી કરશું. નહિ કહેવા જેવી હોય તો એ વખતે પણ નહિ કહીએ. એમ. એટલે એમને માપ છે. જે મુમુક્ષુ એમને મળ્યા છે એની યોગ્યતાનું માપ છે અને એની યોગ્યતા પ્રમાણે જ એને વાત કરે છે. એને વધારે પડતો દવાનો ડોઝ દેવા માગતા નથી.

'દીક્ષા લેવા વારંવાર ઇચ્છા થતી હોય...' એમણે લખ્યું હશે કે મને તો વારંવાર ભાવ આવે છે કે દીક્ષા લઈ લેવી, દીક્ષા લઈ લેવી. અને એ તો સામાન્ય રીતે જે દીક્ષા લે છે એની એ વરસ બે-ત્રણ વરસથી એ જાતની માનસિક પરિસ્થિતિમાં આવી ચુકેલા હોય છે પછી દીક્ષા લે છે. 'દીક્ષા લેવા વારંવાર ઇચ્છા થતી હોય તોપણ હાલ તે વૃત્તિ સમાવેશ કરવી,...' ના પાડી દીધી. અત્યારે દીક્ષા લેવી તમારા માટે હિતાવહ નથી. ઠીક ! એના વૈરાગ્યને અનુમોદન આપે છે. તો કહે એટલો કોરો વૈરાગ્ય નહિ સાથે જ્ઞાન, વિવેક, ઉપશમ આ બધું સાધન હોવું જોઈએ.

દીક્ષા લેવી છે અત્યારે ? નહિ, ફસાઈ જશો. એવા કુંડાળામાં પડી જશો કે પગ બહાર મૂકવા જાશો તો પછી નહિ મૂકી શકો. એવા બંધનમાં આવી જશો. અને એ જોઈએ છીએ. કોઈ કોઈ સાધુ મળે છે તો શું કરીએ તમારી વાત સાંભળવી

ગમે છે પણ અમારાથી આવી ન શકાય ત્યાં. ઊલટાનું બંધન એને. અમારાથી ત્યાં આવી ન શકાય તમારી પાસે. ગયા હતા 'શિહોર' આપણે ? પોતે આવવું હોય તો મુશ્કેલી પડે એને. પસંદ પડે, બહુ સારી વાત છે. પણ એને પોતાને ચાહીને આવવાનો વિચાર થાય પણ એ વિચારનો અમલ ન કરી શકે. આખો સમાજ સામે ઊભો રહી જાય. આપણે સામે ચાલીને જાશું આની પાસે (તો) ધમાલ કરશે સમાજમાં. લોકો ધમાલ કરી બેસશે. આ શું ? ફલાણા મોટા મહારાજ ને અહીંયાં ઊઠીને ગયા ? સામે ચાલીને પૂછવા જાય છે ? શું છે આ બધું ? એટલે ઊલટાના તમે બંધનમાં આવશો અને અમારો યોગ ખોય બેસશો. એટલે અત્યારે તમને દીક્ષા લેવા માટે અમે સંમતિ આપતા નથી. અમારી સંમતિ નથી.

‘દીક્ષા લેવા વારંવાર ઈચ્છા થતી હોય તોપણ હાલ તે વૃત્તિ સમાવેશ કરવી, અને કલ્યાણ શું અને તે કેમ હોય તેની વારંવાર વિચારણા અને ગવેષણા કરવી.’ આત્માને કલ્યાણ કેમ થાય ? પ્રારંભ ક્યાંથી થાય ? કલ્યાણ થવાની શરૂઆત કેમ થાય ? કેવી રીતે આ મૂળ માર્ગનું મૂળ શું છે ? એની ગવેષણા કરો, એનું સંશોધન કરો, એમાં ઊંડા ઊતરો. એમનેમ આ દીક્ષા લઈ લીધી અને છોડી દીધું બધું, એ રીતે કોઈ કલ્યાણ થતું નથી. અનંતવાર એવી રીતે દીક્ષા લીધી છે આ જીવે, પણ બધું પરિભ્રમણનું જ સાધન કર્યું છે, મુક્તિનું સાધન એકવાર પણ કર્યું નથી.

મુમુક્ષુ :- ગવેષણા ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ગવેષણા, ગવેષણા એટલે અંતરશોધ, એને ગવેષણ કહે છે. અંતરશોધ કરવી. આ શબ્દ તો જૈન પરિભાષાનો બહુ પ્રખ્યાત છે. વિચારણા કરવી, ગવેષણા કરવી, ઊંડા ઊતરીને વિચારવું, ઊંડી મીમાંસા કરવી.

‘તેની વારંવાર વિચારણા અને ગવેષણા કરવી. એ પ્રકારમાં...’ એટલે શું ? કે આત્માના કલ્યાણના વિષયમાં. ‘એ પ્રકારમાં અનંતકાળ થયાં ભૂલ થતી આવી છે,...’ આ જીવે જુદી જુદી રીતે અનંતવાર ભૂલ કરી છે. આ વિષયમાં ભૂલ કરી. ધર્મના ક્ષેત્રમાં ઘણીવાર આવ્યો છે પણ એવું ગોથું ખાધું છે, એક ગોથું એવું ખાય જાય (કે) આખી જિંદગી નીકળી જાય પછી એ ગોથાની પાછળ. માંડ માંડ એક તો સત્પુરુષનો યોગ થાય, રસ્તો જડે એવો કાંઈક જોગ થાય અને એક એવું ગોથું ખાય જીવ કે પછી આખી જિંદગી ઊંધે રસ્તે પસાર કરી નાખે. રસ્તા ઉપર આવી શકે

નહિ. એવું બને છે કોઈને તો સત્પુરુષનો યોગ બનતો નથી. સંપ્રદાયમાં દીક્ષા-ફીક્ષા જે કાંઈ થતું હોય એ બધું આરાધી લે કે આપણે આરાધન કરી લ્યો. ગૃહસ્થમાં ગૃહસ્થનું આરાધન કરી લ્યો પછી દીક્ષા લઈને ચારિત્રનું આરાધન કરી લ્યો. સંસાર પરિભ્રમણ કરે છે, બીજું કાંઈ એનું ફળ આવતું નથી.

‘એ પ્રકારમાં અનંતકાળ થયાં ભૂલ થતી આવી છે, માટે અત્યંત વિચારે પગલું ભરવું યોગ્ય છે.’ પહેલું પગલું ભરજો એ સાચી દિશામાં ભરજો. દિશા ફેર થઈ કે ઉન્માર્ગે ચાલ્યા જશો. પહેલું પગલું સાચી દિશામાં ભરજો. એક પગ મૂકો, જે ‘દી મૂકો, જ્યારે મૂકો ત્યારે સાચી દિશામાં પગલું ભરજો. ખોટી દિશામાં જાશો નહિ. નહિતર મનુષ્ય જીવન તો ચાલ્યું જશે પણ પછી અનંતકાળના અનંત ભવ કેટલા જાશે માર્ગે ચડવા માટે (એનો કોઈ હિસાબ નહિ રહે). એક જગ્યાએ તક મળી છે અત્યારે. આ મનુષ્યભવમાં વિવેક કરી શકે એવી પરિસ્થિતિ બહુ સારી છે. હવે અહીંયાં જો જીવ ભૂલ કરે છે, દિશા ફેર થઈ જાય છે, એને અનંત ભવને અનંત કાળ સુધી માર્ગનો પત્તો લાગતો નથી. આ દશા થઈ જાય છે. ‘અત્યારે એ જ વિનંતી’. દીક્ષા લેવાના છે ને ? બહુ મુદ્દાની વાત કરી છે. ‘રાયચંદના નિષ્કામ યથાયોગ્ય.’ અહીંયાં પોતાનું નામ નાખ્યું છે. અહીં સુધી રાખીએ.

પોતામાં / નિજમાં પરના અસ્તિત્વને ભ્રમથી અનુભવતાં, (પોતાના) સ્વયંના સમ્પ્ત્ સ્વરૂપની વિદ્યામાનતાને ભૂલેલા જીવને, સમ્યક્માર્ગમાં ચડાવવા અર્થે, પરપ્રકાશનના કાળે પરલક્ષના નિષેધ અર્થે, “ખરેખર પર જણાતું નથી”- એવું જ્ઞાનીપુરુષોનું નિજમાં નિજને ગ્રહણ કરાવવા માટેના હેતુભૂત પ્રયોગનું આ વિધાન છે, અધ્યાત્મ પદ્ધતિનું આ કથન સમ્યક્ પ્રકારે અવધારવા યોગ્ય છે. (અન્ય પ્રકારે નહિ) જિનેશ્વરનો સનાતન માર્ગ સદા જયવંત વર્તો !!

(અનુભવ સંજીવની-૧૦૨૮)

તા. ૧૨-૧-૧૯૯૦, પ્રવચન નં. ૧૨૯
પત્રાંક - ૪૦૧ અને ૪૦૨

‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર’ ગ્રંથ, પત્ર ૪૦૧. પાનું ૩૫૦. બીજા પેરેગ્રાફથી લઈએ. પત્ર ‘બોટાદ’ના ‘મણિલાલ રાયચંદ ગાંધી’ ઉપર છે. ‘સોભાગ્ય’ના કહેવાથી પત્રવ્યવહાર એમણે શરૂ કર્યો છે અને પ્રત્યક્ષ સમાગમની ઇચ્છા દર્શાવી છે. તેમને ઉત્તર આપે છે.

‘તમારા જાણવામાં આવ્યું હોવું જોઈએ કે અત્ર અમારું જે રહેવું થાય છે તે ઉપાધિપૂર્વક થાય છે, અને તે ઉપાધિ એવા પ્રકારથી છે કે તેવા પ્રસંગમાં શ્રી તીર્થંકર જેવા પુરુષ વિષેનો નિર્ધાર કરવો હોય તોપણ વિકટ પડે,...’ અમે જે પ્રકારના સંયોગોમાં ઊભા છીએ તે સંયોગોમાં તમને અમારો નિર્ધાર કરવો ઘણો વિકટ છે, એમ કહેવું છે. કહેવું એમ છે કે તમે ભલે અમારા માટે સાંભળ્યું હોય પણ અમારા ઉદય પ્રસંગો જોઈને અમારા વિષેનો તમારો જે નિર્ણય છે એ નિર્ણય કદાચ ફરી જાય, શંકા પડે તમને એવો વ્યવહાર છે. અમારો એવો ઉદય છે કે આ જગ્યાએ કોઈ તીર્થંકર જેવા પુરુષ હોત, અમારી જગ્યાએ, તોપણ તમે નિર્ણય ન કરી શકત. એવો વિચિત્ર ઉદય છે અમારો, એમ કહે છે. બીજું, ઉદય એવો છે અને સામે યોગ્યતા એવી છે.

‘કારણકે અનાદિકાળથી માત્ર જીવને બાહ્યપ્રવૃત્તિ અથવા બાહ્યનિવૃત્તિનું ઓળખાણ છે;...’ જો નિવૃત્તિમાં હોય જ્ઞાનીપુરુષ અને જ્ઞાન-ધ્યાનની વાતો ચાલતી હોય, તત્ત્વની વાતો ચાલતી હોય તો તો તેમની વાતને અનુસાર નિર્ણય કરવો સહેલો પડે છે અથવા જીવને શંકાનું કારણ થતું નથી. પણ બાહ્ય પ્રવૃત્તિમાં ઊભેલા જ્ઞાનીને જુએ ત્યારે નિર્ણય થવો, કોઈએ કહ્યું હોય તોપણ એ વાતનો વિશ્વાસ રહેવો એ જરા કઠિન પડે છે. કેમકે એની અનાદિકાળથી એવી રીતે ઓળખવાની પદ્ધતિ છે. એ બાહ્ય પ્રવૃત્તિથી ઓળખે છે. એમ કહીને એમ કહ્યું કે અંતરંગ પરિણતિથી જે ઓળખવાનો વિષય છે એને છોડીને જીવ બાહ્ય પ્રવૃત્તિથી વિચાર કરે છે, નિર્ણય કરે છે.

‘અને તેના આધારે જ તે સત્પુરુષ, અસત્પુરુષ કલ્પતો આવેલ છે;...’ જો વેપાર-ધંધામાં અને ગૃહસ્થમાં સત્પુરુષ ઊભા હોય તો એને એ જ્ઞાનીપુરુષ તરીકે ઓળખી શકતો નથી. અને એવી રીતે જેણે કલ્પના કરી છે, કોઈ જ્ઞાનની વાતો કરે તો સત્પુરુષ, કોઈ પ્રવૃત્તિ કરે તો તે સત્પુરુષ નહિ. એવી રીતે જે કલ્પતો (આવ્યો છે). જીવ બાહ્યદષ્ટિથી એવી જ કલ્પના કરે છે.

‘કદાપિ કોઈ સત્સંગના યોગે...’ એટલે કે બીજા કોઈ મુમુક્ષુએ એમ કહ્યું હોય, સત્સંગના યોગે, પ્રત્યક્ષ યોગ થાય અને કોઈએ વાત કરી હોય કે ભાઈ ! આ એક સત્પુરુષ છે, પરિચય કરવા જેવા છે. ‘જીવને ‘સત્પુરુષ આ છે’ એવું જાણવામાં આવે છે,...’ કોઈ બીજા મુમુક્ષુથી જાણવામાં આવે છે. કોઈ વખત કોઈ સત્પુરુષ બીજા સત્પુરુષ માટે પણ કહે છે, એવો પ્રકાર બને છે ખરો અને જીવને જાણવામાં આવે છે. ‘તોપણ પછી તેમનો બાહ્યપ્રવૃત્તિરૂપ યોગ દેખીને જેવો જોઈએ તેવો નિશ્ચય રહેતો નથી;...’ પોતાના વિચારમાંથી જીવ વિચલિત થઈ જાય છે કે આ બધી એ તો પ્રવૃત્તિ અને પળોજણ લઈને બેઠા છે આ તો. જ્ઞાની કાંઈ આવા હોય ? આવા કાંઈ જ્ઞાની હોય એવું લાગતું નથી. એને નિશ્ચય રહેતો નથી. જાણવામાં આવ્યું હોય તોપણ એ નિર્ણયમાં જીવ ટકી શકતો નથી.

એ વાત કરી હતી. જાણવું એક વાત છે, ઓઘેઓઘે સંમત થવું એક વાત છે, ઓઘસંજ્ઞામાં પણ ટકી રહેવું વળી બીજી વાત છે અને પરિણતિથી ઓળખવા એ વળી ત્રીજી વાત છે. એમ સત્પુરુષને ઓળખવા માટે ઘણા ઊંડા ઊતરવું પડે છે. એટલું જ નહિ, પોતાની યોગ્યતા પણ જીવે તૈયાર કરવી પડે છે, એ વગર નથી ઓળખાતા. એ બુદ્ધિનો વિષય નથી, પાત્રતાનો વિષય છે.

‘જેવો જોઈએ તેવો નિશ્ચય રહેતો નથી; અથવા તો નિરંતર વધતો એવો ભક્તિભાવ નથી રહેતો;...’ અથવા ભલે સત્પુરુષ તરીકે અમાન્ય ન કરે અથવા વિરોધ ન કરે. માને કે ભાઈ ! લાગે તો છે એવું કાંઈ હશે. જ્ઞાન તો લાગે છે ને કાંઈક વાત તો મેળ ખાય છે. પણ એને આ સત્પુરુષ જ છે એમ ઓળખાણ નહિ હોવાથી જે વધતો એવો ભક્તિભાવ, ભક્તિભાવ અને વધતો એવો ભક્તિભાવ, એમાં પણ પાછો ફેર છે.

સામાન્ય ભક્તિભાવ (આવે કે) આ સત્પુરુષ છે એમ જાણીને આવે છે પણ

એના પ્રત્યે વધતો એવો ભક્તિભાવ આવે એ વળી બીજો પ્રકાર છે. અંતરથી આવે અને જેમ જેમ પરિચય વિશેષ થાય તેમ તેમ વિશેષ અપૂર્વતા ભાસે અને વિશેષ વિશેષ એને-મુમુક્ષુને ભક્તિભાવ વધે એવો પ્રકાર હોય છે.

મુમુક્ષુ :- નિરંતર આવે છે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, ભક્તિભાવ તો નિરંતર જ હોય ને ! અમુક ટાઈમે બંધ થઈ જાય, અભક્તિભાવ થઈ જાય એવું થોડું હોય ? નિરંતર વધતો... વધતો... જ જાય. ઘટતો ન જાય પણ વધતો જાય. એમ છે. ખરેખર ભક્તિભાવ છે એ વધતો જ જાય છે. જેમ જેમ પોતાને અપૂર્વતા ભાસતી જાય છે તેમ તેમ વધતો જાય છે. અથવા સત્પુરુષના સ્વરૂપનું જેમ જેમ પોતાને ભાવભાસન સ્પષ્ટ થતું જાય છે તેમ તેમ એને ભક્તિભાવ-બહુમાન વધતું જાય છે.

કોઈ 'વખતે તો સંદેહને પ્રાપ્ત થઈ જીવ તેવા સત્પુરુષના યોગને ત્યાગી...' કોઈ વખત તો જીવ આવી ભૂલ કરે છે કે કાંઈક એને શંકા પડે છે અને શંકા પડે છે એટલે એનો સત્સંગ છોડી દે છે, યોગ છોડી દે છે અને એને ત્યાગીને 'જેની બાહ્ય નિવૃત્તિ જણાય છે...' ત્યાગી થયા છે એવા 'અસત્પુરુષને દઢાગ્રહે સેવે છે.' કે ભાઈ ! આમને તો ત્યાગ છે આટલો, આટલું તો આ લેતા નથી, આટલું તો કરતા નથી, આટલું તો એને ખપે નહિ. ફલાણું છે. પણ એને આત્મજ્ઞાન ન હોય તો એ અસત્પુરુષના આશ્રયમાં જાય છે. 'એવા અસત્પુરુષને દઢાગ્રહે સેવે છે;...'

'માટે નિવૃત્તિપ્રસંગ જે કાળમાં સત્પુરુષને વર્તતો હોય તેવા પ્રસંગમાં તેમની સમીપનો વાસ તે જીવને વિશેષ હિતકર જાણીએ છીએ.' સામાન્ય પાત્રતા માટે આ વાત છે. વિશેષ પાત્રતાવાળા જીવને તો પ્રવૃત્તિમાં પણ જ્ઞાનીનો અંતર પુરુષાર્થ જોઈને, પ્રવૃત્તિથી ઘેરાયેલા એવા પ્રકારની અંદર પણ એમની અંતર પરિણતિ, એમની ભિન્નતા, ઉદાસીનતા, વીતરાગતા અને અંતર પુરુષાર્થ જોઈને ઊલટાનું અતિ બહુમાન આવે છે, કે અહો ! આવી પરિસ્થિતિમાં પણ એ અંદર ધ્રુવ ખૂંટે બંધાઈ ગયા છે, ત્યાંથી ફેરફાર કરતા નથી. અને એમના પરિણામ ઉપર કોઈ અસર જ જાણે જોવામાં આવતી નથી. ઉપરછલ્લા ઉપયોગથી ઉદયમાંથી પસાર થઈ જાય છે. છતાં એમના પરિણામ ઉપર અસર જોવામાં આવતી નથી.

વિશેષ યોગ્યતા હોય તો વિશેષ એને બહુમાન આવે છે. સામાન્ય યોગ્યતાવાળાને

વિચલિત થવાનું નિમિત્ત પણ બને છે. શંકા પડે છે. કાંઈક ઊંડે ઊંડે કાંઈક શંકા પડે છે. કોને ખબર અંદર શું હશે ? ભગવાન જાણે. પોતાની યોગ્યતા ન હોય એટલે એ દૂર થઈ જાય છે અને અસત્પુરુષના આશ્રયમાં ચાલ્યો જાય છે.

એ બહુ પ્રયોજનભૂત વાત લખી. એ વખતની ‘મણીભાઈ’ની યોગ્યતા જોઈને એમના પ્રયોજન સંબંધી વાત લખી છે કે જો તમે અમારી સમીપ આવવા માગતા હો તો તમારે અંતરદષ્ટિ કેળવવી પડશે અને અંતરદષ્ટિ કેળવશો તો અમારી પરિસ્થિતિમાં તમને ઘણો લાભ છે, જો અંતરદષ્ટિ નહિ કેળવો તો દૂર થઈ જતા વાર લાગશે નહિ. એમ થશે. કેમકે પોતે તો વૈરાગ્યવાળા હતા. હવે મુમુક્ષુ જેટલો પણ જ્ઞાનીનો વૈરાગ્ય ન જુએ ત્યારે મુમુક્ષુને શંકા પડે કે આના કરતા તો આપણને વધારે વૈરાગ્ય છે, એમ થઈ જાય એને. એટલે શંકા પડે.

મુમુક્ષુ :- બાહ્યદષ્ટિથી તો સત્પુરુષ ન ઓળખાય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, બાહ્યદષ્ટિથી તો ઓળખાય એમ નથી. પરિણતિનો પરિચય કરવો જોઈએ. એટલા સમીપ જવું જોઈએ અને પોતે પરિચય કરે પરિણતિનો એટલી પોતાની યોગ્યતા, ક્ષમતા આવવી જોઈએ. નહિતર જે અનાદિ પરિચિત છે એવા જે રાગાદિ પરિણામ એની તો ખબર પડી જાય છે અને એ સ્થૂળ પણ છે એટલે એનાથી એને બીજી છાપ, ઊલટી છાપ પડે છે.

‘આ વાત અત્યારે આથી વિશેષ લખાવી અશક્ય છે.’ આ વિષયમાં આથી વિશેષ લખતા નથી. ‘જો કોઈ પ્રસંગે અમારો સમાગમ થાય તો ત્યારે તમે તે વિષે પૂછશો અને કંઈ વિશેષ કહેવાયોગ્ય પ્રસંગ હશે તો કહી શકવાનો સંભવ છે. દીક્ષા લેવા વારંવાર ઇચ્છા થતી હોય તોપણ હાલ તે વૃત્તિ સમાવેશ કરવી, અને કલ્યાણ શું અને તે કેમ હોય તેની વારંવાર વિચારણા અને ગવેષણા કરવી.’ આપણે વાંચી ગયા છે. ‘એ પ્રકારમાં અનંતકાળ થયાં ભૂલ થતી આવી છે,...’ કલ્યાણ કેમ થાય ? એ વિચારવામાં જીવે અનાદિકાળથી ભૂલ કરી છે, અનંતકાળથી ભૂલ કરી છે ‘ખાટે અત્યંત વિચારે પગલું ભરવું યોગ્ય છે.’

જ્યારે કોઈ જીવ પોતાના કલ્યાણનો વિચાર કરે ત્યારે પ્રારંભ કેમ કરવો ? એનો ઘણો વિચાર કરવો. કોનો સમાગમ કરવો ? એનો ઘણો વિચાર કરવો. એમનેમ ગમે ત્યાં દોડી જવું નહિ. એમ ને એમ ગમે ત્યાં એ પગલું ભરવા જેવું (નથી), ગમે

તે રીતે પોતાની કલ્પનાએ એ પગલું ભરવા જેવું નથી. સત્પુરુષના આશ્રયે, સત્પુરુષની આજ્ઞાએ પ્રવર્તવું એ જ એને પોતાને માટે હિતકર છે, એમ કહેવું છે. ‘અત્યારે એ જ વિનંતી.’ ૪૦૧ (પત્ર પૂરો) થયો. આ પહેલો પત્ર છે.

મુમુક્ષુ :- ‘સોભાગભાઈ’ ઉપરનો પત્ર છે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ના, આ ‘મણિભાઈ’ને પહેલો પત્ર છે અને ‘સોભાગભાઈ’ના કહેવાથી એમણે સમીપમાં જવા માટેની પોતાની ઈચ્છા પત્રથી વ્યક્ત કરી છે.

મુમુક્ષુ :- વાત ઘણી સારી લીધી છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ઘણી સારી લીધી છે. સારી વાત લીધી. મુમુક્ષુજીવને પોતાને આ ખાસ વિચારવા જેવો વિષય છે. ઉદય તો અનેક પ્રકારના બનશે. કોઈ વખત જ્ઞાની પોતાના ઉપર ગુસ્સે થાય, ત્યારે ગુસ્સે થયા છે એવું જ લાગે ને ? બીજું કેવું લાગે ? સીધે સીધું એમ લાગે પોતાના ઉપર ઉદય હોય એટલે. મારા ઉપર ગુસ્સે થયા, મને આમ કહી દીધું. એમ લાગે.

મુમુક્ષુ :- અંદરમાં કેટલી કરુણા હોય છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, એ તપાસવું જોઈએ, એ વિચારવું જોઈએ કે કેટલું હિત વસ્યું છે. એમના હૃદયમાં આપણા પ્રત્યે કેટલું હિત વસ્યું છે એ વાત જો વિચારી ન શકે તો જીવ દૂર થઈ જાય.

મુમુક્ષુ :- પોતે હિતના રસ્તે ચડેલા હોય એ બીજાને...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પ્રશ્ન જ નથી. પોતે પોતાના હિતના રસ્તે પડેલા છે. એ બીજાનું અહિત થાય, કરવું, કરાવવું, અનુમોદવું કાંઈ બને નહિ. મનથી, વચનથી, કાયાથી. એ નિઃશંક વાત છે. શંકા કરવા જેવો વિષય નથી. નિઃશંક વાત છે.

પત્રાંક-૪૦૨

મુંબઈ, ભાદરવા સુદ ૭, સોમ, ૧૯૪૮

ઉદય જોઈને ઉદાસપણું ભજશો નહીં.

સ્વસ્તિ શ્રી સાયલા શુભસ્થાને સ્થિત, મુમુક્ષુજનને પરમ હિતસ્વી, સર્વ જીવ પ્રત્યે પરમાર્થ કરુણાદષ્ટિ છે જેની, એવા નિષ્કામ, ભક્તિમાન શ્રી સુભાગ્ય પ્રત્યે,

શ્રી 'મોહમયી' સ્થાનેથી.....ના નિષ્કામ વિનયપૂર્વક યથાયોગ્ય પ્રાપ્ત થાય.

સંસાર ભજવાના આરંભકાળ(?)થી તે આજ દિન પર્યંત તમ પ્રત્યે જે કંઈ અવિનય, અભક્તિ અને અપરાધાદિ દોષ ઉપયોગપૂર્વક કે અનુપયોગે થયા હોય તે સર્વ અત્યંત નમ્રપણે ક્ષમાવું છું.

શ્રી તીર્થકરે જેને મુખ્ય એવું ધર્મપર્વ ગણવાનું યોગ્ય ગણ્યું છે, એવી સંવત્સરી આ વર્ષ સંબંધી વ્યતીત થઈ. કોઈ પણ જીવ પ્રત્યે કોઈ પણ પ્રકારે કોઈ પણ કાળને વિષે અત્યંત અલ્પ પણ દોષ કરવો યોગ્ય નથી, એવી વાત જેને પરમોત્કૃષ્ટપણે નિર્ધાર થઈ છે, એવા આ ચિત્તને નમસ્કાર કરીએ છીએ, અને તે જ વાક્ય માત્ર સ્મરણયોગ્ય એવા તમને લખ્યું છે; કે જે વાક્ય નિઃશંકપણે તમે જાણો છો.

'રવિવારે તમને પત્ર લખીશ' એમ જણાવ્યું હતું તથાપિ તેમ થઈ શક્યું નથી, તે ક્ષમા કરવા જોગ છે. તમે વ્યવહારપ્રસંગની વિગત સંબંધી પત્ર લખ્યો હતો, તે વિગત ચિત્તમાં ઉતારવા અને વિચારવાની ઇચ્છા હતી, તથાપિ તે ચિત્તના આત્માકારપણાથી નિષ્ફળપણાને પ્રાપ્ત થઈ છે : અને અત્યારે કંઈ લખવું બનાવી શકાય એમ ભાસતું નથી, જે માટે અત્યંત નમ્રપણે ક્ષમા ઇચ્છી આ પત્ર પરિસમાપ્ત કરું છું.

સહજસ્વરૂપ

૪૦૨ પત્ર છે 'સોભાગભાઈ' ઉપરનો. મથાળું છે. 'ઉદય જોઈને ઉદાસપણું ભજશો નહીં.' એટલે કે ઉદય જોઈને તમે કોઈ શંકામાં પડશો નહિ અથવા અભક્તિ, અભક્તિ થાય, ઉદાસ એટલે અહીંયાં એવું લેવું છે, ઉદય જોઈને-અમારો ઉદય લઈને તમને અભક્તિ થાય, શંકા થાય, જે સ્નેહ છે એ ઓછો થાય એવું કરતા નહિ. કેમ ? કે એ વારંવાર પોતાની જે આર્થિક પરિસ્થિતિ છે એ સંબંધી ઉલ્લેખ કરે છે અને વારંવાર 'શ્રીમદ્જી' એ વાતનો બંધ વાળી દે છે. એ વાત નહિ કરો તમે. તમારા પરિણામ એ બાજુ નહિ લઈ જાવ. એ તો સીધો ઉદય થયો કે આટલો બધો મારો પ્રેમ છે, મારી ભક્તિ છે, એમને પણ મારા પ્રત્યે એટલા બધા વિશેષણો વાપર્યાં છે છતાં આ બાબતમાં તો કાંઈ કરતા નથી. કંઈ કરતા નથી, કોઈની પાસે કરાવતા નથી. એટલે એમાં કાંઈ પણ પરિણામમાં ઓટ આવે, ઉદાસીનતા એટલે કાંઈપણ ઉપેક્ષા થાય એવું ન થવું જોઈએ.

એ મથાળું બાંધ્યું છે. જ્યારે જે કહેવા યોગ્ય હોય તે કહેવું એના જેવી વાત છે. અથવા જેમ કુંભાર માટલું ઘડે છે તો હળવેથી મારે, જોરથી મારે. ટીપેને ? ટીપવાનું લાકડું આવે છે. અંદરથી ટીપે, બહારથી ટીપે, હળવેથી (ટીપે) અને બરાબર ઘાટ થાય, એકદમ સરસ ઘાટેલું થાય એવું એ કરે છે. તો ક્યાં કેટલું કેમ કરવું એ એમને ખબર છે. એમાં એ નિષ્ણાત છે. એના જેવી આ વાત છે.

મુમુક્ષુ :- ભજશો નહિ એટલે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ભજશો નહિ એટલે પરિણમશો નહિ. ઉદાસપણે પરિણમશો નહિ. ભજવું એટલે પરિણામનું થવું.

મુમુક્ષુ :- જ્ઞાની મુમુક્ષુની પરિણતિ જોઈને...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા ! યોગ્યતા જોઈને જેટલું કહેવા યોગ્ય છે એટલું કહે છે. ઓછું નહિ, વધારે નહિ. અને જ્યારે જે કહેવા યોગ્ય હોય છે. એટલે કે જ્યારે જેટલો રોગ, રોગની માત્રામાં જેટલો ડોઝ જે પ્રકારની દવાનો એટલો તે પ્રકારની દવાનો ડોઝ આપે છે, એમ કહેવું છે. આવી સીધી Treatment મળવી એ પણ એક મહાભાગ્યની નિશાની છે. અને એ જીવ અવશ્ય તરી જાય છે.

'સ્વસ્તિ શ્રી સાયલા શુભસ્થાને સ્થિત, મુમુક્ષુજનને પરમ હિતસ્વી,....' કેવા છો તમે ? મુમુક્ષુજનને તો તમે પરમ હિતસ્વી છો.

મુમુક્ષુ :- ‘સોભાગભાઈ’ પણ મુમુક્ષુ જ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, તોપણ કહે છે કે બીજા મુમુક્ષુઓને તમારાથી ઉપકાર થાય એવા તમે છો. બીજા મુમુક્ષુઓનું તમે હિત ઇચ્છો છો એવા છો. બીજા મુમુક્ષુઓના હિતસ્વી છો તમે.

‘સર્વ જીવ પ્રત્યે પરમાર્થ કરુણાદષ્ટિ છે જેની,.....’ બધા જીવો પ્રત્યે તમારી કરુણાદષ્ટિ છે. બધા જીવો જગતમાં સુખી થાય, કોઈ જીવ દુઃખી ન રહે. કેવા વિશેષણો વાપર્યા છે ! ‘એવા નિષ્કામ, ભક્તિમાન શ્રી સુભાગ્ય પ્રત્યે,....’ તમારી ભક્તિનો પણ ખ્યાલ છે, તમારી નિષ્કામતાનો પણ ખ્યાલ છે. નિષ્કામતાનો અર્થ એ છે કે તમારે તમારું આત્માનું હિત કરી લેવું છે એ અમને ખબર છે. આત્માની જે હિતબુદ્ધિ તમને ઉગી છે એને પોતે કેટલો ટેકો આપે છે ! ઘણો Response આપે છે આ જગ્યાએ.

મુમુક્ષુ :- અમારા માટે આ બહુ સરસ ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, એટલી યોગ્યતા પોતાને એવા પરિણામ હોવા જોઈએ.

‘શ્રી ‘મોહમયી’ સ્થાનેથી ..... ના’ એટલે પોતાનું નામ લખ્યું હશે. જુદો શબ્દ પ્રયોગ કર્યો હશે એટલે અનેક જગ્યાએ સંપાદન કરનારાએ સંકોચ અનુભવ્યો છે, એવું લાગે છે કે સંકોચ અનુભવ્યો છે. ‘..... ના નિષ્કામ વિનયપૂર્વક યથાયોગ્ય પ્રાપ્ત થાય.’

‘સંસાર ભજવાના આરંભકાળ(?)થી...’ જો કે આરંભ છે નહિ એટલે પ્રશ્નાર્થ મૂક્યો છે. અનાદિથી સંસાર છે જીવનો. ‘સંસાર ભજવાના આરંભકાળ(?)થી તે આજ દિન પર્યત...’ આજના દિવસ સુધી. ‘તમ પ્રત્યે જે કંઈ અવિનય, અભક્તિ અને અપરાધાદિ દોષ ઉપયોગપૂર્વક કે અનુપયોગે થયા હોય તે સર્વ અત્યંત નમ્રપણે ક્ષમાવું છું.’

મુમુક્ષુ :- પર્યુષણ ગયા છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, પર્યુષણ ગયા છે. ભાદરવા સુદ સાતમ ચાલે છે. સંવત્સરી ગઈ છે એટલે ક્ષમાપના લખે છે. પત્રના પ્રારંભમાં ક્ષમાપના લખી છે.

‘શ્રી તીર્થકરે જેને મુખ્ય એવું ધર્મપર્વ ગણવાનું યોગ્ય ગણ્યું છે, એવી સંવત્સરી આ વર્ષ સંબંધી વ્યતીત થઈ.’ હજી ભવિષ્યમાં તો ઘણી એવી સંવત્સરી આવવાની છે. આ વર્ષ સંબંધીની વ્યતીત થઈ. એક એક શબ્દ કેટલો તોળીને લખે છે ! સામાન્ય વાતમાં પણ એક એક શબ્દમાં કેટલો ઉપયોગ છે ! કેટલી ચોકસાઈ છે !

‘કોઈ પણ જીવ પ્રત્યે કોઈ પણ પ્રકારે કોઈપણ કાળને વિષે અત્યંત અલ્પ પણ દોષ કરવો યોગ્ય નથી,...’ કોઈપણ જીવ પ્રત્યે કોઈપણ પ્રકારે. પછી આ જીવ અમને અનુકૂળ છે, આ અમને પ્રતિકૂળ છે એવો ભેદ પાડવાનો પ્રશ્ન નથી આની અંદર. કોઈપણ જીવ પ્રત્યે, બધા જીવો પોતાને માટે સરખા છે. ‘કોઈપણ જીવ પ્રત્યે, કોઈપણ પ્રકારે...’ અમુક પ્રકારે નહિ અને અમુક પ્રકારે એમ નહિ. કોઈપણ કાળને વિષે. એટલે અપવાદ નથી રાખતા સિદ્ધાંતમાં. ‘અત્યંત અલ્પ પણ દોષ કરવો યોગ્ય નથી,...’ થોડો પણ દોષ પોતે કરવા યોગ્ય છે એમ માનતા નથી. દોષ કરવો એ સિદ્ધાંતને અનુકૂળ નથી. પરિપૂર્ણ નિર્દોષ થવું છે એ જેનો સિદ્ધાંત છે, એ જેનું ધ્યેય છે એને નિર્દોષ થવું એ જ એની માર્ગની શ્રેણી હોય, એ જ માર્ગે એ ચડવા માગતો હોય, આગળ વધવા માગતો હોય, એમાં દોષ કરવો એ વાત હોઈ શકે નહિ. એમ કહે છે.

‘અત્યંત અલ્પ પણ દોષ કરવો યોગ્ય નથી, એવી વાત જેને પરમોત્કૃષ્ટપણે નિર્ધાર થઈ છે,...’ એવો ઉત્કૃષ્ટ જેણે નિર્ધાર કર્યો છે, ધ્યેય બાંધ્યું છે કે મારે પરિપૂર્ણ નિર્દોષ થવું છે. અલ્પ દોષ પણ મને હોવો જ ન જોઈએ. દોષ છે એ જીવને કલંક છે. અને પોતાના ઉપર કલંક કોઈ ઈચ્છે નહિ. જો એ ખરેખર હોય તો એની આ ભાવના આવવી જોઈએ. જો પોતાની નિષ્કલંક દશા જીવ ઈચ્છતો હોય તો એને આ ભાવના આવવી જોઈએ કે કોઈ જીવ પ્રત્યે, કોઈ પ્રકારે કોઈ કાળને વિષે કિંચિત પણ દોષ, અલ્પ પણ દોષ કરવો યોગ્ય નથી. આ એને ભાવના આવે. આનું નામ પૂર્ણતાનું ધ્યેય છે. આનું નામ પૂર્ણતાને લક્ષે નિર્ધાર કરેલો જીવ છે.

લક્ષ શબ્દ બે જગ્યાએ વપરાય છે. એક પોતાનું ત્રિકાળી સ્વરૂપ છે એ લક્ષના સ્થાને છે અને એવું જ્યારે યથાર્થ લક્ષ હોય ત્યારે એને પર્યાયમાં પણ પૂર્ણ શુદ્ધિનું જ ધ્યેય અથવા લક્ષ હોય. એમ દ્રવ્ય-પર્યાયની લક્ષની અંદર સંધિ છે. એટલે પરિણામની ચાલ બરાબર ગોઠવાય છે અને નહિતર ક્યાં ભૂલ થાય એને પોતાને ખબર પડતી નથી. દોષ થાય એની પોતાને જ ન ખબર પડે. એમનેમ જ ચાલ્યો જાય. કેમકે એનું ધ્યેય છે એ જે એને નિર્ધાર હોવો જોઈએ એ એને નથી. આ મુશ્કેલી છે.

પહેલા એ વાત છે. શરૂઆતમાં એટલે પહેલાં અને પહેલાં એટલે શરૂઆતમાં એ વાત છે, પછી સ્વભાવ ઓળખાય છે. એમાંથી સ્વભાવની ભાવના ઉત્પન્ન થાય છે. પછી સ્વભાવ સુધી પહોંચાય છે. જો આ ધ્યેય અને આ નિર્ધાર જીવનો ન હોય

તો એ સ્વભાવને ઓળખી પણ ન શકે, સ્વભાવનો આશ્રય પણ ન કરી શકે, સ્વભાવ સમીપ પણ ન જઈ શકે. આ પરિસ્થિતિ છે. એટલે એ ધ્યેય પછી છૂટી જાય છે. સ્વભાવનો આશ્રય થાય એટલે ધ્યેય છૂટી જાય છે એમ નથી. કેમકે આશ્રય તો આશ્રયના સ્થાને છે, ધ્યેય ધ્યેયના સ્થાને છે. બંને પોતપોતાના સ્થાને રહી જાય છે. અને ત્યારે યથાર્થતા આવે છે. ત્યારે જ બંને પડખે સમ્યક્પણું છે, નહિતર એક પડખે સમ્યક્પણું કરવા જતાં જીવ આભાસમાં ચાલ્યો જાય છે. એને બે પડખાં સમ્યક્ રહેતા નથી. સમતુલા નથી જળવાતી. કેમકે આશ્રયનો વિષય વજન દેવાનો છે. જે આશ્રયનો વિષય શુદ્ધાત્મા છે એ તો જોર દેવાનો વિષય છે. એ જોર દેતા સમતુલા કોઈ ગુમાવે છે તો નિશ્ચયાભાસમાં આવે છે. એ સમતુલા ત્યારે જ ન ગુમાવે કે પહેલા જેને આવું ધ્યેય બંધાઈ ગયું હોય એને. કેમકે એને ભાવનામાં પરિપૂર્ણ નિર્દોષ થવું છે અને નિશ્ચયાભાસમાં તો દોષ ચાલુ થઈ જશે. એટલે તરત જ એ બાજુ જતો જીવ અટકી જાય છે. નિશ્ચયાભાસ નહિ થવાનું આ કારણ છે કે પહેલા એને ધ્યેય બાંધેલું છે, નિર્ધાર કરેલો છે કે અવસ્થાદષ્ટિએ મારે પૂર્ણ નિર્દોષ થવાની વાત છે. પછી આશ્રયનો સવાલ ઊભો થાય છે અને પછી એને ક્યાંય Balance ગુમાવીને ક્યાંય આભાસ થવાનો પ્રશ્ન રહેતો નથી.

મુમુક્ષુ :- આ ધ્યેય કેવી રીતે...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ધ્યેય છે એ એવી વાત છે કે પછી જીવની દિશા નથી ફરતી. નિર્દોષતા સંબંધીનું જે એનું ગમન છે, ગતિ છે પરિણામની, એ પરિણામની ગતિ, એની જાતિ અને એની શક્તિ આ ત્રણ ભાંગા પાડવા જોઈએ. એક પરિણામના આ ત્રણ ભાંગા વિચારવા જોઈએ. એની ગતિ, એની શક્તિ અને એની જાતિ. આટલું જો બરાબર સમજાય, ખાસ કરીને જ્ઞાનમાં અને ચારિત્રમાં, (તો) જીવ ભૂલે નહિ.

‘બનારસીદાસે’ લીધું છે. ‘બનારસીદાસ’. જે ઉપાદાન-નિમિત્તની ચિઠ્ઠી લીધી છે ને? એમાં એ વાત લીધી છે ‘મોક્ષમાર્ગપ્રકાશક’માં જ્ઞાન અને ચારિત્રને નિમિત્ત ઉપાદાન તરીકે લીધા છે. બંને ગુણ શુદ્ધરૂપ ભાવ જાણવા. અશુદ્ધરૂપ ભાવ પણ જાણવા. યથાયોગ્ય સ્થાને માનવા. બંને ભાવોને શુદ્ધિ-અશુદ્ધિના યથાયોગ્ય સ્થાને માનવા. કેમકે બંને ગુણ છે એ જીવના અનંત ગુણમાં બંને ગુણ છે પણ સર્વ ગુણો અસહાય છે, સ્વાધીન છે. અસહાય છે એટલે કોઈને કોઈની સહાયની જરૂર પડે

એમ નથી. સ્વાધીન છે એટલે પોતાની શક્તિએ પરિણમી રહ્યા છે અને શાશ્વત છે. કોઈ ક્યારેય નવો થાય છે, કોઈ ક્યારેય નાશ પામે છે એવું નથી. તેનું વિવરણ, હવે તેનું વર્ણન કે તે બંને ગુણોની ગતિ ન્યારી ન્યારી, બંનેની શક્તિ ન્યારી ન્યારી અને જાતિ ન્યારી ન્યારી. બંને ગુણોની ગતિ ન્યારી ન્યારી, શક્તિ ન્યારી ન્યારી, જાતિ ન્યારી ન્યારી અને સત્તા ન્યારી ન્યારી. આમ દ્રવ્યની અપેક્ષાએ એક સત્તા છે પણ ગુણની અપેક્ષાએ એની ભિન્ન ભિન્ન સત્તા છે. અહીંયાં ભિન્નત્વ જોવું છે. ભિન્નત્વ જોવું હોય ત્યારે બીજો નય લાગુ પડે છે. અહીંયાં ભિન્નત્વ જોવું છે. ભેદનયથી કથન છે એમ લેવું. જ્ઞાનગુણની તો જ્ઞાન અને અજ્ઞાનરૂપ ગતિ.

મુમુક્ષુ :- પરિણમન ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, ગતિ એટલે પરિણમન. બે પ્રકારનું એનું ગતિમાન પરિણમન હોય છે, એક અજ્ઞાનરૂપ અને એક જ્ઞાનરૂપ. એમ જ્ઞાનના પરિણામની બે પ્રકારની ગતિ છે. આપણે શેમાંથી વાત ચાલી એ ? આ ધ્યેય પ્રત્યેની ગતિની વાત ચાલે છે. આ નિર્દોષતાના ધ્યેય પ્રત્યેની ગતિ. એમાંથી આ વિચાર આવ્યો છે.

જ્ઞાનની તો જ્ઞાન અને અજ્ઞાનરૂપ ગતિ, સ્વપરપ્રકાશક એની શક્તિ. ‘નિજરૂપા પરરૂપા ભાસી’ એ પોતાની જ્ઞાનની શક્તિ છે અને સમ્યગ્જ્ઞાનરૂપ તથા મિથ્યાજ્ઞાનરૂપ એની જાતિ છે. જો જ્ઞાનની જાતિ ઓળખાય તો સમ્યક્ જાતિ એની ઓળખાય. મૂળ જાતિ એની સમ્યક્ છે. જે મિથ્યાત્વ જાતિનું જ્ઞાન છે એ એની વિપરીત જાતિ છે, એ એની વિકારી જાતિ છે. જ્ઞાનની મૂળ જાત, તો સમ્યક્જ્ઞાન એ એની મૂળ જાતિ છે. એટલે જાતથી ઓળખાય છે.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- સૂક્ષ્મ ફેર છે એ. જ્ઞાનપણે અને અજ્ઞાનપણે એની ગતિ છે અને સમ્યક્ અને મિથ્યાત્વ એની જાતિ છે. આમ આપણે દિશા લેવી છે. ધ્યેય પ્રત્યે ગતિમાન જ્ઞાન છે કે ધ્યેય પ્રત્યે ગતિમાન નથી ? હવે એમ કેમ લેવું છે ? ખરેખર તો પ્રશ્ન ત્યાં સુધી છણવો જોઈએ કે એવું શું કરવા ? આ ગતિનું પડખું શું કરવા જુદું પાડે છે ? કે મુમુક્ષુ દશામાં સમ્યક્જ્ઞાન તો નથી. છતાં યથાર્થ જ્ઞાન પણ છે અને અયથાર્થ જ્ઞાન પણ છે. આ એની-જ્ઞાનની ગતિ બતાવે છે કે કઈ બાજુ ચાલે છે એ.

એક મુમુક્ષુ જીવ છે એ શાસ્ત્ર વાંચે છે. શાસ્ત્ર અનુસાર અર્થઘટન કરે છે. ભૂલ કરતો નથી. છતાં જ્ઞાન અયથાર્થ હોય તો એની જ્ઞાનની ગતિ બરાબર નથી. વિશેષ ક્ષયોપશમ હોય, ઘણો ઉઘાડ હોય, શાસ્ત્ર અનુસાર અર્થઘટન કરતા હોય, સારા વિદ્વાન હોય છતાં અયથાર્થપણું હોય.

મુમુક્ષુ :- અવલોકનમાં આવતો નથી એટલે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- અવલોકનમાં આવતો નથી અને પરલક્ષ છે. પરલક્ષી છે. અર્થમાં ભૂલ નથી. અર્થ નહિ ભાવાર્થમાં ભૂલ નથી, નયાર્થમાં ભૂલ નથી. મતાર્થમાં ભૂલ નથી—એ જે ચાર-પાંચ ભાંગા છે એમાં ક્યાંય ભૂલ નથી. છતાં પરલક્ષે છે માટે યથાર્થ નથી.

મુમુક્ષુ :- ધ્યેયમાં ભૂલ છે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, ધ્યેયમાં ભૂલ છે. ધ્યેય બાંધ્યું નથી એટલે ગતિમાં ફેર છે એમ કહેવું છે. જાતિ તો છે અજ્ઞાનની અને મિથ્યાત્વની જાતિ છે. અને જે જીવનું જ્ઞાન યથાર્થ છે એની ગતિ બરાબર છે. એ સમ્યક્જ્ઞાન થઈ જશે આગળ જતાં.

જે સ્વલક્ષે, ભલે ઓછો ઉઘાડ છે પેલા વિદ્વાન કરતાં મુમુક્ષુનો, પણ સ્વલક્ષે, આત્મલક્ષે, આત્મહિતના લક્ષે સ્વાધ્યાય કરે છે. યથાર્થ એનું જ્ઞાન કામ કરે છે. આગળ વધીને સમ્યક્જ્ઞાનમાં પહોંચી જશે. એટલે બહુ ઝીણું કાંત્યું છે. ‘બનારસીદાસે’ એમની ‘પરમાર્થ વચનીકા’માં બહુ સૂક્ષ્મ કાંત્યું છે. આમાં ‘ઉપાદાન નિમિત્ત’માં પણ બહુ ઝીણું કાંત્યું છે.

મુમુક્ષુ :- સ્વલક્ષે સ્વાધ્યાય કરવો હોય તો કેવી રીતે કરવો ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- સારી વાત છે. આપણે તો અનેક વાર એ વિષય ચર્ચાએ છીએ. ફરીને (આ ભાઈ) નવા છે. આ વિષય માટે હોં ! મુમુક્ષુ તરીકે નહિ.

મુમુક્ષુને એક આત્મહિતનું લક્ષ રહેવું અને (એ) સિવાઈ બીજો કોઈ ઉદ્દેશ નહિ. એ લક્ષે સ્વાધ્યાય, વાંચન, શ્રવણ, ચર્ચા, તત્ત્વવિચાર જે કાંઈ પ્રવૃત્તિ (કરે), કોઈપણ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ, અરે...! કોઈપણ ઉદ્યમની પ્રવૃત્તિ લ્યો ને, આત્મહિતના લક્ષે થાય છે એને મુમુક્ષુની ભૂમિકાનું સ્વલક્ષ કહે છે અને એમ થતાં જેને પોતાના સ્વરૂપનો યથાર્થ ભાવભાસન થઈને નિર્ણય થાય છે, નિશ્ચય થાય છે, સ્પષ્ટ અનુભવાંશે પ્રતીતિ (થાય છે) કે મારું આવું ત્રિકાળ શુદ્ધ સિદ્ધ સમાન સ્વરૂપ છે, ત્યારે એને આત્મલક્ષ થયું

એમ કહેવાય છે. આવું લક્ષ થવા માટે તમામ શાસ્ત્રો છે. ‘લક્ષ થવાને તેહનો કહ્યા શાસ્ત્ર સુખદાયી’. એમ બે અર્થમાં આ આત્મલક્ષ અથવા સ્વરૂપલક્ષ એવો શબ્દ વપરાય છે. એના પ્રકરણ અનુસાર બે અર્થ કરવા. બે જગ્યાએ જ્યાં જે વાત ચાલતી હોય એ સમજવી. અર્થ કરવા એટલે એમ સમજવી. અને પરલક્ષની અંદર તો આ સિવાય જેટલું છે એ બધું પરલક્ષ છે. આને છોડીને કાંઈપણ જે છે એ બધું પરલક્ષ છે. કોઈ એમ કહે કે પણ તત્ત્વનો પ્રચાર કરવો ? (એ) તો કહે છે, એ પરલક્ષ છે. યથાર્થ નથી. પ્રથમ પરમ કારુણ્યવૃત્તિ કરતાં જિનપ્રતિમા થા, જિનપ્રતિમા થા. જે લીધું છે ને ? એ એટલા માટે છે.

મુમુક્ષુ :- પ્રતિમા થા ! પ્રતિમા થા ! એ સ્વલક્ષ માટે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા એટલે પહેલી સ્વલક્ષની વાત છે. સ્વલક્ષપૂર્વકની પ્રવૃત્તિ યથાર્થ છે, પરલક્ષે કોઈપણ પ્રવૃત્તિ ગમે તેવી સારી દેખાતી હોય તોપણ તે યથાર્થ નથી. એમાં ગડબડ થઈ જાય છે.

મુમુક્ષુ :- કોઈપણ પ્રવૃત્તિ હોય, ધાર્મિક કે અધાર્મિક...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એમાં લક્ષ તો નહિ છોડવું જોઈએ. લક્ષ છે એ છૂટે નહિ એવી ચીજ છે. છૂટે તો લક્ષ નથી એમ સમજવું. જુઓ ! આર્થિક લક્ષ છે કે નહિ સંસારી જીવને ? તો ક્યાં છૂટે છે ? બતાવો જોઈ. વ્યવહાર કરે, લેતી દેતી કરે.

મુમુક્ષુ :- એ લક્ષ તો બંધાયેલું જ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- અહીંયાં ધાર્મિક પ્રવૃત્તિમાં પણ એ લક્ષ કરે છે. ધાર્મિક પ્રવૃત્તિમાં પણ એ લક્ષ કરે છે. ધાર્મિક પ્રવૃત્તિમાં પણ એ લક્ષ કરે છે કે મને મારા કાંઈ સંયોગોમાં કાંઈ નબળાઈ ન આવે તો સારું, સંયોગોની અંદર બરાબર મારું બધું સચવાઈ રહે તો સારું, આમાં આગળ વધુ તો સારું, એ લક્ષ જીવનું ક્યાંય છૂટતું નથી. એવી રીતે લક્ષ છે એ ન છૂટે એવી વાત છે. ચાહે આ લક્ષ હોય કે ચાહે તે લક્ષ હોય. કારણ કે એ તો જીવના પરિણમનનો એક પ્રકાર છે. એ એની ગતિ બતાવે છે. લક્ષપૂર્વકની પરિણામની ગતિ છે. એમાં લક્ષનો વિષય છે.

મુમુક્ષુ :- સંસારનું લક્ષ છોડે તો આ લક્ષ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બે લક્ષ હોતા જ નથી, એક જ લક્ષ હોય છે જીવને. કાં તો જીવને પરલક્ષ છે ને કાં તો જીવને સ્વલક્ષ છે. પરલક્ષ છે ત્યાં સ્વલક્ષનો અભાવ

છે, સ્વલક્ષ છે ત્યાં પરલક્ષનો અભાવ છે. ઘડીક સ્વલક્ષ, ઘડીક પરલક્ષ એવું નથી થતું. એવું થતું નથી. કાં સ્વલક્ષ રહે છે, કાં પરલક્ષ રહે છે. અનાદિ પરલક્ષમાં ઊભો છે, એક વખત બદલાવી નાખે. સ્વલક્ષે આવી જા આ લાઇનમાં, તારો ઉદ્ધાર થઈ જશે.

મુમુક્ષુ :- સ્વલક્ષ કર્યા વગર કોઈ સિદ્ધ થાય કે નહિ ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ત્રણ કાળમાં ન થાય, કોઈ કાળમાં ન થાય.

મુમુક્ષુ :- લક્ષનું શ્રદ્ધા જેવું છે...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, ફરતું નથી. એ છે જ્ઞાનનો પર્યાય પણ જેમ શ્રદ્ધા ફરતી નથી એમ લક્ષ નથી ફરતું. ઉપયોગ ફરે, લક્ષ ન ફરે. ઠીક છે ! એ તો પ્રશ્ન નીકળે તો વાત ચર્ચાય થોડી થોડી.

મુમુક્ષુ :- વારંવાર ચર્ચવા જેવી છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, છે. સ્વલક્ષની તો ઘણી વાતો છે. જીવ ગમે તેટલા શાસ્ત્રનું જ્ઞાન કરે પણ શ્રદ્ધા થયા વિના જ્ઞાન તો નકામું છે. તો શ્રદ્ધાને સવળી કરવાનું સામર્થ્ય પરલક્ષી જ્ઞાનમાં નથી. ભલે અગિયાર અંગ અને નવ પૂર્વનું જ્ઞાન હોય. શ્રદ્ધા નહિ સવળી થાય. અને અલ્પ પણ સ્વલક્ષી જ્ઞાન શ્રદ્ધાને ઊથલાવીને, જ્ઞાન જ શ્રદ્ધાને બદલવાનું કારણ છે. શ્રદ્ધાને સમ્યક્ થવાનું કારણ જ્ઞાન છે, બીજું કોઈ નથી. જ્ઞાન સાધન છે. આ સ્વલક્ષી જ્ઞાનમાં મોટામાં મોટા ગુણ છે અને પરલક્ષી જ્ઞાનમાં મોટામાં મોટો અવગુણ છે.

મુમુક્ષુ :- ‘પરમાગમસાર’માં પણ એક આવો બોલ છે ને ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા છે. ‘પરમાગમસાર’માં ઘણી જગ્યાએ સ્વલક્ષી અને પરલક્ષીનો વિષય આવે છે. પણ આ જ્ઞાનની યથાર્થતા લીધી, અયથાર્થતા લીધી. શ્રદ્ધાના વિષયમાં એનું નિમિત્તપણું કેવી રીતે છે એ લીધું. હવે પુરુષાર્થમાં લઈએ તો સ્વલક્ષી જ્ઞાનથી જ પુરુષાર્થનું ઉત્થાન થઈ શકે છે. પરલક્ષી જ્ઞાન ગમે તેટલું વધે તો પુરુષાર્થ ન આવે એમાં. એને એમ થાય કે જાણ્યું, બધી ખબર તો પડે છે પણ પુરુષાર્થ મારો ઊપડતો નથી. એને ખાતરી થઈ જાય કે હું બધું જાણું છું, બધું સમજું છું પણ મારો પુરુષાર્થ ઊપડતો નથી. અને એ સમસ્યા રહી જાય. એનું કારણ પરલક્ષપણું છે. એ પુરુષાર્થની સાથેનો નિમિત્ત-નૈમિત્તિક સંબંધ છે.

મુમુક્ષુ :- સ્વલક્ષમાં...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, લીધા છે આમાં. વિધિનો વિષય છે ને ? આ વિધિના પેટામાં જાય છે બધી વાતો. યથાર્થ વિધિના પેટામાં જાય છે ને ? એટલે એ વાત લીધી છે.

સ્વલક્ષી જ્ઞાન જ પ્રતીતિને ઉત્પન્ન કરી શકે છે. એટલે એ વાત તો કરી લીધી શ્રદ્ધાને પલટાવવાની. પછી સ્વલક્ષીજ્ઞાન ગુણને અને સ્વભાવને સાધે છે, પરલક્ષીજ્ઞાન અવગુણને સાધે છે. એ ચારિત્રમાંથી દોષ વધશે. ચારિત્રના પરિણામમાં પણ એ જીવ ભૂલ કર્યા વગર રહેશે નહિ. એટલે શાસ્ત્રીય અભિનિવેશાદિ (દોષ ઉત્પન્ન થશે). એટલે શાસ્ત્ર વાંચશે તો શાસ્ત્રનો અભિનિવેશ વધી જશે.

મુમુક્ષુનું સ્વલક્ષીજ્ઞાન છે, આત્મહિતના લક્ષે પ્રવર્તતું જ્ઞાન એ જે-તે વિષયના ઊંડાણમાં જઈ શકશે. કેમકે આ તો ભાવોનો વિષય છે ને આ તો ઊંડાણમાં જવાનો વિષય છે. તો જે આ વિષયની જે ઊંડાઈ છે, Depth જેને કહેવામાં આવે છે, (એમાં) સ્વલક્ષીજ્ઞાનવાળો જશે, એ પરલક્ષીજ્ઞાનવાળો ઊંડાણમાં નહિ જાય. વિસ્તારમાં જશે, ઊંડાણમાં નહિ જાય. એ પડખું એનું ખાલી રહી જશે. વિસ્તારમાં ગમે તેટલો જાશે. એટલે એ ફરક પડે છે. અને ભાવમાં ઊંડાણમાં જતાં એને સ્વભાવજાતિ અને વિભાવજાતિની પરખ આવશે. સ્વભાવજાતિ ને વિભાવજાતિની પરખ આવશે એટલે એ સ્વરૂપનો નિર્ણય કરી શકશે. એમ. પરલક્ષીજ્ઞાન માત્ર સ્થૂળ રહેશે. ધારણાવાળું થઈ જશે.

સ્વલક્ષીજ્ઞાન સાથે પ્રતીતિ ભળતા સ્થિરતાનો પ્રસંગ, સ્થિરતાનું સામર્થ્ય આવશે. પરંતુ પરલક્ષીજ્ઞાનમાં પ્રતીતિ જ આવતી નથી એટલે સ્વરૂપ સ્થિરતાનો અવસર કદી આવતો નથી. ગમે તેટલા વિશાળ ક્ષયોપશમવાળું હોય તોપણ. સ્વલક્ષીજ્ઞાનમાં થયેલો આત્મસ્વરૂપનો નિર્ણય, સ્વલક્ષીજ્ઞાનમાં થયેલો આત્મસ્વરૂપનો નિર્ણય સ્વરૂપની અનન્ય રુચિ ઉત્પન્ન કરે છે, અંતર્મુખી પુરુષાર્થનું જોર ઉત્પન્ન કરે છે, અપૂર્વ ચૈતન્યરસ અને અપૂર્વ ચૈતન્ય મહિમા ઉત્પન્ન કરે છે. આ બધા આનુષંગિક પરિણામો એક સ્વલક્ષને કારણે ઉત્પન્ન થઈ આવે છે. પરંતુ પરલક્ષીજ્ઞાનથી આગમના આધારે કરેલો સ્વરૂપનો નિર્ણય પણ આત્મસ્વરૂપનો મહિમા, રુચિ અને પુરુષાર્થને જાગૃત કરી શકતો નથી. આ મોટો ફેર છે.

આમ સ્વલક્ષમાં અને પરલક્ષમાં ઘણું વિચારવા જેવો વિષય છે. અને એ એના

દોરે બધો પરિણામનો દોર છે. લક્ષના દોરાનથી આગળ બધો પરિણામનો દોર છે. એટલે ગતિ. એટલે ગતિ લીધી છે કે એનું લક્ષ શું છે એ બતાવવા માટે ગતિ લીધી છે. જાતિમાં આ મુખ્ય આશ્રય છે. જાતિમાં મુખ્ય આશ્રય છે. આમાં લક્ષ છે.

મુમુક્ષુ :- જે લક્ષ છે એ બાજુ જ ગતિ થાય.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ બાજુ ગતિ કરે પરિણામ. એ બાજુની જ ગતિ થાય. આપણે જુઓને ચાલીએ છીએ. નક્કી કરીએ કે, ઘરે જવું છે. પછી વાતો કરતા કરતા ચાલીએ, ગમે તેટલા વિચાર કરતા કરતા ચાલીએ, ગમે તેટલા વળાંક આવે પણ ઘરબાજુ જ પગ ચાલવાના. કેમકે એક લક્ષ થઈ ગયું કે મારે ઘરે પહોંચવું છે. એમ અહીંયાં લક્ષ થઈ ગયું કે મારે પૂર્ણ શુદ્ધિમાં જાવું છે. એ સિદ્ધપદનું લક્ષ થઈ ગયું. નિજ સિદ્ધપદનું લક્ષ થઈ ગયું છે એમાં. પરિણામ એ બાજુ જ જવાના. એ ગતિ છે એની.

મુમુક્ષુ :- લક્ષ થવું એ બહુ જબરજસ્ત વાત છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા ! આ તો ટુંકામાં કેટલું નાખ્યું છે જ્ઞાનીઓએ ! ભંડાર ભર્યો છે કાઢે તો.

એ રીતે એની જ્ઞાનની (જાતિ) છે અને ચારિત્રની અંદર ચારિત્રગુણનું વિવેચન કરતાં (કહે છે), ચારિત્રગુણની સંકલેશ વિશુદ્ધરૂપ ગતિ, સ્થિરતા-અસ્થિરતારૂપ શક્તિ અને મંદ-તીવ્રરૂપ જાતિ અને દ્રવ્યપ્રમાણ સત્તા છે. બંનેની સત્તા દ્રવ્યપ્રમાણ લીધી છે. ભલે ન્યારી ન્યારી સત્તા છે. એટલે કે એક ગુણમાં બીજો ગુણ નથી. એક ગુણના આશ્રયે બીજો ગુણ આશ્રય નથી પણ દ્રવ્યના આશ્રયે બંને ગુણ છે. એટલે બંનેની સત્તા દ્રવ્યપ્રમાણ લીધી છે.

મુમુક્ષુ :- ગતિમાં શું ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ગતિ લીધી છે એમાં સંકલેશ વિશુદ્ધિરૂપ. આ પાત્રતા છે એ વિશુદ્ધિમાં આવે છે. શુદ્ધિ નથી, પણ વિશુદ્ધિમાં આવે છે અને એ પોતે કહેશે આગળ. કોઈએ એવી દલીલ કરી છે, પોતેને પોતે પ્રશ્ન ઉઠાવ્યો છે, પણ અહીંયાં તો હજી એકલો શુભભાવ છે. સમ્યગ્દર્શન તો થયું નથી અને તમે એના ચારિત્રને વિશુદ્ધિ કેમ કહો છો ? તો કહે છે, એ વિશુદ્ધિ છે એમાંથી યથાખ્યાત પ્રગટશે. બોલ તને સમજાય છે એ વાત ? જો સમજાય તો તને ધન્ય છે. ન સમજાય તો તારું

કોઈ હોનહાર એવું છે અમે શું કરશું ? એવી હદની ચર્ચા કરી છે. એવા ટોનથી ચર્ચા કરી છે. બોલો ! ચારિત્રનો જ્યાં વિષય આવ્યો છે ત્યારે પહેલા એ જોરથી દલીલ કરી છે કે હજી તો સમ્યગ્દર્શન થયું નથી અને હજી તો એકલા શુભભાવ જ છે. તો (કહે છે), એમાં સંકલેશ વિશુદ્ધિની અંદર ગતિ પડે છે. એ જુદી જુદી ગતિ છે એમ કહે છે અને એ વિશુદ્ધિ છે એ જુદું કામ કરે છે. એટલે એ એનો આખો પ્રકાર ફેર છે એમ કહેવું છે. પરિણામની ગતિનો પ્રકાર જ ફેર છે એમ લેવું છે.

મુમુક્ષુ :- લક્ષ બરાબર બંધાવું જોઈએ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એટલે એની લાઈન ફરી જાય છે, એની પરિણામની ગતિ ફરી જાય છે, એમ કહે છે. જ્ઞાનમાં અને ચારિત્રમાં બંનેમાં ગતિ ફેરે છે, એટલી વાત છે. તો એની ગતિને વિશુદ્ધિ કીધી છે, એની ગતિને વિશુદ્ધિ કીધી છે.

મુમુક્ષુ :- વિશુદ્ધિમાં શુદ્ધિ માની તો શાબાશ છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. વિશુદ્ધિમાં શુદ્ધિ માની તો તને શાબાશ છે. તને ધન્યવાદ આપીએ છીએ. નહિતર તારું હોનહાર છે અમે શું કરશું ? આ યથાખ્યાત ચારિત્રનું મૂળ છે, એમ લીધું છે, હોં ! આ યથાર્થ જ્ઞાન કેવળજ્ઞાનનું મૂળ છે. આપણે તો હજી સમ્યગ્જ્ઞાન સુધી જ લઈએ છીએ કે ભાઈ ! યથાર્થમાંથી આગળ વધીને સમ્યગ્જ્ઞાન થઈ જશે. પણ એમણે ‘બનારસીદાસે’ તો એમ કીધું કે આ કેવળજ્ઞાનનું મૂળિયું છે અહીંયાં અને આ યથાખ્યાત ચારિત્રનું મૂળિયું છે, એમ પહેલેથી લીધું છે. શરૂઆતથી આ વાત લીધી છે. સમ્યગ્દર્શન પહેલા ભેદ પાડ્યો છે એમણે. એ સૂક્ષ્મતાથી વિચારવા જેવો વિષય છે થોડો.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ઘણા શું કરે છે ? એનો હેતુ છે કે પાત્રતાને ઉડાડે છે. એ તો બધા શુભભાવ છે. આત્માની લગની લાગી તો કહે શુભભાવ છે. આત્માનું-તત્ત્વનું ચિંતવન કરે છે, તો કહે એ બધા શુભભાવ છે. હજી બધું શુભ (છે). એમ કરીને શુભભાવમાં એવી રીતે ઉડાડે છે વાતને. એ યથાર્થતાને અને અયથાર્થતાને સમજતા નથી. એ બહુ સૂક્ષ્મતાથી ‘બનારસીદાસજી’ના કથનો આમાં ચાલ્યા છે.

એટલે એમ કહે છે કે ‘કોઈ પણ જીવ પ્રત્યે કોઈ પણ પ્રકારે કોઈ પણ કાળને વિષે અત્યંત અલ્પ પણ દોષ કરવો યોગ્ય નથી, એવી વાત જેને પરમોત્કૃષ્ટપણે

નિર્ધાર થઈ છે,...' ઢીલો-પોચો નહિ. જીવનનું ધ્યેય. ધ્યેયમાં ફેરફાર નહિ, ધ્યેય બદલે નહિ, ધ્યેયનું લક્ષ ફેરે નહિ. 'પરમોત્કૃષ્ટપણે નિર્ધાર થઈ છે, એવા આ ચિત્તને નમસ્કાર કરીએ છીએ.' આ ક્યાંથી ક્ષમાપનાનો ભાવ ઊઠ્યો છે એમ કહે છે.

ક્ષમાપના તમને લખીએ છીએ. જ્ઞાની ઊઠીને મુમુક્ષુને ક્ષમાપના લખે છે. અતિ નમ્રપણે ક્ષમાવું છું, અત્યંત નમ્રપણે ક્ષમાવું છું એમ કહે છે. ઊગી છે વાત ક્યાંથી ? એનું મૂળિયું શું છે ? પોતે તો જે પ્રવૃત્તિ કરી તે કરી, એનું સ્પષ્ટીકરણ કર્યું તે કર્યું, પણ તેમાંથી વાત કેવી નીકળે છે ? કે જે 'ગુરુદેવે' સૂત્ર આપ્યું કે 'પૂર્ણતાના લક્ષે શરૂઆત તે જ વાસ્તવિક શરૂઆત છે.' એ સૂત્ર સિદ્ધાંતનું આ સ્પષ્ટીકરણ છે અહીંયાં. મેળવવું હોય એને મેળવી લેવું કે 'શ્રીમદ્જી' અને 'ગુરુદેવ' એક છે કે જુદાં પડે છે ? પોતે તો યુગપુરુષ છે એટલે સૂત્ર સિદ્ધાંત આપે છે. આ એક એક મુમુક્ષુને હૃદય ખોલીને એ સિદ્ધાંતનો ખુલાસો કરી દે છે કે ભાઈ ! આમ વાત છે મૂળમાં. અમારું તો આ હૃદય છે, તમારે જે સમજવું હોય તે સમજો. આ અમારું હૃદય છે. પોતાની વાત કરીને સમજાવી દે છે.

'એવા આ ચિત્તને (અમે) નમસ્કાર કરીએ છીએ, અને તે જ વાક્ય માત્ર સ્મરણયોગ્ય એવા તમને લખ્યું છે;...' તમારું તો સ્મરણ આવે છે, તમે તો અમારા સ્મરણને યોગ્ય છો. તમને આ જ વાક્ય લખ્યું છે. એટલે એમ કહે છે કે અમે તમને લખ્યું છે એમાં પણ હેતુ છે કે આ ધ્યેય બાંધો. આ ધ્યેય બાંધો, આ નિર્ધાર કરો પછી પરિણામની ગતિ સીધી થઈ જશે. 'કે જે વાક્ય નિઃશંકપણે તમે જાણો છો.' પાછો એટલો ટેકો આપે છે કે તમારી ભાવના છે, અમારા જેવી જ તમારી ભાવના છે આ વિષયની અંદર એટલે છતાં પણ તમને લખ્યું છે.

'રવિવારે તમને પત્ર લખીશ,' એમ જણાવ્યું હતું તથાપિ તેમ થઈ શક્યું નથી,...' સોમવારે પત્ર લખે છે પોતે. રવિવારે પત્ર લખીશ એમ આગળ લખ્યું હશે. 'તે ક્ષમા કરવા જોગ છે.' તે પણ ક્ષમા કરવા જોગ છે. 'તમે વ્યવહારપ્રસંગની વિગત સંબંધી પત્ર લખ્યો હતો, તે વિગત ચિત્તમાં ઉતારવા અને વિચારવાની ઇચ્છા હતી,...' વિકલ્પ થયેલો કે વારંવાર લખે છે (તો) કાંઈક વિચારીએ એ બાબતમાં. 'તથાપિ તે ચિત્તના આત્માકારપણાથી નિષ્ફળપણાને પ્રાપ્ત થઈ છે,...' શું કરીએ ? પરિણામ ઉપર અમારો કાબૂ નથી. વિભાવ બાજુ લઈ જવા હોય તોપણ લઈ જઈ શકીએ એવું નથી, એમ

કહે છે. એવી આત્માકાર સ્થિતિ છે ! કે વિભાવરસ એટલો ચાલતો નથી, વિભાવરસ એટલો કામ કરતો નથી. એટલે તમારા વિષયની અંદર પરિણામ લંબાતા નથી અને એ વાતમાં જાવાનો વિકલ્પ થયો પણ છોડી દેવો પડ્યો છે. ‘શ્રીમદ્ગ્રંથ’ની આ અંદરની સ્થિતિ કેટલી બધી આત્માકાર છે તે અહીંથી, ઘણી જગ્યાએથી નીકળે છે વિષય તો.

મુમુક્ષુ :- ‘મુંબઈ’ ધંધામાં છે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ધંધામાં નથી, આત્મામાં છે એ. આત્મામાં ઊભા છે. એ તો કહે છે કે પરિણામ કામ કરતા નથી અમારા. આંખ પાસે રેતી ઉપાડવા જેવી વાત થઈ રહી છે અમારી. એટલી અસહ્ય પરિસ્થિતિમાં ચાલીએ છીએ અને તોપણ સમાધિ રાખીએ છીએ. તો એને સમાધાનનું બળ કેટલું એની પાસે ?! આંખ પાસે રેતી ઉપાડે તોપણ સમાધાન, એમ કહે છે. એ સમાધાનનું બળ કેટલું ? અંદાજ કાઢવો મુશ્કેલ પડે એવું છે.

ખરેખર તો જ્ઞાનીની અંતરંગ દશાનું અનુમાન કરવું એ સાધારણ માણસનું કામ નથી. એટલે ઓળખી શકતા નથી. ઓળખી શકતા નથી એટલે એને બહુમાન ને ભક્તિ જે પ્રમાણમાં, જે અનુપાતમાં આવવી જોઈએ એ આવી શકતી નથી અને પોતે સ્વભાવના રસ્તે વળી શકતો નથી. એ પરિસ્થિતિ થાય છે.

‘અને અત્યારે કંઈ લખવું બનાવી શકાય એમ ભાસતું નથી,...’ રવિવારે લખવું હતું પણ આત્માકારપણાને લીધે એ નિષ્ફળ થયું છે. અત્યારે એ કંઈ લખવું હવે બની શકે ‘એમ ભાસતું નથી. જે માટે અત્યંત નમ્રપણે ક્ષમા ઈચ્છી આ પત્ર પરિસમાપ્ત કરું છું.’ તેના માટે હું ફરીને ક્ષમા માગી લઉં છું. શું થાય ? મારા પરિણામ કામ કરતા નથી.

એ રીતે ‘સોભાગભાઈ’ને પત્ર લખ્યો છે એની અંદર બહુ મહત્ત્વની આ વાત આવી જાય છે. ‘પૂર્ણતાને લક્ષે શરૂઆત તે જ વાસ્તવિક શરૂઆત.’ હવે પ્રસંગ ઉદય તો આવ્યો છે સંવત્સરીનો. ચાલતા ચાલતા, પત્ર વ્યવહાર ચાલતા ચાલતા ભાદરવો આવી ગયો. અને આ પ્રસંગે વાત લખી તો આટલે ઊંડે જઈને લખી. આ અંદરને અંદર પૂર્ણ શુદ્ધિનું ધ્યેય એ જ માર્ગ છે, એ સિવાય કોઈ આગળ માર્ગ જ નથી પછી. એ ધ્યેય ન હોય તો કોઈ શરૂઆત જ નથી. શરૂઆત નથી એને પછી આગળની કોઈ વાત છે એ તો વિચારવા જેવી પણ રહેતી નથી. અહીં સુધી રાખીએ.

પત્રાંક-૪૦૩

મુંબઈ, ભાદરવા સુદ ૧૦, ગુરુ, ૧૯૪૮

જે જે પ્રકારે આત્મા આત્મભાવ પામે તે તે પ્રકાર ધર્મના છે. આત્મા જે પ્રકારે અન્યભાવ પામે, તે પ્રકાર અન્યરૂપ છે; ધર્મરૂપ નથી. તમે હાલ જે નિષ્ઠા, વચનના શ્રવણ પછી, અંગીકૃત કરી છે તે નિષ્ઠા શ્રેયજોગ છે. દઢ મુમુક્ષુને સત્સંગે તે નિષ્ઠાદિ અનુક્રમે વર્ધમાનપણાને પ્રાપ્ત થઈ આત્મસ્થિતિરૂપ થાય છે.

જીવે ધર્મ પોતાની કલ્પના વડે અથવા કલ્પનાપ્રાપ્ત અન્ય પુરુષ વડે શ્રવણ કરવા જોગ, મનન કરવા જોગ કે આરાધવા જોગ નથી. માત્ર આત્મસ્થિતિ છે જેની એવા સત્પુરુષથી જ આત્મા કે આત્મધર્મ શ્રવણ કરવા જોગ છે, યાવત્ આરાધવા જોગ છે.

તા. ૧૩-૧-૧૯૯૦, પ્રવચન નં. ૧૩૧

પત્રાંક - ૪૦૩ થી ૪૦૭

‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર’ ગ્રંથ. પત્ર ૪૦૩, પાનું ૩૫૧. હિન્દીમાં હમણાં (ચાલ્યું હતું). (એક મુમુક્ષુ) આવી ગયા ને ? કેસેટ મંગાવી છે.

મુમુક્ષુ :- ગુજરાતીમાં વધુ ભાવ આવે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા ! ફેર પડે છે થોડો. Practice નથીને એટલી, હિન્દીની Practice નથી.

‘જે જે પ્રકારે આત્મા આત્મભાવ પામે તે તે પ્રકાર ધર્મના છે.’ ધર્મ એ કોઈ સંપ્રદાયની ચીજ નથી, કોઈ વાડાની ચીજ નથી, કોઈ અમુક સમૂહની ચીજ નથી કે મનુષ્યનો અમુક સમય, અમુક જાતિનો, અમુક કુળધર્મનો એવું કાંઈ આમાં નથી. કોઈપણ આત્મા જે પ્રકારે આત્મભાવ પામે. પ્રકાર એનો સર્વ કાળે એક જ છે. આત્મભાવ પામવાના કોઈ ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારો નથી.

મુમુક્ષુ :- આત્મા આત્મભાવ પામે એટલે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- આત્મા આત્મભાવ પામે એટલે આત્મામાં આત્મભાવ કરે. આત્મા સિવાય અનાત્મ દ્રવ્ય-ભાવમાં આત્મભાવ ન કરે તે આત્મભાવ છે. એનું નામ ધર્મ. આ ધર્મની પરિભાષા કરી. ‘જે જે પ્રકારે આત્મા આત્મભાવ પામે...’ પોતે પોતામાં. ‘તે તે પ્રકાર ધર્મના છે.’ તે જ એક પ્રકાર ધર્મનો છે. આ સિવાય બીજો કોઈ પ્રકાર (નથી). ભલે ધર્મ નામ ગમે તેને દેવાય (પણ) એ બધુંય આરોપિત કથન છે. મૂળમાં આત્મા પોતાના સ્વધર્મને અંગીકાર કરે એટલું જ ધર્મનું સ્વરૂપ છે.

‘આત્મા જે પ્રકારે અન્યભાવ પામે,...’ જુઓ ! અન્યભાવ કહ્યો. રાગ છે તે અન્યભાવ છે. સ્વભાવભાવ સિવાયના બધા વિભાવભાવ તે અન્યભાવ છે. ‘શ્રીમદ્જી’ની અહીંયાં બહુ જ ઘરગથ્થુ શૈલી છે કે એક આત્મભાવ છે અને એક અન્યભાવ છે. ભાવની બે જાતિ છે. એક આત્મભાવ છે, એક અન્યભાવ છે.

આ જ્ઞાન-અજ્ઞાનની જાતિ લીધી ને ? તો મિથ્યાદષ્ટિને પણ એમ કહે છે કે તારામાં જાતિ છે, તારામાં જ્ઞાનની જાતિ છે. સમ્યગ્જ્ઞાન થાય એ જુદી વાત છે પણ અહીંયાં તો કહે છે કે તને-તારામાં પણ જ્ઞાનની જાતિ છે. તારામાં બે જાતના પરિણામ છે. એક અન્યભાવરૂપ છે અને એક આત્મભાવરૂપ છે. જ્ઞાન છે તે આત્મભાવરૂપ છે. તને ખબર નથી એટલે તું બંનેને એક દષ્ટિએ અનુભવ કરે છે, એક જ પ્રકારે અનુભવ કરે છે. આ ભૂલ છે.

મુમુક્ષુ :- જાતિ છે, પણ ગતિ નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. જ્ઞાન, અજ્ઞાન ગતિ નથી.

મુમુક્ષુ :- અજ્ઞાન દશામાં પણ જ્ઞાનભાવ, આત્મભાવ થઈ શકે છે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. જ્ઞાન છે એ અન્યભાવે નથી લેતા અહીંયાં. રાગાદિ વિભાવ છે તે અન્યભાવ છે. ભેદજ્ઞાનનો વિષય આટલો છે સાદી ભાષામાં લઈએ તો કે,

આ આત્મભાવ છે અને આ અન્યભાવ છે. આટલું જુદું પાડવું જોઈએ. જ્ઞાનથી આ આત્મભાવ છે, જ્ઞાન સિવાયનું બાકી બધું અન્યભાવ છે.

મુમુક્ષુ :- પરલક્ષીજ્ઞાન.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પરલક્ષીજ્ઞાન નહિ પણ જ્ઞાન સામે જોઈને જ્ઞાનને નક્કી કરવું છે. પરલક્ષીજ્ઞાનમાં એમ નથી કરવું. જ્ઞાન જ્ઞાનમાં નક્કી કરે છે કે આ આત્મભાવ છે. જ્ઞાન પોતે એમ નક્કી કરે છે કે હું આત્મભાવે છું. બાકી મારા સિવાય બીજા ભાવ છે એ બધા પરભાવ છે. એમ લેવું છે. એ શૈલીથી આવશે કેટલાક પત્રો. અહીંથી જે પ્રકારથી વાત શરૂ કરી છે એ પ્રકારથી વાત પછી આગળ પણ આવશે.

‘જે જે પ્રકારે આત્મા આત્મભાવ પામે તે તે પ્રકાર ધર્મના છે. આત્મા જે પ્રકારે અન્યભાવ પામે, તે પ્રકાર અન્યરૂપ છે; ધર્મરૂપ નથી.’ ધર્મરૂપ નથી એમ કહો કે અધર્મરૂપ છે એમ કહો.

મુમુક્ષુ :- એક લીટીમાં તો ફેંસલો કરી દીધો. આત્મભાવ અને અન્યભાવ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. આત્મભાવ અને અન્યભાવ જુદાં પાડ તું.

‘તમે હાલ જે નિષ્ઠા, વચનના શ્રવણ પછી, અંગીકૃત કરી છે તે નિષ્ઠા શ્રેયજોગ છે.’ પત્ર કોને લખ્યો છે એ આની અંદર દર્શાવ્યું નથી. પણ કોઈએ વચન શ્રવણ કર્યા પછી વિશ્વાસ-નિષ્ઠા આવી છે તો કહે છે કે એ તમારા કલ્યાણનું-શ્રેયનું કારણ છે, શ્રેયને યોગ્ય છે.

‘દૃઢ મુમુક્ષુને સત્સંગે તે નિષ્ઠાદિ અનુક્રમે વર્ધમાનપણાને પ્રાપ્ત થઈ આત્મસ્થિતિરૂપ થાય છે.’ આમ મુમુક્ષુતામાંથી જ્ઞાનદશા પ્રગટે છે અથવા મુમુક્ષુતામાંથી મોક્ષમાર્ગમાં પ્રવેશ થાય છે એ આ પ્રકારે જ થાય છે. ‘દૃઢ મુમુક્ષુને...’ હવે પછી સામાન્ય મુમુક્ષુ ન લીધા. ‘દૃઢ મુમુક્ષુને સત્સંગે તે નિષ્ઠાદિ...’ પછી આદિમાં એના આનુષંગિક પરિણામો છે. અનુક્રમે વર્ધમાનપણાને પ્રાપ્ત થાય છે, તે જ ભાવ એને વધે છે અને આત્મામાં, સ્વરૂપમાં સ્થિતિ થાય છે. આત્મસ્થિતિ થાય છે એટલે સ્વરૂપસ્થિતિરૂપ સ્વરૂપની સ્થિરતા તેમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે.

જાણવું અને નિષ્ઠાપૂર્વક જાણવું, બે જુદી જુદી વાત છે, બે એક વાત નથી. નિષ્ઠાપૂર્વક નથી જાણતો એના જાણવામાંથી કોઈ સાર નથી નીકળતો. એનું જાણવું નહિ જાણવા બરાબર થઈ જાય છે.

મુમુક્ષુ :- નિષ્ઠા એટલે વિશ્વાસપૂર્વક ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, વિશ્વાસપૂર્વક. નિષ્ઠા એટલે વિશ્વાસ. નિષ્ઠા એટલે આસ્થા. એ કહે છે એમાં એને વિશ્વાસ આવે છે. આત્મા એનો વિશ્વાસ કરે છે. કૃત્રિમ નહિ પણ એનો આત્મા ખરેખર વિશ્વાસ કરે છે. એને વિશ્વાસ આવે છે, આત્મામાંથી વિશ્વાસ આવે છે. તો એ વર્ધમાનપણાને પ્રાપ્ત થઈ, એ પરિણામો વૃદ્ધિગત થઈ અને જીવ આત્મસ્થિતિ સ્વરૂપસ્થિરતાને પ્રાપ્ત કરે છે.

મુમુક્ષુ :- સત્પુરુષમાં નિષ્ઠા.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, સત્પુરુષમાં નિષ્ઠા. એના વચનમાં નિષ્ઠા એનો અર્થ કે એનામાં પણ નિષ્ઠા, એ કહે એ ભાવમાં નિષ્ઠા, જે વિષય કહે છે એમાં નિષ્ઠા છે.

મુમુક્ષુ :- દંઢ મુમુક્ષુ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, દંઢ મુમુક્ષુની વાત છે. જેને દંઢ મોક્ષેચ્છા છે તે દંઢ મુમુક્ષુ છે. જેને મોક્ષની ઇચ્છા, પૂર્ણ શુદ્ધિની ઇચ્છા દંઢ છે તે દંઢ મુમુક્ષુ છે. ઉપર ઉપરથી વિકલ્પ કર્યો છે કે મારો મોક્ષ થાય તો સારું, મને સમ્યગ્દર્શન થાય તો સારું એવી વાત નથી, પોલી પોલી વાત નથી.

‘જીવે ધર્મ પોતાની કલ્પના વડે અથવા કલ્પનાપ્રાપ્ત અન્ય પુરુષ વડે શ્રવણ કરવા જોગ, મનન કરવા જોગ કે આરાધવા જોગ નથી.’ ધર્મ ક્યાંથી મેળવવો ? એમ કહે છે. ગમે ત્યાં સાંભળવા બેસી જવું એવી રીતે ધર્મની પ્રાપ્તિ નહિ થાય એમ કહે છે. ધર્મની કોઈપણ વાત કરનારા આવે અથવા ધર્મશાસ્ત્ર લઈને વાંચવા બેસે માટે સાંભળવું કે એની પાસેથી ધર્મપ્રાપ્તિની ઇચ્છા રાખવી એ કાંઈ કરવા જોગ નથી. પોતાની કલ્પના વડે ધર્મનું સ્વરૂપ પણ કલ્પિતપણે વિચારવા જેવું નથી. તેમજ જે એ વિષયમાં અનેક પ્રકારની કલ્પનાએ ચડ્યા છે એની પાસે પણ ધર્મ શ્રવણ કરવા જોગ નથી, મનન કરવા જોગ નથી, આરાધન કરવા જોગ નથી. બહુ સારું માર્ગદર્શન છે આ વિષયમાં.

‘માત્ર આત્મસ્થિતિ છે જેની એવા સત્પુરુષથી જ આત્મા કે આત્મધર્મ શ્રવણ કરવા જોગ છે, યાવત્ આરાધવા જોગ છે.’ એટલે સત્પુરુષ, જેની આત્મસ્થિતિ છે એવા જે સત્પુરુષ છે એની પાસેથી જ ધર્મ શ્રવણ કરવો, તેના આશ્રયે જ ધર્મનું આરાધન કરવું. એ સિવાય પોતાની કલ્પનાએ ન કરવું, બીજા કોઈ કલ્પનાએ ચડ્યા

હોય એના આશ્રયે પણ ન કરવું. આ સીધી ચોખ્ખે-ચોખ્ખી માર્ગદર્શનની પરિસ્થિતિ લીધી છે. નહિતર પોતાને વિપર્યાસ થયા વિના રહેશે નહિ. કાંઈને કાંઈ વિપર્યાસ ઘૂસી જશે. એ નવો વિપર્યાસ ગ્રહણ થશે, ગૃહીત મિથ્યાત્વમાં આવી જશે. એ બહુ મહત્ત્વનો વિષય, ત્રણ લીટીની અંદર મુમુક્ષુને માટે ઘણો મહત્ત્વનો (વિષય આવી ગયો છે). હવે આવી મહત્ત્વની વાત કોને લખી છે એ પત્રનું નામ નથી લખ્યું. ઘણા મહત્ત્વના પત્રોમાં નામ નથી આવતું. જેની અંદર કાંઈ વિશેષ તત્ત્વ રહ્યું છે એના નામ જ નથી મળ્યા ગમે તે કારણસર.

મુમુક્ષુ :- પત્ર હોય તો નામ તો હોય જ ને !

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પણ ઘણી જગ્યા ખાલી પૂરી છે. કેટલી જગ્યાએ એમ થાય છે કે આ પત્ર તો બહુ સરસ છે. આવી વાત કોને કરી હશે ? એવું અનેક જગ્યાએ મળે છે. એટલે જ અમે થોડી તપાસ કરી હતી. કોઈ એવા પત્રોની ફોટોસ્ટેટ નકલ નથી, જે ફોટોસ્ટેટ નકલોનો સંગ્રહ છે એ નથી. એ મહેનત કરી હતી. ‘અગાસ’માં આઠ-દસ દિવસ રહેવાનું થયું ત્યારે એ જાતનો સમય હતો. અઠવાડિયું રહીએ એટલે તો એમ થાયને કે જોઈએ. નથી મળતા, જે પત્રોના નામ નથી એ જ પત્રો નથી મળતા.

ફોટોસ્ટેટમાં કમથી જે પત્રો છે એમાં એક તો મુસીબત એ છે કે આની અંદર જે કમ છે એ કમ ત્યાં મળતા નથી. કોઈ જુદાં જ કમ છે. આ જુદાં કમ છે. પછી તારીખ ઉપરથી, વર્ષ ઉપરથી મેળવવા જઈએ છીએ ત્યારે આગળ-પાછળના પત્રો મળે છે અને આ જ પત્ર મળતા નથી. જેના ઉપર નામ નથી એવા પત્રો મળતા નથી. એટલે કે મહત્ત્વના પત્રો મળતા નથી. અને એવું નથી એ એ લોકોને ખબર નથી. ધ્યાન ખેંચ્યું ત્યારે ખબર પડી. જુઓ ! આ પત્ર આવડો આ છે આગળનો છે, પાછળનો છે આ વચ્ચેનો નથી અને આની અંદર એનું નામ નથી. સંશોધન કરવાનું કારણ એ છે કે આવો મહત્ત્વનો પત્ર કોને લખ્યો છે ? કોણ એવા પાત્ર છે ? કોણ એવા ભાગ્યશાળી છે કે જેને આ વાત લખી છે ? એટલું જોવાની ઇચ્છાથી આપણે તપાસ કરી તો ત્યાં પત્ર મળતો નથી.

મુમુક્ષુ :- વવાણિયામાં ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- આપણે તો ‘અગાસ’માં તપાસ કરી હતી. અને ‘વવાણિયા’માં

જે પત્રો છે એની જ ફોટોસ્ટેટ ‘અગાસ’માં છે. ‘અગાસ’માં તપાસ કરી હતી. ‘વવાણિયા’ ફરીને તપાસ કરવા જેવી ખરી.

મુમુક્ષુ :- એમાં શું છે કે અમુક પત્રો..

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- મૂળ પત્રો ભલે ન હોય પણ જ્યારે કમથી ફોટોસ્ટેટ કરીને આલ્બમ બનાવ્યા હોય ત્યારે અમુક પત્રોને કાંઈ Drop કરી દેવાનું કારણ ન હોય. પાછું કોઈ પત્રની અંદર એવી કોઈ વાત નથી કે જે ગોપવવી પડે. એવું કોઈ કારણ નથી દેખાતું કે આ કોઈ ગોપવવા માટે પત્ર ગોપવવો પડે. એવી કોઈ બીના એની અંદર નથી. મુમુક્ષુને ઉપકારી થાય એવો તાત્ત્વિક વિષય છે, જે બીજા પત્રોમાં પણ છે, બીજા અનેક પત્રોમાં પણ છે.

મુમુક્ષુ :- પત્ર છપાયેલો છે ત્યાં ગોપવાનો પ્રશ્ન જ નથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પછી તો પ્રશ્ન જ રહેતો નથી. જ્યારે પત્ર પ્રસિદ્ધ છે પુસ્તકની અંદર પછી એ પત્રને-મૂળ પત્રને ગોપવવાનું કારણ રહેતું નથી. પણ એમનું અજાણપણું છે એ જ બતાવે છે કે કોઈ શરતચુક છે આની અંદર ગમે તે પ્રકારે. નહિતર તો એમને પણ ખબર હોય ને કે ભાઈ ! અમુક પત્રો નહિ હોય, બરાબર છે તમારી વાત. એનું કારણ છે, ગમે તે હોય. પણ એ જોવામાં નથી આવતું. એ લોકોને પણ ખબર નથી.

મુમુક્ષુ :- પત્ર મળ્યો છે એટલે લખ્યું તો હોય જ નામ, ઉપર હોય જ નામ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- તારીખ છે. ‘મુંબઈ’ ભાદરવા સુદ ૧૦, ગુરૂવાર અને ૧૯૪૮ એટલું તો મળે છે. જે સામાન્ય રીતે એક જ લાઈનમાં હોય સામે સામે. આ જમણી બાજુ હોય તો આ ડાબી બાજુ હોય. જેને ઉદ્દેશીને લખ્યો હોય એ ડાબી બાજુ મથાળે હોય, આ જમણી બાજુના મથાળે હોય છે. પણ કોઈ એવી વ્યક્તિ છે કે જે સત્પુરુષને ગૌણ કરે છે અને સત્પુરુષને ગૌણ કરીને અસત્પુરુષ એવા કોઈ વ્યક્તિ પાસે ધર્મની અભિલાષાથી સમાગમ કરે છે. એને રીતસરની ટકોર કરી છે. વ્યક્તિ ગમે તે હોય આ તો દરેક મુમુક્ષુને લાગુ પડે છે. પોતે વિચારવાનું છે. વ્યક્તિનું કોઈ એટલું પ્રયોજન નથી આપણે. સિદ્ધાંતિક રીતે તો પ્રત્યેક મુમુક્ષુને આ વચનો અત્યંત ઉપકારી છે એમ સમજવું જોઈએ.

મુમુક્ષુ :- ધર્મની વાત જ સંભળાવતા હોય, ‘સમયસાર’ સંભળાવતા હોય તો

જવાય ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ધર્મ પ્રાપ્તિ અર્થે ન જવાય. સમગુણી લાગે, સમગુણી લાગે (તો) વિચાર-વિમર્શ ને સત્સંગ માટે બેસવું બીજી વાત છે. ધર્મપ્રાપ્તિ માટે કોઈ એમાં અભિલાષા રાખવી અને એ રીતે અનુસરવું (એ યોગ્ય નથી). અનુસરવું એક વાત છે અને મુમુક્ષુ મુમુક્ષુ મળે, તત્ત્વના વિચારો, તત્ત્વની ચર્ચા, તત્ત્વ સંબંધી આપ-લે થાય એ રીતે પૃચ્છા થાય, વાંચના થાય એ જુદો વિષય છે, એ જુદી વાત થઈ ગઈ.

પત્રાંક-૪૦૪

મુંબઈ, ભાદરવા સુદ ૧૦, ગુરુ, ૧૯૪૮

સ્વસ્તિ શ્રી સ્તંભતીર્થ શુભસ્થાને સ્થિત, શુભવૃત્તિસંપન્ન મુમુક્ષુભાઈ કૃષ્ણદાસાદિ પ્રત્યે,

સંસારકાળથી તે અત્ર ક્ષણ સુધીમાં તમ પ્રત્યે કોઈ પણ પ્રકારનો અવિનય, અભક્તિ, અસત્કાર કે તેવા બીજા અન્ય પ્રકાર સંબંધી કોઈ પણ અપરાધ મન, વચન, કાયાના, પરિણામથી થયો હોય તે સર્વ અત્યંત નમ્રપણે, તે સર્વ અપરાધોના અત્યંત લય પરિણામરૂપ આત્મસ્થિતિએ કરી હું સર્વ પ્રકારે કરી ક્ષમાવું છું; અને તે ક્ષમાવવાને યોગ્ય છું. તમને કોઈ પણ પ્રકારે તે અપરાધાદિનો અનુપયોગ હોય તોપણ અત્યંતપણે અમારી તેવી પૂર્વકાળ સંબંધીની કોઈ પ્રકારે પણ સંભાવના જાણી અત્યંતપણે ક્ષમા આપવા યોગ્ય આત્મસ્થિતિ કરવા અત્ર ક્ષણ લઘુત્વપણે વિનંતિ છે. અત્યારે એ જ.

પત્ર ૪૦૪. 'સ્વસ્તિ શ્રી સ્તંભતીર્થ શુભસ્થાને સ્થિત, શુભવૃત્તિસંપન્ન મુમુક્ષુભાઈ કૃષ્ણદાસાદિ પ્રત્યે,...' અગાઉ પણ 'કૃષ્ણદાસ' ઉપરના પત્રો આવી ગયા છે.

મુમુક્ષુ :- આ 'કૃષ્ણદાસભાઈ' વેદાંતી હતા ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બહુ ધ્યાન નથી ગયું પણ અગાઉનો પત્ર જોઈએ તો ખ્યાલ

આવે. આ પહેલાનો કોઈ પત્ર (હોય), ૪૦૪ પહેલા જે પત્રો આવેલા છે એ જોઈએ તો ખ્યાલ આવે.

મુમુક્ષુ :- ૩૩૦.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- નામ ઉપરથી એમ લાગે કે અન્યમતિ હશે. જૈનમાં 'કૃષ્ણદાસ' નામ ભાગ્યે જ મળે છે. ખાસ કરીને જે 'કૃષ્ણ' ભક્તો છે એ એવા નામ પાડે છે. એટલે એ ઉપરથી થોડું એમ લાગે કે કદાચ વેદાંતીક હશે.

મુમુક્ષુ :- ૩૩૦.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ૩૩૦ પછી ૪૦૪ છે સીધું એમ થયું ને ? 'ક્રિશનદાસાદિ' આદિ જિજ્ઞાસુઓ. 'અધ્યાત્મસાર'નું વાંચન ચાલે છે એમ લખ્યું છે. 'અધ્યાત્મસાર' તો બનતા સુધી યશોવિજયનું છે. એ ઉપરથી તો જૈન લાગે છે.

'સંસારકાળથી તે અત્ર ક્ષણ સુધીમાં તમ પ્રત્યે કોઈ પણ પ્રકારનો અવિનય, અભક્તિ, અસત્કાર કે તેવા બીજા અન્ય પ્રકાર સંબંધી કોઈ પણ અપરાધ મન, વચન, કાયાના પરિણામથી થયો હોય તે સર્વ અત્યંત નમ્રપણે, તે સર્વ અપરાધોના અત્યંત લય પરિણામરૂપ આત્મસ્થિતિએ કરી હું સર્વ પ્રકારે કરી ક્ષમાવું છું;...' આટલું લંબાવવાનો શું અભિપ્રાય છે ? કે રૂઢિગત રીતે સંવત્સરી આવે અને મિચ્છામિદુક્કડમ્ કરી લ્યે, અંતરથી ન હોય. આપણે મિચ્છામિદુક્કડમ્ બોલી જઈએ એટલે પછી આપણો એ સંબંધીનો આસ્રવ બંધ થઈ જાય અને આપણે કાંઈ વેર-વિરોધ ન રહે માટે મિચ્છામિ દુક્કડમ્ બોલી આવવું જઈને. એવી રીતે વાત નથી. રૂઢિગત રીતે. અંદરમાં કાંઈ ફેરફાર ન હોય. અંદરમાં એને એ અભિપ્રાય, એને એ પરિણામ, એને એ યોગ્યતા (ચાલુ હોય). કાંઈ યોગ્યતામાં ફેર ન હોય. એ પ્રકાર અહીંયાં નથી લેવો.

મુમુક્ષુ :- માયાનો પ્રકાર છે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, એમાં માયાચાર છે. વચનમાં જે મિચ્છામિદુક્કડમ્ છે એ અભિપ્રાયમાં નથી. માટે એમાં અવશ્ય માયા થાય છે. ઠીક છે. એમણે એ જરાક કાળજીથી લખ્યું છે.

'અત્યંત નમ્રપણે, તે સર્વ અપરાધોના અત્યંત લય પરિણામરૂપ આત્મસ્થિતિએ કરીને...' મનની સ્થિતિ નહિ, આત્મસ્થિતિએ કરીને કે મારા તમારા પ્રત્યેના કોઈપણ અપરાધ ભાવ છે એ લય થઈ જાય, નાશ થઈ જાય એવી મારી આત્મસ્થિતિ થાય

એ ભાવનાથી, એ લક્ષથી, એ ભાવે હું તમને ખમાવું છું. સર્વ પ્રકારે કરીને ક્ષમાવું છું. કોઈ વાત બાકી નથી રાખતો. અભિપ્રાયમાં પણ કોઈ વાત બાકી નથી. ‘અને તે ક્ષમાવવાને યોગ્ય છું.’ આટલું લાંબું લખ્યું, એટલે બરાબર ઉપયોગથી વાત છે. એમનેમ અદ્ધરથી આ રૂઢિગત મિચ્છામિદુક્કડમ્ કરી નાખ્યું એવું નથી. ઉપયોગથી વાત છે.

મુમુક્ષુ :- સંવત્સરીનું પોતે લખ્યું છે...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, મૂળ કારણ આખ્યું છે કે પોતે જ્યારે આવી ક્ષમાપના મુમુક્ષુની યાચે છે, આટલી વિનમ્રતાથી મુમુક્ષુ પાસે યાચના કરે છે તો મુમુક્ષુને કેવી રીતે પ્રવર્તવા યોગ્ય છે ? કેટલી નમ્રતાથી મુમુક્ષુને પ્રવર્તવા યોગ્ય છે ? જો જ્ઞાની મુમુક્ષુ પાસે આ રીતે વર્તે છે તો મુમુક્ષુ મુમુક્ષુને કેવી રીતે વર્તવા યોગ્ય છે અને મુમુક્ષુએ જ્ઞાની પ્રત્યે કેવી રીતે વર્તવા યોગ્ય છે એ એમાંથી ત્રિરાશી મૂકવા જેવો વિષય છે.

‘તમને કોઈ પણ પ્રકારે તે અપરાધાદિનો અનુપયોગ હોય તોપણ અત્યંતપણે અમારી તેવી પૂર્વકાળ સંબંધીની કોઈ પ્રકારે પણ સંભાવના જાણી અત્યંતપણે ક્ષમા આપવા યોગ્ય આત્મસ્થિતિ કરવા અત્ર ક્ષણ લઘુત્વપણે વિનંતિ છે.’ સામે પણ એમણે એમ કહ્યું કે તમારે પણ અનુપયોગથી કાંઈ એવું થયું હોય તો તમારે પણ એ જ રીતે કરવા યોગ્ય છે. એવી અમારી તમને પણ વિનંતી છે. એ ક્ષમાપના સંબંધીની થોડી વિશેષ વાત છે એ પત્રમાં.

મુમુક્ષુ :- એ પણ ખંભાત લખેલો છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. આ તો સ્તંભતીર્થ લખેલું જ છે ને. પછી ‘મનસુખભાઈ’, ‘દેવશીભાઈ’, એક ‘લીંબડી’ના મુમુક્ષુ છે એને પત્ર લખ્યો છે. એને પણ ક્ષમાપનાનો પત્ર લખ્યો છે.

પત્રાંક-૪૦૫

મુંબઈ, ભાદરવા સુદ ૧૦, ગુરુ, ૧૯૪૮

અત્ર ક્ષણપર્યંત તમ પ્રત્યે કોઈ પણ પ્રકારે પૂર્વાદિ કાળને વિષે મન, વચન, કાયાના યોગથી જે જે અપરાધાદિ કંઈ થયું હોય તે સર્વ અત્યંત આત્મભાવથી વિસ્મરણ કરી ક્ષમા ઇચ્છું છું; હવે પછીના કોઈ પણ કાળને વિષે તમ પ્રત્યે તે પ્રકાર થવો અસંભવિત જાણું છું, તેમ છતાં પણ કોઈક અનુપયોગભાવે દેહપર્યંતને વિષે તે પ્રકાર ક્વચિત્ થાય તો તે વિષે પણ અત્ર અત્યંત નમ્ર પરિણામે ક્ષમા ઇચ્છું છું; અને તે ક્ષમારૂપભાવ આ પત્રને વિચારતા વારંવાર ચિંતવી તમે પણ તે સર્વ પ્રકાર અમ પ્રત્યેના પૂર્વકાળના, વિસ્મરણ કરવાને યોગ્ય છો.

કંઈ પણ સત્સંગવાર્તાનો પરિચય વધે તેમ યત્ન કરવો યોગ્ય છે. એ જ વિનંતિ.

રાધાકાંક

‘અત્ર ક્ષણપર્યંત તમ પ્રત્યે કોઈ પણ પ્રકારે પૂર્વાદિ કાળને વિષે મન, વચન, કાયાના યોગથી જે જે અપરાધાદિ કંઈ થયું હોય તે સર્વ અત્યંત આત્મભાવથી વિસ્મરણ કરી ક્ષમા ઇચ્છું છું;...’ આત્મભાવ શબ્દ બન્નેમાં વાપરે છે. મનથી કહી દઉં છું, વચનથી બોલી દઉં છું (એમ નહિ) આત્મભાવે આ વાત કરું છું. ‘આત્મભાવથી વિસ્મરણ કરી ક્ષમા ઇચ્છું છું; હવે પછીના કોઈ પણ કાળને વિષે તમ પ્રત્યે તે પ્રકાર થવો અસંભવિત જાણું છું;...’ આત્મભાવથી એમ કહ્યું પાછું ઘડીક પછી એનો એ છું એમ નથી. અત્યારે ક્ષમાપના કરી તો ફરીને અપરાધ નહિ કરવા માટેની ક્ષમાપના છે અને એ જ સાચી ક્ષમાપના છે. અપરાધ કરે વળી ક્ષમા માગે, વળી અપરાધ કરે વળી ક્ષમા માગે એ પદ્ધતિ બરાબર નથી.

‘તેમ છતાં પણ કોઈક અનુપયોગભાવે દેહપર્યંતને વિષે તે પ્રકાર ક્વચિત્ થાય...’ દેહથી, હોં ! મનથી નહિ, આત્માથી નહિ. દેહથી તે પ્રકાર ક્વચિત્ થાય.

મુમુક્ષુ :- દેહપર્યંત લાખ્યું ને ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- દેહપર્યતને વિષે (એટલે) આયુષ્ય છે ત્યાં સુધી. સંયોગ તો આટલો જ છે, દેહ છે ત્યાં સુધી.

‘તે વિષે પણ અત્ર અત્યંત નમ્ર પરિણામે ક્ષમા ઈચ્છું છું; અને તે ક્ષમારૂપભાવ આ પત્રને વિચારતાં વારંવાર ચિંતવી તમે પણ તે સર્વ પ્રકાર અમ પ્રત્યેના પૂર્વકાળના, વિસ્મરણ કરવાને યોગ્ય છો.’ પોતે સાથે સાથે થોડી એમને શિખામણ પણ આપે છે કે અમારો આ ભાવ છે અને તમારે પણ એ જ ભાવે પ્રવર્તવા યોગ્ય છે.

મુમુક્ષુ :- મુમુક્ષુનો પત્ર આવ્યો હશે પછી પોતે લખ્યો હશે કે એમણે જ સીધો લખ્યો હશે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પહોંચ નથી લખી એટલે પોતે સામેથી એમનેમ જ લખેલો છે એમ લાગે છે.

સરળતા, નમ્રતા. નમ્રતામાં એવું છે કે માન, અપમાનની કલ્પના છૂટી ગઈ છે. જ્ઞાનીને માન-અપમાનની કલ્પના જે જગતમાં છે કે મારું માન સચવાય છે કે નહિ ? મનથી, વચનથી, કાયાથી મને માન મળે છે કે નહિ સામા પ્રત્યેથી ? એ કલ્પના જ છૂટી ગઈ છે. એ તો એક એવી અવસ્તુ લાગે છે, જ્ઞાનીની નજરમાં એ એક અવસ્તુ છે કે, વસ્તુ જ નથી એ તો. ચીજ જ નથી કોઈ. દષ્ટિ એવી કેળવાય જાય છે. એ આખો માર્ગ જુદો છે ને ? સંસારના માર્ગથી આ માર્ગ કોઈ જુદો છે. એટલે સંસારમાં જે અનેક પ્રકારે કલ્પનાઓ થાય છે અને એને લઈને જીવ પોતાની અધોગતિને પ્રાપ્ત કરે છે. એ પ્રકાર મોક્ષમાર્ગમાં તો છે જ નહિ. માન-અપમાનનો વિષય ગજબ રીતે ખલાસ થઈ જાય છે. વસ્તુદષ્ટિ જે પ્રગટે છે, વસ્તુને વસ્તુની દષ્ટિથી જ્યાં જુએ છે ત્યાં પેલી કલ્પના સાવ અવસ્તુ જ લાગે છે. માન શું અને અપમાન શું ? ઊંચું શું અને નીચું શું ? આ વળી તૂટ જ ઊભું કર્યું છે જગતના જીવોએ, બીજું કાંઈ નથી, આમાં તો કાંઈ છે જ નહિ. આ તો વસ્તુ જ નથી. આવે છે આમાં. ‘સોગાનીજી’ના પત્રોમાં. સબ ધૂલ હી ધૂલ હૈ. કોઈ માન દેવે, કોઈ માન નહિ દેવે સબ ધૂલ હી ધૂલ હૈ.

એટલે જે નજરથી લોકો જુએ છે એ દષ્ટિ છોડી દેવા જેવી છે. એ લૌકિક દષ્ટિ છે. અલૌકિક પુરુષને વિષે, અલૌકિક વિષયને વિષે, અલૌકિક કાર્યક્ષેત્રને વિષે એ દષ્ટિનું સ્થાન નથી ક્યાંય, એ અસ્થાને નજર જાય છે. સ્થાન નથી એનું ત્યાં. છે

વિચારવા જેવો વિષય છે. અને તમારે પણ એ વિસ્મરણ કરવા યોગ્ય છે.

‘કંઈ પણ સત્સંગવાર્તાનો પરિચય વધે તેમ યત્ન કરવો યોગ્ય છે. એ જ વિનંતી.’
સત્સંગમાં રહેવું.

પત્રાંક-૪૦૬

મુંબઈ, ભાદરવા સુદ ૧૨, રવિ, ૧૯૪૮

પરમાર્થ શીઘ્ર પ્રકાશ પામે તેમ થવા વિષે તમ બન્નેનો આગ્રહ પ્રાપ્ત થયો, તેમ જ વ્યવહારચિંતા વિષે લખ્યું, અને તેમાં પણ સકામપણું નિવેદન કર્યું તે પણ આગ્રહરૂપે પ્રાપ્ત થયેલ છે. હાલ તો એ સર્વ વિસર્જન કરવારૂપ ઉદાસીનતા વર્તે છે; અને તે સર્વ ઈશ્વરેચ્છાધીન સોંપવા યોગ્ય છે. હાલ એ બેય વાત અમે ફરી ન લખીએ ત્યાં સુધી વિસ્મરણ કરવા યોગ્ય છે.

જો બને તો તમે અને ગોસણિયા કંઈ અપૂર્વ વિચાર આવ્યા હોય તો તે લખશો. એ જ વિનંતી.

૪૦૬ પત્ર છે ‘સૌભાગ્યભાઈ’ ઉપરનો.

‘પરમાર્થ શીઘ્ર પ્રકાશ પામે તેમ થવા વિષે તમ બન્નેનો આગ્રહ પ્રાપ્ત થયો,...’ બન્ને એટલે ‘ગોસણિયા’ અને ‘સૌભાગ્યભાઈ’ ‘સાયલા’માં... ‘પરમાર્થ શીઘ્ર પ્રકાશ પામે તેમ થવા વિષે...’ એટલે આપનાથી આ પરમાર્થ માર્ગનો પ્રકાશ થાય, એવી કોઈ વજનથી વાત લખી છે, આગ્રહ કર્યો છે. કેમકે જોવે છે કે આવા પુરુષ ભાગ્યે જ હોય છે તો માર્ગ પ્રકાશ કરી શકે એવું એમનું સામર્થ્ય છે અને જો માર્ગ પ્રકાશ કરે તો અનેક જીવોનું હિત થવાની સંભાવના છે એટલે જરા આગ્રહથી લખે છે.

મુમુક્ષુ :- ‘સૌભાગ્યભાઈ’ને ક્ષમાપનાનો કાગળ નથી લખ્યો.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- લાગતું નથી. આ લખ્યું છે ને જે ૪૦૨માં. ‘કોઈ પણ જીવ પ્રત્યે, કોઈ પણ પ્રકારે, કોઈ પણ કાળને વિષે અત્યંત અલ્પ પણ દોષ કરવો યોગ્ય

નથી.' એ 'સોભાગભાઈ'ના પત્રમાં છે.

સિદ્ધાંત મૂકી દીધો છે. ક્ષમાપનાનો સિદ્ધાંત ત્યાં ૪૦૨માં મૂક્યો છે. ક્ષમાપનાનો ભાવ ક્યાંથી ઊગે છે ? ક્યા સિદ્ધાંતથી ઊગે છે ? ખરેખર એ જિનાજ્ઞા છે. જો કે જિન એ સ્વરૂપે થઈ ગયા છે. જિનેન્દ્રને જુઓ તો એ કોઈપણ કાળે, કોઈપણ ક્ષેત્રને વિષે, કોઈપણ જીવને વિષે અપરાધ કરે છે ? કે નથી કરતા. એ જિનસ્વરૂપ છે ખરેખર તો. એવી વાત છે.

'તેમ જ વ્યવહારચિંતા વિષે લખ્યું, અને તેમાં પણ સકામપણું નિવેદન કર્યું તે પણ આગ્રહરૂપે પ્રાપ્ત થયેલ છે.' એમ નથી કે તમારી અને અમારી વચ્ચે ઘણો સ્નેહ, ઘણી લાગણી, ઘણો પ્રેમ છે માટે તમારી બધી વાતને અમે ટેકો આપી દઈએ એમ નથી. જોયું ? કેમકે સન્માર્ગે જવું છે, ઉન્માર્ગે નથી જવું. અને ખરો પ્રેમ એ છે કે સન્માર્ગથી બહાર જાય ત્યારે સંમત ન થાય. સન્માર્ગથી બહાર જાય ત્યારે એ વાતમાં સાથે ન ચાલે એનું નામ ખરો પ્રેમ છે. પેલો તો જૂઠો પ્રેમ છે કે ખોટું હોય, તમારું ખોટું હોય તો અમને માન્ય છે. તમે તો આપણા છો ને ? અમારાવાળા છો ને ? એ ખરો પ્રેમ નથી. આવી વાત છે.

બે વચ્ચે એટલો બધો પ્રેમ છે કે ભાગ્યે જ એવો પ્રેમ જોવા મળે. 'કૃષ્ણ-સુદામા' જેવી વાત છે. પણ એ જ્યાં પોતાની સ્થિતિની વાત, વ્યવહાર ચિંતાની વાત કરે છે (તો કહે છે), ભૂલી જાવ, ભૂલી જાવ. એ વાત જ ભૂલી જાવ તમે. કાપે જ છે સીધી વાત, જરાય લંબાવતા નથી. આવી વાત છે. છતાં પેલાને દુઃખ નથી લાગતું, સામાને દુઃખ નથી લાગતું.

મુમુક્ષુ :- પરમ દૃઢતા છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, પરમ દૃઢતા છે, ઘણી દૃઢતા છે. એ ટકી ગયા છે. એ ટકી શક્યા છે એ જ એની યોગ્યતા છે. એ તો પાછી ઉદયની વાત છે. એમ નથી કે વગર જરૂરિયાતની વાત છે. ઘણી આકરી વાત છે તોપણ એમણે નિષ્ઠા ગુમાવી નથી એ જ એમની યોગ્યતાને સાબિત કરે છે ખરેખર તો.

'અને તે સર્વ ઈશ્વરેચ્છાધીન સોંપવા યોગ્ય છે.' એ સોંપી દો. ઈશ્વરને સોંપી દો. ચિંતા તમે છોડો. 'હાલ એ બેય વાત અમે ફરી ન લખીએ...' એટલે કે અમારાથી માર્ગ પ્રકાશ પામે અને અમે કાંઈક તમારી વ્યવહાર ચિંતાના ભાગીદાર થઈએ એ

‘બેય વાત અમે ફરી ન લખીએ ત્યાં સુધી વિસ્મરણ કરવા યોગ્ય છે.’ ત્યાં સુધી ભૂલી જજો, તમે તો સંભારતા જ નહિ. અમે ન સંભારીએ ત્યાં સુધી તમે હવે સંભારતા નહિ. કેટલી સખત વાત લખી છે !

મુમુક્ષુ :- Order.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- Order-આજ્ઞા કરી છે. તોપણ રહેવાતું નથી. ઉદય છે ને ? અને એવી જરૂરિયાત છે. તોપણ લખશે. તોપણ ઠપકારશે પાછા. એવી વાત છે.

‘જો બને તો તમે અને ગોસળિયા કંઈ અપૂર્વ વિચાર આવ્યા હોય તો તે લખશો.’ તત્ત્વમાં કોઈ અપૂર્વ વિચારો આવ્યા હોય તો તમે લખશો. ઉપરની બન્ને વાત તો અમે ફરીને જ્યાં સુધી યાદ ન કરીએ (ત્યાં સુધી) તમે ભૂલી જજો. વિસ્મરણ કરજો. ‘એ જ વિનંતી.’ એ ૪૦૬ પૂરો થયો.

પત્રાંક-૪૦૭

મુંબઈ, ભાદરવા વદ ૩, શુક્ર, ૧૯૪૮

શુભવૃત્તિ સંપન્ન મણિલાલ, ભાવનગર.

વિ. યથાયોગ્યપૂર્વક વિજ્ઞાપન.

તમારું પત્ર ૧ આજે પહોંચ્યું છે; અને તે મેં વાંચ્યું છે. અત્રેથી લખેલું પત્ર તમને મળવાથી થયેલો આનંદ નિવેદન કરતાં તમે દીક્ષા સંબંધી વૃત્તિ હાલ ક્ષોભ પામવા વિષેનું લખ્યું, તે ક્ષોભ હાલ યોગ્ય છે.

કોઠાદિ અનેક પ્રકારના દોષો પરિક્ષીણ પામી ગયાથી, સંસારત્યાગરૂપ દીક્ષા યોગ્ય છે, અથવા તો કોઈ મહત્ પુરુષના યોગે યથાપ્રસંગે તેમ કરવું યોગ્ય છે. તે સિવાય બીજા પ્રકારે દીક્ષાનું ધારણ કરવું તે સંજ્ઞપણાને પ્રાપ્ત થતું નથી; અને જીવ તેવી બીજા પ્રકારની દીક્ષારૂપ ભ્રાંતિએ ગ્રસ્ત થઈ અપૂર્વ એવા કલ્યાણને ચૂકે છે; અથવા તો તેથી વિશેષ અંતરાય પડે એવો જોગ ઉપાર્જન કરે છે. માટે હાલ તો તમારો તે ક્ષોભ યોગ્ય જાણીએ છીએ.

તમારી ઇચ્છા અત્ર સમાગમમાં આવવા વિષેની વિશેષ છે એ અમે જાણીએ છીએ; તથાપિ હાલ તે જોગની ઇચ્છા નિરોધ કરવા યોગ્ય છે, અર્થાત્ તે જોગ બનવો અશક્ય છે; અને એ ખુલાસો પ્રથમના પત્રમાં લખ્યો છે, તે તમે જાણી શક્યા હશો. આ તરફ આવવા વિષેની ઇચ્છામાં તમારા વડીલાદિ તરફનો જે નિરોધ છે તે નિરોધથી હાલ ઉપરવટ થવાની ઇચ્છા કરવી યોગ્ય નથી. અમારું તે પ્રદેશની લગભગથી કોઈ વાર જવા આવવાનું હોય ત્યારે વખતે સમાગમજોગ થવાજોગ હશે તો થઈ શકશે.

મતાગ્રહ વિષે બુદ્ધિને ઉદાસીન કરવી યોગ્ય છે; અને હાલ તો ગૃહસ્થધર્મને અનુસરવું પણ યોગ્ય છે. પોતાના હિતરૂપ જાણી કે સમજીને આરંભપરિગ્રહ સેવવા યોગ્ય નથી; અને આ પરમાર્થ વારંવાર વિચારી સદ્ગ્રંથનું વાંચન, શ્રવણ, મનનાદિ કરવાં યોગ્ય છે. એ જ વિનંતી.

નિષ્કામ યથાયોગ્ય

૪૦૭નો પત્ર છે ‘મણિભાઈ ગાંધી’ ‘બોટાદ’(ના) છે. ‘ભાવનગર’ છે એ વખતે એટલે ‘ભાવનગર’ પત્ર લખેલો છે.

મુમુક્ષુ :- પરમાર્થ માર્ગ પ્રકાશ પામે એ જે પહેલો મુદ્દો છે એ પણ કેમ એમણે મૂકી દીધો છે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એ આગ્રહ કર્યો છે એમણે, આગ્રહ કર્યો છે જરા કે આપે તો માર્ગ પ્રકાશવો જ જોઈએ અત્યારે. એ પોતે એ વિષયની અંદર એવો વિચાર કર્યો છે કે જ્યાં સુધી કોઈ અસંગ દશામાં આવવું ન થાય ત્યાં સુધી માર્ગ પ્રકાશવો નથી. ગૃહસ્થ દશામાં રહીને માર્ગને પ્રકાશવો નથી. એવો એમણે પોતાને માટે એક વિચાર કર્યો છે. અને ગૃહસ્થ દશામાં જ્યાં સુધી રહેવું થાય ત્યાં સુધી અંતર શુદ્ધિનો ઘણો પ્રયત્ન કરી લેવો. ઓછા કાળમાં ઘણા કર્મ નિર્જરે એવા તીવ્ર પુરુષાર્થમાં રહેવું એવી પોતે અંદર એક ગાંઠ મારી છે અને એટલે એ બને એટલા મુમુક્ષુઓ સાથે

પણ ઓછા સંપર્કમાં રહે છે. એ ઓછા સંપર્કમાં રહ્યા પછી પત્રોનો આટલો ખડકલો થયો છે. સંપર્ક વધ્યો હોત તો શું થાત ? એ વિચારવા જેવું છે. એ પણ કેટલાક તો ગુમાવ્યા હશે. સોએ સો ટકા તો મળે જ નહિ ક્યાંય. એટલે એ પરિસ્થિતિમાં પોતે ચાલે છે. બહુ સમજીને ચાલે છે.

‘વિ. યથાયોગ્યપૂર્વક વિજ્ઞાપન’

‘તમારું પત્ર ૧ આજે પહોંચ્યું છે; અને તે મેં વાંચ્યું છે, અત્રેથી લખેલું પત્ર તમને મળવાથી થયેલો આનંદ નિવેદન કરતાં...’ આગલો જે પત્ર આવી ગયો એ પત્ર પહોંચી ગયો છે. એ પત્ર મળતા ‘મણિભાઈ’ને ખૂબ આનંદ થયો છે અને ‘તમે દીક્ષા સંબંધી વૃત્તિ હાલ ક્ષોભ પામવા વિષેનું લખ્યું, તે ક્ષોભ હાલ યોગ્ય છે.’ એમને લખ્યું કે તમારે હવે દીક્ષા અત્યારે લેવાનું કારણ નથી. એ વિચાર માંડી વાળો અને એમણે એ વિચાર માંડી વાળ્યો છે. એ તમે યોગ્ય જ કર્યું છે. નહિતર એવું બને છે કે દીક્ષા લેવાનો નિર્ણય ઘણી દૃઢતા થાય પછી કરે છે. માનસિક દૃઢતા થાય. અને પછી કોઈ દીક્ષા ન લેવા માટે વાત કરે તો પછી એ માણસ લગભગ પાછો નથી ફરી શકતો. આપણે પેલા ભાઈએ દીક્ષા લઈ લીધી ને ? આ ભાઈઓની સાથે સાત-આઠ ભાઈઓ નાની ઉંમરના આવ્યા એમાં એક ભાઈ આવ્યા હતા. એમની જ ઉંમરના બધા હતા.

આ બધા વારાફરતી દીક્ષા લેવાના તો વિચારમાં આવી ગયેલા ઓછા-વત્તા પ્રમાણમાં, એ ભાઈ પાછા વળી ન શક્યા. દીક્ષા લેવા માટે અહીંથી નીકળ્યા ત્યારે મળવા આવ્યા હતા કે હું હવે દીક્ષા ધારણ કરવા માગું છું અને એ નિમિત્તે મને નિવૃત્તિ રહે. નિવૃત્તિ રહે તો હું વિશેષ આત્મવિચાર કરી શકું એવી પણ મારી ભાવના છે. દીક્ષા લેવાની તારીખ પણ નક્કી થઈ ગઈ છે. છેલ્લે છેલ્લે મળવા આવ્યા હતા. નક્કી જ કરેલું હતું. લગભગ મોટાભાગના જીવો પાછા નથી વળી શકતા. કોઈ નસીબદાર પાછા વળે છે કે જે વિશેષ અંતરાય અને વિશેષ બંધનમાંથી એ બચી જાય છે.

મુમુક્ષુ :- મણિભાઈને પણ એક પત્રમાં કેટલું બધું...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, ઘણું. એટલે યોગ્યતા કહેવાય. પહેલો જ પત્ર મળ્યો અને દીક્ષા જેવો નિર્ણય છોડી દીધો છે એમણે. એમને નિષ્ઠા બેઠી છે, એમના વચન

ઉપર નિષ્ઠા આવી છે. એ દેખાય છે. આનંદ પણ વ્યક્ત કર્યો છે પોતે. આનંદ નિવેદન કર્યો છે એટલે પોતે ઉલ્લેખ કર્યો છે. નહિતર તો આપણને ખબર ન પડે.

‘ક્રોધાદિ અનેક પ્રકારના દોષો પરિક્ષીણ પામી ગયાથી, સંસારત્યાગરૂપ દીક્ષા યોગ્ય છે,...’ દીક્ષા તો ક્યારે લેવી જોઈએ ? કે એક તો સામાન્ય રીતે ઉપશમ આવ્યો હોય તો. અનંતાનુબંધી ગઈ હોય પછીની એ વાત છે. અને પછી પણ ક્યારે ? કે પોતાને એમ લાગે કે હવે મુનિદશામાં સારી રીતે પોતે મોક્ષમાર્ગનો નિર્વાહ કરી શકશે, મોક્ષમાર્ગમાં આગળ વધી શકશે, એવી બધી આત્માથી આત્મામાં પ્રતીતિ આવે ત્યારે જ્ઞાની મોક્ષમાર્ગી ધર્માત્મા એ પગલું ભરે છે. ત્યારે ‘સંસારત્યાગરૂપ દીક્ષા યોગ્ય છે, અથવા તો...’ હવે એવું અંદરમાં ન હોય તો. હવે બહારમાં નિમિત્ત લે છે, આ ઉપાદાનની વાત લીધી આટલી. અંદરના ફેરફારોની. ‘અથવા તો કોઈ મહત્ પુરુષના યોગે...’ સામે એવા કોઈ તીર્થંકર જેવા પુરુષ હોય તો એમ થાય કે ભલે અત્યારે એટલી યોગ્યતા નથી પણ આ પુરુષના આશ્રયે જતા આપણને વાંધો નહિ આવે, નિર્વાહ થઈ શકશે. એવા કોઈ મહાન આચાર્ય હોય, માર્ગના કોઈ એવા નેતા હોય, મોક્ષમાર્ગના એવા કોઈ મહત્ પુરુષના યોગે, ‘કુંદકુંદાચાર્ય’ જેવા.

‘યથાપ્રસંગે તેમ કરવું યોગ્ય છે.’ યોગ્ય પ્રસંગે દીક્ષા લેવી યોગ્ય છે. ‘તે સિવાય બીજા પ્રકારે દીક્ષાનું ધારણ કરવું તે સફળપણાને પ્રાપ્ત થતું નથી;...’ એ નિષ્ફળ જાય છે. ‘અને જીવ તેવી બીજા પ્રકારની દીક્ષારૂપ ભ્રાંતિએ ગ્રસ્ત થઈને...’ હવે શું થાય છે ? કે હું તો દીક્ષાધારી છું, હું તો સાધુ છું—આ નવી ભ્રાંતિ ઊભી કરી. સાધુદશા પ્રગટી નથી છતાં પોતાને દીક્ષા ગ્રહણ કરવાથી સાધુપણું વર્તે છે, હું સાધુ થયો છું એવી એક નવી ભ્રાંતિ—ગૃહીત મિથ્યાત્વને એ ગ્રહણ કરે છે. ‘બીજા પ્રકારની દીક્ષારૂપ ભ્રાંતિએ ગ્રસ્ત થઈ અપૂર્વ એવા કલ્યાણને ચૂકે છે;...’ નવો પ્રતિબંધ ઊભો કર્યો, નવો અંતરાય નાખ્યો મોક્ષમાર્ગ પ્રાપ્ત કરવામાં.

મુમુક્ષુ :- ‘ગુરુદેવ’ની પ્રમાણે જ એમના વિચાર મેળ ખાય છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એકધારી વાત છે એ તો. બીજી વાત હોય જ નહિ ને પણ. માર્ગ ચોખ્ખો છે જેના જ્ઞાનમાં, વસ્તુનું સ્વરૂપ ચોખ્ખું છે, એનો માર્ગ ચોખ્ખો છે, બીજી વાત કેવી રીતે આવે ?

તે ‘અપૂર્વ એવા કલ્યાણને ચૂકે છે; અથવા તો તેથી વિશેષ અંતરાય પડે એવો

જોગ ઉપાર્જન કરે છે.' એ માર્ગ પ્રાપ્ત કરવામાં ઘણો અંતરાય ઊભો થાય એવો જોગ ઉપાર્જન કરે છે. કોઈ મુમુક્ષુ 'શ્રીમદ્જી'ને તે વખતે સાંભળવા જાય, મળવા જાય કે એમને અનુસરે તો સમાજમાં એટલો કોઈ વાંધો ન લે પણ સાધુ અનુસરે તો ? ધમાલ કરી મૂકે કે, તમે અમારા સંપ્રદાયના સાધુ થઈને ગૃહસ્થીને સાંભળવા જાવ છો ? ગૃહસ્થીને અનુસરો છો ? એને વંદન કરો છો ? એને બહુમાન આપો છો ? એની ભક્તિ કરો છો ? આ શું કરો છો તમે ? તોફાન થઈ જાય.

આ લોકોને બહુ સહન કરવું પડ્યું છે, 'લલ્લુજી'ને અને એમને બહુ સહન કરવું પડ્યું છે. લોકોએ વ્હોરાવું બંધ કરી દીધેલું અમુક અમુક ગામમાં તો. કે નહિ તમે તો 'રાયચંદભાઈ'વાળા છો, તમે તો 'રાયચંદભાઈ'વાળા. 'શ્રીમદ્જી'ને 'રાયચંદભાઈ' કહેતા. જેમ આપણને કહે ને કે ભાઈ ! તમે તો 'સોનગઢ'વાળા, તમે તો 'સોનગઢ'વાળા. એવું થયું. જેને દઢતા હોય છે એ બધી પરિસ્થિતિ માટે માનસિક રીતે તૈયાર હોય છે કે જે પરિસ્થિતિ થાય તે પરિસ્થિતિ (ભલે થાઓ), સત્યને અમારે કોઈ પણ ભોગે છોડવું નથી. સત્યપુરુષને કોઈપણ ભોગે છોડવા નથી, સત્યને કોઈપણ ભોગે છોડવું નથી. બધી જ પરિસ્થિતિ અમને સંમત છે પણ સત્યપુરુષને છોડવા અમને સંમત નથી. એવી રીતની તૈયારી હોય છે એને વાંધો નથી આવતો.

મુમુક્ષુ :- અમારે શું બોધ લેવો ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એમાંથી એ બોધ લેવો કે કોઈ પણ પરિસ્થિતિમાં સત્યપુરુષને ગૌણ કરવા નહિ, ઉપેક્ષા કરવી નહિ છોડવા નહિ અને છોડતા હોય એની સાથે સંમત થવું નહિ. એ બધી વાત પોતાને આવી જાય છે. જુઓને ! 'સોભાગભાઈ'ને તો વ્યવહારની વાતમાં પણ સંમત થતા નથી. દાખલો તો એ લેવા જેવો છે કે આટલો બધો 'સોભાગભાઈ'ને પ્રેમ છે, વ્યવહારની વાત લખે છે તો કહે છે, ફરીને સ્મરણ કરશો નહિ અમારી પાસે એ વાત. ખોટું લાગે એ નથી જોતા કે આને ખોટું લાગશે. કેમકે એના હિતથી એ વાત કરે છે, એ પણ હિતબુદ્ધિએ વાત કરે છે. દ્વેષબુદ્ધિએ કોઈ વાત નથી થતી એમ સામો પણ સમજે છે કે આ હિતબુદ્ધિએ વાત કરે છે.

મુમુક્ષુ :- જ્ઞાનીની કોઈપણ વાત દ્વેષપૂર્વક હોય જ નહિ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હોય જ નહિ, પ્રશ્ન જ નથી એ તો. શું કહે છે ?

'જીવ તેવી બીજા પ્રકારની દીક્ષારૂપ ભાંતિએ ગ્રસ્ત થઈ અપૂર્વ એવા કલ્યાણને

ચૂકે છે; અથવા તો તેથી વિશેષ અંતરાય પડે એવો જોગ ઉપાર્જન કરે છે.’ કેમકે પછી તો સમાજનો, સાધુ સમાજનો અને સંઘનો પ્રતિબંધ એને આવી પડશે. ‘માટે હાલ તો તમારો તે ક્ષોભ યોગ્ય જ જાણીએ છીએ.’ કેમકે પોતાની સાથે સંગ થયો છે. જો સાધુ થઈ જાય તો પછી એનો સંગ રહી શકશે નહિ.

‘તમારી ઇચ્છા અત્ર સમાગમમાં આવવા વિષેની વિશેષ છે એ અમે જાણીએ છીએ;...’ ફરીને પણ લખ્યું છે કે અમારે પ્રત્યક્ષ આપના સમાગમમાં આવવું છે. ‘તથાપિ હાલ તે જોગની ઇચ્છા નિરોધ કરવા યોગ્ય છે,....’ અત્યારે એ ઇચ્છા તમે અટકાવો અથવા તેનો જોગ બનવો અશક્ય છે ‘અને એ ખુલાસો પ્રથમના પત્રમાં (પણ) લખ્યો છે, તે તમે જાણી શક્યા હશો.’ પહેલા લખ્યું છે છતાં એમને ભાવના છે એટલે એમણે ફરીને લખ્યું છે. ફરીને પાછો એ જ ઉત્તર આપ્યો છે.

‘આ તરફ આવવા વિષેની ઇચ્છામાં તમારા વડીલાદિ તરફનો જે નિરોધ છે તે નિરોધથી હાલ ઉપરવટ થવાની ઇચ્છા કરવી યોગ્ય નથી.’ ઘરમાં બે મત છે. એક મત નથી. જોયું ? આવું બને છે. સત્પુરુષને અનુસરવા જતાં કુટુંબની અંદર પણ એક વાક્યતા ન રહે, તોપણ જેને સત્પુરુષની કિંમત આવી છે એ સત્પુરુષને છોડી દેતા નથી. જે થવું હોય તે થાય. તમને ન બેસે તો કાંઈ નહિ પણ મને તો આ જ મારા હિતનું કારણ લાગે છે.

મુમુક્ષુ :- જ્ઞાનીમાત્ર ક્લેશ આગળ કાયર છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એનું કારણ છે કે આ માર્ગ તો ક્લેશ નિવૃત્તિનો છે. ક્લેશ પ્રવૃત્તિનો માર્ગ સંસારનો છે અને મોક્ષનો તો ક્લેશ નિવૃત્તિનો માર્ગ છે. તો બધા રસ્તા ક્લેશથી નિવૃત્ત થાય એ જ ઉપાડેને એ તો ! સીધી વાત છે. ધ્યેય તો એક જ છે ને ? તો એ ધ્યેયને પહોંચી વળવા માટેનો જ પ્રયત્ન કરે, બીજું ન કરે કાંઈ. એની ઉપરવટ થવાની ઇચ્છા કરવી યોગ્ય નથી. તમે હમણા આ સ્થિતિએ હમણા એ કાંઈ પગલું ભરો નહિ. અમને પણ અહીંયાં અવકાશ નથી, તમે પણ હમણાં પત્રથી પરિચયમાં રહો. પ્રત્યક્ષનો યોગ અત્યારે શક્ય નથી.

‘અમારું તે પ્રદેશની...’ આમને (આ મુમુક્ષુભાઈને) ખબર હશે. કેવી રીતે ચર્ચા થઈ છે. (મુમુક્ષુભાઈ) મામાને મળેલા. ઘરમાં એમ કહે લખે છે કે વડીલાદિને નિરોધ છે. તો કોનો નિરોધ છે એ કાંઈ ખ્યાલ છે ? નથી ખબર. ઉંમરમાં ફેર હશે તમારે,

ઘણો ફેર હશે. કેટલી ઉંમરે મળ્યા હતા ? તમારી કેટલી ઉંમરે ‘મણિભાઈ’ને મળ્યા હતા ?

મુમુક્ષુ :- ‘મણિભાઈ’ને ‘ગુરુદેવ’ ‘વઢવાણ’ પધાર્યા ત્યારે જોયેલા. ત્યારે મારી ઉંમર આઠ-દસ વર્ષની હતી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ત્યારે જોયેલા. તમારી આઠ-દસ વર્ષની ઉંમર. ત્યારે તો વાતચીતનો સવાલ નથી. એમના સગા મામા થાય પણ નાની ઉંમરે જોયેલા. એ હિસાબે તમે નહિ જોયેલા. તમે આઠ-દસ વર્ષના હતા.

મુમુક્ષુ :- ...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બરાબર છે. ‘ગુરુદેવ’ને પણ ‘મણિભાઈ’ મળ્યા છે અને ‘શ્રીમદ્જી’ને પણ મળ્યા છે.

મુમુક્ષુ :- એ આખુ કુટુંબ જ આ બાજુ વળી ગયું.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. ‘રાયચંદ ગાંધી’નું કુટુંબ આખુ ‘ગુરુદેવ’ પ્રત્યે વળી ગયેલું. પણ ‘શ્રીમદ્’ વખતે બે મત છે. જુઓ. જોયું ? ‘શ્રીમદ્જી’ વખતે એમના વડીલો છે એ ‘મણિભાઈ’ સાથે સમંત નથી થયા.

મુમુક્ષુ :- ‘ગુરુદેવ’ના પરિવર્તન પછી ‘રાયચંદભાઈ’ બોટાદથી પરચીસ માણસોનો સંઘ લઈને આવ્યા હતા.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ‘ગુરુદેવ’ તો પાછા ‘બોટાદ’ સંઘાડાના હતા ને ? ‘બોટાદ’ સંપ્રદાયમાં દીક્ષા લીધેલી. ‘બોટાદ’વાળાને તો બધાને ખૂબ જ પ્રેમ. સંપ્રદાય છોડ્યા પછી બહુ દઢ હતા એ જ સાથે રહી શક્યા. કાર્યા-પોચા હતા એ એક વખત છૂટા પડી ગયા. વળી પાછા પુણ્ય યોગે ઘણા આવતા થયા, કેટલાક ન આવ્યા, કેટલાક આવ્યા.

મુમુક્ષુ :- ‘ગાંધી’ કુટુંબ આવી ગયું હતું, ‘ગાંધી’ કુટુંબ, ‘ડગલી’ કુટુંબ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, એ લોકો આવી ગયા. એ બન્ને કુટુંબ મુખ્ય હતા ત્યાં, બરાબર છે, ખરું છે.

‘અમારું તે પ્રદેશની લગભગથી કોઈ વાર જવા આવવાનું હોય ત્યારે વખતે સમાગમજોગ થવાજોગ હશે તો થઈ શકશે.’ ધાર્યું નથી કહેતા. કેમકે કોઈ વખત તો પોતે કોઈને જણાવ્યા વિના પણ પસાર થઈ જતા હતા. ‘મતાગ્રહ વિષે બુદ્ધિને

ઉદાસીન કરવી યોગ્ય છે;...' મતાગ્રહમાં અત્યારે પડવું નહિ. એટલે આ સંપ્રદાયના મંડન-ખંડનમાં જવાનું અત્યારે તમારું કામ નથી. આમાં તો શું છે કે મુમુક્ષુએ કઈ ચર્ચા કરવા યોગ્ય છે ? કેટલીક ચર્ચા નથી કરવા યોગ્ય ? એ પણ ઘણાને ખબર નથી હોતી. ગમે તે મુમુક્ષુ ગમે તે વાત ઉપર પોતાનું સુપ્રિમ કોર્ટની જેમ જજમેન્ટ આપી દે. આ તો આમ હોવું જોઈએ, આ તો આમ હોવું જોઈએ, આ તો આમ થાય ને આ તો તેમ થાય. છના અડધાની ખબર ન હોય તેમને. આ વિષયમાં તો છના અડધા ત્રણ થાય ને ? એટલી ખબર ન પડતી હોય. આ તો આમ જ થવું જોઈએ ને આ તો આમ ન થવું જોઈએ, કારણ વગર અનર્થદંડ છે એ બધો. પોતાને કાંઈ ભાન નથી હોતી, ખબર નથી હોતી અને ગમે તે વિષય ઉપર, પોતે જે ચર્ચાને યોગ્ય નથી, જે વાત પોતે કરવા યોગ્ય નથી એવી વાત ઉપર પોતે ચાલ્યા જાય છે. 'શ્રીમદ્જી'એ બહુ કાળજી રાખેલી છે. જરાક કોઈ આઘાપાછા જાય એના અધિકારની બહાર (તો કહી દે) તમારે આ વાત જ કરવી નહિ, આ વાત તમે ભૂલી જાવ. હજી એ પહેલા ઘણું સમજવાનું છે એ સમજો, પછી એ વાત, અત્યારે નહિ.

‘મતાગ્રહ વિષે બુદ્ધિને ઉદાસીન કરવી યોગ્ય છે; અને હાલ તો ગૃહસ્થધર્મને અનુસરવું પણ યોગ્ય છે.’

મુમુક્ષુ :- ‘શ્રીમદ્જી’ મૃદુભાષી હતા અને શિસ્તમાં કડકમાં કડક.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- સિદ્ધાંતમાં કોઈ બાંધણોડ ન હોય, કોઈ ભોગે ન હોય, કોઈ ક્રિમતે ન હોય.

મુમુક્ષુ :- વ્યવહારમાં પણ કડક હતા.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એ બાબતની અંદર તો એમ જ હોય ને હંમેશા.

મુમુક્ષુ :- છતાં બહુ મૃદુભાષી હતા.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, એ બીજો વિષય છે, એ બીજો વિષય છે. એ જ એમની વિશિષ્ટતા છે, એ જ એમની વિશેષતા છે. એમ તો ‘પૂજ્ય બહેનશ્રી’ને જુઓ ! ઉતાવળે બોલતા કોઈ દિ’ સાંભળ્યા છે ? આ મોટો પ્રસંગ ઊભો થયો પ્રતિષ્ઠાનો. આખા દિગંબર સમાજમાં ખળભળાટ થઈ ગયો. એ લોકોએ તો ધમકી દીધી છે, હેરાન થઈ જશો અને એ પગલું પણ ભર્યું. વોરંટ પણ એમના ઉપરનું નીકળ્યું ત્યાં સુધી. કેટલા મક્કમ ? મારી જીભેથી હું ના નહિ કહું. ‘હિન્દુસ્તાન’ના નવ માણસો મોટા

મોટા આવ્યા હતા, એણે એટલું જ માગ્યું, તમે એટલું કહી દો કે આ બંધ કરો. ૧૩૫માંથી ૧૩૪ પ્રતિમાજીની પ્રતિષ્ઠા કરો. આ એકની નહિ. તમને શું ફરક પડે છે ? એક ટકો પણ નથી આવતો. ૧૩૫ બિરાજમાન કરો છો એમાંથી ૧૩૪ થાય તો એમાં ફેર શું પડવાનો હતો ? હું મારી જીભથી નહિ કહું. શાંતિથી, મૃદુપણે પણ મક્કમતા.. માપી ન શકે સામો માણસ ! માપી ન શકે.

મુમુક્ષુ :- ૧૩૪માં ૧૩૫મો નંબર જ ઉપકારી છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- પણ મક્કમતા એટલે એમાં બીજાનું કામ નહિ કાંઈ. પોણી કલાક, કલાક માથાકૂટ કરી. બીજી વાત નહિ. શાંતિથી પણ મક્કમ એક જ જવાબ, બીજો કોઈ જવાબ નહિ. એ બધા અનુભવ કરવા જેવા પ્રસંગો હતા. પ્રસંગે ખબર પડે ત્યાં સુધી ખબર ન પડે માણસને.

‘મતાગ્રહ વિષે બુદ્ધિને ઉદાસીન કરવી યોગ્ય છે; અને હાલ તો ગૃહસ્થધર્મને અનુસરવું પણ યોગ્ય છે. પોતાના હિતરૂપ જાણી કે સમજીને આરંભપરિગ્રહ સેવવા યોગ્ય નથી;...’ જુઓ ! બે બાજુથી સામી સામી વાત કરે છે. દીક્ષા ન લ્યો, ગૃહસ્થધર્મને અનુસરો. ગૃહસ્થધર્મને અનુસરો તોપણ આરંભપરિગ્રહને સેવવો નહિ. ગૃહસ્થ રહેવું અને આરંભપરિગ્રહને સેવવો નહિ. બન્ને બાજુ સામી સામી લે છે. અને તે પોતાના હિતનું કારણ જાણીને.

મુમુક્ષુ :- એટલે ઉદાસીનતાથી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, એમાં શું છે કે ગૃહસ્થ ધર્મની અંદર પછી એ લાઇન પકડાઈ જાય છે કે એને લીમિટ જ નથી અભિપ્રાયમાં. કેટલું જોઈએ એની લીમિટ નથી. એ તો એને પહેલા જ વિચાર કરવો કે આપણે જરૂરિયાત સંક્ષેપવી છે. અને સંક્ષેપની જરૂરિયાતમાં મુખ્યપણે આત્મહિત કરવું છે. આરંભપરિગ્રહની પાછળ દોટ મૂકીને આ આયુષ્યને-મનુષ્યના કિંમતી આયુષ્યને વેડફી નાખવું નથી. એટલો વિવેક મુમુક્ષુને અવશ્ય હોવો જોઈએ.

દુનિયા આખીએ દોડ મૂકી છે. આરંભપરિગ્રહ પાછળ તો આખી દુનિયાએ દોડ મૂકી જ છે. હવે આ વાત સાંભળીને તેં શું ફેરફાર કર્યો ? કે તારે તો લીમિટમાં આવી જવું જોઈએ. એકદમ લીમિટમાં આવી જવું જોઈએ કે મુખ્ય તો આત્મહિત કરવું છે. એ આત્મહિત કરતાં જરૂરિયાત અનુસાર જે કાંઈ આજીવિકા આદિની જે

કાંઈ પ્રવૃત્તિ કરવી પડે તે કરી લેવી છે પણ મુખ્ય કામ તો આત્મહિતનું કરવું છે. એટલો ફેરફાર એણે ધ્યેયને અનુસરીને પ્રવૃત્તિની અંદર કરી નાખવો જોઈએ.

‘આ પરમાર્થ વારંવાર વિચારી સદ્ગ્રંથનું વાંચન, શ્રવણ, મનનાદિ કરવાં યોગ્ય છે. એ જ વિનંતી.’ એમ કહીને એમને એમ કહ્યું કે તમે અત્યારે દીક્ષા અંગીકાર ન કરો અને તમે ગૃહસ્થમાં રહો. ગૃહસ્થમાં રહીને પણ આરંભ-સમારંભ કે આરંભપરિગ્રહ વધારવો એ વાત નથી. એનો તો સંક્ષેપ જ રાખવો. મુખ્યપણે પોતાની હિતબુદ્ધિને લક્ષમાં રાખીને સત્શાસ્ત્રનું વાંચન શ્રવણ, મનન કરવા જેવું છે. પ્રત્યક્ષ યોગ નથી એટલે. જો કેટલીક યોગ્યતા તૈયાર થાય તો પ્રત્યક્ષ યોગે કોઈ અપૂર્વ લાભ થવાનું પણ કારણ બની જાય છે. એટલે જ્યાં સુધી યોગ નથી ત્યાં સુધી સદ્ગ્રંથોનું વાંચન, શ્રવણ, મનન છે એ કરવું અને પ્રત્યક્ષ સમાગમની ભાવનામાં રહેવું એ વાત પણ સાથે સાથે હોય છે.

એ ૪૦૭ નંબરનો પત્ર છે. આમાં શું છે કે અનેકવિધ યોગ્યતાવાળા પાત્રો ‘શ્રીમદ્ગ્રંથ’ના સમાગમમાં આવ્યા છે. ભિન્ન ભિન્ન યોગ્યતાવાળાને ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારે જે માર્ગદર્શન આપે છે એમાંથી પોતાને શું લાગુ પડે છે ? પોતાને યોગ્ય શું વાત છે ? એ વાત ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે. સ્વાધ્યાયનું જે પ્રયોજન છે એ આટલું છે કે કોઈને કોઈ વાત લાગુ પડે, કોઈને કોઈ વાત લાગુ પડે. જેને પોતાનું આત્મલક્ષ છે એને પોતાને કઈ વાત લાગુ પડે છે ? ક્યાં લાગુ પડે છે ? એ વાત વિચારી લેવાની હોય છે.

મુમુક્ષુ :- આમાં તો બધી વાત લાગુ પડે એવી છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- છતાં કોઈ વાત એવી હોય, માનો કે આપણે દીક્ષા લેવાનો વિચાર જ ન કર્યો તો અમુક મુદ્દા ન લાગુ પડતા હોય. પણ છતાં કેટલીક બીજી વાત લાગુ પડતી હોય. તો જેટલી લાગુ પડે, જે રીતે પોતાને લાગુ પડે, જેને પોતાનું લક્ષ છે, આત્મલક્ષ છે, આત્મલક્ષે જેને સ્વાધ્યાય કરવો છે એને એ વાતને વિચારવાનો બહુ સારો વિષય છે.

‘શ્રીમદ્ગ્રંથ’ના પત્રોમાંથી જે મુખ્ય મુદ્દો ઉપસાવવા જેવો છે એ આ છે કે સામાન્ય રીતે કોઈ સત્પુરુષ, ‘ગુરુદેવ’ જેવા મહાપુરુષ હોય તો એ સમષ્ટિગત ઉપદેશ આપે છે. જ્યાં સમષ્ટિગત ઉપદેશ આપે છે ત્યાં વ્યક્તિગત ઉપદેશનો પ્રકાર નથી હોતો.

અને સમષ્ટિગત ઉપદેશમાંથી એવા મહાપુરુષને વ્યક્તિગત રીતે એના અંગત અંતેવાસી તરીકે સમાગમમાં જનાર કો'ક જ જીવ હોય છે. એવી પરિસ્થિતિ અહીંયાં, જે કો'કની હોય છે એવી પરિસ્થિતિ અહીંયાં મુમુક્ષુઓને બહુ સુલભતાથી મળી છે. જે તે મુમુક્ષુઓ પરિચયમાં આવ્યા છે એમને. એ એક વિશેષતા છે.

દાખલા તરીકે આપણે કોઈને એમ કહીએ, પૂછીએ, કોઈ મુમુક્ષુને પૂછીએ, પોતાની જાતને પૂછીએ કે આપણે કદી 'ગુરુદેવ'ના અંતેવાસી તરીકે એમના અંગત પરિચયમાં ગયા છીએ ? અને એમની અંતરંગ પરિણતિનો પરિચય કરવાનો કોઈ પ્રયત્ન કર્યો છે ? અને પોતાના દોષાદિ નિવેદન કરવાનો કોઈ પ્રયત્ન કર્યો છે ? કે મારામાં આટલા દોષ છે અને આ મારે કોઈપણ હિસાબે ટાળવા જ છે. મારે શુદ્ધિ જોઈએ. મારે આત્મશુદ્ધિ સિવાય બીજું ન ખપે. ગયો છે કોઈ અંતેવાસી થઈને ? એવું જ્યારે બને છે ત્યારે ખરેખર એને પરમસત્સંગ મળ્યો કહેવાય.

આમાં કેટલાક સત્સંગના પાત્રો છે, કેટલાક પરમસત્સંગના પાત્રો છે. એ વિષય આમાંથી ઉપસીને બહાર આવે છે અને એમાંથી જે પરમાર્થ નીકળે છે એ મુમુક્ષુજીવે ગ્રહણ કરી લેવા જેવો છે. જે શાસ્ત્રમાંથી ચીજ ન મળે એ આમાંથી આ જગ્યાએ આ રીતે મળે છે. શાસ્ત્રમાં સિદ્ધાંતો આવે. આ તો એક હકીકત બની છે એ વાત સામે આવે છે. અને મુમુક્ષુને માટે તો મુમુક્ષુની ભૂમિકાનો આ કથાનુયોગ ચાલે છે કે, ભાઈ ! 'શ્રીમદ્જી'ના જીવનમાં કોણ કોણ આવ્યા ? 'શ્રીમદ્જી'ની મુખ્ય કથા છે. કથાનાયક 'શ્રીમદ્જી' છે. પછી કયા કયા પાત્રો આવ્યા ? કેવી કેવી યોગ્યતાવાળા આવ્યા ? એની સાથે કેવી કેવી રીતે વ્યક્તિગત એમણે માર્ગદર્શન આપ્યું ? અને એમને ઉન્માર્ગે જતા બચાવ્યા, સન્માર્ગે ચડાવવા માટેની એમને પ્રવૃત્તિ થઈ. એ વાત શાસ્ત્રમાંથી ગોતવા જાવ તો ન મળે તમને. એવી એક બહુ બહુમૂલ્ય વાત સ્વાધ્યાય કરવા માટે ગ્રંથમાંથી નીકળે છે. એ ધ્યાનમાં લેવા જેવો વિષય છે. અહીં સુધી રાખીએ.

પત્રાંક-૪૦૮

મુંબઈ, ભાદરવા વદ ૮, બુધ, ૧૯૪૮
ૐ નમસ્કાર

જે જે કાળે જે જે પ્રારબ્ધ ઉદય આવે તે તે વેદન કરવું એ જ્ઞાનીપુરુષોનું સનાતન આચરણ છે, અને તે જ આચરણ અમને ઉદયપણે વર્તે છે; અર્થાત્ જે સંસારમાં સ્નેહ રહ્યો નથી, તે સંસારના કાર્યની પ્રવૃત્તિનો ઉદય છે, અને ઉદય અનુક્રમે વેદન થયા કરે છે. એ ઉદયના ક્રમમાં કોઈ પણ પ્રકારની હાનિ-વૃદ્ધિ કરવાની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થતી નથી; અને એમ જાણીએ છીએ કે જ્ઞાનીપુરુષોનું પણ તે સનાતન આચરણ છે; તથાપિ જેમાં સ્નેહ રહ્યો નથી, અથવા સ્નેહ રાખવાની ઇચ્છા નિવૃત્ત થઈ છે, અથવા નિવૃત્ત થવા આવી છે, તેવા આ સંસારમાં કાર્યપણે-કારણપણે પ્રવર્તવાની ઇચ્છા રહી નથી, તેનાથી નિવૃત્તપણું જ આત્માને વિષે વર્તે છે, તેમ છતાં પણ તેના અનેક પ્રકારના સંગ-પ્રસંગમાં પ્રવર્તવું પડે એવું પૂર્વે કોઈ પ્રારબ્ધ ઉપાર્જન કર્યું છે, જે સમપરિણામે વેદન કરીએ છીએ, તથાપિ હજુ પણ તે કેટલાક વખત સુધી ઉદયજોગ છે, એમ જાણી ક્વચિત્ ખેદ પામીએ છીએ, ક્વચિત્ વિશેષ ખેદ પામીએ છીએ; અને તે ખેદનું કારણ વિચારી જોતાં તો પરાનુકંપારૂપ જણાય છે. હાલ તો તે પ્રારબ્ધ સ્વાભાવિક ઉદય પ્રમાણે વેદન કર્યા સિવાય અન્ય ઇચ્છા ઉત્પન્ન થતી નથી, તથાપિ તે ઉદયમાં બીજા કોઈને સુખ, દુઃખ, રાગ, દ્વેષ, લાભ, અલાભના કારણરૂપે બીજાને ભાસીએ છીએ. તે ભાસવાને વિષે લોક પ્રસંગની વિચિત્ર ભ્રાંતિ જોઈ ખેદ થાય છે. જે સંસારને વિષે સાક્ષી કર્તા તરીકે મનાય છે, તે સંસારમાં તે સાક્ષીએ સાક્ષીરૂપે રહેવું, અને કર્તા તરીકે ભાસ્યમાન થવું તે બેધારી તરવાર ઉપર ચાલવા બરાબર છે.

એમ છતાં પણ કોઈને ખેદ, દુઃખ, અલાભનું કારણ તે સાક્ષીપુરુષ બ્રાંતિગત લોકોને ન ભાસે તો તે પ્રસંગમાં તે સાક્ષીપુરુષનું અત્યંત વિકટપણું નથી. અમને તો અત્યંત અત્યંત વિકટપણાના પ્રસંગનો ઉદય છે. એમાં પણ ઉદાસીનપણું એ જ સનાતન ધર્મ જ્ઞાનીનો છે. ('ધર્મ' શબ્દ આચરણને બદલે છે.)

એક વાર એક તણખલાના બે ભાગ કરવાની ક્રિયા કરી શકવાની શક્તિ પણ ઉપશમ થાય ત્યારે જે ઈશ્વરેચ્છા હશે તે થશે.

તા. ૧૪-૧-૧૯૯૦, પ્રવચન નં. ૧૩૨
પત્રાંક - ૪૦૮

કોઈ ધર્માત્મા બાહ્ય ત્યાગ કરે છે. કોઈ ધર્માત્માએ બાહ્ય ત્યાગ નથી કર્યો એમ જોવામાં આવે છે. ચોથે ગુણસ્થાને બંને પ્રકાર જોવામાં આવે છે. ત્યાં બાહ્ય ત્યાગ નથી કર્યો તેમને અશુદ્ધિ વધારે છે, બાહ્ય ત્યાગ કર્યો તેમની શુદ્ધિ વધી ગઈ છે, એ પ્રકારે વિચારવા યોગ્ય નથી. શુદ્ધિ પુરુષાર્થના તારતમ્ય અનુસાર છે. શ્રદ્ધા-જ્ઞાન તો, આત્મસ્વરૂપના શ્રદ્ધા-જ્ઞાન તો બધા જ ધર્માત્માને છે અને તે સરખા છે. કોઈની શ્રદ્ધા થોડી છે, કોઈની શ્રદ્ધા વધારે છે, કોઈનું સમ્યગ્જ્ઞાન અલ્પ છે, કોઈનું સમ્યગ્જ્ઞાન વધારે છે એ પ્રકારે તો વિચારવા યોગ્ય નથી. પરંતુ કોઈનો પુરુષાર્થ તીવ્ર હોય છે, કોઈનો પુરુષાર્થ મંદ હોય છે. એક જ ગુણસ્થાનમાં એવા અસંખ્ય ભેદ છે. મુખ્ય લઈએ તો જઘન્ય, મધ્યમ, ઉત્કૃષ્ટ એવા ત્રણ ભેદ છે અને સૂક્ષ્મ લઈએ તો એવા એક ગુણસ્થાનને વિષે અસંખ્ય ભેદ છે. એ પુરુષાર્થના તારતમ્ય અનુસાર એવું

શુદ્ધિપણું પણ વર્તે છે.

અહીંયાં આ પત્ર જરા સૂક્ષ્મતાથી વિચારવા જેવો છે. ‘જે જે કાળે જે જે પ્રારબ્ધ ઉદય આવે તે તે વેદન કરવું એ જ્ઞાનીપુરુષોનું સનાતન આચરણ છે,...’ પ્રારબ્ધનો ઉદય આવે છે એટલે પૂર્વકર્મનો ઉદય આવે છે એ અનુસાર બહારમાં અનેક પ્રકારના સંયોગ, બીજા પદાર્થોના સંયોગ વિયોગના પ્રકારો ઉત્પન્ન થાય છે. એનો કોઈ નિયમ નથી કે આમ જ થાય અને આમ ન થાય. ચારે ગતિમાં પૂર્વકર્મની વિભિન્નતા, વિવિધતા અનેક પ્રકારની છે. ચારે ગતિમાં જ્ઞાનીઓ ઉત્પન્ન થાય છે અથવા હોય છે, વિદ્યમાન હોય છે. પૂર્વકર્મ તે પણ તે તે ગતિ અનુસાર હોય છે. નરકમાં કાંઈ દેવગતિ જેવા પૂર્વકર્મનો ઉદય ન હોય, દેવગતિમાં કાંઈ મનુષ્ય જેવો પૂર્વકર્મનો ઉદય ન હોય, તિર્યચમાં પણ નરક કે દેવગતિ જેવો ન હોય. ચારે ગતિના (ઉદય) ભિન્ન ભિન્ન છે. છતાં જેને પોતાને અંતર્મુખ થવાનો માર્ગ હાથમાં આવી ગયો છે એ પોતાનું કામ કરે જાય છે. દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ હો બહારમાં, એ પોતાના કામમાં અગ્રેસર છે. મુખ્યપણે એ પોતાનું કામ કરે છે અને આત્મશુદ્ધિ વધારતા જાય છે. આ એક સર્વ જ્ઞાનીઓની સામાન્ય પરિસ્થિતિ છે.

અહીંયાં એ પોતાને વિષે કેટલીક વાત લેખે છે. પોતે General સિદ્ધાંત કહેતા કહેતા પોતાની પણ વાત કરતા જાય છે એમ એક સાથે બે વાત કરી છે કે સર્વ જ્ઞાનીઓ પણ આમ કરે છે. સનાતન આચરણ એટલે ત્રણે કાળના જ્ઞાનીઓનું આચરણ. ત્રણે કાળના જ્ઞાનીપુરુષોનું આચરણ આમ જ હોય છે, જે રીતે અમે આચરણ કરી રહ્યા છીએ એ રીતે, એમ કહેવું છે.

‘જે જે કાળે જે જે પ્રારબ્ધ ઉદય આવે...’ પૂર્વકર્મ અનુસાર. આવો ઉદય ન આવે તો સારું, આવો મને ઉદય આવે તો સારું એવા પ્રકારે જ્ઞાની ઇચ્છા કરતા નથી. મને આવો અનુકૂળતાઓનો ઉદય રહ્યા કરે તો સારું, મને નિવૃત્તિનો ઉદય રહ્યા કરે તો સારું, લ્યો ઠીક ! અનુકૂળતાઓ એક બાજુ લ્યો અને પ્રવૃત્તિનો મને ઉદય ન રહે તો સારું, એવી ઇચ્છા (પણ) નથી કરતા. ભાવના જુદી વાત છે. એ તો અંતર પુરુષાર્થ સાથે સંબંધિત છે. એમાં બાહ્ય પરિસ્થિતિ ગૌણ છે, મુખ્ય નથી.

મુમુક્ષુ :- ઇચ્છા કરે તો ઇષ્ટ-અનિષ્ટપણું થઈ જાય ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ઇચ્છાનો અર્થ એ છે કે એ વસ્તુ વ્યવસ્થાથી વિપરીત પરિણમતા

વિપર્યાસ ઊભો થાય છે. પૂર્વકર્મ તો પોતાના કરેલા અપરાધનું ફળ છે. એક (વાત). બીજું, પૂર્વકર્મનો ઉદય કોઈ સંયોગ-વિયોગ આવે એ તો આત્માથી ભિન્ન છે. તો જે ભિન્ન છે એની ચિંતા શું ? એક ચીજ તમે વેચી નાખી. વેચી નાખી પછી એ ચીજ તો તમારી નથી રહી. દષ્ટિ ફરી ગઈ છે. હવે એની અંદર કાંઈ ગડબડ થઈ કે સારું થયું કે ખરાબ થયું.

મકાન વેચી નાખ્યું. હવે એ પડી ગયું તો તમને શું ? અને એને વધારે સુશોભિત કર્યું તો તમને શું ? લેનારે એને તમારા કરતાં વધારે સુશોભિત કર્યું તો તમારે શું લેવા દેવા ? એમાં કોઈ ભાગ પડી ગયો તો તમારે શું લેવા દેવા ? એમ જ્ઞાનીએ પૂર્વકર્મ બાંધ્યા છે પોતે, પણ સ્વામિત્વ ઊઠી ગયું છે. એટલે સમ્યક્ પ્રકારે વેદન કરવું, ભિન્ન રહીને એના જ્ઞાતા રહેવું, ભિન્નપણે એના જ્ઞાતા રહેવું, જ્ઞાતા ભાવે એ પ્રસંગને પસાર કરવો, એને ઉદય આવે તે તે વેદન કરવું એમ કહેવામાં આવે છે. વેદન કરવું એટલે હરખ-શોકના પરિણામથી ભોગવવું એવો અર્થ નથી અહીંયાં, એવો ભાવ નથી અહીંયાં. જે આવે તે. પૂર્વકર્મનો કોઈપણ પ્રારબ્ધનો ઉદય આવો. લેણદાર આવ્યો તો ભલે લેણું લઈ જાય. સજ્જન માણસો કટાણું મોઢું પણ કરતા નથી. બરાબર છે, ભાઈ ! તમારી Deposit અમારે ત્યાં જમા હતી, તમે પૈસા અમારે ત્યાં થાપણ મૂકી ગયા હતા એ તમારો આભાર છે. હવે તમે લેવા આવ્યા, સારું થયું. વ્યાજ સીખે દૂધે ધોઈને પૈસા દેવા છે. શું કહે છે સજ્જન માણસ ? દૂધે ધોઈને તમારી રકમ લઈ જાવ, ભાઈસા'બ ! એમાં કોઈ અમારે નારાજગી કરવી એ વાત યોગ્ય નથી. આ તો સજ્જનતાનો પણ આટલો વ્યવહાર તો હોય છે. તો આમાં બીજું શું છે ?

પૂર્વકર્મનો ઉદય આવ્યો છે. પોતાનો તો ઉદય છે નહિ. જે ઉદય છે એ પોતાના આત્માથી બહારની ચીજ છે. બહારની ચીજમાં ફેરફાર થાવ તો થાવ. એ તો આખી દુનિયામાં ફેરફાર થઈ જ રહ્યો છે. એવી કઈ સેકન્ડ છે કે જેમાં દુનિયાના પદાર્થો પરિવર્તિત થઈને સંયોગોના ફેરફાર ન થતા હોય એવી કોઈ સેકન્ડ છે દુનિયામાં ? તો કાંઈ એની ઉપાધિ પોતે કરે છે ? કે શું કરવા આટલું બધું થઈ રહ્યું છે ? એ તો થયા જ કરવાનું છે અને એને થતું રોકી શકાય એ કોઈ પરિસ્થિતિ છે નહિ જગતમાં. માટે પોતે પોતાના આત્મામાં જ્ઞાતા-દષ્ટાભાવે રહેવું, આત્માને વળગીને

રહેવું, સ્વભાવને વળગીને રહેવું એ એક જ પોતાના સુખનો ઉપાય છે અને એ એક જ કલ્યાણનો અને શ્રેયસ્કર માર્ગ છે, બીજો કોઈ માર્ગ નથી.

અહીંયાં તો પ્રશ્ન એટલો થવા યોગ્ય છે કે જે પ્રકારે પ્રારબ્ધ ઉદય આવે તો જ્ઞાનીને નિવૃત્તિની ભાવના હોય છે અને પ્રવૃત્તિનો ઉદય આવે તોપણ તે સમ્યક્ પ્રકારે વેદન કરવો એમ કહે છે તો પછી નિવૃત્તિ લેવાની ભાવનાનું શું ? આટલો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય એવો છે. કેમકે એ ભાવના, એક બળવાન ભાવના, જ્ઞાનીઓની હોય છે અને એ બળવાન ભાવનાની પાછળ પણ પોતાના સ્વરૂપનું વિશેષ પ્રકારે આરાધન કરવાનો અભિપ્રાય હોય છે. એ અભિપ્રાયને લઈને એ ભાવના હોય છે. છતાં પણ પોતે જોવે છે કે પોતાના જ કરેલા પૂર્વકર્મના ઉદયનું દબાણ ઘણું છે, ત્યાં એ બીજો રસ્તો પકડે છે. ત્યાં ખેંચી તાણીને પ્રવૃત્તિ તોડીને નિવૃત્તિમાં જવાનો પ્રયાસ કરવાને બદલે તે જ પ્રવૃત્તિમાં ઊભા રહીને પોતાનો પુરુષાર્થ વધારીને પોતાની શુદ્ધિ વધારે જાય છે. એવું કાર્ય પોતે અંતરંગમાં કરી લે છે. એ વાતનો અહીંયાં નિર્દેશ કરવો છે. એ વાત સ્પષ્ટ કરવી છે. પત્ર કોને લખ્યો છે એ ખબર નથી પણ બહુ સારો પત્ર છે આ.

મુમુક્ષુ :- આવા પત્રો કોના ઉપર છે એ જાણવું જોઈએ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, એટલે તો એના સંશોધનમાં જવાનો વિચાર થયો હતો કે આવા સરસ પત્રો કોના ઉપર લખેલા છે ?

મુમુક્ષુ :- ‘સોગાનીજી’ના ‘દ્રવ્યદષ્ટિ પ્રકાશ’માં....

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- આ પત્રનો ઉલ્લેખ છે. આ પત્ર એમને એકવાર વંચાવેલો. ‘સોનગઢ’ આવેલા ત્યારે વાત તો ચાલતી હતી કે ‘શ્રીમદ્જી’ની સ્મૃતિ થાય છે. તમે આવો છો તો સ્મૃતિ થાય છે. પછી આ પત્રનો તો થોડો ખ્યાલ હતો એટલે વંચાવ્યો હતો. મનમાં વાંચી ગયા. ગુજરાતી સારી રીતે વાંચતા હતા, બોલી નહોતા શકતા, વાંચતા હતા બરાબર. બહુ પ્રમોદ કર્યો એમણે. કયા તત્ત્વ ભર દિયા હૈ ! એક પત્રમેં કિતના તત્ત્વ ભર દિયા હૈ !! એમ વાત કરી હતી. બહુ ઉલ્લાસ આવ્યો હતો.

મુમુક્ષુ :- જૂના હોય તે જ કર્મ ઉદયમાં હોય કે નવા પણ હોય ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- નવા ઉપાર્જન થાય એ ઉદયમાં આવતા એની સ્થિતિ પૂરી

થાય ત્યારે ઉદયમાં આવે. ઉદયમાં આવે છે એ તો જૂના જ આવે. નવા જે બંધાય છે એની સ્થિતિ પડે છે. એ સ્થિતિ પાકશે પછી ઉદયમાં આવે છે. એટલે એના વિપાકકાળે ઉદયમાં આવે છે. જે ઉદયમાં આવી રહ્યા છે એ જૂના બાંધેલા આવે છે. અને બહુભાગે પૂર્વભવના આવતા હોય છે. આ ભવના આવતા ભવમાં આવશે. બહુભાગે. કોઈ કર્મ એવું હોય છે કે જેની સ્થિતિ અલ્પ બંધાણી હોય, અલ્પ રસથી કરેલા પરિણામ હોય તો આને આ ભવમાં આવે. એ બહુ ભાગ્યે જ એવું બને છે, ઓછું એવું બને છે.

મુમુક્ષુ :- અલ્પરસથી વેદાતો હોય તો...

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, તો એની સ્થિતિ ટૂંકી પડી હોય. ટૂંકી પડી હોય. કેમકે આ તો અઘાતિ છે ને ? અઘાતિમાં રસ તીવ્ર એટલી સ્થિતિ લાંબી.

કહે છે કે 'જે જે કાળે જે જે પ્રારબ્ધ ઉદય આવે તે તે વેદન કરવું...' આ જ્ઞાનદશા છે. જ્ઞાતાભાવે 'તે તે (પ્રારબ્ધને) વેદન કરવું એ જ્ઞાનીપુરુષોનું સનાતન આચરણ છે, અને તે જ આચરણ અમને ઉદયપણે વર્તે છે;...' અમે પણ એ જ્ઞાનીપુરુષોના આચરણ પ્રમાણે જ અમારું આચરણ ઉદય થાય છે. અમે પણ જ્ઞાતાભાવે રહ્યા છીએ અને જ્ઞાતાભાવે રહ્યા છીએ એટલે શું ? એનો પોતે અર્થ કરે છે.

'જે સંસારમાં સ્નેહ રહ્યો નથી,...' સંસારના પ્રસંગો વચ્ચે છે પણ સ્નેહને કારણે રહ્યા છે એમ નથી. આ ફેર છે. 'અર્થાત્ જે સંસારમાં સ્નેહ રહ્યો નથી, તે સંસારના કાર્યની પ્રવૃત્તિનો ઉદય છે,...' તેમાં સ્નેહ નથી. એ સંસારના કાર્યો કરવાની પ્રવૃત્તિના ઉદયમાં છે અને તે ઉદય અનુક્રમે એક પછી એક પછી એક વેદન થયા કરે છે. અભિપ્રાય સાફ છે કે જે અનુક્રમે પ્રારબ્ધનો ઉદય આવે તે ભલે આવે, અમારે એની સાથે કોઈ તરજોડ કરવાનો પ્રશ્ન રહેતો નથી. ભલે આવે. અમને એનો વાંધો નથી. જે થવા યોગ્ય હોય તે જ થાય છે. નહિ થવા યોગ્ય એવું કાંઈ જગતમાં થતું જ નથી, એમ છે ખરેખર તો. એવું પૂર્ણ સમાધાન વર્તે છે.

વળી 'એ ઉદયના ક્રમમાં કોઈ પણ પ્રકારની હાનિ-વૃદ્ધિ કરવાની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થતી નથી;...' આવો આકરો ઉદય ન આવે તો સારું, એમાં થોડી મોળપ થઈ જાય તો સારું કે અમુક પ્રકારનો ઉદય બહુ વધારે સારો આવવાનો હોય (તો) એના કરતાં વધીને સારો આવે તો સારું, એવું કોઈમાં વધારવા - ઘટાડવાની પણ ઇચ્છા નથી.

ન આવે એ ઇચ્છા નથી, ઓછું-વત્તું કરવાની પણ અમારી ઇચ્છા નથી. આમ છે.

‘અને એમ જાણીએ છીએ કે જ્ઞાનીપુરુષોનું પણ તે સનાતન આચરણ છે;...’ આવી રીતે જ વર્તવું તે જ્ઞાનીપુરુષોનું, ત્રણે કાળના જ્ઞાનીપુરુષોનું આચરણ છે, અમે પણ એ જ આચરણપણે વર્તીએ છીએ. ‘તથાપિ જેમાં સ્નેહ રહ્યો નથી, અથવા સ્નેહ રાખવાની ઇચ્છા નિવૃત્ત થઈ છે,...’ સ્નેહ રહ્યો નથી અને સ્નેહ રાખવો પણ નથી. અભિપ્રાય પણ નથી અમારો. આ મારા સંયોગો રાગ કરવા જેવા છે એ વાત છૂટી ગઈ છે. એ ઇચ્છા નિવૃત્ત થવા આવી છે. હવે એમાં રાગ કરવાનો પ્રશ્ન રહેતો નથી.

સામાન્ય રીતે જે સંસારી પ્રસંગોમાં સંસારી જીવ મીઠાશને વેદે છે, એમાં પણ પોતાની ઇચ્છા અનુકૂળ બને એમાં તો એટલો રસ એને પડી જાય, એવી મીઠાશ આવી જાય કે એને ખબર ન પડે કે કેટલા માઠાં કર્મ બાંધ્યાં. એ મીઠાશના પરિણામથી એણે કેટલા માઠાં કર્મ બાંધ્યાં એની એને ખબર નથી હોતી. અને ઇચ્છાથી પ્રતિકૂળ ઘણું બની જાય ત્યારે એવો ખેદાય જાય, એવો ખેદાય જાય ત્યારે પણ એણે કેટલા કર્મ બાંધ્યાં એની એને પોતાને ખબર નથી પડતી. બેમાંથી એક તો બન્યા જ કરે છે. કાં તો અનુકૂળતાઓ ચાલતી હોય અને કાં તો પ્રતિકૂળતાઓ ઉદયમાં ચાલતી હોય, બેમાંથી એક તો બન્યા જ કરતું હોય છે. એટલે જીવ એવા માઠાં કર્મ બાંધે છે કે એક તો કર્મના બંધનના ચક્કરમાંથી છૂટતો નથી અને ક્રમશઃ અધોગતિમાં ચાલ્યો જાય છે. બેય વખતે માઠાં કર્મો બાંધે છે અને ક્રમશઃ અધોગતિમાં ચાલ્યો જાય છે.

મુમુક્ષુ :- બળતામાં ઘી હોમાયું.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, એક તો પોતાની યોગ્યતા હીણી છે અને એમાં પાછો પોતાની શક્તિને વધારે હીણી કરે છે.

દર્શનમોહ છે એનું મુખ્ય કામ આત્માની શક્તિ તોડવાનું છે. દર્શનમોહ છે એનું મુખ્ય કામ શું છે ? કે, આત્માની શક્તિ-પુરુષાર્થને તોડી નાખે. હીનસત્ત્વ કરી નાખે, નમાલો કરી નાખે આત્માને. આપણે નથી કહેતા કે ભાઈ ! પુરુષાર્થ કરવો છે પણ ઊપડતો નથી. એનો અર્થ શું થાય છે ? પુરુષાર્થ કરવો છે એમ સમજાણું પણ થતો નથી એનો અર્થ શું ? કે પોતે હીનસત્ત્વ થઈ ગયો છે. એ શક્તિને હણી છે દર્શનમોહે. જો આત્મા બળવાન થાય તો દર્શનમોહને મારે. બેય સામા સામા છે મોટા મોટા

યોદ્ધા. બળવાન હોય એની જીત થાય, આ સીધી વાત છે. એટલે દર્શનમોહની શક્તિ તોડવાનો પ્રયત્ન (કરવો જોઈએ). મુમુક્ષુની ભૂમિકા એટલે દર્શનમોહની શક્તિને હીણી કરવાની પ્રવૃત્તિ એને મુમુક્ષુતાની પ્રવૃત્તિ કહેવામાં આવે છે.

મુમુક્ષુ :- વિવેકમલ્લ અને અવિવેકમલ્લ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા છે ને. આમાં-‘અનુભવપ્રકાશ’માં છે. ‘અનુભવપ્રકાશ’માં છે અને એ જ વાતનો સારાંશ છે ‘સમયસાર’ના બંધ અધિકારમાં. બે મલ્લ કુસ્તી કરે છે તેલ ચોપડીને. એટલે ચીકાશ કરે છે. જે પરિણામમાં રાગની ચીકાશ હોય છે એને કર્મરજ વધારે બંધાય છે. કેમકે એ મલ્લ તેલ ચોપડીને અખાડામાં કુસ્તી કરવા માંડ્યો છે તો એને વધારે કર્મરજ બંધાય છે. એટલે એ ચીકાશ છે એ અવિવેકમલ્લ છે ત્યાં. સારાંશમાં એ વાત છે. અને સમ્યગ્જ્ઞાન છે, પ્રારંભમાં જ એ વાત લીધી છે, એ વિવેકમલ્લ છે એ એને પછાડે છે.

મુમુક્ષુ:- તીવ્ર રસથી જે બંધાઈ ગયું છે એ તીવ્ર રસને તોડવા શું કરવું ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એની ભિન્નતા જાણવી જોઈએ, એની ભિન્નતા જાણવી જોઈએ. કેમકે પોતે એમાં વ્યાપતો નથી એટલે એની ભિન્નતા જાણવી જોઈએ. એનાથી આત્માને કાંઈ મળી જતું નથી એટલે લાભ નથી. એટલે આત્મામાંથી કાંઈ જતું નથી એટલે નુકસાન નથી. એમ ભિન્નતા જાણવી જોઈએ. અને જો ભિન્નતા ન જાણી તો કર્મબંધનું મોટું નુકસાન છે અને ઘણા દુઃખી થવાનો આગળ પ્રસંગ છે, એમ જાણીને પણ એણે ત્યાંથી તો પાછા હટવું જ જોઈએ. નહિતર તીવ્ર રસ ઉત્પન્ન થયા વિના રહે નહિ.

મુમુક્ષુ :- ખોટી ખોટી કલ્પના કરીને જ ઊલઝીને પડે છે ને ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, બીજું શું ?

મુમુક્ષુ :- આમ તો ભિન્ન છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, પણ એ માને છે મને અનુકૂળ છે. મને આ બહુ અનુકૂળ છે, તો ત્યાં તીવ્ર રસ આવશે. આ મને બહુ પ્રતિકૂળ છે, તો ત્યાં પણ તીવ્ર રસ આવશે.

મુમુક્ષુ :- તીવ્ર રસ તોડવા માટે બાધા, તપ, જપ, તપશ્ચર્યા કરવાથી કોઈ ફાયદો થાય ખરો ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- ન થાય. ન થાય. એ દમન છે. આ ઉપશમન કરવાનો માર્ગ

છે, દમન કરવાનો માર્ગ નથી. પાછું જોરથી (ઉછળશે). ઉપવાસ કરે પછી પારણું કરે ત્યારે એક દિવસમાં ઉપવાસના છ મહિનાનો રસ રેડી દે એક પારણામાં. એવું કરે છે કે નહિ? કારણ કે એ સમજણ વગર કરે છે. આ શું કરવા ઉપવાસ કરું છું એ બબર નથી.

જ્ઞાનીઓ જે ઉપવાસ કરે છે એ તો આગળ પાછળ મંદ રસે કરે છે. આગળથીએ મંદરસ કરે છે અને પાછળથીએ મંદ રસ કરે છે. એવી રીતે આગળ-પાછળ એની ગોઠવણ હોય છે. એ બધો ફેરફાર થઈ ગયો અને ગોઠવણ બીજી જાતની થઈ ગઈ. અત્તરવારણા પણ જુદાં થઈ ગયા અને પારણા પણ જુદાં થઈ ગયા. બેયમાં ખૂબ રસ રેડાઈ એવું કરી નાખ્યું. ઊંધું કરી નાખ્યું અને જે દિ' ઉપવાસ કર્યો હોય તે દિ' નથી ખાધું... નથી ખાધું.... નથી ખાધું... ચાલ્યા જ કરે પાછું અંદરમાં. એ કોઈ પદ્ધતિ બરાબર નથી. વગર સમજણે લોકો એમ જ કરે છે. ત્યાગ કરી નાખે છે પણ વૃત્તિ કાંઈ બદલાતી નથી. અંદરમાં રસ ભરેલો છે અને બહારથી એને બાંધી રાખે છે. જેવું બંધન છૂટ્યું કે રસના પરિણામ તો પાછો સીધો ઠેકડો મારશે.

મુમુક્ષુ :- ત્યાં તીવ્રરસ તોડવા એ બધું કરવું, એમ કહે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- સંપ્રદાયમાં બધે એવું છે, બધે એવું છે. એ તો 'ગુરુદેવે' કૃપા કરી આ બધું સમજાવવાની. ભાઈ ! આ બધી તારી ગડબડ ખોટી છે. આ સંપ્રદાયની ક્રિયામાં એમનેમ તું સલવાણો છો પણ વાત કો'ક બીજી રીતે છે આ.

મુમુક્ષુ :- સમજવા માટે સત્પુરુષનો સમાગમ કરવો.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- બહુ મોટી વાત છે. સત્પુરુષના સમાગમમાં જ એ યથાર્થ સમજવાનું મળે છે અને ત્યારે જ એ ખોટે રસ્તે ચાલવાનું બંધ કરે છે. સાચા રસ્તે ચાલવાનું શરૂ થઈ શકે છે. મોટી વાત છે.

સમાગમ માટે કેવું કેવું કાર્ય મહાપુરુષો કરે છે એનું બહુ મોટું દૃષ્ટાંત 'પૂજ્ય બહેનશ્રી'ના જીવનનું છે. ચૌદ-પંદર વર્ષની ઉંમરે એમને આત્મકલ્યાણનો વિચાર આવ્યો ત્યારે જોયું કે આ ક્ષેત્ર આત્મકલ્યાણમાં અનુકૂળ નથી. અહીંયાં કોઈ સત્સંગ નથી. 'કરાંચી'માં હતા એ. અહીંયાં ક્યાય સત્સંગ નથી. સત્સંગ જોઈતો હોય તો આ ક્ષેત્રે રહેવું નકામું છે. આત્મકલ્યાણ કરવું હોય તો આ ક્ષેત્રે સત્સંગ જ મળે એવું નથી. તો એ જમાનામાં સાહસ કરીને ઘર છોડ્યું છે. એ ઉંમરમાં અને એ જમાનામાં.

આજથી ૬૦ વર્ષ પહેલા જમાનો કેવો હતો ? એ વિચારવા જેવો વિષય છે. ૬૦-૬૫ વર્ષ પહેલા. એ જમાનામાં આટલી નાની ઉંમરમાં કોઈ બહેન છૂટછાટ લ્યે એવું હતું નહિ. એવો બહુ મર્યાદામાં રહેવાનો જમાનો હતો. એ જમાનામાં એમણે સાહસ કર્યું. એક સત્સંગ ખાતર. એ વખતે બીજું જ્ઞાન થોડું હતું ? પૂછ્યું હતું. પૂછ્યું હતું સીધું, એ તો જમાનો એવો હતો. દીકરીને પરણાવ્યા પછી ઘરે કોઈ સંજોગોમાં આવવા ન દે. ગમે તેટલી પ્રતિકૂળતા હોય તો મા-બાપ એમ કહે કે કૂવો પૂર તું પણ અમારા ઘરે નહિ હવે.

મુમુક્ષુ :- સાસરાની શૂળી સારી.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. ત્યાં શૂળી હોય તો શૂળીએ ચડવાનું, બાકી ઘરે આવવાનું નહિ, એ જમાનામાં સાહસ કર્યું છે. એક આત્માને કલ્યાણ કરવાની ભાવનાથી. જ્ઞાન હોય અને બળ હોય એ બીજી વાત છે. પણ આ ભાવનાનું બળ છે. ભાવના જે અંતરમાંથી ઊગી એમાં સિદ્ધિ થયા વિના રહેતી નથી. થાય જ થાય એવી વાત છે. આ ઐતહાસિક પુરાવો છે. આ કથાનુયોગનો પુરાવો છે. આપણને સત્સંગની કેટલી ભાવના છે એ વિચારવા જેવું છે. આપણને તો આટલું 'ગુરુદેવ' પાસેથી મળ્યું છે પણ તે દિ' તો એમને નહોતું મળ્યું કાંઈ. સાંભળવા એવું નહોતું મળ્યું. અત્યારે તો કેટલું બધું આપણને સાંભળવાનું અને સમજવાનું મળ્યું છે, એટલું સમજવાનું મળ્યું નહોતું ત્યારે આટલી ભાવના હતી.

મુમુક્ષુ :- કહેતા હતા, અમારા વખતમાં આટલી ચોખવટ કે આવા ખુલાસા કાંઈ હતા નહિ.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ તો સાંભળતી વખતે નહોતા. પણ એ પહેલા તો ક્યાં સાંભળ્યું જ હતું ? જ્યારે પોતે આ પગલું ભર્યું ત્યારે ક્યાં સાંભળ્યું હતું ? તો પૂછ્યું કે આટલું બધું સાહસ કેવી રીતે કર્યું ? પોતે તો નરમ સ્વભાવના હતા પાછા. કોઈ કડક મારફાડ બૈરા ઘણાં હોય છે એવું કાંઈ છે નહિ અને આટલું સાહસ કર્યું. (તો કહ્યું), સત્સંગ નહિ મળે અહીંયાં અને સત્સંગ જોઈએ તો ત્યાં જ રહેવું જોઈએ. એ એક જ ખ્યાલ આવ્યો તેના ઉપર ત્યાં રહેવાનું અસહ્ય થઈ પડ્યું.

એવી સત્સંગની ભાવના કે સત્સંગ ન મળે એવા ક્ષેત્રમાં રહેવું અસહ્ય થઈ પડ્યું એવી વાત છે. એવી સત્સંગની ભાવના છે ? આપણને તો થોડીક અનુકૂળતા

હોય કે થોડીક પ્રતિકૂળતા હોય તો સત્સંગને આઘોપાછો કરતા વાર ન લાગે. આપણા જીવને વિચારો કે ભાઈ ! આજે જરાક મહેમાન આવી ગયા. આજે જરાક આ કામ છે ને ઘરનું (તો) હવે આજે નહિ જવાય, આજે કાંઈ નહિ હવે કાલે જાશું. કેટલી મુખ્યતા આપીએ છીએ ? કેટલી ગૌણતા રાખીએ છીએ ? પછી આપણે ઇચ્છીએ કે કામ કેમ થતું નથી ? પણ કામ થવામાં મૂળમાં જે ભાવનાનું બળ જોઈએ એ તો છે નહિ.

એ કહે છે કે 'જેમાં સ્નેહ રહ્યો નથી, અથવા સ્નેહ રાખવાની ઇચ્છા નિવૃત્ત થઈ છે, અથવા નિવૃત્ત થવા આવી છે,...' ક્યારેક વિકલ્પ ઊઠે છે એટલી જ વાત છે, ઉપરછલ્લો. 'તેવા આ સંસારમાં કાર્યપણે-કારણપણે પ્રવર્તવાની ઇચ્છા રહી નથી,...' હું હોઈશ તો આમ લાભ થાશે, હું નહિ હોઉં તો આ નુકસાન થશે એવું કારણપણું અમને દેખાતું નથી. અને અમે આ કર્યું, અમે કરીએ છીએ એટલે બધું બરાબર થાય છે. આ ફળ અમારે લીધે આવ્યું છે, આ કાર્ય અમારે લઈને થઈ રહ્યું છે. કારણ-કાર્યપણે પ્રવર્તવાની ઇચ્છા રહી નથી.

'તેનાથી નિવૃત્તપણું જ આત્માને વિષે વર્તે છે,...' શું કહે છે ? અમારો આત્મા એનાથી નિવૃત્તપણે વર્તે છે. એમ લીધું. શુભભાવ વર્તે છે એમ ન કીધું. અમારો આત્મા એમ વર્તે છે એમ કહે છે. નિવૃત્તપણું-ભિન્નપણું જ વર્તે છે એ તો. 'તેનાથી નિવૃત્તપણું જ આત્માને વિષે વર્તે છે...' આ બહુ માર્મિક વચન છે એમનું. 'તેમ છતાં પણ તેના અનેક પ્રકારના સંગપ્રસંગમાં...' 'તેના અનેક પ્રકારના સંગપ્રસંગમાં પ્રવર્તવું પડે...' પ્રવર્તવું છે એમ નહિ પણ પ્રવર્તવું પડે 'એવું પૂર્વે કોઈ પ્રારબ્ધ ઉપાર્જન કર્યું છે, જે સમપરિણામે વેદન કરીએ છીએ,...' શું કહે છે ? પોતાને ખ્યાલ આવી જાય છે. પોતે પ્રારબ્ધ ઉપાર્જન કર્યું છે એ સંયોગોના ઉદયની પરિસ્થિતિ જોતા ખ્યાલ આવી જાય છે કે આપણે કોઈ એવું પ્રારબ્ધ ઉપાર્જન કર્યું છે. નિવૃત્તિની ભાવના હોવા છતાં પણ નિવૃત્તિ ન લઈ શકીએ એવી પરિસ્થિતિ ઊભી થાય છે. પરાણે જોડાવું પડે છે એટલે રસ આવતો નથી.

મુમુક્ષુ :- ભાવ તો એ નીકળ્યો કે પ્રત્યક્ષ પરિણામને ભિન્ન જોઈ રહ્યા છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- જોઈ જ રહ્યા છે, ભિન્ન જ છે. એ પરિણામ ભિન્ન છે અને એ પરિણામ જેની સાથે સંબંધ ધરાવે છે એ સંયોગો પણ ભિન્ન છે. બંને ભિન્ન

છે, ભિન્ને-ભિન્ન છે. આત્માને વિષે તો નિવૃત્તપણું જ વર્તે છે.

‘તેમ છતાં પણ તેના અનેક પ્રકારના સંગ-પ્રસંગમાં પ્રવર્તવું પડે...’ પ્રવર્તવું જ પડે ‘એવું પૂર્વે કોઈ પ્રારબ્ધ ઉપાર્જન કર્યું છે...’ આ પોતાને દેખાય આવે છે. ‘જે સમપરિણામે વેદન કરીએ છીએ.’ પહેલા વેદન કરવું એમ સામાન્ય લીધું હતું. હવે સમપરિણામે વેદન કરીએ છીએ. એમાં જ્ઞાતાદૃષ્ટા રહીને એ ઉદયને પસાર કરીએ છીએ એવું સમપરિણામ અમારું રહે છે.

‘તથાપિ હજુ પણ તે કેટલાક વખત સુધી ઉદયજોગ છે...’ હજી આ લંબાશે ‘એમ જાણી ક્વચિત્ ખેદ પામીએ છીએ, ક્વચિત્ વિશેષ ખેદ પામીએ છીએ; અને તે ખેદનું કારણ વિચારી જોતાં તો પરાનુકંપારૂપ જણાય છે.’ અમારું કારણ નથી એની અંદર. અમને રસ છે માટે રહીએ છીએ એમ નથી. બીજા કેટલાક જીવો પૂર્વ પ્રારબ્ધના યોગે સાથે છે એની અનુકંપા ખાતર અમે આમ કરીએ છીએ. પ્રવૃત્તિમાં રહ્યા છીએ એ બીજા જીવોની અનુકંપા માટે રહ્યા છીએ. અનુકંપાનો ત્યાગ નથી કરતા એટલી વાત છે. અમારું કામ તો અમારા પુરુષાર્થથી અમારા અંતરંગમાં અમે કરી જ રહ્યા છીએ, એમ કહે છે. અને એ કરી રહ્યા છીએ માટે આ પ્રવૃત્તિ અમને પસંદ છે એમ પણ નથી. એના વિષે ખેદ થાય છે કે આ હજી લંબાશે ? હજી જલ્દી નિવૃત્તિનો કાળ દેખાતો નથી. આ તે કઈ જાતની પરિસ્થિતિ ઊભી થઈ છે ? એમ જાણીને વધારે જોર કરે છે. સંયોગોની ગરદીમાં આવી ગયા તો જોરથી આત્માનો છેડો પકડે છે. ઉદયના ઘેરાવામાં આવી પડ્યા. જોઈ લીધું કે ઉદયના ઘેરાવામાં આવી ગયા છીએ તો અંદરમાં જોર વધારે કરે છે.

એમની જે એક ભવમાં સંસાર ખલાસ કરવાની જે પરિસ્થિતિ ઊભી થઈ એવી અંતરંગ શુદ્ધિ એમણે (સંયોગોની વચ્ચે ઊભા રહીને પ્રગટ કરી છે). વૈમાનિક દેવનું આયુષ્ય હોય છે (તો) બે-ચાર સાગરની સ્થિતિએ જાય છે. Minimum બે સાગર, વધુમાં વધુ ચાર સાગરની સ્થિતિએ અત્યારે દેવલોકમાં જાય છે. પણ આ દસ-વીસ વર્ષમાં જે કામ કર્યું છે એ આગળનો સંસાર તોડી નાખ્યો છે. મૂળિયા બધા બાળી નાખ્યા. પાંગરે નહિ આગળ જતા, એ કામ અહીંયાં કર્યું. ઉપરના ડાળા-પાખડા તોડે એ બધાને દેખાય કે, જુઓ ! ઝાડને કેવું કરી નાખ્યું ? સંસારવૃક્ષને સાવ તોડી-ફેડી નાખ્યું પણ આ મૂળિયા બાળી નાખ્યા એ કામ કર્યું.

થોડા દિવસ પહેલા એ વાત થઈ હતી. અંતરંગ શુદ્ધિમાં પણ અંતર શુદ્ધિ અને બાહ્ય શુદ્ધિનો જે પ્રકાર છે એમાં આ અંતર શુદ્ધિનો પ્રકાર છે. આ કાળમાં કોઈ ધર્માત્મા એકાવતારીપણું પ્રાપ્ત કરે એનો અર્થ એ થાય છે. રહ્યા છે પ્રવૃત્તિમાં પાછા, બેયને ('શ્રીમદ્ગૃહ'ને અને 'સોગાનીજી'ને) આયુષ્ય પર્યંત ગૃહસ્થદશા રહી છે અને આયુષ્ય પર્યંત ગૃહસ્થના કાર્યમાં રહ્યા છે. છતાં એક ભવ અને પછી બીજો ભવ નહિ, એ જે સ્થિતિ છે એ તો ચરમશરીરી જેવું કામ કર્યું, આ કાળમાં જન્મીને. આ કાળમાં આ ક્ષેત્રે જન્મીને તો ચરમશરીરી જેવું કામ કર્યું કહેવાય !! કેમકે આ કાળમાં તો સીધું અહીંથી કોઈ જાય નહિ એવી પરિસ્થિતિ છે. તો આ કાળમાં છેલ્લી હદનો પુરુષાર્થ કરવો જોઈએ એ ગૃહસ્થદશામાં રહીને કરી લીધો. આ એક વિચારવા જેવો, ઊંડેથી વિચારવા જેવો વિષય છે કે આવું પણ થઈ શકે છે આ કાળમાં અને આ પરિસ્થિતિમાં, આ સંયોગમાં થઈ શકે એમ છે. કામ અંદરનું છે. જીવ કેટલું કરે છે એ પોતાની શક્તિ ઉપર આધાર છે.

મુમુક્ષુ :- કાળ પાકી ગયો.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, કાળ પાકી ગયો એવું લાગવું જોઈએ. ભણકારા તો એવા જ આવવા જોઈએ.

મુમુક્ષુ :- એમનો પાકી ગયો છે, અમારો હજી નથી પાક્યો.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- આપણો શું કરવા નથી પાક્યો ? આપણને પણ એવો ભણકારો આવે એવી આ વાતો છે. મોક્ષતત્ત્વની એવી વાતો છે કે એની વાતમાં ઉલ્લાસ આવે તો અંદરથી ભણકારો આવે કે આ જ કરવા જેવું છે. આ જ જીવનું કર્તવ્ય છે. આ જ ધર્મ છે. આ જ રસ્તો છે. આ જ માર્ગ છે અને આ જ માર્ગે જવું છે. એને કોઈ મોક્ષ વિશેષ દૂર નથી.

'ખેદનું કારણ વિચારી જોતાં તો પરાનુકંપારૂપ જણાય છે.' બીજાનો વિકલ્પ સાથે સાથે ઊભો થઈ જાય છે. કરવો નથી હોં ! લાગણી છે એ વાત નથી. અંદરથી સહેજે વિકલ્પ એક છૂટો પડીને આવે છે. છૂટો પડીને આવે છે. આવે છે ખરો. કેવી રીતે આવે છે ? છૂટો પડીને આવે છે એટલે એમ કહે છે.

મુમુક્ષુ :- આખું લખાણ સાક્ષીભાવનું છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- સાક્ષીભાવનું જ લખાણ છે. એ તો પોતાની દશા જ વર્ણવી

છે. ત્રણે કાળના જ્ઞાનીઓની દશા અને પોતાની દશા, એક સાથે રાખીને વાત કરી છે.

મુમુક્ષુ :- નવી Edition માં લખેલું છે, સોભાગભાઈ ઉપરનો પત્ર છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- લખેલું છે નવી પ્રતમાં ? 'સોભાગભાઈ' ઉપરનો છે ?

મુમુક્ષુ :- નવી Edition માં પછી જે જે મળ્યા છે એ બધા લખ્યા છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- જો કે બનવાજોગ છે. પત્ર તો એવો જ છે. કેમકે 'સોભાગભાઈ' પણ ગૃહસ્થદશામાં છે.

મુમુક્ષુ :- 'સોભાગભાઈ' ઉપરનો છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા, આવી ગયો છે એ પત્ર. આમાં જરા વિશેષ વાત છે. પેલામાં બીજી બીજી વાતો છે, આમાં એકધારી એક જ વાત લીધી છે પોતે. આડીઅવળી કોઈ વાત નથી લખી. એક જ વાતને મુખ્ય કરીને જ્ઞાનીની દશા, અંતરંગ પરિણતિનો પરિચય કરાવે છે. જ્ઞાનીની અંતર પરિણતિનો પરિચય કરાવે છે કે જુઓ ! જ્ઞાનીની આ દશા છે. કોઈપણ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવમાં એ પોતાના આત્મિક પુરુષાર્થમાં રહે છે. લોકો સમજે ન સમજે એ જુદી વાત છે પણ ત્રણે કાળના જ્ઞાનીઓ આમ જ કામ કરે છે, આ જ કાર્ય કરે છે.

'ગુરુદેવ'ને કોઈએ પૂછ્યું હતું કે 'શ્રીમદ્જી' એમ કહે છે કે અમને હવે એક જ ભવ છે. 'ધારીને ભવ એક જ જાણું સ્વર્ગ સ્વદેશ જો' તો એવી એમને કેવી રીતે ખબર પડી ? જાતિસ્મરણજ્ઞાન છે એમાં તો પૂર્વ ભવ જણાય પણ જાતિસ્મરણજ્ઞાનમાં કાંઈ આગળના ભવ ન જણાય તો આ કેવી રીતે એમને ખબર પડી છે ? તો કહે, એ શ્રુતજ્ઞાનની નિર્મળતામાં ખબર પડે છે કે હવે મને કોઈ વિશેષ ભવ નથી. એવું શ્રુતજ્ઞાન નિર્મળ હોય છે એમાં એવો પ્રતિભાસ આવે છે. એ કોઈ અનુમાન નથી. 'ગુરુદેવે' ત્યાં સુધી કહી એ વાત કે જેવું કેવળજ્ઞાનમાં આવેલું ફરે નહિ, એવું જ આ નિર્મળ શ્રુતજ્ઞાનમાં આવ્યું હોય તો ફરે નહિ. આવા શબ્દો વાપર્યા હતા. આ પ્રત્યક્ષ સાંભળેલી વાત છે.

મુમુક્ષુ :- કેવળજ્ઞાનના ભણકાર વાગે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એ તો પોતાને વાગે, મુમુક્ષુદશામાં એ તો. પણ આ તો જ્ઞાનદશાની અંદર એક જ ભવ છે અને બીજો ભવ નથી, એવું જો પોતાને જણાય તો એ કેવળજ્ઞાનવત્ જણાય છે. અને બીજા જ્ઞાનીને જણાય તોપણ કેવળજ્ઞાનવત્

છે એમ માનવું. 'સોગાનીજી'માં એવું બન્યું છે કે પોતાને ('ગુરુદેવ'ને) લાગ્યું છે. 'ગુરુદેવ'ને એ ભાસ્યું છે. એમને તો એ વિકલ્પ નથી. 'ગુરુદેવ'ને એ વિકલ્પ આવ્યો છે. ફક્ત પત્રો અને ચર્ચા વાંચીને. એમની અંતરંગ દશાનો પરિચય એમના અક્ષરદેહ ઉપરથી થયો છે. એ વાત કરતા પહેલા એટલા શબ્દો વાપર્યા છે કે 'જુઓ ! આ અંદરમાંથી-અંતરમાંથી આવેલી વાત છે.' કોઈ સપનું આવ્યું છે એમ નથી. આ અંતરમાંથી આવેલી વાત છે એમ બોલ્યા. પછી વાત કરી છે કે એક ભવમાં જશે. એટલે એવું જે હોય છે એ કેવળજ્ઞાનની જેમ સ્પષ્ટ હોય છે. એટલે એનો અર્થ એ છે કે એમાં શંકા કરવા જેવી નથી. અને શંકા કરવા જેવી નથી એનો કોઈ પ્રત્યક્ષ પુરાવો હોય, સબૂત હોય તો એમનો વર્તમાન ચાલતો પુરુષાર્થ છે. જેણે એ પુરુષાર્થ જોયો હોય, જેણે એ પ્રત્યક્ષ પરિચય કરીને અનુભવ કર્યો હોય એને એ શંકાનો પ્રશ્ન રહેતો નથી. એવો વિષય છે.

શું કહે છે ? કે 'તો પરાનુકંપારૂપ જણાય છે. હાલ તો તે પ્રારબ્ધ સ્વાભાવિક ઉદય પ્રમાણે વેદન કર્યા સિવાય અન્ય ઈચ્છા ઉત્પન્ન થતી નથી,....' કેમકે અમે અમારા રસ્તે છીએ, પ્રારબ્ધ પ્રારબ્ધના રસ્તે છે. અમે બરાબર અમારા રસ્તે ગતિમાન છીએ. અમે અમારા પુરુષાર્થમાં કોઈ ખામી રાખી છે, બાહ્ય ત્યાગ કરી શકે એટલે પુરુષાર્થ અને બાહ્ય ત્યાગ ન કરી શકે તો પુરુષાર્થ મંદ, એ વાત નથી અહીંયાં જુઓ !

સામાન્ય રીતે સ્થૂળ વિચારથી એવું વિચારવામાં આવે કે મંદ પુરુષાર્થને લઈને જ્ઞાની હજી પ્રવૃત્તિમાં રહે છે અને દીક્ષા આદિ ગ્રહણ કરીને ઉપરના ગુણસ્થાનમાં નથી જતાં, અહીંયાં એ વાત નથી, એ પડખું નથી અહીંયાં. પુરુષાર્થ ઘણો તીવ્ર છે અને એ પુરુષાર્થને લઈને એ અંતર શુદ્ધિ એટલી વધારે છે કે જેને લઈને આગામી રસ્તો ટૂંકો થઈ જાય છે આગળનો. એટલું અહીંયાં કામ કરી નાખે છે. મૂળ એટલા બધા બાળ્યા છે કે ઝાડ જલ્દી સુકાઈ જશે પછી, એમ છે. એ દેખાવું એ એની ઊંડી નજરનો વિષય છે. એ વિષયમાં ઊંડી નજર હોય એનું કામ છે. નહિતર ખબર ન પડે.

મુમુક્ષુ :- ૪૦૦ નંબરના પત્રમાં છે. ૩૪૯-પાનું.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- નહિ, ત્યાં એ નથી લેવું. એમાં તો એમ લેવું છે કે ત્યાગ કરવા ધારીએ તો ત્યાગ થઈ શકે તેમ છે એમ કરીને વાત લીધી છે. ત્યાગ કરવા

ધારે અને ત્યાગ થઈ શકે એવું હોય તો શું કરવા નથી કરવો ? આ પ્રશ્ન થાય ને ? આ બાજુ જમણા હાથ બાજુના પાને છે. ૩૮૮ ?

હાલ જે ઉપાધિજોગ વર્તે છે... ૩૪૬ પાનું છે. 'હાલ જે ઉપાધિજોગ પ્રાપ્તપણે વર્તે છે, તે જોગનો પ્રતિબંધ ત્યાગવાનો વિચાર જો કરીએ તો તેમ થઈ શકે એમ છે;...' એટલે બાહ્ય ત્યાગ કરીએ તો અમને આકરું લાગે અને ન કરી શકીએ અને પ્રતિકૂળતાઓથી ડરીને નથી કરતા એમ નથી. એટલી તો શક્તિ છે એમ કહે છે. છતાં નથી કરતાં એની પાછળ રહસ્ય છે. આ વાત સમજાવવી છે. પોતાનું સામર્થ્ય છે બાહ્ય ત્યાગનું. બાહ્યત્યાગનું સામર્થ્ય છે એટલું પણ જાણે છે કે બાહ્ય ત્યાગ કરીએ તો લોકો ઘણા આકર્ષાય જાય, પણ એ પોતાનું કામ કરવામાં પડ્યા છે. એટલે જે પરિસ્થિતિ છે એ પરિસ્થિતિમાં પોતાનું કામ આગળ ધપાવે છે.

મુમુક્ષુ :- જલદી નીકળી જાવું છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- જલદી છૂટી જાવું છે સંસારમાંથી. ઝડપ કરવી છે એ વાતની.

તેમ થઈ શકે તેમ છે. 'તથાપિ તે ઉપાધિજોગના વેદવાથી જે પ્રારબ્ધ નિવૃત્ત થવાનું છે, તે તે જ પ્રકારે વેદવા સિવાયની બીજી ઈચ્છા વર્તતી નથી,...' આ સ્થિતિમાં રહીને આગળ કામ કરવું છે. એટલે તે જ જોગે તે પ્રારબ્ધ નિવૃત્ત થવા દેવો યોગ્ય જાણીએ છીએ. આ પણ એમણે વિવેક કર્યો છે. અને તેમ સ્થિતિ છે. બરાબર એ રીતે અંદરમાં પુરુષાર્થની સ્થિતિ છે. ઉપાધિયોગને લઈને અમારી શુદ્ધિ રોકાય છે એ પરિસ્થિતિ અમારી નથી એમ કહે છે.

મુમુક્ષુ :- અહીં ઉદીરણાની વાત લાગુ પડે ?

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા લાગુ પડે, બરાબર છે. જેમ કોઈ ઉદીરણા કરીને કર્મ ખપાવે છે, એમ આ પ્રવૃત્તિમાં રહીને કર્મ ખપાવે છે. એમ જ છે. 'ભરત' ચક્રવર્તીનું પણ એ મોટું દષ્ટાંત છે. 'ભરત' ચક્રવર્તી ચરમશરીરી છે અને 'બાહુબલીજી' પણ ચરમશરીરી છે. છતાં પણ દીક્ષાકાળ 'ભરતજી'નો ટૂંકો છે, 'બાહુબલીજી'નો એથી વધારે છે. એ એમ બતાવે છે કે એમને અંતરંગ શુદ્ધિ વધારી હતી. છ ખંડના રાજના ઘેરાવામાં રહીને પણ અંતરંગ શુદ્ધિ એટલી વધારી હતી કે જેવી દીક્ષા લીધી, છઠ્ઠા ગુણસ્થાને ન આવ્યા, વ્યવહારના ગુણસ્થાને જ ન આવ્યા. સીધું સાતમા ગુણસ્થાનથી શ્રેણી માંડી દીધી. કેવળજ્ઞાન લીધું અંતર્મુહૂર્તમાં ! આમ કેમ થયું ? કે અંદર

ગૃહસ્થદશામાં હતા, રાજપાટમાં હતા તે દિ' એ કામ કરી લીધું હતું. કે નિવૃત્તિ લ્યે એટલે પતી ગયું, એ તો સડસડાટ ઉપર ચાલ્યા જાય. એટલું જોર અંદરથી કરી શકે. એ બધા પ્રતિબંધ, પુરુષાર્થના પ્રતિબંધ બધા ટાળી નાખ્યા.

મુમુક્ષુ :- 'ભરતજી'નો ગૃહસ્થ અવસ્થામાં પુરુષાર્થ વધારે હતો છતાં બાહ્યમાં 'બાહુબલીજી'ની સ્થાપના વધારે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. એ તો કોઈ કાળમાં કોઈ, કોઈ કાળમાં કોઈ. ચોવીસ તીર્થકરોમાં સાત-આઠ તીર્થકરોની સ્થાપના વધારે છે. ચોવીસ તીર્થકર થઈ ગયા ને ? એમાં કોઈ નાના-મોટા થયા ? છતાં ચોવીસમાંથી આઠેક તીર્થકરોની સ્થાપના વધારે છે. આદિનાથ ભગવાન, મહાવીર સ્વામી, પાર્શ્વનાથ ભગવાનની સૌથી વધારે છે. શાંતિનાથ ભગવાનની છે. અરનાથ ભગવાનનું નામ પણ ઘણાને ખબર નહિ હોય. પછી 'રામચંદ્રજી'ના વખતમાં હતા-મુનિસુવ્રતનાથ ભગવાન. નેમિનાથ ભગવાનની સ્થાપના છે પણ નમિનાથ ભગવાન (પહેલાં) થયા છે. એટલે અમુક તીર્થકરોની સ્થાપના ઓછી છે. એ તો એનું કાંઈ બહુ મહત્ત્વ નથી. કોની સ્થાપના વધારે છે ? કયા તીર્થકરની સ્થાપના ઓછી છે ? કયા મુક્તાત્માની સ્થાપના વધારે છે ? કયા મુક્તાત્માની સ્થાપના (ઓછી છે) એનો કાંઈ અર્થ નથી. કોઈ અર્થ નથી એની અંદર.

યથાર્થ સ્થાપના કરનાર તો એક અરિહંત પ્રતિમા, ભલે અનામી હોય, કોઈ નામ એના ઉપર ન હોય એમાં અનંતા ભૂતકાળના અને અનંતા ભવિષ્યના એમાં આવે છે. એકની સ્થાપનામાં. એમ એકના નકારમાં અનંતાનો નકાર આવે છે. આમ સંધિ છે એની. એટલે એ એનું કોઈ મહત્ત્વ નથી. શું નામ છે ? કયા તીર્થકર છે ? એનું કોઈ મહત્ત્વ નથી. મૂળ તો તે ભાવ, તે પદ, તે વીતરાગતા, તે સ્વભાવ, તે આત્મસ્વભાવ છે. ખરેખર તો એ આત્મસ્વભાવ છે.

અહીંયાં પણ જે એમ લેવું છે કે પ્રવૃત્તિમાં રહીને અંતર પુરુષાર્થ તીવ્ર કર્યો એવું જે આત્માનું સામર્થ્ય કે પ્રબળ એવા સંસારને ગાળી નાખ્યો એ સ્વભાવનું સામર્થ્ય છે. સ્વભાવ બતાવવો છે ત્યાંથી તો. આત્માનો સ્વભાવ ત્યાંથી ઉપસીને બહાર આવે છે. એટલે જ્ઞાનીને ઓળખે એને સ્વભાવ ઓળખાય એમ વાત છે. દશાની વાત શું કરવા થાય છે ? કે એને ઓળખે એ સ્વભાવને ઓળખે છે. એને ન ઓળખે તો સ્વભાવ શું છે એ નથી ઓળખાતો.

મુમુક્ષુ :- પાર્શ્વનાથ ભગવાન ચમત્કારી છે, એની બાધા ફળે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- એની બાધા ફળે અને એમાં રખડવાનું પણ ફળે. સંસાર પણ ફળે એમાંથી. એમાંથી મોક્ષ ન ફળે, સંસાર ફળે છે એમાંથી. એ બધા ગાંડપણ છે, અત્યારના કાળના એ બધા ગાંડપણ છે. જે વીતરાગ કાંઈ લેતા નથી, દેતા નથી, જેના દર્શનમાત્રથી આત્મસ્વભાવની સ્ફુરણા થાય એની સામે ઊભો ઊભો ધૂડ માગે છે. માગણમાં અક્કલ પણ નથી કે મારે માગવું શું ? કોની પાસે શું માગવું ? ચક્રવર્તી એમ કહે કે માગ માગ. તો કહે બાપુ ! મારા જોડા ફાટી ગયા છે, એને જરાક સીવડાવવા માટે આઠ આના આપોને. ટાંકા લેવડાવી દઉં. એલા ! તને ચક્રવર્તી પાસે માગતા ન આવડ્યું ? કે જૂના જોડા રીપેર કરાવવા માટે તે આઠ આના માગ્યા ? કાંઈક સોનામહોર કે રત્ન માગ્યા હોત તો તારું દારિદ્ર્ય ટળી જાત. તને તો માગવાની અક્કલ પણ નથી. એના બદલે નવા બુટ નહિ, ગોડાઉન ભરાઈ જાય બુટના.

એમ આ વીતરાગની સામે ઊભા રહીને શું માગવું એ ખબર નથી. મને સંસારમાં લીલી વાડી રહે. તો મરી જાઈશ આમને આમ. લીલી વાડીમાં તું સુકાઈ જવાનો છો. વાડી તો જેવી છે એવી છે, લીલી પણ નથી અને સૂકી પણ નથી પણ તારા ભૂક્કા નીકળી જશે.

મુમુક્ષુ :- ભયથી ડરે છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- દુઃખથી ડરે છે. દુઃખથી ડરે છે. એને સુખ જોઈએ છે, કલ્પેલું હોં ! એ સુખ નથી એ પણ દુઃખ છે. પણ ઊલમાંથી પડે છે ચૂલમાં. એના જેવું છે.

‘હાલ તો તે પ્રારબ્ધ સ્વાભાવિક ઉદય પ્રમાણે વેદન કર્યા સિવાય અન્ય ઈચ્છા ઉત્પન્ન થતી નથી, તથાપિ તે ઉદયમાં બીજા કોઈને....’ હવે પોતે બીજી વિશેષ વાત કરે છે કે આવો ઉદય હોય ત્યારે બીજા કોઈને સુખના-દુઃખના કારણ રૂપે, રાગ-દ્વેષના કારણરૂપે, લાભ-અલાભના કારણરૂપે બીજાને ભાસીએ છીએ. એટલે બીજાને એમ લાગે છે કે આ મારા સુખનું કારણ છે. કુટુંબવાળાને એમ લાગે કે આ મારા સુખનું કારણ છે. તો કોઈ પ્રતિસ્પર્ધી હોય એને એમ લાગે કે આ મને આડો આવે છે. એમ બીજાને લાગીએ છીએ. એ એક જાતનો પોતાનો પ્રારબ્ધનો ઉદય છે કે બીજાને એવું લાગ્યા કરે છે.

‘તે ભાસવાને વિષે લોક પ્રસંગની વિચિત્ર બ્રાંતિ જોઈ ખેદ થાય છે.’ આ લોકની

ભ્રાંતિ છે. અમે કોઈના કારણ પણ નથી અને અમે કોઈના કાર્ય નથી. આ નાહક અમારા ઉપર કલ્પના કરીને આળ ચડાવે છે કે આ અમને દુઃખી કરે છે અને આ અમને સુખી કરે છે. એ વિચિત્ર ભ્રાંતિ જોઈને ખેદ થાય છે.

હવે જુઓ કેવો સિદ્ધાંત લખે છે ! કે ‘જે સંસારને વિષે સાક્ષી કર્તા તરીકે મનાય છે,...’ પોતે સાક્ષી છે, બીજા એને કર્તા તરીકે માને છે કે અમને આડા આવ્યા, અમને નુકસાન કર્યું, અમને લાભ કર્યો. ‘જે સંસારને વિષે સાક્ષી કર્તા તરીકે મનાય છે, તે સંસારમાં તે સાક્ષીએ સાક્ષીરૂપે રહેવું, અને કર્તા તરીકે ભાસ્યમાન થવું તે બેધારી તરવાર ઉપર ચાલવા બરાબર છે.’ અમથા અમથા બીજા ઘોસપરોણા કરે. એય ! તમે આમ કરી નાખ્યું અમને, એય ! તમે અમને આમ કરો છો, એય ! તમે અમને આમ કરો છો. ભાઈ ! અમે અમારામાં છીએ, અમે અમારું કામ કરીએ છીએ. તમે ક્યાં વચ્ચે માથાકૂટ કરો ? પણ એવું ઘણું છે પોતાને એમ કહે છે.

મુમુક્ષુ :- કરુણા ઘણી છે.

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- કરુણા ઘણી છે અને પોતે બહુ જ અપ્રમાદપણે રહીને, જેમ કોઈ દોરડા ઉપર ચાલે, તાર ઉપર ચાલે તો કેટલી સાવધાની રાખે ? (એમ) મોક્ષમાર્ગમાં સાવધાનીથી ચાલે છે. એ બતાવવું છે.

‘એમ છતાં પણ કોઈને ખેદ, દુઃખ, અલાભનું કારણ...’ પ્રતિકૂળતાનું એમ. ખેદ, દુઃખ અને અલાભ ત્રણ લીધા. રાગ, લાભ અને સુખ ન લીધા. ‘એમ છતાં પણ કોઈને ખેદ, દુઃખ, અલાભનું કારણ તે સાક્ષીપુરુષ ભ્રાંતિગત લોકોને ન ભાસે તો તે પ્રસંગમાં તે સાક્ષીપુરુષનું અત્યંત વિકટપણું નથી.’ દ્વેષનું નિમિત્ત ઘણાને થયા છે એમ કહે છે. પોતાને કાંઈ લેવાદેવા નથી પણ પેલાને અમથો અમથો દ્વેષ થાય છે ‘તો તે સાક્ષીપુરુષને અત્યંત વિકટપણું નથી. અમને તો અત્યંત અત્યંત વિકટપણાના પ્રસંગનો ઉદય છે.’ એટલે અનેક લોકોની પ્રતિકૂળતા, ધાર્મિક ક્ષેત્રે આ સાધુસમાજ લોકો, વેપારીક્ષેત્રે પણ કોઈ એવા હશે, કુટુંબના ક્ષેત્રે પણ કોઈ એવા હશે કે જે લોકોને દ્વેષનું કારણ બનતું હશે.

‘અમને તો અત્યંત અત્યંત વિકટપણાના પ્રસંગનો ઉદય છે. એમાં પણ ઉદાસીનપણું...’ આ બધું છે એનો ખ્યાલ છે. છતાં ‘એમાં પણ ઉદાસીનપણું એ જ સનાતન ધર્મ જ્ઞાનીનો છે. (ધર્મ શબ્દ આચરણને બદલે છે)’ એ જ સનાતન આચરણ,

આગળ આચરણ શબ્દ વાપર્યો છે, અહીંયાં ધર્મ શબ્દ બદલાવ્યો તો કહે એ પણ સનાતન આચરણ છે. કેમકે અહીંયાં તો અંતરંગ આચરણ લેવી છે. અભિપ્રાય નથી લેવો. પોતાની અંતરંગ પુરુષાર્થની અને મોક્ષમાર્ગની પ્રવૃત્તિનું જે આચરણ છે એ ત્રણે કાળના જ્ઞાનીઓ આમ આચરે છે, એ જ આચરણ અમને પણ ઉદયપણે વર્તે છે. એવું જ અમે આચરણ આચરીએ છીએ. એટલે અનેક પ્રકારના ચિત્ર-વિચિત્ર પ્રસંગોમાં એ પોતાના અંતર પુરુષાર્થમાં પોતાના માર્ગે પોતાના તીવ્ર પુરુષાર્થથી પોતાની ગતિ ચાલુ જ રાખી છે. આ બધો ખ્યાલ છે. સંયોગોનો, પ્રતિકૂળતાઓનો, બીજાઓનો, બીજાના ભાવોનો, પોતે પોતાના કામની અંદર મસ્ત છે.

સંક્ષેપમાં કહીએ તો આવા જ્ઞાનીઓની અંદરમાં આત્મઆશ્રયે પરિણતિ જામી ગયેલી હોય છે. પરિણતિ એવી જામ થઈ જાય છે કે બધા ઉપરછલ્લા ઉપયોગથી બહારના કામ થાય ન થાય, જેવા તેવા થાય, સારા થાય, નબળા-પાતળા થાય, જેવું જે પૂર્વકર્મ પ્રમાણે થવું હોય તે થાય. એ તો અલ્પકાળમાં બહુ લાંબા કાળે નિવૃત્ત થાય એવા કર્મોને ખલાસ કરી નાખે છે. એટલા અંતરપુરુષાર્થમાં હોય છે કે ઘણા લાંબા કાળે જે કર્મો ખલાસ થાય એ અતિ અલ્પ કાળની અંદર ખલાસ કરી નાખે છે.

એ પ્રશ્ન પૂછશે, એક જગ્યાએ આવશે હજી. ‘સોભાગભાઈ’ને પૂછશે કે કોઈ જ્ઞાનીને નિવૃત્તિનો યોગ ન હોય અને પ્રવૃત્તિમાં રહેવું પડતું હોય તો પછી એને પ્રવૃત્તિમાં રહીને કર્મની નિર્જરા વિશેષ કરવી હોય તો કેવી રીતે કરે ? તે તમને કાંઈ સૂઝે તો લખજો. એને પૂછે છે. એને પરિચય કરાવવો છે ને ? પોતાની પરિણતિનો પરિચય કરાવવો છે. જો એ પરિચય કરે તો એ સ્વભાવ પકડી લે. એમને ખ્યાલ છે કે હવે આની યોગ્યતા પાકતી આવે છે. એટલે વિષયને વધારે ઊંડાણમાં, સૂક્ષ્મતામાં લઈ જાય છે અને એ રીતે એમણે એમને ઘણો ઉપકાર કર્યો છે. ‘સોભાગભાઈ’ પ્રત્યે જે ઉપકાર કર્યો છે એ તો એમણે તીર્થંકર જેવું કામ કર્યું છે. તરી ગયા છે એ ભવની અંદર.

હવે કહે છે કે ‘એક વાર એક તણખલાના બે ભાગ કરવાની ક્રિયા કરી શકવાની શક્તિ પણ ઉપશમ થાય...’ આટલો પોતાને ભાવ છે. હું શું પ્રવૃત્તિ કરું છું ? કે એક તણખલાના બે ભાગ પણ હું કરી શકતો નથી. મારી વ્યાપ્તિ નથી એની અંદર વ્યાપતો જ નથી ને કોઈ પ્રવૃત્તિમાં. હું તો મારા સ્વભાવમાં જ વ્યાપુ છું, વિભાવમાં

પણ વ્યાપતો નથી, પછી બીજામાં તો વ્યાપવાનો ક્યાં પ્રશ્ન છે ? એટલે એક તણખલાના બે ટુકડા કરવાની શક્તિ પણ નથી એમ જ્યારે ઉપશમભાવ આવે-ઠરી જાય અંદરમાં, પાછો વળે. 'ત્યારે જે ઈશ્વરેચ્છા હશે તે થશે.' કુદરતને જેમ કરવું હોય તેમ કરે. કુદરતના ક્રમમાં જે થવાનું હોય તે થાય. આ ક્રમબદ્ધ પર્યાય છે. 'જે ઈશ્વરેચ્છા હશે તે થશે.' ક્રમબદ્ધમાં જે થવાનું હશે તે થશે. મારું તો કાંઈ કરવાનું કાર્ય જ નથી, મારી શક્તિ પણ નથી, મારી પહોંચ પણ નથી અને મારે એની સાથે સંબંધ પણ નથી. ભિન્ન છે મારાથી.

મુમુક્ષુ :- ખરું માર્ગદર્શન છે !

પૂજ્ય ભાઈશ્રી :- હા. બહુ સરસ પત્ર છે આ. એમની પોતાની જે દશા છે એ સ્પષ્ટ કરી છે આ પત્રમાં અને એ રીતે જ્ઞાનીનો માર્ગ છે, અંતર આચરણા છે એ પણ અહીંયાં વ્યક્ત કરી છે. વિશેષ વાત લીધી છે. અહીં સુધી રાખીએ.

અધ્યાત્મનો વિષય પરમ ગંભીર છે, તેને અગંભીરપણે કથન કરવો અથવા શ્રવણકાળે અગંભીરપણે સાંભળવું તે જીવનો મોટો દોષ છે, તેમાં ગુપ્ત અનાદર / ઉપેક્ષા (સ્વચ્છંદ) થઈ જાય છે. એમ જાણીએ છીએ. તેથી હે જીવ ! સ્વાધ્યાય કાળે ગંભીર ઉપયોગ રાખ ! સંસારમાં એક વખતના મરણ - પ્રસંગે પણ તદ્દયોગ્ય ગંભીરતા જાળવવામાં આવે છે. તો આ અનંત મરણ નિવારણ-પ્રસંગની વિચારણાના વિષયમાં અગંભીર પરિણામે વર્તવું, તે બાળબુદ્ધિ શું નથી ? ઓઘસંજ્ઞા અને લોકસંજ્ઞાથી આ દોષ સહજાકારે હોય છે.

પરમ ગંભીર અધ્યાત્મતત્ત્વના પ્રતિપાદક શ્રીગુરુની ગંભીર ગુરુ-ગિરા પ્રત્યે અગંભીર વર્તના - તે સ્વચ્છંદનો પ્રકાર સમજવા યોગ્ય છે. તે શાસ્ત્ર અને ગુરુનો અવિનય છે. દર્શનમોહના આવરણનું કારણ છે.

(અનુભવ સંજીવની-૧૦૨૯)

વીતરાગ સત્સાહિત્ય પ્રસારક ટ્રસ્ટ
ઉપલબ્ધ પ્રકાશન (ગુજરાતી)

ગ્રંથનું નામ તેમજ વિવરણ	મૂલ્ય
૦૧ અધ્યાત્મિકપત્ર (પૂજ્ય શ્રી નિહાલચંદ્રજી સોગાનીજીના પત્રો)	૦૨-૦૦
૦૨ અધ્યાત્મ સંદેશ (પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના વિવિધ પ્રવચનો)	અનુપલબ્ધ
૦૩ આત્મયોગ (શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર પત્રાંક-૫૯૬, ૪૯૧, ૬૦૯ પર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના પ્રવચનો)	૨૦-૦૦
૦૪ અનુભવ સંજ્ઞવની (પૂજ્ય ભાઈશ્રી દ્વારા લિખિત વચનામૃત્તોનું સંકલન)	૧૫૦-૦૦
૦૫ અધ્યાત્મ સુધા (ભાગ-૧) બહેનશ્રીના વચનામૃત ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના સર્ગ પ્રવચનો	૩૦-૦૦
૦૬ અધ્યાત્મ સુધા (ભાગ-૨) બહેનશ્રીના વચનામૃત ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના સર્ગ પ્રવચનો	૩૦-૦૦
૦૭ અધ્યાત્મ સુધા (ભાગ-૩) બહેનશ્રીના વચનામૃત ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના સર્ગ પ્રવચનો	૩૦-૦૦
૦૮ અધ્યાત્મ પરાગ	-
૦૯ બીજુ કાંઈ શોધમા (પ્રત્યક્ષ સત્પુરુષ વિષયક વચનામૃત્તોનું સંકલન)	-
૧૦ બૃહદ્ દ્રવ્યસંગ્રહ પ્રવચન (ભાગ-૧) (દ્રવ્યસંગ્રહ ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામીના સર્ગ પ્રવચનો)	-
૧૧ બૃહદ્ દ્રવ્યસંગ્રહ પ્રવચન (ભાગ-૨) (દ્રવ્યસંગ્રહ ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામીના સર્ગ પ્રવચનો)	-
૧૨ ભગવાન આત્મા (દ્રષ્ટિ વિષયક વચનામૃત્તોનું સંકલન)	-
૧૩ દ્વાદશ અનુપ્રેક્ષા (શ્રીમદ્ ભગવત્ કુંદકુંદાચાર્યદેવ વિરચિત)	૦૨-૦૦
૧૪ દ્રવ્યદષ્ટિ પ્રકાશ (ભાગ-૩) (પૂજ્ય શ્રી નિહાલચંદ્રજી સોગાની તત્ત્વચર્યા)	૦૪-૦૦
૧૫ દસ લક્ષણ ધર્મ (ઉત્તમ ક્ષમાદિ દસ ધર્મો પર પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનાં પ્રવચનો)	૦૬-૦૦
૧૬ ધન્ય આરાધના (શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીની અંતરંગ અધ્યાત્મ દશા ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈ દ્વારા વિવેચન)	૧૦-૦૦
૧૭ દિશા બોધ (શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી પત્રાંક-૧૬૬, ૪૪૯, અને ૫૭૨ પર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈ દ્વારા પ્રવચનો)	૧૦-૦૦
૧૮ ગુરુ ગુણ સંભારણા (પૂજ્ય બહેનશ્રીના શ્રીમુખેથી સ્ફુરિત ગુરુભક્તિ)	૦૫-૦૦
૧૯ ગુરુ ગિરા ગૌરવ (પૂજ્ય સૌગાનીજીની અંગત દશા ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના પ્રવચનો)	૨૦-૦૦
૨૦ ગુરુ ગિરા ગૌરવ (ભાગ-૧) (દ્રવ્યદષ્ટિ પ્રકાશ ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના પત્રો પર સર્ગ પ્રવચનો)	૨૦-૦૦
૨૧ ગુરુ ગિરા ગૌરવ (ભાગ-૨) (દ્રવ્યદષ્ટિ પ્રકાશ ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના પત્રો પર સર્ગ પ્રવચનો)	૨૦-૦૦

૨૨	જિજ્ઞાસાસણં સર્વં (જ્ઞાનીપુરુષ વિષયક વચનામૃતોનું સંકલન)	૦૮-૦૦
૨૩	કુટુંબ પ્રતિબંધ (શ્રીમદ રાજચંદ્ર પત્રાંક-૧૦૩, ૩૩૨, ૫૧૦, ૫૨૮, ૫૩૭ તથા ૩૭૪ પર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના પ્રવચનો)	૨૫-૦૦
૨૪	કહાન રત્ન સરિતા (ભાગ-૧) (પરમાગમસારમાંથી ચૂંટેલા કેટલાક વચનામૃતો ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈનાં પ્રવચનો)	૨૫-૦૦
૨૫	કહાન રત્ન સરિતા (ભાગ-૨) (પરમાગમસારમાંથી કમબદ્ધ પર્યાય વિષયક ચૂંટેલા કેટલાક વચનામૃતો ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈનાં પ્રવચનો)	૩૦-૦૦
૨૬	કાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષા પ્રવચન (ભાગ-૧) કાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષા ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામીના સર્ળંગ પ્રવચનો	૩૦-૦૦
૨૭	કાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષા પ્રવચન (ભાગ-૨) કાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષા ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામીના સર્ળંગ પ્રવચનો	૩૦-૦૦
૨૮	કમબદ્ધપર્યાય	-
૨૯	મુમુક્ષતા આરોહણ ક્રમ (શ્રીમદ રાજચંદ્ર પત્રાંક-૨૫૪ પર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના પ્રવચનો)	૧૫-૦૦
૩૦	નિર્ભાત દર્શનની કેડીએ (લે. પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈ)	૧૦-૦૦
૩૧	પરમાત્માપ્રકાશ (શ્રીમદ્ યોગીન્દ્રદેવ વિરચિત)	૧૫-૦૦
૩૨	પરમાગમસાર (પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામીના ૧૦૦૮ વચનામૃત)	૧૧-૨૫
૩૩	પ્રવચન નવનીત (ભાગ-૧) (પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના ખાસ પ્રવચનો)	અનુપલબ્ધ
૩૪	પ્રવચન નવનીત (ભાગ-૨) (પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના ખાસ પ્રવચનો)	૨૫-૦૦
૩૫	પ્રવચન નવનીત (ભાગ-૩) (પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના ૪૭ નય ઉપર ખાસ પ્રવચનો)	૩૫-૦૦
૩૬	પ્રવચન નવનીત (ભાગ-૪) (પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના ૪૭ નય શક્તિઓ ઉપર ખાસ પ્રવચનો)	૭૫-૦૦
૩૭	પ્રવચન પ્રસાદ (ભાગ-૧) (પંચાસ્તિકાયસંગ્રહ પર પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના પ્રવચનો)	૬૫-૦૦
૩૮	પ્રવચન પ્રસાદ (ભાગ-૨) (પંચાસ્તિકાયસંગ્રહ પર પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના પ્રવચનો)	-
૩૯	પ્રયોજન સિદ્ધિ (લે. પૂજ્યભાઈશ્રી શશીભાઈ)	૦૩-૦૦
૪૦	પથ પ્રકાશ (માર્ગદર્શન વિષયક વચનામૃતોનું સંકલન)	૦૬-૦૦
૪૧	પરિભ્રમણના પ્રત્યાખ્યાન (શ્રીમદ રાજચંદ્ર પત્રાંક-૧૯૫, ૧૨૮ તથા ૨૬૪ પર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના પ્રવચનો)	૨૦-૦૦
૪૨	પ્રવચન સુધા (ભાગ-૧) પ્રવચનસાર શાસ્ત્રના સર્ળંગ પ્રવચનો	૪૦-૦૦
૪૩	પ્રવચન સુધા (ભાગ-૨) પ્રવચનસાર શાસ્ત્રના સર્ળંગ પ્રવચનો	૮૫-૦૦
૪૪	પ્રવચન સુધા (ભાગ-૩) પ્રવચનસાર શાસ્ત્રના સર્ળંગ પ્રવચનો	૩૦-૦૦
૪૫	પ્રવચન સુધા (ભાગ-૪) પ્રવચનસાર શાસ્ત્રના સર્ળંગ પ્રવચનો	૪૦-૦૦
૪૬	પ્રવચન સુધા (ભાગ-૫) પ્રવચનસાર શાસ્ત્રના સર્ળંગ પ્રવચનો	૩૦-૦૦
૪૭	પ્રવચન સુધા (ભાગ-૬) પ્રવચનસાર શાસ્ત્રના સર્ળંગ પ્રવચનો	૩૦-૦૦
૪૮	પ્રવચન સુધા (ભાગ-૭) પ્રવચનસાર શાસ્ત્રના સર્ળંગ પ્રવચનો	૨૦-૦૦
૪૯	પ્રવચન સુધા (ભાગ-૮) પ્રવચનસાર શાસ્ત્રના સર્ળંગ પ્રવચનો	૨૦-૦૦
૫૦	પ્રવચન સુધા (ભાગ-૯) પ્રવચનસાર શાસ્ત્રના સર્ળંગ પ્રવચનો	૨૦-૦૦

૫૧	પ્રવચન સુધા (ભાગ-૧૦) પ્રવચનસાર શાસ્ત્રના સર્ળંગ પ્રવચનો	૨૦-૦૦
૫૨	પ્રવચન સુધા (ભાગ-૧૧) પ્રવચનસાર શાસ્ત્રના સર્ળંગ પ્રવચનો	૨૦-૦૦
૫૩	પ્રવચનસાર	અનુપલબ્ધ
૫૪	પ્રચારિસ્તકાય સંગ્રહ	અનુપલબ્ધ
૫૫	પદ્મનદીપંચવિશતી	-
૫૬	પુરુષાર્થ સિદ્ધિ ઉપાય	અનુપલબ્ધ
૫૭	રાજ હૃદય (ભાગ-૧) (શ્રીમદ રાજચંદ્ર ગ્રંથ પર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના સર્ળંગ પ્રવચનો)	૨૦-૦૦
૫૮	રાજ હૃદય (ભાગ-૨) (શ્રીમદ રાજચંદ્ર ગ્રંથ પર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના સર્ળંગ પ્રવચનો)	૨૦-૦૦
૫૯	રાજ હૃદય (ભાગ-૩) (શ્રીમદ રાજચંદ્ર ગ્રંથ પર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના સર્ળંગ પ્રવચનો)	૨૦-૦૦
૬૦	રાજહૃદય (ભાગ-૪) ('શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર' ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના સર્ળંગ પ્રવચનો)	૨૦.૦૦
૬૧	સમ્યક્જ્ઞાનદીપિકા (લે. શ્રી ધર્મદાસજી ક્ષુલ્લક)	૧૫-૦૦
૬૨	જ્ઞાનામૃત્ત (શ્રીમદ રાજચંદ્ર ગ્રંથમાંથી ચૂંટેલા વચનામૃત્તો)	૦૬-૦૦
૬૩	સમ્યક્દર્શનના નિવાસના સર્વોત્કૃષ્ટ નિવાસભૂત છ પદનો પત્ર (શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર પત્રાંક-૪૯૩ પર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના પ્રવચનો)	૨૦-૦૦
૬૪	સિદ્ધપદનો સર્વશ્રેષ્ઠ ઉપાય (શ્રીમદ રાજચંદ્ર પત્રાંક-૧૪૭, ૧૮૪, ૨૦૦, ૫૧૧, ૫૬૦ તથા ૮૧૯ પર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના પ્રવચનો)	૨૫-૦૦
૬૫	સમયસાર દોહન (પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજી સ્વામીના નાઈરોબીમાં સમયસાર પરમાગમ ઉપર થયેલાં પ્રવચનો)	૩૫-૦૦
૬૬	સુવિધિદર્શન (પૂજ્ય ભાઈશ્રી દ્વારા લિખિત સુવિધિ લેખ ઉપર તેમનાં પ્રવચન)	૨૫-૦૦
૬૭	સ્વરૂપભાવના (શ્રીમદ રાજચંદ્ર પત્રાંક-૯૧૩, ૭૧૦ અને ૮૩૩ પર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના પ્રવચનો)	૨૫-૦૦
૬૮	સમક્તિનું બીજ (શ્રીમદ રાજચંદ્ર ગ્રંથમાંથી સત્પુરુષની ઓળખાણ વિષયક પત્રાંક ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના પ્રવચનો)	૩૦-૦૦
૬૯	તત્ત્વાનુશીલન (પૂજ્ય ભાઈશ્રી દ્વારા લિખિત વિવિધ લેખ)	-
૭૦	વિધિ વિજ્ઞાન (વિધિ વિષયક વચનામૃત્તોનું સંકલન)	૦૭-૦૦
૭૧	વચનામૃત્ત રહસ્ય (પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામીના નાઈરોબીમાં બહેનશ્રીના વચનામૃત્ત પર થયેલાં પ્રવચનો)	૨૫-૦૦
૭૨	વચનામૃત્ત પ્રવચન (ભાગ-૧)	-
૭૩	વચનામૃત્ત પ્રવચન (ભાગ-૨)	-
૭૪	વચનામૃત્ત પ્રવચન (ભાગ-૩)	-
૭૫	વચનામૃત્ત પ્રવચન (ભાગ-૪)	-
૭૬	યોગસાર	અનુપલબ્ધ
૭૭	ધન્ય આરાધક	-
૭૮	અધ્યાત્મ સુધા (ભાગ-૪) 'બહેનશ્રીનાં વચનામૃત્ત' ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના સર્ળંગ પ્રવચનો	૩૦.૦૦
૭૯	અધ્યાત્મ સુધા (ભાગ-૫) 'બહેનશ્રીનાં વચનામૃત્ત' ગ્રંથ ઉપર પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈના સર્ળંગ પ્રવચનો	૩૦.૦૦
૮૦	છ ઢાળા પ્રવચન (ભાગ-૧)	૨૦-૦૦

८१	छ ढाणा प्रवचन (भाग-२)	२०-००
८२	छ ढाणा प्रवचन (भाग-३)	२०-००
८३	मुक्तिनो मार्ग (सत्ता स्वरूप ग्रंथ पर पूज्य गुरुदेवश्रीना प्रवचन)	२०.००
८४	राजहृदय (भाग-५) ('श्रीमद् राजचंद्र' ग्रंथ उपर पूज्य भाईश्री शशीभाईना सणंग प्रवचनो)	२०.००
८५	राजहृदय (भाग-६) ('श्रीमद् राजचंद्र' ग्रंथ उपर पूज्य भाईश्री शशीभाईना सणंग प्रवचनो)	२०.००

श्री वीतराग सत्साहित्य प्रसारक ट्रस्ट

उपलब्ध प्रकाशन (हिन्दी)

ग्रंथ का नाम एवं विवरण	मूल्य
०१ अनुभव प्रकाश (ले. दीपचंदजी कासलीवाल)	-
०२ आत्मयोग (श्रीमद् राजचंद्र पत्रांक-४६९, ४९९, ६०९ पर पूज्य भाईश्री शशीभाईके प्रवचन)	२०-००
०३ अनुभव संजीवनी (पूज्य भाईश्री शशीभाई द्वारा लिखे गये वचनमृतोंका संकलन)	१५०-००
०४ आत्मसिद्धि शास्त्र पर प्रवचन (पूज्य गुरुदेवश्री द्वारा)	५०-००
०५ आत्मअवलोकन	-
०६ बृहद द्रव्यसंग्रह	अनुपलब्ध
०७ द्रव्यदृष्टिप्रकाश (तीनों भाग-पूज्य श्री निहालचंदजी सोगानीजीके पत्र एवं तत्वचर्चा)	३०-००
०८ दूसरा कुछ न खोज (प्रत्यक्ष सत्पुरुष विषयक वचनमृतोंका संकलन)	०६-००
०९ दंसणमूलो धम्मा (सम्यक्त्व महिमा विषयक आगमोंके आधार)	०६-००
१० धन्य आराधना (श्रीमद् राजचंद्रजीकी अंतरंग अध्यात्म दशा पर पूज्य भाईश्री शशीभाई द्वारा विवेचन)	-
११ दिशा बोध (श्रीमद् राजचंद्र पत्रांक-१६६, ४४९, ५७२ पर पूज्य भाईश्री शशीभाईके प्रवचन)	२५-००
१२ धन्य पुरुषार्थी	-
१३ धन्य अवतार	-
१४ गुरु गुण संभारणा (पूज्य बहिनश्री चंपाबहिन द्वारा गुरु भक्ति)	१५-००
१५ गुरु गिरा गौरव	-
१६ जिणसासणं सब्बं (ज्ञानीपुरुष विषयक वचनमृतोंका संकलन)	०८-००
१७ कुटुम्ब प्रतिबंध (श्रीमद् राजचंद्र पत्रांक-१०३, ३३२, ५१०, ५२८, ५३७ एवं ३७४ पर पूज्य भाईश्री शशीभाईके प्रवचन)	२५-००
१८ कहान रत्न सरिता (परमागमसारके विभिन्न वचनमृतों पर पूज्य भाईश्री शशीभाईके प्रवचन)	३०-००
१९ मूलमें भूल (पूज्य गुरुदेवश्री कानजीस्वामीके विविध प्रवचन)	०८-००
२० मुमुक्षुता आरोहण क्रम (श्रीमद् राजचंद्र पत्रांक-२५४ पर पूज्य भाईश्री शशीभाईके प्रवचन)	-
२१ मुक्तिका मार्ग (सत्ता स्वरूप ग्रन्थ पर पूज्य गुरुदेवश्रीके प्रवचन)	१०-००

२२	निर्भात दर्शनकी पगडंडी (ले. पूज्य भाईश्री शशीभाई)	१०-००
२३	परमागमसार (पूज्य गुरुदेवश्री कानजीस्वामीके १००८ वचनामृत)	-
२४	प्रयोजन सिद्धि (ले. पूज्य भाईश्री शशीभाई)	०४-००
२५	परिभ्रमणके प्रत्याख्यान (श्रीमद् राजचंद्र पत्रांक-१९५, १२८, २६४ पर पूज्य भाईश्री शशीभाईके प्रवचन)	२०-००
२६	प्रवचन नवनीत (भाग-१) (पूज्य गुरुदेवश्री कानजीस्वामीके खास प्रवचन)	२०-००
२७	प्रवचन नवनीत (भाग-२) (पूज्य गुरुदेवश्री कानजीस्वामीके खास प्रवचन)	२०-००
२८	प्रवचन नवनीत (भाग-३) (पूज्य गुरुदेवश्री कानजीस्वामीके ४७ नय के खास प्रवचन)	२०-००
२९	प्रवचन नवनीत (भाग-४) (पूज्य गुरुदेवश्री कानजीस्वामीके ४७ शक्ति के खास प्रवचन)	२०-००
३०	प्रवचन सुधा (भाग-१) (पूज्य गुरुदेवश्री कानजीस्वामीके प्रवचनसार परमागम पर धारावाही प्रवचन)	२०-००
३१	प्रवचन सुधा (भाग-२) (पूज्य गुरुदेवश्री कानजीस्वामीके प्रवचनसार परमागम पर धारावाही प्रवचन)	२०-००
३२	पथ प्रकाश	२०.००
३३	प्रवचनसार	अनुपलब्ध
३४	प्रंचास्तिकाय संग्रह	अनुपलब्ध
३५	सम्यक्ज्ञानदीपिका (ले. श्री धर्मदासजी कुल्लक)	१५-००
३६	ज्ञानामृत (श्रीमद् राजचंद्र ग्रंथमें से चयन किये गये वचनामृत)	-
३७	सम्यग्दर्शनके सर्वोत्कृष्ट निवासभूत छ पदोंका अमृत पत्र (श्रीमद् रादचंद्र पत्रांक-४९३ पर पूज्य भाईश्री शशीभाईके प्रवचन)	१८-००
३८	सिद्धिपका सर्वश्रेष्ठ उपाय (श्रीमद् राजचंद्र ग्रंथमें से पत्रांक-१४७, १९४, २००, ५११, ५६० एवं ८१९ पर पूज्य भाईश्री शशीभाईके प्रवचन)	२५-००
३९	सुविधि दर्शन (सुविधि लेख पर पूज्य भाईश्री शशीभाईके प्रवचन)	४०-००
४०	समयसार नाटक	अनुपलब्ध
४१	समयसार कलश टीका	अनुपलब्ध
४२	समयसार	अनुपलब्ध
४३	स्मरण संचिका	२०.००
४४	स्वरूप भावना (श्रीमद् राजचंद्र पत्रांक-९१३, ७१० एवं ८३३ पर पूज्य भाईश्री शशीभाई के प्रवचन)	२०-००
४५	तत्त्वानुशीलन (भाग-१,२,३) (ले. पूज्य भाईश्री शशीभाई)	२०-००
४६	तत्त्व	अनुपलब्ध
४७	विधि विज्ञान (विधि विषयक वचनामृतोंका संकलन)	१०-००
४८	वचनामृत रहस्य (पूज्य गुरुदेवश्री कानजीस्वामीके नाईरौबीमें हुए प्रवचन)	२०-००
४९	भगवान आत्मा	२०.००
५०	जिन प्रतिमा जिन सारखी	२०.००
५१.	छः ढाला प्रवचन (भाग-१)	२०.००

५२.	छः ढाला प्रवचन (भाग-२)	२०.००
५३.	छः ढाला प्रवचन (भाग-३)	२०.००
५४.	प्रवचनसुधा (भाग-६)	३०.००

**वीतराग सत् साहित्य प्रसारक ट्रस्टमें से
प्रकाशित हुई पुस्तकोंकी प्रत संख्या**

०१	प्रवचनसार (गुजराती)	१५००	३०	अनुभव प्रकाश (हिन्दी)	२०००
०२	प्रवचनसार (हिन्दी)	४२००	३१	निर्भूत दर्शननी केडीए (गुजराती)	५०००
०३	पंचास्तिकायसंग्रह (गुजराती)	१०००	३२	निर्भूत दर्शनकी पगडंडी (हिन्दी)	७५००
०४	पंचास्तिकाय संग्रह (हिन्दी)	२५००	३३	गुरुगुण संभारणा (गुजराती)	३०००
०५	समयसार नाटक (हिन्दी)	३०००	३४	गुरुगुण संभारणा (हिन्दी)	७५००
०६	अष्टपाहुड (हिन्दी)	२०००	३५	जिण सासणं सव्वं (गुजराती)	२०००
०७	अनुभव प्रकाश	२१००	३६	जिण सासणं सव्वं (हिन्दी)	२०००
०८	परमात्मप्रकाश	४१००	३७	द्वादश अनुप्रेक्षा (गुजराती)	२०००
०९	समयसार कलश टीका (हिन्दी)	२०००	३८	दस लक्षण धर्म (गुजराती)	२०००
१०	आत्मअवलोकन	२०००	३९	धन्य आराधना (गुजराती)	१०००
११	समाधितंत्र (गुजराती)	२०००	४०	धन्य आराधना (हिन्दी)	१५००
१२	बृहद द्रव्यसंग्रह (हिन्दी)	३०००	४१	प्रवचन नवनीत भाग-१-४ (गुजराती)	५८५०
१३	मुक्तिका मार्ग (सत्ता स्वरूप ग्रन्थ पर प्रवचन) (गुजराती)	१०००	४२	प्रवचन प्रसाद भाग-१-२	२३००
१४	योगसार	२०००	४३	पथ प्रकाश (गुजराती)	२०००
१५	अध्यात्मसंदेश	२०००	४४	पथ प्रकाश (हिन्दी)	५००
१६	पद्मनदीपंचविंशती	३०००	४५	प्रयोजन सिद्धि (गुजराती)	३५००
१७	समयसार	३१००	४६	प्रयोजन सिद्धि (हिन्दी)	२५००
१८	समयसार (हिन्दी)	२५००	४७	विधि विज्ञान (गुजराती)	२०००
१९	अध्यात्मिक पत्रो (पूज्य निहालचंद्रजी सोगानी द्वारा लिखित)	३०००	४८	विधि विज्ञान (हिन्दी)	२०००
२०	द्रव्यदृष्टि प्रकाश (गुजराती)	१०,०००	४९	भगवान आत्मा (गुजरात)	२०००
२१	द्रव्यदृष्टि प्रकाश (हिन्दी)	७६००	५०	भगवान आत्मा (हिन्दी)	१५००
२२	पुरुषार्थसिद्धिउपाय (गुजराती)	६१००	५१	सम्यक्ज्ञानदीपिका (गुजराती)	१०००
२३	क्रमबद्धपर्याय (गुजराती)	८०००	५२	सम्यक्ज्ञानदीपिका (हिन्दी)	१५००
२४	अध्यात्मपराग (गुजराती)	३०००	५३	तत्त्वानुशीलन (गुजराती)	४०००
२५	धन्य अवतार (गुजराती)	३७००	५४	तत्त्वानुशीलन (हिन्दी)	२०००
२६	धन्य अवतार (हिन्दी)	८०००	५५	बीजुं काई शोध मा (गुजराती)	४०००
२७	परमामगसार (गुजराती)	५०००	५६	दूसरा कुछ न खोज (हिन्दी)	२०००
२८	परमामगसरा (हिन्दी)	४४००	५७	मुमुक्षुता आरोहण क्रम (गुजराती)	२५००
२९	वचनामृत प्रवचन भाग-१-२-३-४	५०००	५८	मुमुक्षुता आरोहण क्रम (हिन्दी)	३५००
			५९	अमृत पत्र (गुजराती)	२०००
			६०	अमृत पत्र (हिन्दी)	२५००

६१ परिभ्रमणना प्रत्याख्यान (गुजराती)	१५००	९९ द्रव्यसंग्रह प्रवचन (भाग-१) (गुजराती)	१०००
६२ परिभ्रमणके प्रत्याख्यान (हिन्दी)	४०००	१०० द्रव्यसंग्रह प्रवचन (भाग-२) (गुजराती)	१०००
६३ आत्मयोग (गुजराती)	१५००	१०१ राज हृदय (भाग-१) (गुजराती)	१५००
६४ आत्मयोग (हिन्दी)	३०००	१०२ राज हृदय (भाग-२) (गुजराती)	१५००
६५ अनुभव संजीवनी (गुजराती)	१०००	१०३ राज हृदय (भाग-३) (गुजराती)	७५०
६६ अनुभव संजीवनी (हिन्दी)	१०००	१०४ अध्यात्मसुधा (भाग-१) (गुजराती)	१०००
६७ ज्ञानामृत (गुजराती)	३५००	१०५ अध्यात्मसुधा (भाग-२) (गुजराती)	१०००
६८ ज्ञानामृत (हिन्दी)	१५००	१०६ अध्यात्म सुधा (भाग-३) (गुजराती)	१०००
६९ वचनामृत रहस्य (गुजराती)	१०००	१०७ अध्यात्म सुधा (भाग-४) (गुजराती)	७५०
७० वचनामृत रहस्य (हिन्दी)	१०००	१०८ अध्यात्म सुधा (भाग-५) (गुजराती)	७५०
७१ दिशा बोध (हिन्दी-गुजराती)	३५००	१०९ गुरु गिरा गौरव (भाग-१) (गुजराती)	१०००
७२ कहान रत्न सरिता (भाग-१)	१०००	(धारावाही प्रवचन)	१०००
७३ कहान रत्न सरिता (भाग-२)	१०००	११० गुरु गिरा गौरव (भाग-२) (गुजराती)	१०००
७४ कुटुम्ब प्रतिबंध (गुजराती)	१५००	(धारावाही प्रवचन)	७५०
७५ कुटुम्ब प्रतिबंध (हिन्दी)	२५००	१११ मुक्तिनो मार्ग (गुजराती)	१०००
७६ सिद्धपद का सर्वश्रेष्ठ उपाय (गुजराती)	१५००	११२ प्रवचन नवनीत (भाग-१) (हिन्दी)	१०००
७७ सिद्धपद का सर्वश्रेष्ठ उपाय (हिन्दी)	२०००	११३ प्रवचन नवनीत (भाग-२) (हिन्दी)	१०००
७८ गुरु गिरा गौरव (हिन्दी-गुजराती)	३५००	११४ प्रवचन नवनीत (भाग-३) (हिन्दी)	१०००
७९ समयसार दोहन (गुजराती)	७५०	११५ प्रवचन नवनीत (भाग-४) (हिन्दी)	१०००
८० समकितनुं बीज (गुजराती)	१०००	११६ धन्य आराधक (गुजराती)	७५०
८१ स्वरूपभावना (गुजराती)	१०००	११७ छः ढाला प्रवचन (गुजराती) (भाग-१)	१०००
८२ स्वरूपभावना (हिन्दी)	१०००	११८ छः ढाला प्रवचन (गुजराती) (भाग-२)	१०००
८३ सुविधि दर्शन (गुजराती)	१०००	११९ छः ढाला प्रवचन (गुजराती) (भाग-३)	१०००
८४ सुविधिदर्शन (हिन्दी)	१९००	१२० जिन प्रतिमा जीनि सारखी	५००
८५ आत्मसिद्धि शास्त्र पर प्रवचन	१२५०	१२१ स्मरण संचिका	१५००
८६ प्रवचन सुधा (भाग-१) (गुजराती)	१४००	१२२ दंसण मूलो धम्मो	३५००
८७ प्रवचन सुधा (भाग-२) (गुजराती)	७५०	१२३ प्रवचन सुधा (भाग-१) हिन्दी	१०००
८८ प्रवचन सुधा (भाग-३) (गुजराती)	१०००	१२४ प्रवचन सुधा (भाग-२) हिन्दी	१०००
८९ प्रवचन सुधा (भाग-४) (गुजराती)	१०००	१२५ प्रवचन सुधा (भाग-३) हिन्दी	१०००
९० प्रवचन सुधा (भाग-५) (गुजराती)	१०००	१२६ प्रवचन सुधा (भाग-४) हिन्दी	१०००
९१ प्रवचन सुधा (भाग-६) (गुजराती)	१०००	१२७ प्रवचन सुधा (भाग-५) हिन्दी	१०००
९२ प्रवचन सुधा (भाग-७) (गुजराती)	७५०	१२८ प्रवचन सुधा (भाग-६) हिन्दी	१०००
९३ प्रवचन सुधा (भाग-८) (गुजराती)	७५०	१२९ धन्य पुरुषार्थी (गुजराती)	१५००
९४ प्रवचन सुधा (भाग-९) (गुजराती)	७५०	१२८ धन्य पुरुषार्थी (हिन्दी)	६५००
९५ प्रवचन सुधा (भाग-१०) (गुजराती)	७५०	१२९ छः ढाला प्रवचन (हिन्दी) (भाग-१)	१०००
९६ प्रवचन सुधा (भाग-११) (गुजराती)	७५०	१३० राज हृदय (भाग-४) (गुजराती)	५००
९७ कार्तिकेयानुप्रेक्षा प्रवचन भाग-१ (गुजराती)	१०००	१३१ राज हृदय (भाग-५) (गुजराती)	५००
९८ कार्तिकेयानुप्रेक्षा प्रवचन भाग-२ (गुजराती)	१०००	१३२ राज हृदय (भाग-६) (गुजराती)	५००

વાચકોની નોંધ માટે

ॐ

श्री वीतरागाय नमः

राजहृदय

(भाग-६)

(पूज्य भाईश्री शशीभाईना 'श्रीमद् राजयंद्र' ग्रंथ
उपरना प्रवचनो)

प्रकाशक

वीतराग सत् साहित्य प्रसारक ट्रस्ट
भावनगर

પ્રકાશક તથા પ્રાપ્તિ સ્થાન

વીતરાગ સત્સાહિત્ય પ્રસારક ટ્રસ્ટ

૫૮૦, જૂની માણેકવાડી,
પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામી માર્ગ
ભાવનગર-૩૬૪૦૦૧

ફોન : (૦૨૭૮) ૨૪૨૩૨૦૭

અન્ય પ્રાપ્તિ સ્થાન :

- શ્રી કુંદકુંદ કહાન જૈન સાહિત્ય કેન્દ્ર, 'ગુરુ ગૌરવ', સોનગઢ
- શ્રી ખીમજીભાઈ ગંગર (મુંબઈ) : (૦૨૨) ૨૬૧૬૧૫૮૧, મો. ૦૯૮૨૦૩૬૫૬૮૩
- શ્રી ડોલરભાઈ હેમાણી (કલકત્તા) : (૦૩૩) ૨૪૭૫૨૬૯૭
- શ્રી આદિનાથ કુંદકુંદ કહાન દિગંબર જૈન ટ્રસ્ટ,
'વિમલાંચલ' હરિનગર, અલીગઢ. ફોન : (૦૫૭૧) ૪૧૦૦૧૦/૧૧/૧૨

પ્રથમાવૃત્તિ : ૨૦-૧૨-૨૦૧૨ (પૂજ્ય ભાઈશ્રી શશીભાઈની ૮૦મી જન્મજયંતી)
પ્રત : ૫૦૦
પૃષ્ઠ સંખ્યા : ૫૦૦ + ૮ = ૫૦૮
પડતર કિંમત : ૨૩૦/-
મૂલ્ય : ૨૦/-

લેસર ટાઈપ સેટિંગ :

પૂજા ઇમ્પ્રેશન્સ

૧૯૨૪/B, ૬, શાંતિનાથ બંગલોઝ,
શશીપ્રભુ ચોક, રૂપાણી સર્કલ પાસે
ભાવનગર-૩૬૪૦૦૧
ફોન : ૯૭૨૫૨૫૧૧૩૧

મુદ્રક :

ભગવતી ઓફસેટ

૧૫/C, બંસીધર મિલ કંપાઉન્ડ
બારડોલપુરા,
અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૪
ફોન : ૯૮૨૫૪૭૭૭૪૫

પ્રસ્તાવના

‘રાજહૃદય’ ભાગ-૬નું પ્રકાશન કરતાં અમોને અત્યંત હર્ષ થાય છે. પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં કૃપાળુદેવ ‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર’ ગ્રંથમાં પ્રકાશિત વચનામૃતો તથા પત્રો ઉપર સમાદરણીય સિદ્ધાંતનિષ્ઠ પૂજ્ય ભાઈશ્રી ‘શશીભાઈ’ના પ્રવચનોનું પ્રકાશન છે. ‘ભાવનગર’માં ૧૯૮૮માં ‘શ્રી સીમંધર સ્વામી દ્વિગંબર જિનમંદિર’માં ‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર’ ગ્રંથનો સળંગ સ્વાધ્યાય ચાલ્યો હતો. પ્રસ્તુત ધ્વનિમુદ્રિત પ્રવચનોના સી.ડી. પ્રવચનો ‘શ્રી શશીપ્રભુ સાધના સ્મૃતિ મંદિર’માં નિયમિતરૂપે સાંભળવાનો નિત્યક્રમ ચાલી રહ્યો હતો. પ્રવચનો સાંભળ્યા બાદ ઘણા મુમુક્ષુઓને એવો ભાવ આવ્યો કે જો આ પ્રવચનો ગ્રંથારૂઢ થાય તો સર્વ મુમુક્ષુ સમાજને આત્મહિતમાં લાભનું કારણ થાય. આ ભાવનાના ફળસ્વરૂપે ‘રાજહૃદય’ નામક ગ્રંથ પ્રકાશન કરવામાં આવી રહ્યો છે.

આપણાં પરમ તારણહાર, સાગર સમાન ગંભીર, અધ્યાત્મયુગ દિવાકર પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી ‘કાનજીસ્વામી’નો સમસ્ત મુમુક્ષુ સમાજ ઉપર અવિસ્મરણીય ઉપકાર વર્તે છે. આવા દુષ્કાળમાં તીર્થંકર જેવા યુગપુરુષનો જન્મ એ આપણાં સૌનું મહાન સદ્ભાગ્ય છે. પૂજ્ય ‘ગુરુદેવશ્રી’ના વિશાળ અને ગહન શાસ્ત્ર અભ્યાસની શ્રંખલામાં એક ગ્રંથ હતો ‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર’ ! પૂજ્ય ‘ગુરુદેવશ્રી’ના પરિવર્તન બાદ તેઓશ્રીએ આ ગ્રંથ ઉપર પ્રવચનો પણ આપેલા છે અને ત્યારે કોઈ પૂછે કે, અમારે કયુ શાસ્ત્ર વાંચવું ? તો પૂજ્ય ‘ગુરુદેવશ્રી’ કહેતા, ‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર’ વાંચો !

પૂજ્ય ‘ગુરુદેવશ્રી’ના હૃદયમાં ‘કૃપાળુદેવ’ પ્રત્યે કેટલું બહુમાન, ઉપકારબુદ્ધિ અને ભક્તિભાવ હતો તેનો પુરાવો છે ‘શ્રી આત્મસિદ્ધિ શાસ્ત્ર પર પ્રવચનો’. પાને પાને ‘કૃપાળુદેવ’ના ગુણગ્રામ કરતો આ ગ્રંથ ‘કૃપાળુદેવ’નું પૂજ્ય ‘ગુરુદેવશ્રી’ના હૃદયમાં શું સ્થાન હતું તેની પ્રસિદ્ધિ કરે છે ! પૂજ્ય ‘ગુરુદેવશ્રી’એ કહ્યું છે કે, ‘અત્યારે જે આ ‘સમયસાર’ વંચાય છે તે ‘શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર’નો ઉપકાર છે !’ આપણા ગુરુવર ‘કહાન’ પણ જેમનો ઉપકાર માને છે અને જેમના ગુણગ્રામ કરતાં થાકતા નથી તો આપણને તો કેટલો ઉપકાર, ભક્તિ અને બહુમાન હોવા ઘટે તે સ્પષ્ટ સમજી શકાય એવી વાત છે.

જન્મ-મરણ, માનસિક અને શારીરિક દુઃખ, પીડા, બાધા, રોગ, શોક આદિ અનેક પ્રકારના દુઃખથી ગ્રસિત સંસારી જીવ અનેક વિડંબનાઓને ભોગવતા પરવશ બની કાળચક્રમાં પરિભ્રમણ કરી રહ્યા છે. અનેક પ્રકારના કર્મજનિત ચિત્ર-વિચિત્ર ઉદય પ્રસંગોમાં રહેતું અસમાધાન, મૂંઝવણ આદિ મટાડવાનો ઉપાય શું ? તેનું અજ્ઞાન હોવાને લીધે ન ઇચ્છતા છતાં દુઃખની પરંપરા અનિવાર્યપણે ભોગવી રહ્યા છે. સુખની ઝંખના, સુખની પ્રાપ્તિ માટેના વલખાં અને દુઃખથી

ત્રસ્ત સંસારી જીવ આજ પર્યંત સાચું સુખ પ્રાપ્ત નથી કરી શક્યા એ વાત વર્તમાન પરિસ્થિતિ ઉપરથી સ્પષ્ટ સમજી શકાય તેમ છે.

આવી એક અણઉકેલી સમસ્યાનું સમાધાન ગવેષવા કોઈક વિરલ જીવ જાગે છે. તેને પહેલો વિચાર એ આવે છે કે, આ સુખ-દુઃખની સમસ્યાનું સમાધાન આપનાર એવા કોઈ મહાપુરુષ છે ખરા ? જો હોય તો મારે સાતમે પાતાળે પહોંચીને પણ આ સમસ્યાનો અંત લાવવો છે ! અંતરંગથી ઉત્પન્ન થયેલી સત્સમાગમની ભાવના સત્પુરુષની શોધમાં પરિણમિત થાય છે અને કુદરતના નિયમાનુસાર તે જીવને એ દિવ્યમૂર્તિની પ્રાપ્તિ થાય છે. તે વિરલ જીવ જ્ઞાનીપુરુષ દ્વારા ઉપદેશિત બોધ અનુસાર પ્રયત્ન કરતાં તેને તે સત્ય સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે અને કમશઃ સંસારદુઃખથી પરિમુક્ત થાય છે.

‘કૃપાળુદેવે’ પૂર્વભવોમાં આત્મહિતાર્થે અનેક અથાગ પ્રયત્ન કર્યા હતાં છતાં એ સૌ નિષ્ફળ ગયા હતા પરંતુ કોઈ એક ભવમાં સત્પુરુષનો યોગ થયા બાદ તેઓશ્રીને આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ હતી અને અનંત જન્મ-મરણનો અંત આવ્યો હતો. માટે ‘કૃપાળુદેવે’ વર્તમાનમાં સ્વયંને પ્રત્યક્ષ સત્પુરુષનો યોગ થયો ન હોવા છતાં પત્રે પત્રે સત્સમાગમનો મહિમા નિષ્કારણ કરુણાથી માત્ર મુમુક્ષુજીવના કલ્યાણ અર્થે ગાયો છે. ‘કૃપાળુદેવ’ના પરિચયમાં જે કોઈ સુપાત્ર જીવો આવેલા તેમને તે વખતની તેમની યોગ્યતાને જોઈને તેઓએ પત્રમાં માર્ગદર્શન આપેલું. આ માર્ગદર્શન વર્તમાનમાં આપણને સૌ કોઈને લાગુ પડે તેવું માર્ગદર્શન છે.

‘કૃપાળુદેવ’ને સમષ્ટિગત ઉપદેશ આપવાનો ઉદ્દય નહોતો પરંતુ વ્યક્તિગત ઉપદેશ આપવાનો ઉદ્દય હતો. માટે આ વાતની મર્યાદા સમજીને ‘કૃપાળુદેવે’ આપેલ માર્ગદર્શનને જો જીવનમાં અવધારવામાં આવે તો અવશ્ય દોષમુક્ત થવાય એ વાત નિઃસંશય છે. ‘કૃપાળુદેવ’ની લખાણની ભાષા ગૂઢ હોઈ પ્રાયઃ જીવ તેમના અંતઃકરણને સમજી શકતો નથી. છતાં તેઓશ્રીના લખાણમાં એવો જ કોઈ ચમત્કાર છે કે આજે તેઓશ્રીની અનુપસ્થિતિમાં પણ હજારો લોકો તેમના બોધને અનુસરવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે !

‘કૃપાળુદેવ’ના લખાણમાં રહેલી મધ્યસ્થતા, આશય ગંભીરતા, આત્મહિતનો પ્રધાન સૂર, નિષ્કારણ કરુણા, અંગ અંગમાં નીતરતો વૈરાગ્ય, પારલૌકિક વિચક્ષણતા, પુરુષાર્થની તીવ્ર ગતિ, સરળતા, પરેચ્છાનુચારીપણું ઇત્યાદિ અનેકાનેક ગુણોથી વિભૂષિત થયેલા તેમના પત્રો એક અમૂલ્ય રત્નોની નિધિ છે ! તેઓશ્રીના લખાણમાં રહેલું ઊંડાણ તેમના હૃદયને – અંતરંગ પરિણતિને પ્રકાશે છે. અંતરંગ પરિણતિમાં વર્તતા દિવ્ય ગુણોની ઝલક તેમના લખાણમાં વ્યક્ત થઈ છે. પરંતુ આ ઝલકને પારખનારા પણ કોઈ વિરલા જીવ જ હોય છે. કોઈક જ વિરલા તેમના હૃદયને પારખી શક્યા છે, જેણે પારખ્યા તે પોતે તે દિવ્ય દશાને પામી ગયા ! એ દિવ્ય હૃદયને

પરખીને વર્તમાન મુમુક્ષુ સમાજ પર્યંત તે હૃદયના ભાવોને પ્રકાશમાં લાવનાર છે – પૂજ્ય ભાઈશ્રી ‘શશીભાઈ’ !

‘રાજહૃદય’ નામ અનુસાર ‘કૃપાળુદેવ’ના અંતરંગને ખોલનાર પૂજ્ય ભાઈશ્રી ‘શશીભાઈ’ના અનુભવરસ ઝરતા આ પ્રવચનો અમૃતવેલડી સમાન છે. એક દિવ્યમૂર્તિને આકાર આપતા આ પ્રવચનો ‘કૃપાળુદેવ’ જેવા મહાન સાધકની સાધકદશાને સ્વયંની અનુભવવાણીરૂપી ટાંકણાંથી ઉત્કીર્ણ કરીને મુમુક્ષુજીવને દર્શાવે છે કે, આ છે ‘કૃપાળુદેવ’ ! આ છે ‘રાજહૃદય’ ! ‘કૃપાળુદેવ’ના લખાણમાં વ્યક્ત થતાં તેઓશ્રીના અંતરંગ અલૌકિક ગુણરૂપી રત્નોના ખોબા ભરી ભરીને મુમુક્ષુ સમક્ષ મૂક્યા છે !! કોઈપણ જીવ ગ્રાહક થઈને લે તો સ્વયં એ રત્નોથી વિભૂષિત થઈ જાય !

ધન્ય છે પૂજ્ય ભાઈશ્રીના સાતિશય જ્ઞાનને અને ધન્ય છે તેમની સાતિશય પ્રવચનધારાને કે જેના દ્વારા એ દિવ્યમૂર્તિના દર્શન કરાવ્યા ! જ્ઞાનીપુરુષના એક એક વચનમાં અનંત આગમ રહેલાં છે એ વાતની પ્રતીતિ કરાવતા આ પ્રવચનો મુમુક્ષુજીવ માટે રત્નોની નિધિ સમાન છે. મુમુક્ષુજીવને પોતાનું વ્યવહારિક જીવન અને નિશ્ચય જીવન કેવી રીતે ઘડવું તેવું માર્ગદર્શન ઠામ ઠામ અનેક પત્રોમાં જોવા મળે છે.

નાની ઉંમરથી જ ‘કૃપાળુદેવ’ના લખાણમાં તેઓશ્રીના પૂર્વસંસ્કાર પ્રકાશિત થાય છે અને કોઈ ગજબના સાધકજીવે આ કળિકાળમાં જન્મ ધારણ કર્યો છે તેવી પ્રતીતિ કરાવી જાય છે. લખાણની અંદર ઝળકતી પ્રૌઢતા, વૈરાગ્ય, વિવેક, આત્મહિતનો સંવેગ, વિશાળતા, સરળતા આદિ અભિવ્યક્તિઓ દર્શનીય અને મનનીય છે.

૧૭ વર્ષની ઉંમર પહેલાં લખાયેલાં દસ વચનો ઉપર પ્રવચન આપતાં પૂજ્ય ‘ગુરુદેવશ્રી’ ફરમાવે છે કે, આ તો બાર અંગનો સાર છે ! એવા વચનોના, એ વચનના દેનાર એવા પુરુષના, અલ્પમતિ જીવ શું ગુણગ્રામ કરી શકે ? છતાં ઉપકારબુદ્ધિવશાત્ અત્ર તેઓશ્રીના થોડા ગુણોનું બહુમાન, ભક્તિ કરી તેમના ચરણોમાં વંદન કરીએ છીએ.

પ્રસ્તુત ગ્રંથના પ્રકાશન પ્રસંગે અધ્યાત્મ યુગસૃષ્ટા પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી ‘કાનજીસ્વામી’, તદ્ભક્તરત્ન પ્રશમમૂર્તિ પૂજ્ય બહેનશ્રી ‘ચંપાબહેન’, ગુરુ ગૌરવ પુરુષાર્થમૂર્તિ પૂજ્ય ‘નિહાલચંદ્ર સોગાનીજી’ તથા શાંતમૂર્તિ, ‘રાજહૃદય’ ઓળખાવનાર એવા પૂજ્ય ભાઈશ્રી ‘શશીભાઈ’ના ચરણોમાં ભક્તિભાવપૂર્વક વંદન કરીએ છીએ.

પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં પ્રકાશિત પ્રવચનોને સી.ડીમાંથી સાંભળીને સંપાદન કરવામાં આવેલ છે. ઘણા પ્રવચનોમાં રેકોર્ડિંગ ખરાબ હોઈ ક્યાંક ક્યાંક સ્પષ્ટ સંભળાતું નહિ હોવાથી ખાલી જગ્યા રાખવામાં આવી છે. પૂજ્ય ભાઈશ્રીના ભાવોનો પ્રવાહ યથાવત જાળવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે તેમ છતાં ક્યાંક ભૂલ રહી ગઈ હોય તો એ સત્પુરુષોની તથા જિનવાણી માતાની

હદયપૂર્વક ક્ષમા યાચીએ છીએ. ત્યારબાદ આ પ્રવચનોને બીજા મુમુક્ષુ દ્વારા ફરીથી તપાસવામાં આવે છે અને પછી જ પ્રેસ ઉપર મોકલવામાં આવે છે.

સળંગ પ્રવચનો 'ભાવનગર' જિનમંદિરમાં ચાલ્યા છે, આશરે ૫૦૦ પ્રવચનોમાં પૂર્ણ થતા આ ગ્રંથના પ્રવચનોના લગભગ ૧૮ ભાગ પ્રકાશિત કરવાની ભાવના છે. પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં જે પત્રો ઉપરના પ્રવચનો તે શ્રંખલામાં નહિ હોવાથી ત્યારબાદ પાછળથી બીજે સ્થળે તે જ પત્ર ઉપરના પ્રવચનો ચાલ્યા હોય તો ત્યાં તે પ્રવચનો લેવામાં આવેલ છે. જે પ્રવચનો હિન્દીમાં ચાલેલા છે તેની માત્ર લિપી ગુજરાતી કરીને લેવામાં આવ્યા છે. બહારગામ ચાલેલા પ્રવચનોનું સ્થળ-નિર્દેશન જે તે પ્રવચનના મથાળામાં આપવામાં આવેલ છે.

ગ્રંથના પ્રકાશન કાર્યમાં જે જે મુમુક્ષુઓનો સહકાર પ્રાપ્ત થયેલ છે તેમનો આભાર માનવામાં આવે છે. ગ્રંથ પ્રકાશનાર્થે પ્રાપ્ત દાનરાશિનો ઉલ્લેખ અન્યત્ર આપવામાં આવેલ છે તે સર્વનો પણ આભાર માનવામાં આવે છે. ગ્રંથના સુંદર ટાઈપ સેટિંગ માટે 'પૂજા ઇમ્પ્રેશન્સ'નો તથા સુંદર મુદ્રણ કાર્ય માટે મે. 'ભગવતી ઓફસેટ'નો આભાર માનવામાં આવે છે.

અંતતઃ 'રાજહદય'માંથી પ્રવાહિત આ અવિરત અમૃત સરવાણીને પીને પ્રત્યેક જીવ શાશ્વત સુખને પ્રાપ્ત થાય એવી ભાવના સાથે વિરામ પામીએ છીએ.

તા. ૨૮-૧૧-૨૦૧૨
(કાર્તિકી પૂર્ણિમા 'શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર'
જન્મજયંતી દિવસ)

ટ્રસ્ટીગણ
વીતરાગ સત્સાહિત્ય પ્રસારક ટ્રસ્ટ
ભાવનગર

'રાજહદય' ભાગ-૬ના પ્રકાશનાર્થે પ્રાપ્ત દાનરાશિ

મીતાબહેન શૈલેષભાઈ મુમુક્ષુ પરિવાર, મુંબઈ	૨૫,૦૦૦/-
સ્વ. શ્રી હસમુખભાઈ અજમેરા પરિવાર, કોલકાટા	૨૫,૦૦૦/-
સ્વ. શ્રી ગુણવંતરાય જે. હેમાણીના સ્મરણાર્થે, મુંબઈ	૨૫,૦૦૦/-
ડૉ.બી.એમ. સુથાર, કંપાલા-યુગાન્ડા	૨૫,૦૦૦/-
ઋતા રાજેન્દ્રભાઈ શાહના સ્મરણાર્થે, સુરત	૨૦,૦૦૦/-
રતનબહેન મેઘજી સાવલા	૧૫,૦૦૦/-
શ્રી વિજયભાઈ તથા પંકજભાઈ શશીભાઈ શેઠ, ભાવનગર	૧૧,૦૦૦/-
શ્રીમતી વંદનાબહેન રણધીરભાઈ ઘોષાલ, કોલકાટા	૧૧,૦૦૦/-
નિરૂબહેન મણીલાલ સાવલા	૧૦,૦૦૦/-
ચૈતા નયશા ભાવિન સાવલા	૧૦,૦૦૦/-

દિલીપભાઈ મેઘજી સાવલા	૧૦,૦૦૦/-
મંજુલાબેન ગુલાબભાઈ, કંપાલા-યુગાન્ડા	૧૦,૦૦૦/-
શાંતિલાલ છગનલાલ શાહ, મદ્રાસ	૫,૦૦૦/-
શ્રીમતી વીણાબહેન વીરેન્દ્રભાઈ શાહ	૫,૦૦૦/-
પૂનમ ભાવેશ શાહ	૫,૦૦૦/-
પૂજા પારસ શાહ	૫,૦૦૦/-
જયાબહેન, મદ્રાસ	૫,૦૦૦/-
વેલભાઈ વીસનજી સાવલા, મુંબઈ	૫,૦૦૦/-
મીનાબહેન ઝવેરીભાઈ સાવલા	૫,૦૦૦/-
પ્રતીક ઝવેરીભાઈ સાવલા	૫,૦૦૦/-
પીંકી શ્રેણીક સાવલા	૫,૦૦૦/-
મીના ભીખુભાઈ	૫,૦૦૦/-
ચંદ્રિકાબહેન શશીભાઈ શેઠના સ્મરણાર્થે, ભાવનગર	૫,૦૦૦/-
પારૂલ પંકજભાઈ શેઠ, ભાવનગર	૫,૦૦૦/-
ભારતીબહેન વિજયભાઈ શેઠ, ભાવનગર	૫,૦૦૦/-
દર્શનાબેન, ઈલાબેન (પૂજ્ય ભાઈશ્રીના પુત્રીઓ)	૫,૦૦૦/-
સાકરબહેન મેઘજી રાંભીયા	૫,૦૦૦/-
રક્ષાબહેન પરેશભાઈ શાહ, મુંબઈ	૫,૦૦૦/-
લક્ષ્મીબેન ખીમજીભાઈ ગંગર, મુંબઈ	૫,૦૦૦/-
વાસંતીબેન જયંતભાઈ ગાલા, મુંબઈ	૫,૦૦૦/-
દમયંતીબહેન એલ. જૈન	૩,૦૦૦/-
શ્રીમતી નલીનીબહેન ધર્મેન્દ્રભાઈ વોરા, ભાવનગર	૨,૫૦૦/-
શ્રી હેમંતભાઈ સી. શાહ, મુંબઈ	૨,૫૦૦/-
શ્રીમતી વિમલાદેવી હીરાલાલ જૈન, ભાવનગર	૨,૧૦૦/-
શ્રી પીયુષભાઈ ભાયાણી, કોલકાટા	૨,૧૦૦/-
ગીતાબહેન ગાંગજી ગાલા	૧,૦૦૦/-
એક મુમુક્ષુ, કેલિફોર્નિયા	૧,૦૦૦/-
એક મુમુક્ષુ, ન્યુ જર્સી	૧,૦૦૦/-
એક મુમુક્ષુ, ભાવનગર	૧,૦૦૦/-
શ્રી પરિચંદજી ઘોષાલ, કોલકાટા	૧,૦૦૦/-
ચારુબહેન નિલેષભાઈ જૈન, ભાવનગર	૧,૦૦૦/-
સીમાબહેન જયંતીભાઈ ગાલા	૫૦૦/-
અવની મીતેષ શાહ	૫૦૦/-
સ્વ. કસ્તુરીબેન લક્ષ્મીચંદ શાહ, અમદાવાદ, હ. કનુભાઈ શાહ	૨૫૧/-
સ્વ. મધુબેન કનુભાઈ શાહ, અમદાવાદ. હ. કનુભાઈ શાહ	૨૫૧/-

પ્રવચન અનુક્રમણિકા

પ્રવચન નં.	પત્રાંક	પાના નં.
૧૦૯.	પત્રાંક-૩૭૪ અને ૩૭૫	૦૦૧
૧૧૦.	પત્રાંક-૩૭૫	૦૨૬
૧૧૧.	પત્રાંક-૩૭૬ અને ૩૭૭	૦૪૩
૧૧૨.	પત્રાંક-૩૭૭ અને ૩૭૮	૦૬૩
૧૧૩.	પત્રાંક-૩૭૯ થી ૩૮૪	૦૮૨
૧૧૪.	પત્રાંક-૩૮૪ થી ૩૮૫	૧૦૬
૧૧૫.	પત્રાંક-૩૮૫ થી ૩૮૭	૧૨૩
૧૧૬.	પત્રાંક-૩૮૭ થી ૩૮૯	૧૪૨
૧૧૭.	પત્રાંક-૩૮૯ થી ૩૯૩	૧૬૦
૧૧૮.	પત્રાંક-૩૯૪	૧૮૩
૧૧૯.	પત્રાંક-૩૯૪-૩૯૫	૨૦૦
૧૨૦.	પત્રાંક-૩૯૬	૨૨૨
૧૨૧.	પત્રાંક-૩૯૭	૨૩૯
૧૨૨.	પત્રાંક-૩૯૭	૨૬૩
૧૨૩.	પત્રાંક-૩૯૭	૨૭૯
૧૨૪.	પત્રાંક-૩૯૭	૨૯૯
૧૨૫.	પત્રાંક-૩૯૭ અને ૩૯૮	૩૨૦
૧૨૬.	પત્રાંક-૩૯૮	૩૪૬
૧૨૭.	પત્રાંક-૩૯૮	૩૬૬
૧૨૮.	પત્રાંક-૩૯૯	૩૮૩
૧૩૦.	પત્રાંક-૪૦૦ અને ૪૦૧	૪૦૬
૧૨૯.	પત્રાંક-૪૦૧ અને ૪૦૨	૪૨૯
૧૩૧.	પત્રાંક-૪૦૩ થી ૪૦૭	૪૪૮
૧૩૨.	પત્રાંક-૪૦૮	૪૭૨

અનુક્રમણિકા સીડીના પ્રવચન પત્રના ક્રમ પ્રમાણે લેવામાં આવેલ છે. જેમાં પ્રવચન નં.૧૩૦ પહેલા આવે છે ત્યાર બાદ ૧૨૯ નંબરનું પ્રવચન લેવામાં આવેલ છે. જેની વાચકોએ નોંધ લેવી.